E3-7-4

Digitized by Google

NAZIONALE
Doppi
1283
R. BIBLIOTECA DI PALERMO

Fs-i-4

BIBLIOTECA NAZIONALE DI TORINO
Fs.
i
4
Filosofia

Digitized by Google

N 81

Digitized by Google

Biblioteca Nazionale di Torino

Dono della Biblioteca Naz. di Palermo
Maggio 1904

Digitized by Google

PSYCHOLOGIA EMPIRICA

METHODO SCIENTIFICA PERTRACTATA,

QUA EA, QUÆ

DE ANIMA HUMANA

INDUBIA EXPERIENTIÆ FIDE CONSTANT,

CONTINENTUR

ET AD SOLIDAM UNIVERSÆ

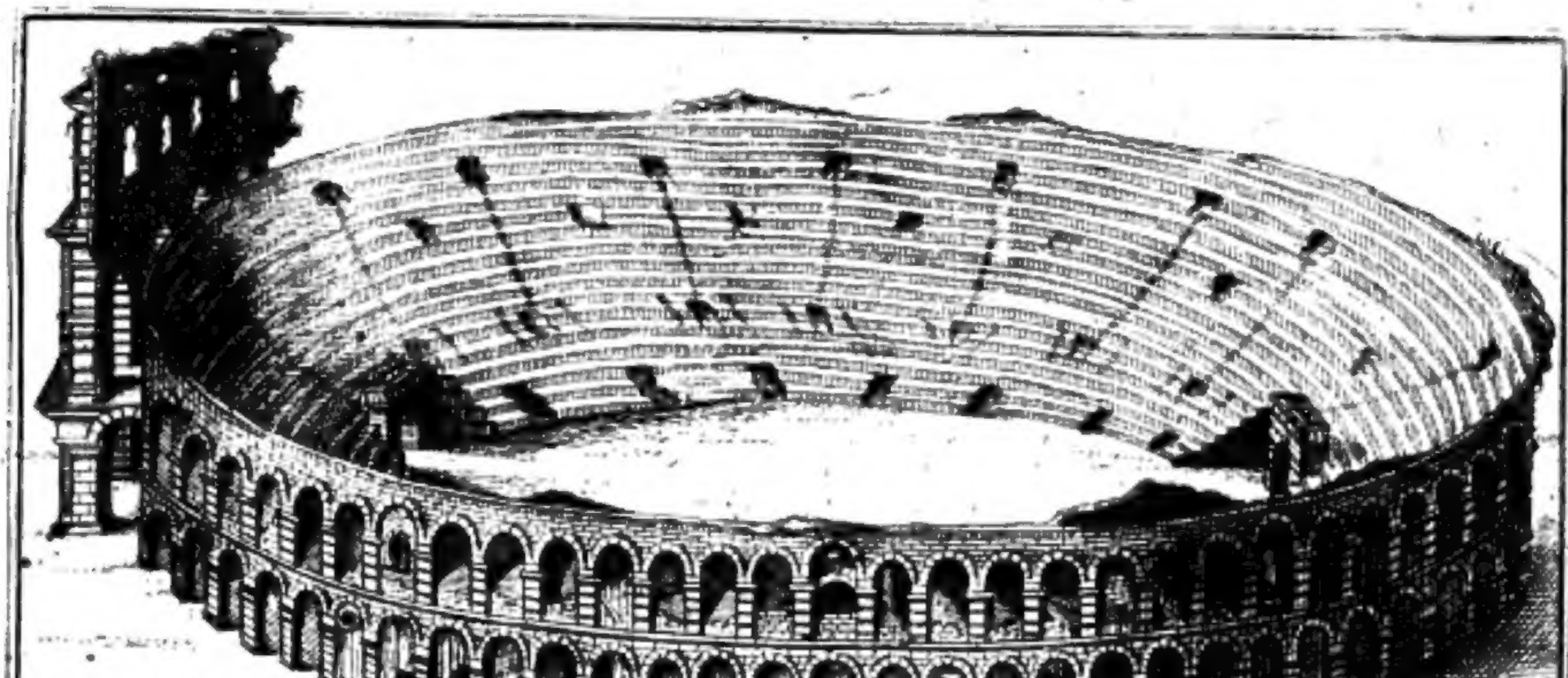
PHILOSOPHIÆ PRACTICÆ AC THEOLOGIÆ NATURALIS TRACTATIONEM VIA STERNITUR.

AUCTORE

CHRISTIANO WOLFIO,

POTENTISSIMI SUECORUM REGIS, HASSIÆ LANDGRAVII CONSILIARIO REGIMINIS, MATHEMATUM AC PHILOSOPHIÆ IN ACADEMIA MARBURGENSI PROFESSORE PRIMARIO, PROFESSORE PETROPOLITANO HONORARIO, ACADEMIÆ REGIÆ SCIENTIARUM PARISINÆ SOCIETATUMQUE REGIARUM BRITANNICÆ ATQUE BORUSSICÆ MEMBRO.

EDITIO NOVISSIMA EMENDATIOR.

VERONÆ, MDCCXXXVI.

TYPIS DIONYSII RAMANZINI BIBLIOPOLÆ APUD S. THOMAM;

SUPERIORUM PERMISSU.

CAPVCCINOR PANORMI

BIBLIOTECA NAZIONALE DI TORINO

Digitized by Google

Digitized by Google

SERENISSIMO PRINCIPI
WILHELMO

HASSIÆ LANDGRAVIO, PRINCIPI HERSFELDIÆ, COMITI CATTIMELIBOCI, DECIÆ, ZIEGENHAINÆ, NIDDÆ, ET SCHAUMBURGI &c. &c. &c.

TAnta ſunt, quæ mentem Tuam exornant, & quibus inter ſummos omnis ævi Principes caput auguſtum extollis, ut, ſi quis ea facundia præditus foret, quæ iis deſcribendis ſufficeret; is vivis coloribus depictum daret, quicquid de Mente humana ſublime ac heroicum cognoſci poteſt. Utinam mihi eſſent vires, quas iiſdem deprædicandis non ſine ſucceſſu impenderem! Atat tenuitatis ipſarum mihi probe conſcius valde vereor, ne eas potius obſcurem, quam illuſtrem. Præſtat igitur ſilere & monere tantummodo ſeros nepotes, quibus tanti Principis memoria ſemper ſacra erit, ut Hiſtoricorum volumina quævis antiquiſſima & recentiſſima evolventes, id omne Tibi tribuendum eſſe agnoſcant, quicquid unquam in Principibus venerabunda mente deprædicarunt, quotquot unumquod-

que

que vero ſuo pretio æſtimare didicerunt. Quoniam in hoc Opere, quod ſub Pſychologiæ empiricæ nomine in publicum profero, facultates mentis humanæ omnes ea, qua fieri potuit, ſolertia explico, & ad dotes atque virtutes, quæ mentem humanam ornare poſſunt, intimius perſpiciendas facem præfero; ſingularis mihi ratio fuit, cur, PRINCEPS SERENISSIME, opus hoc ad pedes SERENITATIS TUÆ humillima mente deponam. Accedit vero hæc altera non minus ſingularis, quam ſilentio tranſmitti nefas eſto! Quemadmodum Ariſtotelem, Philoſophum ſummum, hodienum felicem prædicat Orbis eruditus, quod ALEXANDRI M. gratia frueretur, ut ejus munificentia perficere poſſet, quod alias fruſtra tentaſſet; ita me non minus felicem prædicabit ætas futura, quod Tua gratia adjutus perficere mihi detur, quod dudum animo volvi, vaſtum illud philoſophiæ opus, cujus jam quintum in publicam lucem prodit volumen. Gratiæ illius ſummæ ſuſpiciendos in dies experior effectus, ad tam arduum opus, quod aggreſſum ſum, continuandum maxime proficuos, imo apprime neceſſarios. Quoties enim Tuam, PRINCEPS CLEMENTISSIME, in me clementiam intueor, toties vires langueſcentes refici animumque mihi addi ſentio ad vincendum improbo labore omne, quod objicitur, obſtaculum. Meum igitur fuit, PRINCEPS SERENISSIME, Tuam in me gratiam publico cultu venerari ac ad poſterorum memoriam commendare. Eodem adeo vultu hunc, quem humillime offero, librum intueri ut digneris, quo Auctorem ejus hactenus adſpicere ſolitus es, demiſſe rogo. In vota jam totus reſolvitur animus. Servet Te, Principum Decus, Deus Optimus Maximus, & omni felicitatis genere locupletet! Ita vovet

SERENITATIS TUÆ.

Humillimus ac ſubjectiſſimus cultor
CHRISTIANUS WOLFIUS.

PRÆ-

NOBILISSIMO VIRO

COMITI
GABRIELLO
TADINIO

URAGI ET CALCIANÆ CONDOMINO, NECNON VENETÆ REIPUBLICÆ CATAPHRACTORUM DUCI.

C. D. S.

QUam fœlix, fauſtum, fortunatumque huic Wolfianæ Pſychologiæ, quæ Empirica vocatur, tomo accidit, ut Tuo, Vir Nobiliſſime, nomine inſignitus atque protectus in lucem prodeat! Si enim ea librorum inſcribendorum ratio habetur, ut patronum aliquem nanciſcantur, qui & pro ge-

neris celebritate, & pro ſingularibus ejus virtutibus, ac literarum præſertim cultu, atque ſplendore illos, etſi ab auctoribus celebres, celebriores tamen efficere poſſit: præclariſſime ſane cum hoc volumine actum eſt, cum Te eximium patronum invenit, qui utraque in parte, egregia & generis & Tui monumenta oſtendere potes. De genere quid dicam, cum TADINIORUM familiæ nomen tum antiquitate & amplitudine, tum viris domi foriſque ob res præclare geſtas inſignibus ad eam celebritatem pervenerit; quam ſi oratione explicare & exornare vellem, periculum eſſet, ne pro ea augenda, eidem potius decerperem? Nam etſi ea non eſſem imbecillitate ingenii, ea exigua facultate dicendi, quibus me huic tanto argumento imparem ſentio; multa tamen eximia cogerer imminuere, quæ ob magnitudinem aſſequi nulla oratio poteſt, multa etiam cogerer præterire, quæ intra anguſtos nuncupatoriæ epiſtolæ limites concludi nequeunt. De Te autem loquuturus, pari licet periculo ſim obnoxius, dicere nihilominus aliqua debeo, quæ præcipue hoc cum opere affinitatem quandam habent, quæque me, ut hunc Tibi tomum dedicare maxime appeterem, impulerunt. Tu nimirum ea prudentia, iis moribus, eo ingenio, gravitate, facilitate præditus es, eo optimarum diſciplinarum, ac politiorum literarum ſtudio, aliiſque præclaræ mentis virtutibus ornaris, ut majorum tuorum ſplendore ni-

re ni-

Digitized by Google

re nihil indigens, ſatis ad temetipſum tua luce rapias omnium oculos, & dignus jure habearis, quem te omnes ſuſpiciant, diligantque, & ex quo ad eos, qui tuum nomen præferunt, inſignium licet auctorum, libri, multum decus & ornamentum accedat. Sed hæc cum alio quolibet, quod Tibi dedicaretur, volumine communia ſunt. Præcipuum vero quiddam exiſtit in Te, unde hic Wolfianæ Pſychologiæ tomus Tibi nuncupandus potiſſimum fuerit. Quamquam enim omnes ingenuas artes, diſciplinaſque præſtantiſſimas maximi pendas, & colas: in eo tamen doctrinæ genere, quod Philoſophiam complectitur, præter cetera libentiſſime delectaris; & inter omnes, qui Philoſophica opera ediderunt in lucem, Wolfium præſertim ſequendum Tibi propoſuiſti, quippe quod ejus methodus, & doctrinarum vis in intimos Philoſophiæ aditus ingreſſæ, Tibi pro eo ingenio, quo optima quæque diſcernis acutiſſime, præ omnibus probandæ viſæ ſunt; ac in ejus proinde libris, qui hactenus ſunt editi, volvendis ac revolvendis ita totus verſaris, ut ſi quem ipſe Wolfius ſui ſtudioſum quærendum ſibi putaret, cui pro ſtudii meritis tomum aliquem inſcriberet, Te procul dubio nequaquam deberet præterire. Hæc itaque omnia fuerunt in cauſſa, cur hunc Tibi tomum porrigendum atque nuncupandum decernerem, ſperans fore, non ſolum ut illum lubenti gratoque animo ſuſcipias, ſed etiam

ut ipſi

ut ipſi Wolfio, quem tanti æſtimas, gratiſſimum ſit futurum, cum tuum nomen ſuo huic operi præſcriptum leget. Accipe igitur, Vir Nobiliſſime, hunc quem Tibi in meæ obſervantiæ teſtimonium offero Wolfianæ Pſychologiæ Empiricæ tomum, ſimulque me humaniter complectens, perfice, ut omnes intelligant, Te non tam Wolfio & literis, quam Wolfii & literarum ſtudioſis atque cultoribus impenſe favere.

SERE-

Digitized by Google

PRÆFATIO.

PSychologiæ primam partem in lucem proferimus; quam Empiricam appellare ſuevimus, propterea quod de anima tradit, quæ experientia magiſtra addiſcuntur, eruendo notiones ex iis, quæ in nobiſmetipſis obſervamus. Diſciplina hæc utilitates longe maximas ſpondet. Explicantur in ea facultates animæ humanæ ſingulæ, quibus utimur tum in rebus cognoſcendis, tum in rebus gerendis, tum in actionibus liberis determinandis. Logica docet uſum facultatis cognoſcendi, præſertim ſuperioris, quem intellectum dicimus, in certa rerum cognitione comparanda. Quamobrem ſi quis ea, quæ in Logica traduntur, intimius perſpicere voluerit, ei facem præferet doctrina de facultate cognoſcendi, ejus præſertim parte ſuperiori. Non inanem ideo operam ſumet, qui, ubi probe cognita atque perſpecta habuerit,

rit,

rit, quæ prima Pſychologiæ empiricæ parte, de facultatis cognoſcendi parte tam inferiore, quam ſuperiore docemus, Logicæ inprimis theoriam omnem accuratæ diſcuſſioni ſubjicit: animadvertet enim lucem inexpectatam, qua præcepta ejus perfuſa plenius ac intimius intelliguntur, & amplioris multo uſus agnoſcuntur, quam antea videbantur, ubi mens ſeipſam adhuc veluti per nebulam quandam intuebatur. Uſum facultatis cognoſcendi expendit quoque Ars inveniendi, eumque facile principem. Quamobrem in hac certo tramite progredi non licet, niſi inſtar fili Ariadnei ſit Pſychologiæ de facultate theoria. Traditur nempe ibidem modus inveſtigandi veritatem nobis adhuc incognitam tum recto uſu facultatis inferioris, tum facultatis ſuperioris, tum per utriuſque rite celebratum connubium. Utramque igitur facultatis cognoſcendi partem penitus perſpectam habere debet, qui in arte inveniendi apertis oculis videre nec talpa cœcior eſſe debet. Singularem facultatum animæ uſum docet Logica probabilium, eumque utilitatis longe maximæ. Quamobrem quando hæc philoſophiæ pars longe utiliſſima excoletur, non minus is, qui eidem in formam artis redigendæ ſtudebit, verum etiam ceteri, qui præceptis ejuſdem rite intelligendis ac ad uſum transferendis operam navabunt, non aliis utentur perſpicillis, niſi quæ Pſychologia empirica ſuppeditat, ubi in ſingulis dignoſcendis & agnoſcendis acumen ſuum deſiderari non patientur. Rectam actionum liberarum directionem philoſophia moralis monſtrat. Nullus itaque eſt in hac nobiliſſima philoſophiæ parte, qui facultatis animæ humanæ omnes nondum a facie novit. Non alia profecto cauſa eſt, quod hactenus philophi omnem virtutum ac morum praxin ad artis formam non redegerint, quam quod minime perſpexerint, quomodo per leges, quas ſequuntur facultates animæ, eædem arbitrio noſtro ſubjiciantur, earundemque uſu actiones liberæ eo dirigantur, quo tendere debent, ut adeo ſingularum actionum humanarum determinationes atque directiones per conſtantes quaſdam leges non minus intelligibili modo explicentur & ex natura animæ a priori deducantur, quam in Phyſica actiones corporum ac pendentes inde mutationes in univerſo hodie explicari ſolent. Oculatam faciemus fidem, quando Metaphyſica abſoluta, & jure naturali ad umbilicum perducto, Ethicam methodo noſtra pertractabimus. Tum vel fugitivo oculo eam percurrenti patebit, quantus ſit Pſychologiæ empiricæ in praxi morum uſus. Imo idem jam elueſcet in Philoſophia practia univerſali, in qua generalem illius praxeos theoriam traditури ſumus. Habet etiam uſum Pſychologia empirica inſignem, ſed hactenus non animadverſum in ipſa notione juris naturalis & obligationis naturalis inveſtiganda & evolvenda: qui denuo ex Philoſophia practica univerſali elueſcet. Imo in Jure naturali nobiliſſima pars officiorum erga ſeipſum, quæ ſcilicet officia erga animam complectitur, nondum perſpectis

penitus

penitus animæ facultatibus rite conſtitui nequit: id quod ex Corpore Juris naturalis, quale locupletiſſimum daturi ſumus, abunde patebit. Inprimis autem in parte philoſophiæ moralis ſemiotica, quæ Ars conjectandi hominum mores dici ſuevit, inexpectatum præſtat uſum Pſychologia empirica: id quod luculenter conſtabit, ubi fundamenta hujus Artis in Philoſophia practica univerſali excitabimus & in Philoſophia morali de ſignis virtutum ac vitiorum trademus, quæ ad interiorem mentis ſtatum divinandum conducunt. De rebus gerendis Politica agit. Nos doctrinam civilem ex jure naturali & philoſophia morali tanquam principiis propioribus deducimus. Quamobrem cum multus ſit Pſychologiæ in Jure naturæ ac Philoſophia morali uſus, mediantibus præceptis Juris naturalis atque Ethicæ in philoſophiam moralem redundat. Enimvero non opus eſt ut ad uſum hunc mediatum provocemus; habet enim uſum immediatum maxime præclarum in philoſophia civili, non modo ubi de cura Principis circa animam ſubditorum agitur, verum etiam in aliis ejus capitibus: quemadmodum palam erit, ubi Politicam luci publicæ expoſituri ſumus. Reſtat uſus prorſus eximius, qui ſolus Pſychologiam empiricam commendare, imo indiſpenſabilem ejus neceſſitatem commonſtrare poterat, nimirum is qui in Theologia naturali conſpicitur. Quando enim eam luci publicæ expoſituri ſumus, palam erit niſi notionibus diſtinctis facultatum mentis præſuppoſitis ad diſtinctas attributorum divinorum notiones perveniri haud quaquam poſſe. Quantum vero interſit ut eorundem notiones diſtinctas poſſideamus, tum dilucide conſtabit, quando in Jure naturali de officiis erga Deum, in philoſophia morali de pietate ceteriſque virtutibus theologicis, in Teleologia de Deo ex operibus naturæ cognoſcendo & in ipſa Theologia naturali de methodo in hac cognitione obſervanda acturi ſumus. Quæ de uſu Pſychologiæ empiricæ diſſeruimus, non in eorum numerum referenda ſunt, quæ magis optanda, quam ſperanda videntur: neque enim loquimur niſi experta. Ac ideo provido conſilio Pſychologiam empiricam a rationali ſejungere placuit, ut inconcuſſa maneant tam arduæ molis fundamenta. Cum enim in Pſychologia rationali naturam mentis humanæ ac eſſentiam explicemus, & inde eorum, quæ in mente obſervantur, rationem a priori eliciamus, novo quodam & invidendo auſu; in hiſtoria autem literaria peregrinus ac hoſpes ſit neceſſe eſt, qui ignoret eum regnare in orbe erudito morem, ut quæ noviter detecta ſunt non admittantur, niſi poſtquam per aliquod temporis ſpatium impugnata, in invidiam adducta & extirpationi proxima fuerint: fundamenta doctrinarum generi humano utiliſſimarum ne ad ſpeciem quidem labefactari conſultum duximus. Quamobrem ſi quis hebetioris fuerit ingenii, quam ut Pſychologiam rationalem capiat; is eadem ſepoſita, imo ſi libuerit damnata ad philoſophiam practicam ſtatim progrediatur certo perſuaſus

ſuaſus

Digitized by Google

ſuaſus ſe non minus inoffenſo tramite per ſpatioſum illius campum progreſſurum, quam cui hoc datum fuerit ut animam ſuam a priori cognoſcat. Quamvis vero in Pſychologia empirica non tradamus niſi quæ certa experientiæ fide conſtant & quæ unuſquiſque in ſeipſo experiri poteſt, modo facultates ſuas ad eum gradum evexerit, ut ad exercitia huc requiſita fuerint aptæ; hoc tamen non obſtante methodi noſtræ leges ſecuti omnem doctrinam in eum ordinem digeſſimus, ut alia ex aliis deducantur & ſequentia ex antecedentibus demonſtrentur. Id inprimis neceſſarium eſſe duximus, ut evidenter conſtaret, propoſitiones ſingulas eſſe rite determinatas & definitiones iis demonſtrandis ſufficere, quæ inde demonſtrari debent, conſequenter utraſque eſſe principia ad ratiocinandum utilia ac in diſciplinis ceteris cum fructu adhibenda. Ut vero alia ex aliis deduci poſſent, ſingulas facultates eo ordine explicavimus, quo in modificationibus animæ ſeſe exerunt. Atque hoc nomine non modo facultatum cognoſcendi contemplamur, antequam ad facultatem appetendi conſiderandam pedem promovemus; verum etiam utriuſque partem inferiorem a ſuperiori accurate diſtinguimus, & in explicanda utraque ab inferiori ad ſuperiorem eodem tramite progredimur, quo in exercitio facultatum ab illa ad hanc continuus fit progreſſus. Taceo cetera, quæ ex ipſa lectione rectius innoteſcunt. Ceterum qui in poſterum tantorum, quos prædicavi, fructuum participes fieri voluerint, in Pſychologia empirica aſſidui ſint, donec in notionibus, quas familiares experiuntur, pleniſſima luce fruantur, quam lectori diſcendi animo accedenti animitus apprecamur. Dabam Marburgi Cattorum d. 19. Aprilis 1732.

PSYCHO-

Digitized by Google

PSYCHOLOGIÆ EMPIRICÆ PROLEGOMENA.

§. 1.

Pſychologia empirica eſt ſcientia ſtabiliendi principia per experientiam, unde ratio redditur eorum, quæ in anima humana fiunt. *Pſychologiæ empiricæ definitio.*

Pſychologiæ empiricæ definitionem jam dedimus in Diſcurſu præliminari Logicæ præmiſſo (§. 111). Monuimus quoque ibidem (*not.* §. 112), cur a Pſychologia rationali eamdiſtinguamus. Principia Pſychologiæ, quæ a poſteriori ſtabiliuntur, maximam habent per univerſam philoſophiam practicam, imo per omnem quoque Theologiam tam naturalem, quam revelatam, utilitatem. Quamobrem cum in Pſychologia rationali tradantur, quæ, cum principiis nondum obviis nitantur, in diſputationem adducuntur; ea, quæ veritatibus arduis tanquam fundamentum ſubſterni debent, ab illis ſeparari conveniebat. Sed de iis, quæ jam alibi legi poſſunt, plura non dicimus.

§. 2.

Quoniam in Pſychologia empirica per experientiam ſtabiliuntur ea, quæ de anima humana traduntur (§. 1.), ea autem experimur, quæ ad perceptiones noſtras attenti cognoſcimus (§. 664 *Log.*); *quæ ad Pſychologiam empiricam ſpectant, attentione ad ea facta, quæ nobis conſciis in anima noſtra fiunt, innoteſcunt.* *Quomodo pſychologiæ empiricæ doctrina innoteſcat.*

Propoſitio hæc duplicem habet uſum. Etenim hinc primo liquet, quomodo ad cognitionem eorum perveniatur, quæ in Pſychologia empirica docentur: id quod Inventoribus prodeſt. Secundo autem ex eo intelligitur, quomodo ea, quæ in Pſychologia empirica traduntur, & rite intelligi, & ad examen revocari poſſint: id quod eos juvat, qui certam rerum pſychologicarum notitiam ſibi comparare ſtudent. Nimirum notiones pſy-

Digitized by Google

chologicas inventurus id agere debet, ut anima plurimas operationes ex ſe elicere poſſit: ita enim multorum experiundorum aderit occaſio. Ab iis enim, quæ fiunt in anima, colligimus, quæ fieri poſſunt eaque ad notiones determinatas revocamus. Quæ vero in Pſychologia traduntur, ea ut in ſe experiatur, vel in talia, quæ experitur, reſolvat, operam dare debet, qui verbis reſpondentes notiones habere & de earum veritate certus eſſe voluerit. Ex ipſa autem tractatione conſtabit, quod hoc ſtudium quovis pacto ipſimet juvemus.

§. 3.

Habitus ad pſychologicas notiones inveniendas requiſitus.

Quoniam in Pſychologia traduntur, quæ experientia magiſtra innoteſcunt (§. 1), ea vero ſingularia ſunt (§. 665 *Log.*), cum, quæ in Philoſophia docentur, cujus pars Pſychologia empirica eſt (§. 111 *Diſc. prælim.*), accuratis definitionibus explicari (§. 116 *Diſc. prælim.*) & ad propoſitiones determinatas revocari debeant (§. 121 *Diſc. prælim.*); *Dogmata Pſychologiæ empiricæ inventurus pollere debet habitu ea, quæ experimur, ad definitiones accuratas & ad propoſitiones determinatas revocandi:* qualem habitum poſſibilem eſſe conſtat (§. 708 *Log.*).

Hæc non una de cauſa monemus. Etenim ad hoc conducit, ne quis ſe huic labori parem exiſtimet, qui tamen eidem maxime impar eſt, irrito ſucceſſu tantum opus aggreſſurus. Deinde hinc intelligimus, cur Pſychologia hactenus propemodum deſerta fuerit ac parum exculta. Docemur denique ad notiones pſychologicas inveniendas plurimum adjumentum afferre notiones ontologicas, quales eſſe directrices in notionibus univerſalibus eruendis in Horis ſubſecivis A. 1729. Trim. Vern. n. 4. §. 2 & ſeqq. oſtendimus.

§. 4.

Uſus Pſychologiæ empiricæ in rationali.

Pſychologia empirica principia ſuppeditat rationali. Etenim in Pſychologia rationali ratio reddenda eſt eorum, quæ in anima noſtra fiunt (§. 58. 31 *Diſc. prælim.*). Enimvero in Pſychologia empirica ſtabiliuntur principia, unde ratio redditur eorum, quæ in anima humana fiunt (§. 1). Ergo Pſychologia empirica principia ſuppeditat rationali.

Hinc jam alias (*not.* §. 111 *Diſc. prælim.*) monuimus, Pſychologiam empiricam Phyſicæ experimentali reſpondere. Conſtat enim Phyſicam quoque experimentalem dogmaticæ principia ſuppeditare. Quemadmodum itaque Phyſicæ experimentali indefeſſam operam navare debet, qui rerum naturalium cognitionem veram curæ cordique habet; ita etiam in Pſychologia empirica aſſiduus ſit neceſſe eſt, qui certam animæ cognitionem deſiderat. Patebit vero in progreſſu plura de anima humana certo cognoſci poſſe, quam vulgo exiſtimetur, ſi Pſychologia empirica rite excolatur.

§. 5.

Uſus alter.

Pſychologia empirica inſervit examinandis & confirmandis iis, quæ de anima humana a priori eruuntur. Quoniam enim in Pſychologia empirica ea traduntur, quæ attentione ad ea facta, quæ nobis conſciis in anima noſtra fiunt (§. 2), cognoſcuntur; ſi qua de anima humana a priori eruta fuere, cum iis conferenda ſunt, quæ in Pſychologia

Digitized by Google

logia empirica per experientiam ſtabiliuntur. Quodſi enim cum iiſdem eadem ſunt vel conſentiunt, ea veritati conſentanea eſſe dubitari nequit: ſin vero eiſdem repugnant, ea a veritate abhorrere palam eſt (§. 567 *Log.*). Quodſi in Pſychologia empirica nondum reperitur, quod a priori de anima fuit evictum; beneficio aliorum, quæ in Pſychologia empirica traduntur, attentio ad mentem noſtram dirigenda & in eo defigenda, quod eidem reſpondere debet, ut appareat, utrum eidem conveniat, nec ne. Et ſi quid occurrat, quod ad obſervationem reduci nequit; videre licet, num cum eo, quod ex principio in Pſychologia empirica ſtabilito conſequitur, idem ſit, vel num ex eo, quod a priori erutum, ſequatur aliquid in Pſychologia empirica ſtabilitum. Apparet itaque Pſychologiam empiricam inſervire examinandis atque confirmandis iis, quæ de anima humana a priori eruuntur.

Atque in eo Pſychologia empirica denuo convenit cum Phyſica experimentali: etenim experimentis quoque utimur tanquam examinibus dogmatum phyſicorum, ſive ex aliis experimentis, ſive ex his, quæ ex aliis experimentis deducta fuere, porro erutis. Pſychologia rationalis tradit ea, quæ a priori de anima innoteſcunt (§. 58. *Diſc. prælim.*). Quamobrem patet, Pſychologiam rationalem promovere incrementum empiricæ, etſi ex ea principia mutuetur: cum fœnore enim reddit, quod ab ea mutuatum fuerat. Equidem non impoſſibile videtur, ut ea abſque Pſychologiæ rationalis auxilio a poſteriori ex obſervationibus deriventur; enimvero id commode fieri non poſſe ipſo facto docemur. Deficit attentio ad obſervationes, ſine qua advertere non datur, quæ in anima fiunt. Veritates a priori deductæ nos commonefaciunt eorum, quæ obſervari debent, & alias cogitationem noſtram effugiunt. Eædem modum inſinuant, ſine quo eorum, quæ in nobis contingunt, conſcii eſſe non poſſumus. Experta loquimur, quæ illi quoque experturi ſunt, qui in Pſychologicis notionibus ſibi familiaribus reddendis operam collocabunt. Imitatur ea in re Pſychologus Aſtronomum, qui ex obſervationibus eruit theoriam, & theoriam, quam eruit, per obſervationes denuo comprobat, ac ope theoriæ ad obſervationes deducitur, quæ alias cogitationem ipſius minime ſubiiſſent. Atque ideo in Pſychologia rationali interſeruntur demonſtrationibus, quæ ad empiricam referri debebant. Et, ubi Pſychologia empirica conditur, ubi rationalis jam exculta, plurimis principiis locupletari poteſt, quæ alias ægre in eadem locum habitura fuiſſent. Optime igitur ſibi conſulit, qui ſtudium Pſychologiæ rationalis cum empirica conſtanter conjungit, etſi conſultum nobis fuerit illam ab hac ſeparari.

§. 6.

Uſus Pſychologiæ empiricæ in jure naturali.

Pſychologia empirica principia tradit juri naturali. In jure naturali demonſtratur, quænam actiones ſint malæ, quænam bonæ (§. 68 *Diſc. prælim.*). Conſtat vero ex iis, quæ de jure naturali & gentium dicta ſunt in Horis ſubſecivis A. 1729 Trim. brum. n. II. §. 6. 15, ac ſuo tempore evidentius demonſtrabitur in Philoſophia practica univerſali, atque ex ipſo Juris naturalis ſyſtemate apparebit, rationem actionum, cur bonæ atque malæ ſint, a natura humana deſumi, conſequenter etiam ab iis, quæ menti humanæ inſunt. Quare cum in Pſychologia empirica contineantur, quæ nobis conſciis in

anima noſtra fiunt (§. 2); ex iis quoque deſumendas eſſe rationes actionum intrinſece bonarum, vel malarum apparet. Pſychologia igitur principia juri naturali tradit (§. 866 *Ontol.*).

Obtinet id inprimis in officiis hominis erga animam ſuam.

§. 7.

Uſus ejuſdem in Theologia naturali.

Pſychologia empirica inſervit Theologiæ naturali eique principia tradit. In Theologia enim naturali agimus de Deo, ejuſque adeo attributis (§. 57 *Diſc. prælim.*). Oſtendemus autem in Theologia naturali, nos ad notiones attributorum divinorum pervenire, quatenus notiones eorum, quæ menti humanæ inſunt, ab imperfectionibus ſeu limitationibus liberamus. Quoniam itaque in Pſychologia empirica traduntur notiones diſtinctæ eorum, quorum mens ſibi in ſe conſcia eſſe poteſt (§. 2); in formandis notionibus attributorum divinorum Theologiæ naturalis cultorem juvat, adeoque Theologiæ naturali inſervit.

Enimvero quoniam in Pſychologia empirica, ut modo diximus, notiones diſtinctæ traduntur eorum, quæ menti humanæ inſunt; ab iis principia generalia abſtrahere licet de omni ente, quod ſimilitudinem quandam cum anima habet, quanta ſcilicet ad genus quoddam conſtituendum ſufficit (§. 710 *Log.*), hoc eſt, de Spiritu in genere. Quare cum etiam Deus Spiritus ſit, quemadmodum in Theologia naturali demonſtrabitur; ad eum quoque principia iſta applicari poſſunt (§. 346 *Log.*). Pſychologia itaque empirica Theologiæ naturali principia tradit.

Hinc intelligitur Theologiam naturalem multis defectibus laborare debere, niſi Pſychologia empirica probe fuerit exculta. Quo profundius in hac verſatus fueris, eo uberiorem in illa lucem experieris. Notiones enim attributorum divinorum ſunt diſtinctæ ac determinatæ, & hinc ad ratiocinandum utiles: id quod non modo in omni philoſophia practica & Theologia naturali experimentali, verum etiam in ipſa Theologia revelata uſum multiplicem habet.

§. 8.

Uſus in philoſophia practica.

Pſychologia empirica philoſophiæ practicæ principia tradit. Demonſtrationem jam dedimus (§. 92 *Diſc. prælim.*), cum oſtenderemus, philoſophiam practicam ex Metaphyſica principia petere debere, ſi in ea omnia demonſtranda ſint: quam adeo ibidem vide.

Non alia profecto ratio eſt quam Pſychologiæ empiricæ neglectus, quod in Ethica præſertim praxis virtutum colendarum & vitiorum fugendorum prorſus fuerit deſerta. Quæcunque enim de ea dici poſſunt, ad appetitum determinandum redeunt: in appetitus autem determinationem omnes omnino perceptiones influunt. Quamobrem quæ in Pſychologia de appetitus determinatione ſtabiliuntur principia, ea in Ethica ad caſus ſpeciales transferuntur. Aliam longe faciem induit omnis morum philoſophia, ubi luce Pſychologiæ colluſtratur, tumque demum judicium certum fieri poteſt, quouſque virtutes in poteſtate ſint & quænam nos ab earum cultura arceant. Imo quæ de philoſophia morali evicimus, ad ipſam quoque Theologiam

Digitized by Google

giam moralem applicari poſſunt ac debent. Non liberabuntur libri, qui de ea ſcribuntur, a ſterilitate, niſi ubi Pſychologiæ periti ad eam in ſyſtema redigendam animum appellent: id quod non ſimplici vice me monuiſſe memini. Clarius autem hæc intelligentur, ubi philoſophiæ moralis ſyſtema ex principiis pſychologicis a priori deductum dederimus.

§. 9.

Uſus in Logica.

Pſychologia empirica principia tradit Logicæ. Demonſtrationem denuo dedimus, cum oſtenderemus, quænam Logica principia habeat (§. 89 *Diſc. prælim.*): quam adeo ibidem vide.

Nimirum ſi rationem a priori reddere velis regularum logicarum, ad ea recurrendum, quæ de facultate cognoſcendi in Pſychologia traduntur. Quamobrem etiam Logicam demonſtrativa methodo tradituri, de tribus mentis operationibus, notionum differentia formali terminorumque uſu tradidimus, quæ in Pſychologia empirica ſedem propriam habent, & paſſim per eam deprehendes principia ex Pſychologia empirica mutuata. Logicæ igitur tanto uberiorem lucem affundi deprehendes, quo penitius in Pſychologia mentem humanam inſpexeris. Poſſent alia bene multa de utilitate Pſychologiæ empiricæ tradi: ſed hæc ſufficere poſſunt ad culturam Pſychologiæ iis perſuadendam, quibus certa Dei ac ſui cognitio virtutiſque ſtudium curæ cordique eſt. Et ea fini nonnulla repetere libuit, quæ ex Diſcurſu præliminari præſupponi poterant.

§. 10.

Voluptas ſtudii pſychologici.

Studium Pſychologiæ empiricæ animum ſciendi cupidum multa voluptate perfundit & voluptatis capacem reddit, quæ alias in ipſum non caderet. Etenim Pſychologia empirica ea tradit, quæ nobis conſciis in anima noſtra fiunt (§. 2). Quare cum animus ſciendi cupidus ex cognitione acquiſita voluptatem percipiat; ex ſui inprimis cognitione certa voluptatem percipere debet, conſequenter cum animæ cognitio ex Pſychologia empirica acquiſita certa ſit (§. 567 *Log.*), ex ſtudio pſychologico voluptatem percipere debet.

Quoniam in Pſychologia empirica cognoſcimus principia, unde ratio eorum, quæ in anima humana fiunt, redditur (§. 1), ratio vero eorum, quæ enti inſunt, vel ineſſe poſſunt, ex ipſius eſſentia tandem petitur (§. 167 *Ontol.*); in ea cognoſcimus, tum quæ in numero eſſentialium ſunt, tum quæ rationem ſuam in iis habent. Jam vero qui novit ea, quæ menti humanæ ſunt, multo rectius de perfectione mentis judicare valet quam alter, qui eadem ignorat: id quod per ſe patet. Quare cum inferius oſtendatur ex ſenſu perfectionis percipi voluptatem eamque eſſe tanto majorem, quanto profundius perfectionem rimeris; per ſtudium pſychologicum animus hominis capax redditur voluptatis, quæ alias in eum minime caderet.

Conſtat ex Horis ſubſecivis A. 1729. Trimeſtr. Æſt. n. I. & Trim. Autum. n. I. & A. 1730 Trim. Brum. n. I. & Trim. Vern. n. I. ſinceram illam voluptatem, quæ homines maxime decet, eſſe eam, quæ ex cognitione veritatis tam naturalis, quam revelatæ, virtutiſque tam naturalis, quam chriſtianæ percipitur. Hanc igitur voluptatem ut plenius ac certius percipiamus, Pſychologiæ ſtudio obtinetur. Quoniam vera hominis felicitas, quæ in hac terra in ipſum cadit, in perceptione iſtius

voluptatis

Digitized by Google

voluptatis conſiſtit, quemadmodum ſuo tempore in philoſophia practica univerſali demonſtraturi ſumus; quanti momenti ſit ſolida Pſychologiæ empiricæ cognitio hinc innoteſcit. Ceterum ex ipſa tractatione conſtabit, non impoſſibile eſſe, ut certam ac fœcundam de anima humana cognitionem conſequamur. Patebit fallere præjudicium commune, quod immaterialitas animæ obſtet, quominus poſitivi quid de eadem cognoſcamus.

FINIS PROLEGOMENORUM.

PSYCHO-

Digitized by Google

PSYCHOLOGIÆ EMPIRICÆ
PARS I.
DE ANIMA HUMANA
IN GENERE
ET FACULTATE COGNOSCENDI IN SPECIE.

SECTIO I.
DE ANIMA IN GENERE
CAPUT I.
De exiſtentia animæ humanæ.

§. 11.

Fundamentum cognitionis exiſtentiæ animæ.

N*Os eſſe noſtri rerumque aliarum extra nos conſtitutarum conſcios quovis momento experimur*. Non opus eſt niſi attentione ad perceptiones noſtras, ut ea de re certi ſimus (§. 664 *Log.*).

Nemo miretur, nos talia proponere, quæ unicuique obvia ſunt, nec quiſquam in dubium vocaverit. Facimus hoc jubente methodo. Ubi enim aliquid demonſtrandum, ſumenda quædam ſunt, cum nulla niſi ex aſſumtis procedat demonſtratio. Quæ vero aſſumuntur, vel evidentia, vel per ſe clara eſſe debent, quod vel ante jam fuerint demonſtrata, vel abſque probatione concedantur. Ad claſſem poſteriorem pertinet propoſitio præſens.

§. 12.

Certitudo illius

Nos eſſe noſtri conſcios ipſa dubitatione confirmatur. Pone enim te dubitare, utrum tui rerumque aliarum extra te conſcius ſis, necne. Non negare

fundamenti.

gare potes, te dubitare, cum ipſemet hoc affirmes (§. 28 *Ontol.* & §. 205 *Log.*). Unde vero noſti te dubitare, niſi ex eo, quod dubitationis tuæ tibi conſcius ſis? Hoc ipſo igitur te tui conſcium eſſe affirmas, cum te de eo dubitare aſſeveras. Te igitur tui eſſe conſcium ipſa dubitatione confirmatur.

Utemur hoc principio ad demonſtrandum gradum evidentiæ, qua nititur cognitio exiſtentiæ ſui ipſius aut, ſi mavis, animæ.

§. 13.

Principium cognoſcendi exiſtentiam ſui.

Qui ſui aliarumque rerum actu conſcius eſt, ille etiam actu eſt ſive exiſtit. Propoſitio hæc adeo evidens eſt, ut abſque probatione concedi debeat, ſumenda adeo per modum axiomatis. Quodſi hoc negas: ponendum eſt, poſſe ens quoddam ſui aliarumque rerum actu conſcium eſſe, etiamſi ipſum actu non ſit. Ergo eidem actu quædam inerunt, antequam exiſtit: quod cum nemo non abſurdum eſſe fateatur; qui ſui aliarumque rerum conſcius eſt, exiſtit.

Propoſitio præſens eſt caſus ſpecialis notionis communis, vi cujus exiſtentiam rei colligimus. Ex prædicatis enim actualibus colligitur communiter rei exiſtentia. Si quis dicit, lapidem eſſe calidum, ſolem lucere, ſemen progerminare de caſu ſingulari locutus, nemo dubitabit ex eo inferre, lapidem, ſolem, ſemen exiſtere. Datur adeo in nobis notio quædam communis, cui diſtincte enunciatæ reſpondet hæc propoſitio: *Si individuo actu quid convenit* aut, ſi mavis, *Si de individuo actu quid prædicari poteſt, idem actu eſt, ſive exiſtit.* Notionis hujus generalis caſum ſpecialem eſſe propoſitionem præſentem, per ſe patet. Et ſane hoc ipſo principio cognitio exiſtentiæ animæ noſtræ reducitur ad notionem communem. Conferuntur hic utiliter, quæ ea fini alibi diximus (*not.* §. 370 & 393, itemque *not.* §. 203 & 186 *Ontol.*) & quæ de utilitate hujus reductionis monuimus (*not.* §. 125 *Ontol.*). Utinam philoſophi ad notiones communes magis attenderent, confuſas ad diſtinctas revocarent, & a ſpecialibus univerſales abſtraherent! Ipſo ſucceſſu experirentur, quantum in iis præſidii poſitum ſit ad recte philoſophandum.

§. 14.

Quomodo nobis innoteſcat nos exiſtere.

Nos exiſtimus. Sumus enim nobis noſtri rerumque aliarum extra nos conſcii (§. 11). Qui ſui rerumque aliarum extra ſe conſcius eſt, ille exiſtit (§. 13). Nos igitur exiſtimus.

Hac ratione nobis innoteſcere, quod exiſtamus, nemo in dubium vocare poteſt, qui ad ſeipſum attendit. Pone enim te tibi non eſſe tui rerumque aliarum extra te conſcium; veluti te dormire. Numne dormientis mentem unquam ſubibit cogitatio, quod exiſtas? Quis hoc affirmaverit? Pone te vigilantem eſſe tui rerumque aliarum extra te tibi conſcium, non tamen perpendere, quod ens ſui conſcium exiſtat: tui quidem tibi conſcius es, ſeu te ipſum ſentis, quatenus te agere & pati percipis; minime autem de exiſtentia tua mentem tuam ſubit cogitatio. Antequam igitur cogitatio exiſtentiæ tuæ mentem tuam ſubire poteſt, præcedere debet notio rei ſibi ſui rerumque aliarum actu conſciæ exiſtentis. Ad diſtinctam igitur notionem reducimus confuſam communem exiſtentiæ noſtræ eamque terminis univerſalibus enunciamus, Ceterum hinc eſt, quod rationem reddituri, unde conſtet, nos exiſtere, vel quæſiti num exiſtamus, reſpondeamus; nos hoc nunc agere, veluti ſcribere, ambulare, videre, admittentes, quod hoc nunc agamus, quia nobis ejus conſcii ſumus. Quoniam philoſophi eſt rationem reddere, cur ea, quæ fieri poſſunt, actum conſequantur (§. 31 *Diſc. prælim.*); rationem quoque reddere tenetur, cur nos exiſtere certi ſimus. Quamobrem nemo miretur, talia a nobis probari, quæ probatione nulla indigere videntur. Non admittimus exiſtentiam noſtram abſque probatione, quemadmodum ex dictis apparet. Philoſophi igitur eſt docere, qualis probatio in ratiociniis noſtris confuſis contineatur.

§. 15.

§. 15.

Gradus certitudinis cognitionis exiſtentiæ noſtræ.

Cognitio exiſtentiæ noſtræ ipſa dubitatione confirmatur, ſeu, *ex eo, quod dubitamus, utrum exiſtamus, nec ne, colligitur, nos exiſtere*. Etenim ex demonſtratione propoſitionis præcedentis conſtat, nos colligere exiſtentiam noſtram ex eo, quod nobis noſtri aliarumque rerum extra nos ſumus conſcii. Enimvero quod noſtri aliarumque rerum extra nos nobis conſcii ſimus, adeo certum eſt, ut ipſa dubitatione confirmetur (§. 12). Cognitio igitur exiſtentiæ noſtræ ipſa dubitatione confirmatur.

Idem adhuc alia ratione oſtenditur. Ponamus te dubitare, utrum exiſtas, nec ne: cum tibi hujus dubitationis ſis conſcius, qui vero ſui ſibi conſcius eſt, exiſtat (§. 13); ex eo, quod dubitas utrum exiſtas, nec ne, colligere debes, quod exiſtas.

Hinc patet gradus certitudinis, qui cognitioni exiſtentiæ noſtræ convenit. Tantus nimirum eſt, ut eo majorem concipere non liceat. Quid enim certius exiſtimari debet eo, quod ipſa dubitatione confirmatur, ſeu, quod hinc eſſe colligis, quod dubites, num ſis. Philoſophi igitur cum ſit ſcrutari rationem tantæ certitudinis, minime reprobari poteſt opera, quam in reducendo ratiocinio, quo exiſtentiam noſtram colligimus, ad notionem diſtinctam impendit.

§. 16.

Quidnā eadem evidentia cognoſcatur, qua exiſtentiam noſtram cognoſcimus.

Si quid per ſyllogiſmos infertur, quorum præmiſſæ ſunt propoſitiones indemonſtrabiles, vel judicia intuitiva experientiis claris ſuperſtructa; id eadem evidentia cognoſcitur, qua nos exiſtere cognoſcimus. Exiſtentiæ enim noſtræ cognitio nititur hoc ſyllogiſmo (§. 14):

> *Quodcunque ens ſui ipſius aliarumque rerum extra ſe ſibi actu conſcium eſt, illud exiſtit.*
> Atqui *Nos noſtri aliarumque rerum extra nos actu nobis conſcii ſumus.*
> Ergo *Nos exiſtimus.*

In hoc ſyllogiſmo propoſitio major eſt principium rationis, in quo notio confuſa ſubjecti atque prædicati ita indivulſo nexu cohæret, ut producta notione ſubjecti in eodem quoque compareat notio prædicati, adeoque propoſitio indemonſtrabilis (§. 263 *Log.*). Quare cum præterea theoretica ſit (§. 266 *Log.*); ex axiomatum numero eſt (§. 267 *Log.*). In minore ſyllogiſmi nobis tribuimus prædicatum, quod in notione noſtri comprehenſum intuemur, adeoque minor propoſitio judicium intuitivum eſt (§. 51 *Log.*). Nititur autem idem experientia (§. 11) tam clara, ut dubitando confirmetur (§. 12). Eadem igitur evidentia cognoſcitur, qua nos exiſtere cognoſcimus, ſi quid per ſyllogiſmos infertur, quorum præmiſſæ ſunt propoſitiones indemonſtrabiles, vel judicia intuitiva experientiis claris ſuperſtructa.

Apparet hinc utilitas diſquiſitionis de modo, quo exiſtentiæ noſtræ certi reddimur, nimirum quid ad hoc requiratur, ut quid eadem certitudine cognoſcamus, qua nos cognoſcere agnoſcimus. Quoniam in Pſychologia rationali & Theologia naturali arduas demonſtramus veritates, velut de immortalitate animæ & exiſtentia Dei; maximi profecto momenti eſt cognitio diſtincta gradus illius evidentiæ, qua nititur exiſtentiæ ſui ipſius cognitio.

§. 17.

Gradus certitudinis in iis, quæ demonſtrantur.

Quicquid demonſtratur, id eadem evidentia cognoſcitur, qua nos exiſtere cognoſcimus. In numerum principiorum demonſtrandi non aſſumuntur niſi definitiones, experientiæ indubitatæ, axiomata & propoſitiones jam demonſtratæ (§. 562 *Log.*). Quoniam itaque definitiones ſunt propoſitiones identicæ (§. 214 *Log.*), adeoque axiomata, ſi ad propoſitiones reducantur (§. 270 *Log.*), conſequenter una cum ceteris axiomatis indemonſtrabiles (§. 267 *Log.*); ex definitionibus autem, experientiis indubitatis & axiomatis primæ propoſitiones demonſtrantur, quæ deinde in numerum principiorum demonſtrandi aſſumuntur (§. 551 & ſeqq. *Log.*); principia demonſtrandi prima ſunt experientiæ indubitatæ & propoſitiones indemonſtrabiles. Enimvero ſi quid infertur per ſyllogiſmos, quorum præmiſſæ ſunt propoſitiones indemonſtrabiles vel judicia intuitiva experientiis claris ſuperſtructa; id eadem evidentia cognoſcitur, qua nos exiſtere cognoſcimus (§. 16). Ergo quod demonſtratur, id eadem evidentia cognoſcitur, qua nos exiſtere cognoſcimus.

Nemo non videt, ſermonem hic eſſe de demonſtrationibus veri nominis, minime autem de prætenſis, quales hodie inprimis multæ proſtant. Non difficile vero eſt demonſtrationem genuinam a ſpuria ſeparare, ſi quidem obſervaveris, quæ de genuina earundem forma præſcripſimus (§. 511 & ſeqq. *Log.*) & in demonſtrationibus expendendis plurimum verſatus fueris.

§. 18.

Evidentia veritatũ geometricarum qualis ſit.

Veritates geometricæ eadem evidentia cognoſcuntur, qua exiſtentia noſtra nobis innoteſcit. Veritates enim geometricæ demonſtrantur legitime, quemadmodum oſtendimus, cum genuinam demonſtrationum formam delinearemus (§. 551 & ſeqq. *Log.*). Quicquid vero demonſtratur, id eadem evidentia cognoſcitur, qua exiſtentia noſtra nobis innoteſcit (§. 17). Ergo veritates geometricæ eadem evidentia cognoſcuntur, qua exiſtentia noſtra nobis innoteſcit.

Loquimur hic de demonſtrationibus legitimis, quales dedit *Euclides* cum ceteris Geometris antiquis. Neque enim diffitemur, dari ſubinde hodie nonnullos, qui a rigore Geometrarum veterum recedunt, nec in demonſtrando peritis ſatisfaciunt. Imo nec diffitemur a modernis Geometris tranſitu a natura ad Geometriam facto ſubinde aſſumi, quæ ſalvis demonſtrandi legibus aſſumi nequeunt, imo ſæpius a veritate abhorrent.

§. 19.

Ratio aſſenſus, quem prompte veritatibus geometricis præbemus.

Quoniam veritatum geometricarum, ſi legitime demonſtrentur, ea eſt evidentia, qua exiſtentia noſtra nobis innoteſcit (§. 18); ideo *non mirum, quod nemo iſtis aſſenſum denegare poſſit, qui vim demonſtrationum percipit.*

Nos ea de cauſa non probamus, ſi juvenibus mathemata abſque demonſtratione proponuntur, ut de eorum veritate convinci minime poſſint. Neceſſe enim eſt, ut in ſe percipiant vim demonſtrationum, qua aſſenſus vel ab invito extorquetur. Alias enim diſcrimen inter convictionem & perſuaſionem opere ipſo nunquam diſtinguent, neque methodi accuratæ, ſine qua convictioni locus eſſe nequit, pulchritudine atque amore unquam capientur. Equidem vulgo ſibi perſuadent, demonſtrationes nauſeam creare tironibus, eosque a ſtudio Matheſeos arcere. Enimvero diuturna experientia didicimus, id metuendum minime eſſe, ſiquidem demonſtrationes rite reſolvere noveris, ne ſis obſcurus & confuſus in docendo.

§. 20.

Digitized by Google

§. 20.

Ens iſtud, quod in nobis ſibi ſui & aliarum rerum extra nos conſcium eſt, *Anima* dicitur. Vocatur etiam ſubinde *Anima humana*, item *Mens* vel *Mens humana*. *Animæ definitio.*

Definitio nominalis eſt: attamen poſitiva. Realitas ejus a poſteriori patet. Etenim in anterioribus vidimus, dari quid in nobis, quod ſibi ſui aliarumque rerum extra nos conſcium eſt. Quale ſit illud ens, in Pſychologia empirica docemus. Quid ſit & quod a corpore organico diverſum ſit, in Pſychologia rationali demum oſtendemus.

§. 21.

Anima humana exiſtit. Etenim nos exiſtimus, quatenus nobis noſtri aliarumque rerum extra nos conſcii ſumus (§. 14). Enimvero quatenus nobis noſtri aliarumque rerum extra nos conſcii ſumus, anima ſumus (§. 20). Exiſtit igitur anima noſtra. *Animæ exiſtentia.*

Apparet adeo, dum exiſtentiam noſtri evicimus nos non demonſtraſſe, niſi quod anima noſtra exiſtat; corporis autem exiſtentiam adhuc in dubio reliquiſſe, propterea quod nondum conſtet, utrum ens iſtud, quod ſibi ſui conſcium eſt, ſit ipſum hoc corpus, an vero ens aliud ab eo diverſum.

§. 22.

Animæ exiſtentiam ante cognoſcimus, quam corporis. Etenim animæ noſtræ exiſtentiam ex eo cognoſcimus, quod nobis noſtri rerumque aliarum extra nos conſcii ſimus (§. 20 *Pſychol.* & §. 349 *Log.*). Enimvero ſi de exiſtentia reali corporum dubitamus, hujus dubitationis nobis conſcii ſumus, conſequenter nobis noſtri conſcii ſumus, quatenus dubitamus. Quoniam igitur ex eo, quod de exiſtentia reali corporum dubitamus, demonſtrari poteſt, nos exiſtere, quatenus noſtri aliorumque conſcii ſumus (§. 14); exiſtentiam animæ cognoſcimus, dum adhuc de exiſtentia corporis dubitamus, adeoque antequam exiſtentiam corporis cognoſcimus. *Cujuſnam rei exiſtentia primum agnoſcatur.*

Reſpexit huc *Carteſius* Meditat. 2 de prima philoſophia, dum adſtruere conatur mentem humanam eſſe notiorem corpore. Etenim aſſertum ſuum inde probat, quod de rebus omnibus dubitans ex ipſa hac dubitatione cognoſcat ſe eſſe, quatenus ſcilicet cogitat, id eſt, quatenus eſt res cogitans. Nihil autem aliud intelligit per rem cogitantem, quemadmodum paulo poſt videbimus, niſi ens, quod ſibi ſui ipſius rerumque aliarum tanquam extra ſe conſcium eſt. Primum igitur quod certo cognoſcimus, dum de ceteris omnibus dubitamus, eſt aliquid, quod ad animam ſpectat, non ad corpus. Atque eatenus dici poteſt animam humanam eſſe corpore notiorem. Satis vero accurate in iſta ſecunda meditatione philoſophatur *Carteſius*, quemadmodum decet philoſophum acutum, qui mentis acie diſtinguit a ſe invicem ſeparanda, quatenus ſcilicet de exiſtentia noſtri ſermo eſt. Etenim quod naturam & eſſentiam mentis attinet, in eo deproperavit judicium ſuum, quemadmodum ſuo loco oſtendetur. Certum tamen eſt, quod ibidem affirmat, primum, quod de anima noſtra cognoſcimus, eſſe illud, quod cogitet, aut potius, quod ſit ſui rerumque aliarum tanquam extra ſe exiſtentium ſibi conſcia.

Digitized by Google

CAPUT II.

De Modo cognoſcendi animam.

§. 23.

Cogitatio quid ſit.

COgitare dicimur, quando nobis conſcii ſumus eorum, quæ in nobis contingunt, & quæ nobis tanquam extra nos repræſentantur. *Cogitatio* igitur eſt actus animæ, quo ſibi ſui rerumque aliarum extra ſe conſcia eſt.

Definitio hæc nominalis ab uſu loquendi minime recedit: id quod per exempla eunti patet. Quando arborem contuemur, nobis ejus conſcii exiſtentes de ea nos cogitare dicimus. Quando nobis attributa Dei repræſentamus & notionum, quas jam de iis habemus, nobis conſcii ſumus; de Deo nos cogitare dicimus. Quando triangulum nobis imaginamur & imaginis hujus quaſi oculis oberrantis conſcii nobis ſumus; de triangulo nos cogitare dicimus. Nos igitur cogitare affirmamus, quando nobis rerum quarundam aut operationum mentis noſtræ ſumus conſcii. Enimvero quando nobis nihili conſcii ſumus, veluti in ſomno, tum nos non cogitare pronunciamus. Retinet eundem ſignificatum *Carteſius*. Ita enim Princip. philoſ. part. 1. art. 9. *Cogitationis nomine*, inquit, *intelligo illa omnia, quæ nobis conſciis in nobis fiunt, quatenus eorum in nobis conſcientia eſt*. Noſtrum adeo fuit ſignificatum & uſui loquendi communi conformem, & in philoſophia introductum retinere (§. 142. 147 *Diſc. prælim.*). Etſi igitur non deſint, qui cogitationes ad omnes mentis humanæ modificationes extendunt, etiam eas, quarum ſibi conſcia non eſt; illis quidem liberum relinquimus, quo in ſignificatu vocabulo uti velint, noſtrum tamen non eſt eorum veſtigia ſequi.

§. 24.

Perceptionis definitio.

Mens *percipere* dicitur, quando ſibi objectum aliquod repræſentat: ut adeo *Perceptio* ſit actus mentis, quo objectum quodcunque ſibi repræſentat.

Ita percipimus colores, odores, ſonos: mens percipit ſeipſam & mutationes in ſe contingentes.

§. 25.

Apperceptio quid ſit.

Menti tribuitur *Apperceptio*, quatenus perceptionis ſuæ ſibi conſcia eſt.

Apperceptionis nomine utitur *Leibnitius*: coincidit autem cum conſcientia, quem terminum in præſenti negotio *Carteſius* adhibet.

§. 26.

Quænam in cogitatione a ſe invicem diſtinguenda.

Quoniam cogitamus, quando nobis conſcii ſumus eorum, quæ in nobis contingunt, & quæ nobis tanquam extra nos repræſentantur (§. 23); *omnis cogitatio & perceptionem* (§. 24), & *apperceptionem involvit* (§. 25).

E. gr. Dum jam ſcribo, conſcius mihi ſum me ſcribere. Quatenus mihi conſcius ſum actus ſcribendi, eundem appercipio; quatenus vero idem in mente repræſentatur, ut ejuſdem conſcius eſſe poſſim, eundem percipio. Actus enim ſcribendi non percipitur, quatenus motus quidam manus & digitorum contingunt ad literarum ductum atque ſeriem neceſſarii. Similiter dum ſolem video, ejus tanquam extra me conſiſtentis conſcius mihi ſum. Eum igitur percipio, quatenus eundem mihi repræſento; ſed appercipio, quatenus mihi conſcius ſum tanquam talis, qualem repræſento. Conſtat nimirum ex Aſtronomia, idemque in Phyſica oſtenditur, ſolem longe alium eſſe quam apparet. Figura ad ſphæricam proxime accedit: mens vero eum ſibi repræſentat inſtar diſci. Mole ſua tantum ſuperat Tellurem, ut ea contemptibilis parvitatis reſpectu ſolis exiſtimari debeat: mens vero eundem inſtar diſci admodum exigui repræſentat. Solis igitur nobis conſcii ſumus, non qualis revera eſt; ſed qualem ſibi repræſentat mens noſtra. In omni cogitatione perceptio ſeu rei in mente repræſentatio & apperceptio, vi cujus nobis conſcii ſumus objecti, quod in mente repræſentatur, aut, ſi mavis, illius repræſentationis, probe a ſe invicem diſtinguendæ ſunt.

§. 27.

§. 27.

Quænā menti ob ea, quæ in ipſa obſervamus, tribuenda.

Quæ ex iis, quæ menti ineſſe obſervamus, legitimo ratiocinio colliguntur, & quæ porro ex his inferuntur; eadem quoque menti conveniunt. Idem valet de omni ente alio. Etenim quæ ex iis, quæ menti ineſſe obſervamus, legitimo ratiocinio colliguntur, ac porro ex his, quæ ſcilicet legitimo ratiocinio inde collecta ſunt, inferuntur; ea de mente humana demonſtrantur (§. 551 & ſeqq. *Log.*). Quare cum vera ſit propoſitio, quæ demonſtrari poteſt (§. 544 *Log.*), conſequenter prædicatum ſubjecto ſuo conveniat propter ea, ex quibus idem colligitur (§. 505 *Log.*); menti quoque convenire debet, quod colligitur ex iis, quæ menti ineſſe obſervamus, & quod porro ex hoc infertur legitimo ratiocinio, quod ex illis colligitur.

Idem valere de omni ente ex ipſa demonſtratione apparet, quæ talis omnino eſt, ut ad omne ens promiſcue applicari poſſit.

Nititur hac propoſitione omnis cognitio diſcurſiva, atque clarior evadet ipſius veritas, ubi ratiocinia mentis in ſequentibus ſcrutati fuerimus. Sane hujus propoſitionis fide tribuuntur ſubjecto ſuo omnia prædicata, quæ de eodem demonſtrari poſſunt. In definitionibus nominalibus figurarum ſumimus nonnulla, quæ iiſdem ineſſe debent, atque ex iis ratiocinando colligimus porro, quæ iiſdem tribuenda veniunt. Nimirum illi figuræ tribuenda ſunt ea, quæ ex aſſumtis colliguntur, cui conveniunt, quæ aſsumta fuerunt. Recto igitur tramite incedimus, ſi eodem modo de mente judicamus.

§. 28.

Modus perveniendi ad cognitionem mentis.

Ad cognitionem mentis pervenitur, ſi ad cogitationes noſtras attendimus, eidemque porro tribuimus, quæ legitimo ratiocinio ex iis colliguntur. Quoniam enim cogitationes involvunt perceptiones & apperceptiones (§. 26); dum cogitamus, aliquid vel ad nos ſpectans, vel a nobis diverſum nobis repræſentamus (§. 24), ejuſque repræſentationis nobis conſcii ſumus (§. 25). Quare ſi ad cogitationes noſtras attendimus, hoc ipſo nobis innoteſcit, non tantum quomodo objectum repræſentetur, ſed etiam qualis tunc in anima mutatio accidat. Atque ita ad animæ cognitionem pervenitur.

Quoniam porro menti tribuenda veniunt, quæ ex aliis eidem inexiſtentibus legitimo ratiocinio colliguntur (§. 27), atque ea menti convenire certum eſt, quæ in ea obſervamus (§. 517 *Log.*); ea quoque menti convenire debent, quæ ex iis legitimo ratiocinio colliguntur, quæ in mente obſervantur. Atque ita denuo ad animæ cognitionem pervenitur.

Propoſitionem hanc ideo apponimus, ut dum conſtat, quomodo ad certam animæ cognitionem perveniatur, ea, quæ de anima tradituri ſumus, ad examen revocare valeamus. Id enim unice nobis propoſitum eſt, ut ad certam animæ cognitionem lectorem perducamus tum ob dignitatem, tum ob utilitatem doctrinæ. Cognitionis vocabulo utimur nondum definito, propterea quod hic in notione confuſa acquieſcere poſſimus, nec diſtincta opus ſit. Id tamen minime obſtabit, quo minus in ſequentibus confuſam ad diſtinctam reducamus.

SECTIO

Digitized by Google

SECTIO II.

DE FACULTATIS COGNOSCENDI PARTE INFERIORI.

CAPUT I.

De differentia perceptionum formali.

§. 29.

Facultas animæ quid dicatur.

QUemadmodum potentia activa in genere *Facultas* dici ſolet (*§. 716 Ontol.*); ita etiam potentiæ activæ animæ *Facultates* ipſius appellantur.

Quotnam ſint animæ facultates & quales ſint, in Pſychologia empirica declaramus: quid vero proprie ſint & quomodo animæ inſint, in Pſychologia rationali demum declarabitur. Conducunt tamen ad eas intelligendas, quæ de potentiis activis in genere jam in philoſophia prima annotavimus (*not.* §. 716). Nimirum vi notionis, quam de actione habemus (§. 713 *Ontol.*), potentiam activam, conſequenter facultatem tribuentes animæ affirmamus, non repugnare iis, quæ animæ inſunt, ut quædam eidem inexiſtentia vel relationes ad alia ita mutentur, ut ratio mutationis contineatur in illis ipſis, quæ eidem inſunt, ſeu, ut per alia, quæ eidem inſunt, intelligi poſſit, cur ea accidat mutatio. Enimvero quoniam in Pſychologia empirica nondum dirimi poteſt, utrum in paſſionum numero ſint, quæ tales videntur &, ſi vel maxime ponamus, eſſe eas utique paſſiones, cum tamen actionibus animæ ita implicentur, ut hæ abſque iis intelligi minime poſſint; nemo ægre ferat, quod ſub Facultatum titulo talia expendamus, quæ ad paſſiones refert. Quodſi hæc ratio nondum ei ſatisfacit, ſignificatum vocabuli extendat ad potentias paſſivas: id quod, cum arbitrariæ ſint definitiones nominales, abſque ulla contradictione facere licet.

§. 30.

Fundamentum perceptionum clararũ & obſcurarum.

Si quid percipimus, aut id ab aliis perceptibilibus ſatis diſtinguimus, aut idem a nobis fieri minime poſſe deprehendimus. Levi attentione opus eſt ad obvias perceptiones, ut aſſerti veritas agnoſcatur. Etenim ſi ſolem & arborem luce diurna colluſtratam in vicinia intuemur, ſolem & arborem ab aliis objectis, quæ ſimul percipimus, ſatis diſtinguere valemus, ita ut denuo redeuntem agnoſcamus, & Lunam veſpere intuentes eam a Sole diſtinguamus, arborem vero aliam alibi contuentes ejus cum illa ſimilitudinem animadvertamus. Enimvero ſi in luce crepuſculina objectum aliquod in agro poſitum videmus, ea, quæ ipſi inſunt, non ſatis diſcernimus, ut adeo cum rebus olim viſis idem comparaturi ſimilitudinem, quam cum iis habet, non animadvertamus. Differentia adeo hæc omnium optime innoteſcit, ſi idem objectum in eadem diſtantia ad lucem diurnam & crepuſculinam reſpicias: cum enim hic cum modo percipiendi nobis ſit negotium, differentia omnium optime in eodem objecto ſeſe prodit.

Monui-

Digitized by Google

Monuimus jam alibi differentiam notionum formalem a modo cognoſcendi deſumi (§. 77 *Log.*); non alia vero eſt perceptionum differentia, quam notionum in Logicis explicata, cum in Logica vocabulum notionis, prout ab auctoribus fieri ſolet, in latiori ſignificatu acceperimus, ne, dum alios legimus, facile confundamur. Ne tamen in Pſychologia deſint nomina ad ea a ſe invicem diſcernenda, quæ diſcerni conſultum, imo neceſſarium eſt, vocabula quædam arctioribus limitibus coerceri nil vetat. Non obſtat lex methodi, ut in diverſis diſciplinis ejuſdem vocis ſignificatus mutetur; unde eam inculcantes addidimus, id fieri debere ſaltem in eadem philoſophiæ parte (§. 143 *Diſc. prælim.*): cujus quidem rei rationes alibi commodius expendere licebit. Ceterum dum ſimul perceptorum mentionem injicimus, ad ea referimus quomodocunque percepta, ſive ſenſuum, ſive imaginationis ope. Hactenus enim differentiam in iis non attendimus.

§. 31.

Perceptio clara quænam.

Si quod percipimus agnoſcere, vel a perceptibilibus ceteris diſtinguere valemus, *perceptio*, quam habemus, *clara* eſt.

Exemplum perceptionis claræ præbet Sol, quando eundem videmus; præbet arbor, quando in luce diurna eandem intuemur; præbet calor, quem tactu in lapide percipimus. Nimirum ſi duo ſimul clare percipiuntur, iis inter ſe collatis apparet, num eadem ſint, an diverſa.

§. 32.

Perceptio obſcura quænam.

Si quod percipimus non agnoſcere, vel a ceteris perceptibilibus non diſtinguere valemus, *perceptio*, quam habemus, *obſcura* eſt.

Exemplo eſt objectum e longinquo viſum, quod quale ſit non agnoſcimus. Videre nos quidpiam conſcii nobis ſumus: ſed quid illud ſit, quod videmus, nos ignorare non minus nobis conſcii ſumus. Quatenus igitur in perceptione quid deſideratur, ne res agnoſci poſſit; eatenus eam obſcure percipimus. Et obſcure rem a nobis percipi innuimus, dum interrogati, quid videamus, reſpondemus, nos neſcire ad quodnam genus vel ad quamnam ſpeciem idem referre debeamus.

§. 33.

Rei obſcure perceptæ num inſint clare percepta.

Rei obſcure perceptæ ineſſe poſſunt, quæ clare percipiuntur. Neque enim repugnat rei quædam ineſſe, quæ clare percipiuntur, & præterea ineſſe alia, quæ prorſus non percipiuntur, veluti cum vel defectu luminis, vel ob parvitatem ſuam, vel ob nimiam diſtantiam oculis ſeſe ſubducunt. Enimvero ſi quædam rei inexiſtentia clare percipiuntur, nobis ejuſdem conſcii ſumus, hoc eſt, conſcii nobis ſumus nos videre objectum aliquod, cui inſunt ea, quæ clare percipimus. Quoniam vero præterea inſunt alia, quæ prorſus percipi nequeunt, alia vero clare percipi poſſunt; rem agnoſcere minime valemus, nec eam a ceteris perceptibilibus diſtinguere novimus, quemadmodum in clare perceptis obtinet. Res igitur ipſa obſcure percipitur (§. 32). Patet adeo rei obſcure perceptæ ineſſe poſſe, quæ clare percipiuntur.

Idem patet a poſteriori, ſi ad exempla obvia attendimus. Ponamus enim, nive dudum colliquata, alicubi adhuc in campo partem quandam terræ nive tectam eſſe. Quodſi eam e longinquo in luce præſertim crepuſculari videas, colorem album ſatis clare percipis, nec minus figuram & magnitudinem percipis, qualis e longinquo apparet: non tamen ea clare percipis, per quæ nivem ab aliis objectis albis diſtinguis. Inſunt itaque rei obſcure perceptæ, quæ clare percipiuntur. Et vi eorum, quæ clare percipiuntur, rem iſtam agnoſcere potes, quod eadem adhuc ſit, quando poſt aliquod temporis intervallum rediens eam in loco iſto adhuc poſitam ex eadem diſtantia contueris. Plurimum adeo falluntur, qui ſibi perſuadent, rem clare percipi, quod unum vel alterum ipſi inexiſtens clare percipiatur.

§. 34.

Digitized by Google

§. 34.

Perceptio clara perceptionis obſcuræ. *Si mens ſibi conſcia eſt, ſe objectum aliquod obſcure percipere; perceptionem ſuam obſcuram clare percipit.* Etenim agnoſcit perceptionem ſuam eſſe obſcuram eamque a clara diſtinguit. Perceptionem igitur, quam habet, obſcuram clare percipit (§. 31).

Propoſitionem hanc prætermittere non debuimus, propterea quod nobis compertum eſt perceptionem claram perceptionis obſcuræ cum perceptione objecti, quæ obſcura eſt, confundi. Percipit anima ea, quæ in ſe ſunt, adeoque ſuas quoque, quas habet, perceptiones vel clare, vel obſcure. Etenim perceptiones ejus non minus ſunt objectum facultatis percipiendi, quam res aliæ, quas percipit. Atque ideo mens perceptionum ſuarum conſcia eſt, quatenus ſcilicet perceptioni adhæret apperceptio.

§. 35.

Lumen animæ. Claritas perceptionum eſt id, quod *Lumen animæ* appellare ſolemus. Et hinc anima dicitur *illuminari*, quatenus acquirit facultatem res clare percipiendi, ut ſibi conſcia ſit ejus, quod percipit, atque ea, quæ percipit, probe a ſe invicem diſtinguat.

Non hic ſumimus terminos in ſenſu theologico, ſed philoſophico, qui cum communi loquendi uſu convenit. Transferuntur autem termini a rebus materialibus ad animam propter ſimilitudinem. Quemadmodum enim in mundo materiali lumen efficit, ut res materiales videamus; ita claritati perceptionum tribuendum, ut earum nobis conſcii ſimus, atque perceptionem unam ab altera diſtinguere valeamus. Et quemadmodum oculus abſque lumine nihil videre poteſt; ita etiam mens abſque claritate perceptionum non conſcia ſibi eſſe poteſt ejus, quod percipitur. Similitudinem explicamus, ut conſtet denominandi ratio. Res ipſa autem abſque iſta ſimilitudine intelligitur &, cum arbitrarium ſit, quo nomine eam inſignire velimus, definitio quoque nominalis luminis animæ abſque iſta ſimilitudine intelligitur & terminus ita explicatus ſumitur in ſignificatu proprio (§. 148 *Log.*).

§. 36.

Tenebræ in anima. Ex adverſo obſcuritas atque defectus perceptionum eſt id, quod *Tenebrarum* nomine in anima venit.

Quemadmodum enim in mundo materiali tenebræ ſunt defectus luminis, ſeu ejuſdem privatio; ita etiam in anima tenebræ eſſe debent defectus claritatis perceptionum. Sed perceptiones, quæ claræ non ſunt, obſcuræ ſunt (§. 31. 32). Ergo tenebrarum nomine in anima appellari debet obſcuritas perceptionum, vel earum defectus. Hæc denuo monemus, ut denominandi ratio pateat. Ceterum jam intelligitur, quomodo explicari poſſit alteri, nobis jam in re aliqua plus luminis fuiſſe affuſum, quam ante habueramus.

§. 37.

Fundamentum perceptionum diſtinctarum & confuſarum. *Si rem clare percipimus aut ea, quæ eidem inſunt, a ſe invicem diſtinguere & alteri ſigillatim annunciare valemus, aut id in poteſtate noſtra minime poſitum deprehendimus.* Patet idem per exempla eunti. E. gr. dum video arborem, truncum diſtinguo a ramis, ramos a ſurculis, ſurculos a foliis, folia a gemmis. Similiter in foliis colorem viridem diſtinguo a colore corticis, quo teguntur truncus, rami & ſurculi; fibras per ipſum extenſas a ſubſtantia reliqua minime fibroſa. Dum faciem hominis intueor, in eadem naſum, frontem, palpebras, oculum, genas, os, mentum a ſe invicem diſtinguo. Similiter in oculo diſtinguo pupillam ab uvea, uvea ab adnata, qua veſtitur ſclerotica, figuram oculi globoſam a figura naſi

Digitized by Google

naſi vel oris, volubilitatem oculi a ſitu fixo partium aliarum. Dum aurum manui impoſitum adſpicio, oculis colorem, manu gravitatem in eodem diſcerno. Enimvero colorem flavum auri a colore viridi foliorum & hunc ab illo optime diſtinguo, diverſitatis utriuſque mihi conſcius: ſed in ipſa flavedine, in ipſa viriditate nihil diſtinguo, utut utramque adeo clare percipiam, ut flavedinem auri a flavedine tulipæ, viriditatem foliorum naſcentium a viriditate adultorum optime diſtinguam.

Non jam diſtinguimus inter ea, quæ in rebus perceptibilibus diſtinguimus; ſed in eo acquieſcimus, quod multa ſubinde in uno percipiamus, neque a ſe invicem diverſa eſſe agnoſcamus; ſubinde autem in re percepta nihil prorſus diverſi percipiamus.

§. 38.

Perceptio diſtincta quænam ſit.

Si in re percepta plura ſigillatim enunciabilia diſtinguimus, *Perceptio* clara dicitur *diſtincta*.

Exempla dedimus de arbore, de foliis, de facie humana, de oculo, de auro, milleque alia dari poſſunt unicuique ubivis obvia.

§. 39.

Perceptio confuſa quid ſit.

Si in re clare percepta plura ſeparatim enunciabilia non diſtinguimus, *Perceptio* dicitur *confuſa*. Eſt ſcilicet perceptio confuſa clara quidem, ſed non diſtincta.

Exempli loco ſunt flavedo auri, viriditas foliorum, & in genere colores omnes. Pertinent huc etiam ſapores & odores, in quibus nihil diſtinguimus, quod ſit ſeparatim enunciabile. Perceptionem confuſam negative definire licet, quia jam poſitive definivimus diſtinctam, cui opponitur (*not.* §. 85 *Ontol.*). Ceterum hic aliquid ſingulare obtinet, quod id, quod negativum videtur, quatenus in definitione ponitur, æquipolleat poſitivo. Etenim non minus nobis conſcii ſumus potentiæ diſtinguendi plura perceptibilia in uno perceptibili, quam impotentiæ tale quid faciendi: imo impotentiæ ut nobis magis conſcii ſimus, ſingulari quadam ratione accidit. Obſervamus in nobis conatum plura in re una, v. gr. colore rubro, diſtinguendi, eumque irritum deprehendimus: obſervamus autem tanto majorem, quo minus eum ſuccedere experimur. Quamobrem impotentiæ notio involvit notionem conatus fruſtranei, adeoque quidpiam maxime poſitivi. Iſta igitur impotentia percipiendi plura in re perceptibili una optimo jure æquipollet differentiæ ſpecifice poſitivæ, ita ut in definienda perceptione confuſa adhiberi poſſit, etiamſi diſtincta perceptio nondum fuerit definita. Opportune talia monemus, cum plurimos eſſe obſervemus, qui carpunt, quæ non intelligunt. Diſpellendæ ſunt præjudiciorum nebulæ, ne claritati notionum officiant mentiſque aciem hebetent.

§. 40.

Perceptionis partialis & compoſitæ differentia.

Perceptio partialis eſt, quæ in perceptione rei alterius contenta. Aſt *compoſita* dicitur, quæ ex pluribus partialibus conſtat.

E. gr. Dum arborem percipimus, truncum, ramos, ſurculos, folia, gemmas percipimus. Arboris igitur perceptio compoſita eſt, perceptiones trunci, ramorum, ſurculorum, foliorum, gemmarum partiales ſunt. Folium ſi ſigillatim contemplemur, & in eo colorem viridem, fibras per ejus ſubſtantiam diſperſas, & reliquam ſubſtantiam diſtinguimus, perceptiones fibrarum & ſitus earundem, coloris viridis ac materiæ a fibris diverſæ ſunt perceptiones partiales; ipſa vero folii perceptio compoſita eſt. Similiter perceptiones flavedinis ac gravitatis auri ſunt partiales; ipſa vero auri perceptio compoſita eſt. Ex his exemplis liquet, perceptiones partiales eſſe non modo perceptiones partium, ex quibus componitur res percepta; verum etiam determinationum, quæ eam ingrediuntur, ſeu qualitatum & quantitatis ipſius. Quoniam vero determinationes intrinſecæ omnes ſimul uti unum ſpectantur cum re percepta; res percepta per modum totius & determinationes intrinſecæ ad eam ſpectantes inſtar partium conſiderantur (§. 341 *Ontol.*). Atque inde deno-

Digitized by Google

minatio ortum traxit. Inſunt plures determinationes intrinſecæ etiam in iis, quæ ad mentem noſtram ſpectant, ſeu quorum nobis tanquam in nobis conſcii ſumus, quatenus eorum conſcii ſumus. Quamobrem perceptiones eorum, quæ menti inſunt, vel in ea accidunt, in perceptiones partiales reſolvuntur. Exempli loco non ſolum ſunt ea, quæ hactenus definita fuere; verum etiam illa, quæ in ſequentibus definiuntur.

§. 41.

Origo perceptionum diſtinctarum.

Si perceptiones particulares fuerint claræ, compoſita diſtincta eſt. Etenim ſi perceptiones particulares fuerint claræ, plura ſigillatim enuntiabilia in re percepta a ſe invicem diſtinguimus (§. 31. 40). Enimvero ſi in re percepta plura ſigillatim enuntiabilia diſtinguimus, perceptio ejus diſtincta eſt (§. 38). Ergo ſi perceptiones particulares fuerint claræ, compoſita diſtincta eſt.

Habes hic ortum perceptionis diſtinctæ. Cur enim perceptio arboris diſtincta eſt? quia clare percipis truncum, ramos, ſurculos, folia, gemmas, ita ut ſigillatim percipere poſſis ſingulas iſtas partes. Cur folium percipis diſtincte? quia in eodem percipis clare colorem, fibras per longitudinem & latitudinem extenſas, atque reliquam ejus ſubſtantiam, figuram quoque & magnitudinem, partiumque ſitum. Sane ſi nihil eorum a ſe invicem diſcernere poſſes, id quod accidere deberet, ubi in arbore vel folio, quæ inſunt, clare non perciperes; nec arborem vel folium diſtincte perciperes.

§. 42.

Gradus diſtinctæ perceptionis.

Qui plura ſigillatim enuntiabilia in eodem perceptibili clare percipit, is magis diſtincte idem percipit altero, qui pauciora in eodem clare percipit. Quando enim in eodem perceptibili plura ſigillatim enuntiabilia clare percipiuntur, perceptiones particulares, ex quibus rei perceptio conſtat, claræ ſunt (§. 40). Enimvero ſi perceptiones particulares fuerint claræ, compoſita ex iis diſtincta eſt (§. 41), conſequenter quo plures perceptiones particulares claræ fuerint, eo magis diſtincta eſſe debet compoſita. Ergo qui in eodem perceptibili plura ſigillatim enuntiabilia clare percipit, is magis diſtincte idem percipit altero, qui pauciora in eodem clare percipit.

Per hoc principium æſtimatur gradus diſtinctæ perceptionis, qui in eodem ſubjecto diverſo tempore, & in diverſis ſubjectis eodem tempore diverſus deprehenditur. Atque hoc ipſo via ad ſublimia non minus, quam utilia atque fœcunda ſternitur.

§. 43.

Perceptio totalis.

Perceptionem totalem appello eam, quæ complectitur eas omnes, quas dato aliquo momento ſimul habemus. Quamobrem cum perceptionem totalem ut unum quid conſideremus, perceptiones rerum, ex quibus conſtat, ejus reſpectu tanquam partiales conſiderantur, ac ideo a nobis quoque partiales dicentur (§. 40).

E. gr. Si in campo integrum exercitum contueor, uno obtutu præter eum ſimul campum, ſylvam e longinquo ſpectatam, cæli ac terræ confinia & objecta alia complector. Imo eodem momento, abſentia quoque objecta mihi repræſento, veluti templum, in quo ſæpe vidi militum præfectum. Subeunt quoque mentem meam cogitationes variæ pro diverſitate objectorum mihi repræſentatorum. Omnes iſtæ perceptiones ſimul abſolvunt perceptionem totalem, quæ cum pro una habeatur ratione temporis, quo omnes eam ingredientes conjunguntur, aut vi ſimultaneitatis & continuitatis eam ingredientium, perceptiones ſingulorum objectorum una exhibitorum partiales appellantur. Non variatur hic ſignificatus vocis perceptionis partialis, ſicuti & eam, quæ compoſita dicitur (§. 40), totalem appellare potuiſſemus, ſcilicet objecti, quod per eam nobis exhibetur: quod ut intelligatur, ſimili rem declarari neceſſe eſt. Perceptiones noſtræ, quæ & ideæ appellantur, cum

imagi-

Digitized by Google

imaginibus rerum comparantur, imo cum iiſdem ad commune genus reduci poſſunt: id quod in Pſychologia rationali oſtendetur. Jam imago dicitur animalis, arboris, plantæ, ædificii, hominis & ita porro, quæ unicum iſtiuſmodi objectum repræſentat. Quodſi vero in eadem tabula conjunguntur plures iſtiuſmodi imagines, ut vi continuitatis unum quid efficiant; omnes ſimul pro una imagine habentur. Nimirum continuitas unitatis notionem ſuperaddit.

§. 44.

Si perceptiones partiales, quæ totalem ingrediuntur, claræ ſint; perceptio totalis diſtincta eſt. Etenim ſi perceptiones partiales claræ ſint, objecta per eas repræſentata a ſe invicem diſtinguere valemus (§. 31). Enimvero quoniam perceptio totalis partiales iſtas omnes in ſe complectitur (§. 43); in ea plura ſigillatim enuntiabilia a ſe invicem diſtinguimus, conſequenter & in objecto ejus, quod repræſentat; perceptio igitur totalis eſt diſtincta (§. 38). *Perceptio totalis quando diſtincta.*

Adeſt hic quid fictitii, quatenus nempe ſimul percepta conſideramus inſtar entis unius & res ſingulas, quæ una percipiuntur, tanquam partes unum totum conſtituentes, ſeu tanquam determinationes enti iſti intrinſecas: ſed hanc fictionem fert uſus loquendi (*not.* §. 43).

§. 45.

Si perceptiones totales diſtinctæ ſunt, anima eſt in ſtatu perceptionum diſtinctarum. Etenim quotidie in nobis experimur, perceptionem totalem unam in anima continuo ſubſtitui alteri, aut partiales, quæ eidem inſunt, alias abire, alias ſuperaccedere, ita ut perceptio totalis non maneat eadem (§. 181 *Ontol.*). Perceptiones adeo totales continuo mutantur (§. 290 *Ontol.*), adeoque ſtatum ejus conſtituunt (§. 705 *Ontol.*). Quoniam igitur perceptiones totales diſtinctæ ſunt *per hypoth.* anima tunc temporis eſt in ſtatu perceptionum diſtinctarum, quando totales diſtinctæ ſunt. *Status perceptionum diſtinctarum animæ.*

Poteramus propoſitionem præſentem ſumere per modum definitionis nominalis: ſed quia denominationi ineſt veritas, conſultius fuit eandem demonſtrari. Qui in reſolvendis notionibus multum verſati ſunt; iis ſatis ſuperque perſpectum eſt ineſſe ſæpiſſime definitionibus nominalibus veritatem, quando ſcilicet nomen rei veritati conſentaneum, ut idem ſit, quod dicitur. Dedimus jam olim exempla in Elementis Matheſeos Latinis, Arithmetica, Geometria, Aſtronomia. Cum enim ſtudium Matheſeos potiſſimum urgeamus, ut methodi compotes ejus tractatione reddamur; ad tam præclarum uſum idem aptare voluimus, quemadmodum debuimus. Quamobrem definitiones nominales, quibus ineſt veritas, ad propoſitiones demonſtrativas reduximus, utut probe gnari, nil quicquam decedere evidentiæ Mathematum, ſi more recepto ex communibus obſervationibus ſumantur, quæ definitionibus nominalibus reſpondent. Neque conſilium hoc mutavimus iniquas aliquorum cenſuras experti, qui, cum ſibi acumine præſtare videntur, defectu acuminis deproperant judicia.

§. 46.

Si perceptiones partiales, quæ totalem ingrediuntur, fuerint obſcuræ; perceptio totalis obſcura eſt. Etenim perceptio totalis ex partialibus conſtat (§. 43). Quare ſi ſingulæ partiales obſcuræ ſunt, nihil eorum, quæ in totali continentur, ab aliis perceptibilibus diſtinguere valemus (§. 32), conſequenter nec ea ſimul ſumta, quæ una perceptione totali comprehen- *Perceptio totalis quando ſit obſcura.*

 duntur,

duntur, ab iis ſimul ſumtis, quæ exhibentur per totalem aliam, diſcernere licet. Perceptio igitur totalis obſcura eſt.

Facile apparet in propoſitionis hypotheſi ſupponi nihil prorſus clare perceptum in perceptione totali contineri, etſi alias non obſtet, ut in perceptione obſcura alicujus objecti inſint nonnulla, quæ clare percipiuntur (§. 33).

§. 47.

Status perceptionum obſcurarum. *Si perceptiones partiales obſcuræ ſunt, anima eſt in ſtatu perceptionum obſcurarum.* Eodem, quo ſupra (§. 44), modo id oſtenditur, niſi quod in principiorum numerum referenda ſit propoſitio præcedens.

An detur iſtiuſmodi ſtatus animæ, jam non diſquirimus: inſtituetur diſquiſitio ſuo loco. Quoniam ſtatus iſte, quo anima perceptiones habet obſcuras, opponitur alteri, quo perceptio totalis diſtincta eſt; ſtatus perceptionum obſcurarum dici etiam poteſt *ſtatus perceptionum confuſarum*, ſi in denominatione veritatis non habetur ratio, ſed ea arbitrario fit.

§. 48.

Idea quid ſit. Repræſentatio rei dicitur *Idea*, quatenus rem quandam refert, ſeu quatenus objective conſideratur.

Si objectum aliquod in mente repræſentatur; diſtingui debet actus mentis, quo fit repræſentatio, repræſentatio ipſa, quatenus objectum quoddam menti exhibet, & denique actus, quo mens repræſentationis iſtius, conſequenter rei, qualis repræſentatur, conſcia ſibi eſt. Actus prior, quo fit repræſentatio, eſt perceptio (§. 24); actus poſterior, quo mens ſibi conſcia eſt repræſentationis, vocatur apperceptio (§. 25); ipſa vero repræſentatio materialiter ſumta aut in relatione ad objectum, quod repræſentatur, dicitur idea. Vulgo perceptiones & ideæ a ſe invicem non diſtinguuntur, quemadmodum nec perceptio ab apperceptione. Enimvero cum in Pſychologia interſit diſtinguere quam accuratiſſime, quæ in ſe diverſa ſunt; noſtrum quoque fuit ſublata ſynonymia terminis vindicare ſignificatum convenientem, quem non ſine magna probabilitate originarium eſſe ſuſpicamur. Ipſa forma vocabuli inſinuat ſignificatum perceptionis originarium, quod ea habita fuerit pro actione mentis. Et quia idea cum imagine comparatur (*not.* §. 43); haud obſcure intelligitur, quod ſignificatus objectum reſpiciat.

§. 49.

Notio quid ſit. Repræſentatio rerum in univerſali ſeu generum & ſpecierum *Notio* a nobis appellabitur.

Nimirum paulo inferius apparebit, ab ideis rerum ſingularium abſtrahi ea, quæ pluribus communia ſunt & ſimilitudinem quandam inter eas conſtituunt, & quatenus ſubjecto non tribuimus niſi determinationes iſtas communes entia in univerſali conſtitui. Quamobrem ſi nobis objectum repræſentamus cum iis determinationibus, quæ pluribus individuis communia ſunt, ſeparatis iis, quæ communia non ſunt, dicemus in poſterum iſtam repræſentationem notionem. Notandum vero eſt, notiones ingredi non modo eſſentialia, verum etiam attributa & modos; modo prædicata ſint communia. Atque hac ratione nihil circa rerum in mente repræſentationem occurrit, quod non peculiari nomine ſit inſignitum. Ceterum cum definitiones ſint arbitrariæ, de conſenſu aliorum non multum ſumus ſolliciti, etſi non difficile foret eundem ſtabilire.

§. 50.

Notionum differentiæ. Notionum differentia eadem eſt, quæ perceptionum: ſunt nimirum & *notiones* vel *claræ*, vel *obſcuræ*, claræ vel *diſtinctæ*, vel *confuſæ*. Sed cum de his & aliis hinc porro pendentibus differentiis abunde jam dixerimus in Logica integro capite (§. 77 & ſeqq.), quæ ibi relegi poſſunt, repetere ſupervacaneum judicamus.

Etſi

Digitized by Google

Etſi enim in Logica ſub notione quamlibet rei repræſentationem comprehendere libuerit (§. 34 *Log.*); id tamen minime obſtat, ut ea jam de ſolo ente univerſali interpretemur, ad quod non minus, quam ad ens ſingulare applicari poſſunt. Atque hinc apparet, nullum ex tantiſper variata ſignificatione vocis erroris periculum eſſe metuendum.

§. 51.

Cognoſcere quid ſit.

Rem *cognoſcere* idem eſt, ac ejus notionem, vel ideam ſibi acquirere.

Ita Deum cognoſcit, qui ſibi acquirit notiones attributorum divinorum. Triangulum cognoſcit, qui trianguli notionem ſibi comparat. Animam cognoſcimus, dum nobis comparamus notiones eorum, quæ ipſi inſunt.

§. 52.

Cognitio quid ſit.

Cognitio eſt actio animæ, qua notionem vel ideam rei ſibi acquirit.

Actionem animæ cum effectu ejus pro uno eodemque habentes per cognitionem ideam quoque & notionem intelligere ſolemus, loquendi inconſtantia: ſed noſtrum eſt fixum verborum tueri ſignificatum. Animam nobis concipimus tanquam cauſam efficientem idearum atque notionum, quæ virtute ſua ideas producit, & inde porro notiones format. Hic igitur diſtinguimus ideam a notione, actionem animæ, qua ideam & notionem producit atque format, ab utraque, productionem ideæ a notionis formatione. Idea eſt rei ſingularis imago (§. 48), quæ entis in univerſali imaginem ſeu notionem in ſe continet (§. 49). Actio, qua idea producitur, eſt perceptio (§. 24), cui apperceptio ſuperaccedit (§. 25). Actiones, quibus notiones rerum præſertim diſtinctæ formantur, complures ſunt, de quibus poſtea agemus operationes intellectus explicaturi: hoc enim nomine appellantur. Perceptio & operationes intellectus ſimul communi nomine cognitio dicuntur. Apparet igitur, vocabulis ſingulis ex noſtris definitionibus reſpondere ſignificatum realem & per ea diſcerni, quæ menti diverſa inſunt. Atque hoc ſufficit in definitionibus nominalibus. Quamobrem cum nemine ſerram contentionis reciprocabimus, ſi acumine ſufficiente deſtitutus non ſeparat a ſe invicem diſcernenda, atque ideo pro ſynonymis habet terminos, quos nos tanquam formaliter diverſos a ſe invicem diſtinguimus.

§. 53.

Facultas cognoſcẽdi quid ſit.

Quatenus cognitio in mente poſſibilis eſt, hoc eſt, quatenus fieri poteſt, ut rem cognoſcamus, menti facultatem cognoſcendi tribuimus (§. 29): ut adeo *Facultas cognoſcendi* ea ſit, qua ideas ac notiones rerum nobis acquirimus.

Definiri etiam poteſt per facultatem, qua res cognoſcimus, cum & facultas in ſuperioribus fuerit definita (§. 29), & quando rem cognoſcere dicamur explicatum (§. 51), ut adeo definitum non poſſit dici ingredi definitionem contra expreſſam Logicæ legem (§. 168 *Log.*). Ineſt denominationi veritas, quemadmodum in terminis complexis haud raro accidere ſolet, ſi nempe ex ſimplicium notione deducitur notio complexi, veluti hic ex notione facultatis (§. 29) & cognitionis (§. 51. 52) notio facultatis cognoſcendi reſultat per combinationem, ſicuti terminus complexus per combinationem ſimplicium reſultat.

§. 54.

Facultatis cognoſcendi pars inferior.

Facultatis cognoſcendi pars inferior dicitur, qua ideas & notiones obſcuras atque confuſas nobis comparamus.

Plurimum intereſt facultatis cognoſcendi partem inferiorem diſtingui a ſuperiori. Diſcrimen hoc jam annotarunt veteres, etſi in Logica, arte inveniendi & moralibus non eum fecerint uſum, qui inde expectandus.

§. 55.

Facultatis cognoſcẽdi pars ſuperior.

Facultatis cognoſcendi pars ſuperior eſt, qua ideas & notiones diſtinctas acquirimus.

Nemo offendatur partis appellatione, inde inferens nos menti humanæ contra ejus ſimplicitatem tribuere partes, ac inde materialiſmum exſculpere conetur, ut dignum inter conſequentiarios obtineat locum (§. 1047 *Log.*). Pars enim facultatis cognoſcendi in-

ferior

Digitized by Google

ferior & ſuperior terminus philoſophicus eſt, cui nulla ineſt veritas. Ex terminorum adeo ſimplicium notionibus non derivanda eſt notio eidem reſpondens; ſed diſpiciendum, utrum ea, quæ eidem tribuitur, in anima contineatur, nec ne. Non ideo Aſtronomus affirmat, planetas incerta lege hinc inde circumvagari & affixas ſuperficiei ſphæræ mundanæ affigi; quod illas ſtellas planetas, ſive errones, has vero affixas appellet.

CAPUT II.

De Senſu.

§. 56.

Principium cognoſcēdi corpus ſuum.

O*Bſervamus aliquod corpus & in eo mutationes, quibus contingentibus, corpora iſtarum mutationum cauſas percipimus. Imo quæ ſunt in mundo adſpectabili, non aliter percipimus, niſi quatenus mutationes quaſdam corpori huic inducunt.* Etenim ſi corpora lumen in oculum, qui corporis iſtius pars eſt, immittunt & mutationem quandam corpori inducunt, in Phyſica diſtincte explicandam; illorum nobis tanquam extra nos nobis conſcii ſumus, adeoque ea percipimus (§. 24). Similiter ſi corpus aliquod corpus iſtud tangit, contactus hujus nobis conſcii ſumus, eumque adeo percipimus. Quodſi impediatur, ne iſtæ mutationes in hoc corpore contingant, v. gr. ſi oculos claudimus, vel corpus a contactu arcemus; omnis quoque ſtatim ceſſat perceptio.

Differentia corporis hujus a corporibus aliis, quæ percipimus, cuilibet adeo obvia eſt, ut, velit nolitve, eam animadvertat, ejuſque ſibi conſcius ſit, utut in confuſa perceptione acquieſcat nec eam ad diſtinctam reducat, ſicuti nunc a nobis factum.

§. 57.

Dependentia perceptionum a corpore.

Quoniam per mutationes, quæ in corpore iſto accidunt, intelligimus, cur res materiales in mundo adſpectabili percipiamus, & cur tales potius percipiamus, quam aliter; ratio perceptionum rerum materialium in mutationibus, quæ in corpore iſto contingunt, continetur (§. 56 *Ontol.*), adeoque *perceptiones rerum materialium in mundo adſpectabili a mutationibus in corpore* iſto *contingentibus dependent* (§. 851 *Ontol.*).

Dependentia hæc adeo obvia eſt, ut nemo eam in dubium vocare auſit; ſed quilibet ejuſdem intime ſibi ſit conſcius. Quamobrem ſumi poterat, niſi terminum dependentiæ in philoſophia prima diſtincte explicaſſemus, adeoque de perceptionibus rerum materialium in mundo adſpectabili a philoſopho nil prædicari conveniret, niſi quod eidem convenire ex ipſis notionibus colligatur. Ceterum hac ipſa applicatione notiones philoſophiæ primæ fiunt clariores, earumque fœcunditas, utilitas & cum notionibus communibus conſenſus clariſſime perſpicitur, ut tanto ſecurius iiſdem in poſterum fidamus.

§. 58.

Corporis noſtri notio.

Corpus iſtud dicimus *noſtrum*, a quo dependent perceptiones rerum materialium in mundo adſpectabili, quas habemus.

Atque ita apparet, quod aliquam corporis noſtri notionem habeamus, & quænam ſit illa notio, & quomodo ad eam perveniamus. Nemo exiſtimet, nos terminum notionis hic de re ſingulari uſurpare. Quando enim corpus noſtrum diſtincta definitione explicamus,

idem

Digitized by Google

idem per modum rei univerſalis conſideramus. Plura enim ſunt corpora, quæ a diverſis ſubjectis dicuntur corpora ſua, & quorum unumquodque individuum aliquod appellat *corporis mei* nomine. Imo quando ego corpus hoc, quod jam tango propriis manibus, pro corpore meo agnoſco, facta diſtincta applicatione notionis, quam dedimus, corporis noſtri ad ſe, tum corpus meum in propoſitione majore per modum rei univerſalis concipio, quemadmodum in ſyllogiſmo proprio fieri ſolet (§. 351 352 *Log.*).

§. 59.

Corporum præſentia.

Corpora in mundo adſpectabili *nobis præſentia* dicuntur, quæ mutationem corpori noſtro inducere valent, niſi ſcilicet ullum ſuperaccedat obſtaculum accidentale.

Ita ſolem dicimus præſentem, ſi eum videre poſſumus. Horologium eſt præſens, ſi ejus ſonum audio. Flos eſt præſens, ſi odorem naribus percipio & ita porro. Scilicet tum nobis dicitur præſens corpus alterum, ſi in corpus noſtrum agere valet. Impedimenti enim accidentalis rationem minime habemus. Sol nobis præſens eſt, dum eum reſpectu corporis noſtri obtinet ſitum, ut eundem videre poſſemus; etſi objecto quodam interpoſito viſus intercipiatur.

§. 60.

Corporum præſentia a ſitu quomodo pendeat.

Quoniam corpora nobis præſentia ſunt, quæ mutationes corpori noſtro inducere valent, niſi ullum obſtaculum accidentale id impediat (§. 59), corpora vero iſta percipimus, quæ mutationes corpori noſtro inducunt (§. 56), tales ſcilicet, a quibus perceptiones rerum in mundo adſpectabili pendent (§. 58); *corpora iſta nobis præſentia ſunt, quæ cum ad corpus noſtrum habent ſitum, ut percipi a nobis poſſint, niſi accidentale aliquod obſtaculum adſit.*

Si tempore nocturno in hypocauſto noſtris oculis directe opponatur aliquod objectum, candela accenſa, idem videmus, adeoque nobis præſens eſt (§. 59). Quodſi candela extinguatur, accidentale quoddam impedimentum ſuperaccedit, ne videri amplius poſſit. Non tamen ideo præſens eſſe deſinit, ſufficit enim objectum eum ad oculum retinere ſitum, ut videri poſſit, niſi ex accidente ceſſet viſionis actus, veluti in caſu noſtro ob defectum luminis.

§. 61.

Præſentia corporis in dato loco.

Corpus aliquod dicitur *præſens aliquo in loco*, ſi intra terminos conſiſtit, quibus locum iſtum definimus.

E. gr. Hypocauſtum terminatur parietibus: quamobrem quicquid intra horum ambitum continetur, in hypocauſto præſens eſt. Non confundenda eſt præſentia in dato aliquo loco cum ea, quæ corpori alicui tribuitur reſpectu noſtri. Præſentia terminus relativus eſt, qui objecti unius exiſtentis ad coexiſtens aliud relationem involvit. Ideo objectum in eodem loco conſtitutum diverſo reſpectu & præſens dici poteſt, & abſens. Ita campana, cujus ſonum percipio, præſens mihi eſt; non autem præſens eſt in eo loco, ubi ego ſum, niſi quando turrim conſcendens ibidem commoror, ubi campana ſuſpenſa conſpicitur. Viſus cum ſit ſenſus potior, & cum tactus objectum ſupponat propinquiſſimum; in præſentia corporum dijudicanda vulgo viſus magis atque tactus, quam aliorum ſenſuum habetur ratio.

§. 62.

Præſentia corporis noſtri.

Corpus noſtrum nobis ſemper præſens eſt. Illud enim corpus noſtrum eſt, a quo dependent perceptiones rerum materialium in mundo adſpectabili, quas habemus (§. 58). Enimvero continuo experimur, ipſum hoc corpus a nobis percipi: partes enim ipſius tangere licet propriis manibus & videre propriis oculis partim viſione directa, partim reflexa, ſeu mediante ſpeculo. Quare cum partes corporis noſtri iſtiuſmodi mutationes in

ipſo

ipſo corpore noſtro producere valeant, ut easdem percipiamus, idque nullo non tempore accidat; corpus noſtrum nobis continuo præſens eſt (§. 59).

Nemo non præſentiam corporis ſui continuam inde colligit, quod idem continuo percipiat, etſi abeſſe ſubinde poſſit apperceptio, ut ſcilicet perceptionis iſtius non ſemper actu nobis ſimus conſcii (§. 25). Unde & hoc corpus noſtrum eſſe ex eo colligi ſolet, quod nobis ſemper ſit præſens, cum corpora alia nunc ſint præſentia, nunc abſentia.

§. 63.

Abſens quid ſit a nobis.

Abſens dicitur, quod præſens non eſt. *Corpora* igitur *abſentia a nobis ſunt, quæ iſtiuſmodi mutationem corpori noſtro inducere minime valent, a qua perceptio aliqua pendet* (§. 59), aut *quæ talem ad corpus noſtrum ſitum habent, ut a nobis percipi non poſſint, etiamſi accidentale obſtaculum nullum adſit* (§. 60).

Ex eo, quod aliquid præſens non ſit, abſentiam ejus colligunt vulgo omnes. Quamobrem ſi conſtet, unde innoteſçat rei præſentia; hoc ipſo etiam liquet, unde abſentia manifeſta ſit.

§. 64.

Abſentia in dato loco.

Similiter quia abſens eſt, quod præſens non eſt (§. 63); *in dato loco abſens eſt, ſi intra terminos iſtos non conſiſtit, quibus locum iſtum definimus* (§. 61).

Ita abeſt e hypocauſto, qui in ſpatio illo non eſt, quod parietibus hypocauſti continetur. Hæc facilia ſunt, non tamen inutilia, præſertim ſi ad univerſalia, quæ inſunt, attenditur.

§. 65.

Senſatio quid ſit.

Perceptiones, quarum ratio continetur in mutationibus, in organis corporis noſtri qua talibus contingentibus, dicuntur *Senſationes*. Definiri etiam poſſet *Senſatio*, quod ſit perceptio per mutationem, quæ fit in organo aliquo corporis noſtri qua tali, intelligibili modo explicabilis.

E. gr. Quando objectum aliquod intuens percipio, ex mutatione, quæ in oculo contingit, intelligibili modo explicari ſeu ratio reddi poteſt, cur tale appareat potius, quam aliter. Illa igitur objecti repræſentatio e ſenſationum numero eſt. Similiter dum dolorem vulnere corpori inflicto percipio; cur eum percipiam & cur talem percipiam, ratio redditur ex mutationibus, quæ in loco vulneris corpori accidunt. Quare perceptio doloris e ſenſationum numero eſt.

§. 66.

Organi ſenſorii deſcriptio.

Organum ſenſorium appellatur organum ſeu pars organica corporis, in cujus mutationibus continentur rationes perceptionum rerum materialium in mundo adſpectabili.

Ita organum ſenſorium eſt oculus: ex mutationibus enim, quæ eidem ab objectis externis inducuntur, per organicam ipſius ſtructuram poſſibiles, intelligitur, cur jam hoc potius videamus objectum, quam aliud, & cur tale hoc appareat objectum.

§. 67.

Senſus definitio.

Facultas ſentiendi ſive *Senſus* eſt facultas percipiendi objecta externa mutationem organis ſenſoriis qua talibus inducentia, convenienter mutationi in organo factæ.

Facile perſpiciunt attentiores, cur addamus reſtrictionem. Poſſunt accidere organo ſenſorio a cauſis extrinſecis mutationes, quæ a ſtructura organica minime pendent, veluti

ſi oculo

Digitized by Google

ſi oculo vulnus infligitur, vel ſi idem contunditur. Neque enim vulnus vel contuſio eſt mutatio, quæ oculo vi ſtructuræ ſuæ organicæ, ſeu quatenus eſt organon ad videndum aptum, accidit. Ceterum hic ſenſum concipimus, quatenus in anima eſt, quemadmodum & ſenſationem (§. 65), etſi non negamus, ad ſenſationem & facultatem ſentiendi pertinere etiam ea, quæ in corpore illi, quod in anima eſt, reſpondent, quatenus facultas ſentiendi ſpectatur ut facultas hominis & ſenſatio ut quid ad hominem ſpectans. Enimvero quod ad corpus ſpectat, in Phyſica explicari debet ſuoque tempore explicabitur: neque adeo hujus loci eſt.

§. 68.

Senſuum numerus. Quoniam quinque dantur in corpore humano organa, quorum qua talium mutationibus ſuæ in anima perceptiones reſpondent, quemadmodum unusquiſque in ſe experitur; *ſenſus* quoque *quinque numerantur*, ſcilicet *viſus*, *auditus*, *olfactus*, *guſtus*, *tactus*.

Cur non plures quam quinque ſint ſenſus, noſtrum jam non eſt inquirere. Lubet tamen fundamentum illorum ſenſuum exponere, cum ad intelligendas definitiones ſequentes plurimum faciat. Scilicet aut corpora alia noſtrum immediate contingunt, aut mediate. Si immediatus eſt contactus, tactui locus eſt. Quodſi corpus immediate noſtrum tangere nequit, aut in ipſum agit mediante lumine, aut mediante ſono, aut mediantibus effluviis, aut mediantibus quibuſdam corpuſculis, quæ ejuſdem maſſæ permixta ſunt. In primo caſu viſui, in ſecundo auditui, in tertio odoratui, in quarto guſtui locus eſt.

§. 69.

Viſus quid ſit. *Facultas videndi*, ſive *Viſus* eſt facultas percipiendi objecta, convenienter mutationi vi luminis in oculo factæ.

Definimus hic viſum reſpectu animæ: quid enim in corpore contingat, dum videmus, in Phyſica explicabimus. Idem tenendum eſt de ſenſibus ceteris, de quibus in proxime ſequentibus articulis agitur. Mutationem igitur, quæ in oculo contingit, dum videmus, hic ut explicemus neceſſe non eſt. Quodſi tamen dependentiam perceptionum in mente a mutatione in organo diſtincte comprehendere volueris, cum iſta per hanc intelligibili modo explicabilis ſit, ad perceptionem mentis penitius intelligendam non parum conducit, ſi mutatio in organo penitius intelligatur. Ita v. gr. viſio clara eſt, ſi clara fuerit in oculo imago, quæ in ejus fundo radiis luminis illapſis delineatur; diſtincta eſt viſio, ſi imago iſta diſtincta fuerit. Qui vel Opticam didicit, vel in Phyſica probe verſatus eſt; is dependentiam viſus a mutatione in oculo vi luminis facta optime perſpicit.

§. 70.

Auditus quid ſit. *Facultas audiendi*, ſive *Auditus* eſt facultas percipiendi ſonum, convenienter mutationi per eundem in aure factæ.

Diſcernimus auditu ſonos omnis generis, quos inter etiam ſunt voces animantium atque hominum, itemque loquela.

§. 71.

Odoratus quid ſit. *Facultas olfaciendi*, ſive *Olfactus* eſt facultas percipiendi odores rerum, convenienter mutationi, vi effluviorum a corporibus odoriferis exhalatorum in naribus factæ.

Quod corpora odorifera emmittant effluvia & qualia ſint iſta effluvia, in Phyſica diſquiremus.

§. 72.

Guſtus quid ſit. *Facultas guſtandi*, ſive *Guſtus* eſt facultas percipiendi ſapores, convenienter mutationi, quam objecta ſapida dentibus comminuta in lingua producunt.

Quidnam ſit in objectis ſapidis, quod linguæ mutationem quandam inducit, dum comminuta ſaliva perfunduntur, denuo in Phyſica diſquiremus.

Digitized by Google

§. 73.

Tactus quid ſit. *Facultas tangendi*, ſive *Tactus* eſt facultas percipiendi qualitates & quantitatem corporum, convenienter mutationi, quam per contactum corporis noſtri in eodem producunt.

Iſtiuſmodi qualitates ſunt aſperitas, lævitas, durities, mollities, gravitas. Tactu etiam diſcernuntur nonnulla, quæ viſu alias diſcerni ſolent, veluti figuræ & magnitudo: utut hic perceptiones aliæ ſociæ ſuppetias ferant, veluti in diſcernendis figuris perceptio motus digitorum vel manus juxta ductum perimetri.

§. 74.

Senſatio quænam fortior. *Senſatio* una *fortior* dicitur altera, quæ majorem claritatis gradum habet, ſeu cujus nobis magis conſcii ſumus quam alterius. Idem intellige de perceptione quacunque.

E. gr. major eſt claritas in perceptione luminis ſolaris, quam lunaris, adeoque in priori caſu ſenſatio fortior, quam in poſteriori. Similiter major claritas eſt in fœtore aſæ fœtidæ, quam liliorum contritorum; adeoque in illo caſu ſenſatio fortior, quam in hoc eſt.

§. 75.

Senſatio quænam debilior. *Senſatio* una *debilior* eſt altera, quæ minorem claritatis gradum habet, ſeu cujus nobis minus conſcii ſumus quam alterius. Idem intelligitur de perceptione quacunque.

Ita minor eſt claritas in perceptione luminis lunaris, quam ſolaris, adeoque illa debilior hac altera. Similiter in perceptione fœtoris liliorum contritorum minor eſt claritas, quam in perceptione fœtoris aſæ fœtidæ, adeoque illa hac altera debilior eſt.

§. 76.

Obſcuratio ſenſationis unius per alteram. *Senſatio fortior obſcurat debiliorem, ita ut ſubinde debiliorem prorſus non appercipiamus*. Lumen Solis atque Lunæ quando ſimul percipimus, Luna inſtar tenuis cujuſdam nubeculæ pallet. Luminis ſolaris perceptio clarior eſt perceptione lunaris, conſequenter illa fortior (§. 74), hæc debilior (§. 75); quemadmodum nobis innoteſcit, ſi comparemus objecta lumine lunari perfuſa cum objectis lumine ſolari colluſtratis. Quare cum interdiu lumen Lunæ palleat, quod noctu ſolum perceptum ſatis clarum deprehenditur; ſenſatio fortior obſcurat debiliorem. Similiter lumen ſtellarum noctu ſatis clare percipitur, aſt interdiu lumine ſolari vel luce diurna oculos occupante adeo obſcure percipitur, ut ejus nobis prorſus non ſimus conſcii, conſequenter omnis ceſſet apperceptio (§. 25). Senſatio luminis ſolaris multo fortior eſt ſenſatione luminis ſtellarum (§. 74). Quare denuo patet, ſenſationem debiliorem obſcurari a fortiori, & quidem ita ut debiliorem prorſus non appercipiamus. Idem obtinet in ſenſationibus aliis. Ita quilibet experitur verba loquentis non percipi præ ſonitu campanarum. Eſt autem ſonitus campanarum ſonus vehementior voce loquentis, atque adeo ille clarius hac percipitur. Quoniam itaque illa ſenſatio fortior, hæc debilior (§. 74. 75); ſenſatio fortior in auditu quoque debiliorem obſcurat. Similiter ſapor unus impedit, ne alium percipiamus. Et in vulgus notum eſt odore gravi effici, ne fœtorem clare percipiamus. In utro-

que

Digitized by Google

que autèm caſu denuo ut ante colligitur, ſenſationem fortiorem obſcurare debiliorem.

Magnum principium experientiæ eſt propoſitio præſens, quam ideo inferius ad majorem univerſalitatis gradum evehemus. Uſus in moralibus ampliſſimus eſt, quemadmodum ſuo tempore conſtabit. In arte quoque inveniendi non poſtremum ſibi locum vindicat. In Phyſicis patebit ratio a priori, quatenus ſenſationes per mutationes in organis ſenſoriis ſunt explicabiles. Ceterum propoſitionis præſentis in caſu ſpeciali utilitatem olim agnovere Optici, quibus in propoſitionum a poſteriori ſtabilitarum numero fuit: lumen vehemens viſibilia quædam obſcurare, veluti lucem debiliorem, ſeu quando lux debilis cum forti conjungitur, quemadmodum videre eſt apud *Alhazenum* Opticæ lib. 1. n. 32 ſ. 20 ex editione *Riſneri*. Principium vero iſtud opticum univerſalius effecit *Riſnerus* Opticæ lib. 1. n. 20, dum ita enunciat: viſibile majus officit minori. Viſio multum valet ad ſenſationes omnes, imo porro ad perceptiones ac notiones omnes penitius intelligendas. Viſio enim ſenſationis ſpecies eſt, adeoque cum ceteris ſub eodem genere contentis communia habere debet (§. 241 *Ontol.*). Similiter ſenſatio perceptionum quædam ſpecies eſt (§. 67), atque adeo denuo cum ceteris perceptionibus communia habere debet (§. *cit. Ontol.*). Et eodem modo patet, notionibus quoque communia eſſe debere cum perceptionibus. Unde conſequens eſt, a viſione abſtrahi poſſe, quæ omni ſenſationi, imo perceptioni ac notioni omni reſpondent. Exemplum habemus in differentia perceptionum, quod aliæ ſint claræ, aliæ obſcuræ, aliæ diſtinctæ, aliæ confuſæ. Etenim ex Elementis Opticæ *Euclidis* apparet, jam olim viſionem diſtributam eſſe in claram & obſcuram, & claram ſubdiviſam in confuſam atque diſtinctam. Ad notiones quoad rem ipſam illam differentiam applicavit *Valerianus Magnus*, e Capucinorum familia, in Logica: *Carteſius* vero etiam nomina retinuit. Utriuſque veſtigia ſecutus eſt *Leibnitius*, qui multum tribuit acumini *Valeriani Magni*, terminis cum *Carteſio* aſſumtis adjungens notiones *Valeriani* definitionibus *Euclideis* apud *Herigonium* in Curſu Mathematico conſentientes. Nos differentiam illam admiſimus & ejus multiplicem jam in Logica uſum fecimus, atque ad ulteriorem in Pſychologia, Philoſophia morali & Arte inveniendi transferemus, ob rationes modo fuſius inculcatas, ſcilicet quod deprehenderimus, notionibus viſionis obſcuræ, claræ, confuſæ, diſtinctæ ineſſe generales, aut eas potius ad generales revocari poſſe, atque haſce generales convenire ad amuſſim cum explicationibus *Valeriani* a *Leibnitio* in Actis Eruditorum A. 1684 p. 537 propoſitis, idem facturi, ſi nec *Valerianus*, nec *Leibnitius* ante de eo cogitaſſet, nec *Carteſius* terminos opticorum ad omnem cognitionem promiſcue tranſtuliſſet, quoniam nobis in more poſitum fuit a prima juventute ſcrutari univerſalia, quæ notionibus Mathematicorum eorumque methodo inſunt, atque eadem ad Logicam præficiendam & mentem humanam cognoſcendam applicare. Non vero invidemus aliis laudem ſuam, ſi qui ante nos viventes vel ea perſpexerunt, quæ proprio Marte fuimus aſſecuti, ut lubenter aliis accepta referamus etiam ea, quæ nobis debemus, modo nobis conſtet de eo, quid ſenſerint alii.

§. 77.

Senſibilis definitio.

Objectum ſenſibile vel etiam *Senſibile* ſimpliciter dicitur, quod ſenſu percipi poteſt, ſeu, quod in organo ſenſorio aliquo efficere poteſt mutationem, per quam eidem in mente reſpondens perceptio explicari poteſt (§. 67). Unde porro liquet, quid in ſpecie dicatur *viſibile*, *audibile*, *odorabile*, *guſtabile*, *tactile*.

Probe hic notandum eſt, quod jam ex antecedentibus claret, ſenſibilia triplici modo conſiderari poſſe, vel quatenus inſunt objecto, vel quatenus mutationem inferunt in organo ſenſorio, vel quatenus denique percipiuntur ab anima. Hic ſenſibile tertio modo conſideratur, cum jam aliud non intendamus, niſi ut doceamus, quomodo a mente percipiantur objecta mutationem organis ſenſoriis actione ſua inducentia.

§. 78.

Forma perceptionum

Anima in ſenſationibus ſuis nihil immutare poteſt, nec unam alteri pro arbitrio ſubſtituere valet, dum objectum ſenſibile in organum ſenſorium agit. Etenim

ab arbitrio animæ independens.

enim ſenſationum ratio continetur in mutationibus, quæ organis ſenſoriis ab objectis ſenſibilibus inducuntur (*§. 65*), adeoque poſitis iſtis mutationibus ponuntur & ipſæ (§. 118 *Ontol.*). Quoties itaque eadem mutatio in organo accidit & quamdiu eadem mutatio in organo ſubſiſtit, tamdiu quoque perceptio eadem (§. 189 *Ontol.*). Fieri igitur nequit, ut anima in ſenſatione ſeu perceptione objecti ſenſibilis pro arbitrio ſuo unam pro altera ſubſtituat, vel integram aliam eſſe jubeat, conſequenter in ſenſationibus ſuis nihil immutare poteſt, nec integram mutare valet, dum objectum aliquod ſenſibile in organum ſenſorium agit (§. 290 *Ontol.*).

Idem etiam ſic oſtenditur. Ratio ſenſationum continetur in mutatione, quam objectum ſenſibile organo ſenſorio inducit (§. 65), conſequenter dum mutatio in organo contingit, ſenſatio in mente neceſſario eſt (*§.* 298 *Ontol.*), & quidem hæc potius & talis, quam alia (*§.* 56 *Ontol.*). Quare cum abſolute neceſſarium in ſe immutabile ſit, hypothetice autem neceſſarium tamdiu mutari nequeat, quamdiu ſalva eſt conditio, ſub qua neceſſarium (§. 325 *Ontol.*); ſenſationes vero vel abſolute, vel hypothetice neceſſariæ eſſe debeant *per demonſtrata*; eædem tamdiu mutari nequeunt, quamdiu ſalva eſt mutatio in organo, conſequenter fieri nequit, ut, mutatione in organo eadem atque immutata permanente, anima quidpiam in ſenſatione immutet.

Idem etiam patet a poſteriori. Si fragor tormenti aurem ferit, minime efficere potes, ut ejus loco percipias ſonum blandiorem. Si fœtor nares occupat, efficere nullo modo potes, ut vel ejus loco odorem ſuavem, vel fœtorem ſaltem minus moleſtum percipias. Si ex data quadam diſtantia objectum quoddam adſpicias, tui non eſt arbitrii, an majus, an vero minus; an hiſce potius, quam aliis qualitatibus præditum objectum ſentire velis. Nihil igitur in ſenſationibus mutare vales, ſed tales utique admittere debes, quales te inconſulto oriuntur.

Nemo non hoc in ſe experitur, & qui ſenſationum dependentiam a mutationibus in organo ſenſorio perſpicit, atque adeo agnoſcit illas per has intelligibili modo explicabiles eſſe; is aliunde quoque convincitur de veritate propoſitionis hujus a priori: quem in finem addidimus demonſtrationem, cum pro inſtituto noſtro ſufficere videretur, ut eam a poſteriori ſtabiliremus. Judicent vero poſteri, quid ſentiendum ſit de hominibus fatalem omnium rerum neceſſitatem ad deſtructionem libertatis animæ plenariam cum everſione omnis religionis, virtutis, juſtitiæ, ac ſocietatis civilis tendentem hinc ſculpentibus mihique tanquam crimen objicientibus, ut ad criminationes reſponſurus proferre non potuerim, niſi quæ male ſanos deridendos propinarent a partium ſtudio remotis. Ceterum propoſitio hæc, quemadmodum ceteræ omnes, ſuum habet in praxi morali uſum. Etenim cum actiones noſtras ſecundum rationem dirigere jubeamur, obſtacula nobis objiciunt ſenſus: id quod ſuo loco diſtinctius explicaturi ſumus. Quamobrem impedimenta iſta remoturi probe noſſe debemus, quantum ſenſationes ab arbitrio noſtro pendeant, & quouſque anima nullam prorſus in eaſdem poteſtatem habeat. In præſente igitur propoſitione docemus, quod forma ſenſationum ſit ab arbitrio animæ prorſus independens, nec eidem competat poteſtas in ea quidpiam immutandi.

§. 79.

Digitized by Google

§. 79.

Si objectum ſenſibile in organum ſenſorium rite conſtitutum agit; neceſſario ſentimus, ſeu in animæ poteſtate poſitum non eſt, utrum velit ſentire, nec ne. Id patet unicuivis ad obviam quovis momento experientiam attendenti. Etenim ſi objectum viſibile in oculos apertos radios immittit; arbitrii tui non eſt, utrum iſtud videre velis, nec ne; ſed neceſſario idem vides, ſive velis, ſive nolis. Similiter ſi ſonus in aures illabitur; arbitrii tui non eſt, utrum audire velis, nec ne; ſed neceſſario audis, ſive velis, ſive nolis. Si effluvia odorifera nares afficiunt, vel cibus comminutus & ſaliva perfuſus linguam contingit; arbitrii tui non eſt, utrum odorem, vel ſaporem percipere velis, nec ne; ſed utrumque neceſſario percipis, ſive velis, ſive nolis. Eodem modo ſi manum fronti admoves; arbitrii tui non eſt, utrum tactum percipere velis, nec ne; ſed frontem manu tangi neceſſario ſentis, ſive velis, ſive nolis. Nullus igitur datur ſenſus, in quo veritas propoſitionis præſentis experimento in te ipſo facto extemplo confirmari nequeat. *Coexiſtentiæ mutationum in organo & ſenſationum neceſſitas.*

Idem tamen vi antecedentium a priori quoque oſtenditur. Etenim in mutatione, quam objectum ſenſibile organo inducit, continetur ratio ſufficiens ſenſationum (§. 65). Quamobrem ſi mutatio in organo ſenſorio accidit; mens quoque neceſſario ſentit (§. 298 *Ontol.*), conſequenter in arbitrio ipſius poſitum non eſt, utrum ſentire velit, nec ne.

Qualis ſit iſta coexiſtentiæ mutationum in organo ſenſorio & perceptionum in anima neceſſitas, an abſoluta, an hypothetica, in præſenti definiri minime poteſt. Quæſtio altioris indaginis eſt, utpote a commercio inter mentem & corpus intercedente tota pendens. Parum autem refert reſpectu libertatis animæ, utrum abſoluta ſit, an hypothetica: id quod ex inferioribus patebit, ubi in notionem libertatis inquiſiverimus. Abſonum igitur eſt ex neceſſitate coexiſtentiæ mutationum in organo & perceptionum in mente exſculpere fatalem neceſſitatem libertati interitum minaturam, cum libertas ſalva ſit, ſi vel maxime neceſſitas illa ſit abſoluta. Enimvero quid eſt tam abſurdum, quin dicatur ab aliquo conſequentiariorum? Ceterum quando hic de mutationibus in organo ſermo eſt, ad eas referimus, quicquid in corpore accidere debet, ut perceptioni in mente ſit locus, utut hic nobis perinde ſit, qualia ſint ea, quæ in corpore noſtro contingunt, dum ſentimus. Ita v. gr. mutatio, dum videmus, in oculo facta includit etiam motum per nervum opticum ad cerebrum uſque continuatum. Præterea notandum venit, nos & hic, & in omni caſu ſimili ſupponere ſtatum corporis vivi & hominis vigilantis: id quod ſequitur ex eo, quod modo inculcavimus, neque enim in corpore mortuo, vel etiam in homine dormiente integra locum habet mutatio, quæ in corpore prærequiritur, ut anima ſibi objectum repræſentet ejuſdemque repræſentationis ſibi conſcia ſit. Talia opportune monemus contra eos, qui in captandis verbis ſunt aſſidui, ut acumine præſtare videantur.

§. 80.

Si organum ſenſorium ab objecto avertimus, ſenſatio impeditur. Etenim ſi organum ſenſorium ab objecto ſenſibili avertimus; objectum in ipſum agere ſeu mutationem in eodem producere nequit, qualis per ſtructuram organi poſſibilis: quod per ſe patet. Enimvero ſi mutatio in organo ſenſorio non contingit; nulla amplius ſenſationis datur ratio ſufficiens (§. 65), conſequenter cum abſque ratione ſufficiente nil quicquam eſſe poſſit *Modus primus impediendi ſenſationem.*

(§. 70

(§. 70 *Ontol.*), ceſſabit quoque in mente ſenſatio ſeu perceptio (§. 65). Quoniam itaque ex averſione organi intelligitur, cur nulla in mente fiat ſenſatio *per demonſtrata*; averſio organi ab objecto continet rationem ſufficientem, cur idem minime ſentiamus. Impeditur adeo ſenſatio per averſionem organi ſenſorii ab objecto ſenſibili (§. 726 *Ontol.*).

A poſteriori obvia experientia idem innoteſcit. Etenim ſi oculum avertimus a luna, ne radii ab eadem propagati in eum illabi poſſint; lunam non videmus. Si manum retrahimus a ſuperficie globi rotundi in tenebris, nec rotunditatem ejus tactu percipimus, qui in figura percipienda viſus vice fungebatur. Neque aliter rem ſeſe habere deprehendimus in ſenſibus ceteris.

Utile eſt noſſe, quo uſque nobis aliqua ſit in ſenſationes poteſtas, cum in moralibus, tum in arte inveniendi: id quod ſuo loco luculentius conſtabit.

§. 81.

Modus alter impediendi ſenſationem.

Si actio objecti ſenſibilis in organum ſenſorium quocunque modo impeditur; in anima quoque ſenſatio impeditur. Quoniam per actionem objecti ſenſibilis in organum ſenſorium intelligitur, cur mutatio quædam in eodem actu contingat, quæ vi ſtructuræ ejuſdem poſſibilis erat; ratio hujus mutationis, eſt actio iſta (§. 56 *Ontol.*), adeoque mutatio, quæ organo inducitur, eſt effectus ab objecto ſenſibili productus (§. 886 *Ontol.*). Quare cum actio cauſæ efficientis ponenda ſit, ſi effectus poni debeat (§. 898 *Ontol.*); actione in organum ſenſorium impedita, adeoque ceſſante (§. 726 *Ontol.*), mutatio quoque in organo ceſſare debet. Enimvero ratio ſenſationis cum in iſta contineatur (§. 65), ceſſabit quoque ratio ſenſationis, conſequenter ipſa ſenſatio (§. 70 *Ontol.*). Quoniam itaque ex impedita actione objecti ſenſibilis in organum ſenſorium intelligitur, cur nulla in mente fiat ſenſatio *per demonſtrata*; impedita actio objecti ſenſibilis in organum ſenſorium continet rationem ſufficientem, cur idem minime ſentiamus. Impeditur adeo ſenſatio per impeditam actionem objecti ſenſibilis in organum ſenſorium.

A poſteriori idem adeo obvium eſt, ut notio propoſitioni præſenti reſpondens inter communes referri mereatur. Sane ſi oculos claudimus, ne radii ab objecto viſibili propagati in oculum incidere poſſint; hoc ipſo impeditur, ne viſibile vi luminis in oculum agat (§. 726 *Ontol.*): ceſſat vero tum etiam viſus objecti alias videndi. Similiter ſi aures obturamus, ne ſonus illabi poſſit; actio ſoni in aurem impeditur: tum vero nec ſonum auditu percipi manifeſtum eſt. Si nares digitorum ſupremis articulis ita intruſis, ut vix ſpiritum per eos ducere liceat, obturemus, ne fœtori pateat ingreſſus; effluviorum a corpore fœtido exhalatorum actio in organum olfactus impeditur: fœtorem vero tum a nobis minime percipi experimur. Quovis igitur momento quilibet in ſe experiri poteſt, im-

pedita

pedita actione objecti ſenſibilis in organum ſenſorium, impediri quoque ſenſationem, alias in anima extituram.

Propoſitionis præſentis eadem eſt utilitas, quæ præcedentis: quod ideo monemus, ne quis contemnat, quæ vulgaria videntur. Ex vulgaribus enim tanquam ſeminibus naſcuntur ſublimia & a communibus notionibus maxime remota: id quod vel ſola Elementa *Euclidis* docere poterant, ex ipſa autem philoſophiæ univerſæ pertractatione legitima, tum etiam ex Arte inveniendi evidentius eluceſcet.

§. 82.

Modus debilitandi ſenſationem.

Si ſenſationem ea, quam habemus, fortiorem in nobis excitamus; hanc ægre, imo prorſus non appercipimus. Senſatio enim fortior ita obſcurare poteſt debiliorem, ut hanc prorſus non appercipiamus (§. 76). Quare ſi ea, quam habemus, fortiorem in nobis excitamus, efficitur omnino, ut eam, quam habemus, vel ægre, vel prorſus non appercipiamus.

Principium hoc maximi momenti eſt in mente a ſenſu abducenda, qui eidem periculoſus. Confirmatur a poſteriori. E. gr. ſi lignum putridum in tenebris conſpicis, accenſa candela ſenſum lucis adeo debilitas, ut prorſus non lucere videatur. Alta voce quæ legis pronuncians impedis, ne muſſitantium verba percipias. Suffitu odorem ſuſcitans fœtoris perceptionem fugas.

§. 83.

Regulæ perceptionum & ſenſationum quænam dicantur.

Regulæ perceptionum dicuntur, quas anima obſervat in percipiendo, ſeu juxta quas perceptiones ipſius explicari poſſunt. Unde in ſpecie *Regulæ ſenſationum* ſunt, juxta quas ſenſationes in anima explicari poſſunt.

Exempla regularum ſenſationum ſunt propoſitiones proxime præcedentes (§. 78 & ſeqq.). Neque alium in finem regulas illas propoſuimus, quam ut ſenſationes inde explicemus, quoties nobis in poſterum cum ipſis erit negotium.

§. 84.

Leges perceptionum & ſenſationum.

Leges perceptionum ſunt principia generalia regularum perceptionum. Et hinc in ſpecie *Lex ſenſationum* dicitur principium generale regularum ſenſationum.

Denominatio fit ad imitationem regularum & legum motus (§. 302. 303 *Coſmol.*). Noſtrum vero inprimis eſt in Pſychologia empirica ſtabilire leges & regulas inde pendentes generales perceptionum ac cogitationum, quod iis utamur in moralibus ad regimen actionum liberarum rite inſtituendum. Quemadmodum enim in philoſophia naturali abſque regulis motus explicari nequit, quomodo corpora pro arbitrio noſtro movere valeamus; ita quoque in philoſophia practica abſque regulis perceptionum doceri non poteſt, quomodo actiones noſtras liberas pro arbitratu noſtro dirigamus.

§. 85.

Lex ſenſationum.

Lex ſenſationum hæc eſt propoſitio: Si in organo aliquo ſenſorio ab objecto aliquo ſenſibili quædam producitur mutatio; in mente eidem coexiſtit ſenſatio per illam intelligibili modo explicabilis, rationem ſufficientem, cur ſit & cur talis ſit, in illa agnoſcens. Veritas propoſitionis abunde patet ex antecedentibus. Neque enim, ſi rem potius, quam terminos ſpectes, aut ad terminorum explicationes in anterioribus traditas (§. 65. 66. 77) animum advertas, differt a principio cognoſcendi corpus ſuum ſupra propoſito (§. 56), & dependentiæ perceptionum a corpore notione (§. 57). Imo talis eſt, ut obviis experientiis ſtatim confirmari poſſit, ſi de veritate ejus dubites. Enimvero in demonſtrandis regulis ſenſationum (§. 78 & ſeqq.)

Digitized by Google

ſeqq.) uſi ſumus propoſitione iſta tanquam principio (*§. 876 Ontol.*). Eſt igitur lex ſenſationum (§. 84).

Legi huic plurimum lucis affundit Optica, cum in ea regulæ viſionis, quas adeo ſenſus princeps obſervat, explicentur. Patet enim eas tanquam ad rationem ultimam ad propoſitionem præſentem reduci. Sufficit vero regulas viſionis per experimenta & obſervationes ſtabiliri.

§. 86.

Identitatis perceptionis ratio.

Si mutatio in eodem organo ſenſorio eadem eſt; ſenſatio quoque in anima eadem eſſe debet. Etenim ſenſatio agnoſcit in mutatione organi rationem ſufficientem, cur ſit & cur talis ſit (§. 85). Enimvero ſi in duobus caſibus eadem ratio ſufficiens ponitur; quod in uno caſu vi illius fuit, etiam in altero vi ejuſdem eſſe debet (§. 189 *Ontol.*). Ergo ſi mutatio in eodem organo ſenſorio eadem eſt; ſenſatio quoque in anima eadem eſſe debet.

Magnum hoc principium eſt in omni ſenſationum doctrina. Uſum ejus ampliſſimum loquitur Optica, cum per immediatam conſequentiam inde fluant principia viſionis generalia phænomenis viſus demonſtrandis inſervientia, veluti quod duo objecta videantur ejuſdem magnitudinis, ſi imagines in oculo eandem magnitudinem habent, conſequenter ſi ſub eodem angulo videntur. Non minus autem ad alias quoque ſenſationes applicari poteſt.

§. 87.

Diverſa quando ſenſui eadem apparere debeant.

Quodſi ergo *contingat a diverſis objectis ſenſibilibus eandem in eodem organo ſenſorio produci mutationem; eadem apparere debent.* Etenim ſi a diverſis objectis ſenſibilibus in eodem organo ſenſorio eadem producitur mutatio; ſenſatio quoque in anima eadem eſſe debet (§. 86). Quare cum ſenſationes ſint perceptiones (§. 65), perceptiones vero objecti repræſentationes (§. 24); anima ſibi in hoc caſu objecta diverſa tanquam eadem repræſentare debet. Quoniam tamen in ſe diverſa ſunt, non eadem *per hypotheſin*; eadem tantummodo apparent. Patet igitur diverſa objecta eadem apparere debere, quoties contingit eandem ab iis mutationem in eodem organo ſenſorio produci.

Hoc principium continet rationem generalem, cur ſenſus ſubinde diverſa repræſentet tanquam eadem, adeoque fallat, ſeu apparere quid faciat, quod non eſt. In omni Optica plurima occurrunt exempla, quæ ſub hac lege continentur: eſt enim fons plurium deceptionum opticarum.

§. 88.

Diverſitatis ſenſationis ratio.

Si mutatio in eodem organo ſenſorio diverſa eſt; ſenſatio quoque in anima diverſa eſt. Ponamus enim, ſi fieri poteſt, mutationem in organo ſenſorio eſſe diverſam, ſenſationem vero eandem. Quoniam in mutatione, quæ in organo accidit, continetur ratio, cur talis in anima potius ſit ſenſatio, quam alia (§. 65); per diverſam mutationem in organo intelligibili modo explicari poterit, cur eadem ſenſatio talis potius ſit, quam alia (§. 56 *Ontol.*), conſequenter cur anima hoc potius objectum, quam aliud, idemque hoc potius modo quam alio ſibi repræſentet (§. 24):

quod

Digitized by Google

quod cum ſit abſurdum, ſenſatio in mente eadem eſſe nequit, ſi mutatio in organo diverſa eſt. Erit igitur & ipſa diverſa (§. 181. 183 *Ontol.*).

Abſurditas iſta magis adhuc eluceſcet in Pſychologia rationali. Confirmatur autem experientia. Etenim ſi beneficio ſpeculorum vel vitrorum politorum efficiamus, ut alia objecti in oculo delineetur imago, quam delineari ſolet, ubi nudo oculo idem contuemur; objectum quoque aliter videri manifeſtum eſt. Similiter conſtat, unum idemque objectum non idem apparere in diverſis diſtantiis, ita ut v. gr. globus e longinquo viſus inſtar diſci exhibeatur. Conſtat autem aliam globi in oculo imaginem delineari, ſi fuerit in vicinia conſtitutus; aliam vero, ſi longinquo intervallo a nobis fuerit remotus. Jam ex imagine in oculo redditur ratio, cur nobis inſtar diſci appareat globus e longinquo viſus, & cur rotundus appareat in vicinia oculo objectus. Unde nemo non fatebitur, abſonum fore, globum & in vicinia, & e longinquo inſtar diſci videri debere, vel in utroque caſu conſpici convexum, utut imago in uno caſu eadem ſit, quæ eſt diſci; in altero vero ab eadem diverſa.

§. 89.

Idem quando appareat diverſum.

Quodſi ergo *contingat, idem objectum diverſam efficere mutationem in eodem organo; diverſum quoque apparere debet.* Etenim ſi idem objectum diverſam efficit mutationem in eodem organo, ſenſatio quoque in anima diverſa eſſe debet (§. 88). Enimvero ſenſationes ſunt perceptiones (§. 65), perceptiones vero objecti repræſentationes (§. 24). Anima igitur ſibi in hoc caſu objectum idem tanquam diverſum repræſentare debet. Quoniam tamen idem eſt *per hypotheſin*; diverſum tantummodo apparet. Patet igitur idem objectum diverſum apparere debere, quoties contingit diverſam mutationem in eodem organo ſenſorio ab illo effici.

Hoc principium continet rationem generalem, cur ſenſus ſubinde idem repræſentet tanquam diverſum, adeoque fallat, ſeu apparere quid faciat, quod non eſt. In Optica plurima occurrunt exempla ſpecialia, cum propoſitio præſens ſit fons alter deceptionum opticarum. Senſus enim fallit, tum quatenus diverſa tanquam eadem, tum quatenus eadem tanquam diverſa repræſentat. Patebit idem clarius ex inferioribus, ubi errorum fontes recludemus oſtenſuri, cur anima errare poſſit & quandonam eam errare contingat.

§. 90.

Ideæ mutationibus organorum ſenſoriorum reſpondentes.

Unicuique mutationi in organo ſenſorio ſenſatio quædam & idea peculiaris in anima reſpondet. Etenim quotieſcunque mutatio quædam in organo aliquo ſenſorio actu contingit, toties quoque ſenſatio quædam in anima eidem coexiſtit (§. 85), ita quidem ut eadem ſit ſenſatio, quoties in organo mutatio eadem (§. 86), ſi vel maxime ab objectis diverſis producatur (§. 87), & viciſſim diverſa ſit ſenſatio, quoties diverſa eſt in organo mutatio (§. 88), ſi vel maxime ab eodem objecto producatur (§. 89). Neceſſe igitur eſt, ut unicuique mutationi in organo ſenſorio ſenſatio quædam peculiaris reſpondeat. Senſationes ſunt perceptiones (§. 65), adeoque actus mentis, quo objectum aliquod ſibi repræſentat (§. 24). Quare cum repræſentatio objecti dicatur idea, quatenus ipſum refert (§. 48), unicuique autem mutationi in organo peculiaris quædam ſenſatio reſpondeat *per demonſtrata*; unicuique mutationi in organo ſenſorio peculiaris quædam idea reſpondere debet.

Digitized by Google

Quemadmodum per ſtructuram organi poſſibile eſt, ut a tali objecto iſtiuſmodi in eodem mutatio producatur, veluti ut in oculo iſtiuſmodi imago delineetur, ſi tale objectum in tali ſitu oculo oppoſitum radios lucis in eum immittit; ita per eſſentiam animæ poſſibile eſt, ut talis quædam ſenſatio in eadem producatur, qua objectum iſtiuſmodi eo modo repræſentatur. Quando vero mutatio in organo actu contingit; ſenſatio quoque in anima actu oritur, nec alia, quam hæc iſti coexiſtere poteſt. Cur vero hæc potius, quam alia eidem coexiſtat, & quomodo fieri poſſit, ut eidem coexiſtat; in Pſychologia rationali demum inquiremus.

CAPUT III.

De Imaginatione.

§. 91.

Reproductio idearum objectorum ſenſibilium.

O*Bjectorum ſenſibilium abſentium ideas mens reproducere valet*, ſeu, quod perinde eſt, *ſi qua ſenſu percepit anima, eorum perceptiones reproducere poteſt objectis licet abſentibus.* Obvia experientia idem confirmatur, cum nullum ſit momentum, quo juxta ea, quæ ſenſu percipimus, non ſimul abſentia nobis repræſentemus. E. gr. Si fuimus in templo, domum reduces idem nobis repræſentare valemus, veluti ipſum extra nos contueremur, etiamſi nullam oculo inducat mutationem, a qua perceptio templi dependet (§. 90), conſequenter nobis abſens ſit (§. 63). Enimvero repræſentatio iſta, qua templum veluti extra nos nobis præſens ſiſtitur, etſi non ſit, idea templi eſt (§. 48), & templum, quod videri, adeoque ſenſu percipi poteſt, objectum ſenſibile eſt (§. 77). Anima igitur ideam objecti ſenſibilis abſentis antea ſenſu percepti reproducere valet.

Idem eodem modo colligitur ex quovis exemplo alio. Propoſitio enim præſens eſt illud univerſale, quod in quolibet exemplo ſingulari, ſeu caſu quolibet particulari continetur. Notandum vero eſt artificium, quo in hoc ſimili caſu univerſale in ſingularibus latens ab iiſdem vi notionum univerſalium ante acquiſitarum ſeparatur: id quod inſignem nobis præſtat utilitatem in acquirendo acumine pervidendi abſtracta in concretis, de quo deinceps ex inſtituto agimus. Nihil proponimus, quod non ſingularem promittat utilitatem, nec obviis adeo ſollicite enodandis præter rationem inhæremus. Ipſi nimirum experti ſumus, quare neceſſarium ſit ſtudium, quod in rebus obviis meditandis collocatur, ſi vel ſummam diligentiam & maximum acumen ad meditationem afferas. Nemo hoc credit niſi expertus. Is autem demum experimento in ſe facto idem experitur, qui obvia iſto modo meditatur. Ignorant hoc Mathematici, quorum defectus in notionibus evolvendis ſupplet figura, & notiones ſubinde obſcuras ſucceſſus calculi in jam notis clariores efficit. Ignorant eruditi ceteri omnes, qui ab accurata diſcuſſione ſunt alieni. Quamobrem non moramur judicia, quæ deproperant utilitatem nobis exploratam minime proſpicientes. Et talia opportune ſubinde moneri exiſtimamus, quæ nobis ducibus philoſophantibus animum addere debent ad diligentiam aſſiduam continuandam.

§. 92.

Imaginationis definitio.

Facultas producendi perceptiones rerum ſenſibilium abſentium *Facultas imaginandi* ſeu *Imaginatio* appellatur. Quoniam itaque anima rerum abſentium

Digitized by Google

ſentium ideas reproducere valet (§. 91). ***Animæ competit facultas imaginandi***, ſive ***Imaginatio***.

Propoſitionem adeo præcedentem eum in finem præmiſimus, ut imaginationis realitas in aprico poneretur. *Ariſtotelicis* imaginatio etiam *Phantaſia* appellari ſolet. De *Tſchirnhauſen* vocabulum Imaginationis in ſenſu latiori ſumit, ita ut etiam facultatem ſentiendi ſub ea comprehendat. Imaginatio nimirum ipſi idem eſt, quod facultatis cognoſcendi partem ſuperiorem ſupra appellavimus (§. 55). Sed ſignificatus adeo latus ipſi peculiaris eſt, quemadmodum parte 2. §. 2. p. m. 41 ipſemet obſervat, hanc reddens denominandi rationem, quod facultates iſtæ, etſi diverſæ, id habeant commune, quod earum opera ſub ſpecie imaginum pleraque nobis exhibeantur. Atque hæc ideo monemus, ne ad libri *Tſchirnhauſiani* lectionem accedens confundatur.

§. 93.

Ideam ab imaginatione productam ***Phantaſma*** dicimus. *Phantaſmatis definitio.*

Equidem *Ariſtotelici* vocabulum phantaſmatis non eodem prorſus ſenſu accipiunt; ſed ſufficit nobis eodem commode exprimi poſſe ideas ab imaginatione productas. Quoniam enim phantaſia, teſte *Goclenio* in Lexico Philoſophico, etiam ſumitur pro ſpecie alicujus rei, quæ ſenſu comprehenſa eſt, relicta in mente; phantaſia vero pro facultate imaginandi ſumitur (*not.* §. 92); phantaſma commodius reſtringitur ad ideas a phantaſia productas. Quoniam *Ariſtotelici* in doctrina de mente humana non ſatis a ſe invicem ſepararunt, quæ diſtingui debebant; ideo nemo nobis vitio vertet, ſi accuratam de anima cognitionem conſecuturi determinatas & fixas vocabulis tribuamus ſignificationes.

§. 94.

Si quid ſenſu diſtincte percipimus; id facilius & clarius nobis imaginamur, quam quod confuſe percipimus: imo ſi quid imaginamur; id minus clare imaginamur, quam ſi ſenſu percipitur. Si faciem ſolis imaginari conamur, figuram & magnitudinem bene imaginamur, atque ſatis clare: at lumen imaginari vix ac ne vix quidem poſſumus, ut eadem adſit claritas, quæ adeſt, dum ſenſu idem percipitur. Quoniam in figura ſolis plura diſtinguere licet, nec minus quæ magnitudini inſunt ad alias referre datur magnitudines, veluti diametrum diſci ſolaris ad altitudines objectorum ſenſibilium, aream perimetro comprehenſam ad ſuperficies alias planas; figuram & magnitudinem diſtincte percipimus (§. 38). Enimvero quoniam in lumine ſolis plura ſeparatim enunciabilia diſtinguere non licet; lumen nonniſi confuſe percipimus (§. 39). Et quia figuram & magnitudinem in phantaſmate ſolis ab aliis una perceptis probe diſtinguimus ac inde figuram ejus agnoſcimus; phantaſma ſolis perceptio clara eſt (§. 31). Jam vero luminis phantaſma adeo obſcurum eſt, ut ex illa obſcuritate lumen non agnoſcas, &, ſi vel maxime aliqua claritate perfundatur, tanta tamen non eſt, quæ ad lumen ſolis agnoſcendum ſufficit, quin potius illam ab hoc plurimum differre tibi conſcius es. Luminis adeo ſolaris phantaſma perceptio aut obſcura penitus (§. 32), aut minus ſaltem clara eſt (§. 31). Patet itaque nos ſenſu diſtincte perceptum facilius & clarius imaginari, quam quod confuſe percipitur, & ſi quid imaginamur, id nos minus clare imaginari, quam ubi ſenſu percipitur. *Quenam facilius imaginemur.*

Non inutile eſt, ſi ad alia exempla reſpiciens ex iis ſimiliter propoſitionem præſentem eruas. Quoniam tamen exempla obvia ſunt, ut plura in medium proferamus opus non eſt. Propoſitionis præſentis utilitas ex ſubſequentibus elucеſcet: major autem in Moralibus aliquando

quando palam fiet. Ceterum obiter monemus, modum eruendi univerſalia ex ſingularibus, quo in ſtabiliendis propoſitionibus a poſteriori utimur, æquipollere demonſtrationibus majoris perſpicuitatis gratia ad caſum ſpecialem applicatis: quales in Matheſi mixta occurrere nemo ignorat, qui vel levi ſtudio in eadem verſatus eſt. Unum adhuc notandum eſt, antequam a propoſitione præſente ad aliam digrediamur: utrum ſcilicet quid facile, an difficile imaginemur, id nobis innoteſcere, quatenus nobis conſcii ſumus conatus, quem ad imaginandum aliquid adhibemus. In exemplo allato phantaſmatis ſolaris apparet, quod figura & magnitudo veluti vocata ſtatim ſe ſiſtat; aſt ubi lumen imaginari conamur, conatum ſucceſſu fruſtraneo repetitum appercipimus, ut adeo hinc impotentiæ poſitivam notionem conſequamur (*not.* §. 39).

§. 95.

Quænam ideæ ſenſuales dicantur.

Ideas ſenſuales appello, quæ vi ſenſationis in anima exiſtunt, ſeu quæ in anima actu inſunt, quod jam iſta in organo ſenſorio mutatio accidit. Dici etiam poteſt, quod ſint eæ, quæ a ſenſu in anima producuntur.

E. gr. dum ſolem intuemur, idea ſolis, vi cujus nobis ejuſdem ſumus conſcii, a viſu pendet, atque ideo in nobis exiſtit, quia radii a ſole in oculum illapſi organo viſus mutationem quandam inducunt; dicitur itaque idea iſta ſenſualis. Similiter ſi ſonum tubæ percipimus, quia in aurem illapſus mutationem quandam organo auditus inducit; ſoni idea ſenſualis eſt. Idem dicendum eſt de ideis ceteris, quæ mutationibus in ceteris organis ſenſoriis contingentibus in anima reſpondent. Atque ideæ hæ ſenſuales opponuntur phantaſmatis, quæ vi imaginationis producuntur (§. 93): cur enim ab his diſtinguendæ veniant, ex ſequentibus apparebit, & utilitas in moralibus palam fiet.

§. 96.

Differentia phantaſmatū & idearum ſenſualium.

Phantaſmata minus clara ſunt ideis ſenſualibus. Si quid enim ſenſu confuſe percipitur, id claritati minime obſtat (§. 39), exemplo luminis atque colorum: ſi vero idem imaginamur, id minus clare imaginamur, quam ſi idem ſenſu percipitur (§. 94). Quare cum objectis ſenſibilibus ſemper inſint confuſe percipienda, veluti viſibilibus colores (*not.* §. 39); ſi quod objectum ſenſibile imaginamur, minus claritatis adeſſe debet, quam ſi idem ſenſu percipimus. Enimvero idea ſenſu producta ſenſualis idea eſt (§. 95); phantaſma vero idea eſt, quæ ab imaginatione producitur (§. 93). Patet itaque phantaſmatis minus adeſſe claritatis, quam ideis ſenſualibus.

Exemplo eſt idea ſenſualis ſolis & phantaſma ejuſdem, quas duas perceptiones gradu claritatis a ſe invicem differre nemo non in ſeipſo experitur. Gradus claritatis bene quidem diſtinguimus, ſed in iis ſigillatim enunciabilia minime deprehendimus, adeoque eos nonniſi confuſe percipimus. Ita ſi duo fuerint colores, unum eſſe altero clariorem vulgo ſatis obvium eſt; ſed undenam majorem gradum claritatis unius, minorem alterius agnoſcamus; nec nobis conſcii ſumus, nec enunciare valemus.

§. 97.

Modus diſtinguendi phantaſmata ab ideis ſenſualibus.

Quoniam phantaſmata & ideæ ſenſuales gradu claritatis a ſe invicem differunt (§. 96), per eandem a ſe invicem diſtingui poſſunt, conſequenter *Si phantaſmata & ideæ ſenſuales in anima coexiſtunt, illa ab his diſtinguimus.*

Confirmat corollarii præſentis veritatem experientia. Nemo non ſibi conſcius eſt, ſe phantaſmata ab ideis ſenſualibus coexiſtentibus optime diſtinguere, ut adeo nunquam immineat periculum, ne quod imaginamur cum eo, quod ſentimus, confundamus, quamdiu ſimul ſentimus & imaginamur: id quod nobis vigilantibus accidit.

Digitized by Google

§. 98.

Actus imaginationis æquipollent ſenſationibus debilioribus. Debilior enim eſt ſenſatio, quæ minorem claritatis gradum habet (§. 75). Quare cum phantaſmata minus clara ſint ideis ſenſualibus (§. 96), illa autem vi imaginationis (§. 93), hæ vi ſenſuum producantur (§. 94); actus imaginationis minorem gradum claritatis habet, quam ſenſatio. Quoniam itaque ſenſibilia imaginamur (§. 92), adeoque ea, quæ ſenſu percipi poſſunt (§. 77), ipſa autem experientia conſtat, ſenſibilia in luce fortiori clarius percipi, quam in debiliori; actus imaginationis æquipollent ſenſationibus debilioribus. *Actuum imaginationis & ſenſationum debiliorum æquipollentia.*

Confirmatur idem experientia. Etenim ſi nocturnis tenebris ingruentibus equitem ex intervallo videmus; phantaſma non majorem, imo ſæpius minorem claritatis gradum habet, quam ſi ex eodem intervallo in luce diurna eundem adſpicimus. Simile quid notamus, ſi idem objectum in luce diurna & lunari diverſo tempore conſpicimus, modo diſtantia tanta ſit ab oculo in caſu poſteriori, quæ ad iſtam differentiam inducendam ſufficit. Sed noſtrum non eſt in præſenti inquirere, quomodo iſta diſtantia determinari debeat.

§. 99.

Senſationes obſcurant actus imaginationis, ita ut hos ſubinde prorſus non appercipiamus. Actus enim imaginationis æquipollent ſenſationibus debilioribus (§. 98). Quoniam itaque ſenſatio fortior obſcurat debiliorem, ita ut ſubinde debiliorem prorſus non appercipiamus (§. 76); ſenſationes actus imaginationis coexiſtentes obſcurare debent, ita ut eos ſubinde prorſus non appercipere liceat. *Obſcuratio imaginationis per ſenſus.*

Id actu fieri in anima noſtra, ut adſint phantaſmata, quorum tamen nobis minime conſcii ſumus; in ſubſequentibus patebit. Atque ideo ſuo loco inquirendum erit, quomodo phantaſmata latentia in apricum producantur, ut jam nobis eorum conſcii reddamur, cum antea conſcii non eſſemus.

§. 100.

Senſationes debiliores clariores fiunt, abſentibus fortioribus. Obvia idem confirmatur experientia. Si Luna nocturno tempore fulget, objecta ejus lumine colluſtrata reſplendent, & ipſum lumen Lunæ multo clarius percipitur, quam interdiu, dum inſtar nubeculæ pallet. Lumen Solis multo clarius percipimus, quam Lunæ, adeoque ſenſatio prior fortior eſt (§. 74), poſterior debilior (§. 75). Quando igitur Sol non amplius conſpicitur, ſed Luna ſola in oculos incurrit, illo ſub horizonte latente, ut nihil prorſus luminis ex fonte iſto manantis ad eos pertingat; ſenſatio fortior ceſſat, debilior ſola relinquitur. Enimvero tum lumen lunare multo clarius percipitur, quam antea, neque enim amplius Luna inſtar nubeculæ pallere videtur, adeoque ſenſatio debilior clarior fit fortiori abſente. *Senſationes debiliores quando fiant clariores.*

Nimirum ceſſat jam obſcurationis cauſa (§. 76), adeoque debilior non obſcuratur. Retinet igitur ſuam, quam habet, claritatem.

§. 101.

Si actus imaginationis ſoli ſunt, clariores ſunt, quam ſenſationibus coexiſtentes. Quoniam enim actus imaginationis ſenſationibus debilioribus æqui- *Actus imaginationis*

Digitized by Google

quando clariores. æquipollent (§. 98); ſi actus imaginationis ſoli inſunt animæ, abſentibus ſenſationibus omnibus, perinde eſt ac ſi ſenſatio debilior ſola adeſſet, fortiori remota. Enimvero ſenſationes debiliores clariores fiunt abſentibus fortioribus (§. 100). Ergo actus imaginationis clariores quoque eſſe debent, ſi fuerint ſoli, quam ſi ſenſationibus coexiſtunt.

Idem confirmatur a poſteriori. Etenim in ſomnio ceſſant ſenſationes & ſoli actus imaginationis in anima dantur. Tum vero poſteriores utique clariores ſunt, quam dum vigilamus, cum phantaſmata pro ideis ſenſualibus habeamus, exiſtimantes nos vigilare, cum dormimus, & in rei veritate contingere, quod tantummodo apparet.

§. 102.

Caſus ſpeciales. Quoniam actus imaginationis clariores ſunt, ſi ſoli ſunt, quam ſi ſenſationibus junguntur (§. 101): ***Actus imaginationis clariores ſunt in tenebris & quando oculos claudimus, aliiſque objectis abſentibus, quæ cetera organa ſenſoria feriunt.***

Reſpondet propoſitio præſens notioni communi: phantaſmatis enim claritatem conciliaturi oculos claudimus & alia objecta a contactu organorum ſenſoriorum arcemus.

§. 103.

Quænam ſenſibilia ceteris clarius imaginemur. ***Viſibilia objecta, itemque verba facilius & clarius imaginamur, quam ſonos inarticulatos, odores, ſapores & qualitates tactiles, ſeu quæ tactu ſolo percipiuntur.*** In objectis enim viſibilibus multa inſunt, quæ diſtincte percipimus, veluti figuræ & magnitudines, ſitus atque motus, quemadmodum ex demonſtratione de facilitate & difficultate imaginandi (§. 94) apparet. In verbis ſingulas ſyllabas a ſe invicem diſtinguimus tanquam ſigillatim enunciabiles, adeoque eadem diſtincte percipimus (§. 38). Enimvero in ſonis inarticulatis, odoribus, ſaporibus & qualitatibus tactilibus, ſeu iis, quæ ſolo tactu percipiuntur, plura ſigillatim enunciabilia diſtinguere non licet, adeoque eadem tantummodo confuſe percipimus (§. 39). Enimvero ſi quid ſenſu diſtincte percipimus, id facilius & clarius nobis imaginamur, quam quod confuſe percipimus (§. 94). Ergo viſibilia objecta, itemque verba, facilius & clarius imaginamur, quam ſonos inarticulatos, odores, ſapores & qualitates tactiles, ſeu, quæ tactu ſolo percipiuntur.

Veritas propoſitionis præſentis obvia admodum experientia confirmatur, ut eam nemo in dubium vocare poſſit, quoniam experimentum ſtatim in ſe capere poteſt, quamprimum dubitatio animum invadit. Quodſi quædam imaginari conemur, unuſquiſque in ſemetipſo deprehendet, occurrere ipſi partim objecta viſibilia, partim verba. In viſibilibus clare a ſe percipi figuras, magnitudines, ſitus ac motus experietur; in verbis percipi ſyllabas, quatenus ſucceſſive pronunciari poſſunt. Quodſi vero ſonos alios, ſapores, odores vel quæ tactu ſolo percipi poſſunt, imaginari conemur; nihil a nobis effici intelligemus, utut ſonos, ſapores, odores & qualitates tactiles, quamprimum ſenſu percipiuntur, extemplo agnoſcimus. Ceterum utilitate non caret probe a ſe invicem diſtingui, quæ facile imaginari licet, ab iis, quæ vix ac ne vix quidem imaginari poſſumus. Patebit utilitas in Moralibus. Nihil enim de anima certa experientiæ fide cognoſcitur, quod non inexpectatam ſubinde in Moralibus utilitatem afferat. Propter iſtam vero utilitatem inanem operam minime ſumit, qui in notionibus communibus ſibi claris reddendis aſſiduus eſt. Evadunt autem claræ, ſi ad exempla animum advertimus. Et quo plura exempla attente conſideramus, eo nobis fiunt clariores.

§. 104.

§. 104.

Si qua ſimul percepimus & unius perceptio denuo producatur, ſive ſenſuum, ſive imaginationis vi; imaginatio producit & perceptionem alterius, ſeu, quod perinde eſt, *perceptio præterita integra recurrit, cujus præſens continet partem*. Patet id a poſteriori, ſi in quocunque caſu ſingulari comparemus ideam ſenſualem præſentem cum phantaſmate, quod actu imaginationis præſens ſiſtitur. E. gr. Ponamus te in templo vidiſſe Titium ſeu perſonam quandam tibi ignotam, & in templum alio tempore venientem oculos conjicere in locum, ubi ſederat; recurret tibi phantaſma Titii, etſi is tunc temporis non fuerit præſens, ſed locus iſte vel vacuus fuerit, vel ab alia perſona occupatus. Quodſi tunc temporis, quo Titium videbas, eum Mevio colloquentem vidiſti; mox etiam recurret phantaſma Mevii, etſi nec ipſe præſens ſit, nec in locum, quem occupaverat, oculos convertas. Quoniam Titium & locum, quem in templo occupavit, ſimul vidiſti; Titius & locus ſunt duo viſibilia, quæ ſimul percepiſti, aut, generaliter loquendo, res duæ ſenſu ſimul perceptæ (§. 77). Dum in templum alio tempore veniens oculum in locum iſtum conjicis, ubi ſederat Titius; viſus vi denuo producitur perceptio unius rerum alias ſimul viſarum, ſeu, generaliſſime loquendo, ſenſus vi producitur perceptio unius rerum alias ſimul perceptarum (§. 67). Dum porro tibi recurrit phantaſma Titii nunc quidem abſentis; vi imaginationis producitur perceptio rei alterius ſimul perceptæ (§. 92). Apparet adeo ſi rerum antea ſimul ſenſu perceptarum una ſenſu denuo percipiatur; imaginationem etiam producere perceptionem alterius.

Quia porro Titium loquentem videras cum Mevio; Titius & Mevius ſunt duo objecta viſibilia, ſeu, generaliter loquendo res duæ ſenſu ſimul perceptæ (§. 77). Dum phantaſma Titii recurrit; unius rerum ſenſu ſimul perceptarum perceptio vi imaginationis denuo producitur (§. 92). Dum porro tibi recurrit phantaſma Mevii, nunc non modo abſentis, ſed cujus ne locum quidem adſpicis; vi imaginationis producitur perceptio rei alterius ſimul perceptæ (§. *cit.*). Patet igitur ſi unius rerum antea ſimul perceptarum perceptio vi imaginationis denuo producitur; vi ejuſdem imaginationis produci quoque perceptionem rei alterius ſimul perceptæ.

Ponamus denique te ideam horti animo concipientem, qualem nullibi vidiſti, eundem inſtruere arboribus ordine plantatis & ornare floribus, quales verno tempore in hortis amœnis conſpiciuntur. Ponamus porro, te alio tempore in via conſpicere arbores ordine plantatas: phantaſma horti tui, qualem tibi antea imaginatus fueras, extemplo recurret. Quoniam ideam horti dum animo concip s & in eo arboribus atque floribus loca convenientia pro arbitrio aſſignas, iſtorum objectorum nullum præſens eſt, *per hypotheſin*; vi imaginationis rerum plurium perceptiones una producis, ut per-

Quenã actu imaginamur.

ut perceptionem quandam totalem conſtituant (§. 43), qualis eſſe ſolet, ſi plura ſimul ſenſu percipiuntur, ſeu uno obtutu videntis comprehenduntur. Habes igitur hic res plures ſimul imaginatione perceptas. Dum in via conſpicis arbores ordine plantatas, quales in horto tuo tibi imaginatus fueras; unam rerum antea ſimul imaginatione perceptarum vi ejuſdem denuo producis (§. 92). Dum vero phantaſma horti, quem antea imaginatus fueras denuo recurrit; vi imaginationis producitur perceptio rerum ſimul imaginatione perceptarum ceterarum (§. *cit.*). Patet igitur, ſi qua ſimul imaginatione fuerint percepta & unius eorum perceptio vi ſenſus denuo producatur; imaginationem quoque producere perceptionem alterius.

Quoniam igitur imaginatio producit ſimul percepta, ſi eorum unum ſenſu vel imaginatione denuo percipiatur, ſive ſimul ſenſu, ſive imaginatione percepta fuerint; generaliter omnino liquet, ſi qua ſimul percepimus & perceptio unius eorum ſive ſenſuum, ſive imaginationis vi producta denuo fuerit, imaginationem quoque producere perceptionem alterius ſeu ceterorum.

Propoſitio præſens maximæ utilitatis eſt in ſerie perceptionum explicanda: id quod non modo in moralibus, verum etiam in Logica & Pſychologia indiſpenſabilis neceſſitatis eſt. Incidi in eam juvenis, cum philoſophiam practicam univerſalem methodo mathematica conſcriberem: deprehendebam enim ea me opus habere in demonſtrando, atque ideo eandem ſumſi inſtar axiomatis ſeu notionis communis exemplo *Euclidis*. Mox ejus quoque uſum obſervavi in ratiocinatione diſtincte explicanda, quemadmodum in ſequentibus docebo. Ne quis vero exiſtimet, ad eam ſtabiliendam ſumi, quæ a veritate facti aliena ſunt; ut unuſquiſque aſſumat exempla, quæ præſens ipſi ſuggerit experientia, conſultum eſt. Et ne quis methodo abſtrahendi univerſalia a ſingularibus nondum ſatis fidens exiſtimet, a ſingulari vel particulari ad univerſale argumentationem fieri; pluribus exemplis diverſo tempore obviis utatur. Plurimum huc conducit, ſi non ſolum ad nos, ſed alios quoque attenti ex perceptione præſente reddere conemur per aliquod temporis intervallum rationem eorum, quæ nobis vel aliis in mentem veniunt: ita nimirum non modo veritas propoſitionis nobis confirmabitur, ſed eidem quoque reſpondens notio & clarior evadet, & fœcunditas ejuſdem manifeſta fiet.

§. 105.

Idem porro expeditur.

Si quod nunc percipitur ſpecie vel genere idem eſt cum eo, quod alias una cum aliis perceptum fuerat; imaginatio etiam horum perceptionem producere debet. Quæ enim ſpecie vel genere eadem ſunt, ea ſibi mutuo ſimilia ſunt, quatenus ad eandem ſpeciem, vel ad idem genus referuntur (§. 233 234 *Ontol.*), conſequenter quædam in iiſdem eadem ſunt (§. 195 *Ontol.*). Quare ſi nunc percipimus A ſpecie vel genere idem cum B, quod alias cum C perceperamus; quædam omnino percipimus, quæ antea ſimul cum aliis in B percepimus. Quamobrem cum perceptio ceterorum, quæ ipſi B inerant & in A minime deprehenduntur, vi imaginationis una produci debeant (§. 104); imaginatio quoque producit perceptionem ipſius B. Quoniam vero B percipiebatur una cum C; evidens eſt cum perceptione ipſius B produci etiam debere perceptionem ipſius C (§. *cit.*). Patet igitur, ſi quod nunc percipitur ſpecie vel genere fuerit idem cum eo,

quod

Digitized by Google

quod alias una cum aliis perceptum fuerat, imaginationem etiam horum perceptionem producere debere.

Idem confirmatur a poſteriori. Ponamus enim nos in convivio ſimul vidiſſe hoſpites & vitra vino plena. Quodſi domi die ſequente oculos in vitra convertis, quibus vinum infundi ſolet; extemplo tibi occurrit phantaſma hoſpitum ac vitrorum vino plenorum rerumque ceterarum in convivio præſentium. Vitra, quæ domi conſpicis, ſpecie ſaltem eadem ſunt cum vitris, quæ videras in convivio. Ergo objectum ſpecie idem, quod percipis, non modo tibi in mentem revocat objectum antea perceptum ad eandem ſpeciem pertinens, verum etiam alia cum eodem ſimul percepta.

Patet idem in exemplis aliis. Ita vitra, quibus vinum infundi ſolet, in mentem tibi revocant tabernam vitris omnis generis inſtructam, quam in nundinis vidiſti. In exemplo, quod ad propoſitionem præcedentem dedimus, arbores in horto plantandas in mentem revocant arbores in via plantatæ, & ita porro. Dicitur autem objectum in mentem revocari, cujus phantaſma vi imaginationis producitur.

§. 106.

Phantaſmatis cum ſenſatione nexus.

Sine prævia ſenſatione nullum in anima phantaſma oriri poteſt. Pone enim, ſi fieri poteſt, phantaſma aliquod ſine prævia ſenſatione oriri. Nulla jam amplius erit ratio cur hoc potius phantaſma oriatur, quam aliud, cum ipſum nulla perceptio præcedat, nec ob defectum ejuſdem ratio aliqua in corpore aſſignari poſſit (§. 85). Quoniam itaque fieri nequit, ut abſque ratione ſufficiente aliquid ſit (§. 70 *Ontol.*); neque etiam fieri poteſt, ut ſine prævia ſenſatione aliquod in anima phantaſma oriatur.

Nullum quoque allegare licet exemplum phantaſmatis abſque prævia ſenſatione in anima exorti, modo attentione atque acumine ſufficiente utaris, ne ſcilicet exiſtimes venire quid in mentem, cujus nulla ratio ex perceptione præſente reddi poſſit, cur hac poſita ponatur. Neque enim negandum eſt, niſi in ratione phantaſmatis ex præcedente perceptione eruenda aliquandiu jam verſatus fueris, ægre illam detegi poſſe. Peculiare nimirum requiritur acumen ad ea, quæ perceptionibus ac appetitibus noſtris inſunt, diſtinguenda, ubi non veluti ſponte ſua abſque ullo negotio patent.

§. 107.

Quæn in perceptiones ab imaginatione producātur.

Si imaginatio reproducere debet perceptiones aliarum rerum antea ſimul perceptarum cum ea, quam nunc percipimus; res iſtæ vel ſæpius, vel diu ſimul percipiantur neceſſe eſt. Etenim quod ſpecie præſertim, vel genere idem eſt, ſucceſſive cum pluribus rebus aliis ſpecie & genere differentibus percipitur. Quamobrem ratio aliqua adeſſe debet, cur imaginationi hujus potius, quam alterius rei perceptio occurrat, quæ non minus quam iſta cum re nunc percepta ſimul antea percepta fuit (§. 70 *Ontol.*). Quare cum adſit aliqua ratio, ſi perceptio ejus rei, quæ cum nunc percepta ſæpius ſimul percepta fuit, producatur, vel etiam quæ diu cum hac ſimul percepta fuit, nimirum hæc ipſa, quod ſæpius vel diu ſimul percepta fuerit, utpote quæ ſola differentia in ſimultaneitate percipiendi jam admittitur (§. 104. 105); ſi imaginatio reproducere debet perceptiones aliarum rerum antea ſimul

Digitized by Google

perceptarum cum ea, quam nunc percipimus; res iſtæ vel ſæpius, vel diu ſimul percipiantur neceſſe eſt.

Idem patet a poſteriori. Si in aliquo templo ſæpius fuiſti, ubi phantaſma ejus recurrit, primum recurrit phantaſma ejus partis, quam e loco tibi conſueto conſpicis, vel ſi idem templum quoad ſpeciem externam repræſentat, eam tibi faciem exhibet, quam ſæpius præteriens reſpexiſti. Si in horto aliquo ſæpius fuiſti & eum cum aliis, in quibus fueras, vel de quibus narrantes audiveras, contuliſti; ubi vi perceptionis præſentis perinde eſt, cujuſnam horti perceptio producatur, phantaſma ejus recurrit, non vero alterius. Nec aliud quid obtinet in caſibus aliis. Similiter ſi in horto aliquo vides plantam exoticam, antea tibi non viſam; eam diu contemplaris, ut facilitatem ejus perceptionem producendi, quoties de plantis ſermo incidit, vel planta aliqua viſui objicitur, præſertim rara, tibi compares. Imo ab eadem digreſſus phantaſma vi imaginationis conſervas & aciem mentis in eodem contemplando adhuc defigis, & tanto certiorem ex eo te exiſtimas fore, ut in poſterum abſentis perceptionem reproducere valeas.

Multa attentione opus eſt ad talia pervidenda, qua uti non poſſunt niſi exercitati. In Pſychologia rationali, ubi in nexum iſtarum perceptionum inquiremus, res evadet clarior. Quodſi vero quis in addiſcenda Pſychologia empirica, qualem proponimus, multum ac diu verſatus attentionem ad ea, quæ in anima contingunt, conſervare didicerit; is facilius obſervare poterit, quæ nunc aciem mentis effugiunt. Etſi autem obſervatio ſit difficilis, ſi in caſu dato phantaſmata diiudicanda; hoc tamen non obſtante eidem reſpondet notio communis, cum eadem nitatur praxis res memoriæ mandantium, quemadmodum inferius oſtendemus.

§. 108.

Modus acquirendi facilitatem reproducendi perceptiones.

Quoniam res percipiuntur tum ſenſu, tum imaginatione (§. 67. 92); *facilitas reproducendi perceptiones rerum antea perceptarum cum iis, quæ nunc percipiuntur, acquiritur ſive res ſæpius ac diu ſenſu, ſive imaginatione ſimul percipiantur.*

Apparet adeo non modo ſenſum juvare imaginationem, ſed eam quoque ipſam abſque ſenſuum auxilio in facilitate idearum reproducendarum acquirenda utiliter ac cum ſucceſſu verſari. Sed de his plura dicemus paulo deinceps de memoria acturi.

§. 109.

Quomodo perceptiones producendæ a præſente pendeat.

Si res plures ſimul percipiuntur, & mentis acies in unam earum intenditur; imaginatio reproducit perceptionem rerum cum hac antea ſimul perceptarum. Si plura ſimul percipis & mentis aciem in unum eorum intendis; hujus tibi magis conſcius es, quam ceterorum, & in eo quid diſtinguis, quod tibi tanquam in eo repræſentas. Quare cum aliqua adeſſe debeat ratio, cur imaginationi potius occurrat perceptio rerum cum hac, quam alia in perceptione præſente contenta ſimul perceptarum (§. 70 *Ontol.*), talis vero quidem adſit in eo caſu, quo imaginatio producit perceptionem rerum antea ſimul cum ea perceptarum, in quam mentis aciem intendis, nulla vero adſit in altero caſu, quo produceret perceptionem rerum antea ſimul

cum

Digitized by Google

cum una ceterarum conjunctarum, in quam mentis aciem minime intendis; ſi res plures ſimul percipiuntur & mentis acies in unam earum intenditur; imaginatio reproducit perceptionem rerum cum hac antea ſimul perceptarum.

Idem etiam ſic oſtenditur. Quando in perceptione præſente plura continentur & in eorum unum mentis aciem dirigis; hujus tibi magis, quam ceterorum conſcius es, atque adeo perinde eſt ac ſi hoc ſolum perciperes. Enimvero imaginatio producit perceptionem eorum, quæ ſimul percepta fuere cum eo, quod nunc percipitur (§. 104); reproducere igitur debet perceptionem eorum, quæ cum eo ex pluribus in eadem perceptione nunc contentis ſimul percepta fuere, in quod mentis aciem intendis.

Idem etiam a poſteriori confirmatur. Ponamus tibi in oculos incurrere externam ædificii cujuſdam faciem & in ea feneſtras, e quibus orbes quidam vitrei ſunt avulſi. Si mentis aciem dirigas in avulſos ex feneſtris orbes; imaginatio objiciet tibi phantaſma ædificii alterius cum feneſtris, ex quibus orbes vitrei ſunt avulſi, quod alias vidiſti, & huic ſuccedent phantaſmata aliorum ſimilium ædificiorum antea viſorum, veluti eorum, e quorum feneſtris infelici caſu a grandine orbes vitrei aliquando fuerant excuſſi, ubi aciem mentis in orbes avulſos intendere pergis. Plura iſtiuſmodi exempla tibi recurrent, ſi in perquirendis rationibus phantaſmatum ex perceptione præſente naſcentium fueris aſſiduus.

In hoc & aliis caſibus id inprimis agendum eſt, ut phantaſma ex perceptione immediate enatum cum perceptione præſente conferatur: id quod ſubinde difficultatem parit, ſi attentionem ad id, in quo mentis aciem defigis, non diu conſervas, ſed eandem ſtatim ad aliud in re percepta obvium promoveas. Quamobrem veritatem propoſitionis præſentis experientia domeſtica confirmaturus, non modo mentem ad idem in objecto ſenſibus obvio perceptibile diu attentam conſervari conſultum eſt, verum etiam in phantaſmate ex perceptione præſente immediate naſcente in idem prorſus dirigenda mentis acies, quod ejus reproducendæ ratio fuit.

§. 110.

Si mentis aciem continuo in id intendis, quod phantaſma cum perceptione, ex qua naſcitur, commune habet; ſucceſſio phantaſmatum in eodem genere vel eadem ſpecie entium continuatur: ſi vero in phantaſmate ad alia eandem dirigis; ſucceſſio phantaſmatum in alio genere, vel alia ſpecie entium continuatur. Etenim ſi mentis aciem in id intendis, quod phantaſma cum perceptione, ex qua naſcitur, commune habet; phantaſma, quod ex eodem naſcitur, denuo idem cum ipſo commune habere debet (§. 105.). Enimvero quatenus in phantaſmatis, adeoque rebus, quas repræſentant (§. 93. 48), eadem inſunt; eatenus res ſibi invicem ſimiles ſunt (§. 195 *Ontol.*), conſequenter vel ad idem genus, aut eandem ſpeciem pertinent (§. 233. 234 *Ontol.*), aut tanquam ad idem genus, vel eandem ſpeciem pertinentia ſpectari poſſunt (§. *cit.*). Phantaſma igitur unum alteri ſuccedit in eodem genere, vel eadem ſpecie entium. Quare cum continuo in phantaſ-

Phantaſmatum ſucceſſio qualis.

 mate

mate præſente acies mentis dirigatur in idem, in quod in phantaſmate anteriore dirigebatur; phantaſmatum ſucceſſio in eodem genere entium, vel in eadem ſpecie continuatur.

Enimvero ſi jam in phantaſmate aciem mentis in aliud intendis, quam quod in anteriore continebatur; prodibit alterum phantaſma, quod quidem aliquid commune habet cum phantaſmate, ex quo naſcitur, non autem cum perceptione priori (§. 109). Ex iis igitur, quæ modo oſtendimus, patet, phantaſma alterum cum perceptione prima ad idem genus, vel eandem ſpeciem referri minime poſſe, quatenus ſcilicet genus, vel ſpecies conſtituitur per communia, quæ inſunt, & tanquam reproductionis rationes alleganda veniunt. Phantaſmatum igitur ſucceſſio in eodem genere, vel eadem ſpecie entium minime continuatur: continuatur adeo in diverſo genere, vel in diverſa ſpecie.

Idem etiam a poſteriori oſtenditur. Ponamus te dirigere mentis aciem in orbes vitreos e feneſtris ædificii, quod adſpicis, avulſos. Reproducetur phantaſma templi, in quo feneſtræ itidem tales conſpiciuntur, a quibus orbes vitrei ſunt avulſi. Quodſi jam ad phantaſma templi attentionem dirigis & in eo mentis aciem in orbes vitreos e feneſtris avulſos iterum intendis; imaginatio producet phantaſma ædium, in quibus infauſto caſu a grandine orbes vitrei e feneſtris ſunt excuſſi. Si in hoc phantaſmate denuo mentis aciem in orbes vitreos ex feneſtris excuſſos dirigis; ſuccedit phantaſma hypocauſti, in quo ab hominibus ebrioſis orbes vitrei excutiuntur & ita porro. Singula igitur phantaſmata & cum iis perceptio prima, a qua tandem omnia ortum ducunt, id commune habent, quod in iis repræſententur ædificia cum feneſtris, in quibus orbes vitrei evulſi, vel excuſſi ſunt. Quare cum ædificia iſtiuſmodi tanquam peculiaris quædam ædificiorum ſpecies conſiderari poſſint, quemadmodum ædificia quævis re vera ad idem genus entium ſpectant; phantaſmatum ſucceſſionem in eodem genere, vel eadem ſpecie entium continuari patet, ſi mentis aciem continuo in id dirigis, quod unumquodque phantaſma cum perceptione, ex qua naſcitur, commune habet.

Enimvero ponamus te ut ante tibi repræſentare ædificium & in eo mentis aciem in orbes vitreos e feneſtris ædificii, quod adſpicis, avulſos. Ponamus inde naſci phantaſma templi, in quo itidem ſunt feneſtræ, ex quibus orbes vitrei evulſi. Quodſi jam mentis aciem non in feneſtras, ſed in ſuggeſtum dirigis; phantaſma concionatoris ſeſe tibi ſiſtit, quem in eodem conſtitutum ſæpius vidiſti. Quodſi attentionem ad eundem conſervas, recurrit phantaſma horti, in quo cum eodem collocutus es. Si in horti phantaſmate mentis aciem dirigis in arbores, recurrit phantaſma ſylvæ denſis arboribus obſitæ: ſuccedet idea cervi, qualem in ſylva aliquandiu vidiſti. Ex phantaſmate cervi naſcetur phantaſma culinæ, in qua humi jacet cer-

Digitized by Google

cervus. Si ibi aciem mentis dirigis in orbes ſtanneos; recurret phantaſma tabernæ vaſis ſtanneis inſtructæ in nundinis antea viſæ & ita porro. Patet itaque ſi continuo mentis aciem in ea dirigis, quæ phantaſmatis anterioribus cum perceptione communia non ſunt; phantaſmatum ſucceſſionem in eodem genere vel ſpecie entium non continuari, ſed potius in diverſis.

Caſus poſterior frequentior eſt priori, & prior quidem magis pendet ab arbitrio noſtro, ſi exiſtere debet: quoniam tamen ab arbitrio noſtro pendet, ideo unuſquiſque experimentum in ſe capere poteſt, quamprimum voluerit, modo alias ad iſtiuſmodi experimenta aptus ſit. Requiritur enim ad ea, ut attentionem ſuam pro arbitrio in perceptionibus ſuis figere & ea, quæ ipſis inſunt, acumine ſuo a ſe invicem diſtinguere poſſit: quod etſi facillimum videatur, ubi exempla ab alio proponuntur, non tamen omni difficultate caret, ubi quis ipſemet e ſuo penu exempla depromere velit. Quamobrem nos non piget in iis, quæ contemptibilis facilitatis videntur, tantæ ſtudere claritati, quanta deſiderari poteſt in rebus difficillimis, ut lectorem ad eas animi dotes perducamus, quæ ad interiorem animæ ſuæ cognitionem requiruntur.

§. 111.

Phantaſmata actionum præteritarum unde naſcantur, & quænam ex iis naſcātur alia.

Si vi imaginationis producitur phantaſma alicujus loci; ex eo porro enaſcitur phantaſma actionum a nobis, vel aliis in iſto loco perpetratarum, & ex his porro phantaſma aliarum rerum olim poſt ipſas perceptarum. Etenim ſi vi imaginationis producitur phantaſma alicujus loci; cum eodem ſimul producitur phantaſma aliarum rerum cum loco iſto ſimul perceptarum (§. 104). Quare cum actiones noſtras, quas in loco iſto perpetravimus, una cum loco percepimus, quod per ſe patet; imaginatio etiam phantaſma illarum actionum producere debet. Eodem modo patet, ex phantaſmate loci naſci quoque debere phantaſma actionum ab aliis in eodem loco perpetratarum, quas vel præſentes vidimus, vel ab aliis relatas accepimus. Enimvero ſi quid porro cum actione iſta connexum fuit, ſeu ex eadem ſecutum, aut alio modo poſt actionem in eadem ſerie perceptum; quoniam actio per tractum temporis continuata una cum ceteris, quæ iſto tempore contigerunt, & in ſenſus noſtros incurrerunt, percepta ſimul fuit; ex phantaſmate actionis enaſci quoque debent phantaſmata aliarum rerum eodem tempore, quo actio duravit, perceptarum (§. *cit.*). Et quia phantaſma actionis perpetratæ conſervatur aliquandiu, dum alia objecta poſtea ſenſus feriunt, conſequenter illa etiam una cum hiſce percipitur; imaginatio quoque producere debet phantaſmata aliarum rerum olim poſt ipſam perceptarum.

Idem probatur a poſteriori. Ponamus tibi recurrere phantaſma ædificii in platea ſiti, in qua ſæpius incedere ſolitus fuiſti. Quoniam phantaſma domus non recurrit niſi cum platea, in qua domus ſita eſt (§. 104); ad hanc in phantaſmate mentis aciem dirigenti recurrit etiam phantaſma inceſſus per plateam. Quodſi per eandem deambulaturus in hortum ſæpius te contuliſti; phantaſma horti mox recurret. Et quia in horto flores decerpere ſolitus fuiſti, te flores decerpentem exhibet phantaſma. Mox in mentem venient flores alibi viſi & diſcurſus de magno eorundem pretio moti cum

tu in loco atque perſonis tum in eodem præſentibus, quando ſermo iſte incidebat. Phantaſma diſcurſus in mentem revocat librum, in quo de pretio florum quædam legiſti, & ita porro. Vides, hic ex phantaſmate plateæ naſci phantaſma inceſſus per eandem & ex hoc porro ortum trahere phantaſma horti. Ex phantaſmate igitur loci naſcitur phantaſma actionis & ex phantaſmate actionis naſcuntur porro phantaſmata rerum aliarum. Similiter ex phantaſmate horti naſcitur phantaſma, quod te flores excerpentem exhibet, & ex hoc porro venit phantaſma floris alibi viſi. Denuo igitur ex phantaſmate loci naſcitur phantaſma actionis & ex phantaſmate actionis reſultant phantaſmata aliarum rerum. Similiter phantaſma diſcurſus de pretio florum parit phantaſma libri, in quo de eodem quædam legiſti. Ex phantaſmate igitur actionis alienæ naſcitur phantaſma rei alterius. Quoniam res nobis repræſentare ſolemus cum loco, in quo fuerunt, & in loco aliquo dum commoramur, non prorſus ſumus otioſi; nihil ſane frequentius eſt, quam ut phantaſmata rerum revocent ſimul phantaſmata locorum & actionum in iiſdem perpetratarum, ut adeo non opus ſit plura exempla ad confirmandam propoſitionem afferri.

Utilitate minime vacat vel minimas ſcrutari differentias, quæ in reproductione phantaſmatum occurrunt. Quoniam enim ita innoteſcit, quomodo phantaſmata in ortu ſuo a ſe invicem pendeant; hoc ipſo eorundem reproductionem in poteſtatem noſtram redigimus. Id autem potiſſimum in omni ſtudio pſychologico intendimus, ut facultates mentis in poteſtatem noſtram redigamus, ita enim iiſdem uti poſſumus pro arbitrio: id quod in moralibus maximi momenti eſt.

§. 112.

Phantaſma ex actione præmeditata veniens.

Si in mente venit phantaſma actionis præmeditatæ; ex eo oritur phantaſma loci, in quo eam præmeditatus es, una cum rebus ibi præſentibus, quando de eadem meditatus, vel etiam ibidem alias ſæpe viſis. Etenim ſi actionem præmeditatus es, quam deinde exequeris; ubi eam exequeris, in mentem venit phantaſma deliberationis, atque ita actionem cum deliberandi actu ſimul percipis. Quodſi ergo phantaſma actionis quacunque de cauſa mentem tuam ſubit; phantaſma quoque deliberationis in eandem venire debet (§. 104). Et quoniam te deliberantem una percepiſti cum loco, in quo deliberaviſti, atque rebus ibidem præſentibus, cum actionem præmeditareris, locum vero cum rebus aliis, quando alio tempore eas ibidem vidiſti; phantaſma loci ſiſtit una res vel iſtas, vel haſce (*§. cit.*), prout majorem vel iſtas, vel has reproducendi facilitatem tibi conciliaſti (§. 108).

Idem etiam confirmatur a poſteriori. Ponamus te in conclavi Titii præmeditatum eſſe colloquium cum Mevio de itinere ad nundinas Francofurtenſes inſtituendo. Ubi cum eo actu colloqueris, phantaſma colloquium præmeditantis in conclavi Titii occurrit, atque ita colloquium & te idem præmeditantem in alio loco una percipis. Quodſi deinde iter actu ingrederis, recurret phantaſma colloquii cum Mevio de hoc itinere, atque ita denuo colloquium de itinere & iter ipſum ſimul percipis. Jam ſi

poſtea

Digitized by Google

poſtea de itinere cogitas, in mentem venit phantaſma loci, in quo cum Mevio de eodem collocutus es, antequam inſtitueretur, una cum rebus aliis cum perceptione loci connexis. Ubi in mentem venit phantaſma loci, in quo colloquium celebratum, idem in eandem revocat phantaſma loci cum rebus aliis connexis, ubi colloquium præmeditatum. Vides igitur ex phantaſmate itineris oriri phantaſma loci, in quo idem præmeditatus es, & ex phantaſmate colloquii de itinere phantaſma loci, ubi colloquium præmeditatus es. In utroque igitur caſu ex actionis præmeditatæ phantaſmate oritur phantaſma loci, in quo eam præmeditatus es una cum rebus aliis, quemadmodum fert propoſitio.

Quodſi omnes illas propoſitiones, quæ de ortu phantaſmatum ex perceptionibus aliis allatæ ſunt, probe conſideres; eum ex nexu perceptionum pendere deprehendes. Quomodo vero nexus iſte reſultet, patet ex iis, quæ de facilitate reproducendi perceptiones rerum antea perceptarum ſimul cum iis, quæ nunc percipiuntur, diximus (§. 108): id quod ut evidentius appareat, propoſitionem ſubſequentem addere lubet. Magnum enim momentum trahit in praxi nexus iſtius cognitio, propterea quod ejus beneficio reproductionem idearum poteſtati noſtræ ſubjicere valemus. Quænam vero hinc in praxin moralem utilitas redundet, ſuo loco conſtabit, ubi eodem in rebus maxime arduis utemur.

§. 113.

Nexus perceptionum cauſa.

Si res plures ſæpius vel diu ſimul percipiantur; perceptiones earum inter ſe connectuntur. Etenim ſi res plures ſæpius vel diu ſimul percipiuntur; anima facilitatem acquirit ex perceptione unius reproducendi perceptionem alterius (§. 108). Quoniam vero ex perceptione una intelligitur, cur reproducatur altera; in perceptione una continetur ratio alterius, nimirum ex eo, quod ſæpius vel diu ſimul perceptæ fuerint, cur anima perceptionem alteram reproducat, & in eo, quod commune habent duæ perceptiones, cur hanc reproducat, ratio continetur (§. 56 *Ontol.*). Perceptiones igitur earum rerum inter ſe connectuntur, quæ ſæpius vel diu ſimul percipiuntur (§. 10 *Coſmol.*).

Atque ita apparet, quid fieri a nobis debeat, ut rerum perceptiones ita connectantur, quo aliquam pro arbitrio reproducere poſſimus; id quod intenditur in praxi morali (*not. §. preced.*).

§. 114.

Nexus perceptionum a nexu rerum, quæ percipiuntur, independens.

Quoniam perceptiones rerum, quarum una ex altera producenda eſt, ideo connectuntur, quod res ſæpius, vel diu ſimul fuerint perceptæ (§. 108. 113), non vero ex eo intelligitur, cur res perceptæ vel ſimul exiſtant, vel ſe invicem ſequantur, conſequenter in re una non continetur ratio coexiſtentiæ, vel ſucceſſionis alterius (§. 56 *Ontol.*); *res ideo inter ſe non connectuntur, quia perceptiones earum in anima connectuntur* (§. 10 *Coſmol.*).

E. gr. Si hominem quendam aliquamdiu in templo vidiſti; perceptio hominis cum perceptione templi connectitur. Enimvero ex perceptione hominis non intelligis, cur ſit etiam templum; neque etiam ex perceptione templi intelligis, cur ſit etiam homo. Templum igitur & homo in exiſtentia ſua a ſe invicem minime pendent. Nullus adeo intercedit nexus inter templum & hominem, qui in id intravit, utut inter perceptiones templi ac hominis nexus intercedat.

Digitized by Google

§. 115.

Regulæ imaginationis quænam dicantur.

Regulæ imaginandi, vel imaginationis, item ***Phantaſmatum*** dicuntur, per quas phantaſmata explicari poſſunt, ſeu quas anima in imaginando obſervat, aut, quod perinde eſt, juxta quas phantaſmata oriuntur.

Regularum phantaſmatum ſeu imaginandi exempla habes in præcedentibus (§. 104 & ſeqq.): neque enim propoſitiones proxime præcedentes in alium finem attulimus, quam ut inde phantaſmata explicemus, reddentes inprimis rationem, cur ex hoc iſtud potius jam enaſcatur, quam aliud. Id nimirum ad fœcundam animæ cognitionem maxime utile.

§. 116.

Lex imaginationis quænam dicatur.

Lex imaginationis, ſive ***Phantaſmatum*** dicitur principium generale regularum imaginationis, ſive phantaſmatum.

Rationem denominandi vide ſupra (*not.* §. 84), eadem enim non modo hic utimur, ſed utemur etiam inferius in omni caſu ſimili.

§. 117.

Lex imaginationis.

Lex imaginationis ſive Phantaſmatum hæc eſt propoſitio: Si qua ſemel percepimus & unius perceptio denuo producatur; imaginatio producit & perceptionem alterius. Veritas propoſitionis jam patet ex ſuperioribus (§. 104): ibi enim eandem a poſteriori ſtabilimus, ſingulis momentis eodem modo proprio in nobis experimento facto confirmandam. Enimvero in demonſtrandis regulis imaginationis (§. 104 & ſeqq.) uſi ſumus propoſitione iſta tanquam principio (§. 876 *Ontol.*), eademque in poſterum utemur. Eſt igitur lex imaginationis (§. 116).

§. 118.

Abſentia ſenſationum & phantaſmatum.

Sæpius ſenſationes omnes & phantaſmata omnia ſimul prorſus ceſſare videntur, ut nihil prorſus appercipiamus. Quoniam id nobis quotidie accidit, veritas propoſitionis præſentis adeo clara eſt, ut experientia quadam ſingulari eam confirmari non ſit opus (§. 666 *Log.*).

Quodſi urgeas propoſitionem præſentem non eſſe ſatis determinatam, cum non conſtet, quandonam id obtineat, ſed tempus vage per particulam *ſæpius* indicari; tenendum eſt, in ſubſequentibus nos demonſtraturos eſſe, quandonam id contingere debeat, neque in præſenti opus eſſe accurata temporis determinatione. Etenim in uſum definitionis nominalis præmittimus obſervationem, quæ ſuggerit notionem vocabulo jungendam, ut intelligatur: huic autem inſtituto ſufficit noſſe, ſenſationes & phantaſmata ſimul prorſus ceſſare poſſe, quandonam vero id contingat, ſeu quibus præſuppoſitis id fieri debeat, ut conſtet opus non eſt.

§. 119.

Dormire & evigilare quando dicamur.

Si ſenſationes omnes claræ ceſſant, nec ullius, quod præſens eſt, nobis conſcii ſumus, *dormire* dicimur. Et ſtatus iſte mentis, quo omnes ſenſationes claræ prorſus ceſſant, ſeu quo nihil eorum, quæ præſentia nobis ſunt, nobis conſcii ſumus, ***Somnus*** appellatur. Dicitur autem ***Somnus profundior***, quando cum ſenſationibus claris una phantaſmata clara ceſſant, ita ut nihil prorſus appercipiamus. Et quando redeunt ſenſationes claræ, *evigilare* dicimur.

Nondum definimus, utrum in ſomno profundiori omnis perceptio abſit, nec ne, quando ſcilicet nihil appercipimus: id enim demum in Pſychologia rationali fieri poterit.

§. 120.

Digitized by Google

§. 120.

Interdum res abſentes clare percipimus, perceptionibus aliis per tractum aliquem temporis aliis ſuccedentibus, donec vel evigilemus, vel profundiori ſomno immergamur. Patet idem a poſteriori & in vulgus notum eſt, cum nemo ſit, cui tale quid non acciderit. Neque adeo opus eſt, ut ad caſum ſpecialem provocemus (§. 666 *Log.*), præſertim cum talis ſemper eſſe debeat, cujus experimentum in ſeipſo nemo capere poſſit. Etenim noſtri arbitrii non eſt, quam perceptionum ſeriem in te habere velis. Præſtat igitur unumquemque ejus recordari, quem ſibi notum experitur. *Quando ſomniemus.*

Quodſi tamen exemplum deſideres: repete illud, quo ad docendam differentiam inter ſomnium & veritatem uſi ſumus (§. 493 *Ontol.*). Imo finge, quæ ad confirmandas regulas phantaſmatum in anterioribus adduximus (§. 105 & ſeqq.), ea dormienti tibi occurrere: exempla ſomniorum erunt iſtæ phantaſmatum ſucceſſiones.

§. 121.

Si per tractum aliquem temporis nonniſi res abſentes percipientes, nullius præſentis nobis conſcii ſumus, ſeu, quando res in ſomno appercipimus, *Somniare* dicimur. Et ſtatus iſte mentis, quo nonniſi res abſentes clare percipimus, ſeu earum nobis conſcii ſumus, *Somnium* appellatur. *Somniare quando dicamur.*

Somnium hic accipitur ſubjective, quatenus modificationem quandam animæ denotat: ſumi vero etiam ſolet objective, quatenus eſt rerum ſibi mutuo ſuccedentium repræſentatio. Inconſtantia loquendi, quæ in communi ſermone obtinet, utrumque ſignificatum fert, quemadmodum attendenti ad illum palam fit. Sed nos ſignificatui priori ſtrictius inhærebimus.

§. 122.

Dum ſomniamus, res, quas percipimus, imaginamur. Quando enim ſomniamus, res nonniſi abſentes clare percipimus (§. 121). Sed dum res abſentes percipimus, eas imaginamur (§. 92). Ergo dum ſomniamus, res, quas percipimus, imaginamur. *Somnii imaginationis opus.*

Principium hoc fœcundiſſimum eſt: fungitur enim vice notionis directricis, quando de ſomniis meditandum.

§. 123.

Omne ſomnium initium capit a ſenſatione & per phantaſmatum ſucceſſionem continuatur. Quando enim ſomniamus, res quaſdam imaginamur (§. 122), conſequenter anima phantaſmata producit (§. 93). Enimvero ſine prævia ſenſatione phantaſma nullum in anima oriri poteſt (§. 106). Ergo nec ſomnium ſine prævia ſenſatione oriri poteſt, conſequenter a ſenſatione aliqua initium capit. *Somnii ratio.*

Quoniam vero res, quas ſomniantes percipimus, imaginamur (§. 122); anima continuo phantaſmata alia producit (§. 93), conſequenter ſomnium per ſucceſſionem phantaſmatum continuatur.

Poſterius nemo in dubium vocat. Quando enim evigilamus, nihil ejus præſens fuiſſe, quod per ſomnium nobis repræſentavimus, abunde convincimur. Certum igitur unicuique eſt, ſe nihil eorum ſenſu percepiſſe, de quo in ſomnio cogitavit. Enimvero ſenſationem aliquam ſomnio initium præbere non cuilibet manifeſtum eſt. Quamvis autem a

Digitized by Google

priori ſatis evidenter pateat, a poſteriori tamen ut confirmetur conſultum eſt. Etſi enim difficile ſit ſenſationem iſtam, quæ ſomnio ortum largitur, a phantaſmatis diſtinguere ob rationem non unam; non tamen prorſus impoſſibile eſt, modo initii ſomnii recorderis & ad ſtatum corporis tui reſpicias. Subinde accidit, ut ſenſatio debilior, quæ ſomnio inchoando ſufficit, durante ſomnio fiat fortior, ut idem finiat, veluti ſi tormina ventris dormiens percipere incipis, tumque ſomnii rationem perpendens facile initii cauſam animadvertis. Dantur caſus alii, in quibus idem eadem facilitate contingit, veluti cum a ſiti ſomnium ortum trahit, quam eodem finito evigilans adhuc percipis.

§. 124.

Somniorum diverſitas.

Si interea temporis, dum ſomniamus, novam quandam ſenſationem non appercipimus, vel in eam mentis aciem non dirigimus; ſucceſſio phantaſmatum in eadem ſerie continuatur. Quodſi vero ſenſationem quandam interea appercipimus & in eam mentis aciem dirigimus; ſomnium in diverſis phantaſmatum ſeriebus continuatur.

Etenim ſomnium per phantaſmatum ſucceſſionem continuatur (§. 123). Quare cum phantaſma non naſcatur niſi ex prævia vel ſenſatione, vel actu imaginandi (§. 106. 104), in progreſſu autem ſomnii ſenſatio nullum locum habeat, quæ appercipitur, vel, ſi talis adſit, in eam mentis acies non intendatur *per hypoth. priorem*, adeoque in præſenti negotio perinde ſit, ac ſi prorſus abeſſet (§. 109); phantaſma nullum in ſomnio oriri poteſt niſi ex phantaſmate præexiſtente. Quare cum hæc phantaſmata inter ſe connexa ſint (§. 114); omnia ſimul unam ſeriem conſtituunt, atque adeo ſucceſſio phantaſmatum in eadem ſerie continuatur.

Enimvero ponamus novam quandam ſenſationem inter phantaſmata interponi & in eam mentis aciem dirigi: imaginatio reproducet perceptionem rerum cum re iſta, quam ſentimus, antea ſimul perceptarum (§. 109). Quoniam vero jam ſucceſſio phantaſmatum in eadem ſerie continuari debet, quæ jam incepit, quamdiu nova ſenſatio non interponitur, vel mentis acies in eandem non dirigitur *per caſ.* 1; ſucceſſio phantaſmatum in altera hac ſerie continuari debet, & ita porro. Patet igitur ſucceſſionem phantaſmatum in diverſis ſeriebus continuari, quando ſenſationes novæ interponuntur & mentis acies in eas dirigitur.

Propoſitio præſens eſt principium generale, per quod ſomnia explicari poſſunt, modo non ignores, quæ in ea applicanda præſupponuntur. Non immerito itaque lex ſomniorum dici poterat, quemadmodum legem ſenſationum appellamus, per quam ſenſationes ſunt explicabiles, & legem phantaſmatum, per quam phantaſmata explicanda veniunt.

§. 125.

Somnii ſimplicis & cõpoſiti diferentia.

Somnium ſimplex dicemus, quod in eadem ſerie phantaſmatum continuatur. *Somnium* vero *compoſitum* appellabimus, quod in diverſis ſeriebus phantaſmatum continuatur.

Quoniam ſomnia in poteſtate noſtra non habemus per ea, quæ nobis de iis conſtant; exemplis quoque diſcrimen inter ſomnium ſimplex & compoſitum illuſtrare non datur, quorum experimentum in te ipſo facere poteras. Enimvero quoniam ſucceſſiones phantaſmatum, quas vigilantes in poteſtate noſtra habemus, juxta regulas anteriores a ſomniis non differunt, niſi quod juxta ſenſationes continuentur; non modo aliquas ſomniis ſimiles comminiſci licet, ſed illas ipſas, quibus propoſitiones anteriores illuſtravimus, pro ſomniis accipere poſſumus. Etenim ſi phantaſmatum ſucceſſio in eadem ſerie continuatur vi imaginationis, non aliter idem fiet, dum vigilamus, quam dum dormimus: imaginatio

Digitized by Google

natio enim ſecundum eandem legem in omni caſu operatur. Somniamus igitur vigilantes, quando neglectis ſenſationibus mentis aciem continuo in phantaſmata dirigimus, ut ex uno continuo naſcatur aliud, eaque ſucceſſio per aliquem temporis tractum continuetur. Atque hoc pacto omnia, quæ de ſomniis demonſtrantur, in ſe ſtatim experiri licet.

§. 126.

Senſationes ſomnium ingredientes quales.

Senſationes, a quibus ſomnium initium ſumit & quæ phantaſmatis in eodem interdum interponuntur, debiles ſunt. Etenim ſenſationes, a quibus ſomnium initium capit (§. 123) & quæ phantaſmatis in eodem ſubinde interponuntur (§. 124), a phantaſmatis non diſtinguuntur, ita ut vulgo ignoretur quod adſint (*not.* §. 123). Quare cum alias phantaſmata ab ideis ſenſualibus gradu claritatis diſtinguantur, quo a ſe invicem differunt (§. 97); in præſenti caſu gradu claritatis differre minime debent, adeoque actioni imaginationis æquipollent. Enimvero actibus imaginationis non æquipollent niſi ſenſationes debiles (§. 98). Senſationes igitur, a quibus ſomnium initium ſumit & quæ phantaſmatis in eodem interdum interponuntur, debiles ſunt.

Atque hæc eſt ratio difficultatis agnoſcendi ſenſationes, a quibus vel initium capit ſomnium quodlibet, vel ſeries quælibet in compoſito. Diximus ſupra (*not.* §. 101), in ſomnio ceſſare ſenſationes & ſolos actus imaginationis in anima dari, quia vulgo ſenſationes quaſdam adeſſe non agnoſcimus & ob eorum æquipollentiam phantaſmata ideis ſenſualibus ſubſtitui poſſunt. Sufficit ſomnium potiſſimum ex phantaſmatis componi, ideas vero ſenſuales nonniſi ſomnio excitando inſervire, nam ſenſationes, de quibus hic loquimur, in eorum numerum, quæ per ſomnium repræſentantur, non ingrediuntur.

§. 127.

Cur in ſomnio præſētia nobis videantur, quæ non ſunt.

In ſomnio res abſentes nobis videntur præſentes. Somnia enim a ſenſatione quadam initium capiunt & per phantaſmatum ſucceſſionem continuantur (§. 123), vel in eadem ſerie, vel in diverſis, ſi novæ ſubinde ſenſationes interponantur (§. 124). Quoniam vero unica illa vel pauciſſimæ ſaltem ſenſationes debiles ſunt (§. 126), adeoque minorem claritatis gradum quam alias habent (§. 75); ideæ ſenſuales phantaſmatis non amplius diſtinguuntur (§. 97). Anima igitur phantaſmata pro ideis ſenſualibus habet, conſequenter cum phantaſmata ſint ideæ ab imaginatione (§. 93), ideæ autem ſenſuales a ſenſu productæ (§. 95), adeoque illa res abſentes (§. 92), hæ præſentes (§. 65. 59) repræſentent (§. 48); res abſentes pro præſentibus habet.

Forſan alicui dubium oriri poterat, cur res præſentes, quæ pauciſſimæ ſunt, non potius habeat pro abſentibus, ſibi conſcia ſe tantummodo imaginari, minime autem ſentire. Sed non difficulter tollitur. Etenim res nobis per imaginationem non aliter extra nos exhibentur, ac quæ præſentes ſunt, niſi quod diverſo id fiat claritatis gradu. Quare conſtanter quæ imaginamur pro præſentibus haberemus, niſi diverſa gradus claritas nos differentiæ admoneret. Quare cum ea in ſomnio tollatur, ratio quidem adeſt, cur te ſenſu percipere exiſtimes, quæ imaginaris; nulla vero adeſt, cur tibi perſuadeas te imaginari etiam pauciſſima illa, quæ ſenſu percipis. Atque ita patent, quæ ſuperius ad illuſtrandam propoſitionem de actibus imaginationis ſolitariis aſſumſimus (*not.* §. 101).

§. 128.

Somnii quale ſit.

In ſomnio mutationes contingunt abſque ratione ſufficiente. Equidem hanc propoſitionem jam alias ſtabilivimus a poſteriori, cum differentiam inter

 veri-

Digitized by Google

veritatem & ſomnium exponeremus(*not.* §. 493 *Ontol.*). Quoniam tamen ex principiis anterioribus oſtendi poteſt, cur id fieri debeat, ideo hic loci doceri debet: id quod fit ſequentem in modum. Dum ſomniamus, res, quas percipimus, imaginamur(§. 122). Quare ſi in ſomnio mutatio aliqua contingit, res una ideo alteri ſuccedit, quod eam aliquando cum præſente una percepimus (§. 117). E. gr. dum ſomnium te hoſpitem cum convivis exhibet, perſona, quam inſpicis, mutatur in aliam, quod hanc alteram cum priore ſæpius una vidiſti, vel quod hæc altera aliquid habeat alteri ſimile, qualecunque tandem fuerit, ſive ea adhuc vixerit, ſive dudum mortua fuerit. Vel in apparatum convivii intendens mentis aciem reproducis occaſione ejus, quod in eodem animadvertis, phantaſma perſonæ, quam alias in convivio vidiſti, ubi eadem aderat. Enimvero ex eo, quod res quædam ſimul perceptæ aliquando fuere, non intelligitur, cur una exiſtente exiſtere debeat alia, conſequenter in eo, quod ponitur, non continetur ratio ſufficiens, cur poni etiam debeat alterum (§. 56 *Ontol.*). Mutationes igitur, quas phantaſmata in ſomnio referunt, abſque ratione ſufficiente contingunt.

Non repugnat, quod perceptiones, quatenus in mente ſibi invicem ſuccedunt, inter ſe connectantur (§. 113), conſequenter cum ratione ſufficiente ſibi invicem ſuccedant (§. 10 *Coſmol*): neque enim res ideo inter ſe connectuntur, quia perceptiones earum in anima connectuntur (§. 114). Nimirum ſi ſomnium conſideretur ſubjective, quatenus in anima alia atque alia phantaſmata vel coexiſtunt, vel ſibi invicem ſuccedunt, coexiſtentiæ & ſucceſſionis perceptionum ratio ex regulis imaginationis & lege ejuſdem reddi poteſt: neque adeo mutationes, quæ animæ ſomnianti accidunt, ratione ſufficiente deſtituuntur. Sane ideo ſequitur anima in producendis phantaſmatis legem conſtantem, ne quid in ea accidat abſque ratione ſufficiente, dum imaginatur. Enimvero ſi ſomnium conſideretur objective, quatenus phantaſmata exhibent res tanquam extra nos præſentes; mutationes harum rerum abſque ratione ſufficiente fiunt, propterea quod ex eadem ratione poni nequeat res una poſita altera, ex qua ponitur perceptio rei illius poſita perceptione hujus. Mirum igitur videri poterat, quod ſibi de acumine gratulentur, qui diſcrimen hoc non pervidentes contradictionem hinc exſculpere conantur, niſi ſatis ſuperque conſtaret, quam ſint ad deproperanda judicia prompti, qui ſibi videntur eſſe, nec ſunt.

§. 129.

Diverſitas ſomniorum ab eadē ſenſatione ortorum.

Si in duabus perſonis ſomnium initium capit ab eadem ſenſatione debili, ſomnia tamen diverſa ſunt. Etenim ſomnium in utraque perſona per phantaſmatum ſucceſſionem continuatur (§. 123), conſequenter phantaſma primum ideo ſuccedit in locum ſenſationis debilis, vel eidem ſuperaccedit, quod res, quam ipſum repræſentat, ſimul fuerit percepta cum re altera, quam exhibet ſenſatio debilis. Enimvero quoniam res illæ ſimul perceptæ non ſunt prorſus eædem in utroque ſubjecto, id quod obvia experientia manifeſtum eſt; nec phantaſmata, quæ eaſdem referunt, prorſus eadem eſſe poſſunt. Quare cum idem valeat de phantaſmatis, quæ prioribus ſuccedunt; phantaſmata prioribus ſuccedentia multo magis diverſa eſſe debent. Enimvero cum ſomnia per phantaſmatum ſucceſſionem continuentur (§. 123), phantaſmata vero ſibi invicem in

duobus

Digitized by Google

duobus ſubjectis ſuccedentia eadem non ſint; nec ſomnia eadem ſunt, ſed diverſa.

Conſultum nobis videtur propoſitionem præſentem illuſtrare exemplo, cum multum faciat ad demonſtrationem rectius intelligendam, ubi abſtractis concipiendis nondum fueris adſuetus. Ponamus in duabus perſonis dormientibus fragorem tormenti exploſi excitare ſenſationem debilem. Ponamus in utraque eam adhuc ſupereſſe perceptioni claritatem, ut fragorem tormenti agnoſcat. Ponamus tertio unam perſonam fragorem tormenti ſæpius percepiſſe, cum in feſtivitatibus ſolennibus cives ac milites in foro catervatim congregati bombardas exploderent. Recurret igitur phantaſma fori cum militibus & civibus ibidem cum bombardis congregatis. Quodſi jam in locum quendam fori particularem mentis aciem dirigis, ubi poma alioſque fructus arborum vendi frequentiſſime vidiſti: civium cum bombardis ibidem conſtitutorum in locum ſuccedunt mulieres poma vendentes & currus pomis onuſti una cum plebis multitudine, qualem adeſſe vidiſti, cum poma venderentur. In poma, qualia in horto aliquo, ad urbem procul diſſitam ſito comediſti, reſpiciens te mox in horto illo deambulantem conſpicis cum perſona, cum qua in eodem deambulaſti ſæpius. Et quia cum eadem perſona ſæpius una fuiſti in templo, te in templo congregata multitudine ſedentem conſpicis. Quoniam vero ibidem ingentem vidiſti multitudinem, quoties tubarum & tympanorum ſtrepitus perſonuit; in frequentiam hominum mentis aciem dirigens hic quoque in mentem venit phantaſma, quod te præſentem ſiſtit in templo monachorum diſputantium, quorum ſolennitatem augent tubarum & tympanorum ſonitus. Non difficile foret ſomnium ita continuare vel per integrum diem, ſiquidem ponamus nulla ſenſatione idem interrumpi. Enimvero ponamus jam perſonam alteram fragorem tormenti percepiſſe in adventu ſolenni Principis alicujus: mox imaginatio eidem ſuggeret multitudinem confluentem, qualem cum ſæpius viderit maleficis ad ſupplicium ductis, recurret ipſi latronis phantaſma, qui cruce prælata duobus Eccleſiæ miniſtris comitibus in curiam ducitur ibidem a ſcabinis condemnandus. In crucem intuens ſe vidit in cœmeterio conſtitutum, in quo cruce prælata funus ducitur. In eadem cruce attentionem defigens videt ſe in templo, in quo imago Salvatoris cruci affixi erecta conſpicitur. Ad ſuggeſtum reſpicienti recurrit phantaſma templi, in quo aliquando verba e ſuggeſtu ad populum fecit, ſeque ad eundem e'uſdem finis gratia contendentem percipit & ita porro. Vides itaque ſomnia, quæ ex eadem ſenſatione initium capiunt, eſſe prorſus diverſa pro diverſitate ſub'ectorum. Imo ſi vel centum ponas perſonas, ex eadem tamen ſenſatione in ſingulis diverſa ortum trahent ſomnia. Neque enim in una perceptiones rerum ſimultaneæ eodem modo ſeſe habuerunt, quemadmodum in altera, neque in una eædem inter ſe connexæ ſunt, quæ connectuntur in altera.

§. 130.

Quoniam etiam in vigilantibus ex ſenſationibus oriuntur phantaſmata, & ex his porro alia (§. 104 & ſeqq.); eodem prorſus, quo ante (§. 129), modo oſtenditur, *ſi in diverſis ſubjectis ex eadem ſenſatione continuantur phantaſmata, ſeriem phantaſmatum in uno non fore eandem, quæ eſt in altero.*

Diverſorum phãtaſmatũ ex eadem ſenſatione continuatio.

Propoſitionis præſentis veritatem experiri datur, ſi duæ vel plures perſonæ in eandem rem ſenſu perceptam intentæ reſpicere jubentur ad phantaſmata inde orta & continua ſerie ſibi invicem ſuccedentia. Fieri enim poteſt, modo fueris exercitatus, ut ex eadem ſenſatione non interrupta ſerie phantaſmata continues. Atque ita ſimul veritas propoſitionis præcedentis experimento confirmari poteſt. Series enim phantaſmatum ex eadem ſenſatione continuatorum æquipollet ſomnio, modo directionem aciei mentis arbitrio tuo ſubducas, quemadmodum jam ante (*vid.* §. 125) docuimus.

§. 131.

In eodem ſubjecto diverſo tempore ex eadem ſenſatione ſeries phantaſmatum diverſæ ortum trahunt, ſive vigilet, ſive dormiat, ſi vel interea temporis facilitatem alterius phantaſmatis vi illius ſenſationis reproducendi ſibi contraxit,

Diverſitas phãtaſmatũ ex eadẽ

vel

ſenſatione diverſo tempore propagatorum.

vel uno tempore aliud in ſenſatione reſpicit, quam altero. Etenim ſi interea temporis, quo phantaſma aliquod ex perceptione quadam oriri ſolebat, facilitatem contraxiſti phantaſma aliud vi ejuſdem ſenſationis producendi (§. 108); ubi ſenſatio iſta in poſterum præſens fuerit, ex eadem poſterius hoc phantaſma oriri debere patet. Enimvero cum ex hoc phantaſmate prodire debeant phantaſmata rerum antea ſimul cum aliqua earum perceptarum, quas ipſum nobis tanquam præſentes exhibet (§. 104), diverſa autem phantaſmata non eaſdem res exhibeant; ideo porro in hoc altero caſu non eadem ex phantaſmate primo oriri poſſunt phantaſmata, quæ in priori oriuntur. Quare cum idem dicendum ſit de phantaſmatis ulterioribus, evidens eſt ſeriem phantaſmatum fore diverſam, ubi anima contraxit facilitatem phantaſma aliud ex ſenſatione data producendi, quam alias ex eadem oriri ſolebat.

Similiter ſi uno tempore in aliud, quod ſenſatio data repræſentat, mentis aciem dirigis, quam altero; vi imaginationis quoque uno tempore aliud producitur phantaſma, quam altero (§. 109). Unde porro ut ante oſtenditur, ſeriem phantaſmatum uno tempore ex data ſenſatione ortum trahentium eſſe diverſam a ſerie phantaſmatum alio tempore ex eadem hac ſenſatione propagatorum.

Quoniam utraque ratiocinatio ſubſiſtit, ſive te vigilantem ſupponas (§. 117), ſive ſomnies (§. 122); utrumque tam in ſomniis, quam quando vigilas, evenire debet.

Patet idem a poſteriori. E. gr. Ponamus te in templo, quod frequentare ſolitus fuiſti, e regione habuiſſe altare & in hoc ſæpius ac diu convertiſſe oculos. Templum adſpicienti e longinquo recurret notio altaris. Quodſi jam locum vel in eodem templo mutas, vel aliud deinde frequentes, & e regione ſedeant perſonæ, quæ oculis tuis conſtanter objiciuntur: ubi poſtea templum aliquod vides, recurret tibi phantaſma loci illius templi, in quo ſedere ſoles, una cum perſonis e regione ſedere ſolitis. Jam cum in caſu priori mentis acies in altare dirigebatur & in imaginem quidem Chriſti reſurgentis, quæ principem in eodem locum occupat; mentem ſubibit phantaſma ceremoniæ Chriſti ex ſepulchro reſurgentis, quam in templis Pontificiorum antea vidiſti. Quodſi jam in ſacerdotem veſtitu ſacro indutum & in ſepulchrum Chriſti conſcendentem mentis aciem dirigis, prodibit in anima phantaſma clericorum aliorum cum rebus aliis connexis, & ita porro. Enimvero ſi in caſu altero reſpicis perſonas, quas e regione in templo ſedentes videre ſoles; earum occaſione mentem ſubibunt perſonæ aliæ, quas alibi cum iſtis vidiſti, una cum loco, ubi eas vidiſti. Unde porro alia prorſus naſcuntur phantaſmata, quam in caſu priori. Patet itaque ex eadem ſenſatione in eodem ſubjecto varia ſibi invicem ſuccedere phantaſmata, ubi phantaſma aliud ex ſenſatione data producendi facilitatem tibi comparaſti, quam quod antea vi illius reproducere ſueveras. Enimvero ſi in caſu primo altare templi reſpiciens in candelabra argentea cogitationem tuam dirigis; mentem ſubit taberna vaſis argenteis inſtructa una cum loco, ubi eandem vidiſti. Si juxta iſtam tabernam collocutus fuiſti cum amico, quem alias vidiſti alibi: phantaſma amici recurrens reproducet phantaſma loci, ubi alias eundem videras & ita porro. Atque ita ex eadem ſenſatione diverſo tempore diverſæ propagantur ſeries phantaſmatum, prout mentis aciem vel in hanc, vel iſtam perceptionem partialem dirigis, quam ſenſatio continet.

§. 132.

Debilitatæ ſenſationis effectus.

Si diverſo tempore ſenſatio debilis, a qua ſomnium oritur, diverſæ fuerit debilitatis, quamvis alias eadem; eandem tamen rem tibi percipere non videris.

deris. Etenim ſi ſenſatio fuerit debilis, minorem claritatis gradum habet, quam alias habere ſolet, ubi debilitata minime fuerit (§. 75), conſequenter pro diverſo debilitatis gradu diverſus quoque eſt claritatis gradus. Quare cum vi claritatis res perceptæ agnoſcantur (§. 31), deficiente magis magiſque claritate minus quoque agnoſcuntur & ab aliis perceptibilibus diſtinguuntur, conſequenter cum aliis confundis, quæ per debilitatam perceptionem repræſentantur. Quare cum perceptionis tibi conſcius ſis, quatenus clara eſt, eandem rem tibi percipere in quolibet debilitatis gradu non videris.

Propoſitionem præſentem experientia confirmare licet, ſi probe notes, quomodo ſenſus fallat, ſi in luce crepera contueris aliquod objectum, vel etiam idem e longinquo viſum obſcurius evadit.

§. 133.

Diverſitas phãtaſmatũ a diverſa debilitate ſenſationis pendens.

Quoniam imaginatio non producit niſi perceptionem rei antea ſimul perceptæ cum ea, quæ nunc percipitur (§. 104), ſenſatio autem, a qua phantaſma ortum trahit, pro diverſitate debilitatis non eandem rem exhibet (§. 132); *phantaſma* quoque *diverſo tempore ex eadem ſenſatione debili diverſum oriri debet, ſi debilitas variat*. Unde porro oſtenditur, quemadmodum ſupra (§. 129), *ex eadem ſenſatione debili diverſa ſomnia ortum trahere debere pro diverſo debilitatis gradu*.

Non opus eſt, ut corollarium præſens exemplo aliquo illuſtretur: cum levi immutatione ſuperiora huc accommodari poſſint, aut ad illorum imitationem alia vi legis imaginationis, aut imaginationis libera operatione, reperiri queant.

§. 134.

Quando ſomnium per ſomnum extinguatur.

Si phantaſmatum claritas ſucceſſive debilitetur, ſomnium tandem per ſomnum profundum extinguitur. Quoniam enim vi claritatis phantaſmatum nobis conſcii ſumus ejus, quod per ea repræſentatur (§. 35), ſi continuo claritas debilitatur, nobis continuo minus ejuſdem conſcii ſumus, quod repræſentant. Quamobrem cum claritas tandem omnis evaneſcere debeat, ita ut nihil prorſus appercipiamus, ſeu nihili prorſus nobis conſcii ſimus (§. 25), ſomno profundo opprimimur (§. 119). Quare cum in ſomnio rerum abſentium, quas phantaſmata repræſentant (§. 93), nobis conſcii ſimus (§. 121); ſomnium per profundum ſomnum extinguitur.

Veritas propoſitionis præſentis confirmatur etiam a poſteriori. Ceſſat enim ſomnium ſomno continuato. Somnum autem abſque ſomnio profundum dicimus (§. 119).

§. 135.

Finis ſomniorũ in evigilantibus.

Si evigilamus, ſomnium extinguitur. Dum enim evigilamus, redeunt ſenſationes claræ, quas ſcilicet appercipimus (§. 119); adeoque nobis conſcii ſumus rerum præſentium (§. 67. 60). Enimvero in ſomnio nullius rei præſentis nobis conſcii ſumus (§. 121). Somnium igitur ceſſat.

Idem etiam ſic oſtenditur. Dum evigilamus, redeunt ſenſationes claræ (§. 119), adeoque ideæ ſenſuales (§. 95), ſomnium vero nonniſi phantaſmata (§. 123), aut ſenſationem unam vel alteram debilem (§. 126)

actibus

Digitized by Google

actibus imaginationis æquipollentem admittit (§.98), conſequenter ideam unam vel alteram ſenſualem cum phantaſmate confundendam (§. 93. 95). Enimvero quoniam phantaſmata minus clara ſunt ideis ſenſualibus in ſtatu ſcilicet vigilantium, quo non debilitantur (§. 96), atque adeo illa ab his diſtinguimus (§. 97), conſequenter nec res abſentes pro præſentibus habemus (§. 67. 92). Quare cum in ſomnio res abſentes pro præſentibus habeamus (§. 127); ſomnium, dum evigilamus, extinguitur.

Poterat idem pluribus modis aliis oſtendi: ſed in re manifeſta tanto demonſtrandi apparatu opus non eſt. Ex demonſtratione poſteriori patet ratio, cur ſomnium extingui debeat, dum evigilamus. Etenim vulgo ſomnium ideo a phantaſmatum ſucceſſione, quam vigilantes experimur, diſtinguimus, quod in ſomnio præſentia nobis videantur, quæ non ſunt, atque in rei veritate contingere exiſtimemus, quod tamen non contingit. Continet tamen etiam prior aliquam rationem, ſed eam magis ſecretam, ut non quivis eandem animadvertat. Etenim ſomnium, quod a ſucceſſione phantaſmatum, quam vigilantes experimur, diſtinguimus, quod in ſomnio phantaſmata in eadem ſerie continuentur, nobis tale quid non cogitantibus, neque continuationem intendentibus, multo minus promoventibus; in vigilantibus autem ideis ſenſualibus continuo interrumpantur, nec in eadem ſerie niſi noſtro ſtudio difficulter continuentur.

§. 136.

Somnia obſcura quando ſint.

Si actum imaginandi clare percipimus, ſed phantaſmata non multum claritatis habent, aut, ſi mavis, obſcura fuerint, quid ſomniemus non agnoſcimus. Etenim phantaſmata ſunt ideæ ab imaginatione productæ (§. 93), adeoque repræſentationes rerum (§. 48), conſequenter perceptiones (§. 24) objective conſideratæ. Quando igitur phantaſmata obſcura ſunt, rem, quam repræſentant, non agnoſcimus nec a ceteris perceptibilibus ſatis diſtinguimus (§. 32), etſi actum imaginandi, a quo pendet phantaſma (§. 93), clare percipiamus. Quamobrem nobis conſcii ſumus nos ſomniare (§. 31), non tamen agnoſcimus quid ſomniemus (§. 121).

Dari iſtiuſmodi ſtatum animæ experientia obvia loquitur, nec quiſquam illorum ignorat, quibus ſomnia ſunt frequentia.

§. 137.

Somniorum obſcurorum & clarorum differentia.

Somnia igitur, perinde ac perceptiones ſingulæ, diſtinguenda veniunt in clara & obſcura. *Clarum* ſcilicet *ſomnium* eſt, quando agnoſcimus, quid ſomniemus: *obſcurum* vero *ſomnium* eſt, quando, quid ſomniemus, non ſatis agnoſcimus, etſi actus percipiendi nobis conſcii ſimus.

Sunt adhuc plura, quæ de ſomniis notanda veniunt, ſed hic nondum tradi poſſunt, ſuo adeo loco tum in Pſychologia empirica, tum rationali, tum in aliis philoſophiæ partibus in medium afferenda. Similiter plura quoque de imaginatione ipſa obſervanda occurrunt; ſed quæ itidem locis convenientibus trademus. Quoniam enim ea, quæ de anima a poſteriori innoteſcunt, ita proponere viſum eſt, ut ad propoſitiones determinatas reducta ex aliis deducantur, & obſervata rationis lumine colluſtrata univerſalitati notionis claritatem fœnerent.

CAPUT

Digitized by Google

CAPUT IV.

De Facultate fingendi.

§. 138.

Phantaſmatum diviſio.

P*Artem entis compoſiti unam abſque altera, ſubjectum item abſque modo, non tamen abſque attributo ſenſibili, imaginari poſſumus.* In omni ente compoſito partes a ſe invicem ſeparari poſſunt & una abſque ceteris exiſtere poteſt, ita ut nec unam abſque altera ſenſu percipi repugnet: id quod obvia experientia adeo manifeſtum eſt, ut nemo id in dubium vocare auſit. Sane a trunco arboris ſeparamus radices atque ramos; radices pro arbitrio dividimus in partes minores; a ramis reſecamus ſurculos; a ſurculis decerpimus folia, & ita porro. Partem unam transferimus in locum unum ceteris alibi relictis. Atque ita illam abſque his viſu percipimus ſolam. Similiter a trunco corporis humani amputari poteſt caput, amputari poſſunt artus. Anatomici partes ſingulas pro arbitrio ſuo a ſe invicem ſeparant & unam abſque ceteris ſigillatim oculis ſubjiciunt. Quoniam igitur in ſe non repugnat partem entis compoſiti unam abſque ceteris ſenſu percipi, quæ autem ſenſu percipimus, ea etiam imaginari valemus (*§.* 91. 92); partem etiam compoſiti unam abſque altera imaginari poſſumus.

Idem confirmatur a poſteriori. Pone enim te vidiſſe animal quoddam antea tibi non viſum & diuturna contemplatione acquiſiviſſe facilitatem reproducendi perceptionem, ſeu phantaſma (*§.* 93) animalis illius abſentis. Facto in te ipſo experimento conſtabit, te etiam capitis ſolius, vel aurium ſolarum, vel caudæ ſolius phantaſma reproducere poſſe: quamvis negari non poſſit, inexercitato recurrere phantaſma totius animalis, dum phantaſma unius tantummodo membri reproducere conatur. Ne tamen conatus deſtituat ſucceſſus, imaginandum tibi erit, amputari caput & aliorſum transferri; reſecari aurem & reſectam vel abſcondi, vel oculis accuratius inſpiciendam ſubjici; detrahi pellem & menſæ imponi. Quodſi enim actum ſeparationis ſimul imagineris & partem ſeparatam mente rebus aliis jungas; te quamlibet abſque ceteris imaginari poſſe intelliges.

Quoniam modi ineſſe & non ineſſe poſſunt (§. 150 *Ontol.*); ideo non repugnat, ut ſubjectum modo inſtructum, eodemque etiam deſtitutum ſenſu percipias. Quamobrem cum imaginari valeamus, quæ ſenſu percipimus (§. 91. 92); ſubjectum quoque abſque modo imaginari licet.

Idem confirmatur a poſteriori. Ponamus te vidiſſe florem cœruleum. Quoniam colores, quæ inſunt ſubjectis, mutabiles ſunt, adeoque inter modos referuntur (*§* 151 *Ontol.*); facto in temetipſo experimento repe-

Digitized by Google

ries, te eundem florem abſque colore cœruleo tibi imaginari poſſe, ut album v. gr. objiciat imaginatio, quem cœruleum ſiſtebat viſus. Idem eodem modo deprehenditur in aliis ſubjectis.

Denique quia attributa enti conſtanter inſunt (§. 150 *Ontol.*) ab eodem quippe inſeparabilia (§. 304 *Ontol.*); impoſſibile eſt, ut ſine attributo ſenſibili unquam ſenſu percipias ſubjectum. Quamobrem cum imaginatio reproducat ſenſu perceptibilia (§. 91); non minus impoſſibile eſt ſubjectum aliquod imaginari abſque attributo perceptibili.

Idem confirmatur a poſteriori. Ternarius numerus angulorum eſt attributum trianguli. Quodſi triangulum imagineris, impoſſibile eſt ut idem abſque tribus angulis tibi repræſentes. Quodſi imaginando montem tibi repræſentare velis, impoſſibile eſt ut eum tibi repræſentes abſque valle: habere enim vallem aut, ſi mavis, neceſſitas coexiſtentiæ vallis eſt quaſi attributum montis.

Etſi obvia admodum ſint, quæ propoſitione præſente continentur, neceſſe tamen eſt, ut probe expendantur, ne defectus claritatis notionis utilis pariat in rebus arduis difficultatem. Ceterum ars pictoria & ſculptoria inſervit experimentis, quibus comprobetur, quænam viſibilia imaginari poſſimus. Quicquid enim imaginari licet; idem etiam utraque arte repræſentare valemus. Ratio clarius in Pſychologia rationali eluceſcet.

§. 139.

Phantaſmatum diviſio quid dicatur.

Diviſio phantaſmatum eſt ſeparatio perceptionum partialium a compoſita.

Ita phantaſmata dividimus, dum perceptionem trunci a perceptione compoſita arboris ſeparamus; dum florem cœruleum abſque colore cœruleo imaginamur; dum a phantaſmate ignis calorem removemus. Quodſi quæſiveris, quomodo id fieri poſſit, ut ignem tibi imagineris abſque calore; notandum eſt, calorem tactu percipi. Quamobrem ut ignem abſque calore imagineris; phantaſma ignis producere debes, quale viſu percipis, una cum phantaſmate digiti igni immiſſi. Clare enim percipere poteris cum ignem, tum digitum eidem immiſſum, nihil tamen percipiens caloris.

§. 140.

Ejus realitas evicta.

Quoniam partem entis compoſiti unam abſque altera, ſubjectumque abſque modo imaginari poſſumus (§. 138), perceptio vero partis in perceptione entis compoſiti, perceptio modi in perceptione ſubjecti continetur, adeoque non minus illa, quam hæc partialis eſt, perceptio autem entis compoſiti & ſubjecti compoſita (§. 40); perceptiones partiales a compoſita ſeparare, conſequenter *phantaſmata dividere valemus* (§. 139).

Exempla ad paragraphos præcedentes allata huc etiam pertinent. Ne tamen eadem huc transferenti occurrat difficultas, quædam opportune monenda ſunt. Ignem abſque calore concipi impoſſibile, quemadmodum in Phyſica docemur. Dubitari igitur nequit, calorem in attributorum numerum eſſe referendum. Enimvero oſtendimus (*not. §. 139*), phantaſma caloris a phantaſmate ignis ſeparari poſſe: id quod contradicere videtur propoſitioni de impoſſibilitate imaginandi ſubjectum abſque attributo. Etſi autem difficultas ſit ad ſpeciem compoſita; protinus tamen evaneſcit, ſi modum, quo ignem abſque calore imaginari datur, attente conſideres. Conſtat nimirum qualitates ſenſibiles, in quarum numero calor eſt, duplici modo ſpectari poſſe, vel quatenus inſunt ſubjecto, vel quatenus denotant mutationem organo inductam, cui idea ſenſualis reſpondet (§. 90). Calor, quatenus denotat quid igni inexiſtens, attributum ignis eſt; non vero quatenus mutationem tactus organo inductam ſignificat. Nunquam efficies, ut ignem tibi imagi-

neris

Digitized by Google

neris abſque eo, quod in eo concipiendum, ut ad mutationem organo tactus inducendam aptum ſit, cui caloris perceptio in anima reſpondet, utut in ſe non repugnet, ceſſare iſtam mutationem in organo actione ignis in corpus noſtrum ſive naturaliter, ſive per miraculum impedita. Optica adjumento eſt in faciendo experimento, quo phantaſma iſtud illuſtratur. Etenim ope ſpeculi concavi, præſertim cylindrici, imaginem candelæ ardentis in aere exhibere licet, cui ſi digitum immittas, nihil caloris percipies, utut flamma apparens a flamma ardente viſu minime diſtinguatur. Obiter monemus, Opticam haud parum adjumenti ad experimenta pſychologica afferre, modo experimentis opticis in rem tuam ſatis uti valeas.

§. 141.

Potentia perceptiones combinādi.

Perceptiones partiales diverſorum entium compoſitorum pro arbitrio combinare valemus, ſubjecto quoque imaginatio tribuere poteſt modos in eo ſenſu nondum a nobis perceptos, perceptos tamen antea in aliis ſubjectis, modo eidem non repugnent, ut prodeat phantaſma entis ſenſu antea nondum percepti. Perceptiones enim partiales diverſorum entium compoſitorum repræſentant partes entium compoſitorum diverſorum (§. 40). Quare cum partem unam abſque altera imaginari poſſimus (§. 138), ut autem quædam ſimul imaginemur ſufficiat ea ſimul ſenſu percepta fuiſſe (§. 104); nil ſane obſtat, quo minus partes diverſorum entium compoſitorum ſimul imaginemur. Et quoniam in perceptione cujuslibet entis compoſiti idea nexus partium & continuitatis, indeque reſultantis unitatis continetur, id quod unicuilibet ad eam, quæ ipſi primum obvia eſt, attendenti palam fit, conſequenter idea nexus partium, continuitatis & unitatis recurrere nobis debet, quoties ens quoddam compoſitum imaginari conamur (§. 109); quando partes diverſorum entium compoſitorum tanquam in uno coexiſtentes ſubjecto imaginari intendimus, ideæ nexus partium & continuitatis ſimul recurrere debent. His igitur ad ideas partium accedentibus, prodit idea compoſita (§. 40), adeoque phantaſma (§. 93) entis compoſiti antea ſenſu nunquam percepti. Patet adeo, perceptiones partiales diverſorum entium compoſitorum pro arbitrio a nobis combinari poſſe, ut prodeat phantaſma entis ſenſu antea nondum percepti.

Idem confirmatur a poſteriori. Trunco corporis humani imaginatio jungit caput cervinum, pedes equinos, geminata brachia humana cum manibus: id quod unuſquiſque, dum hæc legit, in ſemetipſo experitur. Enimvero homo, cervus, equus & monſtrum humanum quatuor brachiis cum totidem manibus inſtructum ſunt diverſa entia compoſita (§. 531 *Ontol.*). Quoniam igitur imaginatio phantaſma producere valet, in quo trunco humano junguntur caput cervinum, pedes equini, brachia geminata humana, ita ut partes hæ ſint ſibi invicem continuæ atque ſimul ens unum mentiantur; nos perceptiones partiales diverſorum entium compoſitorum combinare valere, ut prodeat phantaſma entis ſenſu antea nondum percepti, patet. Atat non minus in te ipſo experiri potes, poſſe te ab ente illo compoſito removere cornua cervina & iis ſubſtituere bovina; poſſe te removere pedes equinos iiſdemque ſubſtituere caprinos;

Digitized by Google

poſſe te removere brachia humana iiſdemque ſubſtituere pedes anteriores ſimiæ & ita porro. Patet itaque te perceptiones partiales diverſorum entium compoſitorum pro arbitrio combinare valere.

Quodſi modus aliquis, minimum genere idem, enti alicui non repugnat; poſſibile utique eſt, enti inexiſtere modum iſtiuſmodi, minime genere talem, v.gr. ens præditum eſſe colore aliquo (§. 85 *Ontol.*), conſequenter ens iſtiuſmodi modo inſtructum exiſtere valet (§. 133 *Ontol.*). Quoniam igitur ſubjectum ipſum antea ſenſu percepimus, nec minus modum in altero ſubjecto ab eo diverſo deprehendimus *per hypotheſ.* conſequenter inexiſtentiæ iſtiuſmodi in aliquo ſubjecto ideam habemus; dum ſubjecto imaginatio modum iſtiuſmodi tribuere conatur, idea quoque inexiſtentiæ recurrit (§. 109), qua ideis ſubjecti & modi ſociata prodit phantaſma ſubjecti modo quodam inſtructi, qualem antea in ipſo nondum ſenſu percepiſti.

Idem confirmatur a poſteriori. Lilia iſta, quæ natura candida producit, nunquam niſi candida vidimus. Hoc tamen non obſtante imaginatio iiſdem colorem luteum, cœruleum, viridem, rubrum, nigrum & alium quemcunque tribuere valet. Etſi autem non conſtet, utrum natura colorem candidum in alium mutare poſſit, nec ne, cum mixtionem materiæ, quæ in cepis abſolvitur, ignoremus, conſequenter num eſſentiæ liliorum intrinſecæ, quæ mixtione illa & corpuſculorum mixti combinatione abſolvitur (§. 257 *Coſmol.*) repugnet: quatenus tamen nonniſi ſtructuram externam ſenſu percipimus, eidem non repugnat color quivis alius: etenim non modo colore quodam lilium obducere valemus ſalva ipſius ſtructura, verum etiam per vitra colorata idem reſpicientes eidem colorem quemvis tribuere valemus. Color igitur candidus reſpectu ſtructuræ externæ, quæ ſola oculis obvia eſt, pro modo habetur (§. 151 *Ontol.*), nec colores alii eidem eodem reſpectu repugnant, ſeu impoſſibile non eſt, ut alius quidam color loco candidi inſit (§. 170 *Ontol.*). Imaginatio igitur ſubjecto alicui tribuere poteſt modum, qui eidem minime repugnat, ut prodeat phantaſma entis antea ſenſu nondum percepti.

Ex his, quæ de ſubjecto vi imaginationis modo quodam inſtruendo diximus, apparet, fieri poſſe ut pro modo habeamus, qui non eſt, quoniam ſcilicet eidem minime patet interior rei eſſentia. Non tamen imaginamur contradictoria, niſi quodam ſubreptionis vitio. Quodſi enim in ſubjecto imaginabili non admittis niſi ea, quæ in ſenſum incurrunt; minime repugnat idem eidem ineſſe, quod imaginationis vi eidem tribuitur. Quodſi enim iis, quæ phantaſma repræſentat, repugnaret quod ſuperaddit imaginatio; nec idem ſuperaddere valeret: quin potius ſe tale quid imaginari minime poſſe deprehenderet. Quamobrem imaginatio non fallit niſi eos, qui vitio ſubreptionis non confundenda confundunt, veluti qui phantaſma lilii pro ipſo lilio habent. Sed ea ex ſequentibus evadent clariora.

§. 142.

Phantaſmatum compoſi-

Compoſitio phantaſmatum eſt combinatio perceptionum partialium ad conſtituendam unam compoſitam.

Illuſtra-

Illuſtratur phantaſmatum compoſitio iiſdem exemplis, quibus ad confirmandum propoſitionem anteriorem a poſteriori uſi ſumus. Non tamen difficile eſt exempla quotlibet alia ſuperaddere, cum uniuſcujuſque imaginatio iiſdem luxuriet.

tio quid dicatur.

§. 143.

Realitas iſtius compoſitionis adſtructa.

Phantaſmata componere valemus. Perceptiones enim partium diverſarum entis compoſiti pro arbitrio combinare valemus, ſubjecto quoque in phantaſmate tribuere modum in eodem ſenſu non perceptum, perceptum tamen in aliis, modo eidem non repugnet, ut prodeat phantaſma entis ſenſu antea nondum percepti (§. 141). Enimvero dum perceptiones partiales combinamus ad conſtituendam unam compoſitam, phantaſmata componimus (§. 142). Phantaſmata igitur componere valemus.

Atque ita realitas compoſitionis phantaſmatum fuit evicta, eodem prorſus modo, quo antea diviſionem evicimus.

§. 144.

Facultas fingendi quid ſit.

Facultas phantaſmatum diviſione ac compoſitione producendi phantaſma rei ſenſu nunquam perceptæ dicitur ***Facultas fingendi.***

Phantaſmatum diviſio ac compoſitio ſunt operationes imaginationis (§. 139. 142). Quare cum facultas fingendi non ſupponat niſi poſſibilitatem phantaſmata dividendi & componendi; ejus exercitium operationibus imaginationis totum abſolvitur, conſequenter facultas fingendi ipſa facultate imaginandi continetur & quandam ejus veluti partem conſtituit.

§. 145.

Quod animæ competat.

Anima habet facultatem fingendi. Poteſt enim phantaſmata dividere (§. 140) atque componere (§. 143), adeoque habet facultatem ea dividendi atque componendi (§. 29). Quare cum in diviſione phantaſmatum perceptiones partiales a compoſitis ſeparentur (§. 139) & in compoſitione perceptiones partiales ad diverſa ſubjecta pertinentes ita combinentur, ut unam compoſitam conſtituant (§. 142); phantaſma ſic prodit rei ſenſu antea nondum perceptæ. Habet igitur anima facultatem phantaſmatum diviſione ac compoſitione producendi phantaſma rei ſenſu antea nondum perceptæ, adeoque facultatem fingendi habet (§. 144).

Idem etiam ſic oſtenditur. Anima perceptiones partiales diverſorum entium compoſitorum pro arbitrio combinare valet, ut prodeat phantaſma entis ſenſu antea nondum percepti (§. 141). Enimvero dum perceptiones partiales a compoſitis, ad quas pertinent, ſeparat, phantaſmata dividit (§. 139), & dum has partiales ſeparatas iterum pro arbitrio combinat, ut unam compoſitam conſtituant, eadem componit (§. 142). Phantaſmatum igitur diviſione ac compoſitione producit phantaſma rei ſenſu antea nondum perceptæ, conſequenter facultatem fingendi habet (§. 144).

A poſteriori facultatem hanc fingendi confirmant exempla, quibus paulo ante (§. 141) ſtabilivimus, nos perceptiones partiales diverſorum entium compoſitorum pro arbitrio combinare valere. Fingimus e. gr. ens antea non viſum, dum trunco corporis humani vi imaginandi jungimus

caput

Digitized by Google

caput cervinum, pedes equinos, geminata brachia humana cum manibus. Truncum humanum ab homine, caput cervinum a cervo, pedes equinos ab equo, brachia humana cum manibus denuo ab homine ſeparamus, atque hoc ipſo phantaſmata dividimus (§. 139). Truncum humanum, quem ab homine; caput cervinum, quod a cervo; pedes equinos, quos ab equo; & geminata brachia humana, quæ a diverſis hominibus ſeparavimus, pro arbitrio combinamus, utque unum conſtituant ens compoſitum, continuitatem a corpore quolibet viſo mente ſejunctam inſuper iis locis jungimus, ubi partes diverſorum entium coaleſcere debent, atque eo ipſo phantaſmata componimus (§. 142). Quando itaque fingimus ens, quod truncum habet humanum & geminata brachia humana cum manibus, caput vero cervinum & pedes equinos; phantaſma iſtud producimus aliorum phantaſmatum diviſione ac compoſitione. Eodem modo idem confirmatur exemplis quibuſcunque aliis, quibus propoſitio anterior (§. 141) confirmari poteſt.

Neque hoc mirum videri debet. Etenim propoſitio de combinatione perceptionum partialium ad diverſa ſubjecta pertinentium eſt notio phantaſmatum compoſitioni reſpondens (§. 142), & phantaſmatum diviſio, quæ in ſeparatione perceptionum partialium a compoſita conſiſtit (§. 139), tacite ſupponitur.

§. 146.

Entia ficta quando imaginatio producat.

Si ea componimus, quæ ſibi mutuo repugnant, vel naturæ vi in eodem ſubjecto conjungi nequeunt; phantaſma ens fictum repræſentat. Pone enim ea, quæ ſibi mutuo repugnant, componi: ens iſtiuſmodi, quale phantaſma repræſentat, impoſſibile erit (§. 83 *Ontol.*). Quare cum exiſtere nequeat, quod impoſſibile eſt (§. 132 *Ontol.*); enti iſtiuſmodi exiſtentia repugnat (§. 310 *Log.*), conſequenter ens fictum eſt (§. 140 *Ontol.*).

Pone ſecundo ea, quæ imaginatio componit, vi naturæ in eodem ſubjecto conjungi non poſſe. Quoniam natura univerſa eſt aggregatum omnium virium motricium, quæ corporibus in mundo coexiſtentibus ſimul ſumtis inſunt (§. 507 *Coſmol.*); mundus autem ſeu univerſum ſeries eſt entium finitorum tam ſimultaneorum, quam ſucceſſivorum inter ſe connexorum (§. 48 *Coſmol.*); in ſerie rerum non continentur cauſæ, quæ in eodem ſubjecto conjungere poſſunt, quæ imaginatio componit (§. 881 *Ontol.*). Quare cum in mundo nihil actum conſequatur, niſi cujus cauſa in ſerie rerum, ex qua conſtat, continetur (§. 97 *Coſmol.*); ens iſtiuſmodi in mundo hoc adſpectabili actum conſequi, ſeu exiſtere nequit, adeoque ſi non abſolute, ſaltem in relatione ad mundum præſentem exiſtentia eidem repugnat (§. 310 *Log.*). Erit igitur denuo ens fictum (§. 140 *Ontol.*).

Difficile ſubinde eſt demonſtratu, utrum ea, quæ imaginatio conjungit, ſibi mutuo repugnent, nec ne. Trunco humano jungimus caput cervinum, pedeſque equinos: ecquis vero demonſtret, vel in ſe repugnare, ut truncus humanus continuus ſit capiti cervino & pedibus equinis, vel tale quid minimum vi naturæ exiſtere non poſſe, etſi in ſe non impoſſibile per miraculum ut exiſtat minime repugnet? Multus ſane requireretur apparatus, ante-

antequam demonſtrationem abſolvere liceret, utut per ſe incautis manifeſtum videatur, ens iſtiuſmodi naturæ viribus exiſtere non poſſe, quod idem nec exiſtere unquam viderimus, nec alibi exiſtere, aut extitiſſe acceperimus. Accidit ex hac ratione, ut in numerum entium fictorum referamus, quicquid imaginatio antea nobis non viſum producit, etſi nondum inquiſiverimus, utrum vel abſolute, vel in ordine ad præſentem ſeriem rerum contradictionem involvat.

§. 147.

Confuſio entis ficti cum reali quomodo evitanda.

Quoniam pro arbitrio noſtro componentes, quæ imaginatio nobis ſuggerit, fieri poteſt ut ea componamus, quæ ſibi mutuo repugnant, vel naturæ minimum vi in eodem ſubjecto conjungi nequeunt; in eo autem caſu phantaſma ens fictum repræſentat (§. 146): *ſi imaginatio phantaſma quoddam producit; quod repræſentat in numerum entium referendum non eſt, antequam demonſtratum fuerit, id contradictionem non involvere; nec in mundo hoc adſpectabili exiſtere poſſe ſumendum, antequam evictum fuerit, cauſam ejus in ſerie rerum præſente contineri.* Si enim contradictionem involvit, impoſſibile eſt (§. 79 *Ontol.*), adeoque exiſtere nequit (§. 132 *Ontol.*), conſequenter nec ens eſt (§. 134 *Ontol.*). Quodſi vero cauſa ejus in ſerie rerum præſente non contineatur, in mundo hoc actum conſequi nequit (§. 97 *Coſmol.*), adeoque in numerum entium ad præſentem rerum ſeriem ſive mundum adſpectabilem (§. 55 *Coſmol.*) pertinentium referri nequit (§. 134 *Ontol.*).

E. g. Vidimus aves, vidimus piſces. Imaginationi nihil obſtat, quo minus alas apponat piſci & ſic producat phantaſma piſcis volantis. Enimvero piſcis volans in numerum entium vel ſimpliciter, vel ad hunc mundum adſpectabilem pertinentium referri nequit, antequam oſtenderis, non repugnare ut piſcis habeat alas, vel naturæ vi piſces volantes produci poſſe. Jam cum ex relatione illorum conſtet, qui per maria navigarunt, dari piſces volantes: phantaſma piſcis volantis ſi in genere conſideretur, ens fictum equidem non refert: quatenus tamen ei, quem refert, piſci eas apponit alas, quas phantaſma exprimit, in numerum entium verorum ideo nondum referri poteſt piſcis ille volans, quem tibi imaginaris. Videmus itaque, quam parum ſit fidendum imaginationi, & quam caute ſit procedendum, ne nobis ab eadem imponi patiamur.

§. 148.

Ars phantaſmatum repræſentatrix.

Si imaginatio per arbitrariam compoſitionem phantaſma quoddam producit; ars objectum eidem ſimile producere valet. Quando enim imaginatio per arbitrariam compoſitionem phantaſma quoddam producit, perceptiones partiales ad conſtituendam unam compoſitam combinat pro arbitrio (§. 142). Quare cum perceptiones iſtæ partiales repræſentent res corporeas antea ſenſu perceptas (§. 91); minime repugnat materiæ iſtiuſmodi induci figuras, quales eædem habent (§. 88 *Ontol.*). Quoniam præterea partes ita figuratæ continuum exhibent in phantaſmate *per hypoth.* nec impoſſibile eſt, ut partes ita figuratæ ſibi mutuo fiant continuæ. Nihil igitur obſtat, quo minus materiæ figuræ inducantur iſtiuſmodi in ſuperficie continua, conſequenter ars objectum phantaſmati ſimile producere valet (§. 195 *Ontol.*).

Idem etiam confirmatur a poſteriori. Imaginationis vi producimus phan-

Digitized by Google

phantaſma, in quo trunco humano jungitur caput cervinum cum pedibus equinis & brachiis humanis. Quoniam cervinum caput, truncus corporis humani, pedes equini & brachia humana ſunt in numero entium, quæ exiſtunt; non impoſſibile eſt ut materiæ iſtiuſmodi figuræ inducantur, quales extus apparent. Et quia non repugnat figuras quaslibet una induci eidem trunco arboris vel lapidi, ut in ſuperficie externa continuitatem exhibeant; ligno vel lapidi incidi poteſt ſimul figura capitis cervini, trunci corporis humani, brachiorum humanorum & pedum equinorum, ut in ſuperficie partes circa extrema ſibi mutuo ſint continuæ. Sculptor itaque effigiare valet ſtatuam, quæ habet caput cervinum, truncum humanum, brachia humana & pedes equinos. Similiter pictor in tabula iſtiuſmodi ens delineare valet, & arte fuſoria idem ex metallo fieri poteſt.

Nimirum quæ imaginatio in objecto clare repræſentat, ea non repugnant materiæ, ſed eidem ineſſe poſſunt. Quamobrem nihil obſtat, quo minus arte materiæ talia inducantur. Enimvèro ſi deinde tacite ſuperaddit, quæ vi naturæ exiſtere nequeunt, non dantur cauſæ naturales, quæ ex materia exiſtente ens iſtiuſmodi producere valent. Atque ita ens iſtud, quod phantaſma repræſentat, ex claſſe rerum naturalium exulat. Ita ſi caput cervinum jungimus corpori humano, minime repugnat, ut utraque figura eidem ligno, vel lapidi inducatur, vel diverſis lignis aut lapidis fruſtis inductæ figuræ eo modo jungantur, quo continuitatem mentiantur, cum ſola ſuperficies externa, qua terminatur materia, & color eidem illitus in ſenſum & imaginationem incurrat. Enimvero ſi tacite ſuperaddimus, caput cervinum ſtructuram habere debere internam, qualem in natura rerum habet, & ſimiliter trunco corporis humani eam tribuimus ſtructuram internam, quam noſtrum habet; illæ ſtructuræ internæ naturæ vi coexiſtere nequeunt in eodem ſubjecto. Quodſi ex anatomia cervi & corporis humani ſtructura interna ſatis perſpecta foret omniſque ratio in utraque pateret; oſtendi forſan poterat, cur repugnet trunco corporis humani adhærere caput cervinum: aut, ſi concedamus, non ſimpliciter repugnare, ut corpus humanum vivum inſtructum ſit capite cervino; nullas tamen dari in natura rerum cauſas iſtiuſmodi entis productrices monſtrari poterat, ſiquidem cauſarum naturalium ſeries nobis ſufficienter foret perſpecta. Cavendum igitur, ne phantaſmati judicando tacite ſuperaddamus, quæ in eodem non continentur, quatenus idem ſimpliciter apprehendimus. Ita imaginatio repræſentare poteſt in phantaſmate motum capitis cervini trunco humano cohærentis: neque hoc repugnat ſimpliciter, cum idem quoque re ipſa efficere liceat, ſi caput cervinum arte effictum imponatur trunco corporis hominis viventis, ut caput ejus intra ipſum abſcondatur. Enimvero ſi tacite ſuperaddimus, motum fieri a principio capiti cervino interno eodem modo, quo in natura rerum cervum caput ſuum movere obſervamus; ſubreptionis quodam vitio phantaſmati ingerimus, quod in eodem non continetur.

§. 149.

Ars inveniendi architectorum aliorumque artificum.

Quoniam partes ædificii diverſæ pro arbitrio a nobis fieri poſſunt; *imaginatio ex iis, quæ in pluribus ædificiis diverſis vidit, ideam novi ædificii componere valet. Idem* eodem modo *fit in aliis operibus artis.*

Nititur hoc principio ars inveniendi architectorum communis, qua & utuntur artifices alii. Etenim dum ideam ædificii extruendi animo concipere debent, plures ædificiorum ichnographias & orthographias oculis ſubjiciunt. Sunt ſcilicet imagines rerum phantaſmatum vicariæ, cum non repræſentent niſi ea, quæ vi imaginationis repræſentari poſſunt, ut adeo perinde ſit, ſive imaginatio reproducat ideas rerum antea viſarum, ſive imagines earundem oculis objiciantur. Ex iſtis deinde ichnographiis & orthographiis in ſuam ichnographiam & orthographiam transferunt, quæ commoda videntur, atque ita componendo veluti phantaſmata novum producunt. Obtinet idem in arte pictoria, ſculptoria & re hortenſi, aut, ſi mavis, architectura hortenſi.

§. 150.

Digitized by Google

§. 150.

Si architectus ex iis, quæ in pluribus ædificiis diverſis vidit, ideam ædificii componit vi principii rationis ſufficientis; ædificium juxta eam extructum eſt regulis architecturæ conforme. Et in genere, *ſi artifex ex iis, quæ in pluribus diverſis corporibus artificialibus ad artem ſuam ſpectantibus vidit, ideam corporis cujuſdam artificialis ejuſdem artis vi principii rationis ſufficientis componit; corpus iſtud regulis artis conforme.* Etenim ſi architectus ex iis, quæ in pluribus ædificiis diverſis vidit, ideam ædificii componit vi principii rationis ſufficientis; in eadem nihil admittit, cujus non dare poſſit rationem ſufficientem, cur adeſſe potius, quam abeſſe debeat, cur tale potius, quam aliud eſſe debeat (*§. 70 Ontol.*). Quoniam itaque in architectura civili rationes ſingularum partium deſumuntur a fine earundem (§. 5 *Arch. civil.*) & omnes tandem rationes particulares reſolvuntur in ſcopum fundatoris, qui totius ædificii finis eſt (*§. 2 Archit. civil.*); in rationes eorum inquirit, quæ in aliis ædificiis facta fuiſſe videt, & num ea conſpirent cum fine ædificii, cujus ideam animo concipere debet, judicat. Quare cum propoſitiones enunciantes determinationem rationi conformem ſint regulæ (§. 475 *Ontol.*); in idea ædificii, quæ animo concipitur, ſingula ſecundum regulas architecturæ civilis determinantur. Et quoniam nullas determinationes admittit, niſi quæ ad ſcopum fundatoris obtinendum tendunt *per demonſtrata*; determinationes omnes inter ſe conſentiunt, & in ædificio, cujus idea animo concipitur, naſcitur perfectio (*§. 503 Ontol.*). Enimvero illud regulis architectonicis conforme cenſetur ædificium, quod, cum ſit perfectum, a defectu liberum (§. 524 *Ontol.*), adeoque nihil continet regulis contrarium (*§. 477 Ontol.*). Ædificium adeo regulis architectonicis conforme, ſi exſtruitur juxta ideam ex iis, quæ architectus in pluribus ædificiis diverſis vidit, juxta principium rationis ſufficientis compoſitam.

Quando ars communis inveniendi artificem non fallat.

Idem eodem prorſus modo oſtenditur de corpore quocunque alio artificiali ad quamcunque artem ſpectante: neque enim alia re opus eſt, quam ut pro ædificio ſubſtituatur corpus artificiale in genere, & pro regulis architecturæ ſubſtituantur in genere regulæ artis in demonſtratione anteriore. Habere enim unamquamque artem ſuas regulas, vel exinde colligitur, quod in quæcunque corpora artificialia perfectio cadat, vi cujus aliud præſtare judicatur alio; omnis autem perfectio ſuas habeat regulas, per quas explicari, hoc eſt, intelligi poteſt, cur determinationes intrinſecæ tales potius ſint, quam aliæ (§. 509 *Ontol.*). Quodſi dubites, an corporibus artificialibus ſingulis reſpondeat aliqua perfectio, perpendas, quæſo, ſingula certi cujuſdam finis gratia fieri: ad quem cum tendant determinationes intrinſecæ ſingulæ, ex earum conſenſu naſcitur in corpore perfectio (§. 503 *Ontol.*).

Digitized by Google

Patet adeo uſum imaginationis rectificari per connubium imaginationis cum ratione, ut adeo ars communis inveniendi, quæ vulgo ſeducit, ut opus artis defectu laboret, fiat proba opuſque producat perfectum, non ſecus ac ſi ſine imaginationis ſubſidio fuiſſet inventum.

§. 151.

Significatus hieroglyphicus quinam ſit.

Significatum hieroglyphicum appello, quo res quædam ad denotandam aliam transfertur.

Ita ſignificatus hieroglyphicus eſt trianguli, ſi eodem ad denotandum Deum trinum utamur. Sumimus vocabulum in recepto ſignificatu. Etenim *Hieroglyphice* dicta fuit veteribus ars ſignificandi aliquid per ſculptas rerum animaliumque figuras: quibus adeo utebantur loco literarum. Ars iſta olim Ægyptiis, Sinis aliiſque gentibus uſitata fuit: hodie autem non adeo frequens ejus uſus eſt. Imaginationi multus locus eſt in conſtituendo ſignificatu hieroglyphico, non tamen ſoli; ſed accedere quoque debet ratio, quæ illam in componendis phantaſmatis dirigit. Quamobrem hic locus eſt, quo modum conſtituendi ſignificatum hieroglyphicum diſtinctius explicare debemus.

§. 152.

Figuræ hieroglyphicæ quomodo inveniãtur.

Si phantaſma quoddam ita componitur, ut per ſimilitudinem partium conſtitutivarum cum determinationibus rei cuidam intrinſecis hæ ex illis colligi poſſint; phantaſma ſignificatum hieroglyphicum habet ac vi principii rationis ſufficientis componitur. Etenim ſi phantaſma ita componitur, ut per ſimilitudinem partium conſtitutivarum cum determinationibus rei cuidam intrinſecis hæ ex illis colligi poſſint; ſingulæ partes, ex quibus phantaſma componitur, ſunt ſigna determinationum in re iſta contentarum (§. 952 *Ontol.*) & phantaſma integrum eſt ſignum rei ipſius (§. *cit.*). Res igitur, quam phantaſma repræſentat (§. 48. 93), ad denotandam rem aliam transfertur, conſequenter phantaſma ſignificatum hieroglyphicum habet (§. 151).

Enimvero quoniam partes hæ ſimilitudinem quandam habent cum determinationibus rei cuidam intrinſecis *per hypoth.* ex ſimilitudine iſta intelligitur, cur hæ potius partes, quam aliæ in compoſitione phantaſmatis admittantur, & cur eædem ſimul jungantur. Similitudo igitur ita continet rationem ſufficientem compoſitionis (§. 56 *Ontol.*), conſequenter phantaſma vi principii rationis ſufficientis componitur (§. 71 *Ontol.*).

Habemus hic principium genuinum idemque fœcundiſſimum conſtituendi ſignificatus hieroglyphicos: quod ut appareat, exemplum unum alterumque in medium proferamus. *Comenius*, qui non inutili inſtituto in gratiam puerorum orbem pictum condidit, ut vocabula rerum cum ideis animo imprimerentur, cum animam pingere non poſſet, ad artem hieroglyphicam confugiens phantaſma condidit, cui ſignificatum hieroglyphicum indidit. Animam enim repræſentat per puncta in iſtiuſmodi figuram diſpoſita, qualem exhibet umbra corporis humani in planum ad horizontem perpendiculare & corpori atque lumini directe oppoſitum projecta. Puncta enim vi definitionis Geometrarum indiviſibilia ſunt, etſi talia pingi non poſſint, adeoque ſimplicitatem animæ denotant, vi cujus omni prorſus parte caret. Figura corporis humani, per quam puncta iſta diſponuntur, cum per ipſa iſta puncta abſque ullo linearum ductu conſtituatur, denotat ſubſtantialitatem animæ, vi cujus abſque corpore ſubſiſtere poteſt. Quatenus tamen puncta iſta per figuram corporis diſponuntur atque ita diſpoſita eandem figuram neceſſario exprimunt; animæ cum corpore unio a voluntate ipſius independens denotatur. Denique cum puncta iſta per totam corporis humani figuram diſpergantur; hoc ipſo indigitatur animam eſſe totam in toto corpore & totam in qualibet ejus parte, juxta doctrinam Scholaſticorum tunc temporis in Scholis receptam.

Ecce

Digitized by Google

Ecce igitur ſignificatum hieroglyphicum phantaſmatis, quo *Comenius* animam repræſentavit. Dum enim idem exhibuit, perinde eſt ac ſi dixiſſet; animam eſſe ſubſtantiam ſimplicem, quæ independenter a corpore ſubſiſtere poſſit, vinculo tamen voluntate ipſius non diſſolubili ita unita ſit corpori, ac ſi tota eſſet in qualibet parte corporis, quemadmodum tota in toto corpore exiſtit. Memini me plus ſimplici vice vidiſſe hiſtoriam Salvatoris a Diabolo in deſerto tentati ita depictam, ut Diabolus ſpeciem monachi *Franciſcani*, ſed pedibus equinis vel caprinis inſtructi referret. Ab erroribus aliis imputandis adeo abhorrens, ut in caſu dubio alteri ſcientiam majorem ea, quam poſſedit, tribuere malim, quam errorem, mihi quoque perſuadere minime potui factum hoc fuiſſe ex errore chronologico de origine Ordinis *Franciſcanorum*. Quamobrem imagini iſti ſenſum hieroglyphicum ineſſe collegi. Conſtat *Franciſcanos*, qui vitæ auſteritate clerum omnem ſuperant, reliquos homines in univerſum omnes ſanctimonia præcellere exiſtimari, ita ut Imperatores, Reges ac Principes veſte monachi *Franciſcani* induti mori ac ſepeliri ament. Quare cum diabolus viſibili forma exhiberi nequeat, niſi ſub ſpecie humana, in angelum vero lucis ſe transformare ſoleat 1. Cor. XI. 14. nullum mihi dubium eſt, diabolum ſimulatorem pingi inſtar monachi *Franciſcani* ad ſignificandum morem ejus, quem Apoſtolus nos docuit, tribui autem ei pedes equinos, vel caprinos, ut porro indigitetur, ipſum arte ſua efficere minime poſſe, quin attentus formam fallacem detegat. Senſus hic hieroglyphicus convenit hiſtoriæ tentationis, adeoque eundem fert phantaſma pictura expreſſum, etiamſi ejus inventor eum non intenderit. Ceterum notatu dignum, antiquiſſimis temporibus non modo dogmata, ſed & hiſtorica per figuras hieroglyphicas tradita fuiſſe, ne quivis promiſcue ad hæc arcana cognoſcenda admitteretur. Iſtud de Ægyptiis notiſſimum eſt; hoc vero de Sinenſibus commemorat *Philippus Couplet*, Soc. Jeſu, Sinenſis Miſſionis in urbem Procurator, in præfatione ad Tabulam Chronologicam Monarchiæ Sinicæ Pariſiis 1686 editam f. 11. Ita primus imperii conditor *Fohi* in lucem editus habuiſſe fertur caput forma quidem humana, ſed corpus ſerpentina ad denotandam prudentiam callidumque ejus ingenium. Succeſſori ejus *Xin num* caput fuiſſe dicitur bovina ſpecie, quod induſtriam in agricultura excolenda poſuerit ſingularem & boves ſub jugum mittere cœperit. De eodem narratur, quod, dum agriculturam inſtituere meditaretur, cælum pluerit triticum & orizam ad denotandam fertilitatem agrorum, quam arte promovit. Hieroglyphicum iſtud ſcribendi genus qui non intelligunt, hiſtoriam fabuloſam appellant & contra evidentes veritatis characteres, quos *Coupletus* commemorat, perperam pro conficta venditant.

§. 153.

Perfectio hieroglyphicorum.

Si non modo partes ſingulæ, ex quibus phantaſma componitur, denotent diverſas determinationes rei intrinſecas, verum etiam ſingula, quæ in iſtis partibus diſtingui poſſunt, denotent ea, quæ in determinationibus rei diſcernuntur; phantaſma totum ſignificativum eſt & in genere hieroglyphicorum perfectum. Etenim in phantaſmate non conſiderantur niſi partes, ex quibus componitur, & ea, quæ in his partibus diſtingui poſſunt: cetera enim tacite ſupponenda forent. Quare cum partes ſingulæ denotent diverſas rei cujuſdam determinationes intrinſecas & ea, quæ in partibus hiſce diſtinguuntur, ſignificent quæ in determinationibus iſtis diſcernuntur *per hypoth.* nihil eſt in toto phantaſmate, quod non habeat ſignificatum hieroglyphicum (§. 151). Phantaſma igitur totum ſignificativum eſt.

Jam cum in toto phantaſmate nihil detur, quod non habeat ſignificatum hieroglyphicum *per demonſtrata*: quæcunque phantaſmati inſunt ad ſignificatum hieroglyphicum, quo res quædam denotatur (§. 151), tendunt, conſequenter quæ phantaſmati inſunt diverſa, ea inter ſe conſentiunt (§. 503 *Ontol.*). Quare cum conſenſu plurium a ſe invicem differen-

I 2 tium

Digitized by Google

tium in uno conſtet perfectio rei (§. *cit.*); phantaſma iſtud, quatenus ſenſum fundit hieroglyphicum, perfectum eſt.

Maximam utilitatem habet theorema præſens in dijudicando ſignificatu hieroglyphico. Illuſtrat idem exemplum *Comenii* de anima, ad quod paulo ante (*not.* §. 152) provocavimus. Etenim in phantaſmate iſto diſtingui non poſſunt niſi puncta, punctorum horum ſitus & terminus, quo circumſcribitur ſpatium, in quo nullo ordine collocantur, ſed ita ut ſpatium totum replere videantur. Singula hæc ſignificativa ſunt & ſignificatus particulares ſimul ſumti conſtituunt ſignificatum integrum phantaſmatis, quemadmodum ante dicta relegenti apparet. Phantaſma igitur totum ſignificativum eſt &, quatenus ſignificatum hieroglyphicum habet, perfectum eſt.

§. 154.

Gradus perfectionis in figuris hieroglyphicis.

Si duo fuerint phantaſmata eundem ſignificatum hieroglyphicum habentia & ſingula in ſe conſiderata fuerint perfecta; id quidem perfectius eſt altero, quod ampliorem habet ſignificatum, ſeu per quod plura ſignificantur. Quoniam phantaſmata eundem ſignificatum hieroglyphicum habent & in ſe conſiderata reſpectu ejuſdem perfecta ſunt *per hypoth.* quoad ſignificatum hieroglyphicum a ſe invicem differre nequeunt, niſi quatenus unum plura ſignificat in ſubjecto, ad quod denotandum phantaſmata illa deſtinantur (§. 151), quam alterum. Quare cum in re perfectiore plura obſervabilia ſint, quam in altera, quæ minorem perfectionem habet (§. 520 *Ontol.*); phantaſma illud, quatenus ſignificatus hieroglyphicus attenditur, perfectius eſt, quod plura ſignificativa continet, quam alterum, per quod pauciora in ſubjecto indigitato ſignificantur.

Idem etiam ſic oſtenditur. Phantaſmati A plura inſunt, quæ ſignificant determinationes ſubjecto per idem indigitato intrinſecas, quam phantaſmati B, quo idem denotatur ſubjectum *per hypoth.* Quoniam itaque phantaſmata A & B, quatenus idem denotant ſubjectum, reſpectu ſignificatus hieroglyphici tanquam entia ejuſdem ſpeciei conſiderari poſſunt (§. 233. 195 *Ontol.* & §. 151 *Pſychol.*), ſignificativa autem ſunt determinationes, quibus in genere hieroglyphicorum phantaſmata iſta conſtituuntur (§. 122 *Ontol.* & §. 151 *Pſychol.*); phantaſma A perfectius eſt phantaſmate B (§. 521 *Ontol.*).

Demonſtratio poſterior magis evolvi poterat: id quod ex plurium citationum cumulatione apparet. Enimvero non eſt, ut, quod jam ante breviter ſatis evictum fuit, longiore demonſtratione corroboretur. Uſum vero inſignem habet theorema præſens in conciliando ſenſui hieroglyphico omni amplitudine, quam habere poteſt.

§. 155.

Definitionis hieroglyphicæ repræſentatio.

Si phantaſma hieroglyphicum repræſentet ſingulas notas, quæ definitionem rei alicujus ingrediuntur; loco definitionis ſervit. Si enim phantaſma hieroglyphicum ſingulas notas repræſentat, quæ definitionem rei alicujus ingrediuntur; per ipſum patet, quænam in definitione iſta notæ contineantur. Quare cum in definitione enumerentur notæ ad rem definitam agnoſcendam & ab aliis diſtinguendam ſufficientes (§. 153 *Log.*), perinde vero ſit, ſive notæ iſtæ verbis tanquam ſignis (*not.* §. 958 *Ontol.*), ſive

ſignis

Digitized by Google

ſignis aliis, quales ſunt res in hieroglyphicis (§. 151), indigitentur; phantaſma hieroglyphicum loco definitionis ſervit.

Phantaſma *Comenianum* de anima, quod ſupra (*not.* §. 152) explicavimus, definitionis loco inſervire poterat. Etenim anima definiri poteſt per ſubſtantiam ſimplicem corpori humano independenter a voluntate ſua ita unitam, ut ſit una in toto & tota in qualibet ejus parte juxta doctrinam Scholaſticorum, imo & ſecundum rei veritatem, ſiquidem intelligibili modo explices, quomodo anima una in toto & citra ſui multiplicationem tota in qualibet ejus parte exiſtat: id quod ſuo loco explicabimus. Quare cum phantaſma *Comenianum* ſingula iſta ſignificet; definitionis loco eſſe poteſt.

§. 156.

Propoſitionum repræſentatio hieroglyphica.

Si phantaſma hieroglyphicum repræſentet ſubjectum confuſe perceptum ſive abſolute, ſive ſub certis determinationibus accidentalibus una cum prædicatis eidem vel abſolute, vel ſub iiſdem determinationibus competentibus; propoſitionis in caſu priori categoricæ, in poſteriori hypotheticæ loco ſervit. Etenim ſi phantaſma hieroglyphicum repræſentat ſubjectum confuſe perceptum ſive abſolute, ſive ſub certis determinationibus accidentalibus; per ipſum patet, quale ſit ſubjectum & ſub qua conditione in caſu poſteriori ſpectetur (§. 151). Et quoniam præterea denotat prædicatum ſubjecto vel abſolute ſpectato, vel ſub datis determinationibus tribuendum; per idem quoque innoteſcit hoc prædicatum, conſequenter phantaſma nobis & notionem in memoriam revocat propoſitioni, quæ ex iſto ſubjecto atque prædicato componitur (§. 200 *Log.*), tribuendam (§. 520. 521 *Log.*). Enimvero perinde eſt ſive notio propoſitioni reſpondens excitetur ope verborum, ſive ope phantaſmatis hieroglyphici, adeoque phantaſma propoſitionis loco ſervit, tam categoricæ, quam hypotheticæ.

Exempli loco eſt phantaſma, quo juſtitiam nobis repræſentamus inſtar virginis velatis oculis libram manu una, gladium altera tenentis. Etenim hic virgo repræſentat juſtitiam confuſe ſaltem perceptam. Libra indicat, quod ſuum tribuat utrique. Gladius ſignificat, quod pœnis afficiat delinquentes. Velati denique oculi indigitant, quod non habeat reſpectum perſonarum, vel generalius, quod nullis rationibus extrinſecis ſe permoveri patiatur. Libra ergo, gladius & velati oculi denotant tria prædicata juſtitiæ tribuenda. Eſt adeo phantaſma hieroglyphicum loco trium propoſitionum, quæ idem habent ſubjectum, vel loco propoſitionis, cui triplex eſt prædicatum (§. 314 *Log.*). Propoſitio nimirum copulativa eſt (§. 315 *Log.*) eaque hujus tenoris: Juſtitia jus ſuum tribuit cuique, pœnis debitis afficit delinquentes, nec ullis rationibus extrinſecis ſe permoveri patitur ad quicquam faciendum. Quodſi velati oculi trahantur ad conſtantem ac perpetuam voluntatem, quæ rationibus intrinſecis tota nititur, ab extrinſecis prorſus independens, & libra referatur ad modum, quo jus ſuum tribuit privatis, gladium vero ad modum, quo idem tribuit publico ſeu Reip. quam hic inſtar perſonæ conſiderare licet, prout in Trim. Vern. A. 1729. n. II. §. 7. obſervavimus; phantaſma iſtud hieroglyphicum *Ulpiani* quoque definitionem repræſentare poteſt, quod ſit conſtans & perpetua voluntas jus ſuum cuique tribuendi: id quod mirum videri minime debet, cum ſignificatus hieroglyphicus ſit arbitrarius, etſi ratione non deſtituatur, quemadmodum ex ipſa ejus definitione (§. 151) colligitur, omnisque definitio in propoſitiones converti poſſit & ex propoſitionibus communis ſubjecti condantur definitiones ejuſdem.

§. 157.

Figuræ hieroglyphicæ definitio.

Figuras hieroglyphicas appello, quas phantaſmata ſignificatum hieroglyphicum habentia repræſentant.

Phan-

Phantaſma hieroglyphicum, de quo in antecedentibus locuti ſumus, eſt idea, quæ imaginem quandam repræſentat, cui ſignificatus hieroglyphicus tribuitur. Ita ſi anima repræſentatur per puncta ita diſpoſita in plano, ut eadem perimetro circumſcribantur, qua umbra corporis humani in planum projecta comprehenditur (*not.* §. 152); phantaſma hieroglyphicum eſt, quatenus in mente exiſtit idea; figura autem hieroglyphica, quatenus imago delineatur, per quam puncta iſto pacto diſponuntur. Phantaſma in mente exiſtit; imago eidem ſimilis, quæ figura hic appellatur, extra eandem, ſive picta, ſive ſculpta, ſive æri inciſa ſeu arte quacunque expreſſa fuerit.

§. 158.

Uſus figurarum hieroglyphicarũ in diſciplinis.

Diſciplinæ per figuras hieroglyphicas tradi poſſunt. In diſciplinis enim non occurrunt niſi definitiones ac propoſitiones (§. 1212 *Log.*). Definitiones per figuras hieroglyphicas exhiberi poſſunt (§. 155); poſſunt etiam per eaſdem exhiberi propoſitiones (§. 156). Diſciplinæ igitur per figuras hieroglyphicas tradi poſſunt.

Facile apparet, tradi debere propoſitiones abſque demonſtratione: prolixum enim nimis foret, etſi non prorſus impoſſibile, demonſtrationem quoque, utpote ex meris propoſitionibus ac definitionibus contextam (§. 551 & ſeqq. *Log.*), ſub involucro hieroglyphico exhibere. Uſi ſunt temporibus antiquiſſimis Ægyptii hoc veritates inventas propagandi modo, ne propalando pervenirent ad indignos, qui iiſdem pretium ſtatuere minime poſſent, vel, ut phraſi hieroglyphica idem enuncietur, ne margaritæ ſuibus projicerentur. Characteres *Sinarum* antiquiſſimi, quos *Fohi* imperii conditor inveniſſe dicitur, hieroglyphici ſunt ex parte, ſubinde etiam ex aſſe. Etenim ex combinatione characteris, quo homo denotatur, & alterius, quo canis indigitatur, oritur character docilitatis atque obedientiæ, vid. *Nouveau voyage autour du monde par Mr. le Gentil* Tom. 1. p. 259. Nemo tamen diffitebitur artem hieroglyphicam hac in parte fuiſſe adhuc imperfectam, cum methodus veteribus nondum adeo accurate cognita & perſpecta fuerit, quemadmodum ad hunc uſum requiritur. Etſi autem non omnino conſultum ſit veritates generi humano utiles hieroglyphico velamine tegi; uſum tamen adhuc habere poſſunt, ut veritates arduæ atque utiles hoc ſubſidio memoriæ tenacius infigantur ac felicius in eandem revocentur. Unde figuræ hieroglyphicæ in moralibus plurimum utilitatis afferunt: id quod ſuo loco abunde patebit. Alchymiſtæ modum docendi & ſcribendi hieroglyphicum retinuere ex eadem ratione: id quod vel ex unius *Baſilii Valentini* ſcriptis colligitur. *Gaſpar Neumannus*, Theologus eximius, literis hebraicis ſignificatum hieroglyphicum tribuit, per quem aliquid ab eſſentiali trahit, quemadmodum jam alibi (*not.* §. 978 *Log.*) monuimus.

§. 159.

Vis ſignificandi figurarũ hieroglyphicarũ.

Figuræ hieroglyphicæ ſigna artificialia ſunt. Figuræ enim hieroglyphicæ ſignificatum hieroglyphicum habent (§. 157), adeoque ad denotandas res alias, quam quas repræſentant, transferuntur (§. 151), conſequenter ex iis colligitur, quod aliud quid ſit diverſum ab ea re, quam repræſentant. Sunt igitur ſignum (§. 952 *Ontol.*). Enimvero quoniam in figuris hieroglyphicis res quædam ad aliam ſignificandam ab hominibus transfertur (§. 151); vis ſignificandi ab arbitrio hominum pendet. Sunt igitur figuræ hieroglyphicæ ſigna artificialia (§. 958 *Ontol.*).

Monuimus jam ſupra in demonſtratione §. 155, phantaſmata hieroglyphicum ſignificatum habentia verbis æquipollere. Idem ergo etiam de figuris hieroglyphicis tenendum (§. 157).

§. 160.

Figurarum hieroglyphicarũ differentia.

Figuræ hieroglyphicæ vel primitivæ ſunt, vel derivativæ. Figuræ enim hieroglyphicæ ſunt ſigna artificialia (§. 159.). Quare cum ſigna artificialia vel primitiva ſint, vel derivativa (§. 964 *Ontol.*); figuræ etiam hieroglyphicæ vel primitivæ ſunt, vel derivativæ.

Appli-

Applicamus hic ad ſpeciem, quod de genere demonſtratum fuit in Ontologia (§. 348 ſeq.). Niſi Ontologiam præmiſiſſemus, poteramus abſque demonſtratione figuras hieroglyphicas dividere in primitivas & derivativas & ex arbitrio ipſis tribuere ſignificatum, quem vi Ontologiæ (§. 160) obtinent.

§. 161.

Figuræ hieroglyphicæ primitivæ ſunt, quæ ab aliis ſe prioribus ortum non trahunt; derivativæ autem ſunt, quæ ab aliis oriuntur. Figuræ enim hieroglyphicæ ſunt ſigna artificialia (§. 159), adeoque primitivæ primitiva, derivativæ derivativa (§. 160). Quare cum ſigna primitiva ſint, quæ ab aliis ſignis ſe prioribus ortum non trahunt, derivativa autem, quæ ex aliis ſe prioribus oriuntur (§. 964 *Ontol.*); figuræ etiam hieroglyphicæ primitivæ eſſe debent, quæ ab aliis ſe prioribus ortum non trahunt; derivativæ autem, quæ ex aliis oriuntur. *In quo ea conſiſtat.*

Illuſtrant propoſitionem præſentem, quæ ad illuſtrandam notionem ſignorum derivativorum adduximus (*not.* §. 964 & ſeqq. *Ontol.*).

§. 162.

Notas irreſolubiles hic appello eas, quæ a cognoſcente in alias ſimpliciores non amplius reſolvuntur, ſive quod in ſe tales ſint, ſive quod cognoſcens eas amplius reſolvere non poſſit, aut nolit. Ex adverſo *Notas reſolubiles* dico, quæ a cognoſcente ulterius reſolvi poſſunt, aut debent. *Notarũ reſolubilium & irreſolubilium diverſitas.*

Non attendimus hic rationes, cur reſolutio ulterior non fiat. Quamobrem jam non inquirimus, utrum dentur notiones in ſe irreſolubiles, nec ne: ſed eam diſquiſitionem ſuo loco reſervamus. Dari autem notas, quas nos vel ulterius reſolvere non poſſumus, vel nolumus, quod inutilis eo in loco videatur ulterior reſolutio; exempla obvia docent. Ita flavedo auri eſt nota in ſe reſolubilis, quoniam ex mixtione oritur, adeoque cauſas ſuas habet; imo in genere quoque coloris flavi notio ſuas habet notas, per quas differt ab aliis coloribus. Nos tamen hactenus nec notionem flavedinis auri, nec coloris flavi in genere ulterius reſolvere valemus. In Ontologia notiones totius, partis, æqualitatis, majoris, minoris in ſuas notas reſolvimus, quæ eas ingrediuntur, ut adeo ipſo facto oſtenderimus eas eſſe reſolubiles. Hoc tamen non obſtante *Euclides* in Elementis notionibus iſtis utitur tanquam notis irreſolubilibus, cum eas diſtincte non explicet.

§. 163.

Notæ irreſolubiles, quæ notiones rerum diſtinctas ingrediuntur, repræſentandæ ſunt per figuras primitivas. Quoniam enim notæ irreſolubiles, quæ notionem rei diſtinctam ingrediuntur, non amplius reſolvuntur, ſive quod in ſe irreſolubiles ſint, ſive quod eas reſolvere amplius nolis, vel non poſſis (§. 162); nulla adeſt ratio, cur figuras hieroglyphicas, per quas eas repræſentare conſtituiſti (§. 151. 157), ex aliis componas. Quoniam itaque ex aliis ſe prioribus non oriuntur; primitivæ ſunt (§. 161), adeoque notas irreſolubiles per figuras hieroglyphicas primitivas repræſentari convenit. *Figurarum hieroglyficarum primitivarum uſus.*

In Arte characteriſtica demonſtrari debet, per ſignum artificiale primitivum repræſentari debere notiones irreſolubiles, ſeu res, quarum iſtiuſmodi habemus notiones. Sed cum ars iſta adhuc in deſideratorum numero ſit; ejus principia hic præſupponi minime potuerunt. De ea quædam trademus in Arte inveniendi.

§. 164.

Notiones diſtinctæ repræſentandæ ſunt per figuras hieroglyphicas derivativas. *Notionũ diſtin-*

Digitized by Google

ctarum hieroglyphica repræſentatio.

vas. Si enim notio nobis diſtincta eſt, notas, quas continet, diſtinguere valemus (§. 88 *Log.*). Quare ſi hieroglyphice repræſentanda; figura ſingulas illas notas diſtincte repræſentare debet, conſequenter ex figuris hieroglyphicis aliis, tanquam partibus componenda, quarum ſingulæ notas ſingulas denotant (§. 151. 157). Quoniam itaque figura hieroglyphica notionem diſtinctam repræſentans ex aliis ſe prioribus oritur; derivativa eſt (§. 161).

Exempli loco eſſe poteſt figura hieroglyphica juſtitiæ ſupra allata (*not.* §. 156).

§. 165.

Definitionũ & propoſitionum in diſciplinis hieroglyphica repræſentatio.

Quoniam definitiones exprimunt notiones completas (§. 152 *Log.*), adeoque diſtinctas (§. 92. 88 *Log.*); propoſitioni autem non minus affirmativæ (§. 520 *Log.*), quam negativæ (§. 521 *Log.*) notio reſpondet, quæ, cum in ea ſubjectum a prædicato diſcernatur (§. 199. 200 *Log.*), itidem diſtincta eſt (§. 88 *Log.*); *in diſciplinis definitiones & propoſitiones per figuras hieroglyphicas derivativas repræſentandæ ſunt* (§. 164).

In diſciplinis definitiones non ingrediuntur termini niſi ante explicati (§. 119 *Diſc. prælim.*), nec utendum eſt in propoſitionibus terminis niſi accurata definitione explicatis (§. 116 *l. ſc. prælim.*). Quamobrem ſi in locum terminorum figuræ hieroglyphicæ ſurrogandæ ſunt; definitiones quoque & propoſitiones perinde componi debent ex figuris aliis ſimplicioribus ad denotanda ea, quæ ipſas ingrediuntur, deſtinatis. Leges enim methodi generales ſunt, ut non minus in terminis, quam in ſignis quibuſcunque aliis locum habeant, quibus ad notiones alteri indigitandas utimur.

§. 166.

Notarũ reſolubilium repræſentatio hieroglyphica.

Notæ reſolubiles, quæ notionem rei diſtinctam ingrediuntur, in diſciplinis repræſentandæ ſunt per figuras hieroglyphicas derivativas. Quoniam enim notæ reſolubiles, quæ notionem rei diſtinctam ingrediuntur, in alias ſimpliciores reſolvi poſſunt (§. 162); notio earum diſtincta eſt (§. 88 *Log.*). Enimvero notiones diſtinctæ per figuras hieroglyphicas derivativas repræſentandæ ſunt (§. 164). Ergo etiam notæ reſolubiles per figuras hieroglyphicas derivativas repræſentandæ veniunt.

Per ſe patet, propoſitionem hanc valere in omni caſu reſolubilitatis notarum, quouſque in iis reſolvendis progredi datur, vel conſultum fuerit.

§. 167.

Notionũ adæquatarum hieroglyphica repræſentatio.

Notiones adæquatæ repræſentandæ ſunt per figuras hieroglyphicas derivativas. Si enim nobis adæquata eſt notio; notarum, quæ rei notionem diſtinctam ingrediuntur, notiones itidem diſtinctæ ſunt (§. 95 *Log.*), adeoque in notis denuo diſtinguimus notas, quæ ipſis inſunt (§. 88 *Log.*), conſequenter notæ reſolubiles ſunt (§. 162), & ita progredi licet, donec perveniatur ad notas, quæ a nobis non amplius in alias ſimpliciores reſolvi poſſunt, vel quas in ſimpliciores reſolvi ulterius minime conſultum eſt, conſequenter ad irreſolubiles. Quare cum notæ reſolubiles in diſciplinis (quem caſum in hiſce theorematis ſupponimus) repræſentari debeant per figuras hieroglyphicas derivativas (§. 166); figuræ hieroglyphicæ, per quas notiones adæquatæ repræſentari debent, componendæ

ſunt

Digitized by Google

ſunt ex figuris hieroglyphicis derivativis, conſequenter ipſæmet multo magis derivativæ ſunt (§. 161).

Quemadmodum in diſciplinis potiſſimum ſpectanda eſt notionum continua evolutio, unde tandem reſultant adæquatæ; ita in Arte hieroglyphica, quando diſciplinis ſervire debet, figurarum derivativarum potiſſimum habenda eſt ratio. Majoris autem momenti eſt invenire figuras hieroglyphicas derivativas, quam primitivas: id quod probatione non indiget. Viciſſim tamen negari non poteſt, quæ in figuris derivativis latent facilius revelari poſſe, quam quæ in primitivis abſconduntur.

§. 168.

Figuræ hieroglyphicæ vicariæ quænam dicātur.

Figuras hieroglyphicas vicarias appello figuras hieroglyphicas primitivas, quæ in locum derivativarum in compoſitione derivativarum aliarum aſſumuntur.

Reſpondent figuræ iſtæ vicariæ terminis philoſophicis & mathematicis jam ante explicatis, quos in definitionibus ac propoſitionibus aſſumimus loco eorum, quæ in ipſorum definitionibus continentur.

§. 169.

Vicariarum figurarum uſus.

Si figura hieroglyphica ex aliis derivativis & hæ viciſſim ex aliis derivativis ſint componendæ; ad evitandam confuſionem a vicariis ordiendum. Si figura hieroglyphica ex aliis derivativis & hæ viciſſim ex aliis derivativis ſint componendæ ac ita porro; figurarum primitivarum, quæ ultimas derivativas ingrediuntur, tantus reſultare poteſt numerus, qui figuram compoſitam contemplantes confundit, vel etiam ut figuræ primitivæ ſingulæ exhiberi non amplius poſſint. Neceſſe igitur eſt, ut evitandæ confuſionis gratia a figuris primitivis abſtineamus, quæ in derivativam compoſitam introduci debebant. Quoniam tamen notæ reſolubiles, quibus iſtæ figuræ derivativæ ex primitivis conſtantes conveniunt, per derivativas ſunt exprimendæ (§. 166); exceptio quidem ab hac regula (§. 510 *Ontol.*), ſed ita tamen fieri debet, ut ſalva maneat perfectio figuræ compoſitæ (§. 514 *Ontol.*). Enimvero ſi in locum derivativarum, quæ vel ex primitivis, vel ex aliis minus compoſitis conſtant, aſſumas primitivas derivativis æquipollentes, quas figuram compoſitam contemplatus pro arbitrio ſibi invicem ſubſtituere potes; figura compoſita non pauciora indigitat, ſi primitivis utaris, quam ſi derivativis locum concedas, adeoque perfectio figuræ hieroglyphicæ non mutatur (§. 154); in figuram autem compoſitam evitandæ confuſionis gratia vicariæ introducuntur (§. 168). Quamobrem ſi figura hieroglyphica ex aliis derivativis & hæ viciſſim ex derivativis aliis fuerint componendæ, ac ita porro; ad evitandam confuſionem a vicariis eſt ordiendum.

Patet vicarias figuras hieroglyphicas referri poſſe ad derivativas vel immediate ex primitivis, vel mediate ex vicariis aliis minus compoſitis confectas, ut adeo figurarum vicariarum naſcantur gradus diverſi, quos jam accuratius perſequi non vacat. Quonam vero in gradu dato quolibet in caſu ſit ſubſiſtendum, ipſa neceſſitas docebit, ſine qua vicariarum opem implorari ratio nulla ſuadet. In arte hieroglyphica, præſertim ubi ad diſciplinas tradendas transfertur, intellectus ſuppetias fert imaginationi, & hæc viciſſim ipſi auxilio eſt. Quoniam tamen ex Logica præſupponi poterant, quæ de operationibus intellectus cognoſcenda ſunt,

Digitized by Google

ſunt, antequam artis iſtius principia intelligere poſſis; placuit hic ſimul proponere, quæ ad partem animæ inferiorem ſolam non ſpectant: id quod & in aliis caſibus ſimilibus tenendum.

§. 170.

Figmentum quid ſit & quomodo producatur.

Phantaſma, quod ens fictum repræſentat, dicitur ***Figmentum***. Quare cum phantaſma ens fictum repræſentet, ſi ea componimus, quæ ſibi mutuo repugnant, vel naturæ vi in eodem ſubjecto conjungi nequeunt (§. 146): ***Figmentum producitur, ſi ea componimus, quæ ſibi mutuo repugnant, vel naturæ vi in eodem ſubjecto conjungi nequeunt.***

Exemplum adeo figmenti præbet homo cum capite cervino & pedibus equinis. Ab his figmentis quomodo differant monſtra inferius demum patebit. Quæ monſtris tribuuntur animalium brutorum figuræ, aliquam ſaltem cum iis ſimilitudinem habent, ſed eadem non ſunt.

§. 171.

Quo reſpectu figmentum poſſit eſſe ens verum.

Si quod figmento reſpondet figura hieroglyphica fuerit; quatenus ſignificativum eſt veri cujuſdam entis ſpeciem conſtituit. Si enim quod figmento reſpondet fuerit figura hieroglyphica; ſignificatum hieroglyphicum habet (§. 157), adeoque ens iſtud fictum (§. 170) ad denotandam rem aliam, ſeu ens verum transfertur (§. 151). Aſt cum in figuris primitivis ſignificatus non pendeat a ſignificatu figurarum aliarum ſimpliciorum (§. 161), adeoque tanquam ſigni artificialis (§. 159) arbitrarius ſit (§. 958 *Ontol.*); nihil ſane obſtat ex parte figuræ, quo minus ipſi ejuſmodi ſignificatus ſimul tribuatur, atque adeo ſignificatus totus a contradictione liber (§. 48 *Ontol.*). Quatenus vero per figuras iſtas denotantur ea, quæ enti cuidam vero ſimul inſunt *per demonſtr.* ſignificatus quoque ex parte rei ſignificatæ a contradictione liber (§. 48 *Ontol.*) & per ea, quæ enti inſunt, datur ratio, cur hæc ſimul ineſſe debeant (§. 56 *Ontol.*). Figmento igitur reſpondens figura hieroglyphica, quatenus ex aliis primitivis componitur, non continet niſi talia, quæ per principium contradictionis & rationis ſufficientis (§. 29. 71 *Ontol.*) determinatur (§. 113 *Ontol.*). Quodſi figuræ ſimpliciores, ex quibus figura hieroglyphica figmento reſpondens componitur, fuerint derivativæ; ſignificatus earum a ſignificatu aliarum, ex quibus componuntur, pendet (§. 161), adeoque partim ex iis, quæ rei ſignificandæ inſunt, partim ex ipſis figuris combinandis intelligitur, cur hæ potius, quam aliæ compoſitionem figuræ hieroglyphicæ, quæ figmento reſpondet, ingredi debeant, conſequenter tam in figuris compoſitionem ingredientibus, quam in re ſignificata continetur ratio, cur hæ potius, quam aliæ eſſe debeant figuræ hieroglyphicæ partes (§. 56 *Ontol.*). Et quatenus non denotant niſi ea, quæ enti cuidam vero inſunt *per demonſtrata*; ſignificatus nullam contradictionem involvit (§. 47 *Ontol.*). Patet igitur denuo figuræ hieroglyphicæ non ineſſe, niſi quæ per principium contradictionis & rationis ſufficientis determinantur. Enimvero datur in ente veritas, quatenus ea, quæ inſunt, per principium contradi-

ctionis

ctionis & rationis ſufficientis determinantur (*§. 498 Ontol.*). Quare etiam in figuris hieroglyphicis veritas ineſt, conſequenter figuræ hieroglyphicæ, quatenus ſignificativæ ſunt, veri cujuſdam entis ſpeciem conſtituunt (§. 496 *Ontol.*).

Diſtinguenda eſt veritas, quæ rei ſignificatæ ineſt, a veritate quæ figuræ hieroglyphicæ ineſt, quatenus ſignificativa. Ego valde ſuſpicor, idolorum figuras fuiſſe primum hieroglyphicas & ſignificaſſe attributa Numini tribuenda; ſed ſignificatum hieroglyphicum ſucceſſu temporis obliteratum fuiſſe, ut, quamdiu is ignoretur, miremur, quomodo homines tam abſurdos ſibi fingere potuerint Deos. Noſtrum vero jam non eſt in eam rem ſolertius inquirere. Sufficit principia noſtra inſervire ſignificatui hieroglyphico, ſi quis figmento ineſt, detegendo. Poteramus hactenus demonſtratis ſubjungere theoremata ad ſignificatum hieroglyphicum detegendum utilia; ſed quoniam hodie arte iſta non utimur ad occultanda arcana ſcientiarum atque artis, operæ pretium non videtur talibus immorari.

§. 172.

Si quod figmentum producere conamur; ſæpius prodit figmentum ab eo, quod intenderamus, diverſum. Vel in genere: *Si quid imaginari intendimus; ſæpius phantaſma prodit diverſum ab eo, quod intenderamus.* Ponamus e. gr. te imaginari velle equitem ſeu virum equo inſidentem: præſto tibi erit phantaſma exhibens fœminam equo inſidentem, vel prorſus phantaſma cameli, cui onus impoſitum eſt, cui porro inſidet fœmina quædam. Etenim ſi videns fœminam alio, quam maribus ſolenne eſt, more equo inſidentem, in actum æquitandi attentionem tuam direxiſti & in eo eandem diu defixam detinuiſti; imaginatio acquiſivit facilitatem ex actu equitationis reproducendi ideam fœminæ equo inſidentis (§. 108). Quodſi jam phantaſma equitis producturus in equitationem inprimis attentionem dirigis; loco equitis tibi occurret fœmina equo inſidens. Imo dum in eadem defigis attentionem, quamprimum phantaſma naſcitur, ut equi vix ac ne vix quidem tibi conſcius fueris, ad hunc cogitationem tuam promoturus camelum loco equi vides, ex eadem prorſus ratione. Apparet itaque fieri poſſe, ut loco phantaſmatis, quod producere intendis, prodeat aliud ab eo, quod intenderas, prorſus diverſum.

Imaginatio arbitrio noſtro ſeſe ſubducens.

Quoniam figmenta ſunt phantaſmata (§. 170), adeoque ideæ ab imaginatione productæ (§. 93), accidit autem ut imaginari quid intendenti prodeat phantaſma diverſum ab eo, quod intenderat *per demonſtrata*; fieri etiam debet, ut, dum figmentum quoddam producere conaris, prodeat ſæpius diverſum ab eo, quod intenderas.

Apparet hinc, imaginationem non ita ſubeſſe arbitrio noſtro, quin eidem ſeſe nobis vel invitis ſubducat. Quibus vero mediis eandem coercere valeamus, ex inferius dicendis demum eluceſcet. Facultas fingendi etiam ſeſe in cognitione ſymbolica exerit, ibique periculoſa eſt, cum incauti facile in errorem prolabantur; ſed de hiſce atque aliis ſuo loco dicentur, quæ ſatisfaciunt.

Digitized by Google

CAPUT V.

De Memoria, Oblivione & Reminiſcentia.

§. 173.

Idearũ recognitio quid ſit.

IDeam reproductam recognoſcere dicimur, quando nobis conſcii ſumus, nos eam jam antea habuiſſe.

Videmus hominem in templo alibi jam ante viſum. Dum eum intuemur, conſcii nobis ſumus, nos eum jam ante vidiſſe. Similiter librum botanicum evolventes intuemur plantæ cujuſdam exoticæ figuram atque nobis conſcii ſumus nos eam jam alias contemplatos fuiſſe. Annulum conſpicientibus imaginatio offert phantaſma alterius, nobiſque ſumus conſcii hunc poſteriorem nobis jam alias viſum, aut illius phantaſma ſæpius jam oculis noſtris oberraſſe. Dicimur in hiſce caſibus recognoſcere hominem, quem videmus; plantam, cujus figuram in libro delineatam contuemur; annulum, cujus phantaſma nobis occurrit. Atque ita ſimul patet, nos ideas reproductas recognoſcere poſſe, ut adeo tantummodo inquiri debeat, quandonam & qua de cauſa id fiat: quem in finem propoſitionem ſequentem ſubjicimus.

§. 174.

Quando id fiat.

Si idea reproducta in alia perceptionum ſerie continetur, quam ante percepta continebatur & utriuſque ſeriei nobis conſcii ſumus; illam recognoſcimus. Ponamus te vidiſſe Mevium in templo, nunc vero denuo videre in ædibus Titii. Dico te recognoſcere Mevium, hoc eſt, tibi conſcium eſſe, quod eum jam ante videris, quod nunc eum ſenſu percipis una cum ædibus Titii, imaginatio vero phantaſma ejus producit una cum phantaſmate templi & actuum mentis ſuper Mevio in templo reflectentis. Ita nimirum idea Mevii, quæ ſenſu reproducitur, in alia perceptionum ſerie continetur, quam antea continebatur, & in hac differentia recognitionis ratio conſiſtit. Etenim dum Mevium vides altera vice & imaginatio reproducit ideam ejuſdem; anima utriuſque ſibi conſcia idearum identitatem agnoſcit. Enimvero quoniam nunc Mevium vides in ædibus Titii, imaginatio vero eum ſiſtit in templo, atque conſcium te reddit actuum mentis, quos videns in templo Mevium in te expertus fuiſti; hoc ipſo conſcius tibi es, te Mevium jam antea vidiſſe, adeoque eum recognoſcis (§. 173). Recognoſcis autem ex eo, quod idea Mevii nunc in alia perceptionum ſerie continetur, quam ante, cum eum primum videres.

Idem etiam ſic oſtenditur. Mevium videns in ædibus Titii, quem ante videras in templo, recognoſcis: id quod experientia certum in dubium vocari nequit (*not. §. præc.*). Ratio igitur adeſſe debet, cur eum recognoſcas (§. 70 *Ontol.*). Enimvero ex eo, quod ab imaginatione producta idea prorſus ſimilis eſt Mevio, quem vides, non intelligis, quod eum jam ante videris, adeoque ſimilitudo ratio ſufficiens recognitionis non eſt (§. 56 *Ontol.*). Alia igitur detur neceſſe eſt. Jam vero per ſe patet, rationem iſtam in perceptionibus contineri debere. Quoniam itaque non continetur in ipſa idea Mevii ſenſus atque imaginationis ope bis producta;

Digitized by Google

ducta; neceſſe eſt ut contineatur in ideis cum iſta ſimul productis. Ideæ autem ſimul productæ ſunt objectorum & antea, & nunc cum perſona Mevii ſimul perceptorum, atque præterea actionum mentis, quas ante in te expertus es, cum primum videres Mevium, & nunc in te experiris, cum eundem denuo vides. Ergo in his perceptionibus ſociis, quæ in utroque caſu diverſæ ſunt, cognitionis ratio continetur. Enimvero ſi quem in templo vidiſti, eum denuo in templo vides; eundem non minus recognoſcis, quam ſi eum alibi vides, etiamſi in objectis utrobique ſimul perceptis nullam differentiam obſerves. Sola igitur objectorum ſimul perceptorum diverſitas ratio ſufficiens recognitionis non eſt (§. 56 *Ontol.*), conſequenter aliud adhuc præterea requiritur (§. 70 *Ontol.*). Quare cum aliorum tibi conſcius non ſis, quam actionum mentis ſuper objectis perceptis reflectentis; in his ſimul quærenda ratio eſt. Mevium adeo recognoſcis, quatenus ejus idea nunc in alia perceptionum mentis ſerie eſt, quam in qua continebatur, cum eum primum videres.

Propoſitio præſens propemodum ad notiones communes referri poterat. Etenim quæſitus, unde Mevium, quem in templo videras, nunc vero in Titii ædibus vides, recognoſcas, reſpondes ex eo, quod eum videris in templo. Quæſitus porro, unde certus ſis, quod eum in templo videris, reponis exinde, te certiſſimum eſſe, quod eum ibidem videris, quoniam agnoſcens hominem eſſe tibi ignotum, noſſe avebas, quinam eſſet. Accidit nimirum, ut homines quæſiti attentionem dirigant ad ea, quæ in notionibus confuſis involvuntur, adeoque ad reſponſiones eorum attentus plurima addiſcere poſſit, quæ ad evolutionem notionum faciunt. Ceterum propoſitioni præſenti plurimum lucis inferius affundetur, quando de judiciis & ratiociniis dicturi ſumus: tum enim clarius conſtabit, quinam ſint illi actus, ſeu operationes iſtæ mentis, quæ ſeriem perceptionum ingredientes animam juvant in ideis denuo oblatis recognoſcendis. Notandum denique eſt, ideas, quas ante jam habuimus, reproduci vel ſenſuum, vel imaginationis ope, & utrumque caſum in propoſitione præſente ſupponi.

§. 175.

Facultatem ideas reproductas (conſequenter & res per eas repræſentatas) recognoſcendi *Memoriam* dicimus. Quoniam itaque ideas reproductas recognoſcere valemus (*not.* §. 173); *memoriam habemus*. *Memoria quid ſit.*

Equidem nemo dubitat, hominem memoria pollere. Quoniam tamen memoriam definivimus, neceſſarium utique videbatur oſtendere, nobis competere memoriam eo ſenſu, quem voci tribuimus, præſertim cum notio memoriæ imaginaria, quæ communiter obtinet, diverſum quid indigitare videatur. Ne vero hæc quemquam turbet, ſequentem propoſitionem addere libet.

§. 176.

Facultas ideas, quas antea habuimus, reproducendi, non pertinet ad memoriam. Facultas enim reproducendi ideas rerum, quas antea habuimus, rebus licet abſentibus, quam nobis competere certum eſt (§. 104), ad imaginationem ſpectat (§. 92), adeoque citra confuſionem imaginationis atque memoriæ, duarum facultatum a ſe invicem utique diſcernendarum, ad memoriam referri nequit. *Reproductio idearum cur non pertineat ad memoriam.*

Et fieri ſane poteſt, ut idea aliqua in nobis reproducatur, non tamen recognoſcatur: quo in caſu nemo effectum iſtum memoriæ tribuerit. Ponamus te quid legiſſe in libro quodam, & in alio tempore vi imaginationis ideam iſtam in mente tua reproduci, ſed

ita

Digitized by Google

ita ut tibi non ſis conſcius ea, quæ jam mentem tuam ſubeunt, te jam in libro iſto legiſſe: Memoriæ non tribues hunc effectum, quamdiu conſcientia ejus rei abeſt. Unde colligitur, quod notio memoriæ, nec ab uſu loquendi communi abhorreat, etſi inconſtantia loquendi ſignificatum vagum fecerit, ut ſubinde tantisper varietur, quemadmodum ſæpiſſime accidit eo in caſu, quo definitiones accuratæ deſunt.

§. 177.

Notio imaginaria memoriæ, ſed minus exacta.

Notio memoriæ, quod ſit receptaculum idearum, in quo conduntur & unde rerum uſu exigente denuo promuntur, imaginaria eſt eademque minus exacta. Quoniam enim ideas, quas habuimus, reproducere (§. 104) & reproductas recognoſcere valemus (§. 173); id quandam ſimilitudinem habet cum rebus, quas in receptaculo quodam recondimus, & uſu exigente iterum inde depromimus. Nimirum ideæ, quas habemus, & ante non habueramus, reſpondent rebus, quas recondimus, & earum reproductio actui, quo eas depromimus, quando iiſdem opus habemus. Fingimus igitur ob hanc ſimilitudinem, quod non eſt, ſcilicet receptaculum quoddam, in quo ideæ acquiſitæ conduntur & ex quo iterum depromi poſſunt, quando iiſdem opus habemus, ut facultatem animæ, quæ in oculos non incurrit, veluti iiſdem præſens per imaginem ſiſtere valeamus. Quare notio memoriæ, qua nobis eam repræſentamus tanquam receptaculum idearum, in quo conduntur & ex quo uſu ſic exigente iterum depromuntur, imaginaria eſt (§. 110 *Ontol.*).

Enimvero quoniam ideas depromere ex receptaculo, in quo reconditæ fuerant, idem eſt ac eas, quas jam ante habuimus, reproducere; facultas vero ideas, quas ante habuimus, reproducendi ad memoriam minime pertinet (§. 176); notio imaginaria memoriæ aliquid continet, quod ex ea exulare debebat, adeoque accurata non eſt (§. 153 *Log.*). Accedit quod ad memoriam requiratur idearum reproductarum recognitio (§. 175), quæ in notione imaginaria nonniſi tacite ſupponitur, quatenus nempe ſumitur, animam ſibi conſciam eſſe, quod jam ideam ex receptaculo, in quo eam repoſuerat, depromat.

Notio imaginaria memoriæ involvit facilitatem ideas acquiſitas reproducendi, quæ cum in animam cadat, eatenus vicaria veri eſt & in ratiocinando adhiberi poteſt (*not.* §. 110 *Ontol.*). Admodum circumſpectus tamen eſſe debet ejuſdem uſus, ne in errorem incidas. Reproductio enim idearum ſequitur legem imaginationis (§. 104), ad quam ſpectat, neque adeo arbitrii noſtri eſt, cui ſeſe ſubinde vel nobis invitis ſubducit (§. 172), etſi vi idearum juxta legem imaginationis reproductarum reproductionem aliarum intendere ac in eandem deſtinato conſilio tendere valeamus, quemadmodum ex iis liquet, quæ de figuris hieroglyphicis (§. 152 & ſeqq.) & in genere de arbitraria phantaſmatum combinatione (§. 141) dicta fuere. Notio autem imaginaria incautis facile imponit, ac ſi arbitrio noſtro prorſus ſubjecta eſſet, quatenus ideas in receptaculo reconditas depromere dicitur, dum eas reproducit ſuppreſſa lege imaginationis, quam violare nequit. Quoniam præterea nonniſi tacite ſupponit, quod maxime omnium ad memoriam ſpectat, imo rationem ejus formalem conſtituit, ut cum Scholaſticis loquar; vix conſultum eſt, ut notione imaginaria unquam utamur, præſertim cum nihil difficultatis habeat facilitas reproducendi ideas & facultas reproductas recognoſcendi, quam utramque menti competere conſtat abſque ulla fictione (§. 108. 174), ac diverſæ iſtæ facultates non commode eodem nomine inſigniantur. Habemus nimirum in mente facultatem res ſenſu perceptas denuo reproducendi (§. 104), quæ ita comparata eſt, ut facilitatem id faciendi nobis acquirere valeamus (§. 108), item-

que

Digitized by Google

que facultatem ideas reproductas recognoſcendi (§. 173). Has igitur facultates a ſe invicem nominibus diſtingui convenit. Facultas prima Senſus dicitur (§. 67), ſecunda Imaginatio (§. 92): tertiæ igitur relinquitur Memoriæ nomen. Si quis tamen facilitatem reproducendi ideas a facultate eaſdem reproducendi ſeparare & ad memoriam trahere velit, is per nos abundet ſuo ſenſu: nulla tamen ratio nobis ſuadet, ut idem faciamus.

§. 178.

Memoriæ mandare dicimur illud, cujus ideam reproducendi facilitatem nobis comparamus. *Memoriæ mandari quid dicatur.*

Supponit phraſis notionem memoriæ imaginariam: quam etſi non probemus (§. 177), multo minus autem admittamus, ſi quis ea uti velit ad memoriam veluti a priori per cauſas ſuas explicandum, cum ſic in notionem deceptricem degeneret (§ 38 *Log.*); conſultum tamen eſt communes loquendi formulas ad ſignificatum naturæ mentis humanæ conformem reduci, ut iiſdem citra veritatis diſpendium uti liceat.

§. 179.

Quoniam itaque facilitas reproducendi ideas acquiritur, ſi res ſæpius ac diu ſenſu, ſive imaginatione ſimul percipiantur (§. 108); *memoriæ mandamus ea, quæ ſæpius vel diu ſimul percipiuntur, ſive id fiat ſenſuum, ſive imaginationis ope* (§. 178). *Quomodo id fiat.*

Conſentanea hæc ſunt experientiæ obviæ. Neque enim alius memoriæ quid mandandi modus in praxi communi receptus eſt, quam ut objectum aliquod ſæpius, vel diu ſenſibus præſens ſiſtamus & verba, quæ memoriæ mandari debent, ſæpius repetantur. Atque hinc apparet, nos in explicandis formulis communibus ab uſu loquendi non recedere (§. 139 *Log.*).

§. 180.

Memoria retinere dicimur id, cujus ideam reproducendi & reproductam recognoſcendi facilitatem conſervamus. *Memoria quid retineri dicatur.*

Etſi enim proprie loquendo memoriæ tantummodo ſit ideam reproductam recognoſcere (§. 175): quoniam tamen recognoſci nequit, niſi ante reproducatur; ſi quid memoria retineri debet juxta communem uſum loquendi, eandem quoque reproducendi facilitatem conſervare debemus.

§. 181.

Quoniam facilitas reproducendi ideam acquiritur, ſi eam ſæpius reproducas (§. 108), atque adeo, ſi vel maxime amiſſa fuerit, eodem modo reparatur, ea vero recognoſcimus, quæ ſæpius ſimul cum aliis percipimus (§. 174); multo magis hoc pacto facilitas ideam reproducendi & reproductam recognoſcendi conſervare debemus. *Memoria* igitur *retinemus ea, quorum ideam ſæpius in nobis reproducimus, ſive id fiat ſenſuum, ſive imaginationis ope.* *Quomodo id fiat.*

Conſentit denuo praxis communis: neque enim habemus aliud medium, quo memoriæ ſemel infixa eadem retinere ſtudemus, quam *repetitionem*, quæ in iterata idearum earundem reproductione conſiſtit. Propoſitio adeo præſens ita etiam efferri poterat: *Memoria retinemus, quæ frequenter repetimus*; ſiquidem definitionem repetitionis præmittere libuiſſet.

§. 182.

Alii diuturniore objecti contemplatione, vel pluribus actibus iteratis facilitatem ideas reproducendi & reproductas recognoſcendi ſibi comparant; alii minus diuturna contemplatione & paucioribus actibus iteratis ad id opus habent. Experientia obvia idem loquitur, ad quam hic provocare ſufficit (§. 666 *Log.*). *Differentia memoriæ in diverſis ſubjectis.*

Conti-

Digitized by Google

Continetur in his ratio, cur in memoria gradus admittamus, & unum altero memoria præſtare affirmemus, etſi ea non ſit unica.

§. 183.

Alia differentia. *Alii plures ideas reproductas recognoſcere valent, alii pauciores*. Loquitur & hoc experientia obvia, ut adeo denuo ad eam provocare ſufficiat (§. 666 *Log.*).

In his quoque continetur ratio, cur in memoria gradus admittantur & uni majorem, alteri minorem memoriam tribuamus.

§. 184.

Ulterior differentia. *Alii frequentius iterata idearum reproductione memoria retinent, quod eidem demandarunt; alii minus frequenter iterata idearum reproductione memoriæ ſemel infixa retinent*. Nec hoc a communi, & obvia experientia abhorret, ut adeo hic etiam ad eam provocare ſufficiat (§. 666 *Log.*).

En rationem ulteriorem graduum memoriæ in diverſis ſubjectis diverſorum.

§. 185.

Alia memoriæ differentia. *Alii ideam memoriæ demandatam reproducere & recognoſcere valent, etſi multo tempore eandem non reproduxerint: alii eam non amplius reproducere, nec reproductam recognoſcere valent, ſi aliquo tempore eandem non reproduxerint*. Patent hæc non minus obvia experientia, ut ad eam provocaſſe ſufficiat (§. 666 *Log.*).

Gradus hinc memoriæ tribuuntur ob diverſitatem temporis, quo eadem idea a duobus ſubjectis memoriæ demandata fuit: ſed in comparatione ſubinde quoque habenda ratio modi, quo quid memoriæ infixum fuit. Multa attentione opus eſt, ne inter ſe comparemus, quæ ob diverſitatem aliquam intercedentem comparare non licet.

§. 186.

Cito quinam memoriæ quid mandet. *Cito memoriæ quid mandare* dicitur, qui minus diuturna contemplatione objecti paucioribuſque actibus iteratis id facit, quatenus actus pauciores ceteris paribus minus temporis ſpatium exigunt. Unde ex adverſo colligitur, quinam *tardius memoriæ quid demandare* dicendus ſit.

Numerus actuum, quibus quid memoriæ infigitur, hic non attenditur; ſed tantummodo tempus, quod uni eorum neceſſario impendendum, pro eorundem numero reduplicari debet, ita ut actus idem bis, ter, quater iteratus exigat tempus duplum, triplum, quadruplum ejus, quod uni impenditur.

§. 187.

Facile quinam memoriæ quid mandet. *Abſque multo labore* ſeu *facile quid memoriæ mandare* dicitur, qui paucioribus iteratis actibus id facit, vel etiam minus diuturna objecti contemplatione, quatenus ea pauciores operationes mentis continet. Unde ex adverſo colligitur, quinam *difficulter quid memoriæ mandare* dicendus ſit.

Nimirum hic temporis nulla habetur ratio, ſed ſpectantur tantummodo operationes mentis, quibus in contemplatione objecti utimur ad ideam ejus memoriæ infigendam.

§. 188.

Diu memoriæ quinam quid retineat. *Diu memoria quid retinere* dicitur, qui ideam ejus reproducere & reproductam adhuc recognoſcere valet, etiamſi longo tempore eandem non reproduxerit.

Revoca-

Digitized by Google

Revocamus ad notiones diſtinctas & determinatas communes loquendi formulas, ne notiones confuſæ, quæ iiſdem adhærent, cum aliquid imaginarii a notione memoriæ imaginaria trahant (§. 177), incautis imponant. Id enim plurimis ſolenne eſt, ut notionem ex verbis, non ex rebus derivent.

§. 189.

Bonam memoriam habere dicitur, qui cito & facile quid eidem mandat, diuque retinet. *Bona memoria quænam.*

Utrumque ad bonam memoriam ex communi uſu loquendi requiri ad communes ſermones attenti diſcimus. Videas enim homines mirantes, ſi quis cito & facile quid memoriæ mandat, ſed non diu retinet: cum ex priore bonitatem memoriæ colligant, poſterius tamen eidem adverſari exiſtimant.

§. 190.

Bonitas memoriæ diverſos admittit gradus, tum quatenus quid memoriæ cito, tum quatenus facile mandatur, tum quatenus diu retinetur. Bonitas enim memoriæ cum conſiſtat in aptitudine animæ aliquid cito ac facile eidem mandandi diuque retinendi (§. 189); in determinationum animæ (§. 122. 112 *Ontol.*) & quidem intrinſecarum numero eſt (§. 545 *Ontol.*). Quare cum ſine tertio aſſumto intelligatur, quod per ſe patet; in qualitatum animæ numero eſt (§. 452 *Ontol.*). Jam vero qui cito quid memoriæ mandat, minus diuturna contemplatione objecti ac paucioribus actibus iteratis id facit, quatenus ſcilicet actus pauciores ceteris paribus minus temporis ſpatium exigunt (§. 186). Qui facile quid memoriæ mandat, paucioribus iteratis actibus id facit, vel etiam minus diuturna contemplatione, quatenus ea pauciores operationes mentis continet (§. 187). Qui denique diu quid retinet, ideam ejus reproducere & reproductam adhuc recognoſcere valet, etiamſi longo tempore eandem non reproduxerit (§. 188). Quare cum alii diuturniore objecti contemplatione, vel pluribus actibus iteratis facilitatem ideas reproducendi & reproductas recognoſcendi, conſequenter memoriæ quid mandandi (§. 178), ſibi comparent; alii minus diuturna contemplatione opus habeant (§. 182); alii frequentius iterata idearum reproductione memoria retineant, quod eidem demandarunt; alii minus frequenter iterata earum reproductione memoriæ ſemel infixa retineant (§. 184); alii denique ideam memoriæ demandatam reproducere & recognoſcere valeant, etſi multo tempore eandem non reproduxerint; alii eam non amplius reproducere, nec reproductam recognoſcere valeant, ſi aliquo tempore eandem non reproduxerint (§. 185): qualitas illa animæ in diverſis ſubjectis differt, conſequenter cum id, quo qualitates eædem ſalva identitate differre poſſunt in diverſis ſubjectis, ſit gradus (§. 746 *Ontol.*); bonitas memoriæ gradus admittit, tum quatenus quid memoriæ cito, tum quatenus facile mandatur, tum denique quatenus diu retinetur. *Gradus bonitatis memoriæ.*

Bonitas memoriæ conſideratur inſtar termini ſimplicis, cui aliqua notio reſpondet independenter a memoria in ſe conſiderata (§. 108 *Log.*). Unde bonitas memoriæ ſpectatur tanquam qualitas animæ, non tanquam qualitas memoriæ: quamvis reſpectu notionis

imaginariæ memoriæ inſtar qualitatis ejuſdem conſiderari poſſit (§. 177), a qua tamen abſtinemus, cum nulla neceſſitas exigat, ut quid fictitii admittamus (*not.* §. *cit.*).

§. 191.

Menſura graduũ bonitatis memoriæ.

Gradus bonitatis memoriæ æſtimantur ex tempore impendendo, ut quid memoriæ mandetur; ex numero actuum, quibus ideæ reproductæ memoriæ demandantur; ex numero denique actuum, quibus infixæ retinentur. Bonitas enim memoriæ gradus admittit, quatenus quid eidem cito ac facile demandatur, diuque eadem retinetur (§. 190). Quare cum cito quid memoriæ mandetur, quod minus diuturna contemplatione objecti & paucioribus actibus iteratis mandatur, quatenus actus pauciores ceteris paribus minus temporis ſpatium exigunt (§. 186); in bonitate memoriæ æſtimanda, quatenus quid cito eidem demandatur, temporis inprimis ratio habetur. Gradus igitur bonitatis memoriæ, quatenus quid cito eidem demandatur, æſtimatur ex tempore, quo quid memoriæ mandatur.

Porro qui facile quid memoriæ mandat, paucioribus iteratis actibus id facit, vel etiam minus diuturna contemplatione, quatenus ea pauciores operationes mentis continet (§. 187). In bonitate igitur memoriæ æſtimanda, quatenus quid facile eidem mandatur, numeri actuum habetur ratio, quibus aliquid eidem mandatur, conſequenter gradus bonitatis memoriæ, quatenus quid facile eidem mandatur, æſtimandus venit ex numero actuum, quibus repetitis quid eidem mandatur.

Denique qui diu quid memoria retinet, ideam ejus reproducere & reproductam adhuc recognoſcere valet, etiamſi longo tempore eandem non reproduxerit (§. 188). In bonitate igitur memoriæ æſtimanda, quatenus quid diu eadem retinetur, numeri actuum habetur ratio, quibus diverſo tempore repetitis ideæ memoriæ mandatæ retinentur, conſequenter gradus bonitatis memoriæ, quatenus eadem diu quid retinetur, æſtimatur ex numero actuum, quibus diverſo tempore repetitis memoriæ ſemel infixa in eadem retinentur.

Etſi ope propoſitionis præſentis gradus bonitatis memoriæ inter ſe diſtingui poſſint in diverſis ſubjectis; in applicatione tamen circumſpectione opus eſt, ne fallamur. Seponimus enim impedimenta, quæ ſeſe offerre ſolent atque mentem ab attentione avocant, quam ad res memoriæ mandandas afferre debet. Hac certe abſente & tarde, & difficulter memoriæ mandatur, quod alias cito ac facile mandari poterat. Unde accidit, quædam ab eodem ſubjecto tarde ac difficulter memoriæ mandari, cum alia cito atque facile eidem infigantur, prout ſcilicet vel voluptatem, vel tædium quis percipit ex iis, quæ memoria retineri debent. Sed hæc ex inferius dicendis partim de attentione, partim de voluptate ac tædio patebunt.

§. 192.

Magna memoria quænam dicatur.

Magnam memoriam habere dicitur, qui multarum rerum ideas reproducere & reproductas recognoſcere, longam quoque rerum ſeriem memoria retinere valet.

Ita memoriam magnam eis tribuimus, qui integra loca, ne ſyllaba quidem immutata, ex Auctoribus recitare valent. Magnam quoque memoriam illis tribuimus, qui multarum rerum notitiam ita animo comprehenſam tenent, ut data occaſione ideas in ſe reproducere & repro-

& reproductas recognoſcere valeant. Exempla ſpecialia in priori caſu præbent illi, qui integra Biblia, vel Corpus juris integrum memoriæ ita infixerunt, ut ſingula juſto ordine recitare aliiſque in calamum dictitare potuiſſent, ſi Biblia amiſſa, vel Corpus juris amiſſum reſtitui debuiſſent. In poſteriori caſu exemplum ſpeciale offerunt, qui plurimarum diſciplinarum campum ita emenſi ſunt, ut de ſingulis, quotieſcunque fert occaſio, diſſerere valeant.

§. 193.

Gradus memoriæ & imaginationis.

Memoria & imaginatio admittunt gradus, quatenus rerum multarum ideas reproducere & reproductas recognoſcere valemus. Imaginatio eſt facultas ideas reproducendi (§. 92); memoria facultas reproductas recognoſcendi (§. 175), adeoque utraque determinatio animæ (§. 122. 112 *Ontol.*), eaque intrinſeca (§. 545 *Ontol.*), conſequenter cum ſine tertio aſſumto intelligi poſſit, qualitas (§. 452 *Ontol.*). Enimvero alii plures ideas reproducere & reproductas recognoſcere valent, alii pauciores (§. 183). Quare cum id, quo qualitates eædem identitate ſalva in diverſis ſubjectis differre poſſunt, ſit gradus (§. 746 *Ontol.*); imaginatio & memoria gradus habent, quatenus rerum ideæ reproducuntur & agnoſcuntur.

Gradus memoriæ ipſius diſtinguendi ſunt a gradibus bonitatis ipſius. Quemadmodum enim in illis memoriæ magnitudo conſiſtit (§. 192); ita hi bonitatis magnitudinem conſtituunt (§. 190).

§. 194.

Magnitudo memoriæ unde æſtimetur.

Magnitudo memoriæ æſtimatur ex numero rerum, quarum ideas reproducere & reproductas recognoſcere valemus, tum diverſo tempore ſigillatim perceptarum, tum eodem tempore in continua ſerie ſimul perceptarum. Qui enim magnam memoriam habent, multarum rerum ideas reproducere & reproductas recognoſcere, longam quoque rerum ſeriem memoria retinere valent (§. 192). In magnitudine igitur memoriæ æſtimanda habenda eſt ratio multitudinis rerum, ſive diverſo tempore ſigillatim, ſive eodem in continua ſerie ſimul perceptarum, quas reproducere ac reproductas recognoſcere valemus, conſequenter numeri illarum rerum (§. 340 *Ontol.*).

Duplicem magnitudinis memoriæ menſuram offert propoſitio præſens, ſcilicet numerum rerum ſigillatim antea perceptarum, & numerum rerum in continua ſerie eodem tempore perceptarum. Menſura una non æquipollet alteri, cum una in alterius locum ſurrogari non poſſit: neque enim qui longam rerum ſeriem memoriæ mandare valet, ut eandem, quando ita viſum fuerit, denuo recitare poſſit, ideo multarum quoque rerum diverſo tempore perceptarum ideas retinere valet; nec ex adverſo longam rerum ſeriem ſucceſſive perceptarum memoria tenere valet, qui rerum ingente multitudine memoriam quaſi obrutam habet. Non tamen repugnat, ut uterque gradus locum habeat in eodem ſubjecto.

§. 195.

Exercitiũ quid dicatur.

Actuum ſpecie vel genere eorundem iteratio dicitur *Exercitium*: quod adeo ***gradus admittit pro numero actuum partim eodem, partim diverſo tempore repetitorum.***

Ita exercitium ſcribendi conſiſtit in iteratione actuum ſcribendi, ſive eadem continuo ſcribas, ſive diverſa. Similiter exercitium ſaltandi conſiſtit in iteratione actuum ad ſaltationem requiſitorum. In utroque caſu iteratio eodem tempore continua eſſe poteſt; diverſo autem tempore interrupta eſt, quatenus inter unam & alteram actuum continuo iteratorum ſeriem tempus interjicitur, quo nullus iſtiuſmodi actus exiſtit.

Digitized by Google

§. 196.

Exercitia, quibus quid memoriæ mandatur & retinetur.

Quoniam actibus eodem tempore, vel etiam diverſo iteratis memoriæ mandamus, quod retinere volumus (§. 179); *ut quid memoriæ mandetur & eadem retineatur, exercitio opus eſt* (§. 195).

Per naturam & eſſentiam nimirum animæ fieri poteſt, ut ideas rerum ſemel perceptarum reproducamus, reproductas recognoſcamus & facilitatem utrumque faciendi conſervemus. Sed ut actu in anima obtineat, quod per naturam & eſſentiam ejus poſſibile, exercitio opus eſt. Hinc oleum & operam perdunt in ideis rerum ſibi comparandis, qui negligunt exercitia eas memoriæ mandandi & ſemel eidem mandatas eadem retinendi. Sed de his plura paulo inferius, ubi de oblivione agemus.

§. 197.

Modus extendendi imaginationem & memoriam.

Exercitio obtinetur, ut imaginatio ideas plures ſimul reproducat & per longius temporis ſpatium immutatas conſervet. Illuſtre exemplum nobis præbet *Joannes Walliſius*, Mathematicus merito ſuo celeberrimus, qui Algebræ C. 103 f. 449 Vol. II. Oper. narrat, ſe nocte mera peregiſſe operationes arithmeticas in numeris multo majoribus, quam quis ſperet clara luce fieri poſſe. Sane cum *Joannes Georgius Pelshover*, Regiomontanus Boruſſus, A. 1670 d. 18 Februarii ſtylo Angliæ ipſum viſeret; noctu in tenebris decumbens, ſola fretus memoria, ex numero 53 locorum 24681357910121411131516182017192122242628302325272931 radicem quadratam 27 locorum 157103016871482805817152171 fere extraxit non alia uſus methodo, quam quæ communiter uſitata. Imo f. 550 addit, ſe res mathematicas, etiam ſubtiliſſimas longaque conſequentiarum ſerie connexas, & demonſtrationes bene longas & ſatis intricatas haud felicius expedire potuiſſe quam nocte ſilente & meris tenebris, quando nihil adfuit, quod aures oculoſve alio abriperet, quin poſſet tota mentis attentione illis incumbere, totumque rei ambitum, etiam late patentem, una quaſi ſynopſi animo præſentem ſiſtere, eamque ſic enodare & ordinare, ut alias vix potuerit. Ipſe autem ingenue fatetur, quod eam vim imaginationis atque memoriæ exercitio fuerit conſecutus. Etenim f. 449 cum antehac, inquit, curioſitatis gratia tentaverim aliquando, quouſque vis memoriæ mihi ſuppeteret ad peragendas operationes arithmeticas (puta multiplicationem, diviſionem, radicum extractionem ſimileſve) abſque ope calami & atramenti, aut quæ horum inſtar ſunt: remque ſatis ſuccedere deprehenderim (verbi gratia) in extrahenda radice quadratica ex numero figuris 8, 10, 12 aut etiam pluribus ſcripto: procedere viſum eſt pedetentim (non quidem uno impetu eodemque tempore, ſed ſucceſſive pluribus intervallis) idem experiri (nec ſine ſucceſſu) in numeris (quod ajunt) locorum 20, 30, 40. Ad domeſticam quoque provocare poſſum experientiam. Etenim initio ſtudii mathematici ac inprimis algebraici in lecto decumbens meris tenebris problemata algebraica ſolvi & calculo ad finem perducto formulas geometrice conſtruxi ſola imaginationis ac memoriæ vi, cumque interdiu ſolu-

tionem

Digitized by Google

tionem ac conſtructionem repeterem, me nihil a vero aberraſſe deprehendi. Satis autem ſuperque recordor, me nonniſi prævio exercitio id obtinuiſſe.

Cur tempus nocturnum faveat in præſente negotio, jam non inquirimus, etſi *Vvalliſius* in iis, quæ adduximus, verbis haud obſcure id innuat. Paulo enim deinceps ex inſtituto ea de re nobis dicendum erit, ubi de attentione agemus. Ceterum quæ præſens fert propoſitio, ea unuſquiſque in ſeipſo experiri poterit, juniore præſertim ætate, utut cum *Vvalliſio* non ad eandem metam perveniat.

§. 198.

Extenſio imaginationis & memoriæ quid ſit.

Imaginatio dicitur extendi, ſi plures ideas ſimul producere & per longum temporis ſpatium productas conſervare apta redditur. Et ***Memoria*** extendi dicitur, quatenus ideas iſtas continuo recognoſcit. Quoniam itaque exercitio efficitur, ut imaginatio ideas plures ſimul producere & per longius temporis ſpatium immutatas conſervare valeat (§. 197); nos autem identitatis idearum conſervatarum nobis continuo conſcii ſumus, experientia teſte, easdemque adeo continuo recognoſcimus (§. 173); ***imaginationem & memoriam exercitio extendere valemus.***

Extenſio imaginationis & memoriæ adeo firmiter cohærent, ut hæc una cum illa obtineatur. Quodſi tamen ſufficiente acumine utamur, memoriæ quid acquiri, dum imaginatio extenditur, quod ante iſti non aderat, haud difficulter perſpicitur. Etenim memoriæ tribuitur, quod omnium iſtarum idearum, quas ſimul appercipimus, identitatem per omnem temporis tractum agnoſcamus, quemadmodum ex demonſtratione corollarii præſentis liquet, quodque quaſdam reproductas recognoſcamus. Exemplo anteriori (§. 197) idem palam redditur. Etenim dum *Vvalliſius* ſibi primum propoſuit numerum 53 locorum, ut inde extraheret radicem; fieri non potuit, ut totum continuo obtutu comprehenderet. Quamobrem tot ejus notas reproducere debuit in ipſa operatione, quot neceſſariæ erant ad ſingulas operationes particulares. Duplex vero hic fuit memoriæ officium, ſcilicet ut ejus vi agnoſceremus identitatem notarum reproductarum cum iis, quæ in ſerie vi imaginationis primum aſſumta locum iſtum occupabant, & ut durante operatione aliqua particulari agnoſceret, notas, quarum nobis conſcii ſumus, eſſe conſtanter eaſdem. In his extenſio memoriæ conſiſtit, quæ ab extenſione imaginationis, quæ ideas producit & conſervat, utique diverſa.

§. 199.

Initium & progreſſus extenſionis memoriæ.

Si quis imaginationem & memoriam extendere velit; a gradu minori extenſionis continuo progrediendum ad majorem. Probat idem exemplum *Walliſii* & quilibet experimentum in ſemetipſo capere poteſt. Etenim *Walliſius* operationes prolixas arithmeticas ſola imaginationis, atque memoriæ vi abſoluturus initium fecit in numeris ex 8, 10, 12 figuris conſtantibus ac deinde progreſſus continuo eſt ad prolixiores, donec tandem in numero 53 locorum eandem perficere poſſet. Si enim exercitia per ſingulos dies continuentur, & ſingulis diebus inſenſibiliter difficiliora inſtituantur; nulla eſt ratio, cur his imaginatio & memoria ſufficere non debeant, cum anterioribus ſeu proxime præcedenti ſufficerent. Per inſenſibilia autem incrementa cum differentia quantumvis magna ſucceſſu temporis inter exercitia prima & ultima enaſcatur; imaginatio quoque & memoria continuo magis magiſque extenditur.

Dome-

Digitized by Google

Domeſticam hic quoque experientiam appellare poteram, ad quam ante (§. 199.) provocavi; ipſo enim probe memini, me a facilioribus exorſum ad difficiliora progreſſum fuiſſe per inſenſibilia incrementa. Et ſane ſi quid memoriæ mandandum, quod prolixius eſt; citius ac facilius idem efficitur, ubi particulam unam alteri continuo addis, quam ſi uno veluti impetu totum eidem ingerere coneris. Conſultiſſimum eſt, ſi quis experimentum in ſeipſo capere ſtudeat. Quouſque progredi poſſit, experientia docebit.

§. 200.

Diſtincta perceptio cur juvet memoriam.

Quæ diſtincte percipiuntur, memoriæ facilius mandantur diutiuſque retinentur, quam quæ confuſe percipiuntur. Si quid enim diſtincte percipimus, plura ſigillatim enuntiabilia in eodem diſtinguimus (§. 38). Ponamus majoris evidentiæ gratia nos in objecto O diſcernere, quæ inſunt, A, B, C, D, E &c. & ea eodem ordine ſe invicem excipere, quo literæ ſe invicem conſequuntur. Patet nos primo ipſum A ſigillatim nobis repræſentare, non attentis ceteris quæ adſunt, atque deinde cogitationem ſucceſſive ad B, C, D, E &c. promovere. Quare dum per aliquem temporis tractum ſingula hæc, quæ inſunt, A, B, C, D, E &c. ſenſui vel imaginationi præſentia ſiſtimus & ad ordinem, quo ſe invicem conſequuntur, reſpicientes, A & B ſimul, D & E ſimul &c. percipimus, facilitatem acquirimus una cum A reproducendi perceptionem ipſius B, & cum ipſo B perceptionem ipſius C ac ita porro (§. 108), ut adeo excitata idea ipſius A recurrat quoque idea ipſius B, & hinc porro ipſius C ac ita porro (§. 109). Atque ita ipſum O memoriæ mandamus (§. 178), eo quidem ſucceſſu, ut perinde ſit ac ſi unicum ſaltem A, vel B, vel C, vel D, vel E eidem mandaſſemus.

Enimvero qui objectum O nonniſi confuſe percipit, quæ ipſi ſigillatim enuntiabilia inſunt A, B, C, D, E &c. non diſtinguit (§. 39); adeoque totum uno obtutu comprehendit. Quoniam igitur non attendit numerum eorum, quæ ipſi O inſunt, nec ad ordinem, quo invicem ſequuntur; ſubſidio illo deſtituitur, quo in diſtincta perceptione idea ipſius B producitur ope alterius A, idea ipſius C ope alterius B ac ita porro. Quamobrem cum in priori caſu ſubſidium quoddam reproducendi & recognoſcendi ideas ſuppeditetur, quo in altero caſu caremus; diuturna objecti contemplatione in caſu priori memoriæ idem facilius mandari debet, quam in poſteriori, ſecus enim ſubſidium iſtud nullum foret, conſequenter diſtincte percepta facilius memoriæ mandari debent, quam quæ confuſe percipiuntur.

Si quis de veritate facti dubitet, eum a poſteriori convinci conſultum eſt. Quamobrem propoſitionem præſentem experientia adhuc confirmare lubet, utut rationem ejus perſpexerimus. Ponamus te legere hiſtoriam quandam præſertim prolixiorem multiſque circumſtantiis perplexis involutam. Quodſi lectionem ita inſtituas, ut textum auctoris diſtincte reſolvas, ſingula facta, ſingulas circumſtantias a ſe invicem ſeparans ac ordinem, quo ſe invicem excipiunt, perpendens; te quæ legiſti exactiſſime

enarra-

Digitized by Google

enarrare poſſe intelliges, cum, illa non adhibita diligentia, idem a te fieri nondum poſſe animadvertas, etſi eodem tempore conſumto textum auctoris aliquoties relegeris. In caſu priori hiſtoriam diſtincte percipis (§. 38); in poſteriori confuſe (§. 39). Quoniam hiſtoriam in caſu primo accurate enarrare vales, in poſteriori non item; ideam ejus reproducendi & reproductam recognoſcendi facultatem in caſu priori tibi comparaſti, quam in caſu altero nondum acquiſiviſti, adeoque in priori memoriæ eandem mandaſti (§. 178), eandemque eadem retinuiſti (§. 180), cum in poſteriori eandem memoriæ nondum mandaveris, nedum retinueris. Idem vero lectioni impendiſti tempus, adeoque æque diuturna fuit objecti contemplatio. Quamobrem in caſu priori facilius memoriæ hiſtoriam mandaſti & retinuiſti, quam in altero. *Diſtincte igitur percepta facilius memoriæ mandari ac diutius eadem retineri, quam confuſe percepta, patet.* Idem experiri licet in demonſtrationibus præſertim prolixis, quæ diſtincte reſolutæ & ſenſui ac imaginationi objectæ multo facilius memoriæ mandantur diutiuſque eadem retinentur, quam ubi in confuſe perceptis acquieſcis. Imo idem experiri licet in lectione librorum quorumcunque.

Maximæ utilitatis eſt propoſitio præſens, cum oſtendat modum multa memoriæ facile mandandi ac firmiter eadem retinendi. Et huic ſane conſentanea eſt praxis omnis, qua memoria juvatur, qualiacunque tandem ſint artificia, quibus eidem ſuccurritur. Inter illa artificia occurrit dogmatum in tabulas relatio, in quibus uno quaſi conſpectu exhibentur, quæ de eodem ſubjecto tenenda ſunt, ac præterea in claſſes quaſdam generales revocantur numeriſque diſtinguuntur, ut & diſtincte percipi poſſint, ſi ſingula ſigillatim perluſtrantur & quo ordine ſe invicem excipiant perpenditur, & confuſe quoque percipiantur, ſi uno obtutu totam tabulam comprehendis. Ita enim obtinetur, ut & integram tabulam ſolius imaginationis ac memoriæ vi tibi repræſentare ac eadem ſingulas in eadem claſſes deſignare, & in ſingulis deſcribere valeas, quæ iiſdem conveniunt. Quodſi diſtincta perceptione juves imaginationem atque memoriam, ut tabulam, quam conſtructam perluſtraſti, tanquam præſentem tibi repræſentare & ſingula in eadem collocanda tanquam in iiſdem deſcripta exhibere valeas; eo ipſo imaginatio & memoria haud parum extenditur (§. 198). Quamobrem etſi in diſciplinis conveniat methodus ſcientifica, quæ unumquodque eo loco tradi jubet, quo per antecedentia intelligi ac demonſtrari poteſt (§. 133 *Diſc. prælim.*); non tamen ideo contemnendæ ſunt tabulæ mnemonicæ, quæ doctrinis, quibus imbutus eſt animus & quarum evidentiam ex demonſtrationibus, ſicuti claritatem ex definitionum legitima concatenatione per ſubordinationem decentem facta (§. 119 *Diſc. prælim.*) hauſit, facile retinendis inſerviunt. Noſtra ætate fere in deſuetudinem abiit tabularum iſtarum uſus, ſane eximius, ſi in præjudicium methodi ſcientificæ non tendat, qua in re peccatum eſt a majoribus; ſed vel ad ſyſtematicam tractationem præparet tironem, vel idem abſolutæ ſuperaccedat, quando nimirum nihil amplius ſupereſt, quam ut clare ac evidenter percepta memoriæ fideliter mandentur, ut, quæ didiciſti veraque cognoviſti, occaſione ita ferente dextre ac utiliter applicare poſſis. De tabulis iſtis mnemonicis plura diximus in Horis ſubſecivis A. 1730. trim. æſtiv. num. III. pag. 468.

§. 201.

Artificioſa idearum reproductio & recognitio.

Si ideas rerum vel verborum reproducendas ad objecta quædam viſibilia referimus, veluti ſi verba in iis deſcripta imaginamur; conſpectu objectorum ideæ in nobis reproducuntur & recognoſcuntur. Quodſi enim verba quædam aut nomen rei cujuſdam objecto cuidam viſibili veluti inſcripta tibi imagineris

(id

Digitized by Google

(id quod fieri poſſe, quovis momento in temetipſo experiri poteris); objectum iſtud verbaque eidem inſcripta vi imaginationis ſimul percipis; actuſque imaginationis tibi conſcius es. Quodſi jam objectum iſtud intueris, illud neceſſario percipis (§. 79). Enimvero ſi qua ſimul percepimus & unius perceptio denuo producitur ſenſus vi, imaginatio etiam perceptionem alterius producit (§. 104). Ad conſpectum igitur objecti ideæ verborum, quæ eidem veluti inſcripta imaginatus fueras, ſimul reproducuntur una cum actu imaginationis, quo ea quaſi inſcripſeras, conſequenter reproductas recognoſcis (§. 174). Si verbis ideam rei ſubſtituas; demonſtrationem adhuc eandem ſubſiſtere animadvertes.

Propoſitio præſens eſt fundamentum artificiorum, quibus ad juvandam imaginationem & memoriam utimur. Per legem enim imaginationis patet (§. 117), reproductionem idearum non aliter arbitrio noſtro ſubjici poſſe, quam ubi eas cum ideis aliis per coexiſtentiam aut immediatam ſucceſſionem copulamus. Quicquid igitur ad reproductionem idearum dato tempore abſolvendam inſervire debet, ex hoc fonte derivandum, niſi quatenus eorum ratio ſimul haberi poteſt, quæ imaginationi ac memoriæ extendendæ inſerviunt (§. 199. 200).

§. 202.

Artificium memoriæ.

Artificium memoriæ dicimus actionem, qua quid aptum efficitur ad idearum reproductionem & recognitionem juvandam, quod per ſe eandem juvare non poterat.

Ita ſi nobis imaginemur, verba quædam parieti adſcripta; hoc *ipſo* efficimus, ut conſpecto pariete verborum iſtorum idea in nobis reproducatur & reproducta recognoſcatur (§. 201): conſiſtit igitur in hac actione, qua parietem aptum efficimus ad ideam verborum reproducendam & eorum recognitionem juvandam, artificium memoriæ. Scilicet memoriæ artificium eſt, quod diu vel ſæpius verba iſta veluti parieti inſcripta nobis imaginemur, & parietem intuemur, quando verborum illorum meminiſſe voluerimus.

§. 203.

Artificiorum iſtorum uſus.

Quoniam per artificium memoriæ aptum quid redditur ad idearum reproductionem & recognitionem juvandam, quod per ſe ad eandem nil quicquam conferre poterat (§. 202), imaginationis vero eſt ideas reproducere (§. 104), memoriæ reproductas recognoſcere (§. 175); *per artificia memoriæ imaginatio & memoria arbitrio noſtro ſubjicitur.*

Artificiis nimirum iſtis obtinetur, ut ideas reproducamus & reproductas recognoſcamus, quando & ubi nobis libuerit.

§. 204.

Artis Mnemonicæ definitio.

Ars Mnemonica ſeu *Ars memoriæ* dicitur ars memoriam extendendi artificiiſque juvandi, *Mnemonicorum* nomine veniunt præcepta illius artis.

Veteribus hanc artem fuiſſe excultam, ex auctore ad *Herennium* lib. 4. conſtat, ubi tamen eandem reſtringere videtur ad ſola artificia, quibus memoria juvatur (§. 202). Sed conſultius eſſe videtur, ut arti huic tribuamus, quicquid a nobis ad memoriam amplificandam, perficiendam & quocunque modo juvandam proficiſci poteſt. Eccur enim entia multiplicemus præter neceſſitatem? Fertur *Simonides* primum inveniſſe hanc artem, quemadmodum narrat *Cicero* lib. 2. de Oratore. Artem mnemonicam in ſe ſignificatu ſtrictiori deſcribit laudatus antea auctor ad *Herennium*; quem ſi conſulere volueris, conſtabit utique eam non alio niti fundamento, quam quod paulo ante adſtruximus (§. 201).

§. 205.

§. 205.

Memoria naturalis dicitur, quæ homini abſque ulla exercitatione prævia & ullis artificiis ineſt. *Acquiſita* appellatur, quæ prævia exercitatione & artificiorum ope comparatur. Ejus adeo ſpecies eſt *artificioſa*, quæ nonniſi artificiorum ope in nobis datur. *Memoriæ naturalis & acquiſitæ, atque artificialis differentia.*

Hoc ſane ſenſu memoriam artificioſam ſumunt veteres, ut videre eſt apud *Ciceronem* atque *Herennium*: ſed iidem exercitatione comparatam a naturali non diſtinguunt, quod tamen fieri nobis commodum viſum. Malumus adeo memoriæ naturali opponere acquiſitam, quæ duas ſub ſe complectitur ſpecies, alteram innominatam, alteram artificioſam. *Goclenio* in Lexico memoria artificioſa & acquiſita ſynonyma ſunt.

§. 206.

Memoria acquiſita ac in ſpecie artificioſa arte mnemonica obtinetur. Memoria enim acquiſita prævia exercitatione & artificiorum ope obtinetur (§.205), ac in ſpecie quidem artificioſa artificiorum ope comparatur (§. *cit.*). Enimvero arte mnemonica memoria extenditur (§.204), adeoque exercitatione prævia (§.195): arte etiam mnemonica per artificia juvatur memoria (§.204). Memoria igitur acquiſita & in ſpecie artificioſa arte mnemonica obtinetur. *Memoria acquiſita quomodo obtineatur.*

Apparet adeo uſus artis mnemonicæ, quæ memoriam naturalem perficit, ut imaginationis ac memoriæ ope efficere valeamus, quod alias a nobis fieri minime poſſet.

§. 207.

Memoria dicitur *labi*, ſi ideam reproductam habemus pro eadem, quam ante nos habuiſſe conſcii nobis ſumus, etſi immutata fuerit, ſeu corrupta. Memoria in hoc caſu etiam *nos fallere* dicitur, quatenus in cauſa eſt, ut diverſa habeamus pro iiſdem. *Memoria quando labatur, noſque fallat.*

E.gr. Vidimus Sempronium veſte viridi indutum. Recurrit nobis idea Sempronii vi imaginationis producta, ſed quæ cum veſte rubra indutum ſiſtit. Quodſi nobis perſuadeamus nos vidiſſe Sempronium veſte rubra indutum, memoria labi noſque fallere dicitur.

§. 208.

Quoniam nihil frequentius eſt, quam ut homines diſſentiant in iis, quæ ſimul viderunt; cum repugnet idem ſimul fuiſſe & non fuiſſe (§.28. *Ontol.*), neceſſe eſt, ut vel uni imaginatio rem aliter repræſentet, quam erat, vel utrique. Quia tamen uterque ſibi conſcius eſſe videtur, ſe talem vidiſſe, qualem ſibi repræſentat; memoriam vel unius, vel utriuſque labi neceſſe eſt (§. 207). *Memoriam* igitur *labi poſſe manifeſtum eſt.* *Quod memoria labi poſſit.*

Lapſus memoriæ nemo non in ſe unuſquiſque experiri poteſt, modo attendere velit. Errores inprimis calculi lapſu memoriæ committuntur ab iis, qui in eodem exercitati ſunt. Imo plures alii eidem debentur, quemadmodum inferius oſtenſuri ſumus.

§. 209.

Memoria dicitur *labilis*, quatenus fieri poteſt, ut labatur, ſeu lapſus eidem non repugnat. Quare cum manifeſtum ſit memoriam labi poſſe (§. 208): *memoria* utique *labilis*. *Labilitas memoriæ.*

Memoriam eſſe labilem, adeo compertum eſt, ut eam eſſe labilem in proverbium fere abierit. Utinam vero eam perpenderent, qui ex erroribus lapſu memoriæ commiſſis, & a quovis tirone facile colligendis neſcio quid adverſus errantes colligere volunt! Aſtronomi

Digitized by Google

æquiores ceteris ſe præbent, qui errores calculi memoriæ lapſu commiſſos facile condonant alteri.

§. 210.

Lapſus memoriæ cauſa.

Si imaginatio ad rerum olim perceptarum ideas diverſas ſpectantia in unam confundit, nec anima ſibi conſcia eſt ideæ rei unius, quam reproductam cognoſcit, quidpiam ex idea rei alterius admiſceri; memoria labitur. Etenim dum ideam olim perceptæ rei vi imaginationis reproducit anima reproductamque recognoſcit *per hypoth.* conſcia ſibi eſt ſe rem iſtam olim percepiſſe (§. 173). Quoniam vero imaginatio eidem aliquid admiſcet ex idea rei alterius antea ſimiliter perceptæ; ideam quoque ejus, quod alteri admiſcetur, reproductam recognoſcit (§. 174), adeoque non minus ſibi conſcia eſt, ſe idem olim percepiſſe (§. 173). Enimvero quia ſibi conſcia non eſt, id ex idea rei alterius ideæ rei reproductæ admiſceri *per hypoth.* id ad eam pertinere putat. Ideam igitur vi imaginationis jam reproductam pro eadem habet, quam olim habuit, cum rem ſenſu perciperet, utut immutata fuerit (§. 207). Memoria igitur labitur (*§. cit.*).

Memorabile mihi ſuccurrit exemplum, quo propoſitio præſens confirmatur. Titius adoleſcens in lectione poetarum Græcorum *Homeri*, *Heſiodi*, *Pindari* verſatus fuerat. Cum ab eadem abſtinuiſſet, in manus ipſius inciderat libellus, qui ſub titulo Hellenodiæ Lutheranæ editus eſt & in quo cantiones in Eccleſia uſitatæ in rhythmos Græcos ejuſdem terminationis, retentis melodiis, converſæ leguntur. Eum curioſitatis gratia aliquoties perlegerat & ope melodiarum ipſi admodum familiarium identitatem terminationum, qualis in verſibus Germanicis recepta, memoriæ firmiter infixerat. Aliquot annis elapſis ubi ſermo incidebat de Poeſi Germanica, quod ob identitatem terminationum in verſibus præter metrum obſervandam ſit difficilis; Titius contendebat, eandem difficultatem obtinere in verſibus Græcis, qui perinde ac Germanici eandem admittant terminationem, & quicquid ceteri, qui aderant, in contrarium dicebant, ſe a ſententia ſua dimoveri non patiebatur: ſe enim optime recordari ejus ajebat, quod in *Homero*, *Heſiodo*, *Pindaro*, aliis obſervaverit. Imo tam certus ſibi videbatur ſententiæ ſuæ, ut vix propriis oculis fidem haberet, cum in *Homero* contrarium videret, & attonita mente hæreret, quid reſponderet non habens. Evidens hic eſt, lapſum memoriæ contigiſſe ex eo, quod vi imaginationis eædem terminationes rhythmorum in Hellenodia ideæ verſuum Græcorum Poetarum fuere admixtæ, nec Titius ejus ſibi conſcius fuit, tantummodo ſibi conſcius verſuum *Homeri*, *Heſiodi*, *Pindari* a ſe aliquando lectorum, & terminationum earundem in rhythmis Græcis obſervatarum. Hinc vero ſimul liquet, quam facilis ſit memoriæ lapſus ac ſubinde inevitabilis, ut adeo abſonum ſit eundem labentibus imputari.

§. 211.

Ideas reproducendi & reproductas recognoſcendi impotentia.

Si res nec diu, nec ſæpius ſive ſenſu, ſive imaginatione percipiantur; ideas earum vi imaginationis reproducere non poſſumus, nec reproductas ſenſu recognoſcere valemus. Etenim ſi res nec diu, nec ſæpius ſive ſenſu, ſive imaginatione percipiantur; fieri non poteſt, ut, ſi idea rei ſimul perceptæ in anima producatur, illius etiam idea ſimul recurrat (§. 107). Quare cum imaginatio in reproducendis ideis rerum antea perceptarum conſtantem hanc legem ſequatur, ut, ſi unius rerum ſimul perceptarum perceptio in nobis producatur, perceptionem quoque alterius producat (§. 117); ſi res nec diu, nec ſæpius ſive ſenſu, ſive imaginatione percipiantur, ideas earum vi imaginationis reproducere non poſſumus.

Quodſi

Digitized by Google

Quodſi ideam rei antea perceptæ vi imaginationis reproducere non valemus, ejuſdemque ſenſu jam productæ nobis conſcii ſumus; perinde eſt, ac ſi eam prima vice perciperemus, cum prima vice eandem percipientis imaginatio ſimiliter eam ideam cum aliis non reproducat (§.117). Nulla igitur adeſt ratio, cur nobis conſcii eſſe debeamus, quod rem iſtam jam perceperimus, vel ideam iſtam jam ante habuerimus, conſequenter conſcii nobis eſſe non poſſumus, quod eandem jam habuerimus (§.70. *Ontol.*). Quamobrem ideam rei antea perceptæ, etſi jam ſenſuum vi reproducatur, recognoſcere non valemus. Enimvero ſi res nec diu, nec ſæpius ſive ſenſu, ſive imaginatione percipiantur; ideas earum reproducere non poſſumus *per partem primam*. Ergo nec ideas ſenſu reproductas recognoſcere valemus.

Utrumque confirmatur a poſteriori. Experimur enim deeſſe nobis facultatem reproducendi ideas rerum antea perceptarum: experimur etiam deeſſe nobis facultatem ideas rerum antea perceptarum recognoſcendi, ſi ſenſuum ope denuo producantur, ubi res, cum primum perciperentur, non diu percepimus, neque deinde eas ſæpius percepimus. Quod vero deeſſe debeat, inde colligimus, quod jam ceſſet ratio, cur in caſu oppoſito adſit. Si vero ratio ſufficiens ceſſat, illud etiam ceſſare debet, quod propter eam potius eſt, quam non eſt (§.118. *Ontol.*).

Propoſitio præſens a poſteriori adeo manifeſta nobis videtur, ut eam unuſquiſque ſtatim largiatur, qui ſibi conſcius eſt, quomodo objecti diuturna vel ſæpius iterata contemplatione ideam ejus reproducendi & reproductam recognoſcendi facilitatem ſibi comparaverit. Quodſi tamen in notionem evidentiæ curatius inquiras; notioni principii ontologici, quod adduximus (§.118. *Ontol.*), claræ quidem, etſi confuſæ, id tribuendum eſſe animadvertes.

§. 212.

Si ideam ſenſuum ope reproductam non recognoſcere valemus; nec eam vi imaginationis reproducere valemus. Si enim ideam ſenſuum ope reproductam recognoſcere non valemus; nobis conſcii non ſumus, quod eam jam antea habuerimus (§.173), conſequenter ratio ceſſare debet, cur nobis conſcii ſimus, nos eam jam antea habuiſſe (§.118 *Ontol.*). Quare cum ideam reproductam recognoſcamus, adeoque nobis conſcii ſimus nos eam jam antea habuiſſe (§.173), quia idea reproducta in alia perceptionum ſerie continetur, quam ante percepta continebatur & utriuſque ſeriei nobis conſcii ſumus (§.174), utriuſque autem ſeriei nobis conſcii eſſe nequeamus, niſi vi imaginationis rei, quæ nunc ſenſu percipitur, idea cum ideis ceterarum rerum antea cum eadem perceptarum ſimul reproducatur, quod per ſe patet; idea vi imaginationis non producitur, dum ſenſuum ope reproducitur, ubi eam recognoſcere non valemus. Patet itaque ſi ideam ſenſuum ope reproductam recognoſcere non valeamus; nos nec eam vi imaginationis reproducere valere.

Nexus recognitionis & reproductionis idearum.

Idem etiam ſic oſtenditur. Ponamus nos imaginationis vi reproducere

 valere

valere ideam ejuſdem rei, quæ nunc ſenſu denuo percipitur. Quoniam res ſenſu jam percipitur *per hypoth.* neceſſe eſt ut idea ejus cum ideis rerum aliarum ſimul perceptarum actu reproducatur vi imaginationis (§.104). Anima igitur perceptiones ſenſuales cum phantaſmatis conferens perſpicit, ideam rei ſenſu nunc reproductam in alia perceptionum ſerie contineri, quam antea percepta, ab imaginatione nobis exhibita continebatur, adeoque illam recognoſcere valet: id quod hypotheſin evertit.

Veritatem propoſitionis præſentis etiam in nobis ipſis experimur, modo ea attentione uti poſſimus, quæ ad impotentiam obſervandam ſufficit. Etenim ſi rem ſenſui oblatam admoniti recognoſcere non valeamus, clauſis oculis, ut mentem a ſenſu abducamus, ejus aciem in ideas, quas habemus, intendimus, ſi forſan exiguam claritatem habeat idea vi imaginationis cum ſociis reproducta, eam tamen animadverſuri (§.101). Enimvero dum nihil ejus animadvertere valemus, in hæc tandem verba erumpimus: nos nullo prorſus modo meminiſſe poſſe, quod rem iſtam jam antea ſenſu perceperimus; quo ipſo ſignificamus impotentiam ideam vi imaginationis reproducendi (§.92).

Quoniam recognitio idearum, conſequenter rerum, quas repræſentant, cum earum reproductione vi imaginationis facta adeo firmiter cohæret; mirum videri non debet, quod vulgo facilitas ideam reproducendi ad memoriam referatur, & facultas reproductam recognoſcendi, in qua proprie memoria conſiſtit (§.175), nonniſi tacite ſupponatur (§.177).

§. 213.

Recognitionis iteratæ ratio.

Si res aliqua ſæpius ſenſu vel vi imaginationis percepta & in iteratis perceptionibus recognita fuit; eandem poſtea reproductam anima recognoſcit ex eo, quod eam jam ante recognoverit. Etenim ſi res aliqua ſæpius ſenſu vel imaginationis vi percepta & in iteratis perceptionibus recognita fuit, vi legis imaginationis (§. 117) poſthac idea iſta cum perceptione actus recognitionis reproduci debet (§.107). Quoniam igitur anima ſibi conſcia eſt, ſe ideam iſtam jam antea recognoviſſe, conſequenter ſe jam antea ſibi conſciam fuiſſe, quod eandem ideam, quæ nunc in eadem reproducta fuit, jam antea habuerit, (§.173); ex eo utique intelligit, quod ideam, quæ nunc in eadem reproducta fuit, jam antea habuerit, conſequenter ratio ſufficiens recognitionis in eo continetur (§.56. *Ontol.*). Quare cum poſita ratione ſufficiente ponatur etiam id, quod per eam potius eſt, quam non eſt (§. 118 *Ontol.*); ex eo, quod ideam, quæ nunc denuo reproducitur, jam antea reproductam recognovimus, recognoſcimus.

Actiones ſeu operationes animæ in recognitionem idearum reproductarum influere, vidimus jam ſuperius (§.174), cum recognitionem ideæ prima præſertim vice reproductæ demonſtraremus. Imo nihil magis influit in iſtam recognitionem, quam operationum mentis circa eas ſimultanea reproductio.

§. 214.

Recognitionis

Si res aliqua ſæpius cum aliis aliiſque percepta & in iteratis perceptionibus recognita fuit; ideæ poſtea reproductæ adhæret perceptio quædam confuſa, unde

Digitized by Google

de recognoſcitur. Si enim res aliqua ſæpius cum aliis aliiſque percepta & in iteratis perceptionibus recognita fuit; idea ejuſdem reproducta fuit ſecunda vice cum iis perceptionibus, quas anima in prima ſimul habuit; in tertia tam cum iis, quas in prima, quam cum iſtis, quas in ſecunda habuit; in quarta tam cum iis, quas in prima & ſecunda, quam quas in tertia habuit & ita porro (§.174): id quod etiam experimur, dum ſingulas ideas reproductas mentis acie perluſtramus, utpote ſucceſſive in eas incidentes, quæ diverſis vicibus una percepimus. Quoniam vero toties quoque recognita fuit, quoties iterato reproducta fuit *per hypoth.* perceptio quoque iteratæ recognitionis una cum idea rei toties perceptæ ac recognitæ reproduci debet (§.107.117). Quoniam igitur multiplices perceptiones cum idea rei ſæpius jam perceptæ una reproducuntur, anima vero omnes ſimul uno veluti obtutu comprehendens in perceptione hac compoſita non diſtinguit eas a ſe invicem, quæ ipſam ingrediuntur; perceptio iſta confuſa eſt (§.39). Atque adeo patet perceptioni rei ſæpius cum aliis aliiſque perceptæ & in iteratis perceptionibus recognitæ adhærere perceptionem quandam confuſam. *iteratæ ratio alia.*

Enimvero quoniam ipſa experientia edocti ſumus, perceptionem iſtiuſmodi confuſam adhærere rebus antea jam perceptis; ex perceptione iſta confuſa perceptionis reproductæ ſocia intelligitur, quod eam jam antea habuerimus. Eſt igitur confuſa illa perceptio ratio ſufficiens, cur intelligamus, quod perceptionem reproductam jam habuerimus (§.70 *Ontol.*), conſequenter ratio ſufficiens recognitionis (§.173). Quare cum poſita ratione ſufficiente poni etiam debeat id, quod propter eam potius eſt, quam non eſt (§.118 *Ontol.*); ex confuſa iſta perceptione ideæ reproductæ ſocia anima ideam reproductam recognoſcere debet.

Propoſitio præſens plurimum prodeſt ad perceptiones confuſas, quæ vi imaginationis, ſive ideis ſenſualibus, ſive phantaſmatis ſociantur, evolvendas, ut ſucceſſive ſingulæ reddantur claræ. Ad eam vero atque præcedentem attendere debent, qui veritatem propoſitionis de modo recognoſcendi ideas reproductas (§.174) experimento in ſe facto intelligere geſtiunt. Alias enim accidit, ut in caſuum propoſitionis præſentis, vel præcedentis incidentes modum recognitionis non agnoſcant, adeoque tanquam ſpurium rejiciant, quod eum experientiæ contrarium judicent. Referenda igitur eſt propoſitio præſens in earum numerum, quæ mentis aciem intendunt, qua ſemetipſam cognoſcit.

§. 215.

Memoriæ opponitur *Oblivio*, quæ adeo eſt impotentia ideas reproductas (conſequenter res per eas repræſentatas) recognoſcendi. *Oblivionis definitio.*

Memoria enim eſt facultas ideas reproductas recognoſcendi (§ 175). Ergo ſi oblivio contraria eſſe debet memoriæ; in impotentia eas recognoſcendi conſiſtere debet: facultati enim agendi opponitur impotentia, cum in poſteriori caſu impoſſibile eſſe debeat, quod in priori poſſibile. Definitio oblivionis cum nominalis ſit, arbitraria utique eſt, atque ideo nulla prorſus probatione indiget. Quoniam tamen arbitrium regi debet rationibus, nec a ſignificatu recepto temere ſit recedendum (§. 142. *Diſc. prælim.*); cur oblivionem ita definiamus, reddenda nobis fuit ratio.

§. 216.

Digitized by Google

§. 216.

Impotentia reproducendi ideas ad oblivionem pertinens.

Quoniam ideam imaginatione reproducere nequit, qui eandem ope ſenſuum reproductam recognoſcere non valet (§.212); qui vero rei cujuſdam oblitus eſt, eam recognoſcere non poteſt, dum ſenſu eandem percipit (§.215): ***qui rei cujuſdam oblitus eſt, ideam ejus vi imaginationis reproducere nequit***. Hinc & ***ad oblivionem ſpectat impotentia reproducendi ideas rerum antea perceptarum***.

Impotentia reproducendi ideas opponitur facultati eaſdem reproducendi, adeoque imaginationi (§. 104), conſequenter ad eandem referri nequit. Quamobrem quoniam oblivio abſque iſta impotentia locum habere nequit, nulla vero ratio eſt, cur iſtam peculiari nomine inſigniamus, neque ullum peculiare nomen ſuppetit, quod eidem tribui poſſit; ad oblivionem utique referenda. Conſentit quoque communis loquendi uſus, quo impotentia reproducendi ideas rerum antea perceptarum una cum impotentia eaſdem recognoſcendi oblivio ſalutatur.

§. 217.

Quorumnam obliviſcamur.

Si quas ideas longo tempore non reproducimus; rerum per illas repræſentatarum obliviſcimur. Etenim ſi longo tempore ideas aliquas non reproducimus, ceſſat ratio, cur memoriæ retineantur (§ 181), conſequenter eadem retineri nequeunt (§.118 *Ontol.*). Anima igitur facilitatem ideam reproducendi & reproductam recognoſcendi, quam habuerat, amittit (§.180), conſequenter ad eas reproducendas & recognoſcendas impotens redditur. Quare cum in iſta impotentia ideas recognoſcendi atque reproducendi oblivio conſiſtat (§. 215. 216); eorum obliviſcimur, quorum ideas longo tempore non reproducimus.

Idem etiam ſic oſtenditur. Si quas ideas longo tempore non reproducimus; eas poſthac vi imaginationis nec reproducere, nec ſenſuum miniſterio reproductas recognoſcere valemus (§.211). Quare cum eorum obliviſcamur, quorum ideas miniſterio ſenſuum reproductas recognoſcere non poſſumus (§.215), neque vi imaginationis reproducere valemus (§.216); illarum rerum obliviſcimur, quarum ideas longo tempore non reproducimus.

Veritatem propoſitionis præſentis unusquiſque in ſemetipſo experitur. Lubet tamen in medium afferre exemplum memoratu dignum, quod a *Leibnitio* me accepiſſe memini. Ex duabus epiſtolis *Joannis Huddenii* de reductione æquationum & de maximis & minimis, quæ inter Commentarios in Geometriam *Carteſii* leguntur, apparet, virum fuiſſe Algebræ ac Geometriæ ſublimioris peritiſſimum. Quodſi opus MSC. proſtaret, in quod inventa ſua retulit, multo magis idem appareret. Enimvero Conſul Amſtelodamenſis factus rerum gerendarum cura a calculi algebraicis & figuris geometricis avocabatur, ut horum ideas in ſe reproducendi occaſione deſtitueretur. Quamobrem cum *Leibnitius* ex Gallia redux eundem accederet de rebus ad Geometriam ſublimiorem ſpectantibus cum ipſo collocuturus; librum ſuum MSC. ei obtulit, ut eundem perluſtraret, quem facete ſe doctiorem appellabat, propterea quod ideas rerum geometricarum & algebraicarum oblivioni dederat. Propria igitur inventa non amplius intelligebat, nedum noverat *Huddenius*, propterea quod rebus aliis intentus diu de iiſdem non cogitaverat. *Iſaacus Newtonus* inventorum mathematicorum gloria eminet, quæ inprimis in eximio opere Principiorum philoſophiæ naturalis mathematicorum leguntur. Communis fama fuit non modo in Anglia, verum etiam in Germania, in quam inde tranſlata, eum ætate provectiore libros a ſe conſcriptos non amplius intellexiſſe. Probabilitate non deſtituebatur vi propoſitionis præſentis. Cum enim ultra ſeculi quadran-

tem

Digitized by Google

rem diſtet editio ſecunda a prima, nulla tamen inventa ulteriora huic acceſſerint, qualia uberrima & maxima a tanto viro proficiſci poterant intra tantum temporis intervallum; haud obſcure hinc colligitur, quod intra iſtud temporis intervallum de rebus geometricis, quales in Opere Principiorum continentur, non amplius cogitaverit. Eas igitur rurſus oblivisci debebat. Nihil autem hoc ipſum derogat laudibus ſummis tanti viri, quas ex inventis conſecutus. Manet enim inventor, ſive inventa propria ipſemet iterum oblivioni dederit, ſive ad extremum uſque vitæ halitum eadem memoria retinuerit. Abſit etiam ut quis ſibi perſuadeat, vires intellectus decreviſſe, ſi quis oblivioni dedit, quæ noverat in aliqua ſcientiæ parte, animum deinde ad alia appellens! Eadem igitur *Newtonum* laus manet, ſive fama de oblivione inventorum propriorum vera fuerit, ſive fallax, quemadmodum *Pembertonus* contendit in præfatione ad Conſpectum Philoſophiæ *Iſaaci Newtoni*, quem idiomate Anglico edidit. Quatenus fama ſumitur vera, propoſitionem præſentem illuſtrat.

§. 218.

Quomodo oblivio a poteſtate noſtra pendeat.

Si rei cujuſdam ideam pro arbitrio noſtro reproducere & non reproducere poſſumus; eandem oblivioni tradere valemus. Si enim arbitrii noſtri eſt ideam rei cujuſdam reproducere & non reproducere; ab eadem reproducenda tanto tempore abſtinere poſſumus, quanto libet. Quare cum rei illius obliviſcamur, cujus ideam longo tempore non reproducimus (§. 217); rem iſtam oblivioni tradere valemus, cujus ideam pro arbitrio noſtro vel reproducere, vel non reproducere poſſumus.

Utilitatem non exiguam habet præſens propoſitio in Moralibus, ubi ſæpius intereſt ut norimus, utrum in poteſtate noſtra poſitum ſit, nec ne, ut quid oblivioni tradamus, ne præcipiamus, quæ fieri nequeunt. Ceterum dari talia, quorum ideas nuum reproducere velimus in poteſtate noſtra poſitum eſt, obvia experientia confirmat.

§. 219.

Quando in re recognoſcenda hæreamus.

Si rem antea perceptam ſenſu denuo percipiamus, & vi imaginationis reproducta ejus & rerum aliarum idea fuerit obſcura; in ea recognoſcenda hæremus ſeu certo eam recognoſcere non valemus. Etenim ſi idea reproducta vi imaginationis fuerit obſcura; rem repræſentatam ex ea non agnoſcere, nec a ceteris perceptibilibus diſtinguere valemus (§. 32). Quamobrem ſi eam ad præſentem referamus, identitatem rei ſenſus atque imaginationis vi repræſentatæ agnoſcere minime valemus (§. 181 *Ontol.*). Et quoniam ideæ rerum ceterarum non minus obſcuræ ſunt *per hypoth.* nec eas agnoſcere atque ab aliis diſtinguere valemus (§. 32), conſequenter nec nobis conſcii ſumus, ideam ſenſu nunc reproductam in alia perceptionum ſerie contineri, quam cum ante perciperetur continebatur. Illam igitur recognoſcere non valemus (§. 174). Quoniam tamen idea illa obſcura vi imaginationis reproducta ideæ rei ſenſu denuo perceptæ adhæret *per hypoth.* eique ſubinde, quæ clare percipiuntur, ineſſe poſſunt (§. 33); anima ex idea confuſa, quæ ſenſu perceptæ vi imaginationis adjungitur, rem recognoſcere adſueta (§. 214), aliquid adeſſe videt, unde res recognoſcitur, quatenus nempe rei perceptæ imaginationis vi quædam reproducta idea adhæret, præſertim ſi ex iis, quæ obſcuræ perceptioni clare percepta inſunt, aliquid identitatis rei ſenſu perceptæ ac vi imaginationis repræſentatæ ſimul percipit. Ponitur igitur aliquid rationis, ſed non ſufficiens ad rem recognoſcendam (§. 56 *Ontol.*), quatenus ſcilicet notio obſcura & confuſa

in

Digitized by Google

in genere notionum conveniunt, a ſe invicem tamen differunt (§.31.32); neque diverſitas ſerierum, in quibus res nunc percepta & antea percepta continetur, clare percipitur. Quamobrem non prorſus impoſſibile nobis videtur, nos ideam ejus rei jam antea habuiſſe, imo ſubinde probabile videtur, nos eam jam ante habuiſſe (§.578 *Log.*), certo tamen id nobis conſtare nequit (§.574 *Log.*). Rem igitur ſenſu nunc perceptam certo recognoſcere non valemus (§.173), ſeu in ea recognoſcenda hæremus.

Idem confirmatur a poſteriori. Ponamus Titium vidiſſe Mevium in loco aliquo publico, ubi multus erat hominum ſibi ignotorum confluxus, ut adeo oculos in eodem defixos non diu retinuerit. Ponamus porro Titium denuo videre Mevium in ædibus Sempronii ac in eo recognoſcendo hærere. Hanc hæſitationem ſignificaturus ait, videri ſibi quaſi Mevium jam viderit, ſe tamen id pro certo aſſeverare non poſſe. Quodſi jam in caſu ſimili conſtitutus ad temetipſum attenderis; obſcuras quaſdam ideas menti tum obverſari animadvertes, quæ probabilitatis quandam ſpeciem cum formidine oppoſiti inducunt. Hæres igitur in re, quam nunc percipis, recognoſcenda, quod idea vi imaginationis reproducta ad conſpectum ejuſdem ſit obſcura, utut quidpiam inſit, quod clare percipitur, ad rem tamen recognoſcendam minime ſufficiens.

Hæret nimirum in re recognoſcenda, qui probabile ſibi eſſe conſcius eſt, quod ideam ejus jam ante habuerit, non tamen certo novit. Ita enim aliquid rationis perſpiciens in aſſenſum trahitur vi probabilitatis: ſed ejus inſufficientiam agnoſcens ab eodem retrahitur. Etſi adeo pronus ſit ad aſſentiendum, quandam tamen adhuc repugnantiam animadvertit, quam ſuperare non valet.

§. 220.

Idea rei reproducta vi imaginationis quando ſit obſcura.

Si rei antea clare perceptæ idea vi imaginationis reproducta fuerit obſcura; anima nonnullorum oblita eſt, quæ in eadem clare perceperat. Quoniam enim idea vi imaginationis reproducta obſcura eſt *per hypoth.* ad rem repræſentatam (§.48) agnoſcendam & ab aliis perceptibilibus diſtinguendam non ſufficit (§.32). Enimvero quia eandem ante clare percepiſti *per hypoth.* idea, quam habebas, eidem agnoſcendæ ac ab aliis diſtinguendæ ſufficiebat (§.31). Quare cum res agnoſcatur ac ab aliis diſtinguatur per ea, quæ ipſi inſunt, quod per ſe patet & obvia experientia confirmatur; in poſteriori caſu, quando rem clare percipiebas, tibi nonnullorum in ea conſcius eſſe debebas, quorum tibi conſcius non es in priori, quando eam obſcure percipis. Quando igitur obſcuram rei antea clare perceptæ ideam vi imaginationis reproducis; nonnulla ad eam pertinentia reproducere minime vales. Jam vero ea obliti ſumus, quorum ideas reproducere (§.216), vel etiam ſenſu reproductas recognoſcere non valemus (§.215). Quædam itaque obliti ſumus, quæ in re clare percepta apperceperamus, quando vi imaginationis ideam nonniſi obſcuram reproducimus rei antea clare perceptæ.

Oblivione ideæ deteriorantur, ut claræ in obſcuras abeant: id quod unuſquiſque in

ſeipſo experiri poteſt, quando negligit media, quibus res clare perceptæ memoriæ mandantur & ſemel mandatæ eadem retinentur, hoc eſt, ſi ideam rei clare perceptæ non ſæpius in ſe reproducit (§. 179. 181). Inprimis hic commoda ſunt exempla, quæ oblivioni tradita exhibent in ideis obſcuris rerum antea clare perceptarum, quarum ideas claras antea etiam vi imaginationis reproducere poteras.

§. 221.

Idea rei in præſenti perceptæ ſocia.

Idea rei, quæ percipitur, ſocia dicitur, idea tota compoſita, quæ vi ideæ rei, quæ jam percipitur, ab imaginatione producitur.

Ponamus te videre Titium in foro, quem ante videras in templo, & ab imaginatione (§. 104) produci ideam Titii tanquam ſedentis in templo una cum partialibus aliis templi & rerum in eodem præſentium. Dicimus ideam totam compoſitam ex ideis templi, Titii, perſonarum ac rerum aliarum in templo præſentium ideam ſociam Titii, quatenus eum jam in foro videmus, aut, ſi mavis, ideam ſociam ideæ ſenſualis Titii, quam jam habes.

§. 222.

Quando nobis videamur rem antea perceptam jam vidiſſe, ſed ignorantes quãdo & ubi.

Si rem ante ſenſu perceptam ſenſu denuo percipias & in idea ſocia obſcura aliquid tantummodo claritatis fuerit ideæ partiali ejuſdem rei; videris tibi rem antea percepiſſe, ſed ubi vel quando perceperis ignoras. E. gr. ſi Titium jam in foro vides, quem ante videras in templo, & idea ſocia tantummodo aliquid claritatis habet in idea partiali perſonæ Titii; dico te tibi videri Titium vidiſſe alibi, ſed non meminiſſe ubi eum videris. Etenim quia idea ſocia obſcura eſt *per hypoth.* ad ea omnia agnoſcenda atque ab aliis diſtinguenda, quæ in eadem continentur, non ſufficit (§. 32). Quoniam itaque in idea ſocia continentur ideæ partiales, quas imaginatio occaſione ideæ ſenſualis Titii una cum idea ejuſdem Titii antea in templo viſi producit (§. 221. 40), adeoque ideæ templi, perſonarum rerumque aliarum in eodem præſentium (§. 104); ad perſonam Titii, templum, perſonas ac res in templo præſentes agnoſcendum minime ſufficit. Enimvero quia ideæ Titii vi imaginationis reproductæ aliquid claritatis adeſt *per hypoth.* quidpiam ad perſonam Titii ſpectans clare percipitur, conſequenter eundem agnoſcere ac ab aliis diſtinguere valemus (§. 31). Jam cum phantaſma Titii cum idea ejus ſenſuali componimus, identitatem ejus, quod clare in phantaſmate percipitur, in utraque idea animadvertimus, atque inde probabile efficitur, phantaſma iſtud referre Titium, quem jam videmus (§. 578 *Log.*), adeoque eundem jam antea videmur nobis vidiſſe (§. 214). Quoniam vero ideis partialibus ceteris, quæ compoſitionem ſociæ ingrediuntur, nihil claritatis ineſt *per hypoth.* nec templi, nec rerum in eo præſentium tibi conſcius eſſe potes (§. 32), conſequenter ignoras, ubi vel quando eundem videris.

Idem confirmatur a poſteriori: etenim caſus hic frequentiſſimus eſt, quo perſonam, quam videmus, ita alloqui ſolemus: Videor me te alicubi vidiſſe, ſed recordari nequeo, ubi & quando te viderim. Quodſi vero tunc temporis, quando aliquem ita alloquimur, ad noſmetipſos attendimus & ad interiora mentis rimanda ſatis acuti ſumus; in id incidemus, quod in perſona, quæ oculis noſtris præſens ſiſtitur, obſervatum

nobis probabile reddit, quod eam jam alias viderimus. Mentis vero aciem in ipſam magis adhuc intendentes, ea intentione, num ſuccurrat forſan locus vel tempus, quo perſonam iſtam vidimus; nonniſi obſcuram quandam ideam animo obverſari animadvertemus, quæ præter locum in genere, vel tempus ſeu ſucceſſionem quandam, aut multitudinem in genere nil repræſentat, ut impoſſibile ſit vel locum in ſpecie, vel res, quarum ſucceſſione notionem temporis habemus, vel res multitudinem conſtituentes agnoſci ac a ſe invicem diſtingui.

Propoſitio præſens eſt caſus ſpecialis antecedentis (§. 220). Neque enim piget caſus ſpeciales a ſe invicem accurate diſtinguere, ut excitemus acumen ad interiora mentis perluſtranda neceſſarium.

§. 223.

Quando hæreamus in eo, quid alicubi perceperimus.

Si rem ante ſenſu perceptam ſenſu denuo percipias & in idea ſocia obſcura aliquid tantummodo claritatis fuerit ideæ partiali rei alicujus antea cum præſente ſimul perceptæ; videris tibi rem, quam nunc percipis, quodam in loco, vel aliquo tempore, vel cum re quadam alia percepiſſe, etſi parum certus ſis, num eadem præciſe res fuerit, quam nunc percipis. Quoniam idea ſocia rei, quæ percipitur, tota idea compoſita eſt, quæ vi ideæ rei, quæ jam percipitur, ab imaginatione producitur (§. 221), vi imaginationis autem producuntur ideæ rerum cum ea, quam nunc percipis, antea ſimul perceptarum (§. 104); ſi ponamus e. gr. te videre aliquem fructum in foro, quem ante videras in horto, imaginatio reproducit horti rerumque aliarum in eodem præſentium ideam. Quoniam idea horti partialis clara eſt *per hypoth.* ad eum agnoſcendum & ab aliis diſtinguendum ſufficit (§. 31), adeoque videris tibi aliquid vidiſſe in horto iſto (§. 214). Enimvero quia idea fructus vi imaginationis producta obſcura eſt *per hypoth.* ad eum agnoſcendum & ab aliis diſtinguendum non ſufficit (§. 32), adeoque ignoras utrum fructum quempiam videris, nec ne, multo minus noſti, num hunc præciſe fructum videris, quem nunc præſentem intueris. Patet itaque te quidem tibi conſcium eſſe, quod in horto aliquid videris; non tamen certum eſſe, utrum hunc præciſe fructum, num aliud quid videris.

Idem etiam oſtenditur a poſteriori. Caſus enim propoſitioni præſenti reſpondens is eſt, quo rem quandam, veluti plantam exoticam, videntes in hæc verba erumpimus: videri nobis nos plantam iſtiuſmodi jam vidiſſe in horto Titii; pro certo tamen id aſſeverare minime poſſe. Reſpondet etiam eidem caſus alter agnatus, quo affirmamus, nos aliquid vidiſſe in horto Titii, ſed quid fuerit non recordari. Prior nimirum caſus obtinet, quando idea plantæ vi imaginationis producta vegetabile quodpiam in genere exhibet; caſui autem poſteriori locus eſt, quando objecti in horto viſi idea nonniſi ens in genere refert.

Immiſcet ſeſe hiſce memoriæ atque imaginationis actibus cognitio ſymbolica, de qua inferius ſuo loco dicemus. Quamobrem qui experimentum eorum, quæ hic ſtabilimus, in ſeipſis capere volunt: illi probe attendere debent, num quid cognitionis ſymbolicæ ſubſit.

ſubſit. Sane non exiguus attentionis gradus, nec acumen leve requiritur, ſi quis vel quotidie in anima ſua obſervanda ad notiones diſtinctas revocare voluerit, notiones confuſas evoluturus & quid in obſcuris lateat conſectando aſſecuturus. Ubi quis Pſychologiæ & Ontologiæ aſſiduam navaverit operam ac methodi vim perſpexerit & in poteſtatem ſuam redegerit; is ſenſim ſenſimque illam attentionem illudque acumen acquiret, plurimum ſibi in philoſophiæ moralis tam theoria, quam praxi profuturum.

§. 224.

Quando uti umque contingat.

Si rem ante ſenſu perceptam ſenſu denuo percipis, & in idea ſocia obſcura aliquid claritatis eſt ideæ partiali ejuſdem rei, nec non ideæ partiali rei cujuſdam alterius antea cum præſente ſimul perceptæ; videris tibi rem, quam nunc ſenſu percipis, antea percepiſſe quodam in loco, vel aliquo tempore, vel etiam cum re quadam, an tamen præciſe hanc rem perceperis, & num hoc præciſe in loco, vel hoc præciſe tempore, vel cum hac præciſe re eandem perceperis, pro certo aſſeverare non potes. Quodſi enim rem ante ſenſu perceptam ſenſu denuo percipis & in idea ſocia obſcura aliquid claritatis eſt ideæ partiali ejuſdem rei *per hypoth.* videris tibi rem antea percepiſſe, utut certo affirmare non poſſis, quod eam jam ante perceperis (§. 222). Quoniam porro aliquid etiam claritatis adhæret ideæ partiali rei cujuſdam alterius antea cum præſente perceptæ *per hypoth.* & rem, quam nunc percipis, videris tibi jam ante percepiſſe *per demonſtrata*; rem, quam nunc percipis, tibi percepiſſe videris quodam in loco, vel aliquo tempore dato, vel cum re quadam alia, utut non certus ſis, quod eam præciſe in iſto loco, vel iſto tempore, vel cum re iſta perceperis (§. 223). Enimvero nec pro certo aſſeverare poteras, quod rem iſtam præciſe jam antea perceperis *per demonſtrata*. Ergo videris tibi rem, quam nunc ſenſu percipis, antea percepiſſe quodam in loco, vel aliquo tempore, vel etiam cum re quadam, an tamen præciſe hanc rem perceperis, & num hoc præciſe in loco, vel hoc præciſe tempore, vel cum hac præciſe re eandem perceperis, pro certo aſſeverare non potes.

Confirmatur propoſitio præſens etiam a poſteriori. Etenim eidem reſpondet caſus, quo rem intuentes, quam percipimus, in hæc tandem verba erumpimus: videri nobis nos perſonam hanc vel rem præſentem vidiſſe in horto Titii, etſi id pro certo aſſeverare non poſſimus, ſcilicet quod hanc præciſe perſonam, vel rem in horto præciſe Titii viderimus; ſed fieri poſſe, ut in utroque fallamur.

Atque ita caſus ſingulos ſpeciales contemplati ſumus, in quibus anima in objectis denuo perceptis recognoſcendis hæret (§. 219). Quoniam obſcuritas perceptionum vi imaginationis reproductarum in cauſa eſt (§. 222 & ſeqq.); oblivioni tribuendum eſſe apparet, quod ſubinde in rebus denuo obviis recognoſcendis hæreamus (§. 220). Et oblivio nos admonuit, ut hanc animæ in rebus recognoſcendis hæſitationem hic loci conſideraremus.

§. 225.

Diverſi gradus hæſitationis

Quoniam ideis particularibus, ex quibus ſocia conſtat (§. 221. 40), diverſi convenire poſſunt obſcuritatis gradus, prout plus vel minus claritatis iiſdem ineſt, ſeu in rebus obſcure perceptis plura vel pauciora inſunt,

Digitized by Google

animæ in recognoſcendis rebus.

quæ clare percipiuntur (§. 33); hæſitatio autem animæ in objectis recognoſcendis ab idearum iſtarum obſcuritate pendet (§. 222 & ſeqq.); *hæſitationis animæ in rebus recognoſcendis pro diverſo obſcuritatis ideæ ſociæ gradu diverſi ſunt gradus.*

Experientia corollarium hoc generale propoſitionum præcedentium abunde confirmat. Quodſi enim attendere velimus ad eos caſus, in quibus recognitio rerum antea perceptarum dubia nobis eſt; non aliam, quam obſcuritatem ideæ ſociæ hæſitationis cauſam eſſe intelligemus, ita ut nunc magis, nunc minus hæſitemus, prout major vel minor fuerit illius obſcuritas. Equidem haud difficile nobis foret diverſitatem obſcuritatis ideæ ſociæ ad differentias quaſdam generales revocare ac pendentem inde animæ in rebus recognoſcendis hæſitationem diverſam diſtincte explicatam demonſtrare: ſed non conſultum nobis videtur tanta uti prolixitate, ubi generalibus contenti eſſe poſſumus, quibus excitatur & juvatur acumen in ceteris per ſe videndis, quando occaſio eorum obſervandorum nobis ſeſe offert.

§. 226.

Rei quando meminerimus.

Rei meminiſſe dicimur, quando ideam ejus reproductam recognoſcere valemus, conſequenter nobis conſcii ſumus, nos eam jam antea habuiſſe (§. 173).

E. gr. Narrat tibi Titius, qui peregre iter faciens te inviſit, quod tecum in Academia aliquoties converſatus fuerit, provocans ad circumſtantias ſingulares. Quodſi horum omnium tibi probe conſcius fueris, quod ita facta olim fuerint; reſpondes, te omnium probe meminiſſe. Reproducit Titius tibi ideas rerum antea factarum, quas tum, cum fierent, percepiſti, aut, ſi mavis, anſam earum reproducendarum tibi ſuppeditat. Dum tibi conſcius es, te illa olim percepiſſe, ideas reproductas recognoſcis (§. 173). Dicis igitur te eorum meminiſſe, quia ideam eorum reproductam adhuc recognoſcis. Tamdiu adeo rei cujuſdam meminimus, quamdiu ideam ejus reproductam recognoſcere valemus. Facultas ideam reproductam recognoſcendi memoria dicitur (§. 175). Actum igitur memoriæ exprimimus dicentes, nos rei meminiſſe. Abſentia hujus actus non ſemper oblivionem in caſu dato denotat (§. 215), adeoque nec quaſi ejus actum exprimimus dicentes, nos rei non meminiſſe. Quamobrem conſultum eſt ut adhuc exponamus, quid interſit inter hoſce duos animæ ſtatus, quorum altero dicimus, nos rei non meminiſſe; altero vero affirmamus, nos ejuſdem eſſe oblitos.

§. 227.

Quando rei non meminiſſe & oblivisci dicamur.

Rei non meminiſſe dicimur, quando nobis videmur eam antehac nondum percepiſſe. Aſt *rei obliti* dicimur, quando nobis conſcii ſumus nos ideam ejus percepiſſe, eam vero nunc reproducere non poſſumus.

Nimirum oblivio denotat impotentiam ideas reproductas recognoſcendi (§. 215) eaſque reproducendi (§. 216). Non igitur ante cognoſcimus nos rei fuiſſe oblitos, quam impotentiæ hujus nobis conſcii ſumus (§. 48 *Log.*). Enimvero impotentiæ hujus nobis conſcii eſſe non poſſumus, niſi nobis conſcii ſimus, nos rem iſtam vel olim percepiſſe, quam tamen nunc recognoſcere non valemus, vel cujus nunc ideam reproducere minime poſſumus. Ut appareat, quomodo id fieri poſſit, paulo diſtinctius id nobis erit exponendum. Ponamus te vidiſſe crocodilum, atque meminiſſe, quod crocodilum videris, beneficio cognitionis ſymbolicæ, de qua poſtea dicemus, quatenus nempe memoriam habes horum verborum: *Vidi crocodilum.* Enimvero ſi jam ſermo incidit de crocodilo & ex te quærit aliquis, qualis iſte fuerit, ejus autem ideam reproducere non vales; vel ſi quis tibi monſtrat animal, cui iſtud nominis convenit, tu vero idem recognoſcere non potes, non tibi conſcius utrum crocodilus, quem vidiſti, tale animal fuerit, nec ne; te oblitum eſſe ais, quale animal fuerit crocodilus. Aſt ſi tibi nec conſcius es, te crocodilum aliquando vidiſſe, imo dubitas, utrum videris, nec ne; te non meminiſſe affirmas, quod unquam videris crocodilum. Status hos animæ eſſe a ſe invicem diverſos, nemo non videt, eoſque cum ratione diſtingui non minus in propatulo eſt.

§. 228.

§. 228.

Quid ſit in memoriam revocare.

Res illa, quæ jam percepta perceptioni alterius reproducendæ inſervit, eam nobis *in memoriam revocare* dicitur. Atque hinc affirmamus, quod *alter nobis in memoriam quid revocet, ſi in nobis producit ideam, cujus ope altera reproducitur.*

E. gr. Videns Sempronium, quem ante in nundinis videras, nundinarum meminiſti rerumque ibi viſarum & a te geſtarum. Perſona igitur Sempronii tibi nundinas atque res ibidem viſas & a te geſtas in memoriam revocat. Quodſi Sempronium non vidiſſes, nec nundinæ cum rebus ibidem viſis atque geſtis in memoriam veniſſent. Quodſi vero ponas Titium loqui vel de Sempronio, vel de ipſis nundinis, atque audito ſermone in te naſcatur idea Sempronii ac inde porro idea nundinarum rerumque ibidem viſarum & geſtarum; Titium perſonam Sempronii & nundinas cum rebus ibidem viſis ac geſtis tibi in memoriam revocaſſe affirmas.

§. 229.

Difficultas ideas reproducendi & reproductas recognoſcendi.

Subinde ideam rei una cum re præſente perceptæ reproducere non poſſumus, vel etiam ideam rei antea perceptæ reproductam recognoſcere non valemus; ſed ejus ope reproducimus ideas rerum aliarum ſimul perceptarum & harum demum ſubſidio ideam illam, quam reproducere non poteramus, reproducimus, vel, quam recognoſcere non poteramus, recognoſcimus. Quoniam obvia experientia utrumque manifeſtum eſt, ad exempla provocaſſe ſufficit, quibus excitatur attentio, ut unuſquiſque eadem in ſeipſo obſervare queat & notio propoſitioni præſenti reſpondens clarior redditur. Ponamus te vidiſſe Titium in templo & poſthac de eodem ſermonem incidere, quod in templo præſens fuerit. Vi autem ideæ templi, quæ audito nomine ab imaginatione producitur, ideam Titii reproducere nequis, quemadmodum per legem imaginationis fieri debere videbatur (§. 117). Dum vero aciem mentis in ideam templi intendis; recurrunt ideæ perſonarum aliarum in templo viſarum, in mentem veniunt cogitationes, quas eaſdem reſpiciens foviſti, & tandem eandem quoque ſubit idea Titii, in quem oculos te convertiſſe jam meminiſti, ubi cogitationes iſtas fovebas. Hic igitur templum & perſonam Titii ſimul percepiſti: ſed, dum templum denuo percipis, idea ejus vi imaginationis reproducta, non tamen ſimul reproducitur idea Titii, etſi eam reproducere intendas. Enimvero vi ideæ templi reproducuntur ſucceſſive ideæ rerum aliarum, ſcilicet aliarum perſonarum viſarum & cogitationum mentis, quas habuiſti, donec tandem ſuccedat Titii quoque idea, quam initio reproducere non poteras immediate ope ideæ templi. Eodem modo ſeſe res habet in caſu altero. Ponamus te vidiſſe in horto Mevii plantam quandam exoticam, & poſthac eandem plantam denuo videre in horto Caji. Sempronius monet plantam hanc eſſe eandem, quam in horto Mevii jam videras; ſed quod eandem videris minime meminiſti. Dum conſtanter aſſeverat Sempronius, te eandem plantam in horto Mevii jam vidiſſe; mentis aciem in hortum Mevii dirigis, vi imaginationis repræſentatum. Succedunt variarum rerum ibidem viſarum ideæ, in qua-

rum

rum ſerie dum contineri quoque animadvertis plantam, quam præſentem contueris, ſubito eam recognoſcis & Sempronio jam aſſentiris, quod eadem ſit, quam videras in horto Mevii. Hic ideam rei antea ſenſu jam perceptæ, quando eam denuo percipis, non recognoſcis, etſi ſubeat mentem idea rei antea ſimul perceptæ, quemadmodum per legem memoriæ fieri debere videbatur (§.174). Enimvero ope ideæ rei ſimul perceptæ reproducis reproductaſque recognoſcis rerum aliarum tunc temporis quoque perceptarum ideas, atque earum tandem auxilio eam recognoſcis, quam initio recognoſcere non poteras.

Non inquirimus in rationem, cur id fiat, etſi manifeſta ſit ſuperiorum gnaris. Nimirum ideæ junguntur potiſſimum actibus reflexis mentis, atque adeo non omnia ſimul percepta ita inter ſe connexa ſunt, ut unius idea reproducta reproducatur etiam altera, ſi præſertim non ſæpius ſimultanea perceptio iteretur, ubi recognitio quoque actuum reflexorum numerum ingreditur. Plenior adeo lux hiſce affulget ex ſequentibus, ubi de actibus reflexis mentis plura dicemus ex inſtituto.

§. 230.

Reminiſcentiæ definitio. Perceptionum præteritarum mediata reproductio & recognitio, aut, ſi mavis, facultas perceptiones præteritas mediate reproducendi & recognoſcendi *Reminiſcentia* dicitur. Vocatur etiam *Recordatio*.

Ita in exemplis anterioribus (§. 229) reminiſceris, te Titium, de quo ſermo eſt, vidiſſe in templo, quem te ibidem vidiſſe meminiſſe non poteras. Similiter reminiſceris te plantam, quam in horto Caji vides, in horto Mevii jam vidiſſe: id quod meminiſſe non poteras, cum Sempronius te admoneret.

§. 231.

Reminiſcentiæ medium. Quoniam dum reminiſcimur rei alicujus, vel ejuſdem recordamur, ejus ideam mediantibus aliis reproductis reproducimus & recognoſcimus (§.229); *dum rei cujuſdam reminiſci volumus, ad circumſtantias loci & temporis aliaſque res tum præſentes, quando eam percepimus, vel alias eidem ſimiles, affines, aut contrarias attendimus.*

Utimur eodem medio, quoties alter recordari nequit eorum, quæ ipſum meminiſſe volumus. Atque eodem modo etiam utimur locis in tabulis mnemonicis, quoties non ſatis fidelem experimur memoriam in iis, quæ per tabulas mnemonicas diſpoſita ſunt, quemadmodum intelligitur ex iis, quæ de iiſdem propoſuimus in Horis ſubſecivis A. 1730. Trim. æſtiv. num. III. Medium hoc reminiſcentiæ notiſſimum eſt, atque vulgo adhibetur ab omnibus: reſpondet enim corollario præſenti notio communis, quæ per experientiam domeſticam ingeneratur omnium hominum animis. Hinc *Goclenius* in Lexico philoſophico recordationem ſeu reminiſcentiam definit per ſimulacri amiſſi inſtaurationem, quæ fit diſcurſu ab uno principio noto ad aliud ignotum & conſideratione circumſtantiarum temporis præteriti, quo per ſenſum vel per intellectum res cognita eſt, vel ſimilium & affinium, vel contrariorum. Appellat is ſimulacrum ideam vi imaginationis productam, quam ſupra phantaſma diximus. Refert autem reminiſcentiam etiam ad cognitionem ſymbolicam, de qua nos demum paulo inferius dicemus. Simulacrum amiſſum eſſe affirmat, quatenus ideam rei reproducere non valemus, dum volumus.

§. 232.

Recognitio rei oblivioni traditæ. Quoniam eorum, quæ reminiſcimur, ideam reproducere vel reproductas recognoſcere non valemus, ſicuti cæterorum, quorum meminimus (§.229.230), eorum obliti nobis videmur (§.215). Quia tamen mediantibus perceptionibus præteritis aliis ideas iſtas tandem reproducimus & reco-

recognoſcimus (§. 230); *dum rei reminiſcimur, eam recognoſcere nobis videmur, quam obliti fueramus.*

Hinc apud *Goclenium* in Lexico philoſophico Reminiſcentia ſeu recordatio etiam definitur, quod ſit recognitio rei, quam homo oblitus eſt. Nempe homo denuo cognoſcit, quod cognoverat ante, ſed oblitus fuerat, novitque ſe id denuo cognoſcere. Etſi enim videri poſſit *Goclenium* per recognitionem tantummodo intelligere iteratam cognitionem, dum oblivionem factam eſſe dicit propter ſimulacri rem repræſentantis amiſſionem, & recognitionem fieri ait per ſimulacri amiſſi inſtaurationem; non tamen iteratæ cognitionis apperceptionem excludere poteſt, quippe ita in præſenti caſu cogitationibus noſtris adhærens, ut ab iis eandem ſeparari impoſſibile ſit. Rectius tamen alii ſpecies ſive ideas rerum dixerunt tectas, quam amiſſas, ideo reminiſcentiam definientes per diſquiſitionem tectarum ſpecierum.

§. 233.

Et hactenus quidem dicta ſufficiant de facultatis cognoſcitivæ parte inferiori, quantenus eam a poſteriori agnoſcimus. Progrediendum igitur nunc erit ad partem quoque ſuperiorem, quatenus eadem experientia magiſtra cognoſcitur. A parte inferiori ad ſuperiorem non progreſſus fit per ſaltum, ſed per gradus intermedios, quos tamen rectius ad ſectionem ſecundam rejicimus. Quoniam gradus iſti inter utramque partem intermedii ſunt, ideo fieri non potuit, quin jam in præſente ſectione, in notis præſertim, eorum ſubinde fieri debuerit mentio, cum per notiones communes confuſas ſatis intelligantur, etſi jam inſtituti ratio poſtulet, ut eos quoque diſtincte explicemus. *Scholion generale.*

SE-

Digitized by Google

SECTIO III.
DE
FACULTATIS COGNOSCENDI
PARTE SUPERIORI.
CAPUT I.
De Attentione & Reflexione.

§. 234.

Apperceptionis dependẽtia a noſtro arbitrio.

E*fficere poſſumus, ut in perceptione compoſita partialem unam magis appercipiamus, quam ceteras*. Hoc unuſquiſque quovis momento in ſe experiri poteſt. Intuere quæſo faciem hominis; videbis frontem, oculos, genas, naſum, os & mentum ſimul & tibi conſcius eris, quod ſingulas haſce partes uno obtutu comprehendas: oculis enim a facie averſis, dum quærenti, quid videris, reſpondes, te faciem hominis & in ea ſingulas iſtas partes vidiſſe, confiteris. Enimvero fieri poſſe deprehendis, ut faciem alterius intuens magis tibi conſcius ſis oculorum, quam ceterarum partium faciei. Similiter ponamus te ſimul videre objecta in templo præſentia & verba concionatoris audire; ponamus porro te etiam æſtum percipere, quo fervet aer. Fieri a te poſſe deprehendes, ut magis tibi conſcius ſis verborum oratoris ſacri, quam objectorum, quæ in oculos incurrunt, & æſtus corpori moleſti. Patet itaque a te effici poſſe, ut in iis, quæ ſimul percipis, unius tibi magis ſis conſcius, quam ceterorum, conſequenter ut in perceptione compoſita partialem unam magis appercipias, quam ceteras (§. 40. 25).

Videmus itaque apperceptionem pendere aliquatenus a poteſtate noſtra.

§. 235.

Diverſitas claritatis in ſimul perceptis.

Dum perceptionem partialem magis appercipimus quam ceteras, quæ in eadem totali continentur; ea nobis ceteris clarior eſt. Quando enim perceptionem quandam partialem magis appercipimus, quam ceteras, quæ in eadem totali continentur; magis nobis ejuſdem conſcii ſumus, quam ceterarum (§. 25). Quodſi ejuſdem magis conſcii ſumus, quam ceterarum; rem quoque per eam repræſentatam (§. 24) magis agnoſcimus ac ab aliis perceptibilibus diſtinguimus, quam ceteras per ceteras perceptiones repræſentatas (§. 31). Perceptio igitur partialis, quam magis appercipimus ceteris,

teris,

Digitized by Google

teris, clarior nobis eſt ceteris, quæ una cum ipſa in eadem perceptione continentur.

Non ſolum hoc obtinet in rebus ſenſu perceptis, verum etiam in iis, quæ vi imaginationis percipiuntur. Imo valet etiam, quatenus mens ſeipſam percipit ac operationum ſuarum ſibi conſcia eſt. Præterea locum habet in omni rerum cognitione, ſive ea intuitiva fuerit, ſive ſymbolica. Non e longinquo hic petenda probatio, cum domeſtica unumquemque experientia eaque admodum obvia id docere poſſit.

§. 236.

Quoniam efficere poſſumus, ut in perceptione compoſita partialem unam magis appercipiamus, quam ceteras (§. 234), dum autem perceptionem partialem magis appercipimus quam ceteras, quæ in eadem totali continentur, ea nobis ceteris clarior eſt (§. 235); *efficere* utique *poſſumus ut in perceptione compoſita partialis una majorem claritatem ceteris habeat*. *Animæ poteſtas in claritatẽ perceptionũ.*

Patet adeo eſſe aliquam animæ in claritatem perceptionum poteſtatem eandemque ab arbitrio ipſius pendere aliqua ex parte.

§. 237.

Facultas efficiendi, ut in perceptione compoſita partialis una majorem claritatem ceteris habeat, dicitur *Attentio*. *Attentionis definitio.*

Ponamus e. gr. nos ſimul percipere verba loquentis, videre præterea objecta in eo, quo ſumus, loco præſentia & oculis noſtris oppoſita, percipere etiam calorem, quo abundat aer in eodem loco. Quodſi perceptiones iſtas ſimultaneas inter ſe compares, non eodem gradu claritatis omnia ſimul percipi animadvertes. Quodſi enim verba loquentis probe agnoſcis eaque a ſe invicem diſtinguis; non æque tibi conſcius es objectorum, quæ lumine ſuo oculos feriunt, imo ſubinde caloris prorſus non tibi conſcius es. Tum vero dicis te attendere ad verba loquentis: imo quæſitus annon hoc vel illud in objecto præſente animadvertas, aut an non calor moleſtus tibi accidat; reſpondes, te jam ad objectum iſtud & calorem non attendere, attendere autem ad verba loquentis, ſignificaturus ſcilicet te illud in objecto non animadvertere, nec calorem admodum clare percipere, atque hoc ipſo rationem redditurus, cur id fiat. Hinc non modo apparet definitionis præſentis realitas, quæ per præcedentia jam ſatis manifeſta; verum etiam intelligitur vocabulum attentionis ſumi a nobis in ſignificatu recepto: ſit ita quod aliter videatur illis, qui notionem, quæ ipſis eſt, confuſam nunquam ad diſtinctam revocarunt.

§. 238.

Senſatio impedit, quominus ad phantaſma ſimus attenti, & ſenſatio fortior impedit, quominus ad debiliorem ſimus attenti. Phantaſmata vi imaginationis producuntur (§. 93), adeoque per actus imaginationis ſubſiſtunt. Quoniam itaque ſenſationes actus imaginationis obſcurant, ita ut hos ſubinde prorſus non appercipiamus (§. 99); impediunt utique, quominus phantaſmatis magis nobis conſcii ſimus, quam rei ſenſu perceptæ (§. 25), conſequenter quominus efficiamus, ut phantaſma nobis fiat clarius ideis ſenſualibus. Impediunt itaque quominus ad phantaſma ſimus attenti (§. 237). *Impedimenta attentionis a ſenſu objecta.*

Quoniam ſenſatio fortior obſcurat debiliorem, ita ut ſubinde debiliorem prorſus non appercipiamus (§. 76); eodem, quo ante, modo patet ſenſationem fortiorem impedire, quominus ad debiliorem ſimus attenti.

Idem confirmatur a poſteriori. Ponamus te vi imaginationis tibi repræſentare imaginem *Moſis* in templo viſam & ad eam attendere. Quodſi objectum aliquod præſens in oculos incurrit, v. gr. arbor vicina, dum in hortum

Digitized by Google

hortum proſpicis; attentionem ad imaginem illam deficere experieris, ad arborem nunc directam nonniſi difficulter ad illam retrahi, præſertim ubi attentionem nondum in poteſtatem tuam redegiſti. Impedit igitur in hoc caſu ſenſatio attentionem ad phantaſma afferendam. Similiter viſum claritate ſua vincere ſenſationes ceteras conſtat. Orator ad verba, quæ recitat, attentus, ubi oculum convertit in perſonam, deficere ſentit attentionem ad ſermonem ſuum.

Propoſitioni huic notio communis reſpondet: unde audias vulgo omnes conqueri, ſeſe non poſſe ad rem præſentem eſſe attentos, ſi organa ſenſoria ab objectis ſenſibilibus feriuntur.

§. 239.

Quomodo tollantur.

Quare ſi ad phantaſmata attenti eſſe velimus; ne objecta externa in organa ſenſoria agant, impedimus. Ita claudimus oculos, ne in eos incurrere poſſit objectum præſens, dum attentionem ad imaginem conſervare volumus, quod alibi a nobis viſum meminimus. Idem a nobis fieri ſolet, ubi majorem ad operationes mentis attentionem conſervare voluerimus.

Videmus ſubinde oratores & concionatores clauſis oculis orationem recitare, ne objecta viſibilia impediant attentionem ad ea, quæ verbis proferunt. Alii oculos ab auditoribus avertunt, ne eorum conſpectu ab attentione avocentur. Tacemus exempla alia, quæ unuſquiſque poſthac facile per ſe agnoſcet, ubi attentione uſus principium præſens applicat, aut, ſi mavis, eruere ſtudet.

§. 240.

Attentio quando facilius, quando difficilius conſervetur.

Quoniam ſenſatio impedit, quominus ad phantaſma ſimus attenti, & ſenſatio fortior impedit, quominus ad debiliorem ſimus attenti (§. 238); *attentio facilius conſervatur, quando pauca in ſenſus externos agunt; difficilius vero, quando multa ſimul, præſertim fortiter, in organa ſenſoria agunt.*

Inde eſt, quod aurora dicatur Muſis amica, quoniam matutino tempore pauca ſunt objecta, quæ in organa ſenſoria agunt, cum nondum ferveat ſolis æſtus, aer ſtrepitu hominum non reſonet, nec corpus ſit ſibimetipſi moleſtum, quemadmodum a prandio præſertim fieri ſolet. Accedunt rationes aliæ ab imaginatione, quæ ex ſequentibus patent. Patet per ſe auroram non eſſe Muſis amicam, ſi eo fueris in loco, ubi primo ſtatim mane multus hominum ſtrepitus eſſe ſolet, aut ubi ſedes in conclavi, in quo calidus nimium aer moleſtus. Ceterum ex eadem ratione multi eruditorum lucubrationes amant, quæ tamen aliis incommodis premuntur.

§. 241.

Attentio ab imaginatione impedita.

Si multa phantaſmata in imaginatione continuo ſibi invicem ſuccedunt; attentio difficulter conſervatur. Quodſi enim multa phantaſmata in imaginatione continuo ſibi invicem ſuccedunt; nova continuo nobis objiciuntur objecta, quorum nobis conſcii ſumus. Quare ubi ad ea attendimus, ceſſat attentio ad objectum, ad quod eandem conſervare conſtitueramus.

Patet idem a poſteriori. Ponamus enim te heri fuiſſe in frequentia multorum hominum ac interfuiſſe convivio lauto atque opiparo, ubi ad ſingula probe attendiſti. Cras meditaturo in mentem veniunt ideæ heſternæ diei: experieris, quam difficile ſit mentem conſervare attentam ad ea, quæ meditaris, ubi præſertim (quod hic ſupponitur) attentionem ad gradum quen-

Digitized by Google

quendam eximium exercitatione nondum evexeris, quemadmodum fieri poſſe mox docebimus.

Caſus ſunt complures alii, ubi idem experiri licet. Quodſi multæ in imaginatione continuo ſibi invicem ſuccedant ideæ, atque his fueris intentus; non audis, quæ ab Oratore ſacro dicuntur, etſi verba in aures incidant, teque eadem audire tibi videris. Impoſſibile nimirum eſt, ut apertis auribus non audias: enimvero quoniam deeſt attentio ad ea, quæ audis, quid audias tibi probe conſcius non es, adeoque multo minus quid audiveris recordari potes. Imaginatio ſane non minus turbat attentionem, quam ſenſus: quod enim ſenſus efficit claritate, id imaginatio variatione ac novitate idearum.

§. 242.

Concurſus ſenſuum atque imaginationis in impedienda attẽtione, & imaginationis ea in re a ſenſu dependẽtia.

Quoniam phantaſmata oriuntur prævia ſenſatione (§. 106), quatenus repræſentant res cum iis, quæ ſenſu percipiuntur, antea ſimul perceptas (§. 117); ubi objecta multa in ſenſus agunt, vi imaginationis quoque multorum objectorum abſentium ideæ reproducuntur, & eorum ope in continua ſerie continuantur, ubi attentionem animæ ad ſe trahunt (§. 104): *ſenſus atque imaginatio in impedienda attentione vires mutuas conjungunt & imaginatio a ſenſu excitatur.*

Unuſquiſque hæc in ſeipſo experiri poteſt, quamprimum ſenſus attentionem ad ſe trahit, eandem poſtea imaginationi nova continuo ſuggerenti inhærere. Senſus claritate ſua attentionem ab objecto, ad quod ea dirigitur, avocant & imaginatio vi dependentiæ a ſenſibus eam in tramite retinet, donec a ſenſu denuo alioſum flectatur vel vi operationum mentis in viam priſtinam reducatur.

§. 243.

Gradus attentionis.

Aliorum attentio tanta eſt, ut vix ac ne vix quidem appercipiant objecta, quæ organa ſenſoria feriunt: aliorum attentio minor eſt, ut ſtatim appercipiant objectum, quod vel leviter organum ſenſorium ferit. Poſterius frequentiſſimum eſt atque vulgo obtinet, ita ut non opus ſit exemplis ſpecialibus idem confirmari (§. 666 *Log.*). Prius autem non experiuntur in ſe niſi illi, qui longis, perplexis atque abſtruſis meditationibus ſunt adſueti. Exemplo nobis eſt *Petrus Remundus de Monmort*, Mathematicus Gallus, qui, referente *Fontenellio* in Elogio, quod legitur in Hiſtoria Academiæ Regiæ Scientiarum A. 1719. p. 115. edit. Bat. inter plurimos ſtrepitus reſolutionibus problematum admodum perplexorum incubuit. In eodem conclavi, quo meditationibus vacabat, pulſabantur inſtrumenta muſica, filiolus hinc inde curſitabat & patrem interpellabat, problematum difficilium ſolutionem ad finem perducebat. Teſtatur autem experientia, quod tanta attentione utentes ad objectum præſens, non ſint ſibi conſcii eorum, quæ ſenſu percipiunt, & ſeſe excuſare, quod hoc vel iſtud non audiverint, ſeu non viderint, quod non attenderint.

Gradus hic in aliis major eſt, in aliis minor: in omnibus haud quaquam idem. Quamobrem ubi quis ad exempla animum adverterit, varietatem ea in re obviam deprehendet. Cavendum vero ne ex uno exemplo judicemus de eo, quod in omni caſu obtinet, aut obtinere debet. Diverſitas graduum hic dependet a diverſa obfuſcatione idearum ſenſualium. Sed naſcitur quoque aliunde: quemadmodum propoſitionibus ſequentibus docere volumus.

Digitized by Google

§. 244.

Alius attentionis gradus.

Alii attentionem ad idem objectum diu conſervare poſſunt; aliorum attentio ſtatim exſpirat. Exemplum nobis præbent illi, qui Matheſi vel Philoſophiæ operam navant. Sunt enim nonnulli, qui attentionem conſervare poſſunt; etiamſi demonſtrationes fuerint longæ, atque perplexæ: alii ex adverſo eam ſtatim deſiderari patiuntur, ubi longa evadit ratiociniorum concatenandorum ſeries. Attentionis ſingularis exempla hic nobis præbent *Clavius* & *Walliſius*. Quanta fuerit attentio *Clavii*, ex ſolo Mathematici hujus opere de Aſtrolabio intelligitur, quod Operum Tomo tertio legitur: etenim ſchemata tam implexa ſunt ac intricata, demonſtrationes tam prolixæ, ut *Tacquetus* Opticæ lib. 3. f. 178 ſibi perſuadere minime poſſit, quod ullus unquam mortalium volumen iſtud totum perlegerit. Teſtatur idem Opus ejus Gnomonicum, quod Tomo quarto Operum continetur: in eo enim demonſtrationes non minus ſunt prolixæ, ſchemata non minus implexa ac intricata, ut adeo exercendæ patientiæ in conſervanda attentione inſervire poſſit. Quamdiu *Walliſius* attentionem ſuam conſervare potuerit, ex Mechanicorum ſive Tractatus de motu parte ſecunda, quæ eſt de centro gravitatis ejuſque calculo, & Operum Vol. II. f. 643 & ſeqq. legitur, ſatis intelligitur. Legat enim, cui volupe fuerit & qui talibus intelligendis par eſt, vel unam propoſitionem, quæ ſola aliquot folia occupat, & adjunctam prolixiſſimam demonſtrationem, nec dubitabit amplius de *Walliſii* in diu conſervanda attentione patientia ſumma.

Quod vero non omnibus datum ſit attentionem tamdiu conſervare, quamdiu *Clavius* & *Walliſius* eandem conſervare potuerint; haud difficulter probatur. Videmus enim, plerorumque attentionem initio ſtudii mathematici deficere, ſi brevem aliquam demonſtrationem concipere debeant. Et *Tacquetus* judicavit, pauciſſimorum attentionem fore tam diuturnam, ut demonſtrationibus *Clavianis* de Aſtrolabio polari perpendendis ſufficiat.

Habemus hic alteram attentionis menſuram, tempus ſcilicet, per quod ea continuatur.

§. 245.

Gradus attentionis alius.

Alii ad plura ſimul attenti eſſe poſſunt; alii nonniſi ad unum. Poſterius plerique in ſe experiuntur, obſervantes quod attenti ad ea, quæ vident, non ſimul attenti eſſe poſſint ad ea, quæ audiunt, aut alio ſenſu percipiunt. Quodſi attentionem inter plura dividere voluerint; minorem eſſe ad ſingula ſenſum deprehendunt. Non deſunt tamen exempla eorum, qui ad plura ſimul attendere poſſunt, ita ut eorum æque ſibi conſcii ſint, ſive objecta attentionis referantur ad unum ſenſum, ſive ad diverſos. Exemplo hic nobis eſt *Julius Cæſar*, quem eodem tempore, quo ipſe epiſtolam ſcripſit, quatuor quoque aliis epiſtolas dictare potuiſſe conſtat, imo, qui ſeptem epiſtolas diverſas eodem tempore dictare potuit, ſi ipſemet nullam ſcriberet.

In

Digitized by Google

In hoc Cæſaris exemplo ſingularis quoque memoriæ vis elucet: unde vulgo ad probandum vim memoriæ ejus prorſus ſingularem factum hoc adduci ſolet. Merentur iſtiuſmodi exempla, quæ eximias animæ corporiſque dotes ac virtutes loquuntur, in uſum pſychologicum annotari, quibus monumenta Hiſtoricorum perluſtrandi otium ſuppetit, cum plus iiſdem ordinarii inſit, quam quidem vulgo putatur. Neque enim rariſſima ſunt exempla, quod pauci iſtiuſmodi dotium ac virtutum ſint capaces, ſed quod pauci dentur, qui de iiſdem ſibi acquirendis ſunt ſolliciti. Ceterum de iis, quæ de diverſis attentionis gradibus docemus, in genere tenenda ſunt, nobis jam non propoſitum eſſe niſi oſtendere, quod plures dentur attentionis gradus: nondum autem inquirimus, quænam ſint eorundem graduum rationes. De his enim hic loci defectu principiorum dicere nondum licet. Utile autem eſt noſſe, quænam ſint in gradibus attentionis æſtimandis attendenda, ne de ea præcipitemus judicia & ne in ea perficienda deſiderari patiamur induſtriam noſtram. Maximi enim fieri debet attentio ob multiplicem ejus, quem experimur, uſum. Raritas illius attentionis gradus, de quo propoſitio præſens loquitur, peperit verbum iſtud vulgatum: *Pluribus intentus minor eſt ad ſingula ſenſus.*

§. 246.

Alius attentionis gradus.

Alii eandem attentionem afferre poſſunt ad objectum quodcunque; alii ad quædam nullam prorſus, ad alia vix levem quandam afferunt attentionem. Exempla, quibus propoſitio præſens confirmatur, inter viros doctos inprimis obvia ſunt. Prout enim unumquemque ſua trahit voluptas, attentione quoque ſua utitur. Ita Poetæ attentione utuntur ad verſus, quos legunt, & ad objecta, quorum notiones in fundendis verſibus utilia ſunt; ad alia difficile ipſis eſt eandem adhibere attentionem. Geometra ſtupenda uti poteſt attentione ad calculos algebraicos & figuras geometricas: quodſi verſus legere debeat vel alia, quæ ſunt a foro ſuo aliena, etſi ea intelligere poſſit, attentionem tamen ad ea vix ac ne vix quidem aliquam afferre poteſt. Ita memini me adoleſcentem cognoviſſe virum quendam eruditum, qui continua utebatur attentione ad ſermones ſacros promiſcue omnes eaque conſtanter eadem, qualiacunque tandem proferret concionator, cum ceteris auditoribus non perinde eſſet, quinam ſuggeſtum conſcenderet. Multorum eruditorum is mos eſt, ut in muſæo ſuo ad lectionem librorum & meditationes ſuas ſufficientem afferant attentionem; ſed ad vitæ negotia, res domeſticas & ea, quæ ad cultum corporis ſpectant, nullam.

Influit hic in determinationem attentionis appetitus: de quo influxu ſuo loco dicemus. Pertinet huc illud Poetæ: *Trahit ſua quemque voluptas.* Hoc ipſo enim ratio determinans attentionis ad objecta indigitatur.

§. 247.

Alius attentionis gradus.

Alii ad rem præſentem, quæcunque tandem fuerit, omnem afferre poſſunt atque ſolent attentionem: alii animum ſemper habent abſentem, niſi objectum fuerit præſens, ad quod attentionem adhibere adſueti ſunt. Exempla inprimis inter eruditos obvia ſunt. Pertinent huc illi, de quibus ante dixi (§. 246), qui in Muſæo ſuo ſunt attenti; ſed ad res domeſticas, vitæ negotia cultumque corporis attentionem afferre nequeunt. Hi enim plerumque animum ſemper habent in Muſæo præſentem, attendentes ad ea, quæ de rebus literariis ſuppeditat memoria vigore imaginationis. Exempla quoque obvia ſunt inter artifices. Dantur enim aliqui, quos præter artem, quam

colunt,

Digitized by Google

colunt, nihil juvat, atque adeo quæ ſunt artis continuo ipſis præſentia ſunt & attentionem eorum in ſe trahunt, ut nunquam habeant animum ad alia præſentem. Sunt etiam e ſexu præſertim ſequiori, quas Venus vexat, omnem in ſe attrahens attentionem, quam adeo deſiderari patiuntur in omni negotio.

Plurimum utilitatis habet animus ad omnia præſens: plurimum vero obeſt, ſi quis animo conſtanter abſens fuerit. Utilitas ſuo tempore in moralibus eluceſcet. Ex defectu attentionis ad rem quamlibet præſentem conſtanter adferendæ culpa oritur, quam Moraliſtæ & JCti in actionibus humanis dolo opponunt, & qua plurimum damni datur aliis, plurimum quoque damni arceſſunt ſibimetipſis agentes. Quemadmodum itaque attentionis gradus alii in cognitione rerum utiles ſunt; ita ex adverſo is, de quo jam nobis ſermo eſt, potiſſimum in actionum liberarum legitima ac prudente determinatione locum habet.

§. 248.

Gradus attentionis comparandi modus.

Gradus attentionis exercitatione comparantur. Infantes recens nati ad nihil prorſus attenti ſunt; ſed ſucceſſive illorum ad objecta nonnulla excitanda attentio eſt, atque ita demum ad aliqua attendere adſueſcunt. Etſi autem ſucceſſu temporis ad objecta nonnulla attendere diſcant; levis tamen tantummodo eorum attentio eſt, nec provectiore ætate ad eximium quendam gradum promovetur, niſi actus ad eum ſpectantes ſæpius iterentur, adeoque exercitia præcedant (§. 195). Sane *Monmortius*, *Clavius* & *Wallisius*, *Julius Cæsar* aliique non pervenere ad eos attentionis gradus, niſi attentione ſæpius exercita in diverſis iſtis circumſtantiis, quas paulo ante annotavimus (§. 243 & ſeqq.). Inſigne attentionis exemplum præbet *Archimedes*, qui meditationibus geometricis intentus, cum urbe ab hoſte capta miles in conclave ingreſſus ad eum accederet gladio virum divinum perfoſſurus, eum non agnovit, ſed famulum ſuum eſſe ratus in hæc verba erupit: *noli turbare circulos*. Conſtat autem ex ſcriptis *Archimedis*, quod meditationibus profundiſſimis fuerit adſuetus, & ex hiſtoria, quam *Vitruvius lib. 9. cap. 3.* de invento ejuſdem portionem argenti auro miſtam in integro opere deprehendendi ac diſcernendi narrat, colligitur quod habuerit animum ad præſentia quævis attentum, etſi alias meditationibus ſuis conſtanter inhæreret. Etenim ab *Hierone* Rege juſſus portionem argenti aureæ coronæ a fabro miſtam in integra diſcernendi modum excogitare, cum caſu in balneum veniret ibique in ſolium deſcenderet, animadvertit, quantum corporis ſui in eo inſideret, tantum aquæ extra ſolium effluere, atque adeo non ita inhæſit ſuæ meditationi, qua tunc animus ejus detinebatur, quin ſimul attenderet ad præſentia & pro acumine ſuo attentionem ad abſtracta in concretis contenta promoveret. Solum igitur *Archimedis* exemplum probat, quam neceſſaria ſit ad attentionis eximium gradum ſibi comparandum exercitatio. Ceterum omnium omnino Mathematicorum exemplum veritatem propoſitionis præſentis confirmat. Nullum enim videris, qui attentione non vincat alios. Quilibet autem in ſeipſo experiri poteſt, quod initio ſtudii mathematici

tici attentionis gradus ſit exiguus, ſucceſſu autem temporis continuo augeatur. Quodſi vero etiam inter alios eruditos atque artifices eximium quendam attentionis gradum deprehendas; in omni caſu ex eodem intelliges, quod eum non natura habuerint, ſed continuo uſu eundem ſibi comparaverint.

Plurimum refert noſſe cum in genere, quænam in anima exercitio comparentur; tum in ſpecie, quod attentio in eorum numero ſit. Utrumque in Moralibus inprimis plurimum habet uſum: id quod ſuo tempore ſuoque loco conſtabit. Enimvero cum diverſi ſint attentionis gradus; diverſis quoque exercitiis opus eſt. Quamobrem nec omne attentionis genus ſtudio Matheſeos acquiritur, etſi idem in ſuo genere ſit medium præſtantiſſimum attentionem ſibi comparandi. Quoniam itaque attentio maximam utilitatem habet, cujuſcunque tandem gradus fuerit; a ſcopo præſenti non alienum eſt, ut jam porro in ſpecie doceamus, quibusnam exercitiis unusquisque attentionis gradus acquiri poſſit.

§. 249.

Modus acquirendi potentiam attentionis inter impedimenta ſenſuū conſervandæ.

Si quis potentiam conſervandi attentionem inter multos ſtrepitus, ſeu in genere inter vehementes objectorum in organa ſenſoria actiones ſibi comparare voluerit; ſæpius omnem adhibere debet conatum eandem inter ſtrepitus ſenſim ſenſimque majores, vel actiones objectorum in organa ſenſoria ſenſim ſenſimque vehementiores ad objectum aliquod pro arbitrio conſervandi. Quoniam enim non omnes inter eoſdem ſtrepitus, ſeu, in genere inter eaſdem actiones objectorum in organa ſenſoria conſervare attentionem poſſunt; ſed alii inter majores ſtrepitus, alii inter minores tantum conſervare valent, vel in genere aliis vehementior objectorum in organa ſenſoria actio non obſtat, quo minus ſint ad rem ſuam attenti, aliis vero minus vehemens jam impedimento eſt (§. 243); attentio unius inſtar partis attentionis alterius ſpectari poteſt (§. 341 *Ontol.*), conſequenter attentio unius minor, attentio vero alterius major eſt (§. 352 *Ontol.*). Quare cum attentiones duorum ſubjectorum in hoc caſu ſint inæquales (§. 354 *Ontol.*); erunt quantitate diverſæ (§. 350 *Ontol.*), conſequenter attentio quantitatem habet. Enimvero quia attentio eſt animæ quædam facultas (§. 237); in numero determinationum intrinſecarum animæ exiſtit (§. 122. 545 *Ontol.*), adeoque, cum in ſe ſpectata quantitas non ſit, qualitas animæ eſt (§. 454 *Ontol.*). Ergo potentia conſervandi attentionem inter multos ſtrepitus, ſeu vehementes actiones objectorum in organa ſenſoria eſt qualitatis cujuſdam quantitas, conſequenter gradus quidam (§. 747 *Ontol.*). Jam vero gradus attentionis exercitio comparantur (§. 248). Ergo exercitio quoque comparatur potentia conſervandi attentionem inter multos ſtrepitus, ſeu vehementes quaſcunque objectorum externorum actiones in ſenſoria organa. Quoniam itaque exercitium in iteratione actuum ſpecie vel genere eorundem conſiſtit (§. 195), ſi quis attentionem inter multos ſtrepitus, ſeu in genere inter vehementes objectorum in organa ſenſoria actiones ſibi acquirere voluerit; is ſæpius eandem inter ſtrepitus, ſeu actiones vehementes objectorum in organa ſenſoria conſervare debet. Et quia potentiam iſtam initio nondum poſſidemus, quam demum

acqui-

Digitized by Google

acquirere ſtudemus; ideo incipiendum eſt exercitium ab iis caſibus, ubi ſtrepitus vel actio objecti in ſenſus attentionem impediens non eſt ingens; progrediendum vero continuo ad alios, in quibus ſtrepitus ſit major, vel actio in organa ſenſoria vehementior. Pars prior demonſtrationis brevior fieri poterat hoc modo. Attentio qualitas animæ eſt, quod eodem, quo ante, modo oſtenditur. Quare cum eadem in diverſis ſubjectis differre poſſit potentia, qua conſervatur inter ſtrepitus vel actiones vehementes objectorum in organa ſenſoria attentio (§.243); ipſa hæc potentia gradus attentionis eſt (§. 746 *Ontol.*), conſequenter exercitio comparatur (§. 248), ſi attentionem inter ſtrepitus, ſeu actiones objectorum in organa ſenſoria pro arbitrio conſervare ſtudemus.

Nullum ſane dubium eſt, quin *Monmortius*, quem eodem attentionis gradu inſtructum fuiſſe in ſuperioribus obſervavimus, eandem exercitio fuerit conſecutus. Ipſi enim veritatem propoſitionis præſentis in nobis experti ſumus, nam cum initio turbaremur vel inſultatione aliorum, nullum deinde obſtaculum poni nobis potuit tubarum clangore & tympanorum ſonitu.

§. 250.

Diuturna attentio quomodo acquiratur.

Si quis attentionem diu ad idem objectum conſervandi potentiam ſibi comparare voluerit; is omnem conatum adhibere debet, ut ſenſim ſenſimque per temporis ſpatium longius conſervet. Eodem propemodum modo idem oſtenditur, quo propoſitionem præcedentem evicimus. Nimirum primo patet, ut ibidem, potentiam diu conſervandi attentionem eſſe gradum quendam attentionis: deinde cum gradus attentionis exercitio acquiratur (§.248); inde porro colligitur, ſæpius attentionem ad idem objectum conſervari debere & quidem ſenſim ſenſimque per longius ſpatium.

Idem etiam confirmatur a poſteriori. Neque enim *Clavius* & *Walliſius*, quos in hoc genere attentionis commendavimus, initio ſtudii mathematici ea attentione uti potuere, qualis ad meditationes longas, intricatas atque perplexas abſolvendas poſtea requirebatur. Unde videmus Matheſeos theoreticæ ſtudio acquiri facultatem attentionem per longum admodum temporis ſpatium conſervandi abſque omni tædio atque moleſtia. Imo ipſo facto docemur, ſi quis in Matheſi a minus intricatis ac perplexis ad ea continuo progrediatur, quæ magis intricata atque perplexa ſunt, ejus tandem attentionem nec intricatis atque perplexis defatigari. Qui continuo lectioni librorum incumbunt, illi non minus attentionis ad lectionem conſervandæ potentiam diuturno uſu ſibi compararunt. Similiter artifices in experimentando otium conſumentes ſucceſſive eam conſecuti ſunt attentionem, quam in experimentis capiendis adhibere ſolent. Idem loquitur exemplum artificum, quorum opera plurimum attentionis poſtulant ut rite perficiantur, & quorum animos ſollicita cura tenet, ne quid in opere ab ipſis perfecto reprehendi poſſit.

Influit in hunc attentionis gradum appetitus multiplici modo ac plurimæ ipſius in hoc negotio ſunt partes. Sed de his agendum erit ſuo loco, ubi influxum appetitus in attentionem ex inſtituto perſequemur. Ceterum ſi quis in diſciplinis diu conſervandæ attentionis poten-

potentiam ſibi comparare voluerit, ei nil quicquam magis ad donum hoc eximium conſequendum prodeſt demonſtrationum continuo longiorum evolutione & calculorum continuo prolixiorum ac intricatiorum tractatione. Hoc profecto medio tantum attentionis diu conſervandæ gradum ſibi acquiſiverat *Varignonius*, Geometra Gallus eximius, ut ſingulare nobis in præſente caſu exemplum præbeat. Narrat enim *Fontenellius* in elogio, quod legitur in Hiſtoria Academiæ Regiæ Scientiarum A. 1722. p. 192. edit. Bat. *Varignonium* lucubrationes ſuas ſæpiſſime continuaſſe uſque ad horam ſecundam matutinam, miratus ſonitum campanæ horam ſecundam loquentis. Nimirum qui præſente attentionis gradu excellunt, iis tempus præter omnem ſpem præterlabitur, quod nullam prorſus attentionem afferant ad rerum ſucceſſionem, unde notio temporis naſcitur (§. 572 *Ontol.*), ſed omnem ad objectum applicent, cum quo ipſis negotium eſt. Enimvero *Varignonium* ſingularem hunc attentionis gradum non ſine exercitio ſibi acquiſiviſſe, ex eo intelligitur, quod *Fontenellius* auctor ſit a prima juventute virum induſtrium integros dies in ſtudiis literariis conſumſiſſe, ſpreta omni recreatione, qua alias laſſus refocillatur animus. Ceterum non minus ex iis, quæ idem *Fontenellius* narrat, colligitur, in attentionem *Varignonii* diuturnam influxiſſe appetitum; ſed de eo ſuo loco nobis dicendum erit.

§. 251.

Modus acquirendi potentiã partiendi inter objecta plura attentionem.

Si quis ad plura ſimul attentionem adbibendi potentiam ſibi comparare velit; is ſibi primum acquirat potentiam attentionem tamdiu ad idem objectum conſervandi, quamdiu voluerit, imo etiam inter quaſcunque objectorum in ſenſus externos actiones: deinde attentionem partiatur inter objecta duo, felicique progreſſu potitus inter plura, quamdiu ipſi progredi datum fuerit. Patet eodem prorſus modo, quo ſupra (§. 249) potentiam partiendi attentionem inter objecta plura eſſe gradum quendam attentionis, conſequenter exercitio comparari (§. 248), atque ideo opus eſt repetitis continuo actibus, quibus attentionem inter plura objecta ſimul partimur (§. 195). Enimvero antequam attentionem inter plura partiri poſſis, neceſſe eſt ut eandem in eodem objecto pro arbitrio retinere & animum inprimis ab iis objectis, quæ ſenſus feriunt, revocare poſſis: id quod per ſe patet. Quamobrem primo potentiam diu conſervandi attentionem (§. 250), & inter quoſvis objectorum in ſenſus actiones acquirere debes (§. 249).

Idem probatur a poſteriori. Laudavimus ſupra (§. 245) præclarum in hoc genere *Julii Cæſaris* exemplum. Hunc non ſine exercitatione ad hunc attentionis gradum perveniſſe colligo ex eo, quod ipſius ævo, quemadmodum ex Auctore ad *Herennium lib.* 4. intelligitur, memoriæ artificioſæ una cum arte oratoria ſtuduerint illi, quorum eadem erat, quæ *Cæſaris*, conditio. Exercitia autem, quibus memoria artificioſa comparatur, plurimum habent affinitatis cum iis, quibus potentia partiendi attentionem inter plura objecta comparatur, ut facilis ſit a memoria artificioſa ad hanc potentiam tranſitus. Præterea vitæ genus, quod ſecutus eſt *Cæſar*, & circumſtantiæ illorum temporum ad partiendum attentionem abſque deſtinato conſilio eum invitabant, ut adeo gradum iſtum attentionis acquirere potuerit, etſi de eodem acquirendo non cogitaret; nec tale quid fieri poſſe ante agnoſceret, quam dono iſto prorſus ſingulari frueretur.

Oſtendemus ſuo loco, quoſdam caſu incidere in exercitia, quibus habitus comparantur, atque præter omnem opinionem ac intentionem iiſdem potiri, etſi alii plurimum laboris

boris impendere debeant, ut eoſdem conſequantur. Idem obtinet in caſibus aliis, in ipſa quoque veritate, quæ latet, detegenda.

§. 252.

Indifferentia attentionis.

Si quis animum indifferentem ad quodlibet objectum efficere velit, ut eandem ad quodvis attentionem afferre poſſit; is omnem adhibere debet conatum, ut ad objecta non modo quævis obvia, ſed ſtudio etiam quæſita, inprimis ad ea, quæ attentione ſua indigna judicat, & a quibus quaſi retrahitur animus, attendat. Eodem, quo ſupra (§.249), modo oſtenditur, indifferentiam attentionis ad objecta quælibet obvia eſſe gradum quendam attentionis (§. 246), conſequenter exercitio comparari (§.248). Quamobrem cum hoc exercitium conſtet attentione actuali ad objecta promiſcue omnia, quæ ſeſe nobis offerunt (§.195); ſi indifferentiam iſtam attentionis acquirere voluerimus, opera nobis danda eſt ſedulo, ut objecta prorſus diverſa in conſpectum noſtrum prodeant, vel animo noſtro offerantur, & omnis conatus adhibendus, ut ad ſingula eadem attentio conſervetur, quamdiu nobis viſum fuerit. Et quoniam difficilius conſervatur attentio, ſi qua nobis tam abjecta videantur, ut infra attentionem noſtram ea poſita exiſtimemus, aut ſi qua talia ſint, ut ab iis prorſus abhorreamus; in id potiſſimum nobis enitendum, ut attentionem noſtram in iſtiuſmodi objectis diu defixam detineamus: quod etſi initio moleſtum nobis accidat, tædia tamen aliquantiſper devoranda ſunt, donec nulla amplius in nobis repugnantia deprehendatur.

Quoniam huc plurimum conducit rerum diverſitas continuo variata; non tam caſui res committenda, quam deſtinato conſilio quærenda ſunt objecta, qualia ad attentionem noſtram exercendam commoda judicamus. Quilibet autem, ſi quidem attentione uti voluerit, in ſeipſo experietur, in præſente caſu appetitum multum influere in attentionem noſtram. Quamobrem in exercitiis inſtituendis ab eo expectanda ſunt ſubſidia. Plurimum in moralibus utilitatis habet attentionis identitas in negotiis levioribus & iis, quæ maximi momenti ſunt. Atque ideo in hoc gradu attentionis comparando utiliter admodum opera collocatur.

§. 253.

Præſentia animi quomodo acquiratur.

Qui indifferentiam attentionis ad objecta quælibet ſibi comparat, eadem induſtria acquirere poteſt potentiam ad rem præſentem, quæcunque tandem fuerit, omnem afferendi attentionem. Etenim qui indifferentiam attentionis ad objecta quælibet ſibi comparat, is omnem adhibet conatum, ut ad objecta quælibet obvia attentionem tamdiu conſervet, quamdiu ipſi viſum fuerit (§.252). Quare ſi ſtudium iſtud conſervandi attentionem ad rem quamlibet præſentem aliquamdiu continuet; ſine ullo tandem negotio ad rem præſentem quamlibet, ſi voluerit, conſervare valet (§. 195. 248). Eadem igitur induſtria acquirit potentiam attentionem omnem afferendi continuo ad rem quamlibet præſentem, qua indifferentiam attentionis ad objecta quælibet ſibi comparat.

Poterat etiam eodem, quo ſupra (§. 249), modo oſtendi, potentiam habendi animum ad præſentia continuo attentum eſſe peculiarem quendam atten-

Digitized by Google

attentionis gradum (§. 247), atque adeo exercitio comparari (§. 248). Quare cum exercitium huc ſpectans ſit continua ad id, quod præſens eſt, attentio (§. 195); animum quoque ad præſentia conſtanter attentum afferre tenemur, niſi attentionem aliud quid ſibi vindicet, eumque ab iis revocare debemus, quæ huc non ſpectantia eundem occupant, ubi potentiam animum ad rem quamcunque præſentem acquirendi nobis comparare volumus.

Sunt multa motiva particularia, quibus determinamur ad animum rebus præſentibus continuo præſentem, ſed hæc ad philoſophiam potius moralem, quam ad Pſychologiam ſpectant. Abſit itaque ut quis exiſtimet, omitti utilia, quæ ſuo loco a nobis referuntur.

§. 254.

Gradus quilibet attentionis diu intermiſſo ejus uſu iterum amittitur. Gradum attentionis ſemel acquiſitum non utendo iterum amitti, experientia obvia docet. Domeſticam hic appellare poſſumus. Sane cum adſueti eſſemus inter quoſvis ſtrepitus, ipſarum tubarum clangorem ac tympanorum ſonitum ad meditationes noſtras conſervare attentionem, perinde ac ſi prorſus tranquillo in loco ſederemus; ubi aliquot annis muſæum nobis fuiſſet ab omni ſtrepitu prorſus remotum, attentio noſtra facillime turbari poterat, nec ſine difficultate in objecto præſente detinebatur, præſertim quod nonniſi vi imaginationis præſens ſiſtebatur, ac ubi meditationibus de rebus a ſenſu remotis indulgendum erat. Novo igitur exercitio demum inſtaurandus erat attentionis gradus, quaſi de novo comparandus (§. 248).

Quomodo attentionis gradus ſimul acquiſitus amittatur.

Confucio, Sinarum Philoſopho, veritas propoſitionis præſentis probe perſpecta fuit. Quamobrem cum ipſi perſpectum eſſet, quam neceſſaria ſit attentio ad rectam actionum directionem; ad res quaſcunque leviſſimas eandem attentionem afferebat, quam ad res arduas afferre ſolebat: quemadmodum in Notis ad Orationem de Sinarum philoſophia practica me monuiſſe memini.

§. 255.

Gradus quilibet attentionis continuo uſu & conſervatur, & perficitur. Quoniam enim gradus attentionis promiſcue omnis exercitio acquiritur (§. 248), impoſſibile eſt ut amittatur, quamdiu exercitium iſtud durat. Quare cum exercitium duret, quamdiu gradu iſto attentionis utimur (§. 195); continuo ejuſdem uſu conſervari debet.

Porro quia exercitio acquiri debet, quicquid attentionis acquiritur (§. 248), attentio autem perficitur, ſi quid attentionis acquiritur, quod nondum habebamus; continuo gradus alicujus attentionis uſu idem perfici debet.

Quomodo attentionis gradus conſervetur & perficiatur.

Ex propoſitione præſente ulterius liquet, *Confucio* fuiſſe rationem ſufficientem, cur ad actiones quaſcunque minimi, imo nullius momenti eandem afferret attentionem, qua ad negotia ardua & actiones maximi momenti opus erat. Quod adeo in philoſopho ſummo reprehendunt, imo deridendum propinant, qui res nonniſi obiter inſpicere ſolent ſuperficiariam attentionem cum hebetudine mentis conjungentes; id ſummam utique laudem meretur.

Digitized by Google

§. 256.

Attentionis directio pro arbitrio variabilis.

Attentionem noſtram ſucceſſive ad alias aliaſque partes perceptionis totalis promovere valemus, prouti viſum nobis fuerit. Hoc ex eorum numero eſt, quod unuſquiſque quovis momento in ſe experiri poteſt. Ponamus enim te videre arborem. In poteſtate tua poſitum deprehendis, ut attentionem tuam dirigas ad folia; a foliis ad ſurculos, quibus eadem adhærent; a ſurculis ad ramos, quibus iidem inſeruntur; a ramis ad truncum, ex quo ipſi procedunt. Imo in poteſtate tua poſitum deprehendis, ut a trunco eandem retrahas ad aliam quamcunque ejus partem. Similiter ſi attentionem in folio defigis, in poteſtate tua poſitum deprehendis, ut eam applices ad folii figuram & inprimis ad perimetrum, qua continetur folium; deinde eandem promoveas ad colorem viridem, quo tingitur; ad pediculi per integrum folium ſecundum longitudinem ejus continuationem, hinc ad ramulos inde procedentes ſecundum folii latitudinem, ulterius ad ſurculos ex ramulis undiquaque ſparſis ac tandem ad materiam inter ipſos conſpicuam ſeu utriculorum congeriem. Nec minus in folii perluſtratione, quam ante cum totam arborem conſpiceres, in poteſtate tua poſitum deprehendis, ut a qualibet particulari perceptione ad quamlibet alteram attentionem retrahas.

Videmus adeo attentionis directionem pendere ab arbitrio noſtro, etſi hic exercitio opus ſit, ut magis eidem ſubjiciatur, quemadmodum paulo poſt oſtenſuri ſumus.

§. 257.

Reflexionis definitio.

Attentionis ſucceſſiva directio ad ea, quæ in re percepta inſunt, dicitur *Reflexio*. Unde ſimul liquet, quid ſit ***Facultas reflectendi***, ſcilicet quod ſit facultas attentionem ſuam ſucceſſive ad ea, quæ in re percepta inſunt, pro arbitrio dirigendi. Quare cum conſtet, quod attentionem noſtram ſucceſſive ad alias aliaſque partes perceptionis totalis promovere valeamus, prouti nobis viſum fuerit (§. 256); ***anima babet facultatem ſuper rebus perceptis reflectendi.***

Goclenius noſter in Lexico reflexionem definit per intimam animæ actionem, qua recognoſcit tum ſeipſam, tum ſuos actus & ſuas ſpecies. Intelligit autem per ſpecies animæ ideas rerum, quas habet. Et recognoſcere ipſi idem eſt ac ſibi conſcium eſſe, quod hanc ideam jam habeamus, quod has operationes mentis jam exercuerimus. Nimirum harum ita nobis conſcii ſumus, quatenus attentionem noſtram ſucceſſive ad ea, quæ in re percepta continentur, ipſaſque noſtras actiones mentis circa eas convertimus. Non videtur *Goclenius* ſatis diſtinguere, quæ memoriæ ſunt, ab iis quæ reflexioni tribuenda veniunt. Quod tamen vocabulum reflexionis non ſumat in alio ſignificatu, quam a nobis accipitur, ex ceteris ejus verbis apparet, quæ ibidem leguntur. " Reflexio enim, ait, Phyſicis eſt, cum, " poſtquam intellectus concepit rem aliquam, rurſus concipit ſe concepiſſe eam, & " conſiderat ac metitur, qua certitudine & modo illam cognoverit &, ſi opus fuerit, iterum atque iterum convertit ſe ſeu revertitur ad ſe & actus ſuos. " Etenim dum affirmat, animam iterum atque iterum convertere ſe ſeu reverti ad actus ſuos; ſpecialem reflexionis caſum, qua ſuper actibus ſuis mens reflectit, eodem modo deſcribit, quo nos reflexionem in genere definivimus. Quid enim aliud eſt converſio ad actum ſemel perceptum, quam directio attentionis ad eundem. Dum vero de re ipſa percepta pronunciat, quod eandem conſideremus, ac metiamur qua certitudine & modo illam cognoverimus, hoc ipſo actus reflexionis nonnullos enumerat, quæ ſeſe per directionem attentionis ad partiale

quoddam

Digitized by Google

quoddam objectum exerunt. Prima vero, quibus utitur, verba ad memoriam referenda; quæ cum reflexione ſemper conjungitur.

§. 258.

Si ſuper re percepta reflectimus; eorum, quæ eidem inſunt diverſa, vel ad eandem quomodocunque pertinent, nobis conſcii ſumus, & ea a re, cui inſunt, diverſa eſſe agnoſcimus. Etenim dum ſuper re percepta reflectimus, attentionem ſucceſſive ad ea dirigimus, quæ eidem inſunt, vel ad eam quomodocunque ſpectant (§. 257). Efficimus itaque ut id, ad quod attentionem noſtram dirigimus, clarius percipiamus ceteris, quæ ſimul inſunt (§. 237), conſequenter ut idem magis appercipiamus quam cetera, quæ in re percepta ſimul continentur (§. 235). Magis adeo nobis conſcii ſumus, nos id percipere, ad quod attentionem noſtram dirigimus, quam cetera, quæ in eadem re ſimul inſunt (§. 25). Quare cum attentionem ſucceſſive ad alia aliaque in re percepta contenta promoveamus *per demonſtrata;* ſucceſſive quoque nobis magis conſcii ſumus, quod nunc hoc, nunc iſtud percipiamus, quod rei perceptæ ineſt, quam cetera, quæ ſimul inſunt. Dum igitur ſuper re percepta reflectimus, eorum, quæ eidem diverſa inſunt, vel ad eandem quomodocunque pertinent (horum enim, quæ illorum, eadem eſt ratio), nobis conſcii ſumus. *Quænã per actus reflexos diſtinguamus in re percepta.*

Enimvero dum ſuper re percepta reflectimus, attentionem noſtram pro arbitrio dirigere poſſumus in quodcunque eidem inexiſtens, vel quomodocunque ad eandem ſpectans, eamque inde ad rem perceptam ipſam retrahere (§. 257). Quare cum ad rem ipſam attenti ejus nobis conſcii ſimus *per demonſtrata*, & eorum, quæ in eadem vel ad eandem quomodocunque ſpectantia ſigillatim percepimus, tanquam ſigillatim perceptorum meminimus (§. 226); dum ſuper re percepta reflectimus, ea, quæ eidem inſunt, vel quomodocunque ad eandem ſpectant, tanquam diverſa ab eadem agnoſcimus (§. 183 *Ontol.*).

Exemplo propoſitio præſens ejuſque demonſtratio mirifice illuſtratur. Etenim ſi ſuper arbore reflectimus, ſucceſſive attentionem noſtram dirigimus ad folia, ſurculos, ramos, truncum, quemadmodum paulo ante (§. 256) jam vidimus. Dum attentionem noſtram ad folia dirigimus, magis nobis conſcii ſumus, quod jam percipiamus folia, quam quod ſimul ſurculos, ramos & truncum percipiamus. Similiter dum attentionem noſtram ad ſurculos dirigimus, magis nobis conſcii ſumus, quod jam ſurculos percipiamus, quam quod ſimul folia, ramos & truncum percipiamus, ac ita porro. Sigillatim igitur nobis conſcii ſumus foliorum, ſurculorum, ramorum, trunci, hoc eſt, eorum, ex quibus arbor conſtat, ſimulque nobis conſcii ſumus, quod eorundem ſigillatim nobis conſcii ſimus. Inde eſt quod *Goclenio* auctore philoſophi ad reflexionem requiſiverint, ut mens concipiat ſe rem concepiſſe, & eam ad actus ſuos ſe convertere dicat. Enimvero dum attentionem ad integram arborem iterum dirigimus, memoria nobis ſuggerit, nos folia ſigillatim modo percepiſſe, & eadem eſt ſurculorum, ramorum atque trunci memoria. Atque inde colligimus folia eſſe ab integra arbore diverſa, eodemque modo agnoſcimus ſurculorum, ramorum atque trunci ab eadem diverſitatem: nimirum folia & arborem integram ſibi invicem non poſſe ſubſtitui, ut eorundem nobis conſcii ſimus, ſeu ut facta ſubſtitutione reſpectu perceptionis perinde ſit, ac ſi ſubſtitutio nulla facta eſſet. Quilibet enim ſatis agnoſcit perinde non eſſe, ſive arborem integram percipiat, ſive tantummodo folia, aut ſurculum, aut ramum, aut truncum. Vi notionis igitur diverſitatis agnoſcimus,

Digitized by Google

mus, folia ab arbore eſſe diverſa (§. 183 *Ontol.*). Imo eodem modo agnoſcimus ſurculos, ramos, truncum eſſe tum ab arbore integra, tum a ſe invicem diverſos. Ex ſequentibus patebit reflexioni ſeſe immiſcere multas mentis operationes, ut adeo mirum non ſit hactenus non ſatis a ſe invicem eſſe diſcreta, quæ ad diverſas animæ facultates ſpectant.

§. 259.

Collatio rerum perceptarum.

Si attentionem noſtram primum in A, deinde in B ſigillatim, mox in A & B ſimul dirigimus; A & B *inter ſe conferre* dicimur. Eſt adeo *Rerum perceptarum collatio* attentionis primum in ſingulas, mox in duas vel plures ſimul facta directio. Quoniam attentionem noſtram ſucceſſive ad alia aliaque, prout nobis commodum viſum fuerit, dirigere valemus (§.256); *res* quoque *perceptas inter ſe conferre valemus*.

Ponamus te attentionem tuam dirigere ad arborem integram, mox ſigillatim ad folia, ſurculos, ramos & truncum. Deprehendes in poteſtate tua poſitum eſſe, ut attentionem ad folia & ſurculum ſimul dirigas, atque tibi eorum ſimul, ſed tanquam a ſe invicem diverſorum ſis conſcius. Dum hoc facis folia & ſurculum inter ſe conferre diceris. Inſunt huic collationi plures animæ operationes, & dum attentio huc illucque ſeu a re percepta una ad alteram continuo retrahitur, memoria quoque cum imaginatione ſeſe immiſcet.

§. 260.

Quid pertineat ad reflexionem.

Dum ſuper rebus perceptis reflectimus, eas quoque inter ſe conferimus. Etenim dum ſuper rebus perceptis reflectimus, attentionem noſtram ſucceſſive ad ea, quæ in re percepta inſunt, vel quomodocunque ad eandem pertinent, prout nobis commodum viſum fuerit, defigimus (§. 257). Quoniam itaque directio attentionis ab arbitrio noſtro pendet (§.257); ad bina quoque ſimul eandem dirigere valemus, ad quæ eandem ſigillatim direxeramus. Quare cum res perceptas inter ſe conferamus, dum attentionem noſtram primum in eas ſigillatim, deinde in eaſdem ſimul dirigimus, eam continuo ab una ad alteram quaſi retrahentes (§.259); *dum ſuper rebus perceptis reflectimus, eas inter ſe conferimus.*

Eſt nempe rerum perceptarum collatio actus quidam ſpecialis reflexionis, etſi non ſimplex, ſed in varios alios reſolubilis, quemadmodum jam (*not.* §. 259) innuimus. Hic ſane actus ſeſe exerit, dum quæ in re percepta diverſa inſunt, tanquam diverſa agnoſcimus (§. 258).

§. 261.

Reflexio animæ ſuper ſe-ipſa.

Anima quoque ſuper ſeipſa & actibus ſuis reflectere poteſt. Anima enim eſt ſibi ſui, adeoque eorum, quæ ipſi actu inſunt, ſeu actuum ſuorum conſcia (§.20): id quod quovis etiam momento unuſquiſque in ſe experiri poteſt, & ſingulis comprobatur, quæ in antecedentibus de anima obſervata retulimus. Mens igitur ſeipſam & actus ſuos percipit & appercipit (§.24. 25), adeoque efficere valet, ut partialem quandam perceptionem magis appercipiat, quam ceteras (§.234), veluti ut actum aliquem ſuum ſe percipere magis ſibi ſit conſcia, quam quod percipiat ceteros, conſequenter ut ejus perceptio ſit ipſi ceteris clarior (§.236). Attentionem igitur ſuam ad unum actum, vel unum quidpiam in ſe perceptum dirigere valet, quod antea cum aliis in ſe ſimul percipiebat (§.237), conſequenter ſuper ſeipſa actibuſque ſuis reflectere poteſt (§.257).

Reflexio

Digitized by Google

Reflexio animæ ſuper ſeipſa ſuiſque actibus, aut, ſi mavis, iis quæ actu in anima contingunt, eſt medium perveniendi ad cognitionem animæ. Quicquid enim in Pſychologia empirica traditur, illud cognoſcimus, quatenus ſuper iis, quæ in ſeipſa mens obſervat, reflectimus. Hæc tamen reflexio ſingulare quoddam acumen præſupponit. Unde contingit, quod in cognitione animæ philoſophi plurimi non multum profecerint.

§. 262.

Actus reflexi dicuntur omnes animæ actiones, quæ reflexionem ingrediuntur. *Actus reflexi.*

Iſtiuſmodi actus nulli ſeſe exerunt in infantibus recens natis. Imo nec adulti ſuper rebus omnibus ac actionibus ſuis reflectere ſolent, aut, ſi cum *Cicerone* loqui malueris, animum ad res omnes ſuaſque actiones reflectere ſolent. Quod in philoſophia reflexionem ſimpliciter appellamus, *Ciceroni* dicitur animi ad rem (perceptam) reflexio.

§. 263.

Continuo exercitio ſuper re quacunque obvia ſinguliſque noſtris actionibus reflectere adſueſcimus. Quodſi continuum fuerit ſuper re quacunque reflectendi exercitium; ſuper re quacunque obvia ſinguliſque noſtris actionibus reflectendi conatum continuo adhibemus (§. 195). Quare cum nobis conſcii ſimus iſtius reflexionis, dum eandem inſtituimus, quod a poſteriori ſatis patet, ſimulque rei, ſuper qua reflectimus, tanquam ſenſui vel animo præſentis nobis conſcii ſimus, quod non minus manifeſtum eſt; actus reflexos cum præſentia rei ſimul percipimus (§. 262). Quamobrem ſi idea quædam animo obverſetur & in præſentiam ejus dirigimus attentionem, ut adeo ejuſdem nobis conſcii ſimus (§. 237); reflexionis quoque perceptio una excitatur (§. 104), & nos eandem recognoſcimus (§. 174), conſequenter nobis conſcii ſumus, quod alias ſuper re ſenſui vel animo præſente reflexerimus (§. 173). Quoniam igitur id deſtinato conſilio fecimus *per hypoth.* hujus quoque conſilii nobis conſcii ſumus. Quamobrem quamdiu nulla adeſt ratio, cur idem mutemus, quod hic ſupponitur; denuo ſuper re reflectimus obvia, quia jam nobis præſens eſt, vel animo ejus nobis obverſatur idea, conſequenter etiam ſuper actionibus noſtris quibuſcunque. Continuo igitur exercitio ſuper re quacunque obvia ſinguliſque noſtris actionibus reflectere adſueſcimus. *Reflexio ſuper re quacunque obvia quomodo acquiratur.*

Propoſitio præſens maximæ eſt utilitatis, ſive rerum cognitionem acquirendam, ſive virtutis exercitium ſpectes.

§. 264.

Quæ attentioni obſtant, ea quoque impedimento ſunt reflexioni. Si quid enim attentionem impedit, idem etiam impedire debet, quominus eandem dirigas ſucceſſive ad ea, quæ in re percepta inſunt, aut quomodocunque ad eandem ſpectant: id quod per ſe patet. Enimvero in directione attentionis ſucceſſiva ad ea, quæ in re percepta inſunt, reflexio conſiſtit (§. 257). Quicquid ergo attentionem impedit; idem quoque reflexioni impedimento eſt. *Impedimenta reflexionis.*

Impedimenta attentionis recenſuimus in ſuperioribus, ſcilicet ſenſationes, præſertim fortiores (§. 238) & phantaſmatum in imaginatione continuam ſucceſſionem (§. 241). Ac inferius patebit, quæ obſtacula eidem appetitus objiciat. Non igitur opus eſt, ut de impedi-

pedimentis reflexionis ſpecialiora proferamus. Equidem eſt quædam etiam ad reflectendum ſuper re percepta aptitudo, quæ ubi deficit, parum hac in re profeceris: ſed ejus defectus non commode inter impedimenta referri poteſt. Impedimentum enim ſupponit in agente aptitudinem ad agendum.

§. 265.

Medium reflexionis.

Quoniam igitur potentiam conſervandi attentionem nobis exercitio acquirere valemus (§. 248), ad reflexionem vero conſervatione attentionis opus habemus (§. 264); *ſi quis abſque obſtaculo ſuper rebus perceptis reflectere velit, is attentionis conſervandæ potentiam ſibi comparare debet.*

Quomodo potentiam conſervandi attentionem nobis comparare debeamus in diverſis, qui hic occurrunt, caſibus, docuimus ſupra (§. 249 & ſeqq.). Inprimis plurimum nos juvat attentio, quam inter plura objecta ſimul partimur, ubi ſigillatim percepta vel inter ſe, vel cum re tota conferimus.

CAPUT II.

De Intellectu in genere & differentia cognitionis.

§. 266.

Quando rem diſtincte percipiamus.

D*Um ſuper re percepta reflectimus, diſtincte eam percipimus.* Dum enim ſuper re percepta reflectimus, eorum, quæ eidem inſunt diverſa, vel ad eandem quomodocunque pertinent, nobis conſcii ſumus, & ea a re, cui inſunt, diverſa agnoſcimus (§. 258). Quoniam adeo in eadem plura ſigillatim enuntiabilia diſtinguimus; eam diſtincte percipimus (§. 38). Dum igitur ſuper re percepta reflectimus, diſtincte eam percipimus.

Patet idem ex ſupra (*not.* §. 258) allato exemplo de arbore. Dum enim ſuper eadem reflectimus, tanquam diverſa in eadem ſucceſſive nobis repræſentamus folia, ſurculos, ramos, truncum, adeoque eandem diſtincte percipimus. Similiter dum ſuper folio reflectimus, tanquam diverſa in eodem diſtinguimus pedunculum, ejus ſecundum folii longitudinem productionem, ramos inde derivatos & ſecundum folii latitudinem extenſos, ſurculos hinc inde per folium excurrentes, perimetrum folii, colorem viridem, differentiam coloris in parte anteriori & poſteriori, ſeu ſuperiori ac inferiori, utriculorum congeries inter ſurculos contentas, adeoque folium diſtincte percipimus. Idem centenis exemplis aliis confirmari poteſt, ut adeo pateat, res a nobis diſtincte percipi poſſe, quatenus habemus facultatem animum ad eas reflectendi. Tolle hanc facultatem, ipſam tolles diſtinctam perceptionem.

§. 267.

Modus perveniendi ad perceptionẽ diſtinctam.

Quoniam rem diſtincte percipimus, dum ſuper ea reflectimus (§. 266); *multarum rerum perceptiones diſtinctas conſecuturi ſuper iis reflectere debemus.*

Patet adeo modus perveniendi ad perceptiones rerum diſtinctas. Plurima tamen adhuc ſubſidia ſuperſunt, quæ ex ſequentibus manifeſta evadent. Utile eſt diſtinctis rerum perceptionibus a teneris unguiculis adſueſcere, conſequenter ad objecta quæcunque obvia excitari attentionem atque exerceri reflexionem.

§. 268.

Quomodo ad perce-

Dum ſuper re percepta reflectimus & eam vel cum aliis ſimul perceptis, vel cum aliis, quarum meminimus, conferimus; perceptiones ſpecierum ac generum acqui-

Digitized by Google

acquirimus. Etenim dum ſuper re percepta reflectimus, eorum, quæ eidem inſunt diverſa, vel ad eam quomodocunque pertinent, nobis conſcii ſumus, & a re, cui inſunt, diverſa eſſe agnoſcimus (§.258). Quodſi ergo ea, quæ in rebus ſimul perceptis, vel etiam in iis, quæ nunc percipiuntur & quarum meminimus, inter ſe conferimus; quæ in ipſis eadem ſunt, quæ diverſa ſunt, percipimus, conſequenter nobis conſcii ſumus ſimilitudinis ac diſſimilitudinis illarum (*§.195.211 Ontol.*). Quare cum ſimilitudo individuorum ſpecies, ſimilitudo ſpecierum genera conſtituat (*§.233.234 Ontol.*); dum ſuper re percepta reflectimus & eam vel cum aliis ſimul perceptis, vel cum aliis, quarum meminimus, conferimus; perceptiones ſpecierum atque generum acquirimus.

ptiones univerſales perveniatur.

Hoc modo percipimus res omnes, quas nominibus appellativis compellare ſolemus. Ita arborem in genere tanquam genus, ceraſum in genere tanquam ſpeciem; brutum in genere tanquam genus, equum vel canem in genere tanquam ſpeciem percipimus.

§. 269.

Quomodo genera & ſpecies rerum indigitentur.

Rerum genera & ſpecies a ſe invicem diſcreturi per ſonos quoſdam articulatos ea indicare ſolemus. Res facti non aliter quam a poſteriori probari poteſt. Experientia autem unicuique obvia eſt, ut exempla in medium proferri opus non ſit (§.666 *Log.*).

Quodſi dubites num ſoni iſti articulati indigitent genera & ſpecies; levi quadam attentione opus eſt, ut idem animadvertas. Pone enim te intueri canem, qui Mordax appellari ſolet; patet ideo canem hunc ſingularem vocari Mordacem, ut eum ab aliis canibus diſtinguas, & quodcunque individuum in hac brutorum ſpecie canem dici. Eſt igitur vocabulum canis nomen ſpeciei, non individui.

§. 270.

Signa generum, ſpecierum & individuorum.

Quoniam ex ſono iſto articulato ab altero prolato colligimus, rem præſentem ſive actu ipſo, ſive in idea eſſe individuum hujus ſpeciei vel generis (§.269); *ſoni articulati, quibus genera & ſpecies rerum, vel etiam individua indigitantur, ſunt ſigna generum & ſpecierum, vel etiam individuorum*.

Hinc jam in Ontologia (*not.* §.958.959) vocibus iſtiuſmodi articulatis uſi ſumus ad illuſtrandum doctrinam de ſignis.

§. 271.

Vocabula quid ſint.

Voces articulatæ, quibus res perceptas aut perceptiones noſtras indigitamus, dicuntur *Vocabula*, ut adeo *Vocabula* ſint ſigna noſtrarum perceptionum, vel rerum per eas repræſentatarum.

Ita vocabulum *arbor* & corpus naturale in regno vegetabili denotat, quod ex foliis, ſurculis, ramis, trunco atque radice componitur; & ideam arboris, quam habemus, & vi cujus nobis arborem tanquam præſentem repræſentare valemus, quotieſcunque voluerimus.

§. 272.

Qualia ſigna ſint vocabula.

Quoniam vis ſignificandi vocabulorum ab arbitrio hominum pendet, quod per ſe patet; *Vocabula ſigna artificialia ſunt* (*§.958 Ontol.*), conſequenter *nil quicquam obſtat, quo minus iiſdem tribuatur ſignificatus prorſus contrarius, vel ut eidem vocabulo tribuantur diverſi ſimul ſignificatus, vel ejuſdem rei diverſa ſint ſigna* (*§.959 Ontol.*).

Digitized by Google

Exempla jam dedimus alibi (§.*not*.959 *Ontol.*), cum de ſignis artificialibus in genere ageremus. Vocabulorum autem ſignificatus arbitrarius probe notandus eſt: etſi enim evidentiſſimus ſit, plurimi tamen in eum impingunt, in interpretatione auctorum ita procedentes, quaſi ſignificatus eſſet neceſſarius, atque adeo vocabula in numerum ſignorum naturalium eſſent referenda. Unde plurima conſequuntur incommoda, quæ hic commemorari prolixum nimis foret.

§. 273.

Quomodo vocabula ideam rei in memoriam revocent & contra.

Si quis vocabulum & rem eodem denotatam ſæpius una percepit; vocabulo audito rei quoque, quam denotat, meminit, & contra ***idea rei ſive ſenſu, ſive vi imaginationis reſuſcitata, vocabuli ejuſque ſignificatus meminit***. Si quis enim vocabulum & rem eodem denotatam ſæpius una percepit; audito vocabulo vi imaginationis reproduci debet idea rei eodem denotatæ (§.117), eademque ab anima recognoſci debet (§.213). Enimvero quando ideam rei reproductam recognoſcere valemus, ejuſdem meminimus (§.226). Audito igitur vocabulo, rei eodem denotatæ meminimus.

Similiter ſi idea rei ſive ſenſu, ſive vi imaginationis reſuſcitatur; idea quoque vocabuli & ſignificatus ejus reproducitur (§.117), & tam illa, quam hic ab anima recognoſcitur (§.213). Idea igitur rei quomodocunque reſuſcitata, vocabuli ejuſque ſignificatus meminimus (§.226).

Atque ita apparet, quomodo linguam vernaculam, vel etiam ipſo uſu quamcunque aliam diſcamus, & cur infantes ſucceſſu demum temporis vocabula intelligere diſcant. Quod vero eadem ante intelligant, quam eloqui valeant, id quidem inde eſt, quod voces formentur variis organorum loquelæ motibus, quemadmodum ſuo tempore in Phyſicis docebimus, motus vero iſtos prompte producendi potentia nonniſi multo exercitio acquiratur.

§. 274.

Modus addiſcendi linguas exoticas.

Si quis vocabula diverſarum linguarum ſæpius ſimul percipit; audito uno meminit etiam alterius ac communis utriuſque ſignificatus. Si qua enim vocabula ſæpius ſimul perceperimus; audito uno reproducitur etiam idea alterius & communis utriuſque ſignificatus (§.117), eademque a nobis recognoſcitur (§.213). Vocabuli igitur alterius ac communis utriuſque ſignificatus audito uno ſimul meminimus (§.226).

Nos non alio uti modo linguas exoticas addiſcendi, quam ut ideas vocabulorum in utraque lingua idem ſignificantium ſæpius una excitemus & ſuper iis reflectentes communis utriuſque ſignificatus ideam ſuperaddamus, quatenus utrumque ad eandem rem referimus; nemo eſt qui ignorat.

§. 275.

Intellectus quid dicatur.

Facultas res diſtincte repræſentandi dicitur *Intellectus*.

Vocabulum intellectus vulgo admodum vagum ac ambiguum habet ſignificatum, quemadmodum videre eſt apud *Goclenium* in Lexico, ubi miſere ſe torquet in diverſis ſignificatibus eruendis; nec tamen tradit, quæ ſatisfaciunt. Nos diſtinguimus ea, quæ in anima inſunt, a ſe invicem, & vocabula ad ea denotanda ita applicamus, ut ſingulis tribuatur fixus quidam ac diverſus a ſignificatu alterius ſignificatus, qui uſui loquendi, quantum inconſtantia permittit, non repugnat. Quodſi ergo facultatem cognoſcendi excutias; cognoſces res repræſentari vel confuſe per imagines, vel diſtincte diſtinguendo a ſe invicem, quæ in imaginibus inſunt, eademque ab imaginibus ſeparando. Dum confuſe res percipimus, ea vel præſentia, vel abſentia ſunt. Triplex adeo in repræſentatione rerum diſcrimen occurrit. Quamobrem tribus opus habemus vocabulis. Habemus tria vulgo vocabula, quæ de facultate cognoſcendi uſurpantur, ſenſum, imaginationem & intellectum. Non invito igitur communi loquendi uſu ſenſus ad rerum præſentium in ſingulari, imaginatio ad abſentium

Digitized by Google

ſentium itidem in ſingulari per imagines confuſam repræſentationem, adeoque intellectus ad repræſentationem diſtinctam in univerſali refertur. Sufficit nos vocabulorum in Pſychologia ſignificatus in ſe arbitrarios ita determinare, ut ad certam atque diſtinctam animæ cognitionem acquirendam & cum aliis communicandam nobis ſint ſubſidio. Diximus in ſuperioribus (§. 55) facultatem cognoſcendi ſuperiorem, qua ideas & notiones diſtinctas acquirimus. Intellectus adeo & facultas ſuperior cognoſcendi ſynonyma videntur: quemadmodum etiam *Thummigius* in Inſtitutionibus §. 60. Pſych. innuit. Quodſi tamen acumine profundiori in differentiam penetrare volueris, facultatem cognoſcendi ſuperiorem latius patere deprehendes, quam intellectum. Etenim ad acquirendas ideas ac notiones diſtinctas plura requiruntur, quam repræſentatio rerum diſtincta in univerſali, ſeu ipſe repræſentandi actus proximus, etſi remote in eundem influant. Sed non opus eſt tam ſollicite a ſe invicem diſtingui, quæ citra errorem pro ſynonymis haberi poſſunt.

§. 276.

Quo plura igitur *diſtincte quis ſibi repræſentare poteſt; eo major eſt intellectus* (§. 275). *Gradus intellectus objectivus.*

Convenit huic corollario notio quædam communis: vulgo enim majorem intellectum tribuimus ei, qui pluribus ideis eum refertum habet, quam qui paucioribus, ut adeo pluribus rebus differere poſſit, quam alter, ac de pluribus ſuum interponere judicium valeat. Habemus adeo primum gradum intellectus, qui ab objecto deſumitur, ac ideo *gradus objectivus* appellari poteſt.

§. 277.

Quo plura quis in eodem ſubjecto diſtinguit; eo major eſt intellectus (§. 275). *Gradus intellectus formalis.*

Nec ab hoc corollario abhorret notio communis. Majorem enim intellectum reſpectu alicujus objecti tribuimus uni, quam alteri, ſi plura de eodem ſubjecto noverit prædicata, quam alter. Habemus adeo alterum intellectus gradum, qui cum a forma ſeu modo repræſentationis petatur, gradus formalis vocari poteſt.

§. 278.

Quoniam in intellectu non diſtinguimus niſi objectum, quod repræſentatur, & modum, quo repræſentatur (§. 275), primus autem gradus illius ad objecto (§. 276), alter a forma petitur (§. 277); *intellectus major concipi nequit, quam qui omnia poſſibilia diſtincte ſibi repræſentare valet*, conſequenter *intellectus omnia poſſibilia diſtincte repræſentans erit omnium maximus*, ſeu *abſolute ſummus*. *Intellectus quinam maximus.*

Utrum detur intellectus maximus ſeu abſolute ſummus, nec ne, imo utrum poſſibilis ſit, nec ne; hic nondum definiri poteſt. In Theologia naturali oſtendemus, eum utique poſſibilem eſſe atque Deo competere. Non vero tantummodo in uſum Theologiæ naturalis propoſitio præſens præmittitur; verum etiam eum in finem eidem hic locus conceditur, ut inde intellectus noſtri imperfectionem metiamur, atque adeo agnoſcamus, quam infinito intervallo a maximo intellectu diſtemus, clarius percipientes veritatem illius pervulgati, maximam partem eorum, quæ ſcimus, eſſe minimam eorum, quæ neſcimus. Bini illi intellectus gradus, de quibus diximus (§. 276. 277), in hominibus, quorum intellectus tam materialiter ſive ratione objecti, quam formaliter ſive ratione modi repræſentandi limitatus eſt (§. 279), plurimum differunt. Sed differentia iſta ex ſequentibus clarius eluceſcet.

§. 279.

Intellectus noſter limitatus eſt tum quoad objectum, tum quoad modum repræſentandi objecta. Quilibet tum in ſe, tum in aliis experitur, intellectum noſtrum non extendi ad poſſibilia omnia, ſed aliqua ſaltem eſſe, quæ nobis repræſentare valemus. Quare cum ultra iſtum definitum nume- *Limitatio intellectus humani.*

Digitized by Google

rum ceterorum nihil nobis repræſentare valeamus; intellectus noſter quoad objectum limites agnoſcit (*§.468 Ontol.*), adeoque limitatus eſt.

Similiter unuſquiſque non minus in ſe, quam in aliis animadvertit, nos aliqua ſaltem, quæ objecto inſunt, quod nobis repræſentare valemus, non vero omnia diſcernibilia diſtinguere valere. Quare cum ultra iſtum definitum numerum denuo nihil diſcernere valeamus; intellectus quoque noſter quoad modum repræſentandi objecta limites agnoſcit (§.468 *Ontol.*), adeoque limitatus eſt.

Duplex datur uti graduum (§. 276. 277), ita etiam limitationis fundamentum; objectum ſcilicet ac modus repræſentandi objectum. Ex limitibus enim objectorum perceptibilium & modi eadem repræſentandi naſcuntur gradus.

§. 280.

Enunciare quid ſit.

Si quid vocabulis indigitare valemus, id *enuntiare* dicimur: ut adeo *enuntiabile* dicatur, quod verbis indigitari poteſt.

Atque ita ad notionem diſtinctam revocavimus terminum, quem ſupra ex notione communi confuſa notum ſuppoſuimus (§. 38), independenter tamen ab illa definitione, quam ingrediebatur.

§. 281.

Quænā enuntiabilia ſint.

Quicquid in idea rei diſtingui ab alio poteſt, id etiam enuntiabile eſt. Quoniam vocabula ſunt ſigna perceptionum, adeoque & rerum per eas repræſentatarum artificialia (§.272); vis ſignificandi eorum prorſus ab arbitrio noſtro pendet (§.958 *Ontol.*). Quamobrem ſi quid in idea rei diſtingui ab alio poteſt, idem etiam vocabulo aliquo tanquam ſigno indigitare licet: Enuntiabile igitur eſt (§.280).

Non licet excipere, quod tot vocabula inveniri nequeant, quot diverſa perceptibilia deprehenduntur. Etſi enim difficile, ſi non prorſus impoſſibile ſit, ut numerus perceptibilium cum numero vocabulorum vi combinationum literarum utilium ac ſcopo præſenti convenientium poſſibilium conferamus; conſtat tamen eidem vocabulo diverſos attribui poſſe ſignificatus, ſi vel maxime concedas, tot vocabula apta excogitari non poſſe, quot perceptibilia a nobis diſtingui poſſunt (§. 272), atque idem fieri abſque ulla confuſione ipſo facto experimur. Exempli loco eſſe poſſunt, quæ in Horis ſubſecivis A. 1730. Trim. æſt. n. IV. de notione naturalis, præternaturalis & nonnaturalis dicta ſunt.

§. 282.

Facultas abſtrahendi quid ſit.

Si ea, quæ in perceptione diſtinguuntur, tanquam a re percepta ſejuncta intuemur; ea *abſtrahere* dicimur. Eatenus igitur menti tribuitur *facultas abſtrahendi*, quatenus ea, quæ rei perceptæ inſunt, tanquam ab eadem ſejuncta ſpectamus.

Competere nobis facultatem abſtrahendi, ipſo facto diſcimus. Etenim temperantiam conſiderare poſſumus, nulla habita attentione ad ſubjectum, cui habitus iſte ineſt, tumque dicimur temperantiam conſiderare in abſtracto. Et quando videmus hominem temperantem &, quæ ex actibus illius colligimus tanquam ab eodem ſejuncta ſpectamus, ea ab eodem abſtrahere dicimur, quæ ad notionem temperantiæ ſpectant.

§. 283.

Notiones generum & ſpecierū

Quoniam notiones ſpecierum ſimilitudine individuorum (§. 233 *Ontol.*), & notiones generum ſimilitudine ſpecierum abſolvuntur (§.234 *Ontol.*), ſimilitudo autem conſiſtit in identitate eorum, quæ entibus inſunt

(§.195

Digitized by Google

(§.195 Ontol.); ſi ea, quæ in individuis eadem ſunt, atque conſtanter inſunt vel ineſſe intelliguntur, tanquam ab eiſdem ſejuncta ſpectamus, notiones ſpecierum conſequimur: itemque *ſi ea, quæ in ſpeciebus eadem ſunt, atque conſtanter inſunt vel ineſſe intelliguntur, tanquam ab eiſdem ſejuncta intuemur, notiones generum obtinemus,* conſequenter *notiones ſpecierum atque generum per abſtractionem formamus.* *per abſtractionem formatæ.*

Concurrit adeo in formandis notionibus generum & ſpecierum ſenſu duce attentio, reflexio, abſtractio præter imaginationem atque memoriam, quemadmodum hactenus dicta recolenti apparet. Ceterum ſi quis non ſtatim viderit, cur inter conſtantia, quæ ſubjecto alicui inſunt, ea quoque referamus, quæ ineſſe intelliguntur; is mente recolat de poſſibilitate modorum alibi(§.249 & ſeqq. *Ontol.*) dicta. Etenim modorum poſſibilitates conſiderantur inſtar talium, quæ rebus inexiſtunt &, ſi in proximorum numero ſunt, inter ſemper inexiſtentia referuntur.

§. 284.

Quomodo abſtractiones fiant claræ ac diſtinctæ.

Si, quæ ab alio abſtrahimus, ea vocabulis peculiaribus deſignamus; hoc modo abſtractiones fiunt magis claræ ac diſtinctæ. Si qua enim ab alio abſtrahimus, ea, quæ rei perceptæ inſunt, tanquam ab eadem ſeparata ſpectamus (§.282). Quare cum vocabulis utamur tanquam ſignis eorum, quæ percipiuntur (§.271); ea, quæ ab alio abſtrahimus, vocabulis peculiaribus deſignamus. Jam vero ea, quæ abſtrahimus, actu a re percepta ſeparari nequeunt; ſed tantummodo mente ſeparantur, quatenus attentionem noſtram in ea dirigimus & ſuper re percepta reflectimus, adeoque nobis magis conſcii ſumus, quod hæc percipiamus, quam quod alia ſimul percipiamus (§.235.237), & ea a re, cui inſunt, diverſa eſſe agnoſcimus (§.258). Quando autem ea, quæ abſtrahimus, peculiaribus vocabulis deſignamus; ſingula quoque actu ſigillatim enuntiare valemus (§.280). Jam vero hic perinde eſt ac ſi ea, quæ abſtrahuntur a re percepta, actu ab eadem ſepararentur; vocabulorum autem ſibi conſcius meminit etiam rerum iiſdem denotatarum (§.273), conſequenter ſibi conſcius eſt, ſe ea, quæ a re percepta abſtrahuntur, tanquam ab ea diverſa, ei tamen inexiſtentia deprehendiſſe (§.226). Quoniam itaque abſtracta jam agnoſcimus qua talia & a ceteris diſtinguimus & tanquam ſigillatim enuntiabilia ſigillatim quoque enuntiamus, atque ita ipſo facto a ſe invicem diſtinguimus; ſi quæ ab alio abſtrahimus vocabulis peculiaribus deſignamus, abſtractiones fiunt magis claræ atque diſtinctæ (§.31.38).

Quantum vocabulorum uſus huc conferat, ut abſtractiones fiant claræ atque diſtinctæ; ipſo facto experimur. Sane vocabulis adſueti iiſdem ita inhæremus, ut abſque iis non cogitemus de rebus, præſertim ubi ſuper iiſdem reflectere velimus: quæ ſane ratio eſt, cur plurimi ſibi perſuaſerint, nos abſque vocabulorum uſu de rebus cogitare non poſſe, animadvertentes ſcilicet nos tacite nobiſmetipſis loqui, quando de rebus cogitare intendimus.

§. 285.

Subſidii memoriæ in reti-

Si, quæ ab aliis abſtrahimus, ea vocabulis peculiaribus deſignamus; abſtracta facilius memoriæ mandantur & diutius retinentur. Etenim ſi, quæ ab aliis abſtrahimus, ea vocabulis peculiaribus deſignamus; abſtracta fiunt

magis

Digitized by Google

nendis abſtractis.

magis diſtincta (§.284). Quare cum memoriæ facilius mandentur atque eadem diutius retineantur, quæ diſtincte percipiuntur, quam quæ confuſe percipiuntur (§.200); ſi, quæ ab aliis abſtrahimus, ea vocabulis peculiaribus deſignamus, hæc ipſa & facilius memoriæ mandantur, & diutius retinentur.

Si quis attentione ſufficiente uti didicerit, veritatem aſſerti in ſeipſo experiri poteſt.

§. 286.

Cognitionis intuitivæ definitio.

Cognitio, quæ ipſo idearum intuitu abſolvitur, dicitur *intuitiva*, ſeu, *rem intuitive cognoſcere* dicimur, quatenus ideæ ejus, quam habemus, nobis ſumus conſcii.

E. gr. Dum arborem præſentem intueor, mihique conſcius ſum eorum, quæ in eadem obtutu comprehendo; intuitivam arboris habeo cognitionem. Si triangulum mihi vi imaginationis tanquam in tabula delineatum, vel aſſerem triangularem repræſentem, atque hujus figuræ mihi conſcius ſim; triangulum intuitive cognoſco.

§. 287.

Cognitio intuitiva quando confuſa, quando diſtincta.

Si in cognitione intuitiva ideæ rei tantummodo mihi conſcius ſum, ſeu attentionem in tota ſimul defigo; cognitio confuſa eſt: ſi vero ſuper eadem reflecto, diſtincta. Etenim ſi attentionem in idea tota ſimul defigo, me ideam hanc jam habere mihi tantummodo magis conſcius ſum, quam quod præterea etiam habeam alias (§.237). Nihil adeo, quod ſigillatim enuntiabile eſt (§.281), ab altero diſtinguo. Cognitio igitur intuitiva, quam habemus (§.286), confuſa eſt (§.39).

Quodſi ſuper idea rei, quam habemus, reflectimus; eorum, quæ in idea rei diverſa ſunt, & nobis conſcii ſumus, & a re, cui inſunt, diverſa eſſe agnoſcimus (§.258), conſequenter plura ſigillatim enuntiabilia in idea rei diſtinguimus (§.281). Cognitio igitur intuitiva, quam habemus, diſtincta eſt (§.38).

E. gr. quando arborem intuitive cognoſco & attentionem in tota ſimul defigo, mihi tantummodo conſcius ſum me jam arborem videre, vel imaginari, & magis quidem mihi conſcius ſum me jam ideam arboris habere, quam quod ſimul videam vel imaginer objecta alia. Quare cum intuitiva cognitio non egrediatur terminos confuſæ perceptionis, & tota hac abſolvatur, confuſa utique eſt. Enimvero ponamus nos jam ſuper arbore reflectere; ab ea folia, ſurculos, ramos, truncum, tum etiam ſingula hæc a ſe invicem diſtinguimus. Noſtra igitur intuitiva arboris cognitio diſtincta eſt. Idem prorſus judicium eſto de triangulo. Si figuram in charta delineatam intueor, nec ultra attentionem in tota defixam progredior; non aliud inde conſequitur, quam quod mihi magis ſim conſcius, me jam triangulum videre, quam quidpiam præterea ab eodem diverſum. Enimvero ubi ſuper triangulo reflecto; & laterum ſingulorum, & angulorum, & numeri ternarii tam laterum, quam angulorum mihi ſigillatim conſcius ſum, eaque tanquam a ſe invicem, atque a tota figura diverſa intueor. Intuitiva igitur cognitio diſtincta eſt.

§. 288.

Actus cognitionis intuitivæ diſtinctæ.

Quoniam ſuper re percepta reflectentes attentionem noſtram ſucceſſive dirigimus ad ea, quæ in re percepta inſunt (§.257), adeoque nobis conſcii ſumus, nos hæc jam in ea percipere (§.258), eaque inter ſe conferimus (§. 260); *cognitio intuitiva diſtincta eſt, quatenus attentionem noſtram ſucceſſive ad ſingula dirigimus, mox ad plura ſimul retrahimus* (§.259).

Qui

Digitized by Google

Qui verbis conſtanter uti adſuevere, dum ſuper rebus reflectunt; illi ægre experimentum propoſitionis præſentis in ſe capere poſſunt. Probe enim meminimus, nos non ſine exercitatione demum obtinuiſſe, ut, ſepoſito omni vocabulorum uſu, actus iſtos animæ ederemus. Supponimus nimirum in præſenti, ubi de cognitione rerum intuitiva nobis ſermo eſt, nulla nobis eſſe vocabula, quibus tum ea, quæ in re percepta diſcernuntur, tum res percepta ipſa indigitari poſſunt.

§. 289.

Cognitio ſymbolica quænam dicatur.

Quodſi cognitio noſtra terminatur actu, quo verbis tantum enuntiamus, quæ in ideis continentur, vel aliis ſignis eadem repræſentamus, ideas vero ipſas verbis aut ſignis aliis indigitatas non intuemur; *cognitio ſymbolica* eſt.

Ita cognitionem ſymbolicam habeo trianguli, ſi cogito ipſum eſſe figuram tribus lineis terminatam, trianguli vero ideam nullam, multo minus linearum, quibus terminatur, ac numeri ternarii earundem ideas intueor. Similiter cognitionem chiliogoni ſymbolicam habeo, ſi verbis tacite quaſi loquens mihi ipſi indigito, chiliogonum eſſe figuram mille lateribus terminatam, laterum vero ſingulorum, ac numeri millenarii, ipſiuſque chiliogoni ideam nullam intueor. Quod etiam ſignis aliis uti poſſimus ad res nobis repræſentandas præter verba, vel ſola Arithmetica loquitur, ubi ſingularibus utimur notis numericis ad numeros quoſcunque repræſentandos. Habes igitur hic ſigna numerorum, quæ ſunt a verbis, quibus enuntiantur, diverſa. Luculentiora exempla Analyſis recentiorum, quam Algebram vulgo dicimus, ſuppeditat, ubi formulis ex literis atque ſignis aliis compoſitis notiones rerum exhibemus: cujus rei exemplum dedimus alias (*not.* §. 72 & 74 *Log.*).

§. 290.

Signorũ uſus in compendioſa ſcriptione.

Si ad res quaſdam denotandas utamur loco vocabulorum ſignis primitivis; ea compendioſæ ſcriptioni inſerviunt. Etenim ſi ſigna ſunt primitiva, ab aliis ſignis ſe prioribus ortum non trahunt (§. 964 *Ontol.*), adeoque ſimplicia ſunt (§. 673 *Ontol.*). Enimvero vocabula, etſi ſignificatus eorum primitivus ſit, ex pluribus tamen literis componuntur, adeoque materialiter conſiderata, ex ſignis aliis ſimplicioribus conſtant. Signa igitur primitiva a vocabulis diverſa compendioſius ſcribi poſſunt, quam vocabula iiſdem æquipollentia. Inſerviunt itaque ſigna iſta ſcriptioni compendioſæ.

Iſtiuſmodi ſigna in Aſtronomia occurrunt. Sunt enim talia ſigna planetarum & ſigna ſignorum eclipticæ. Signum Saturni e.gr. eſt ♄, Jovis ♃, Veneris ♀. Vocabulum *Saturnus* octo, *Jupiter* ſeptem, *Venus* quinque literis conſtat; ſigna autem, quibus utuntur Aſtronomi, ſunt ſimplicia, ex aliis ſimplicioribus minime compoſita. Similiter ſignum adſpectus trigoni eſt △. Vocabulum *Trigonus* octo literis conſtat, ſi vocabulum *adſpectus* adjicias, literarum numerus multiplicatur. Aſt ſignum hujus adſpectus ſimplex eſt. Jam ſi ponamus, Venerem & Jovem habere adſpectum trigonum, ut adeo ſcribendum ſit: *Trigonus* ſcilicet *adſpectus Veneris & Jovis*; ope ſignorum aſtronomicorum compendioſius ſcribimus: △ ♃ ♀. Gemina exempla in Chymia occurrunt. Chymici enim utuntur ſignis primitivis, ex nullis aliis ſimplicioribus compoſitis ad denotandum res chymicas. Atque eadem ſigna inſerviunt compendioſæ ſcriptioni eodem modo, quo ſigna aſtronomica eidem inſervire oſtendimus.

§. 291.

Signa occulta.

Si loco vocabulorum utamur ſignis, quorum ſignificatus occultatur; rebus occulte ſignificandis inſerviunt. Etenim ſi cui ſignificatus ſigni occultus eſt, ut eidem minime conſtet, quænam res eodem denotetur; ei rei ſignificatæ idea occurrere nequit ſigno viſo (§. 117). Quamobrem hiſce ſignis res aliqui-

Digitized by Google

aliquibus, quibus nimirum eorum ſignificatus perſpectus eſt, ſignificare poſſumus, ut alii, qui eundem minime perſpectum habent, ignorent, quid illis ſignificaverimus. Rebus adeo occulte ſignificandis inſerviunt.

Exempli loco nobis eſſe poſſunt ſigna cryptographica, quibus epiſtolas occulte ſcribimus, ut eas videns legere non poſſit, niſi clavem habuerit, aut, ſi fieri poſſit, eruere noverit. Dicitur autem clavis ſignificatus ſignorum primitivorum, quorum combinatione reſultat ſignum ſcripturæ. Vulgo utuntur notis numericis loco literarum & hiſce ſignificatum arbitrarium tribuunt, quatenus eædem in literarum locum ſurrogantur. Clavem habet, qui novit, quænam notis numericis reſpondeant literæ. Pertinet huc etiam mos ſcribendi veterum hieroglyphicus, & ſub præſente etiam propoſitione continentur icones Alchymiſtarum, quibus proceſſus occultare ſolent.

§. 292.

Signa notionibus rerũ diſtinctis exhibendis apta.

Si quæ notionem rei ingrediuntur, ſignis denotantur a vocabulis diverſis; eorum combinatione diſtinctam rei notionem veluti ſpectandam exhibere licet. Etenim ſi ſingula, quæ notionem rei ingrediuntur, ſignis peculiaribus indigitare noveris; hiſce viſis aut quomodocunque perceptis reſuſcitantur ideæ illorum, quæ iiſdem ſignificantur, reſuſcitantur etiam ideæ vocabulorum, quibus enunciantur (§. 117). Quamobrem ſi ſigna iſta combinentur, ut uno obtutu comprehendi poſſint; reflectendo non modo ſingula notionem rei ingredientia percipimus, verum etiam enuntiare valemus. Notionem igitur rei diſtinctam alteri veluti ſpectandam ſignis hiſce exhibere licet.

Exemplo nobis eſt Algebra. Solutiones enim problematum, hoc eſt, notiones diſtinctas conſtructionis problematum, vel regularum ex datis numeris inveſtigandi quæſitos, exprimimus formulis, in quibus quantitatum ſeu numerorum datorum ſigna mediantibus ſignis operationum arithmeticarum combinamus. Ita paucis exhibentur, quæ ſubinde longa verborum ambage explicanda forent. Habemus quoque hodie ſigna artis ſaltatoriæ, a quodam artis hujus Magiſtro, cui *Feuillet* eſt nomen, in Choregraphia, ſeu Arte ſaltationes per characteres exprimendi ſermone Gallico edita, expoſita. Ope eorundem ſaltationes noviter inventæ abſenti communicari facilius ac multo brevius poſſunt, quam ſi verbis deſcribendæ forent. In eundem cenſum veniunt notæ muſicæ, nec a præſente foro aliena ſunt ſigna, quibus utimur ad notiones modorum ſyllogiſmorum diſtinctas exhibendas (§. 375 *Log.*).

§. 293.

Signa ad inveniendum apta.

Si notæ ſeu notiones irreſolubiles ſignis primitivis exprimuntur & inde ſigna derivativa notionum diſtinctarum, hoc eſt, tam definitionum, quam propoſitionum diſtinctarum formantur; ſigna vocabulorum vicaria ſunt ad inveniendum utilia. Quoniam enim per ſigna derivativa definitiones ac propoſitiones determinatæ repræſentantur *per hypoth.* in ratiociniis autem nonniſi definitiones ac propoſitiones determinatæ applicantur (§. 348. 349 *Log.*); ratiocinia omnia per iſta ſigna derivativa exprimi poſſunt. Quare cum ex iis, quæ cognita ſunt, id, quod incognitum eſt, per ratiociniorum concatenationem eruatur (§. 725 *Log.*); ſigna vocabulorum vicaria in hoc caſu ad inveniendum utilia ſunt.

Hypotheſeos poſſibilitatem jam in philoſophia prima evicimus, cum theoriam ſignorum traderemus (§. 965 & ſeqq. *Ontol.*). Eidem illuſtrandæ inſerviunt, quæ ſuperius de uſu figurarum hieroglyphicarum in diſciplinis tradidimus (§. 163 & ſeqq.). Etenim tum figuræ hieroglyphicæ ſunt ſigna artificialia rerum perceptarum (§. 158. 159. 151) perinde ac

vocabula

Digitized by Google

vocabula (§. 271. 272), & in illarum uſu eædem obſervantur regulæ, quæ circa uſum vocabulorum in diſciplinis obſervari ſolent. Ceterum exemplum iſtiuſmodi ſignorum dedi in Arithmetica, quæ in numero Elementorum Matheſeos Latino idiomate evulgatorum continetur, ubi charactere derivativo proportionis utor ad demonſtrandum theoremata de magnitudinum ac numerorum ratione. In Algebra tot occurrunt exempla, quot dantur problemata per regulas Algebræ ſolvenda. Etenim in denominatione aſſumuntur datorum, quorum notiones irreſolubiles ſunt, ſignà primitiva, & inde eruuntur derivativa exprimentja vel definitiones, vel propoſitiones; horum vero ope inveſtigatur incognitum. Omnes formulæ algebraicæ ſunt ſigna derivativa, quæ exprimunt notiones diſtinctas, quas ingrediuntur quantitates tanquam primitivæ aſſumtæ, ut in earum notionibus confuſis acquieſcas. Atque hoc modo vidimus multiplicia dari ſigna a vocabulis diverſa, ſed eorum vicaria, quæ ſubinde utiliter in vocabulorum locum ſurrogantur.

§. 294.

Ars characteriſtica appellatur ea, quæ explicat ſignorum in rebus aut earundem perceptionibus denotandis uſum. *Artis characteriſticæ definitio.*

Ars hæc adhuc in deſideratis eſt, quemadmodum jam alias monuimus (§. not. §. 965 *Ontol.*). Quoniam vocabula ipſa, quibus ad perceptiones vel res iiſdem repræſentatas exprimendas utimur, in horum ſignorum numero ſunt (§. 271); principia Grammaticæ univerſalis ex arte characteriſtica petenda. Sunt enim vocabulis cum ceteris ſignis quædam communia, quatenus ſub eodem genere continentur. Ceterum cum exempla in notis numericis earumque in Arithmetica uſo atque inprimis in calculo ſpecioſo Algebræ habeamus; inde generalia quædam principia hujus artis abſtrahi poſſunt, quibus deinde via ad ulteriora ſternitur. Imo non inutile eſt notiones generales abſtrahere a ſignis quibuſvis vocabulorum vicariis, quæ in iiſdem latent.

§. 295.

Quoniam inter ſigna vocabulorum vicaria eminent ea, quæ ad inveniendum apta ſunt; *In arte characteriſtica ſignorum ad inveniendum utilium ratio inprimis explicari debet.* *Illius potiſſimũ objectũ.*

In Algebra iſtiuſmodi ſigna habemus pro quantitatibus; ſed deſiderantur talia in philoſophia pro rerum qualitatibus. Illa faciliora ſunt, hæc difficiliora inventu. Quamobrem mirum non eſt, quod illis dudum inventis hæc adhuc in deſideratis numerentur. Quantitatum ex aliis aſſumtis ortus ſatis manifeſtus eſt: aſt quomodo qualitates aliæ ex aliis naſcantur, nondum adeo exploratum eſt.

§. 296.

Si ope ſignorum ad inveniendum utilium ex cognitis incognita inveſtigari debent; modus combinandi ſigna & combinationem variandi perſpectus eſſe debet. Si quid enim, quod incognitum eſt, ex aliis, quæ cognita atque perſpecta ſunt, eliciendum; aſſumta colliguntur in notionem diſtinctam, quæ propoſitioni cuidam determinatæ reſpondet, ac inde porro ratiocinando tandem deducitur, quod erat inveniendum (§. 725 ac §. 551 & ſeqq. *Log.*). Quamobrem ſi ſignorum ope idem efficiendum; ſigna primitiva, quibus aſſumpta deſignantur, ita combinari debent, ut notionem diſtinctam, in quam colliguntur, exprimens ſignum derivativum prodeat, conſequenter ſi ope ſignorum ad inveniendum utilium ex cognitis incognita inveſtigari debent, modus combinandi ſigna perſpectus eſſe debet. *Quando ſigna ad inveniendũ apta adhiberi poſſint.*

Enimvero quoniam porro opus eſt, ut ex hoc ſigno derivativo reperiatur ſignum aliud derivativum, quod exhibet notionem diſtinctam ejus, quod inveniri debebat; hoc vero ſignum in ſe perinde ac alterum, ex quo

Digitized by Google

eruendum, ſigna omnia primitiva aſſumtorum continere debeat, tanquam determinationum, per quas determinatur id, quod quærebatur; ſignum derivativum, quod quæritur, ex eo, quod per combinationem primitivorum prodiit, aliter erui nequit niſi combinatione variata. Quamobrem ſi ope ſignorum ad inveniendum utilium ex cognitis incognita inveſtigari debent; modus quoque variandi combinationem ſignorum primitivorum perſpectus eſſe debet.

His uberior lux affundetur olim in Arte inveniendi. Quodſi tamen quis probe attenderit ad analyſin demonſtrationum, quam dedimus in Logica (§. 551. & ſeqq.) eandemque juxta iſtud exemplar in aliis demonſtrationibus inſtituerit, ac præterea in Algebra tum ad æquationes ex datis erutas, tum ad formulas per illarum reductiones repertas eam attentionem attulit, quæ ad reflexiones logicas ſufficit; ei profecto nihil in tota demonſtratione occurret, quod non ſit evidens. Si qua ceteris ſuperſit obſcuritas, illi ex dictis perſpiciunt, quomodo eam diſpellere debeant. Æquationes ex datis erutæ ſunt ſigna derivativa notionum diſtinctarum, quas data & quæſita tanquam notæ ingrediuntur, & quæ vel definitionibus, vel propoſitionibus determinatis reſpondent. Æquationum vero reductio tandem reſolvitur in variationem combinationum ſignorum primitivorum, ut prodeat ſignum aliquod derivativum notionis diſtinctæ modi, quo ex datis determinatur quæſitum.

§. 297.

Artis characteriſticæ combinatoriæ definitio.

Ars illa, quæ docet ſigna ad inveniendum utilia & modum eadem combinandi eorundemque combinationem certa lege variandi, dicitur *Ars characteriſtica combinatoria*. Vocatur a *Leibnitio* etiam *ſpecioſa generalis*.

Artis hujus characteriſticæ combinatoriæ pars quædam ſpecialis Algebra eſt, quam notioni huic convenienter dixeris *Artem characteriſticam combinatoriam magnitudinum* vi eorum, quæ ad præcedentem propoſitionem annotavimus. Hinc jam olim *Leibnitio* pro eo, quod ipſi erat, ingenii acumine ad Algebram animum reflectendi, artis hujus idea aliqua ſubnata eſſe videtur. In literis enim ad *Oldenburgium* d. 28. Decemb. A. 1675 datis, quæ leguntur apud *Wallifium* Vol. III. Oper. f. 621. ita ſcribit: " Ego vero agnoſco, quicquid in " genere probat Algebra, nonniſi ſuperioris ſcientiæ beneficium eſſe, quam nunc *combina-* " *toriam characteriſticam* appellare ſoleo, longe diverſam ab illa, quæ, auditis his vocabu- " lis, ſtatim alicui in mentem venire poſſet. " Hanc artem diſtinctæ notionum analyſi deſtinare videtur. Ibidem enim f. 121. " Valde ſuſpecta, inquit, nobis eſſe debet notio in- " finiti, & minimi, & maximi, & perfectiſſimi, & ipſius omnitatis. Neque fidendum his " notionibus, antequam ad illud criterion exigantur, quod mihi agnoſcere videor, & " quod velut mechanica ratione, fixam & viſibilem & (ut ita dicam) irreſiſtibilem reddit " veritatem. Quale nobis inexplicabili beneficio tributum eſt a natura. Hæc Algebra, quam " tanti facimus merito, generalis illius artificii nonniſi pars eſt. Id tamen præſtat, errare " ne poſſimus quidem, ſi velimus, &, ut veritas quaſi picta velut machinæ ope in charta " expreſſa deprehendatur. " Quicquid vero hic dicit, nil differt ab eo, quod in formulas algebraicas convenit, ut ſatis appareat loquentem omnem ſuam attentionem in formulas iſtas direxiſſe ac verbis expreſſiſſe, quæ in iis acumine pervidendi abſtracta in concretis diſcernimus. De hac ſcientia paulo clarius loqui videtur in Miſcellaneis Berolinenſibus pag. 23. affirmans, " eſſe ſuperiorem Mathematica ſcientiam, parem certitudine, majorem " virtute atque efficacia, ubi rationes ideales, non tantum a ſenſibus, ſed etiam ab ima- " ginibus ſejunguntur ". Ope enim ſignorum heuriſticorum ſeu ad inveniendum utilium in ideis contenta a ſenſu & imaginibus, hoc eſt, ideis confuſis, quæ in ſenſu ac imaginatione exiſtunt, ſejunguntur. Enimvero cum hæc verba proferat, dum mentionem injicit mundi cujuſdam inviſibilis, ad quem provocat *Meræus*, & in quo rationes rerum principiaque veritateſque arcanæ, omniſque convenientiæ & certitudinis fontes laterent, & ſuperioris illius ſcientiæ ideo aliquid pervidiſſe *Meræum* largitur; de ſuis potius monadibus, quam de arte combinatoria characteriſtica locutus eſſe videtur: ſit ita quod per hanc

Digitized by Google

artem ex mundo inviſibili viſibilis abſque imaginibus ſolorum characterum legitima combinatione deduci debeat. Quod an ab ullo unquam homine fieri poſſit, definire nolo. Apertiſſime autem de arte iſta loquitur in literis ad *Remondum* d. 10. Jan. & 14. Mart. 1714, quæ leguntur in libro Gallico, cui titulus: Recueil de diverſes pieces par Monſ. *Leibniz*, *Clarcke*, *Newton*, Tom. 2. p. 129 & ſeqq. ubi eam ſpecioſam generalem appellat eamque a characteriſtica totam pendere ac veritates ad formam calculi reducere affirmat: id quod in Artem characteriſticam combinatoriam, qualem hic definimus, convenire partim ex ipſa definitione, partim ex ſequentibus liquet.

§. 298.

Calculi generalis definitio.

Calculus in genere eſt inventio alicujus ſigni ſeu characteris ex aliis ſive primitivis, ſive derivatis per continuam æquivalentium ſubſtitutionem.

Non alia eſt notio calculi in genere, quæ a calculo vulgari arithmetico abſtrahitur, eademque calculo communi arithmetico ac algebraico communis eſt. In Arithmetica habemus novem characteres ſimplices ſeu ſigna primitiva, quibus tamen, ſi ab unitate diſceſſeris, characteres ſeu ſigna derivativa æquivalentia exhiberi poſſunt (*not.* §. 339 *Ontol.*). Omnis calculus eum in finem inſtituitur, ut ex figuris ſeu characteribus numerorum datorum ſive primitivis, ſive derivativis inveſtigetur character plerumque derivativus numeri quæſiti. Ita addentes numeros 314 & 522 reperimus ſummam 836. Sunt autem 314 & 522 ſigna derivativa numerorum datorum; ſed 836 eſt character derivativus quæſiti. Totus autem calculus abſolvitur per ſubſtitutionem characterum æquivalentium pro æquivalentibus. Ita ex numeris datis 314 & 522 reperturi ſummam, pro 2 + 4 ſubſtituimus 6. Eſt autem 2 + 4 = 6, adeoque hi duo characteres ſibi invicem ſalva numeri quæſiti quantitate ſubſtitui poſſunt (§. 349 *Ontol.*). Similiter pro 1 + 2 ſeu pro 10 + 20 ſubſtituimus 3 ſive 30; pro 3 + 5 ſeu pro 300 + 500 ſubſtituimus 8 ſive 800, quod 1 + 2 = 3, & 5 + 3 = 8. Non abſimili modo ſeſe res habet in operationibus arithmeticis ceteris. Sane abacus Pythagoricus, quo in multiplicatione ac diviſione utimur, non eſt niſi tabula characterum æquivalentium, qui ſibi invicem ſubſtitui poſſunt. Ita quatuor bis ſumta denotantur per hunc characterem derivativum 4 . 2, ubi punctum multiplicationis ſeu iteratæ poſitionis quaternarii ſignum eſt. Tabula vero Pythagorica exhibet huic characteri æquivalentem primitivum 8. Eſt enim 4 . 2 = 8. Unde in calculo pro 4 . 2 ſubſtituitur 8. Similiter ſenarius novies ſumtus denotatur per 6 . 9; ei vero æquivalens character 54 exhibetur in abaco Pythagorico, in calculo pro iſto ſubſtituendus. Similiter in Algebra cum idem Algorithmus obtineat, qui in Arithmetica communi obtinet; vel inde intelligitur, calculum non poſſe conſiſtere niſi in inventione ſigni ex aliis primitivis vel derivativis ope ſubſtitutionis ſignorum æquivalentium facta. Ita pro quantitate a in ſeipſam ducta ſive aa ſubſtituitur a^2; pro radice ex a extracta $\sqrt{a}$ vel $a^{1:2}$. Et in reductione æquationum continuo ſubſtituimus duos characteres ſibi invicem æquales pro duobus aliis characteribus quantitates ſibi invicem æquales exprimentibus. Notione hac calculi generali utemur etiam in ſubſequentibus, quamobrem eam hic notaſſe juvat.

§. 299.

Modus inveniendi veritates in arte combinatoria characteriſtica.

In arte combinatoria characteriſtica veritates inveniuntur per ſpeciem quandam calculi. Etenim in arte characteriſtica notiones irreſolubiles exprimuntur per characteres primitivos, ac inde per combinationem eruuntur derivativi, ex quibus modo combinationis continuo variato elicitur character derivativus notionis antea nobis incognitæ, quæ invenienda erat (§. 297). Enimvero ſi ex charactere ſeu ſigno uno derivativo per variationem modi combinationis eruitur alius character derivativus; unus ſubſtituitur in locum alterius, neque alia hic quam æquivalentium intelligitur ſubſtitutio, cum alias non appareat, quomodo in eodem tramite progredi poſſis, ſeu nulla adſit ratio, cur characterem hunc in locum prioris aſſumas. Quare cum per calculum reperiatur, quod per continuam characterum derivati-

Digitized by Google

vorum æquivalentium ſubſtitutionem eruitur (§. 298); in arte characteriſtica combinatoria veritates per calculi quandam ſpeciem inveniuntur.

Quoniam Algebra ſpecies hujus artis eſt & ipſa quoque Arithmetica communis pro quadam ejus ſpecie haberi poteſt; exempla ibidem obvia propoſitionem præſentem ejuſque demonſtrationem plurimum illuſtrant. Inprimis inde patet, quod in demonſtratione affirmatur, ſcilicet characterem derivativum non poſſe ſubſtitui in locum alterius, niſi ſit æquivalens. Sane in additione pro $3 + 4 + 9$ ſubſtitui nequit niſi 16, cum hic character ſit priori æquivalens, adeoque hoc ſubſtituto reſpectu quantitatis numeri inveniendi perinde ſit, ſive ponas 16, ſive 3, 4 & 9 ſimul. Similiter ſi in Algebra ſit $abc = a^2x + ax^2$, & dividendo per a in locum æquationis prioris ſurroges hanc poſteriorem $bc = ax + x^2$; æquatio poſterior æquivalet priori, quatenus utraque continet omnes quantitates datas atque incognitam ſimul. Ac ideo quia hoc pacto alteri æquivalet, eidem ſubſtitui poteſt; non autem ſubſtitui poſſet alia, in quam quantitates omnes non ingrederentur, conſequenter quæ æquivalens ei, cui ſubſtitueretur, minime eſſet. Hactenus adeo non habemus niſi calculum numerorum in Arithmetica, & calculum magnitudinum in Algebra moderna ſive ſpecioſa. Antequam Arithmetica literalis eſſet inventa, de calculo magnitudinum ne per ſomnium quidem quiſquam cogitaſſet, imo pleriique calculum magnitudinum in numerum impoſſibilium retuliſſent. Quamobrem non miramur, ſi qui ceteras calculorum ſpecies ſimiliter in entium fictorum numerum referant. *Leibnitius* calculum ſitus dare intenderat, quo uteremur in Geometria, quoties ad ſitum redit quæſtio, veluti ſi de lineis perpendicularibus, de lineis parallelis ac ad ſe invicem obliquis, de angulis ſermo fuerit: eum tamen in intentione tantummodo habuit, minime autem perfecit, etſi dubitandum non ſit, eum multo faciliorem eſſe debere calculo qualitatum, qui ad ſpecioſam illam generalem ſeu artem combinatoriam characteriſticam requiritur. Ubi diſciplinæ magis fuerint excultæ, quam nunc quidem fieri ſolet, ars quoque inveniendi majora capiet incrementa, cujus complementum eſt ars characteriſtica combinatoria.

§. 300.

Quæ ars combinatoria characteriſtica præſupponat.

Si per artem characteriſticam combinatoriam quædam invenienda; notiones irreſolubiles ſeu primitivæ in ſuo genere determinandæ, modique combinationum & variationum iſtarum poſſibiles ante determinandi. Etenim in arte combinatoria characteriſtica notiones irreſolubiles ſeu primitivæ in ſuo genere ſignis primitivis exprimendæ ſunt, primitiva autem ſigna combinanda veniunt, ut prodeant derivativa, modus denique combinandi variari debet, ut prodeat character derivativus notionis alicujus antea nobis ignotæ, ſed quæ quæritur (§. 297). Quamobrem ſi artem characteriſticam in aliquo ſcientiæ genere exercere velis; neceſſe eſt ut notiones determinentur, quæ tanquam irreſolubiles ſpectari debent. Requiritur præterea ut modi combinationum poſſibiles ſint perſpecti & ne lateant modi, quibus combinationes iſtæ variari poſſunt. Antequam igitur de arte characteriſtica combinatoria cogitare poſſis, notiones irreſolubiles in dato genere determinare, diverſos combinationis modos poſſibiles docere & variationem iſtarum combinationum detegere teneris.

Primum ſpecimen artis combinatoriæ characteriſticæ habuimus in Arithmetica, ubi notio irreſolubilis eſt unitas, quæ ideo tanquam indiviſibilis ſpectatur. Ex unitate derivantur numeri per ejus iteratam poſitionem, atque inde conſtituuntur notiones aliæ, quæ tanquam irreſolubiles, ſubinde etiam tanquam reſolubiles ſpectantur, prout commodum viſum fuerit. Reducuntur modi numeros variandi ad numerum determinatum, & axiomata ſeu regulæ generales utendi iſtis variationibus præmittuntur. Hiſce demum præmiſſis de characteribus commodis, modoque eos combinandi ac combinatos variandi cogitare licuit. Sunt nimirum characteres primitivi 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 0. Combinantur iidem per valorem localem ad denotandum numerum quemvis aſſignabilem, variantur per ſubſti-

ſubſtitutiones characterum æquivalentium, quos exhibent tabulæ algorithmi, quarum vulgo tantummodo conſtituitur ea, quæ in uſum multiplicationis ac diviſionis ſervit, etſi etiam pro additione atque ſubtractione tales conſtrui poſſint, utut facilitatis gratia, & quod iis carere poſſimus, omittantur. Ita vi tabulæ additionis characteres æquivalentes ſunt, $3+4$ & 7, $5+2$ & 7, $6+1$ & 7, ita ut vi artis characteriſticæ tres ſint definitiones ſeptenarii $3+4=7$, $5+2=7$, $6+1=7$. Similiter tabula ſubtractionis ſuppeditat hos characteres æquivalentes $8-1$ & 7, $9-2$ & 7, $10-3$ & 7, ut adeo denuo totidem prodeant ut ante definitiones characteriſticæ, in quibus definitum & definitio æquivalent, $8-1=7$, $9-2=7$, $10-3=7$. Multiplicatio nullum dat characterem ſeptenario æquivalentem: dat tamen diviſio ope abaci Pythagorici, ſcilicet $14:2$ & 7, $21:3$ & 7, ac ita porro, ut novem prodeant characteriſticæ definitiones ſeptenarii $14:2=7$, $21:3=7$, $28:4=7$, $35:5=7$, $42:6=7$, $49:7=7$, $56:8=7$, $63:9=7$ & $70:10=7$. Quomodo vero characteres iſti opportune ſibi invicem ſubſtituantur, ut in dato caſu prodeat character derivativus conveniens numero quæſito, regulis algorithmi docetur, immutabilibus legibus, quæ axiomatis continentur, ſuperſtructi. Idem in Algebra docere poteramus, quæ Arithmeticæ acceſſit tanquam alterum ſpecimen ob agnationem cum eadem facile ſuperaddendum. Extra Matheſin hactenus non occurrit in philoſophia artis characteriſticæ exemplum, quam in doctrina ſyllogiſtica de modis ſyllogiſmorum, quemadmodum dudum monui, cum Logicæ compendium in uſum academicum Germanico idiomate ederem & monitum repetii in Logica Latina *not.* §. 374. *Sed dabitur alia vice de hiſce uberius differendi occaſio.* Quæ vero in propoſitione præſente inculcantur, adamuſſim ibi obſervata reperies. Quodſi vero iſtius characteriſticæ vim omnem intelligere volueris, reſpiciendum non modo eſt ad Vocales A, E, I & O, quibus propoſitionum qualitates & quantitates indigitantur; verum etiam ad conſonantes S, P, M & C, quibus converſiones & tranſpoſitiones propoſitionum deſignantur in reductione ſyllogiſmorum a ſecunda & tertia figura ad primam, quarum ſignificatus a nobis non explicatur, quod tædioſam reductionis doctrinam prætermiſerimus, ex libellis logicis communibus petendam.

§. 301.

Difficultas artis combinatoriæ characteriſticæ inveniendæ.

Quoniam notæ irreſolubiles in ſuo genere determinari nequeunt, niſi dentur rerum notiones adæquatæ (*§. 95. 96 Log.*), notionum vero adæquatarum inveſtigatio ſeu notionum in notas irreſolubiles reſolutio non adeo facilis, in tanta præſertim diſciplinarum imperfectione, neque commoda ſignorum ſeu characterum inventio unicuique ſtatim obvia; *Artis combinatoriæ characteriſticæ generalis inventio difficillima eſt, nec ante in poteſtate erit, quam diſciplinæ magis fuerint excultæ.*

Leibnitius jam A. 1675 ad *Oldenburgium* ſcribebat, ſe artis combinatoriæ characteriſticæ mirabilem vim ac poteſtatem præceptis aliquando & ſpeciminibus explicaturum, ſi ſanitas ac otium fuerit. Ac ideo mox fore tempus affirmabat, quo de Deo ac mente non minus certa, quam de figuris numeriſque habeamus: quo machinarum inventio non difficilior, quam conſtructio problematum geometricorum. Quamvis vero vitam omnem uſque ad A. 1716 in otio literario conſumſerit, ad eam tamen excolendam animum nunquam appulit, difficultatem dubio procul expertus, quam non præviderat, ob notionem iſtius artis nondum ſatis evolutam. Hinc in literis ad *Remondum* A. 1714 datis, quas ſupra (*not.* §. 297) laudavimus, equidem fatetur, ſe artem iſtam daturum, ſi eſſet ætatis nondum adeo provectæ minuſque diſtractus, aut alii juniores ad iſtiuſmodi negotium apti ſuppetias ferrent; in aliis tamen p. 139 non diffitetur, pro præſenti rerum ſuarum ſtatu ſibi hoc difficile eſſe, præſertim cum non adſint, qui ipſum animent & ſuppetias ferant. Si quis mente perpendit, qualis numerorum in Arithmetica, magnitudinum in Algebra, ſyllogiſmorum in Logica notio præſuppoſita fuerit, antequam characteriſtica ad numeros, magnitudines & ſyllogiſmos applicari potuerit, & quamdiu in Arithmetica atque Algebra commodi deſiderati fuerint characteres; is difficultatem artis characteriſticæ combinatoriæ generalis haud difficulter æſtimabit, neque mirabitur *Leibnitium*, cujus diffuſum ingenium in uno objecto continuo hærere non poterat, tanto temporis intervallo ne latum quidem unguem in arte iſta progreſſum fuiſſe.

§. 302.

Digitized by Google

Pars artis characteriſticæ combinatoriæ eſt Arithmetica communis, qualem inventis notis numericis, quibus nunc utimur, habemus. Ponamus dari numeri hunc characterem 395. Eſt is utique ſignum derivativum conſtans ex tribus primitivis 3, 9 & 5 per valorem localem combinatis. Duplex nimirum ſignificatus notis primitivis ineſt, quorum alterum a figura, alterum a loco aut, ſi mavis, ordine loci habent. Ita 5 vi figuræ ſignificat unitatem quinquies poni, ſeu eſſe $5 = 1 + 1 + 1 + 1 + 1$; vi loci verſus dexteram primi, in quo collocatur, indigitat unitatem iterato ſumendam hic eſſe digitum, ſeu unitatem primitivam, non amplius reſolubilem. Similiter 9 vi figuræ ſignificat unitatem novies poni, hoc eſt, eſſe $9 = 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1$; vi loci a dextera ſecundi, aut, ſi mavis, vi ordinis hujus loci, ob quem primus a loco dextimo, vel ſecundus a dextera numeratus dicitur, indigitat unitatem iterato ſumendam eſſe decadem, adeoque derivativam, utpote reſolubilem in unitates alias ſimpliciores, non amplius reſolubiles, quales nimirum in loco primo occurrunt. Denique 3 vi figuræ ſignificat unitatem ter poni, ſeu eſſe $3 = 1 + 1 + 1$; vi autem loci indigitat, unitatem iterato ponendam eſſe centenarium, adeoque derivativam, utpote in decades reſolubilem. Character igitur numeri 395 notionem ejus diſtinctam exhibet, atque analyſin perfectam indigitat, qua adæquate comprehenditur. Etenim ex ipſo charactere diſcimus numerum iſtum componi ex quinque digitis, novem decadibus, tribus centenariis, & unitates quinque primas eſſe irreſolubiles, adeoque tanquam primitivas ſumi; unitates novem habere ad irreſolubiles rationem decuplam, & ſimiliter unitates tres habere ad decades ſeu unitates derivativas primi gradus rationem decuplam. Nimirum, ſi cui libuerit, ope horum ſignorum diſtincte reſolvere poteſt numerum propoſitum 395 in ſimpliciſſima ſua elementa, quæ ſunt unitates irreſolubiles. Ex hoc unico exemplo abunde patere exiſtimo, quomodo ſignis derivativis inſit ſignificatus eſſentialis. Latent profunda in obviis, modo acumine tuo ea digneris. Noſtrum igitur eſt attentionem ad ea excitare, quæ vulgo non ſine detrimento ſcientiæ negliguntur. Pars artis characteriſticæ combinatoriæ eſt etiam Algebra ſpecioſa, qua hodie utimur. Formulæ enim algebraicæ numerorum atque magnitudinum ſignificatum utique eſſentialem habent. E. gr. in numeris polygonis tanquam primitiva ſumuntur latus & numerus angulorum, quorum illud ſi dicatur n, hic vero a; prodit formula pro numero polygono in genere $\frac{n^2(a-2)-n(a-4)}{2}$. Formula hæc exhibet notionem diſtinctam modi, quo ex latere & numero angulorum numerus quilibet polygonus inveniri poteſt: id quod cum Algebræ gnaris ſatis ſuperque perſpectum ſit, a ceteris vero non intelligatur, ut diſtinctius explicetur ſupervacaneum foret. Demus potius exemplum a mathematico diverſum. Monuimus ante, extra Matheſin hactenus non proſtare exempla artis characteriſticæ combinatoriæ niſi in denominationibus modorum ſyllogiſmorum. Oſtendi idem quoad vocales in opere Logico (§. 374) ob rationem ſupra jam dictam (*not.* §. 300). Non inconſultum tamen videtur, ut ſignificatum eſſentialem exemplo aliquo ſimul quoad conſonantes illuſtremus, cum ſic amplior evadat. Primus modus ſecundæ figuræ dicitur CESArE. Literæ ſignificativæ hic ſunt C, E, S A, & E. Tres vocales indigitant, 1. ſyllogiſmum conſtare tribus propoſitionibus. Ordo literarum ordinem propoſitionum, ipſæ literæ propoſitionum quantitatem & qualitatem ſignificant. Nimirum E primo loco occurrens indicat, propoſitionem majorem eſſe 2. univerſalem quoad quantitatem, & 3. negativam quoad qualitatem. Litera A ordine ſecunda ſignificat, propoſitionem minorem eſſe 4. quoad quantitatem univerſalem, & 5. quoad qualitatem affirmativam. Denique litera E tertio loco poſita indicat, concluſionem hujus ſyllogiſmi 6. quoad quantitatem eſſe univerſalem, & 7. quoad qualitatem negativam. Litera initialis C, quæ eadem eſt cum litera initiali modi Celarent in prima figura, inquit 8. ſyllogiſmum hunc ſecundæ figuræ ad primum reductum eſſe in modo Celarent. Litera S ſignificat, 9. propoſitionem majorem vertendum eſſe ſimpliciter, ut ſcilicet prædicatum & ſubjectum invicem permutentur. Quia vocalem A nulla excipit conſonans ſignificativa, inde intelligitur, 10. propoſitionem minorem in reductione ſyllogiſmi ſecundæ figuræ ad primam manere eandem. Similiter quia vocalem tertiam E nulla ſequitur conſonans, adeoque nec ſignificativa; id indicio eſt, 11. in reductione ſyllogiſmi, qui eſt in modo Ceſare, a ſecunda figura ad primam concluſionem eandem retineri. Denique notandum exinde, quod denominationem ingrediatur conſonans ſignificativa S intelligi, 12. ſyllogiſmum non eſſe in prima figura, & ex litera E tertio loco poſita eandem non eſſe in tertia: unde infertur, eum eſſe in ſecunda. Quoniam de ſyllogiſmis nihil notandum, niſi

quæ

quæ hic ex literis ſignificativis denominationem ingredientibus deducta fuerunt; nomina hæc eſſentialiter ſignificantium illuſtria exempla præbent, ut ad ea excitanda ſit attentio, quam vulgo deficere conſtat.

§. 305.

Lingua & ſcriptura univerſalis unde pendeat.

In arte combinatoria characteriſtica ſigna derivativa ſeu characteres derivativi linguam quandam ſeu ſcripturam univerſalem conſtituunt. In arte enim characteriſtica ſigna derivativa ſignificatum eſſentialem habent (§. 304), adeoque ex iis intelligimus, quænam notionem rei diſtinctam ingrediantur, modo ſignificatum ſignorum primitivorum tenuerimus (§. 303). Quare cum ſignificatus ſignorum derivativorum nullam præſupponat linguam, & ſigna primitiva intelligi poſſint a quocunque mortalium, ſi ſignificatus eorum in ſua lingua eidem explicetur, vel alio quocunque modo inſinuetur; ſigna derivativa in omni lingua intelligi poſſunt. Patet igitur beneficio artis characteriſticæ combinatoriæ ſcribi poſſe, quæ omnes omnium linguarum gentes intelligunt, adeoque ſigna derivativa in arte characteriſtica combinatoria conſtituunt ſcripturam &, quatenus voce efferuntur, linguam quandam univerſalem (§. 302).

Probant id exempla artis combinatoriæ characteriſticæ, quæ proſtant. Notæ numericæ in Arithmetica vulgari ab omnium linguarum gentibus intelligi poſſunt, & numeri his ſignis ſcripti ab omnibus intelliguntur, quibuſcunque tandem linguis utantur. Hinc tabulæ ſinuum atque tangentium, itemque logarithmorum, quæ totæ ex numeris conſtant, in omni lingua uſui eſſe poſſunt. Si quis noverit, quid denotent ſigna & characteres in formula algebraica; in omni lingua intelligere poteſt, quæ eadem de ſubjecto ſuo inſinuat. Innoteſcunt autem ſignificatus characterum primitivorum ſeu literarum, quibus quantitates deſignantur, etiam per relationem ad figuram delineatam abſque ullo verborum apparatu. Unde in probatione propoſitionis præſentis dixi, perinde eſſe ſive cui ſignorum primitivorum ſignificatus in lingua ipſi vernacula explicetur, ſive quocunque alio modo inſinuetur. Vocabula, quibus modi ſyllogiſmorum indigitantur, ſunt ſigna derivativa artis characteriſticæ. Sed ſi quis ſignificatum vocalium A, E, I & O atque conſonantium S, P, M & C habuerit perſpectum; is in omni lingua ex iſtis vocabulis intelligere poterit, quæ de unoquoque modo tenenda ſunt. Vocabula igitur, quæ ſunt modorum in ſingulis ſyllogiſmorum figuris nomina, linguam quandam & ſcripturam de ſyllogiſmis univerſalem conſtituunt.

§. 306.

Lingua philoſophica unde pendeat.

Signa derivativa in arte combinatoria characteriſtica linguam quandam philoſophicam conſtituunt. Signa enim iſta ſignificatum eſſentialem habent (§. 304). Quare cum lingua philoſophica ſit, in qua vocabula ſignificatum eſſentialem habent (§. 303); linguam quandam philoſophicam conſtituunt ſigna derivativa in arte combinatoria characteriſtica.

Patet hoc ex nominibus modorum ſyllogiſmorum in qualibet figura. Etenim qui ad literas ſignificativas in iis contentas animum advertit, & ex eorum ſignificatu ratiocinatur; is in omni lingua illorum beneficio intelligit, quæ de quovis argumentandi modo demonſtrantur in Logica, quemadmodum paulo ante uberius docuimus (*not.* §. 304).

§. 307.

Lingua univerſalis præſtantiſſima.

Quoniam ars combinatoria characteriſtica non modo ſpeciem quandam ſcripturæ ſeu linguæ univerſalis (§. 305), verum etiam ſpeciem quandam linguæ philoſophicæ exhibet (§. 306); *Ars combinatoria characteriſtica*

ſpeciem

Digitized by Google

ſpeciem ſcripturæ philoſophicæ offert ab ea, quam cogitarunt alii, prorſus diverſam (§. 302).

Nimirum alii non intendunt niſi characteres communes, quibus unuſquiſque in ſua lingua ſcribit & quos unuſquiſque in ſua explicat, cum unuſquiſque characterum ſignificatum in ſua lingua explicet. Atque adeo nihil intenditur, niſi ut omnes intelligant in ſua lingua, quod nos ſcripſimus in noſtra (§. 302). Exempli loco afferri ſolent characteres Sinenſium, quibus præcipua pars eruditionis ipſorum continetur, quibuſque res indigitare ſolent. Etenim iidem a vocabulis independentes communes ſunt Sinenſibus & Japonenſibus, etſi hi populi diverſis linguis utantur, nec unus alterum intelligat lingua ſua loquentem. *David Solbrigius* in Continuatione prima Miſcellaneorum Berolinenſium p. 32 & ſeqq. in uſum *linguæ œcumenicæ* ſeu univerſalis commendat notas numericas Lexicorum beneficio ad ſignificatum rerum transferendas: aſt nihil in his derivativi eſt, quod ad linguam philoſophicam ſimul utile ſit. Neque enim qui de lingua univerſali cogitant, eandem ſimul philoſophicam eſſe debere volunt. Obſervavit hoc jam *Leibnitius* in ſupra laudatis (*not.* §. 297) ad *Remondum* literis, præſtantiam artis combinatoriæ characteriſticæ, ſeu, ſpecioſæ univerſalis commendaturus, atque ex eo colligitur, quod non aliam ejus habuerit notionem, quam eam, quæ a nobis explicata fuit, neque dubium ullum ſupereſt, quod notionem illius artis ab Algebra abſtraxerit. Hæc nimirum ipſi ſeſe tantopere probavit, ut in omni ſcientiarum genere ſimile quid proſtare optaverit. Hinc vidimus ipſum cogitantem de analyſi ſitus (*not.* §. 299), ut in Geometria ſingula per modum calculi tradi poſſent. Conſtat etiam ipſum cogitaſſe de analyſi genuina numerorum, cum Algebra, quam ad problemata arithmetica applicare ſolemus, ſit analyſis magnitudinum, adeoque ad quantitatem continuam ſpectet, non ad diſcretam, nec ad diſcretam applicetur, niſi quatenus continua per eam explicabilis: quem in finem *Arithmeticam binariam* deſtinaverat, in qua numeri omnes reſolvuntur in 1 & 0. Enimvero quemadmodum in Analyſi ſitus non invenit, quod ſatisfaceret; ita nec in numerorum Analyſi tantum profecit, quantum voluiſſet, quod nimis eſſet diſtractus.

§. 308.

Lingua univerſalis abſque Lexico addiſcenda.

Quoniam in illa ſpecie linguæ univerſalis, quam Ars combinatoria characteriſtica offert, vocabulorum vicem tuentur characteres ſeu ſigna derivativa (§. 293. 297), pauca vero primitiva, ex quibus componuntur, abſque Lexici alicujus uſu in unaquaque lingua addiſci poſſunt; *Iſta linguæ univerſalis ſpecies, quam ars combinatoria characteriſtica promittit, abſque omni Lexici ſubſidio addiſci poteſt.*

Atque hæc inſignis prærogativa eſt linguæ hujus univerſalis præ ceteris, de quibus hactenus cogitarunt alii. Etſi autem lingua hæc univerſalis multo facilius intelligi poſſit, quam alia quæcunque, quæ primitivis utitur characteribus, ſaltem quoad ſignificatum; inventu tamen multo difficilior eſt (§. 301). Ceterum veritatem propoſitionis præſentis firmat modus ſcribendi numeros, confirmant etiam nomina modorum ſyllogiſmorum in qualibet figura. Etenim notarum numericarum primitivarum ſignificatum unuſquiſque in ſua lingua addiſcit, & abſque Lexici alicujus ſubſidio deinde intelligit numeros a quocunque ſcriptos, quacunque lingua is eoſdem pronunciare ſoleat. Similiter ſignificatum vocalium A, E, I & O, atque conſonantium S, P, M & C unuſquiſque in ſua lingua diſcit in Logica, vocabulorum autem, quibus modi ſyllogiſmorum indigitantur, ſignificatum abſque Lexico unuſquiſque intelligit, quacunque lingua utatur, etiamſi ante doctrinam ſyllogiſticam non didicerit.

§. 309.

Artis characteriſticæ combinatoriæ uſus

Signa derivativa artis combinatoriæ characteriſticæ inſerviunt æſtimando gradui probabilitatis, ubi ob data inſufficientia ad veritatem certam pervenire non poſſumus, oſtenduntque quid ſuppleri adhuc debeat, ut probabilitas in certitudinem abeat. Etenim ſigna derivativa artis combinatoriæ characteriſticæ continent in ſe primitiva, per quæ determinatur id, cui derivativum

Digitized by Google

in æſtimanda probabilitate.

reſpondet (§. 296. 297), conſequenter requiſita ad veritatem omnia (§. 573 *Log.*). Atque ideo ex ſigni derivativi nuda inſpectione patet, num in dato caſu requiſita ad veritatem omnia ſint perſpecta, an quædam ignorentur. Quare cum veritatem certo cognoſcat, qui omnia requiſita ad eandem agnoſcit (§. 574 *Log.*), probabilitatem vero tantummodo habeat, qui prædicatum ſubjecto tribuit ob quædam requiſita ad veritatem (§. 578 *Log.*), eamque tanto majorem, quo plura requiſita ipſi fuerint perſpecta, tanto autem minorem, quo plura quis ignoraverit; ſigna iſta derivativa gradui probabilitatis æſtimando inſerviunt, ubi ſufficientia data ad veritatem perveniendi liquidam deſunt.

Enimvero quoniam ex ipſo ſigno ſeu charactere derivativo apparet, quænam requiſita ad veritatem adhuc deſint, his autem ſimul perſpectis veritas certa cognoſcitur (§. 574 *Log.*); quænam ſuppleri debeant, ut veritas certo cognoſcatur in dato caſu per ſigna derivativa artis characteriſticæ utique patet.

Signa derivativa in arte characteriſtica hunc habent uſum, quatenus definitiones (§. 580 *Log.*) & propoſitiones determinatas (§. 583. 584 *Log.*) repræſentant. Intercedit tamen adhuc inſignis aliqua differentia inter definitiones ac propoſitiones determinatas communi more & characteriſtice expreſſas, quatenus in expreſſione poſteriori continetur notio adæquata vi characteris reſolubilis, quemadmodum ex datis ſuperius exemplis (*not.* §. 304) intelligitur. Commendavit ob hunc inſignem in deliberationibus de negotiis humanis uſum artem combinatoriam characteriſticam in ſæpius laudatis ad *Remondum* literis p. 131 *Leibnitius*. Noſtrum igitur fuit vi noſtrorum de probabilitate principiorum ex notione artis combinatoriæ characteriſticæ idem deducere, ut appareat tum illorum fœcunditas, tum notionis hujus cum notione *Leibnitiana* identitas.

§. 310.

Quaſnā ars characteriſtica cōbinatoria memoriæ ſuppetias ferat.

Ope artis combinatoriæ characteriſticæ notiones rerum diſtinctæ, imo adæquatæ memoriæ facile mandantur eademque retinentur. In arte enim combinatoria characteriſtica notio rei diſtincta, imo adæquata paucis ſignis ſeu characteribus primitivis inter ſe combinatis exprimitur (§. 293. 294). Quamobrem ſi quis ideam iſtius ſigni derivativi memoriæ imprimit eademque retinet; is notionem diſtinctam, imo adæquatam rei ſigno denotatæ memoriæ infigit eademque retinet. Quoniam itaque extra omne dubium eſt, characterem iſtiuſmodi derivativum facilius memoriæ mandari ac retineri poſſe, quam plurimæ propoſitiones retinentur, quæ notionem ſigno hoc denotatam ingrediuntur & in quas ea beneficio hujus ſigni reſolubilis; ope artis combinatoriæ characteriſticæ notiones rerum diſtinctæ, imo adæquatæ memoriæ facilius mandantur eademque retinentur, quam abſque ejus auxilio id fieret.

Evidentiſſime idem loquuntur nomina modorum in diverſis ſyllogiſmorum figuris. Vidimus paulo ante, quantus propoſitionum numerus in unica voce *Ceſare* contineatur, quæ quod non eadem facilitate memoriæ mandari ac retineri poſſint, qua vocabulum iſtud eidem infixum retinetur, nemo profecto aſſeveraverit. Et hæc ſane ratio impulit vocabulorum iſtorum inventorem ad eadem in Logicam introducenda, ne doctrina ſyllogiſtica ad præcavendos errores ex vitio formæ oriundos adeo neceſſaria oblivioni tradatur: quem in finem quoque ſignorum primitivorum ſignificatus verſiculis memorialibus comprehenſus fuit. Uſus

adeo

Digitized by Google

adeo iſte præclarus artis combinatoriæ characteriſticæ dudum innotuit, etſi *Leibnitius* in literis ſæpiſſime laudatis nullam ejus fecerit mentionem.

§. 311.

Suppetiæ ulteriores.

Ope artis combinatoriæ characteriſticæ faciliime reminiſcimur ſingulorum ad notionem rei diſtinctam pertinentium, certique ſumus nos nihil eorum, quæ ad eam pertinent, prætermittere. Signum nimirum derivativum, quo in arte combinatoria characteriſtica res quædam denotatur, componitur ex ſignis primitivis ſingulorum, quæ notionem diſtinctam ingrediuntur (§. 296. 297). Quare cum ſignificatum ſignorum primitivorum familiarem experiatur, qui artis combinatoriæ characteriſticæ ſigna derivativa intelligere vult; ſigna primitiva ſingula in ſigno derivativo contenta ei in memoriam revocant, quæ ad notionem rei diſtinctam requiruntur (§. 228); & hinc eorum facile reminiſcimur, quæ ad rei notionem diſtinctam pertinent (§. 230). Quoniam itaque plura ad eam non ſpectant, niſi quæ per iſta in memoriam revocantur, certus autem jam es, te ſingula tibi in memoriam revocaſſe, quæ ſignis illis primitivis indigitantur; evidens omnino eſt beneficio artis characteriſticæ combinatoriæ nos certos eſſe poſſe, quod nihil eorum, quæ de re didicimus, oblivioni dederimus, nec in præſenti quicquam eorum prætermittamus, quod ad notionem ejus diſtinctam ſpectat.

§. 312.

Reductio cognitionis ſymbolicæ ad quaſi intuitivã.

Ope artis combinatoriæ characteriſticæ cognitio ſymbolica convertitur quaſi in intuitivam, etiam in eo caſu, ubi cognitio intuitiva diſtincta haberi nequit. In arte combinatoria characteriſtica notiones irreſolubiles ſignis primitivis exprimuntur, & inde ſigna derivativa notionum diſtinctarum formantur (§. 293. 294), atque adeo notiones diſtinctæ veluti oculis ſpectandæ exhibentur (§. 292), quatenus nempe ſingula ſigna primitiva eorumque combinationem in ſigno derivativo intuemur. Quoniam in arte characteriſtica combinatoria ſignis repræſentamus, quæ in ideis continentur, & hæc intuemur (§. 297); cognitio in eadem ſymbolica eſt (§. 289). Enimvero quia ſigna primitiva & modus, quo combinantur, ea nobis in memoriam revocant, quæ in notione ſymbolice repræſentata ſeu characteriſtice expreſſa continentur (§. 228), ut ſingulorum, quæ rei inſunt, recordemur (§. 230); hoc ipſo ea, quæ in re ſymbolice repræſentata continentur, veluti in ideis ſuis intuemur, adeoque ad intuitivam veluti cognitionem cognitio ſymbolica reducitur (§. 286).

Quoniam in arte characteriſtica combinatoria characteres conduntur derivativi eodem modo pro ſubſtantiis rerum materialium & entibus quibuſvis abſtractis, ut ea, quæ abſtractis inſunt, vi ſignorum ſeu characterum primitivorum inter ſe combinatorum exhibeantur per modum partium, ex quibus tanquam totum aliquod componantur; abſtracta iſtiuſmodi nobis exhibemus tanquam entia compoſita, in quibus partes compoſitio-

Digitized by Google

poſitionem ingredientes earundemque nexum a ſe invicem diſtinguimus, adeoque ſymbolica hac repræſentatione veluti ad intuitivam cognitionem reducuntur *per demonſtrata*. Enimvero cum res intuitive cognoſcamus, quatenus idearum, quas de iis habemus, nobis conſcii ſumus (§. 286), abſtracta vero tanquam a re percepta ſejuncta ſpectari debeant (§. 282); in iis præſertim, quæ a ſenſu valde remota ſunt, cognitio intuitiva diſtincta vix ac ne vix quidem, imo prorſus non haberi poteſt. Patet igitur artem combinatoriam characteriſticam cognitionem ſymbolicam convertere quaſi in intuitivam etiam in iis caſibus, ubi cognitio intuitiva diſtincta haberi nequit.

Exempla luculenta præbent formulæ algebraicæ, qualem pro numeris polygonis in genere (not. §. 304) exhibuimus. Numerus polygonus in genere eſt ens maxime abſtractum, & ortus ejus ex latere atque angulorum numero multo magis in eundem numerum referendus. Jam formula $\frac{n^2(a-2)-n(a-4)}{2}$, ubi n latus, a numerum angulorum denotat (§. 210 *Analyſ.*), repræſentat ortum numeri polygoni in genere ex latere atque angulorum numero tanquam ens compoſitum ex duabus partibus $\frac{1}{2}n^2(a-2)$ & $\frac{1}{2}n(a-4)$, quæ denuo ex partibus aliis n^2 & $a-2$ atque n & $a-4$ componuntur, & ſigna — atque ( ) oſtendunt, quomodo partes iſtæ inter ſe jungantur. Characteres tam ſpecioſi, quam numeri nobis in memoriam revocant, quæ ortum numeri polygoni ingrediantur, & ſigna combinationum oſtendunt, quomodo ad eandem concurrant. Atque ita vi formulæ diſtincte quaſi percipimus ortum numeri polygoni in genere ex latere ac angulorum numero, & eundem quaſi coram intuemur: ita ut nobis conſcii ſimus ſingulorum, quæ ſucceſſive fieri debent, ut numerus quilibet polygonus prodeat veluti res quædam in natura rerum orta, certique ſimus nihil eorum prætermitti, quæ ad ortum iſtum neceſſaria ſunt, nihilque alio ordine poni, quam quo alterum excipere debet. Ad ſingula ſigna ſinguloſque characteres attenti notiones nobis in memoriam revocamus, quæ iiſdem reſpondent, ut adeo perinde ſit, ac ſi in toto aliquo, ex partibus compoſito, partes earundemque nexum intueremur. Habemus adeo beneficio formulæ algebraicæ intuitivam quaſi cognitionem ortus numeri polygoni cujuſcunque ex latere atque angulorum numero, etſi is non ſit ex numero eorum, quæ in ſenſum cadunt, nec in numeram rerum materialium ex aliarum compoſitione ac immutatione oriri ſolitarum. Non minus luculenta ſunt exempla, quæ ad illuſtrandum propoſitionem præſentem præbent nomina modorum ſyllogiſmorum in ſingulis figuris. E. gr. Nomen modi primi in figura ſecunda CESArE repræſentat hunc modum tanquam ens ex variis partibus certo quodam modo inter ſe junctis compoſitum, quatenus conſtat ex literis ſignificativis, quæ hoc potius, quam alio ordine ſeſe excipere debent. Literæ iſtæ ac ordo, quo ſe invicem ſequuntur, in memoriam revocant ſingula prædicata huic modo tribuenda, ut eadem tanquam partes in re contentas intuearis quaſi. Atque ita cognitio mere abſtracta & ſymbolica ad intuitivam quaſi revocatur, ut, ſi vocabulum intuearis, omnium de hoc modo argumentandi tibi perinde conſcius ſis, ac ſi ens quoddam compoſitum intuens tibi conſcius es partium in eodem contentarum. Ita a ſenſu avocata & ab imaginibus ſeparata, ut diſtincta fierent ac præciſa, nihil prorſus confuſi admixtum habentia, ad ſenſum rurſus ac imagines revocantur, ut claritas, quam perdiderant, reſtituatur, ſicque omnis redeat utilitas, quam cognitioni offert ſenſus. Et hoc pacto cognitioni, quæ ab arte characteriſtica combinatoria pendet, proprium eſt quicquid in cognitione intuitiva & ſymbolica utile; ab ea autem alienum eſt, quicquid imperfecti in utraque occurrit.

§. 313.

Intellectus puri & non puri definitio.

Intellectus dicitur *purus*, ſi notioni rei, quam habet, nihil confuſi admiſcetur nihilque obſcuri. *Non purus* dicitur, ſi notioni rei inſunt, quæ confuſe aut prorſus obſcure percipiuntur.

Notio-

Notiones numerorum pertinent ad intellectum purum, quatenus nobis ſunt adæquatæ: hinc enim iis nihil confuſi, nihil obſcuri admiſcetur, cum tandem perfecta analyſi reſolvantur in notionem unitatis (§. 339 *Ontol.*). Dedimus jam ſupra exemplum, in quo numerum 395 analyſi perfecta ad notionem ſolius unitatis reduximus (*not.* §. 304), ut adeo in tota numeri cujuſcunque notione nihil ſupponatur, quod confuſe, vel ſaltem prorſus confuſe percipiatur. Unde notiones numerorum ad adæquatas proxime accedunt, &, intellectus purus qualis ſit, produnt. Cum quantitates in abſtracto ſpectatæ, quales in Algebra conſideramus, ſint numeri indeterminati; formulæ algebraicæ intellectui puro illuſtrando inſerviunt, etſi notiones iis reſpondentes non prorſus tales ſint, quales intellectus purus exigit, cum quantitates referantur ad continuum, cujus confuſa tantum hic eſt notio, utpote prorſus imaginaria. In Phyſicis & Moralibus intellectus minime purus eſt, cum notiones, quas ibidem habemus, adæquatæ non ſint, analyſin perfectam, quæ in irreſolubilibus ſua natura talibus terminatur, minime admittentes. Ex ſyſtematica enim tractatione apparet, nos in confuſe perceptis ſubſiſtere & confuſas quaſdam notiones pro primitivis ſeu irreſolubilibus aſſumere.

§. 314.

Intellectus quando purus.

Quoniam perceptiones confuſæ ad facultatis cognoſcendi partem inferiorem ſpectant (§. 54), ſenſum nempe atque imaginationem (§. 67. 92); ***Intellectus purus eſt, ſi a ſenſu atque imaginatione liber eſt, & in tantum quidem purus eſt, in quantum a ſenſu atque imaginatione liber.***

In numerorum doctrinam nullam ſupponimus notionem primitivam, niſi unitatis, adeoque non opus eſt ullam ſupponi notionem confuſam, niſi unitatis. Quoniam numeri deinde omnes (§. 339 *Ontol.*), etiam fracti (§. 399 *Ontol.*) & irrationales (§. 405 *Ontol.*) in unitates reſolvuntur; ſingulis quoque nihil confuſi adhæret, niſi quod ab unitate trahunt. Quodſi notio unius quæratur diſtincta, qualem in philoſophia prima (§. 328 *Ontol.*) & in Matheſi Latina (§. 3 *Arithm.*) dedimus; notio quoque unitatis ab omni propemodum, quod eſt confuſum, liberatur. Quamobrem in numerorum cognitione intellectus a ſenſu atque imaginatione propemodum prorſus liber eſt, ut adeo notiones numerorum intellectum purum, qualis vi propoſitionis præſentis eſſe debet, maxime illuſtrent. Conferunt quoque aliquid ad hunc ſcopum formulæ algebraicæ ad figuras relatæ. Etenim vi characterum, quæ de figura diſtincte concipiuntur, ab imagine ejuſdem, qua eam nobis vi imaginationis aut ſenſus repræſentamus, ſeparamus, & ab imaginibus ita abſtracta beneficio formulæ concipimus: imo in calculo analytico nihil prorſus nobis cum figuris negotii eſt. Intellectus igitur eatenus purus eſt, quatenus ab imaginibus ſeparata per characteres combinat & combinationem variando veritatem inveſtigat. Unde apparet, in arte combinatoria characteriſtica intellectum ad purum magis accedere, quam in cognitione ſymbolica, qua utimur, communi. Ad hanc artem combinatoriam characteriſticam igitur præparamur, ſi notiones rerum ab imaginibus ſeparemus, eas continuo reſolvendo in alias ſimpliciores. Atque ea ratio nos impulit, ut in philoſophia prima demonſtraverimus, quæ facile abſque demonſtratione concedunt omnes, ac ideo ipſe *Euclides*, demonſtrator rigidiſſimus, ſumit, quamvis facile prævideremus, fore bene multos, quibus nugari videamur, propterea quod nondum proſpiciant utilitatem, quam nos reipſa experti ſumus, & quæ ex ſecuturis diſciplinis magis eluceſcet, imo quam experientur omnes, quotquot intellectum purum excolent ſummam in cognitione rerum evidentiam conſecuturi. Non moramur aliorum judicia, quamdiu nobis veri ac recti conſcii ſumus. Ceterum vel ex his ipſis a nobis allatis exemplis patet, intellectum purum non eſſe figmentum Mathematicorum, quemadmodum memini objici ab iis, qui nullam ejus notionem habent imaginibus nimium addicti, imo partem facultatis cognoſcendi ſuperiorem ab inferiori non ſatis diſtinguunt.

§. 315.

Cur intellectus noſter nunquam prorſus purus.

Quoniam nos notionum noſtrarum analyſin in iis terminare ſolemus, quæ ope ſenſuum clare quidem, attamen confuſe percipimus; ***intellectus*** a ſenſu atque imaginatione nunquam liber eſt, conſequenter ***nec unquam prorſus purus eſt*** (§. 314).

Facti

Digitized by Google

Facti probatio ab experientia pendet. Non igitur opus eſt, quam ut notiones noſtras excutiamus. Omnium vero optime hoc intelligitur, ſi diſciplinæ noſtro more in ſyſtemata inter ſe connexa redigantur. Quodſi enim vi citationum notionem aliquam reſolvamus, donec perveniamus ad eas, quæ non amplius reſolvuntur in alias; extemplo apparet, utrum notiones iſtæ, quas tanquam primitivas ſpectamus, contineant quidpiam nonniſi confuſe perceptum, atque claritatem ab imaginibus trahant, nec ne. Quodſi phænomena mundi materialis ſeu viſibilis, ex notione elementorum ſeu ſubſtantiarum ſimplicium, quæ mundum quendam inviſibilem conſtituunt, a priori deducere valeremus; cum ſic cognitionem univerſi ab imaginibus ſepararemus, illuſtre cognitionis ad intellectum purum ſpectantis exemplum haberemus, quod ad cognitionem mundi divinam aliquanto propius accederet, quemadmodum ex Theologia naturali manifeſtum evadet.

§. 316.

Notio intellectus an uſui loquendi conveniat.

Notio intellectus, quam dedimus, communi uſui loquendi non contrariatur; inconſtantiæ tamen loquendi contraria. Non ignotum eſt vulgo brutis tribui ſenſum atque imaginationem; denegari autem intellectum. Ad intellectum igitur referri debet cognitio, quæ ab ideis ſenſualibus atque phantaſmatis diſtincta eſt. Senſuales ideæ atque phantaſmata ſunt illæ rerum imagines, quibus confuſe repræſentantur cognoſcibilia, quod ſatis in nobiſmetipſis experimur, modo ad ſenſationes noſtras (§. 95), quibus res præſentes percipimus (§. 59. 65), & ad perceptiones rerum abſentium, quas habemus, attendamus (§. 92. 93). Ad intellectum igitur pertinet diſtincta rerum perceptio. Quamobrem intellectus definiri debet per facultatem res diſtincte repræſentandi, quemadmodum fecimus (§. 275). Quare cum uſum loquendi obſervet, qui vocibus ſeu terminis eas tribuit notiones, quibus res repræſentantur iis in communi ſermone indigitatæ (§. 139 *Log.*); notio noſtra intellectus communi uſui loquendi non contrariatur.

Enimvero nemo ignorat, ſæpiſſime intellectus vocabulum ſumi pro facultate cognoſcendi omni, quocunque modo cognoſcibile nobis repræſentemus, ſive confuſe, ſive diſtincte: quo in ſignificatu etiam ſenſum atque imaginationem, ſeu totam facultatis cognoſcendi partem inferiorem ſub eadem complectimur. Quare cum vocabulum intellectus communi loquendi uſu nunc ſumatur pro ſola facultate cognoſcibilia diſtincte repræſentandi in ſenſu ſtrictiori; nunc pro omni facultate cognoſcendi in ſenſu latiori: communis uſus loquendi inconſtans eſt. Quoniam vero nos vocabulo intellectus fixum tribuimus ſignificatum, a quo ut recedatur nefas exiſtimamus (§. 143 *Diſc. præl.*); notio noſtra intellectus inconſtantiæ loquendi contrariatur.

In notione igitur intellectus determinanda obſervavimus leges methodi. A recepto enim vocabuli hujus ſignificatu non recedimus (§. 142 *Diſc. prælim.*); idem tamen in eodem ſignificatu conſtanter adhibemus (§. 143 *Diſc. prælim.*).

§. 317.

Cognitionis univerſalis definitio.

Cognitio univerſalis dicitur, quæ conſtat notionibus univerſalibus.

Quænam notiones ſint univerſales, alibi dudum docuimus (§. 54 *Log.*).

§. 318.

§. 318.

Quenā ad eam referantur.

Quoniam notiones generum & ſpecierum ſunt univerſales (§. 54 *Log.*), & propoſitionibus univerſalibus reſpondentes notiones (§. 520 *Log.*) non minus univerſales eſſe intelliguntur; *Notiones generum & ſpecierum atque propoſitionum univerſalium ad cognitionem univerſalem ſpectant*.

Ita in Elementis Geometriæ traditur cognitio univerſalis. Etenim in iis non occurrunt niſi definitiones generum ac ſpecierum atque propoſitiones univerſales. Quicquid igitur in Elementis Geometriæ occurrit; ad cognitionem magnitudinis univerſalem ſpectat. Imo diſciplinæ in univerſum omnes cognitionem rerum univerſalem nobis offerunt.

§. 319.

Cognitionis ſingularis definitio.

Cognitio ſingularis dicitur, quæ univerſalis non eſt, aut, ſi mavis, quæ conſtat notionibus individuorum.

Entis univerſalis & ſingularis differentia, quæ hic ſupponitur, alibi jam a nobis explicata fuit (§. 225 & ſeqq. *Ontol.*).

§. 320.

Quenā ad eam referantur.

Quoniam facta hominum atque naturæ, quæ actu contingunt vel olim contigere, omnimode determinata (§. 226 *Ontol.*), adeoque individua ſunt (§. 227 *Ontol.*); *factorum tam hominum, quam naturæ actu contingentium cognitio ſingularis eſt* (§. 319).

Facta hominum & naturæ recenſentur in hiſtoria; illa quidem in hiſtoria ſimpliciter ſic dicta, hæc vero in hiſtoria naturali. Cognitionem adeo ſingularem hiſtoria nobis offert.

§. 321.

Cognitionis particularis definitio.

Cognitio particularis eſt, quæ notionibus particularibus conſtat. Dicitur autem *Notio particularis*, qua ea repræſentantur, quæ quibuſdam individuis ad idem genus, vel eandem ſpeciem referendis communia ſunt.

Condimus definitionem notionis particularis ad imitationem definitionis, quam de univerſali notione dedimus (§. 54 *Log.*).

§. 322.

Quenā ad eam referantur.

Quoniam igitur omni propoſitioni (§. 520. 521 *Log.*), adeoque & particulari, notio quædam reſpondet; quæ propoſitioni particulari reſpondet notio, & ipſa particularis intelligitur. *Ad cognitionem* itaque *particularem propoſitiones particulares ſpectant*.

Propoſitiones particulares nullum ſibi locum vindicare videntur in diſciplinis. Neque enim ad hiſtoriam referri poſſunt, quæ ſingulares tradit propoſitiones ac notiones individuorum: neque ad ſcientiam ſpectant, utpote quæ univerſalis eſt. Quamobrem adhuc oſtendendum eſt, quemnam uſum habeat cognitio particularis & ubi eadem tradenda.

§. 323.

Propoſitiones quando particulares condendæ.

Si notio ſubjecti, ſub qua prædicatum ei convenit, ſufficienter determinari nequit; propoſitiones particulares condendæ ſunt. Etenim ſi notio ſubjecti, ſub qua prædicatum ei convenit, ſufficienter determinari nequit, cum poſita determinatione ſubjecti ponatur quoque prædicatum ſub eadem eidem tribuendum (§. 131 *Ontol.*); ignoratur utique, quandonam individuo ſub dato genere, vel data ſpecie contento prædicatum tribui debeat, conſequenter individua iſta ſub notione quadam univerſali, tanquam genere

Digitized by Google

quodam accidentali, hoc eſt, ex determinationibus accidentalibus ad imitationem generum ex determinationibus eſſentialibus conſtitutorum formato, comprehendi nequeunt. Quamobrem fieri nequit, ut propoſitio univerſalis condatur (§. 242 *Log.*). Quoniam itaque ſubjectum propoſitionis terminus communis eſt, ſpecies nempe vel genus, prædicatum vero nonniſi ſub quibuſdam determinationibus accidentalibus definitioni generis, vel ſpeciei ſuperaccedentibus convenit, quæ cum ignorentur, non conſtat, quænam ſint illa individua, quibus ſimul ſumtis prædicatum iſtud tribui debeat; propoſitio nonniſi particularis condi poteſt (§. 243 *Log.*).

Exempla occurrunt in ſuperioribus (§. 182 & ſeqq.). Obſervamus alios pluribus actibus iteratis facilitatem ideas reproducendi & reproductas recognoſcendi ſibi comparare; alios paucioribus actibus iteratis ad id opus habere (§. 182). Enimvero non obſervamus ſimul determinationes in ſubjecto prærequiſitas, ut vel pluribus, vel paucioribus actibus repetitis iſtam facilitatem ſibi comparet. Quamobrem fieri nequit, ut duo quaſi genera hominum, aut, ſi mavis, duas quaſi ſpecies eorundem conſtituamus, ex quorum notionibus deducatur facilitas ideas reproducendi reproductaſque recognoſcendi vel pluribus, vel paucioribus actibus iterandis tanquam prædicatum, conſequenter nec propoſitiones duæ univerſales formari poſſunt, quæ ſint determinatæ, & in quibus prædicatum unumquodque aſſignetur ſuo ſubjecto, cui convenit. Quoniam itaque tantummodo conſtat, eſſe quædam hominum individua, quibus facilitas ideas reproducendi & reproductas recognoſcendi paucioribus actibus iteratis comparatur; eſſe etiam quædam, quibus eadem pluribus actibus iteratis acquiritur; propoſitiones omnino condere non licet niſi has particulares: *Quidam homines paucioribus actibus iteratis facilitatem ideas reproducendi reproductaſque recognoſcendi ſibi comparant*: & *Quidam homines pluribus actibus iteratis facilitatem ideas reproducendi reproductaſque recognoſcendi ſibi comparant*. Idem eodem modo patet in exemplis centenis aliis, cum propoſitiones indeterminatæ multo frequentiores ſint determinatis.

§. 324

Propoſitionum particularium locus.

Propoſitionibus particularibus in doctrina probabilium locus eſt. Etenim ſi propoſitio particularis eſt, quædam ſaltem determinationes nobis perſpectæ ſunt, ob quas prædicatum ſubjecto tribuendum, non vero omnes (§. 243 *Log.*). V. gr. novimus ſaltem ſubjectum ad hoc genus, vel hanc ſpeciem referri debere, non autem perſpectas habemus determinationes accidentales, quæ determinationibus eſſentialibus, quibus genus vel ſpecies conſtituitur (§. 247 *Ontol.*), ſuperaccedere debent, ut prædicatum eidem tribui poſſit, vel, ſi quæ etiam determinationes accidentales ad hoc requiſitæ adſint, non tamen omnes perſpectæ ſint, cum alias propoſitio foret univerſalis (§. 242 *Log.*). Quare cum in propoſitionibus hypotheticis requiſita ad veritatem ſint definitio atque conditio adjecta, ſeu definitio atque determinatio ſubjecti (§. 584 *Log.*), qua nempe ejus ſtatus determinatur, in quo prædicatum ei tribui poteſt (§. 228 *Log.*), propoſitio autem tantummodo probabilis ſit, ſi prædicatum ſubjecto tribuitur ob quædam requiſita ad veritatem (§. 578 *Log.*); propoſitionum quoque particularium uſus eſſe nequit, niſi ubi probabilia admittuntur, adeoque in doctrina probabilium locus iiſdem eſt.

Quando itaque doctrina probabilium magis excoletur, propoſitionum quoque particularium uſus magis eluceſcet.

CAPUT

Digitized by Google

CAPUT III.

De tribus intellectus operationibus in ſpecie.

§. 325.

Numerus operationum intellectus.

TRes ſunt intellectus operationes (quas vulgo *mentis operationes* vocamus), *quibus circa cognoſcibilia verſamur*, *notio cum ſimplici apprehenſione*, *judicium & diſcurſus*. Propoſitionem hanc jam demonſtravimus in Logica (§. 52), quam demonſtrationem ibidem vide.

Doctrina de operationibus intellectus ad Pſychologiam ſpectat, in qua propria ejus ſedes eſt. Quoniam tamen in Logica docetur, quomodo operationibus mentis ſit utendum ad veritatem inveſtigandam & inventam ab aliis agnoſcendam; quædam de operationibus mentis erant præmittenda, ne deeſſent principia, unde regulæ logicæ demonſtrarentur. Atque ideo capite quodam integro de tribus mentis operationibus in genere ea propoſuimus, quæ in Pſychologia tradenda fuerant. Quoniam tamen hic denuo proponere non libet, quæ ibidem legi poſſunt; talia nunc potius perſequemur, quæ ibidem dicta non ſunt, niſi quatenus quædam repeti conſultum videtur, quod ex anterioribus ulterior quædam lux iiſdem affundi poſſit.

§. 326.

Prima intellectus operatio in cognitione intuitiva.

Si in cognitione intuitiva acquieſcimus; prima intellectus operatio abſolvitur, dum in ideis duorum vel plurium individuorum ſimul nobis occurrentibus ad ea ſucceſſive attentionem dirigimus, quæ in iiſdem eadem ſunt. Dum enim attentionem noſtram ſucceſſive dirigimus ad ea, quæ in ideis duorum vel plurium individuorum ſimul nobis occurrentibus eadem ſunt; magis nobis conſcii ſumus, quod jam in pluribus eadem percipiamus, quam quod percipiamus alia (§. 236 & 237), atque adeo operatione intellectus ea a ſubjectis, quibus inſunt, quaſi ſeparamus. Diſtincte igitur percipimus, quæ ad genus vel ſpeciem illarum rerum pertinent (§. 38. 283), conſequenter genera & ſpecies nobis diſtincte repræſentamus (§. 24). Quare cum generum & ſpecierum repræſentatio ſit notio (§. 49), diſtincta autem notio intellectus operatio ſit (§. 275), eaque prima (§. 53 *Log.*); ſi in cognitione intuitiva acquieſcimus, prima mentis operatio abſolvitur, dum in ideis duorum, vel plurium individuorum ſimul nobis occurrentibus ad ea ſucceſſive attentionem dirigimus, quæ in iiſdem eadem ſunt.

Hoc modo patet, quomodo nobis genera & ſpecies rerum in univerſali repræſentare debeamus. Quod alius non detur modus in cognitione intuitiva genera & ſpecies rerum repræſentandi, ex eo intelligitur, quod univerſalia, ſeu genera & ſpecies non exiſtant niſi in ſingularibus (§. 56 *Log.*), & ad notionem entis in univerſali non pertineant niſi determinationes intrinſecæ pluribus ſingularibus, ſeu individuis communes (§. 230 *Ontol.*). Ponamus e. gr. duas arbores, ceraſum atque prunum, oculis noſtris una objici, ita ut utramque uno intuitu comprehendere valeamus. Quodſi jam attentionem noſtram ad folia utriuſque arboris ſimul dirigimus; nobis conſcii ſumus, nos in utraque percipere folia, & magis quidem conſcii ſumus, quam quod alia vel in iiſdem arboribus, vel extra eas una percipiamus. Quodſi jam porro attentionem noſtram promovemus ad ſurculos in utraque arbore ſimul; eorundem eodem prorſus modo conſcii nobis ſumus. Et idem tenendum eſt de ramis atque truncis. Hac ratione abſque omni vocabulorum vel aliorum

ſignorum uſu ea nobis diſtincte repræſentamus, quæ arboribus communia ſunt, atque adeo notionem hujus generis ingrediuntur, quod arboris nomine indigitamus. Atque ita ſimul intelligitur, quid ſit mente ſeparare ea, quæ individuis communia ſunt. Neque vero utilitate ſua caret noſſe, quomodo in cognitione intuitiva prima intellectus operatio ſeſe exerat, quoniam notionibus generum atque ſpecierum claritas affunditur, ſi cognitio intuitiva cum ſymbolica conjungatur.

§. 327.

Modus univerſalia intuitive cognoſcendi, quæ ante jam cognita fuerant.

Si notionem generis, vel ſpeciei alicujus nobis jam acquiſivimus; prima mentis operatio circa iſtud genus, vel ſpeciem iſtam poſt hac abſolvitur, ſi in idea unius individui ad ea ſucceſſive attentionem promoves, quæ pluribus communia deprehenſa fuiſſe meminiſti. Quodſi enim notionem generis vel ſpeciei alicujus nobis jam acquiſivimus; illud in univerſali nobis repræſentare valemus (§. 49): & quia operatione intellectus diſtincte idem repræſentatur (§. 275); quæ ad notionem generis ac ſpeciei ſpectant, tanquam ſigillatim enunciabilia (§. 281), diſtinguere valemus (§. 38). Quamobrem cum notionem generis ac ſpeciei tibi acquiſiveris, dum in ideis duorum vel plurium individuorum ad ea ſucceſſive attentionem direxiſti, quæ in iiſdem eadem ſunt (§. 326): ubi in objecto aliquo ad genus iſtud, vel ſpeciem iſtam pertinente ea intueris, quæ ad notionem generis vel ſpeciei ſpectant, actuum quoque mentis tibi conſcius evadis, quibus ea a ſubjectis pluribus tanquam communia ſeparaſti (§. 104). Quamobrem cum ea tanquam communia recognoſcas (§. 173); genus poſthac vel ſpeciem tibi repræſentas, conſequenter primam intellectus operationem, quæ notio (§. 53 *Log.*), adeoque rei in univerſali repræſentatio eſt (§. 49), abſolvis in cognitione intuitiva, ſi in idea unius individui ſucceſſive attentionem ad ea promoves, quæ pluribus communia a te deprehenſa fuiſſe meminiſti (§. 226).

Videmus adeo genera ac ſpecies nobis jam cognita facilius in cognitione intuitiva repræſentari poſſe, quam ſi nondum cognita fuerint. Eadem vero eſt propoſitionis præſentis utilitas, quæ alterius. Inprimis juvat intueri ideam rei ipſius, ubi notionem ejus diſtinctam alteri communicare tenemur: id quod non modo attentionem noſtram ad ea, quæ loquimur, conſervat; verum etiam adjumento eſt, ne quid oblivioni tradamus, quod ad notionem rei diſtinctam requirebatur.

§. 328.

Prima mentis operatio in cognitione ſymbolica.

In cognitione ſymbolica prima mentis operatio abſolvitur recenſione vocabulorum, vel aliorum ſignorum, quibus ea indigitantur, quæ notionem rei diſtinctam ingrediuntur. Etenim in cognitione ſymbolica tantummodo verbis enuntiamus, quæ in ideis continentur, vel aliis ſignis eadem repræſentamus, ideas vero ipſas verbis aut ſignis aliis indigitatas non intuemur (§. 289). Quare cum in cognitione intuitiva prima mentis operatio abſolvatur, ſi attentionem ſucceſſive in idea rei ad ea dirigimus, quæ notionem diſtinctam generis vel ſpeciei ingrediuntur (§. 326. 327), ſingula autem hæc enuntiabilia ſint (§. 281), adeoque vocabulis, vel ſignis aliis indigitari poſſint (§. 280); in cognitione ſymbolica prima mentis operatio

abſolvi

Digitized by Google

abſolvi debet recenſione vocabulorum, vel repræſentatione aliorum ſignorum, quibus ea denotantur, quæ notionem rei diſtinctam ingrediuntur.

Ita prima mentis operatio in cognitione ſymbolica arboris abſolvitur, ſi dicimus vegetabile, quod ex trunco, ramis, ſurculis & foliis conſtat: etenim ſigillatim recenſemus verba, quibus ea indigitantur, quæ in arboribus tanquam communia diſtinguimus, conſequenter quæ notionem arboris in genere, quatenus diſtincta eſt, ingrediuntur. Non autem jam nobis quæſtio eſt, utrum notio diſtincta ſit completa atque determinata, atque oratione iſta ejus notio ſignificetur, ut hæc definitionis loco inſervire poſſit (§. 152 *Log.*). Sufficit enim hic ea ſigillatim enunciari, quæ mente ab idea rei ſeparantur, dum diſtincte nobis genus vel ſpeciem repræſentare conamur. Pendet enim cognitio ſymbolica ab intuitiva, quam ſupponit & ad quam refertur. Quicquid igitur huic deeſt, idem etiam illi deeſſe debet.

§. 329.

Dependentia cognitionis ſymbolicæ ab intuitiva in prima mentis operatione.

Quoniam vocabula ſunt ſigna noſtrarum perceptionum, vel rerum per eas repræſentatarum (§. 271); dum verba recenſemus, quibus ea indigitantur, quæ notionem rei diſtinctam ingrediuntur, ea ſingula ad perceptiones rerum in cognitione intuitiva locum habentes referre tenemur, etſi ad notionem eiſdem reſpondentem non attendamus, quod eadem ex crebro uſu ſatis intelligere arbitremur (§. 132 *Log.*). Quamobrem *operatio intellectus prima in cognitione ſymbolica præſupponit operationem ejuſdem primam in intuitiva* (§. 326 & ſeq.).

Hæc probe notanda ſunt, ne demus ſine mente ſonos, nobiſque perſuadeamus, nos notionem rei habere, dum vocabula recenſere valemus, etſi *cognitionem ſymbolicam ad intuitivam reducere* minime valeamus: quæ reductio in eo conſiſtit, ut ideam alicujus individui in nobis excitemus, ſive ſenſuum, ſive imaginationis ope, ac attentio noſtra ſucceſſive ad ea dirigatur, quæ in re percepta inſunt, atque deinde vocabula ad eadem referantur, prout ſingulis vi ſignificatus, quem obtinent alias, ſubinde etiam vi etymologiæ ac compoſitionis, denotandis apta deprehenduntur, quatenus ſcilicet in etymologia vel compoſitione ratio denominandi latet, ad rem vocabulo denotatam manuducens, niſi ipſimet vocabula ad ea ſignificanda in cognitione intuitiva tranſtulerimus atque hujus facti meminerimus. Dedimus exemplum reductionis hujus luculentum in Horis ſubſecivis A. 1730 Trim. Vern. num. II. ubi definitionem juſtitiæ *Ulpiani* a cognitione ſymbolica ad intuitivam reduximus. Imo exempli quoque loco ibidem eſſe poſſunt, quæ de notionibus juſtitiæ commutativæ ac diſtributivæ diximus. Nimirum ingens interpretationis ſubſidium in reductione cognitionis ſymbolicæ ad intuitivam conſiſtit, ut adeo non inanem operam ſumat, qui differentiam cognitionis utriuſque ac dependentiam ſymbolicæ ab intuitiva intimius perſpicere conatur.

§. 330.

Definitio primæ operationis intellectus.

Prima intellectus operatio eſt plurium in re una ſigillatim facta repræſentatio. Etenim in cognitione intuitiva præſens nobis eſt rei idea (§. 326. 327), adeoque nobis rem iſtam repræſentamus (§ 48). Jam vero in idea noſtram attentionem ſucceſſive dirigimus ad ea, quæ pluribus individuis communia vel intuemur (§. 326), vel meminimus (§. 327), conſequenter nobis conſcii ſumus, quod hæc potius percipiamus, quæ rei inſunt, quam rem ipſam (§. 235. 237), adeoque ea, quæ in re diſtinguuntur, ſigillatim nobis repræſentamus (§. 24). Eſt igitur in cognitione intuitiva prima intellectus operatio plurium in re una ſigillatim facta repræſentatio.

Jam in cognitione ſymbolica verbis enuntiamus, quæ in ideis continentur, vel aliis ſignis eadem repræſentamus (§. 289). Quamobrem cum

In cognitione intuitiva prima mentis operatione plura in re una ſigillatim nobis repræſentemus *per demonſtrata*; in cognitione ſymbolica, quæ recenſione vocabulorum vel aliorum ſignorum abſolvitur, quibus ea indigitantur, quæ notionem rei diſtinctam ingrediuntur (§. 328), ſigillatim quoque plura in re una prima mentis operatione ſymbolice repræſentantur.

Propoſitio præſens vicem definitionis primæ intellectus operationis, quæ diſtincta notio eſt, ſubire valet. Neque id quenquam turbare debet, quod eandem demonſtremus: etenim definitiones nominales tamdiu abſque demonſtratione ſumuntur, quamdiu nil quicquam aliud ſignificatur, quam nos hoc vocabulo indigitare velle ens, cui hæ determinationes ſimul ſumtæ inſunt, parum ſolliciti, utrum iſtæ eidem enti ſimul ineſſe poſſint, nec ne. Enimvero quamprimum aliquid affirmamus, veluti quod determinationes iſtæ ſimul eidem enti ineſſe poſſint, vel quod quid inſit rei jam aliter definitæ, etſi hoc ad eandem definiendam ſufficiat, vel etiam inſit rei confuſe ſaltem perceptæ certoque nomine denominatæ; probatione utique opus eſt. Noſtri enim arbitrii eſt, num quid hoc potius, quam alio nomine compellare velimus, ut abſurdus foret qui probationem requireret; aſt arbitrii noſtri non eſt, ut quædam ſimul eidem ſubjecto ineſſe, vel una cum aliis ineſſe poſſint. Utrumque igitur probandum.

§. 331.

Primæ operationis intellectus limites.

Prima intellectus operatione repræſentantur ea, quæ rei cuidam inſunt, tanquam inter ſe & a re, cui inſunt, diverſa. Prima mentis operatione plura in re una ſigillatim repræſentantur (§. 330). Quare cum per ſe pateat, ea cum inter ſe, tum a re ipſa differre, quæ ſigillatim repræſentari poſſunt; prima intellectus operatione ea, quæ rei cuidam inſunt, tanquam inter ſe & a re, cui inſunt, diverſa repræſentantur.

Si operationes intellectus accurate diſtinguere velimus; limites unicuique aſſignandi ſunt, ne ad diverſas operationes ſpectantia confundantur. Limites primæ operationi conſtituit propoſitio præſens, ultra quos non progreditur. Inde enim ſtatim fit tranſitus ad ſecundam, ubi intellectus ulterius progredi voluerit: quemadmodum ex ſequentibus patebit.

§. 332.

Acuminis definitio.

Facultas in uno multa diſtinguendi dicitur ***Acumen***. ***Quo plura igitur quis in objecto aliquo diſtinguere valet, eo acutior eſt altero***: ut adeo ***Gradus acuminis dentur***. Etenim alios plura in objecto aliquo diſtinguere valere, alios pauciora, quotidie experimur.

In acumine æſtimando cognitio intuitiva a ſymbolica probe diſcernenda. Fieri enim poteſt, ut quis ſit acutior altero, etſi pauciora enuntiare poſſit, quam alter, ob defectum vocabulorum, vel ignorantiam eorundem. Sive enim adhuc deſit vocabulum, ſive idem ignoretur, fieri non poteſt, ut quod attentione in id converſa ſigillatim percipimus, enuntiemus (§. 280). Ubi vocabulum adhuc deeſt ad rem quandam indigitandam; non omnes in novis excogitandis ſunt audaces.

§. 333.

Gradus acuminis comparandi modus.

Acumen ſucceſſive exercitatione perficitur, ſeu, Gradus acuminis exercitatione comparantur. Acumen enim conſiſtit in facultate multa in uno diſtinguendi (§. 332). Quare cum per primam intellectus operationem repræſententur ea, quæ rei cuidam inſunt, tanquam inter ſe & a re, cui inſunt, diverſa (§. 331), adeoque a ſe invicem diſtinguantur in re percepta, id vero fiat, attentione noſtra ſucceſſive ad ea, quæ rei perceptæ inſunt,

Digitized by Google

ſunt, directa (§. 326); non alio modo acumen comparatur, quam quo attentionem acquirimus, ſine qua ipſum eſſe nequit *per demonſtrata*. Enimvero attentionem ejuſque diverſos gradus exercitatione comparari conſtat (§. 248). Quamobrem acumen etiam exercitatione comparari debere apparet.

Patet idem a poſteriori. Etenim unuſquiſque, modo ad ſeipſum attentus fuerit & priſtinorum memoriam tenaciter ſervaverit, in ſeipſo experietur, acumen ſuum ſucceſſive incrementa capere, ſi in eo exercendo continuus fuerit. Domeſticam hic allegare poſſum experientiam, qui, cum toties per tantum temporis intervallum eadem docuerim, in docendo autem ſpreto ſcripturæ ſubſidio, nec memoriæ implorato auxilio, attentionem omnem in ideas rerum lucidas aut earum vicaria repræſentamina convertam, eandemque ſucceſſive beneficio regularum methodi aliorumque principiorum pſychologicorum atque artificiorum heuriſticorum in ea dirigam, quæ in ideis iſtis continentur, ſatis ſuperque ſucceſſiva acuminis incrementa animadverti.

Ex iis, quæ pro acumine per exercitationem comparando in medium adduxi, intelligitur, præter attentionem plura adhuc in idem influere, quæ nonniſi exercitatione comparantur. Sed ea demum ex ſequentibus patebunt & in philoſophia morali excutientur, ubi de mediis acuminis comparandi acturi ſumus.

§. 334.

Genera ſuperiora ſunt magis abſtracta inferioribus, & datur quædam ſcala generum, adeoque & abſtractorum, in qua continuo ad magis ſuperiora, adeoque & magis abſtracta, aſcenditur. Species enim ſunt ſimilitudo entium ſingularium, ſive individuorum (§. 233 *Ontol.*), genera ſimilitudo ſpecierum (§. 234 *Ontol.*), & genera ſuperiora ſimilitudo inferiorum (§. *cit.*). Quare cum ſpecierum & generum notiones formentur per abſtractionem (§ 283); ſpecies ab individuis, genera a ſpeciebus, genera ſuperiora a proxime inferioribus continuo abſtrahuntur. Species adeo primum, quod abſtrahitur; genera abſtrahuntur ab eo, quod abſtractum fuit, adeoque magis abſtracta ſunt ſpeciebus. Et eodem modo oſtenditur, genera ſuperiora eſſe continuo magis abſtracta proxime inferioribus. *Scala generum & abſtractorum.*

Quoniam itaque ſpecies ſunt primum, quod abſtrahitur, ideo abſtractorum primam claſſem conſtituunt. Quia a ſpeciebus abſtrahuntur genera, hoc eſt, ab iis, quæ in prima abſtractorum claſſe collocantur, adeoque abſtracta ſunt ab abſtractis; cum modus abſtrahendi differat a priori, qui ſpeciebus convenit, peculiarem omnium abſtractorum claſſem conſtituunt, adeoque ſecundam. Eodem modo patet, quæ abſtrahuntur ab abſtractis, in ſecunda claſſe collocatis, conſtituere claſſem tertiam & ita porro, quouſque progredi licet. Naſcitur adeo quædam abſtractorum ſcala, a qua ab individuis aſcendimus ad abſtracta, & inde continuo a minus abſtractis ad magis abſtracta, atque a generibus inferioribus ad ſuperiora.

Hæc

Digitized by Google

Hæc ſcala generum & abſtractorum maximæ foret utilitatis, modo eam accuratam haberemus. *Ariſtoteles* hanc eſſe voluit ſcalam prædicamentorum. Facile autem apparet, quæ hic dicuntur, cum categoriis *Ariſtotelicis* conferenti, quanto eædem intervallo ab hac ſcala diſtent. Quodſi diſciplinæ in univerſum omnes in ſyſtema veri nominis fuerint reductæ, ut notionum analyſis magis redigatur in poteſtatem noſtram; de ſcala hac condenda & ſucceſſive magis magiſque perficienda cogitare licebit. Neque enim res tam ardua levi opera perfici poteſt. Data autem hac ſcala magis in poteſtate erit ars illa characteriſtica combinatoria, de qua tam magnifica capite ſuperiori demonſtravimus. Patebit nimirum, quomodo per determinationes primitivas, quales ſunt, quæ in philoſophia prima ſumuntur, prodeant derivativæ, & his continuo aliæ ulteriores: id quod perſpectum atque cognitum in arte iſta ſupponitur.

§. 335.

Gradus acuminis.

Quoniam vi acuminis in uno multa diſtinguimus (§. 332), adeoque ad abſtractiones eodem maxime opus habemus (§. 282); pro diverſis gradibus in ſcala abſtractorum variat acumen (§. 334), conſequenter ***Acumen admittit diverſos gradus pro diverſis gradibus abſtractorum.***

Nimirum quo quis generaliora ſeu univerſaliora in re percepta perſpicit, eo acutior eſt. Æſtimationem vero recipiunt gradus acuminis ex ſcala abſtractorum.

§. 336.

Acumen pervidendi abſtracta in concretis.

Acumen, quo perſpicimus univerſalia, præſertim in ſcala generum ſeu abſtractorum altiora, in ſingularibus, dicimus ***Acumen pervidendi abſtracta in concretis.***

Denominationi huic ineſt veritas, ita ut ſi termini ſimplices explicentur, qui complexum ingrediuntur, prodeat notio termino complexo reſpondens. Singularibus enim univerſalia inſunt, variis gradibus ſcalæ abſtractorum reſpondentia, & concretum dicitur ſubjectum, cui illa inexiſtunt (§. 110 *Log.*). Qui vero illa ab hoc actu mentis ſeparare novit, is abſtracta, quæ concreto inſunt, pervidet. Mentionem hujus acuminis injeci in Philoſophia prima (*not.* §. 450): in qua etiam (*not.* §. 490) monui, quo auxilio indigeat iſtud acumen & quantæ utilitatis ſit in veritatibus arduis ac principiis fœcundiſſimis ex rebus maxime obviis eruendis. Quodſi philoſophi hoc acumine uſi fuiſſent, dudum certiora, fœcundiora & utiliora in diſciplinis tradidiſſent. Utile inprimis hoc acumen eſt in philoſophia ad ſenſum communem reducenda, de qua reductione jam alias diximus (*not.* §. 125 *Ontol.*).

§. 337.

Auxilium iſtius acuminis.

Quoniam notiones ontologicæ, utpote enti in genere convenientes (§. 1. *Ontol.*), talia repræſentant, quæ entibus in univerſum omnibus communia ſunt, adeoque in ſcala abſtractorum ſuprema occupant loca (§. 334); ***notiones ontologicæ dirigunt attentionem ad univerſalia, quæ rebus inſunt, & quæ alias attentioni noſtræ ſeſe facile ſubducerent***, conſequenter ***juvant acumen pervidendi abſtracta in concretis.***

Mirifice hæc propoſitio illuſtratur per ea, quæ de notionibus directricibus differui in Horis ſubſecivis A. 1729 Trim. Vern. num. IV. Ibi enim potiſſimum oſtendi, quomodo notiones ontologicæ vicem directricium ſubeant. Neque enim negandum eſt, alias quoque notiones generales eſſe directrices, cum in eas quadret harum definitio.

§. 338.

Ulteriora auxilia.

Quoniam etiam in aliis diſciplinis traduntur notiones generales, quæ certis quibuſdam entibus communia ſunt, veluti in Phyſica, communia meteoris, metallis, vegetabilibus; in Moralibus virtuti omni tam intellectuali, quam morali, aut etiam omni intellectuali, morali omni; eodem,

Digitized by Google

dem, quo ante (§. 337), modo patet, *notiones generales in diſciplinis dirigere attentionem ad univerſalia, quæ certis quibuſdam ſingularibus*, veluti meteoris, metallis, vegetabilibus, aut virtuti cuidam tam intellectuali, quam morali, *inſunt, & alias attentioni noſtræ ſeſe facile ſubducerent*, conſequenter *notiones generales in omni diſciplina juvant acumen pervidendi abſtracta in concretis*.

Dici non poteſt, quantum juvent notiones univerſales, quas diſciplinæ fœcundas offerunt, acumen noſtrum, de quo jam nobis ſermo eſt, ſi ſæpius ad ſingularia obvia applicentur. Hac enim applicatione opus eſt, quod omne acumen exercitatione perficiatur (§. 333). Neque vero exiſtimandum eſt, quod beneficio illarum notionum tantummodo in ſingularibus perſpiciamus, quæ in notione iſta generali continentur: etenim acumen extenditur quoque ad alia univerſalia, quæ ſimul inſunt, & attentionem noſtram ſubterfugiſſent, niſi jam beneficio notionis generalis nobis perſpectæ in ſingulari hoc quæſiviſſemus, quæ in eadem continentur. Imo ita ſucceſſive augetur acumen, ut etiam abſque iſtis notionibus ad univerſalia in ſingularibus iſtis nondum nobis animadverſa perſpiciamus.

§. 339.

Analyſis notionum dicitur, qua notio rei reſolvitur in notiones eorum, quæ ipſam ingrediuntur, & notiones horum ſingulæ denuo in alias ſimpliciores ac ita porro, quantum datur. *Analyſis notionũ.*

Quæ rebus inſunt, vel inſunt tanquam partes, ex quibus componuntur; vel inſunt tanquam diverſa, etiam in indiviſibili. In priori caſu partes majores continuo reſolvuntur in minores; in poſteriori diſcernuntur quantitates ac relationes diverſæ, & in his denuo diſtinguuntur, quæ tanquam diverſa concipi poſſunt. In rebus corporeis, præſertim organicis, partes differunt qualitatibus, quantitate ac relationibus, atque adeo poſterior analyſis cum priori conjungenda. Quodſi diſciplinæ in univerſum omnes in ſyſtemata inter ſe connexa fuerint redactæ; hæc analyſis & clarior, & magis in poteſtate erit. Apparet hoc ex Logica Germanico idiomate edita, ubi exempla notionum adæquatarum, quales hac analyſi prodeunt (§. 96 *Log.*), dare licuit provocando ad diſciplinas ceteras eodem idiomate evulgatas, ac oſtendendo, quomodo ea, quæ ingrediuntur definitioem rei, definiantur in anterioribus, & quæ has definitiones ingrediuntur, denuo definiantur vel in anterioribus ejuſdem diſciplinæ, vel in diſciplinis anterioribus.

§. 340.

Profunditas intellectus dicitur facultas notiones diſtinctas in alias ſimpliciores continuo reſolvendi, prouti ſcilicet analyſis notionum requirit. Quamobrem *intellectus tanto profundior, quo longius in analyſi notionum progredi quis poteſt*. *Profunditatis intellectus definitio.*

Apparet adeo, quod, ſi diſciplinæ in ſyſtemata inter ſe connexa redigantur, eo ipſo intellectus reddatur profundus. Vix enim aliquam ideam lucidam habemus profunditatis intellectus, niſi diſciplinas ſyſtematice pertractatas excutere nobis datum fuerit: ut adeo appareat neceſſitas pariter ac utilitas diſciplinas in iſtiuſmodi ſyſtemata redigendi. Et jam intelligere licet, cur omne noſtrum tempus, quod ab aliis negotiis nobis vacat, in diſciplinis mathematicis ac philoſophicis in iſtiuſmodi ſyſtemata compingendis collocemus. Neque enim exigui momenti cenſeri debet profunditas intellectus, quemadmodum in Moralibus luculentius oſtendetur.

§. 341.

Gradus profunditatis intellectus æſtimantur ex gradibus notionum adæquatarum. Intellectus enim tanto profundior eſt, quo longius in analyſi notionum progredi poteſt (§. 340), conſequenter quo longius notiones eorum, quæ notionem rei cujuſdam diſtinctam ingrediuntur, in alias ſimpliciores *Gradus iſtius profunditatis quomodo*

æſtimantur. pliciores reſolvere valet (§. 339), adeoque quo magis notiones inſunt adæquatæ (§. 95 *Log.*). Quare cum prima reſolutio notionis diſtinctæ in notiones diſtinctas notarum ſit primus gradus notionis adæquatæ; ſecunda reſolutio notionum diſtinctarum notarum, quæ datam notionem ingrediuntur, in notiones diſtinctas notarum, quæ illas ulterius ingrediuntur, conſtituat gradum ſecundum notionis adæquatæ & ita porro, donec perveniatur ad notiones irreſolubiles (§. 96 *Log.*); primus quoque gradus profunditatis intellectus eſſe debet, qua is pertingit ad primum gradum notionis adæquatæ; ſecundus gradus profunditatis intellectus eſſe debet, qua is pertingit ad ſecundum gradum notionis adæquatæ & ita porro. Gradus igitur profunditatis intellectus æſtimantur ex gradibus notionum adæquatarum.

Hinc luculentius apparet, quod intellectus profunditatem difficulter conſequi, multo minus profunditatem æſtimare liceat, niſi diſciplinis in ſyſtemata inter ſe connexa redactis operam indefeſſam navaveris. Hinc ſane Mathematici conſequuntur profunditatem intellectus. Notandum tamen, quod in diſciplinis pertractandis incipiamus a notionibus ſimplicioribus & continuo progrediamur ad alias, quas eædem ingrediuntur, conſequenter contraria via ad notiones adæquatas perveniamus, quam qua in earum analyſi procedere ſolemus. Ponamus e. gr. tibi eſſe tertium gradum profunditatis, habebis itaque notionem adæquatam tertii gradus. Dum eam tibi in diſciplinis acquiſiviſti, a gradu tertio incipiens ad ſecundum, & inde porro ad primum progreſſus es. Forſan conſultius tibi videbitur, inverſo ordine numerare gradus, ita ut primus gradus conſtituatur in reſolutione notionum in irreſolubiles, a quibus diſcendi initium fit in diſciplinis. Enimvero duplex obſtat ratio, quo minus id fiat. Etenim non in omni caſu ad notiones irreſolubiles perveniri poteſt, imo nec ad tales, quæ pro irreſolubilibus haberi poſſunt, ut adeo ultimus quidam gradus in analyſi conſtitui non poſſit, quem ordine inverſo appellare liceat primum. Deinde analyſis notionum incipit a notis, quæ datam aliquam notionem diſtinctam ingrediuntur, adeoque in analyſi hac primus omnino gradus notionis adæquatæ conſtituendus eſt in eo, quo notio noſtra incipit eſſe adæquata. Neque enim tum quæſtio eſt, quomodo ad hanc notionem pervenerimus.

§. 342.

Cognitionis ſymbolicæ in acumine ac profunditate partes. *Cognitione ſymbolica & acumen, & profunditas intellectus facilitatur atque extenditur.* Acumine enim multa diſtinguimus in uno (§. 322), idemque diverſos gradus pro diverſitate graduum abſtractorum admittit (§. 335). Enimvero ſi qua ab alio abſtrahimus, adeoque & in uno diſtinguimus (§. 282), eaque vocabulis peculiaribus deſignamus; abſtractiones fiunt magis claræ ac diſtinctæ (§. 284). Quamobrem ſi ea, quæ in re una acumine diſtinguimus, vocabulis peculiaribus deſignentur; multo facilius eadem a ſe invicem diſtinguere & abſtractiones continuare valemus. Acumen igitur uſu vocabulorum facilitatur atque extenditur. Enimvero ſymbolica eſt cognitio, qua verbis enunciantur, quæ in ideis continentur, atque ideo in iis a ſe invicem diſtinguuntur & continuo abſtrahuntur (§. 289). Symbolica igitur cognitione acumen intellectus facilitatur atque extenditur.

Profunditas intellectus eſt facultas notiones diſtinctas in alias ſimplices continuo reſolvendi (§. 340). Quamobrem profunditatem intellectus facilitant

Digitized by Google

cilitant atque extendunt, quæ notiones diſtinctas juvant. Patet vero *per demonſtrata*, notiones uſu vocabulorum fieri magis diſtinctas. Quoniam itaque in cognitione ſymbolica verbis enuntiamus, quæ in rebus contenta a ſe invicem diſtinguimus (§.289); cognitione utique ſymbolica profunditas intellectus facilitatur atque extenditur.

Propoſitio præſens tum quoad acumen, tum quoad profunditatem a poſteriori quoque confirmatur, cum quilibet utrumque in ſe ipſo experiri poſſit, modo exemplum aliquod acuminis ac profunditatis ſymbolice expreſſum ſumat, atque ſingula eo ordine ſibi intuitive per ideas exhibere conetur, quæ verbis in ſymbolica repræſentatione indigitantur. Quanta hic ſeſe offerat difficultas intelliget, etiamſi verba attentioni dirigendæ in eam partem, in quam verti debet, inſerviant. Quodſi ergo ponamus, nos omni prorſus deſtitui verborum vel aliorum ſignorum auxilio; haud difficulter perſpiciemus, quod nec acuminis, nec profunditatis eximium quendam gradum conſequi detur.

Atque ita apparet indiſpenſabilis vocabulorum ad perceptiones noſtras deſignandas, & nexus indiſſolubilis inter cognitionem intuitivam & ſymbolicam neceſſitas. Etenim ſublato hoc nexu vix cavebis, ne vocabula ſint ſine mente ſoni, ubi ſymbolicæ cognitioni nimium tribuis, aut non multorum cognitionem acquires, ubi in intuitiva ſola hærere volueris. Idem confirmabunt operationes intellectus ceteræ. Quamobrem maximopere ſuadendum, imo urgendum eſt, ut & plurima in rebus diſtinguere atque univerſalia ab iiſdem abſtrahere, & quæ diſtinguimus, quæ abſtrahimus, ſingula ſuo proprio nomine efferre diſcamus. Ita demum præclarum acuminis ac profunditatis gradum a nobis acquiri experiemur.

§. 343.

Actus judicii affirmativi in cognitione intuitiva abſolvitur, ſi ea, quæ tanquam a re diverſa ſpectamus, porro tanquam eidem inexiſtentia vel ad eam quocunque modo pertinentia conſideremus. Iſtiuſmodi actum intellectus dari, per exempla eunti patet. Videmus ferrum ignitum & ignem, qui ipſi ineſt, tanquam ab eo diverſum ſpectamus, vel dum ferrum minime ignitum ſimul videmus, aut aliter viſum vi imaginationis nobis repræſentamus, vel etiam ignem alias viſum imaginatio præſentem ſiſtit (§.117). Quodſi jam porro ignem tanquam ferro inexiſtentem in præſente ſtatu conſideremus; ferrum ignitum eſſe judicamus. Similiter ſi duo intuemur ſimul objecta juxta ſe invicem collocata & exceſſum longitudinis unius tanquam diverſum a longitudine communi ſpectamus, eandem tamen tanquam ad objectum unum ſpectans conſideramus; actus judicii in cognitione intuitiva abſolvitur, quando objectum unum altero majus eſſe judicamus, ſeu quando affirmamus objectum unum eſſe altero majus. Nimirum non alia re hic opus eſt, quam ut ad noſmetipſos attendamus, dum judicamus, obſervaturi quid in mente contingat, dum vocabula, quibus judicium enuntiamus, miſſa facimus, atque ea deinde comparemus cum illis, quæ de operatione prima intellectus dicta ſunt, ſeparaturi quæ ad hanc pertinent: ita enim relinquentur ad actum judicii ſpectantia, modo in diſcernendis

Actus judicii affirmativi in cognitione intuitiva.

iis, quæ in mente noſtra contingunt, fueris ſatis acutus. Jam vero actum iſtum intellectus judicium appellamus, idemque affirmativum (§.39.204 *Log.*), atque adeo patet, actum judicii affirmativi in cognitione intuitiva abſolvi, ſi rei tanquam inexiſtens vel alio quocunque modo ad eandem ſpectans ſpectemus, quod ab ea tanquam diverſum conſiderabamus.

Vidimus actum notionis terminari in eo, quod ea, quæ rei inſunt, tanquam inter ſe & a re, cui inſunt, diverſa ſpectamus. Hunc igitur cum excipiat alter, quo eadem tanquam rei inexiſtentia, aut ad eam quomodocunque ſpectantia conſideramus, in quo judicium conſiſtit vi propoſitionis præſentis: ubi notio aut, ſi mavis, ſimplex rei apprehenſio deſinit, ibi judicium incipit. Simplex adeo eorum, quæ rei inſunt, vel ad eandem pertinent, atque ipſius rei apprehenſio eſt veluti tranſitus a notione ad judicium: ſuppono enim rem ſimpliciter apprehendi, quatenus attentionem tuam in ea defigis. Enimvero ut intelligatur, quid ſit conſiderare aliquid tanquam inexiſtens vel alio quocunque modo ſpectans ad alterum, non inconſultum videtur idem clarius explicari, quemadmodum ex ſuperioribus conſtat, quomodo actu mentis aliquid a re ſeparamus, dum idem tanquam ab ea diverſum ſpectamus (§. 326. 327).

§. 344.

Quando quid ut alteri inexiſtens vel ad idē ſpectans cōſideretur.

Conſiderare aliquid tanquam alteri inexiſtens, ſive alio modo ad idem ſpectans, idem eſt ac attentionem ſuam in inexiſtentia, aut relatione ejus, quod a re diverſum eſt, ad eandem, defigere.

Neque enim rem aliter conſiderare licet, niſi quatenus attentio noſtra circa eandem verſatur, ut ejus nobis magis ſimus conſcii, quam aliorum, quæ ſimul percipiuntur. Unde conſideramus aliquid tanquam alteri inexiſtens, quatenus efficimus ut hujus inexiſtentiæ nunc magis nobis ſimus conſcii, quam aliorum, ſcilicet ut nobis conſcii ſimus nos inexiſtentiam jam percipere, non vero æque conſcii ſimus, quod alia præterea percipiamus.

§. 345.

Actus judicii negativi in cognitione intuitiva.

Si prædicatum ſubjecto ſimpliciter repugnet; actus judicii negativi abſolvitur, ſi ſubjectum tibi repræſentes, cui idem repugnat, & ſubjectum aliud, cui idem ineſt, ac id quod alteri ineſt, conſideres tanquam ab eo diverſum, idemque referens ad prius conſideres tanquam eidem non inexiſtens, ſeu tanquam id, quo differt ſubjectum ab altero. Talem actum intellectus eſſe poſſibilem, nemo non quovis momento in ſeipſo experiri poteſt: quod vero idem is ſit, quem judicii negativi nomine compellamus, ita oſtenditur. Scilicet in judicio negativo præſentis caſus notionem prædicati, quæ ſubjecto repugnat *per hypoth.* adeoque eidem ineſſe nequit (§.310 *Log.*), a notione ſubjecti ſeparamus. Jam cum notionem ſubjecti nobis intuitive repræſentare nequeamus, niſi quatenus ad eam pertinentia actu mentis ſeparamus ab idea ejus, aut, ſi judicium determinatum non eſt, quatenus ideam ſubjecti intuemur; ſubjectum utique nobis ſive ſenſu, ſive vi imaginationis repræſentare atque in idea ejus attentionem noſtram defigere tenemur. Similiter quia prædicatum, quod ab eodem removendum, intuitive nobis exhibere nequimus, niſi quatenus ideam alicujus individui, cui inexiſtit, intuemur & in ea attentionem dirigimus ad id, quod eidem inexiſtit (§. 327); ſubjectum quoque nobis repræſentare tenemur, in quo prædicatum iſtud ineſt, & attentione in idem directa idem nobis repræſentare debemus tanquam a re, cui ineſt, diverſum (§. 331). Quodſi igitur jam

idem-

Digitized by Google

idem refers ad ſubjectum alterum ipſumque conſideres tanquam eidem non inexiſtens; actu mentis quaſi idem ſeparas ab eodem. Atque ita feciſti, quod ad judicium negativum ſufficit *per demonſtrata*. Actus igitur judicii negativi in cognitione intuitiva hiſce abſolvitur.

Quodſi a poſteriori idem cognoſcere volueris, eodem modo procedendum eſt, quo paulo ante in notitiam actuum ad judicium affirmativum requiſitorum in cognitione intuitiva pervenimus (§.343). Nimirum ſumendum eſt exemplum propoſitionis negativæ, atque vocabulis, quibus effertur, remotis attendendum, quid in ideis remaneat iiſdem reſpondens. E. gr. Si judicium negativum fuerit ſequens, quod charta non ſit ferrea, & miſſo vocabulo chartæ aliquid in ideis remanere debet; folium chartæ tibi repræſentare atque in hoc phantaſma attentionem dirigere debes. Jam ſi miſſo vocabulo, quo prædicatum denotatur, nempe ferri, in ideis aliquid remanere debet; laminam quandam ferream tibi repræſentare atque in hoc phantaſma non minus attentionem tuam dirigere debes, quam in prius & quidem in eodem in ſpecie in ea, quæ ad ferrum ſpectant, ut te jam ferrum percipere tibi ſis conſcius. Quodſi denique judicare debes, chartam non eſſe ferream; utrumque phantaſma inter ſe conferre atque attentionem tuam in non exiſtentiam ferri in charta dirigere teneris: alias enim in ſimplici apprehenſione chartæ ac ferri quieſcis. Patet itaque actum judicii negativi eo modo abſolvi, quem in propoſitione determinavimus.

Actus judicii negativi in cognitione intuitiva difficilior eſt actu judicii affirmativi. Etenim in caſu poſteriori id, quod ſubjecto tribuendum, in ipſo ſubjecto percipitur, aut ſaltem mediante eo, quod in alio ſimul percepto percipitur, veluti ſi effectus quidam ſubjecto tanquam cauſæ tribuendus: ſed in caſu priori id, quod ut non exiſtens alteri conſiderandum venit, tanquam inexiſtens uni conſiderari debet, ut adeo actus judicii negativi ſupponat actum affirmativi, imo ipſum complectatur. Quamobrem ſi quis ea, quæ de cognitione intuitiva dicuntur, in ſe experiri voluerit; is primum experimenta capere debet de actu judicii affirmativi &, ubi hic rem bene ac ex voto ſuccedere experitur, ad experimenta de actu judicii negativi capienda progredi tenetur. Cognitioni nimirum ſymbolicæ adſueti difficulter abſque vocabulorum uſu judicant, imo cum difficile ſit judicium in cognitione intuitiva ſola, antequam ſermonis uſu pollent homines, de rebus ſibi obviis vix ac ne vix quidem judicant.

§. 346.

Si prædicatum ſubjecto ſimpliciter non repugnet; actus judicii negativi abſolvitur, ſi ſubjectum, cui idem non ineſt, in oppoſitis caſibus tibi repræſentes, in quorum uno prædicatum eidem ineſt, in altero non ineſt, ac id, quod uni ineſt, conſideres tanquam diverſum ab eo, idemque referens ad prius conſideres tanquam eidem non inexiſtens, ſeu tanquam id, quo ſubjectum unum differt ab altero. Quodſi propoſitionem præſentem cum altera præcedente conferas; differentiam aliam non intercedere animadvertes, niſi quod hic idem ſubjectum in idea bis ponatur, cum in caſu anteriori ponantur duo ſubjecta diverſa. Quamobrem quæ ad probandam propoſitionem præcedentem in medium adducta ſunt, etiam ad præſentem transferri poſſunt ac debent, ut adeo non opus ſit ea denuo huc tranſcribi.

Actus judicii negativi in cognitione intuitiva caſus poſterior.

Digitized by Google

Quodſi a poſteriori idem cognoſcere volueris, eodem prorſus modo procedendum eſt, quo in caſu anteriori procedendum eſſe docuimus, hac ſola differentia adhibita, quam intercedere inter propoſitionum caſus modo annotavimus. E. gr. Si judicium negativum fuerit ſequens, quod charta non ſit alba; folium chartæ albæ & folia chartæ non albæ, ſed diverſis coloribus tincta tibi repræſentare, atque tum in colorem album, tum in colores ab albo diverſos attentionem dirigere debes, eo prorſus modo, quem ad propoſitionem præcedentem præcepimus. Quoniam vero folia chartæ diverſis coloribus tincta tibi tantummodo ideo repræſentas, quod charta, quæ non alba eſt, diverſis aliis coloribus non uno tincta eſſe poſſit, in præſenti caſu autem perinde eſt, quo colore tincta ſint; attentionem tuam pro arbitrio in aliquod folium alio, quam albo colore, tinctum convertere, atque id ad album referre debes, ut in non inexiſtentiam coloris albi tandem attentionem tuam dirigere valeas, quemadmodum præcepimus ante. Nimirum ſi actus judicii negativi in hoc caſu plenus eſſe debet, ubi diverſi ſtatus ſubjecti uni, qui de eodem negatur, opponi poſſunt, hujus quoque oppoſitionis tibi conſcius eſſe debes. Alias enim notio, quæ judicio negativo reſpondet, defectu aliquo laborabit, cum modus inexiſtentiæ negligatur.

Equidem vulgo in judiciis non attenditur modus prædicandi, hoc eſt, utrum prædicatum ſit neceſſarium, an contingens, ita ut ideo Scholaſtici propoſitiones modales a ceteris diſtinxerint, atque ideo ſuperfluum videri poterat, in eo caſu, ubi judicium negativum contingens eſt, contingentis quoque modi prædicandi rationem haberi. Quoniam tamen actus judicii plenus nobis explicandus eſt, ejus ratio a nobis utique habenda venit, ſit ita in judiciis imperfectis, ubi modus latet, quidpiam omitti poſſe. Præterea notandum eſt, quod, ubi mens ideis ad modum prædicandi cognoſcendum ſufficientibus fuerit inſtructa, cum non album ſibi repræſentatura nullam habeat rationem, cur idem ſibi potius hoc colore, quam alio tinctum objectum repræſentare debeat, niſi forſan accidentalem, objecta ejuſdem ſpeciei pluribus diverſis coloribus tincta occurrere poſſint (§. 117), ut adeo multitudinis mentionem injici oportuerit, ne in capiendis experimentis turbemur. Atque ita apparet, ſi vel maxime ad modum prædicandi non attendamus, hoc tamen non obſtante propoſitionem præſentem ita explicari debuiſſe, ut in omni caſu explicet, quid in judicio intuitivo obtineat. In judicio affirmativo hac ſollicitudine opus non eſt, cum ſubjecto prædicatum in omni caſu actu inſit, quod eidem tribuitur, ſive conſtanter inſit, ſive contingenter, ut adeo judicium modale diſtinguatur a non modali, quamdiu determinatum non eſt, ut ſcilicet notio ſubjecti non contineat ſingulas determinationes, quibus poſitis ponitur prædicatum.

§. 347.

Alius modus exprimendi judicium negativum contingens.

Quodſi prædicatum, quod de ſubjecto negatur, ſubjecto quoque alterius ſpeciei ineſſe poſſit; actus judicii negativi, in eo caſu, quo prædicatum ſubjecto ſimpliciter non repugnat, eodem modo abſolvi poteſt, quo abſolvitur in caſu prædicati ſubjecto ſimpliciter repugnantis (§. 345). Nimirum in hoc caſu perinde ac in ſuperiori, in quo prædicatum ſubjecto ſimpliciter repugnat, prædicatum, quod in dato caſu non ineſſe ſumitur, ineſt rei alterius cujuſdam ſpeciei, niſi quod in caſu ſimplicis repugnantiæ neceſſario inſit ſubjecto diverſæ ſpeciei, in præſenti autem etiam ineſſe poſſit ſubjecto ejuſdem ſpeciei,

Digitized by Google

ctici. Quoniam autem hæc differentia in actu judicii negativi, quatenus in cognitione intuitiva terminatur, non attendenda venit; judicium negativum in præſenti caſu eodem utique modo abſolvi poteſt, quo in caſu ſimplicis repugnantiæ neceſſario abſolvitur (§. 345).

Nimirum differentia inter utrumque caſum intercedens in actu judicii negativi eodem modo abſolvendi non aliam differentiam parit, quam quod in uno modus iſte ſit neceſſarius, in altero etiam alius eſſe poſſit. Ceterum exemplum propoſitionem præſentem illuſtrans idem eſſe poteſt, quo in propoſitione præcedente uſi ſumus. Ponamus nimirum judicium negativum, quod in cognitione intuitiva ſola terminandum, eſſe ſequens: charta non eſt alba. Quodſi candelam ceream albam, tibi in memoriam revocaveris & chartæ folium quocunque colore tinctum; actus judicii negativi eodem prorſus modo abſolvetur, quo ſupra docuimus, eundem abſolvi, ubi judicandum, chartam non eſſe ferream (§. 345).

§. 348.

Si judicium fuerit determinatum; in idea ſubjecti contineri debent omnes determinationes, quibus prædicatum determinatur, & in eas ſimul attentio dirigenda, ubi actus judicii in cognitione intuitiva terminari debet. Etenim ſi judicium fuerit determinatum; ſubjectum repræſentari debet ſub ea notione, ut in ea contineatur ratio, cur eidem conveniat prædicatum, ſeu id, per quod determinatur prædicatum (§. 320 *Log.*). Quare cum determinationes iſtæ vel in ſubjecto, vel extra ſubjectum contineri debeant; ſubjectum exhiberi debet ita, ut eidem inſit in caſu primo, quod ineſſe præſupponitur, antequam prædicatum eidem convenit, vel una cum eodem exhibendæ ſunt res ceteræ, in quibus determinationes iſtæ continentur. Quoniam vero ea, quæ ad notionem ſubjecti ſpectant, mentis actu a ceteris ſeparanda veniunt, idem autem contingit attentione noſtra in eadem directa (§. 326. 327); in determinationes omnes, notionem ſubjecti ingredientes, attentionem ſimul dirigere tenemur. Quoniam vero judicium determinatum a vago non differt, niſi quod in illo notio ſubjecti contineat omne id, per quod prædicatum determinatur, in hoc minime; ubi actus judicii ea continet, quæ ad notionem ſubjecti ſpectant, cetera eadem ſunt, ut in omni judicio reliquo. *Judiciũ determinatum in cognitione intuitiva.*

E. gr. Ponamus judicium determinatum, quod lapis ex alto cadens celeriter moveatur, in ſola cognitione intuitiva terminari debere. Neceſſe igitur eſt, ut tibi repræſentes turrim aliquam & lapidem ex feneſtra ſuperiori demiſſum. Quoniam hic tantummodo altitudinis habetur ratio; in eam quoque ſimul dirigenda eſt attentio, dum eandem in lapide ac motu ejus defigis. Cetera eodem modo fiunt, quem ſupra expoſuimus (§. 343). Poteris quoque tibi loco turris repræſentare puteum profundum & lapidem intra eum cadentem, ubi in profunditatem dirigenda eſt attentio, quæ reſpectu lapidis cadentis altitudo dicitur.

§. 349.

Quodſi judicium affirmativum contingens exprimere debet modum, quo prædicatum ineſt; in idea eidem reſpondente ſubjectum bis repræſentari debet, ita ut prædicatum in uno caſu inſit, in altero non inſit, & attentio dirigenda tum in exiſtentiam in uno, tum in non inexiſtentiam in altero. Etenim ſi attentionem dirigis in inexiſtentiam prædicati in ſubjecto; hoc ipſo tibi conſcius es ſubje- *Actus judicii affirmativi contingentis in cognitione intuitiva.*

es ſubjecto huic convenire hoc prædicatum. Si vero attentionem dirigis in non inexiſtentiam prædicati in altero ſubjecto ejuſdem ſpeciei, hoc ipſo tibi conſcius es, ſubjecto hujus ſpeciei etiam non convenire prædicatum. Quare ſi attentionem in utramque ſimul dirigis, hoc ipſo tibi conſcius es prædicatum hoc ſubjecto illius ſpeciei & convenire poſſe, & non convenire poſſe (§. 235. 237). Atque adeo tibi conſcius, quod prædicatum ſubjecto contingenter inſit (§. 296 *Ontol.*).

E. gr. Judicium affirmativum contingens eſt, quod charta ſit rubra. Si in cognitione intuitiva terminari debet; repræſentare tibi debes folium chartæ rubræ & folium chartæ albæ, atque attentionem tuam dirigere in inexiſtentiam rubedinis in uno & inexiſtentiam albedinis in altero ſimul. Ita tibi conſcius eris non minus albedinem, quam rubedinem inexiſtere poſſe, conſequenter albedinem non neceſſario, ſed contingenter ineſſe. Qui novit, quomodo abſtracta intuitive cognoſcamus (§. 327); ei nulla in his ſupererit difficultas. Enimvero ſi qui fuerint, qui abſtracta in imaginibus intueri nequeunt, ubi a vocabulis, quibus denotantur, ſeparantur; illi deſiderari quid exiſtimabunt, ubi nihil deſideratur. Sane notio contingentiæ in cognitione intuitiva non continetur, niſi quatenus nunc eſſe quod alio tempore non erat, aut in diverſis locis ſimul eodem tempore eſſe oppoſita, nobis conſcii ſumus.

§. 350.

Secunda mentis operatio in cognitione ſymbolica.

In cognitione ſymbolica ſecunda mentis operatio abſolvitur recenſione vocabulorum, quibus ſubjectum & ceteræ ejuſdem determinationes accidentales, ſi quæ adſunt, prædicatum & nexus ejuſdem cum ſubjecto in affirmativis, repugnantia in negativis exprimuntur. Etenim in cognitione ſymbolica verbis tantummodo enuntiamus, quæ in ideis continentur, res vero ipſas verbis indigitatas non intuemur (§. 289). Quare cum in cognitione intuitiva actus judicii, ſeu ſecunda mentis operatio (§. 53 *Log.*) abſolvatur, ſi prædicatum tanquam a ſubjecto diverſum, mox tamen iterum idem tanquam eidem inexiſtens, aut non inexiſtens ſpectamus (§. 343. 345 & *ſeqq.*), in judicio autem determinato contingente ſimul attentionem dirigimus in determinationes accidentales, a quibus prædicatum pendet (§. 348); in cognitione ſymbolica ſecunda mentis operatio abſolvitur, ſi vocabulis enuntiemus ſubjectum, determinationes ejus accidentales, ſi quæ adſunt, prædicatum & nexum hujus cum ſubjecto in affirmativis, repugnantiam cum eodem in negativis.

Exemplis idem fit manifeſtum. Etenim judicium affirmativum, quod his verbis exprimitur, *charta eſt alba*, aperte loquitur, vocabulo *charta* indigitari ſubjectum, cui albedo ineſt; vocabulo *alba* indigitari albedinem tanquam ſubjecto inhærentem, & vocula *eſt* tandem indicari nexum albedinis & chartæ nunc actu præſentem, ſeu actualem inexiſtentiam albedinis tanquam prædicati in charta tanquam ſubjecto. Quicquid igitur eſt in idea rei ad judicium ſpectans, id vocabulis exprimitur. Recenſentur nimirum vocabula, quibus indicatur & ſubjectum, & prædicatum cum inexiſtentia poſſibili, & nexus tandem prædicati cum ſubjecto ſeu inexiſtentia actualis. Similiter judicium affirmativum, quod his verbis effertur, *lapis ex alto delapſus celeriter movetur*, non minus aperte loquitur, vocabulo *lapis* indigitari ſubjectum, vocabulo *ex alto delapſus* determinationes accidentales eidem jungendas, vocabulis denique *celeriter movetur* prædicatum & ſimul nexum ejuſdem cum ſubjecto, quatenus nimirum *celeriter movetur* idem ſignificat ac *eſt celeriter motus*, ſeu *eſt in motu celeri conſtitutus*, quia copula *eſt* latet in flexione verbi *moveri*. Exprimitur autem vocabulis duobus prædicatum, quia eidem reſpondet notio complexa, nimirum non ſimplex

motus

Digitized by Google

motus notio, ſed gradus etiam celeritatis eidem convenientis. Jam vero in hoc judicio non attendenda veniunt niſi ſubjectum, determinationes accidentales, harum actualitas, ſeu nexus cum ſubjecto, prædicatum cum ſua determinatione, & hujus cum ſubjecto nexus. Recenſentur igitur verba, quæ ſingulis indigitandis ſufficiunt, modo notaveris, quæ flexionibus vocabulorum in Grammatica explicatis indigitantur. Idem denique non minus manifeſtum eſt in judicio negativo, quod hiſce verbis exprimitur: *Charta non eſt alba*. Etenim vocabulo *charta* indigitatur ſubjectum, vocabulo *alba* prædicatum cum poſſibilitate inexiſtendi in aliquo ſubjecto, vocula *eſt* nexus ſeu actualitas inexiſtentiæ prædicati in ſubjecto, & vocula denique *non* repugnantia inter prædicatum & ſubjectum. Vides igitur in cognitione ſymbolica exprimi judicium negativum, quatenus recenſentur vocabula, quibus ſubjectum & prædicatum ac utriuſque repugnantia exprimitur.

§. 351.

Si judicia vocabulis efferuntur; magis diſtincta fiunt, ſeu in cognitione ſymbolica judicia magis diſtincta ſunt, quam in intuitiva. Etenim ſi judicia vocabulis efferuntur; ſubjectum, prædicatum, ſingulæ determinationes ſubjecti, ſi quæ præterea accidentales adſunt, nexuſque prædicati cum ſubjecto in affirmativis, & repugnantia in negativis vocabulis peculiaribus exprimuntur (§. 350), conſequenter quæ in notione judicio reſpondente ſigillatim enuntiabilia inſunt, ſigillatim quoque enuntiantur (§. 280), cum in judiciis intuitivis, quæ ſimul & una cum aliis peregrinis ſeu ad notionem judicio reſpondentem non pertinentibus percipiuntur, nonniſi a peregrinis atque a ſe invicem ſeparentur, quatenus memoriam habemus attentionis in ſingula ſigillatim directæ (§. 345 & ſeqq.). Cum adeo in priori caſu ad notionem propoſitioni reſpondentem ſpectantia & ſigillatim enuntiabilia facilius diſtinguamus, quam in poſteriori cognitione intuitiva; ſi judicia vocabulis efferuntur, magis diſtincta fiunt (§. 38), conſequenter in cognitione ſymbolica judicia magis diſtincta ſunt, quam in intuitiva (§. 289).

Prærogativa cognitionis ſymbolicæ in ſecunda mentis operatione.

Quæ de ſecunda mentis operatione tam in cognitione intuitiva, quam ſymbolica diximus, non exiguam habent utilitatem in judiciis perpendendis, ut rite intelligantur, & in propoſitionibus accurate explicandis: ut adeo inprimis animum ad ea attentum afferre debeant, qui Scripturam ſacram aliis interpretantur. Excitatur attentio noſtra & mens efficitur acutior: id quod ex propoſitionum antea allatarum (*not.* §. 350) exemplis apparet. Enimvero propter ſummam rei utilitatem non piget uno vel altero adhuc exemplo docere, quomodo judicia ſint expendenda, ut nihil eorum prætermittatur, quod in propoſitione ſignificativum occurrit. Sit igitur exempli loco propoſitio: *Folium eſt viride*. Subjectum denotatur vocabulo *folium*, quod ut intelligatur, folii idea in animo excitanda, vel vi ſenſus, quatenus idem actu viſui objicitur, vel vi imaginationis, quatenus olim viſi recordamur. Prædicatum indigitatur vocabulo *viride*: quod, cum adjectivum ſit, denotat colorem viridem cum poſſibilitate inexiſtendi. Quare ne ſit ſine mente ſonus, idea coloris viridis excitanda eodem, quo ante, modo, quatenus nempe tibi repræſentas ſubjectum aliquod hoc colore tinctum, & attentione in hunc colorem directa eum a ſubjecto ſuo ſeparare debes. Enimvero quia adjectivum ſimul denotat poſſibilitatem inexiſtendi in aliquo ſubjecto; non modo attentio dirigenda eſt in inexiſtentiam in hoc ſubjecto, verum etiam in non inexiſtentiam in alio ſubjecto. Denique nexus prædicati cum ſubjecto denotatur vocula *eſt*, adeoque attentio quoque dirigenda eſt in inexiſtentiam albedinis in lilio. Nimirum ita intelligitur judicium, ubi in notionibus confuſis acquieſcis. Quodſi vero notiones deſideres diſtinctas, ideis ſubſtituendæ ſunt definitiones aut, ſi mavis, cum iiſdem conjungendæ, quoniam definitiones abſque iis non intelliguntur, niſi quatenus memineris, te olim vel alias cum iiſdem ideas conjunxiſſe. Sit exempli loco porro dictum Salvatoris Luc. VI. 45. *Bonus homo de bono theſauro cordis profert bonum*. Subjectum hic denotatur duobus vocabulis

bonus

Digitized by Google

bonus homo, quibus notio complexa reſpondet. Nimirum hominem hic conſiderare debes cum bonitate eidem inhærente. Atque adeo quæritur, quidnam hic bonitatis nomine denotetur. Ejus itaque definitio ſubjecto explicando inſervit. Porro prædicatum denotatur vocabulis *proferre bonum de bono theſauro cordis ſui*, cui denuo notio complexa reſpondet. Nimirum hic denuo quæritur, quid ſit bonum & quomodo illud proferatur, quid cordis nomine veniat & quid theſaurus ejus dicatur, & quo denique ſenſu theſaurus iſte bonus appelletur. Per flexionem denique verbi indicatur nexus inter prædicatum atque ſubjectum, quod cum ſit præſentis temporis; hujus quoque habenda ratio eſt. Quodſi diſtincte nexum intelligere volueris; ex notione boni hominis reddenda ratio eſt, cur is proferat bonum de bono theſauro cordis ſui. Quoniam vero verba ſine ideis, ad quas referuntur, ſunt ſine mente ſonus; ubi in explicatione propoſitionis claritas deſideratur, ſingulis his per definitiones explicandis ſuæ quoque jungendæ ſunt ideæ. Unde campus dicendi ampliſſimus naſcitur interpreti, etſi non dicat, quod a ſcopo alienum ſit. Quamdiu vel unam ignoraveris definitionem ipſique reſpondentem ideam; impoſſibile eſt, ut alteri explices verborum iſtorum ſenſum. Neque enim vocabula, ſi unum *homo* exceperis, ex eorum numero ſunt, quæ per ideas confuſas alteri intelligibilia redduntur. Etſi igitur hæc pervulgata ſint, ut talia moneri ſuperfluum videatur; conſtat tamen longe plurimos eſſe, qui non capiunt, quænam ad propoſitionem aliquam intelligendam requiruntur, & quomodo alter, qui eam non intelligit, perducatur ad cognitionem intuitivam propoſitione iſta ſymbolice expreſſam. Inde eſt, quod audias interpretes ſæpiſſime talia proferre, quæ rei potius confundendæ, quam intelligendæ inſerviunt. Qui ad ea attenderit, quæ hic inculcantur, is in poſterum ſibi cavebit, ne memoriæ mandet vocabula, quæ intelligere ſibi videtur, quod uſus familiaria eadem reddidit, etſi nullam propoſitioni integræ jungere poſſit notionem, neque ideam, unde illam abſtrahere licet, aut ſaltem non jungat notionem ex intentione loquentis eidem reſpondentem. Idem etiam doceri poteſt exemplis judiciorum negativorum, ubi non alia intercedit differentia, niſi quod vocula negandi *non* prædicatum a ſubjecto removeatur,

§. 352.

Differentia notionis complexæ a judicio.

In cognitione ſymbolica notio complexa, quæ judicio reſpondet, & judicium clariſſime differunt. Nam ſi judicium exprimitur his verbis: Charta eſt alba; notio complexa exprimitur iſtis: charta alba. Vel ſi judicium enuntiatur hoc modo: Ferrum candet; notio complexa eidem reſpondens indigitatur vocabulis: ferrum candens. Nimirum in judicii expreſſione indigitatur quoque nexus prædicati cum ſubjecto; in poſteriori nexus iſte ſigillatim non exprimitur.

In cognitione ſymbolica propoſitio facillime convertitur in terminum complexum, conſequenter cum termino complexo notio complexa (§. 108 *Log.*), propoſitioni judicium reſpondeat (§. 41 *Log.*); hac converſione innoteſcit, qualis idea in animo ſuſcitanda, ut cognitio ſymbolica in intuitivam vertatur. Nimirum excitanda eſt idea rei, in qua inſunt ea, quæ notionem ſubjecti ingrediuntur, una cum prædicato. E. gr. Si dicatur, lilia ſunt alba, terminus complexus eſt, lilia alba. Excitanda igitur idea, quæ lilia alba veluti oculis ſpectanda exhibet, ac in hoc phantaſma dirigenda attentio, ubi judicii actum exercere volueris modo ſupra præſcripto. Nil obſtat, quod in hac idea occurrant multa ad notionem complexam minime ſpectantia: ſufficit enim adeſſe, quæ ad eam ſpectant, ut actu mentis & terminorum ſeu vocabulorum auxilio ſeparari poſſint, ubi propoſitionem intelligere volueris, cognitionem intuitivam cum ſymbolica jungendo.

§. 353.

Cur in judicando cognitio ſymbolica intuitivæ præferatur.

Quoniam cognitio ſymbolica judicia diſtincta reddit (§. 351); *in judicando ſymbolicam cognitionem intuitivæ præferre ſolemus*, ac ideo *dum judicamus, nobiſmetipſis tacite loquimur.*

Factum experientia conſtat: ratio redditur in propoſitione. Pauci ſane ſunt, qui actus judicii abſque vocabulorum, vel aliorum ſignorum uſu abſolvere valent, in ſola cognitione intuitiva acquieſcentes, quemadmodumm ante docuimus (§. 345 & *ſeqq.*).

Tacite

Tacite autem *nobiſmetipſis loquimur*, dum vocabulorum ideas in nobis excitamus, perinde ac ſi eadem auditu perciperentur: quod ubi ſit vocabula mentem quoque ſubire dicuntur.

§. 354.

Ratio cur individuis obviis tribuamus nomina generis vel ſpeciei.

Si rei perceptæ ſive ſenſu, ſive vi imaginationis nomen generis vel ſpeciei tribuimus; rei huic competere notionem generis vel ſpeciei judicamus & memoria nobis ſuggerit generi vel ſpeciei huic convenire hoc nomen. E. gr. Ponamus te dicentem: *Hoc ens, quod nunc video, eſt columba*: Dico, te judicare, enti, quod nunc vides, ea convenire, quæ ad ſpeciem entium columbæ nomine denotatorum requiruntur, & vi imaginationis te meminiſſe ſignificatus vocabuli (§. 273), conſequenter tibi conſcium eſſe, quod enti iſtiuſmodi, quale vides, tributum ſit hoc nomen (§. 226), atque judicare enti iſtiuſmodi convenire hoc nomen: ac ideo tandem dicere: hoc ens, quod vides, eſſe columbam. Nimirum dico, te intuentem columbam judicare, quod ſit ens iſtiuſmodi; memoriam tibi ſuggerere, quod enti iſtiuſmodi tribuatur nomen columbæ; tandem te judicantem erumpere in hæc verba: Hoc ens, quod jam video, eſt columba. Quoniam enim nihil eſt ſine ratione ſufficiente, cur potius ſit, quam non ſit (*§. 70 Ontol.*); ratio quoque ſufficiens dari debet, cur videns columbam judicet, quod ſit columba & judicium ſuum ita enuntiet: Hoc ens, ſcilicet quod video, eſt columba. Ponamus itaque te columbam ſive ſenſu, ſive vi imaginationis percipere ac in ſimplici apprehenſione acquieſcere, non vero judicare, quod ens hoc ſit iſtiuſmodi; nulla ſane erit ratio, cur mentem ſubeat, quod antea cognoveras, enti iſtiuſmodi, ex communi nempe loquentium uſu, tribui nomen columbæ (§. 273), neque amplius erit ratio, cur ſubinde videns columbam non judices, quod ſit columba; ſubinde autem judices, quod ſit. Admittendum itaque eſt, te nomen generis, vel ſpeciei, v. gr. in caſu dato nomen columbæ individuo tribuentem, judicare, quod ſit ens iſtiuſmodi. Nimirum ſi columbam intueris, & in ſimplici apprehenſione acquieſcis, nulla adeſt ratio, cur nomen columbæ mentem tuam ſubire debeat; in caſu vero altero, ubi judicas, quod ſit ens iſtiuſmodi, hoc eſt, individuum ad aliquod genus, vel aliquam ſpeciem referendum, adeſt ratio ſufficiens, cur nomen iſtud in mentem venire debeat (*§. cit.*): ergo in caſu poſteriori venit in mentem nomen columbæ, in priori minime. Atque adeo apparet, ad rationem ſufficientem, cur columbæ viſæ tribuas hoc nomen, referri debere judicium, quod ſit ens iſtiuſmodi. Ponamus jam porro, tibi nondum innotuiſſe, quod ens iſtiuſmodi ex communi loquentium uſu dicatur columba; nulla denuo erit ratio, cur tibi in mentem venire debeat, quod ens iſtiuſmodi dicatur columba (*§. 273*). Per ſe autem patet, niſi in mentem veniat, ens iſtiuſmodi eſſe columbam; nec te judicare, quod ens a te jam viſum ſit columba. Quodſi ergo intelligere volueris, cur videns columbam judices, quod ſit columba; neceſſe eſt ut ſupponas, quod judices, ens, quod vides, eſſe iſtiuſmodi, & tibi

tibi in mentem veniat, ens iſtiuſmodi eſſe columbam. Ratio igitur ſufficiens, cur judicas, ens hoc, quod vides, eſſe columbam, in eo continetur, quod eam intuens judices, eſſe ens iſtiuſmodi & memoria tibi ſuggerat, ens iſtiuſmodi eſſe columbam (§. 56 *Ontol.*). Quare cum ratio ſufficiens ponenda ſit judicii, ut judicio locus eſſe poſſit (§. 118 *Ontol.*); ſi videns columbam judicare debes, ens hoc, quod vides, eſſe columbam; & columbam intuens judicare debes, quod ſit ens iſtiuſmodi, & in memoriam tibi venire debet, quod ens iſtiuſmodi dicatur columba.

Demonſtrationem propoſitionis præſentis ad exemplum obvium idemque facillimum applicare libuit, ut facilius intelligeretur. Abſit autem, ut quis ideo haſce ſubtilitates metaphyſicas tanquam res nullius momenti contemnat: in re enim obvia profunda quædam latet ſublimitas, quæ ad arcana mentis recludenda plurimum facit. Suo ſane tempore, quando praxin morum tradituri ſumus, uſus hic eluceſcet. Hic notes velim, hactenus rationes eorum, quæ in mente humana contingunt ignorari, quod ad obvia attendere noluerint philoſophi. Equidem ſi communem morem ſequi voluiſſemus, ex principiis hiſce ardua magis deducere licuiſſet, quæ iis ſuppreſſis in medium prolata magis excitaſſent attentionem illorum, qui ad pompam philoſophantur; ſed nobis jam propoſitum eſt oſtendere, quomodo a levibus initiis incrementa ſumant ſcientiæ.

§. 355.

Idem ulterius expenditur.

Si rei, quam ſenſu vel vi imaginationis percipis, notionem generis vel ſpeciei convenire judicas, & jam antea didiciſti nomen eidem generi vel ſpeciei conveniens; eidem quoque rei hujus generis, vel ſpeciei nomen tribues. Etenim quia rei, quam ſenſu vel imaginationis vi percipis, notionem generis vel ſpeciei convenire judicas & jam antea didiciſti generi vel ſpeciei convenire nomen iſtud *per hypoth.* tibi ſuccurrere debet, quod generi, vel ſpeciei huic, aut potius individuo ad hoc genus, vel ſpeciem hanc ſpectanti conveniat hoc nomen (§. 273). Ponitur adeo ratio ſufficiens, cur id nominis individuo, quod intueris, tribuas (§. 56 *Ontol.*), conſequenter eidem quoque nomen hoc tribuere debes (§. 118 *Ontol.*).

Propoſitio hæc eſt inverſa prioris, adeoque eodem exemplo illuſtrari poteſt, ad quod demonſtrationem propoſitionis præcedentis applicavimus. Ceterum ſi attente conſideres, quæ in duabus hiſce propoſitionibus & earum demonſtrationibus continentur; diverſos ſtatus mentis, qui in contemplatione alicujus objecti occurrere poſſunt, facile a ſe invicem diſtingues. Etenim ſi objectum aliquod percipis, aut attentionem tuam in eodem defigis, aut non defigis. In caſu priori aut judicas de eo, quod hæc eidem inſint; aut non judicas. Quodſi judicas, quæ eidem inſint; aut nomen rei, cui talia inſunt, tibi perſpectum eſt, aut non perſpectum eſt. Si objectum percipis, nec attentionem in eo defigis; idea ejus iterum evaneſcit, nec alias ex ſe genitas in mente relinquit, neque etiam nomen rei ſuccurrit; etſi hoc tibi fuerit perſpectum. Quodſi vero judicas, quod ea ipſi inſint, quæ ad genus, vel ſpeciem conſtituendum requiruntur, & nomen generis, vel ſpeciei non fuerit perſpectum; nec in hoc caſu nomen ipſi tribuendum ſuccurrit. Quodſi denique judicas, quod inſint generis, vel ſpeciei requiſita, hoc eſt, in ſimilitudinem cum aliis individuis attentionem tuam convertis, ac nomen individuo, ad iſtud genus, vel iſtam ſpeciem referendo, tribuendum perſpectum fuerit; nomen quoque iſtud individuo obvio tribuis. Ceterum in præſente ac præcedente propoſitione non ſupponimus notionem generis vel ſpeciei eſſe diſtinctam; ſed ſufficit, quod adſit confuſa. Unde judicium de re percepta, quod eidem inſint determinationes generis vel ſpeciei, verbis exprimi nequit. Atque ideo tantummodo diximus, quod ens a nobis perceptum ſit iſtiuſmodi. Etenim nobis probe conſcii ſumus, quale ſit, verbis tamen in gratiam alterius idem exprimere non valemus. Quamobrem cum plurimorum attentioni ſeſe ſubducant, quæ verbis exprimere non valent; plurimi quoque, imo

fortaſſis

Digitized by Google

fortaſſis plerique, non advertunt, nomen rei tribuendum non ſuccurrere, niſi prævio de re judicio, quod eidem inſint omnia generis vel ſpeciei requiſita.

§. 356.

Si ope definitionis nomen rei obviæ vindicare volueris; & judicare debes, eidem convenire notas definitionem ingredientes, & definitionem tibi in memoriam revocare debes. Etenim definitio exprimit notionem completam atque determinatam termino cuidam reſpondentem (§. 152 *Log.*), conſequenter generis, vel ſpeciei termino iſto, tanquam nomine ſuo, indigitatæ. Enimvero ſi nomen generis, vel ſpeciei tribuis individuo obvio; & judicare debes notionem generis, vel ſpeciei eidem convenire, & meminiſſe præterea, quod eadem hoc nomine indigitetur (§. 354). Ergo ſi ope definitionis nomen rei obviæ vindicare volueris; & judicare debes, quod eidem conveniat definitio, hoc eſt, quod conveniant ſingulæ notæ eam ingredientes (§. 153 *Log.*), atque definitionem, quæ notas iſtas ſimul ſumtas cum termino ſeu nomine quodam connectit (§. 152 *Log.*), in memoriam tibi revocare debes.

Quomodo nomen definitionis ope rei vindicetur.

Patet idem a poſteriori. Ponamus te vi definitionis quadrati hoc nomen figuræ menſæ vindicare velle. Id ut fieri poſſit, numeras latera figuræ & judicas, quod ſint quatuor, conſequenter quod figura habeat quatuor latera. Latera inter ſe confers & deprehendis, quod ſingula ſint inter ſe æqualia, conſequenter quod figura menſæ latera æqualia habeat. Denique conſideras angulos & deprehendis, quod anguli ſinguli ſint recti, conſequenter quod figura ſingulos angulos rectos habeat. Hinc formas judicium compoſitum, quod propoſitione compoſita & quidem copulativa exprimitur (§. 315 *Log.*): Figura menſæ habet quatuor latera eademque æqualia ac ſingulos angulos rectos. Quodſi jam tibi conſtiterit atque in memoriam venerit, figuram, quæ quatuor habet latera, eaque æqualia, & ſingulos præterea angulos rectos, dici quadratum; ideo vi hujus definitionis figuræ menſæ tribuis nomen Quadrati, hoc eſt, judicas: Figura menſæ eſt Quadratum. Pone, te vel ignorare definitionem Quadrati, aut ſaltem eam tibi non ſuccurrere, vel non formare judicia intuitiva de numero quaternario atque æqualitate laterum, nec non de ſpecie angulorum, quod ſint recti: in caſu priori dices, te quidem videre, qualis ſit figura menſæ, ſed ignorare, quale ipſi tribuendum ſit nomen; in caſu altero affirmabis te ignorare, qualis hæc ſit figura. Aſt ubi & judicia dicta intuitiva formas, & definitionis, quam alias cognoviſti, recordaris; tum demum dices, figuram menſæ eſſe quadratum.

Ex allato exemplo, quo veritatem propoſitionis præſentis a poſteriori ita ſtabilivimus, ut in ejus locum facile quodvis aliud ſurrogari poſſit, ſatis ſuperque apparet ab eo, qui propoſitionem præſentem admittere non vult, aut concedendum eſſe, poſſe nomen ope definitionis vindicari rei obviæ, etiamſi definitionem vel ignores, aut ejuſdem non recorderis, vel notas in eadem contentas rei obviæ non convenire judices. In priori caſu ſtatum mentis judicantis, quod id nomen conveniat rei obviæ, confundis cum eo, quo

 ignoras,

Digitized by Google

ignoras, quodnam eidem tribui debeat nomen; in poſteriori vero eundem confundis cum altero, quo ignoras, qualis ſit hæc figura, adeoque erras (§. 631 *Log.*); etenim in caſu propoſitionis & noſti, qualis ſit figura, & quod eidem tribuendum ſit nomen: neutrum ignoras.

§. 357.

Quando nomen generis & ſpeciei rei ſimul tribuatur.

Si in caſu dato rei perceptæ ad genus ſuum relatæ tribuitur nomen ſpeciei; nomen generis eodem modo primum ipſi vindicatur, quo ipſi vindicatur ſigillatim, & deinde eodem prorſus modo vindicatur quoque nomen ſpeciei. Quoniam enim genera & ſpecies in individuis exiſtunt (§. 56 *Log.*); individuum tibi obvium intuens & attentionem ſucceſſive ad alia aliaque, quæ inſunt, dirigens obſervas tum ea, quæ ad notionem generis, tum iſta, quæ ad notionem ſpeciei ſpectant. Enimvero quoniam determinationes ſpecificæ ſimul continent genericas (§. 237 *Ontol.*), adeoque hæ pauciores ſunt; facilius intelligitur, ad quodnam genus pertineat individuum obvium, quam ad quamnam ſpeciem pertineat, & ubi non minus nomen generis, quam ſpeciei perſpectum fuerit, aut definitionem utriuſque familiarem experiaris; tam generis, quam ſpeciei nomen eidem tribuere debes (§. 354. 355), & quidem primum nomen generis, deinde quoque nomen ſpeciei, cum nomen generis jam in mentem veniat determinationibus ſpecificis nondum ſingulis perſpectis (§. 273).

Exempla ad corollarium ſubſequens in medium afferenda propoſitionem quoque præſentem illuſtrabunt, quæ non alio fine in medium affertur, quam ut actiones atque paſſiones mentis diſtincte reſolvere diſcamus.

§. 358.

Quando de genere prædicetur ſpecies.

Quoniam nominibus individuorum deſtituti nomine generis vel ſpeciei utimur ad eadem ſignificanda, præfixo pronomine demonſtrativo, quemadmodum in vulgus notum eſt; *poſtquam nomen generis individuo obvio vindicavimus, eodem in nomen individui converſo, huic porro vindicantes nomen ſpeciei de genere ſingulariter prædicamus ſpeciem.*

E. gr. Videntes columbam dicimus: Hæc avis eſt columba. Primum igitur judicamus, ens iſtud ſingulare, quod videmus, eſſe avem (§. 355). Deinde eidem imponimus nomen hujus avis per modum nominis proprii. Reflectentes porro ſuper eodem individuo eidem quoque tribuimus nomen ſpeciei (§. 354). Atque ita tandem incidimus in judicium, quod his verbis effertur: Hæc avis eſt columba. Similiter ponamus nos videre pentagonum aliquod regulare. Figuram hanc intuentes numeramus latera & quinque deprehendentes eidem vi definitionis pentagoni, quod ſit figura, cujus perimeter quinque lateribus conſtat, vindicamus nomen pentagoni judicantes ſcilicet, figuram hanc eſſe pentagonum aliquod (§. 356). Deinde ad diſcernendum hoc individuum ab aliis figuris eidem imponimus nomen hujus pentagoni per modum nominis proprii. Porro latera inter ſe conferentes atque angulos, non minus hos inter ſe æquales, quam illa ſibi invicem æqualia deprehendimus. Unde vi definitionis pentagoni regularis, quod ſit æquilaterum & æquiangulum, eidem porro vindicamus nomen pentagoni regularis (§. *cit.*). Atque ita tandem judicamus: Pentagonum hoc eſt pentagonum regulare. Quodſi initio reſpicias ad æqualitatem laterum & angulorum, figuræ vindicabis nomen figuræ regularis, atque deinde nomen ipſi proprium erit, hæc figura regularis. Deinde porro numerans latera eidem vindicabis nomen pentagoni, ſicque tandem judicabis: Hæc figura regularis eſt pentagonum. Nimirum in hoc caſu figura regularis conſideratur tanquam genus, pentagonum vero tanquam ſpecies, cum in priori pentagonum ſpectetur ut genus, pentagonum vero regulare ut ſpecies. Apparet

auto,

Digitized by Google

adeo, quam multi præſupponendi ſint ſtatus animæ, antequam judicare poſſis, quod hæc avis ſit columba, vel hoc pentagonum ſit regulare, aut hæc figura regularis ſit pentagonum. Sed ſtatus iſtos mentis diſtinctius perpendemus in ſequentibus.

§. 359.

Individuorum obviorum ad ſuum genus ſuamque ſpeciem reductio.

Dum individuo obvio, ſeu rei quomodocunque perceptæ nomen generis vel ſpeciei vindicamus; eam a rebus aliis ſeparamus & ad ſuum genus vel ſpeciem ſuam, tanquam peculiarem entium claſſem, reducimus. Individuo enim obvio, ſeu rei quomodocunque perceptæ tribuimus nomen generis vel ſpeciei, quod notionem vel definitionem generis aut ſpeciei eidem convenire agnoſcimus (§. 355. 356), conſequenter quod ea inſint, quæ in omnibus individuis ad eandem ſpeciem, vel idem genus referendis, eadem ſunt (§. 233. 234. 195 *Ontol.*). Individuum adeo obvium per has determinationes communes a ceteris entibus, quibus eædem ſimul non inſunt, ſeparamus, atque adeo ad ſuum genus, vel ſpeciem ſuam, tanquam peculiarem quandam entium claſſem, referimus.

Ex propoſitione præſente eluceſcit uſus propoſitionum præcedentium, cur ſcilicet condantur genera atque ſpecies, nec minus ſpeciebus, quam generibus tribuantur peculiaria nomina, ſcilicet ut res obvia quæcunque ad ſuum genus ſuamque ſpeciem referri poſſit: id quod non modo in ſcientiis perutile eſt, verum etiam in applicandis ſcientiarum præceptis ac dogmatis indiſpenſabilis neceſſitatis per ea, quæ jam ulterius ſequuntur, intelligitur.

§. 360.

Judiciorum categoricorum applicatio.

Si prædicata generum atque ſpecierum abſoluta nobis innotuerint & rem quandam obviam ad genus aliquod vel ſpeciem aliquam referimus; eidem quoque prædicata generis vel ſpeciei iſtius tribuimus. Etenim dum eam obviam ad ſuum genus vel ſpeciem ſuam reducimus, judicamus: Individuum hoc eſt hujus generis, vel hujus ſpeciei, tribuendo ſcilicet ipſi tanquam prædicatum nomen generis vel ſpeciei (§. 358). Quoniam nobis jam antea innotuerunt prædicata generis, vel ſpeciei iſtius *per hypoth.* memoriæ mandavimus judicia, quæ exprimuntur iſtiuſmodi propoſitionibus: Generi A competit prædicatum B, vel ſpeciei C competit prædicatum D, conſequenter cum notio generis vel ſpeciei ſit judicio præſenti ac præterito communis, dum rem obviam ad ſuum genus, vel ſpeciem ſuam reducimus, in anima quoque reproduci debet notio judicio iſti, generi A competit prædicatum B, vel ſpeciei C competit prædicatum D, correſpondens (§. 117). Rei igitur ad ſuum genus vel ſuam ſpeciem relatæ tribuimus iſtud prædicatum, judicantes individuo huic convenire prædicatum B vel D.

Idem confirmatur a poſteriori. Ponamus enim nobis innotuiſſe, columbam manſuefieri poſſe, ut evolans redeat, & te columbam videntem judicare, *avis hæc eſt columba*: ubi in memoriam venerit, columbas manſuefieri poſſe, judicabis utique ulterius: *avis hæc manſuefieri poteſt*, vel etiam *hæc columba manſuefieri poteſt*.

Patet igitur propoſitiones categoricas in caſu ſingulari applicari minime poſſe, niſi ante res obviæ ad ſuum genus, vel ſpeciem ſuam reducantur.

§. 361.

Digitized by Google

§. 361.

Prædicatorum hypotheticorum applicatio.

Si prædicata generum vel ſpecierum hypothetica nobis innotuerint, & rem obviam ad genus aliquod vel ſpeciem aliquam pertinere, atque præterea conditionem præſentem eſſe agnoſcimus, ſub qua generi huic vel ſpeciei prædicatum iſtud tribuitur; prædicatum quoque hypotheticum rei iſti tribuimus. Quoniam prædicata hypothetica ſubjecto tribuuntur ſub adjecta conditione (§. 218 *Log.*); notioni generis vel ſpeciei aliæ adhuc determinationes ſuperaccedere debent, ut prædicata iſta generi vel ſpeciei convenire poſſint. Quodſi ergo iſtas determinationes genericis, vel ſpecificis adjicias; habebis ea, quæ in individuis eadem eſſe debent, ut ipſis prædicata iſta communia ſint, conſequenter determinationibus iſtis ad genericas vel ſpecificas accedentibus, novæ quædam entium claſſes conſtituuntur, veluti nova quædam genera novæque ſpecies (§. 195. 233 & *ſeq. Ontol.*). Quamobrem ubi judicas rem obviam ad hoc genus vel hanc ſpeciem eſſe referendam, atque præterea conditionem præſentem adeſſe, ſub qua huic generi, vel ſpeciei prædicatum aliquod ſit tribuendum; eandem ad novum hocce genus, vel novam hancce ſpeciem refers. Quoniam itaque præterea tibi nota ſunt prædicata novo huic generi, vel novæ huic ſpeciei tribuenda *per hypoth.* eadem quoque rei obviæ tribuere debes (§. 360).

Idem eodem modo independenter a propoſitione præcedente demonſtrare licet, quo propoſitionem præcedentem demonſtravimus. Etenim quia judicas individuum aliquod ad genus quoddam, vel ſpeciem quandam referri debere, ac præterea adeſſe conditionem quandam, ſeu notioni generis vel ſpeciei alias quaſdam ſuperaccedere determinationes; judicium tuum tale eſt: Individuum A pertinet ad genus, vel ſpeciem B, eidemque præterea accedunt determinationes C. Quoniam porro tibi innotuit prædicatum aliquod generi, vel ſpeciei B hypotheticum, ſeu ſub conditione C eidem tribuendum *per hypoth.* alio tempore memoriæ mandaſti judicium: Generi, vel ſpeciei B ſub conditione C convenit prædicatum D. Quare notio judicio intuitivo præſenti reſpondens & notio conveniens judicio alteri communia habent ea, quæ notionem generis ac ſpeciei ingrediuntur, atque præterea conditionem conſtituunt, ſub qua generi vel ſpeciei iſti prædicatum convenit. Dum igitur formas judicium intuitivum, hoc alterum quoque tibi in mentem venire debet (§. 117), tibique conſcius eris, quod antea jam idem formaveris (§. 137. 174), conſequenter agnoſcis individuo huic prædicatum iſtud D tribuendum eſſe.

Idem confirmatur a poſteriori. Ponamus nobis innotuiſſe, quod folia arborum autumno decidant, & jam adſpicere folia arboris & perpendere, quod autumnus cœperit: patebit nos judicare, quod folia arboris nunc decidere debeant. Hic igitur habes prædicatum aliquod hypotheticum foliorum, nempe quod decidant, ſi fuerit autumnus. Folia arboris, quam intue-

Digitized by Google

intueris, refers ad ſuum genus, cum folia eſſe agnoſcis, & conditionem præſentem eſſe intelligis, dum jam autumnum eſſe memineris. Folia igitur dum jam decidere debere judicas, rei perceptæ ad genus ſuum relatæ tribuis prædicatum hypotheticum, quod conditionem præſentem eſſe agnoſcis, ſub qua prædicatum iſtud generi illi tribuendum, & quia meminiſti, generi illi ſub conditione iſta convenire hoc prædicatum.

Si cui nondum ſatis evidentes videntur propoſitiones, in quibus ſtatuitur de prædicatis vel abſolutis, vel hypotheticis individuo alicui obvio tribuendis; is eodem modo ex principio rationis ſufficientis propoſitionem utramque demonſtrare poteſt, quo ſupra demonſtravimus, quod rei perceptæ tribuendum ſit aliquod nomen (§. 354. 355). Quoniam enim ibidem nomen rei tribuendum ſeſe habet per modum prædicati; ſi in locum nominis ſubſtituas prædicatum vel abſolutum, vel hypotheticum, cetera eadem erunt cum ſuperioribus.

Nimirum non habebis rationem ſufficientem, cur rei tribuas prædicatum abſolutum, niſi agnoſcas eam pertinere ad hoc genus vel hanc ſpeciem, & memineris generi huic, vel ſpeciei convenire hoc prædicatum. Nec habebis rationem ſufficientem, cur eidem tribuas prædicatum hypotheticum, niſi agnoſcas eam pertinere ad hoc genus vel hanc ſpeciem, atque præſentem eſſe hanc conditionem, & præterea memineris, generi huic, vel ſpeciei ſub hac conditione convenire hoc prædicatum.

§. 362.

Dum vi notionis confuſæ vel definitionis rei quomodocunque perceptæ nomen, vel vi judicii cujuſdam categorici, aut hypothetici prædicatum aliquod abſolutum, aut hypotheticum vindicamus; ex duobus judiciis notionem communem habentibus formamus tertium combinando notiones diverſas communi omiſſa. Dum enim rei obviæ A vindicamus nomen C; judicamus, A eſſe B, ſeu in A contineri determinationes B, & memoria nobis ſuggerit B dici C, ſeu ens, cui inſunt determinationes B, dici C; atque hinc formamus judicium, rem obviam A dici debere C (§. 355. 356). Habemus igitur duo judicia, A eſt B, & B dicitur C, quorum notio communis eſt, quæ litera B deſignatur. Hac vero omiſſa formamus judicium componendo A & C, ſcilicet, A dicitur C (*§. cit.*). Quamobrem dum nomen C vindicamus rei obviæ A, ex duobus judiciis notionem communem habentibus formatur judicium tertium componendo notiones diverſas. *Modus vindicandi rebus nomina & prædicata.*

Similiter dum rei obviæ A vindicamus prædicatum abſolutum D; judicamus A eſſe C, ſeu dici C, & memoria nobis ſuggerit, C ſeu ens, quod dicitur C, eſſe D, atque hinc formamus judicium, A eſſe D (§. 360). Habemus igitur denuo duo judicia A eſt C, & C eſt D, quorum notio communis deſignatur litera C, atque inde formatur tertium, A eſt D, omiſſa notione communi C componendo notiones diverſas A & D. Patet adeo denuo ſi prædicatum abſolutum rei cuidam obviæ vindicatur, ex duobus judiciis notionem communem habentibus formari tertium componendo notiones diverſas.

Quodſi

Digitized by Google

Quodſi D denotet prædicatum hypotheticum, & A deſignet notionem generis vel ſpeciei cum conditione eidem ſuperaddita, ſeu determinationibus accidentalibus eſſentialibus, ex quibus illa conſtat (§. 248 *Ontol.*), ſuperaccedentibus, quarum vi ipſi A competit prædicatum D; præcedens demonſtratio loquitur, ſi prædicatum hypotheticum rei cuidam obviæ vindicatur, ex duobus judiciis notionem communem habentibus formari tertium omiſſa notione communi combinando notiones diverſas.

In exemplis ſpecialibus idem magis obvium eſt, & quidem in priori caſu evidentius, ſi nomen individuo vindicatur vi definitionis. Etenim ſi figuræ, quæ menſæ eſt, latera numeras eaque inter ſe confers; eadem numero quatuor ac inter ſe æqualia deprehendis. Si præterea angulos examinas, eos rectos deprehendis. Inde igitur formas judicium, quod hac propoſitione effertur: Figura menſæ conſtat quatuor lateribus inter ſe æqualibus & ad angulos rectos ſibi invicem junctis. Vi definitionis Quadrati Figura conſtans quatuor lateribus inter ſe æqualibus & ſub angulis rectis ſibi invicem junctis eſt Quadratum. Atque ideo judicas Figuram menſæ eſſe Quadratum. Habes igitur duo judicia, quibus notio communis reſpondet, nempe figuræ conſtantis quatuor lateribus inter ſe æqualibus & ſub angulis rectis ſibi invicem junctis. Judicium, quod ex hiſce duobus formatur, conſtat duabus notionibus in ceteris diverſis, figuræ ſcilicet menſæ, & nominis Quadrati. Patet igitur veritas propoſitionis in caſu primo. Vidimus ſuperius ideo, quod agnoſcis avem hanc, quam vides, eſſe columbam, & quod memineris, columbam manſuefieri poſſe, formari judicium, quod hæc avis, quam jam vides, ſeu hæc columba manſuefieri poſſit. Habes hic denuo duo judicia, quæ notionem communem habent, nimirum avis hæc eſt columba, & columba manſuefieri poteſt. Ac omiſſa notione communi columbæ, ex ceteris notionibus diverſis *hujus avis* & *manſuefactionis* formas novum judicium, quod his verbis enuntiatur: hæc avis manſuefieri poteſt. Eodem prorſus modo ſeſe res habet in caſu tertio, ubi prædicatum hypotheticum individuo vindicatur.

§. 363.

Idem expenditur in cognitione ſymbolica.

Quoniam in cognitione ſymbolica notionibus vocabula ſive termini, judiciis propoſitiones reſpondent (§. 289 *Pſych.* & §. 36. 41 *Log.*): ***Si vi notionis ſeu definitionis rei perceptæ nomen, vel vi propoſitionis categoricæ aut hypotheticæ prædicatum aliquod abſolutum vel hypotheticum vindicamus; ex duabus propoſitionibus terminum communem habentibus formamus tertiam ex duobus terminis diverſis.***

Patet idem ex datis modo (*not.* §. 362) exemplis: ut adeo non opus ſit aliis.

§. 364.

Propoſitionis incognitæ ex cognitis formatio.

Si vi notionis ſeu definitionis rei obviæ nomen, vel vi propoſitionis categoricæ aut hypotheticæ prædicatum aliquod abſolutum vel hypotheticum vindicamus; ex duabus propoſitionibus cognitis formatur tertia adhuc incognita. Etenim in primo caſu de individuo quodam obvio judicamus, quod ipſi conveniant determinationes hujus generis vel ſpeciei, & memoria nobis ſuggerit, individuo ad hoc genus vel hanc ſpeciem pertinenti competere hoc nomen, ac ideo judicamus, individuo obvio competere hoc nomen. Primo igitur judicio intuitivo reſpondet propoſitio nota, quippe quæ nobis reflectendo ſuper re percepta innoteſcit (§. 257). Judicio ſecundo reſpondet propoſitio, quam antea jam cognovimus, ubi eam memoriæ mandavimus. Tertium vero nunc demum nobis innoteſcit mediantibus iis, quæ ante cognita fuere. Dum igitur vi definitionis vel notionis nomen aliquod objecto

obvio

Digitized by Google

obvio vindicamus; ex duabus propoſitionibus cognitis formamus tertiam, ad quam in præſenti ſine iſtis non perveniſſemus.

Similiter in ſecundo caſu judicamus, rei obviæ convenire hoc nomen, vel rem obviam eſſe hujus generis aut ſpeciei, nobiſque ſuccurrit, rei, cui hoc nomen convenit, vel quæ hujus generis aut ſpeciei eſt, convenire hoc prædicatum, atque ideo ulterius judicamus rei nobis obviæ convenire hoc prædicatum (§. 360). Habemus igitur tria judicia, quorum tertium formatur ex duobus prioribus ante cognitis, conſequenter dum vi propoſitionis categoricæ rei obviæ prædicatum abſolutum vindicamus; ex duabus propoſitionibus cognitis formamus tertiam antea nondum nobis cognitam, ſeu ad quam abſque illis duabus jam non perveniſſemus.

Denique in caſu tertio, ubi prædicatum hypotheticum rei obviæ vindicatur, judicamus eidem convenire hoc nomen, ſive genus hoc aut hanc ſpeciem, hancque præſentem eſſe conditionem, & memoria nobis ſuggerit propoſitionem, quæ antea nobis innotuit, rei hujus generis vel ſpeciei (§. 361) ſub hac conditione convenire hoc prædicatum, atque inde formatur propoſitio, ad quam abſque iſtis in præſenti non perveniſſemus: Rei obviæ convenire hoc prædicatum hypotheticum. Habemus igitur denuo duas propoſitiones, quibus præcognitis pervenitur ad tertiam, quæ alias nobis in mentem minime veniſſet. Patet adeo, dum ope propoſitionis hypotheticæ rei obviæ prædicatum hypotheticum vindicamus, ex duabus propoſitionibus ante cognitis perveniri ad tertiam, ad quam alias non perveniſſemus.

Vulgo hoc non advertitur. Etenim hodie plurimi ſibi perſuadent, propoſitionem tertiam, quæ ex ceteris formatur, ante cognitam eſſe debere, quam ceteræ formari poſſint: de quo præjudicio inferius plura dicentur. Apparet vero hinc neceſſitas penitius evolvendi mentis operationes, cum iis ignoratis viri præſtantiſſimi in præjudicia ſcientiæ noxia incidant. Etenim qui ad operationes mentis a nobis explicatas attendit, is mirabitur, qui fieri potuerit, ut acumen virorum egregiorum fugerit, quod adeo obvium videtur, ut contemni mereatur.

§. 365.

Dum ex propoſitionibus quibuſdam cognitis formatur alia, quæ antea nobis nondum cognita erat, vel quæ jam alias in mentem non veniſſet; *hanc ex iſtis colligere* dicimur, vel etiam *inferre*. *Illatio* igitur propoſitionis unius ex aliis eſt formatio propoſitionis unius ope aliarum, terminis, ex quibus conſtat, inde deſumtis. *Illatio quid ſit.*

Damus hic ſaltem definitionem nominalem, cujus realitas conſtat ex anterioribus. Neque enim jam definimus, num illatio alio adhuc modo fieri poſſit, quam in antecedentibus a nobis factum eſt, ubi res obvias ad ſua genera ſuaſque ſpecies reducere, iiſdemque prædicata tam abſoluta, quam hypothetica vindicare docuimus.

§. 366.

Tertia mentis operatio (quæ & *Ratiocinatio* dicitur) eſt judiciorum ex aliis præviis formatio. *Definitio Ratiocinationis.*

Fluit definitio hæc nominalis ex anterioribus, unde ejus patet realitas. An vero latius pateat iis, quæ in præcedentibus dicta ſunt, inferius demum conſtabit.

Digitized by Google

§. 367.

Quando ratiocinemur.

Quoniam ex duobus judiciis præviis formamus tertium, dum vel vi notionis confuſæ ſeu definitionis, vel ope judicii categorici, aut hypotheci rei cuidam obviæ nomen, ſive genus ſuum, aut ſpeciem ſuam, vel prædicatum abſolutum, aut hypotheticum vindicamus (§. 363. 364); *dum rei cuidam obviæ nomen, ſeu genus vel ſpeciem, aut prædicatum aliquod abſolutum vel hypotheticum vindicamus; ratiocinamur.*

Sunt adeo exempla, quibus propoſitiones illuſtravimus antecedentes, ratiocinia.

§. 368.

Ratiociniorum ſymbolica expreſſio.

In cognitione ſymbolica ratiocinia exprimuntur propoſitionibus determinatis, quibus efferuntur judicia, ex quibus conſtant. Dum enim ratiocinamur, ex judiciis quibuſdam præviis formamus aliud, ad quod tum ſine iſtis non perveniſſemus (§. 366). Enimvero in cognitione ſymbolica recenſentur vocabula, quibus ſubjectum & ceteræ ejuſdem determinationes accidentales, ſi quæ adſunt, prædicatum & nexus ejuſdem cum ſubjecto in affirmativis, repugnantia in negativis exprimuntur (§. 350), conſequenter judicia propoſitionibus exprimimus (§. 41 *Log.*). Ratiocinium igitur in cognitione ſymbolica exprimitur propoſitionibus determinatis, quibus efferuntur judicia, ex quibus conſtat.

Quoniam, dum ſcribimus, verbis efferimus, quæ in notionibus noſtris continentur, exempla ante allata propoſitionem præſentem illuſtrant. Monuimus jam in Logica (§. 332), ratiocinium verbis diſtincte propoſitum dici ſyllogiſmum, ibidemque omnem ſyllogiſmorum theoriam, quantum ad praxin ſufficit, tradidimus. Quamobrem quæ ibidem legi poſſunt, hic a nobis repetenda non ſunt.

§. 369.

Prærogativa cognitionis ſymbolicæ præ intuitiva in ratiocinando.

In cognitione ſymbolica ratiocinia ſunt magis diſtincta, quam in intuitiva. In cognitione enim ſymbolica ratiocinia exprimuntur propoſitionibus determinatis, quibus efferuntur judicia, ex quibus conſtant (§. 368). Enimvero non modo in cognitione ſymbolica ſingula judicia ſunt magis diſtincta, quam in intuitiva (§. 351); verum etiam ſingula a ſe invicem clarius diſtinguuntur, quam in cognitione intuitiva: quod poſterius per ſe patet. In cognitione igitur ſymbolica ratiocinia ſunt magis diſtincta, quam in intuitiva (§. 38).

Idem quoque probari poteſt a poſteriori. Formetur enim ſyllogiſmus quicunque ſuis conſtans propoſitionibus legitime diſpoſitis. Advocentur ſingulis propoſitionibus ideæ reſpondentes, & jam miſſis terminis ſeu vocabulis, actus judicandi abſolvatur in ideis, quemadmodum ſupra docuimus (§. 343 & ſeqq.): nullus dubito fore, ut unuſquiſque in ſemetipſo experiatur, quantum interſit, utrum ratiocinans in ſola cognitione intuitiva acquieſcere, an vero ad ſymbolicam confugere velis.

Quam parum diſtincta ſint ratiocinia in cognitione intuitiva, vel ex primo caſu liquet, in quo nomen rei obviæ vi notionis confuſæ vindicatur (§. 354), cum plurimi ne moniti quidem animadvertant perfectum ratiocinium adeſſe, propterea quod præmiſſæ propoſitionibus determinatis efferri nequeant. Multo autem clarior apparet ratiocinatio,

ubi

Digitized by Google

ubi vi definitionis idem nomen rei obviæ vindicatur, propterea quod ſingula judicia propoſitionibus determinatis exprimi poſſunt (§. 356).

§. 370.

Ratiociniorum effectus.

In omni ratiocinio aut nomen, aut prædicatum aliquod vel abſolutum, vel hypotheticum ſubjecto cuidam vindicatur. Quicquid enti alicui ineſt, id vel inter eſſentialia, vel attributa, vel modos locum habet (§. 149 *Ontol.*). Quoniam genera & ſpecies per eſſentialia determinantur (§. 247 *Ontol.*), ipſa autem per alia, quæ enti ſimul inſunt, tanquam priora minime determinantur (§. 143 *Ontol.*), adeoque in ente, quod concipi debet, primo loco ponenda ſunt (§. 142 *Ontol.*); de ente per eſſentialia determinato prædicari poteſt nomen generis, vel ſpeciei, quo tale ens deſignatur (§. 349 *Log.*). Et quia attributa, nec non modorum atque relationum poſſibilitates, quæ per modum attributorum inſunt, de eodem ente abſolute (§. 215 *Log.*), modi autem ac relationes de ſubjecto ſuo nonniſi conditionate enunciantur (§. 217 *Log.*); attributa prædicata abſoluta ſunt, modi & relationes hypothetica. Quare cum de nullo ente prædicari poſſit niſi nomen, aut prædicatum aliquod abſolutum, vel hypotheticum *per demonſtrata*, per ratiocinia autem ex propoſitionibus quomodocunque cognitis formetur alia quædam, quæ alias jam nobis in mentem minime veniſſet (§. 366. 368); adeoque ſubjecto alicui tribuatur aliquod prædicatum (§. 200 *Log.*); in omni ratiocinio aut nomen aliquod, vel prædicatum quoddam abſolutum, aut hypotheticum ſubjecto cuidam vindicatur.

Ratiociniorum itaque eſt uſus, ut conſtet, quodnam rei obviæ conveniat nomen generis ac ſpeciei, conſequenter ad quod genus, ad quamnam ſpeciem referri debeat, & quænam ipſi conveniant prædicata cum abſoluta, tum hypothetica. Quamobrem quo plura prædicata ad genera ſua ſpeciesque ſuas relata cognoveris; eo ad ratiocinandum aptior eris. Hinc patet neceſſitas diſciplinarum: patet etiam, quænam in iiſdem tradi debeant, ſcilicet definitiones accuratæ & propoſitiones determinatæ, tum categoricæ, in quibus prædicata abſoluta determinantur per eſſentialia, quæ definitiones ingrediuntur; tum hypotheticæ, in quibus prædicata hypothetica determinantur per accidentalia eſſentialibus in definitione contentis ſuperaccedentia.

§. 371.

Definitio, Genus & Species quandonam rei cõvenire dicãtur.

Definitio rei convenire dicitur, ſi eidem inſint ſingulæ notæ definitionem ingredientes. ***Genus*** vel ***ſpecies*** rei convenire dicitur, ſi eidem inſint determinationes ſingulæ genericæ, vel ſpecificæ.

Uberior horum explicatio quoad definitionem petenda ex doctrina logica de definitionibus (§. 152 & ſeqq. *Log.*); quoad genus & ſpeciem ex doctrina ontologica de ente univerſali (§. 236 & ſeqq. *Ontol.*). Præmittimus autem terminorum horum explicationem, ut ſequentes ratiocinandi leges rectius intelligantur.

§. 372.

Regulæ ſyllogiſmorum quænam dicãtur.

Regulæ ratiocinandi ſeu ***ſyllogiſmorum*** dicuntur, per quas ratiocinia explicari poſſunt, ſeu quas anima obſervat, dum legitime ratiocinatur. Dicitur autem ***legitime ratiocinari***, ſi propoſitio illata fuerit vera.

Regulæ illæ ſyllogiſticæ explicantur in Logica (§. 366 & ſeqq.).

Digitized by Google

§. 373.

Leges ratiocinandi quænam dicatur.

Lex ratiocinandi dicitur principium generale ratiociniorum ſeu regularum ratiocinandi.

Rationem denominandi vide ſuperius (*not.* §. 84), quemadmodum jam indicavimus ſupra (*not.* §. 116).

§. 374.

Leges ratiocinandi.

Leges ratiocinandi ſunt: 1. Cui competit definitio aut notio confuſa eidem reſpondens, eidem competit definitum, ſeu nomen iſta definitione explicatum & contra. 2. Cui competit genus vel ſpecies, eidem quoque *competunt prædicata abſoluta generi vel ſpeciei iſti tribuenda. 3. Cui præter genus vel ſpeciem conveniunt determinationes quædam accidentales, eidem* quoque *conveniunt prædicata ſub iſtis determinationibus accidentalibus generi & ſpeciei iſti tribuenda.* Etenim dum ratiocinamur, rei aut nomen aliquod vindicamus, aut prædicatum abſolutum, vel hypotheticum (§. 370). Quoniam nomen rei ideo tribuitur, quod eidem conveniat definitio, vel notio confuſa eidem reſpondens (§. 356. 371), conſequenter & definitio vel notio confuſa eidem reſpondens convenire debet, ſi nomen eidem tribuendum eſſe ponis; per propoſitionem iſtam, *cui convenit definitio, eidem convenit definitum & contra,* intelligitur, cur ratiocinans tribuat rei vel nomen aliquod, vel definitionem aliquam, conſequenter ratio, cur id fiat, in eadem continetur (§. 56 *Ontol.*). Eſt adeo principium ratiocinandi (§. 866 *Ontol.* & §. 367 *Pſychol.*), conſequenter lex ratiocinandi (§. 373).

Similiter prædicatum abſolutum ideo tribuimus rei, quod rem ad genus iſtud, vel ſpeciem illam referimus, cui iſtud convenire nobis conſtat (§ 360), conſequenter quia genus, vel ſpecies eidem convenit (§. 371). Quoniam itaque per propoſitionem iſtam, *cui convenit genus vel ſpecies, eidem quoque conveniunt prædicata abſoluta generi vel ſpeciei tribuenda,* intelligitur, cur ratiocinans tribuat rei hoc prædicatum abſolutum (§. 367); in propoſitione hac continetur ratio ratiocinii (§. 56 *Ontol.*), conſequenter ipſa principium ratiocinii eſt (§. 866 *Ontol.*). Eſt igitur lex ratiocinandi (§. 373).

Denique prædicatum hypotheticum ideo tribuimus rei, quod rem obviam ad genus aliquod vel ſpeciem aliquam pertinere, præterea conditionem præſentem eſſe agnoſcamus, ob quam generi iſti vel ſpeciei prædicatum hoc hypotheticum tribuitur (§. 361), conſequenter quia eidem præter genus vel ſpeciem conveniunt etiam determinationes quædam accidentales (§. 371). Quare cum per propoſitionem iſtam, *cui præter genus vel ſpeciem conveniunt determinationes quædam accidentales, eidem quoque conveniunt prædicata ſub iſtis determinationibus accidentalibus generi vel ſpeciei tribuenda,* intelligatur, cur hoc prædicatum hypotheticum eidem tribuatur; in propoſitione hac continetur ratio, cur prædicatum hypotheticum rei ſit tribuendum (§. 56 *Ontol.*), conſequenter principium eſt (§. 866 *Ontol.*),

Digitized by Google

Ontol.), & quidem, cum prædicatum hypotheticum rei tribuens ratiocinetur (§. 367), principium ratiociniorum. Eſt igitur lex ratiocinandi (§. 373).

Coincidit cum hac lege *Dictum de omni* Logicorum (§. 346. 348. 349 *Log.*).

§. 375.

Si rei cuidam obviæ notas definitionem aliquam ingredientes junctim ſumtas non convenire agnoſcimus, atque definitionis illius memores nobis conſcii ſumus, rei, cui definitio iſta convenit, tribuendum eſſe hoc nomen; idem rei obviæ convenire non poſſe judicamus. Quoniam enim nomen generis, vel ſpeciei alicujus tribui volumus enti, cui determinationes iſtæ genericæ, vel ſpecificæ inſunt, quibus notio generis vel ſpeciei continetur (§. 271 *Pſych.* & §. 236 *Ontol.*); nomen quoque iſtud, ſtante ſignificatu vocabuli, quem non immutari ſupponimus, tribui nequit niſi enti, cui determinationes genericæ, vel ſpecificæ ſimul inſunt, conſequenter cui genus, vel ſpecies convenit (§. 371). Quare cum definitionem rei obviæ non convenire agnoſcamus, & nobis conſcii ſimus hanc eſſe definitionem rei, cui id nominis tribuitur *per hypoth.* judicare utique debemus, nomen iſtud rei obviæ tribui minime poſſe. *Nomen quando rei denegetur.*

Idem quoque confirmatur a poſteriori. Ponamus enim nos agnoſcere, quod figura menſæ quatuor habeat latera, ac inde inferre, quod non habeat tria. Ponamus porro in memoriam nobis venire, figuram, quæ tribus lateribus continetur, eſſe triangulum, conſequenter quæ tribus lateribus non continetur, non eſſe triangulum. Nemo non ideo judicabit, figuram menſæ non eſſe triangulum.

Nimirum ratio, cur rei alicui tribuendum ſit nomen aliquod, eſt definitio. Quare ſi hæc rei non convenit, nec ratio ponitur, ob quam nomen eidem tribuendum. Ergo nec nomen eidem tribui poteſt.

§. 376.

Quoniam notio confuſa continens notas, quæ definitionem ingrediuntur, definitioni æquivalet, ſeu eidem generi vel ſpeciei convenit, cui definitio convenit, quod per ſe patet; *Si obviæ cuidam rei notionem aliquam confuſam non convenire agnoſcimus atque meminimus, nomen aliquod indigitare rem, cui notio iſta convenit; nomen rei obviæ non convenire judicamus* (§. 375). *Alter caſus.*

Pertinet huc exemplum, quando ſcilicet judicamus, ens, quod videmus, non eſſe avem, vel etiam avem, quam videmus, non eſſe columbam. Propoſitio præſens eodem modo demonſtrari poterat, quo præcedens.

§. 377.

Si rei cuidam obviæ nomen aliquod convenire non poſſe agnoſcimus atque meminimus, rei hoc nomine indigitatæ convenire definitionem aliquam; eidem quoque definitionem convenire non poſſe judicamus. Quoniam enim nomen aliquod rei tribuimus, ut indigitemus eidem convenire definitionem aliquam (§. 271); ſi nomen rei non convenire poteſt, nec definitionem eidem tribuere licet. Quare ſi agnoſcimus rei cuidam obviæ nomen aliquod conve- *Quando definitio denegetur.*

nire

Digitized by Google

nire non poſſe, atque meminimus rei hoc nomine indigitatæ convenire definitionem aliquam; eidem quoque definitionem hanc convenire minime poſſe utique judicare debemus.

E. gr. Si conſtet figuram menſæ non eſſe triangulum, atque recordemur, triangulum eſſe figuram, quæ tria latera habet; utique judicamus figuram menſæ non habere tria latera.

§. 378.

Quando notio quædam confuſa rei denegetur.

Quoniam notio confuſa continens notas, quæ definitionem aliquam ingredi debent, definitioni æquivalet; *ſi rei cuidam obviæ nomen aliquod convenire non poſſe agnoſcimus, atque meminimus rei hoc nomine indigitatæ convenire notionem aliquam confuſam; eidem quoque notionem hanc confuſam convenire non poſſe judicamus* (377).

E. gr. Si noſti avem, a Titio viſam, non eſſe columbam, atque imaginatio præſens tibi ſiſtat phantaſma columbæ; judicabis utique phantaſmate iſto minime repræſentari avem a Titio viſam.

§. 379.

Quando rei denegetur prædicatum abſolutum.

Si rei cuidam obviæ nomen aliquod convenire agnoſcimus, ſeu eam ad hoc genus vel ſpeciem iſtam referri debere agnoſcimus, atque meminimus rei hoc nomine denotatæ, ſeu ad hoc genus vel ſpeciem iſtam ſpectanti repugnare aliquod prædicatum abſolutum; idem quoque rei obviæ tribui non poſſe judicamus. Etenim ſi rei aliquo nomine denotatæ, ſeu ad genus aliquod, vel ſpeciem aliquam relatæ prædicatum aliquod abſolutum repugnat; ex eo intelligitur, quod prædicatum aliquod rei cuidam convenire nequeat, quod ipſi hoc nomen conveniat, vel quod ad genus, vel ſpeciem iſtam ſpectet, conſequenter in judicio, quod res obvia ad hoc genus, vel ſpeciem iſtam ſpectet, ratio continetur, cur prædicatum convenire non poſſit (§. 56 *Ontol.*). Quare cum agnoſcamus, rei obviæ convenire nomen aliquod, vel eam ad hoc genus, aut ſpeciem iſtam referendam eſſe *per hypoth.* ratio ponitur, cur prædicatum iſtud abſolutum rei obviæ convenire minime poſſit, conſequenter prædicatum iſtud convenire eidem nequit (§. 118 *Ontol.*). Recte igitur judicamus, prædicatum iſtud abſolutum rei obviæ convenire minime poſſe.

E. gr. Si nobis conſtet figuram menſæ eſſe Quadratum atque meminimus, Quadratum non habere tres angulos; utique judicamus, figuram menſæ non habere tres angulos. Similiter ſi conſtet, avem, quam videmus, eſſe hirundinem, atque recordemur, hirundinem caveæ incluſam vivere non poſſe; utique judicamus, avem hanc, quam videmus, caveæ incluſam vivere non poſſe. Nemo autem miretur nos rationem ſufficientem appellare notionem ſubjecti ſeu nomen, quo idem denotatur, cui prædicatum aliquod repugnat, cur prædicatum iſtud rei convenire non poſſit: neque enim invita definitione rationis ſufficientis (§. 56 *Ontol.*) dantur etiam rationes ſufficientes ad negandum.

§. 380.

Quando denegetur prædicatum hypotheticum.

Quodſi nobis conſtet rei cuidam obviæ tribuendum eſſe nomen aliquod, vel eam ad hoc genus aut ſpeciem iſtam referendam eſſe, ac præterea adeſſe conditionem quandam ſeu determinationes quaſdam accidentales, atque meminerimus generi vel ſpeciei iſti ſub hac conditione, ſeu his ſuperaccedentibus determinatio-

nibus

Digitized by Google

nibus accidentalibus repugnare aliquod prædicatum; idem rei obviæ non convenire judicamus. Quoniam enim generi vel ſpeciei ſub hac conditione repugnat prædicatum *per hypoth.* ex eo intelligitur, quod rei ejus generis vel ſpeciei poſita iſta conditione prædicatum convenire non poſſit, conſequenter notio generis vel ſpeciei cum conditione iſta ratio eſt, cur hoc prædicatum rei ad idem genus, vel eandem ſpeciem pertinenti convenire minime poſſit (§. 56 *Ontol.*). Quare cum nobis conſtet rem obviam eſſe hujus generis vel ſpeciei, atque conditionem eſſe præſentem, ſub qua prædicatum generi vel ſpeciei huic repugnat *per hypoth.* ratio ſufficiens ponitur, cur eidem hoc prædicatum convenire nequeat, conſequenter utique eidem convenire non poſſe perſpicimus (§. 118 *Ontol.*). Judicamus itaque rei obviæ prædicatum hoc convenire minime poſſe.

Ponamus nos perſpicere, quod ſemen ſit commiſſum terræ aridæ, & meminiſſe quod ſemen terræ aridæ commiſſum non germinet: utique judicabimus, ſemen, quod jam terræ commiſſum eſt, germinare non poſſe.

§. 381.

Alius caſus. *Si nobis conſtet rei cuidam obviæ tribuendum eſſe nomen aliquod, ſive genus, vel ſpeciem, & meminerimus, generi vel ſpeciei iſti ſub data quadam conditione vel datis quibuſdam determinationibus accidentalibus convenire aliquod prædicatum, hanc autem conditionem, vel iſtas determinationes accidentales abeſſe videamus; rei quoque prædicatum iſtud non convenire judicamus*. Quoniam enim prædicatum generi, vel ſpeciei competere non intelligitur, niſi poſita iſta conditione, ſeu determinationibus accidentalibus ad eſſentiales, notionem generis vel ſpeciei conſtituentes, accedentibus; hæ notioni generis vel ſpeciei junctæ abſolvunt rationem ſufficientem, cur prædicatum hypotheticum generi, vel ſpeciei convenire poſſit (§. 56 *Ontol.*). Quare cum prædicatum demum ponatur, poſita ratione ſufficiente (§. 118 *Ontol.*); conditione abſente, vel determinationibus accidentalibus non extantibus, prædicatum hypotheticum rei datæ convenire non poſſe perſpicimus, atque adeo judicamus prædicatum hypotheticum rei obviæ non convenire.

E. gr. Ponamus nos videre lapidem & meminiſſe lapidem calidum calefacere. Quodſi porro deprehendamus, lapidem, quem videmus, non eſſe calidum; utique judicabimus, lapidem hunc, quem videmus, non poſſe calefacere. Certe nos ita judicare, quovis momento experiri licet. Quodſi ad judicia hominum fuerimus attenti & ſuper iis reflectentes principia univerſalia abſtrahamus; in omnes illas propoſitiones a poſteriori incidemus, quas hic de ratiociniis a priori ſtabilimus, omnes muneris, quod philoſopho incumbit (§. 6 *Diſc. prælim.*), partes adimpleturi.

§. 382.

Ratiociniorum negativorum effectus. *In omni ratiocinio negativo aut nomen aliquod, aut prædicatum vel abſolutum, vel hypotheticum aliquod de ſubjecto quodam negatur*. Quoniam per ratiocinium negativum illud intelligimus, quo concluſio negativa infertur; non alia prædicata per ratiocinium negativum a ſubjecto removeri poſſunt, quam quæ per affirmativa eidem vindicantur. Jam vero in omni ratiocinio affirmativo, quo ſcilicet prædicatum aliquod ſubjecto vindicatur, aut

nomen,

Digitized by Google

nomen, aut prædicatum aliquod abſolutum, vel hypotheticum ſubjecto alicui vindicatur (§. 370). Ergo in omni ratiocinio negativo aut nomen aliquod, aut prædicatum vel abſolutum vel hypotheticum removeri debet.

Ratiociniorum negativorum adeo hic caſus eſt, ut præcaveamus errores in judicando, ne ſcilicet rei tribuamus nomen, quod eidem minime convenit, aut ne eandem ad genus aliquod vel ſpeciem referamus, cui ſubſtare nequit, ac ne porro eidem tribuamus prædicata, quæ in eam vel nunquam, vel ſaltem in præſenti convenire nequeunt. Quodſi nunquam per errorem judicaremus, ſed in ratiocinando exacti eſſemus; ratiociniis negativis non haberemus opus.

§. 383.

Quando ratiocinemur.

Dum vi definitionis aut notionis eidem æquipollentis nomen, aut vi judicii cujuſdam categorici, vel hypothetici prædicatum abſolutum, vel hypotheticum a re quadam removemus; ratiocinamur. Quando enim vi definitionis aut notionis confuſæ eidem æquipollentis nomen, aut vi judicii cujuſdam categorici, aut hypothetici prædicatum aliquod abſolutum, aut hypotheticum a re quadam removemus; ex duobus præviis judiciis formamus tertium (§. 375 & *ſeqq.*). Quare cum ratiocinemur, dum ex judiciis aliis præviis judicia formamus (*§. 366*); in omni caſu propoſitionis ratiocinamur.

Sunt adeo exempla, quibus propoſitiones antecedentes illuſtravimus, ratiocinia.

§. 384.

Leges ratiocinandi negative.

Leges negative ratiocinandi ſunt: 1. *Cui non convenit definitio, aut notio confuſa eidem reſpondens, ei nec convenit definitum & contra*. 2. *Cui convenit genus, vel ſpecies, eidem quoque non convenit prædicatum abſolutum generi, vel ſpeciei iſti repugnans*. 3. *Cui præter genus, vel ſpeciem convenit conditio, ſub qua prædicatum aliquod eidem generi, vel ſpeciei repugnat; eidem quoque prædicatum iſtud non convenit*. 4. *Cui genus & ſpecies convenit, ſed non convenit conditio, ſub qua prædicatum aliquod eidem tribuendum; ei nec prædicatum hoc convenit*. Etenim nomen, vel genus aliquod, aut ſpeciem aliquam rei non convenire ex eo intelligimus, quod non conveniat eidem definitio, vel notio confuſa huic æquipollens (*§.* 375. 376), conſequenter in propoſitione, *cui non convenit definitio, aut notio confuſa eidem æquipollens, ei nec convenit nomen definitioni, vel notioni iſti reſpondens*, continetur ratio, cur nomen a ſubjecto ſit removendum (*§. 56 Ontol.*). Eſt igitur principium (*§.866 Ontol.*). Quoniam itaque ratiocinamur, dum nomen aliquod ſubjecto convenire vi definitionis, aut notionis eidem æquipollentis, negatur (§.383); propoſitio iſta principium ratiocinandi eſt, adeoque lex ratiocinandi (*§.373*).

Similiter cum ex eo intelligatur, quod rei alicui definitio, vel notio quædam confuſa eidem æquipollens, convenire nequeat, quod nomen definitioni, vel notioni iſti reſpondens non conveniat; eodem prorſus modo oſtenditur, legem ratiocinandi eſſe hanc propoſitionem: *Cui non convenit nomen, cui definitio quædam, vel notio confuſa aliqua reſpondet, ei nec convenit definitio vel notio iſta.*

Prædi-

Digitized by Google

Prædicatum aliquod abſolutum rei non convenire ex eo intelligimus, quod ipſi conveniat genus, vel ſpecies, cui prædicatum iſtud repugnat (§. 379). Quamobrem denuo, ut ante oſtenditur, legem ratiocinandi eſſe propoſitionem: ***Cui convenit genus, vel ſpecies, eidem nec convenit prædicatum abſolutum generi iſti, vel ſpeciei repugnans.***

Prædicatum aliquod hypotheticum rei cuidam non convenire intelligimus tum ex eo, quod ipſi præter genus, vel ſpeciem conveniat iſta conditio, ſub qua generi huic, vel ſpeciei prædicatum aliquod repugnat (§. 380); tum ex eo, quod ipſi genus quidem, vel ſpecies, ſed non conditio conveniat, ſub qua prædicatum generi iſti, vel ſpeciei convenit (§. 381). Quamobrem eodem prorſus modo etiam oſtenditur, eſſe non minus hanc propoſitionem, ***Cui præter genus, vel ſpeciem convenit conditio, ſub qua prædicatum aliquod eidem generi, vel ſpeciei repugnat, eidem quoque prædicatum iſtud non convenit***; quam alteram, ***Cui genus vel ſpecies convenit, ſed non convenit conditio, ſub qua prædicatum aliquod eidem convenit, ei nec prædicatum hoc convenit***, legem ratiocinandi.

Coincidit legibus iſtis ratiocinandi *Dictum de nullo* Logicorum (§. 347 & *ſeqq. Log.*). Exempla petenda ſunt ex anterioribus (*not.* §. 375 & *ſeqq.*). Sunt autem leges hæ ratiociniorum negativorum, quemadmodum ſuperiores (§. 374) affirmativorum. In caſu hypothetico leges duæ ſimul ſubinde obtinent, ſi ad ideam reſpicias, non ad verba, quæ variari poſſunt, illa exiſtente eadem: id quod exemplis redditur manifeſtum. Ponamus lapidem eſſe frigidum, adeoque non calidum. Aut igitur ex eo, quod ſit frigidus, aut ex eo, quod non ſit calidus, colligitur, quod non calefaciat. In caſu priori ponitur conditio, cui prædicatum repugnat; in poſteriori tollitur conditio, ſub qua prædicatum ponitur. Similiter ponamus porro parietem eſſe rubro panno tectum, adeoque non album. Aut igitur ex eo, quod rubro panno tegatur, aut ex eo, quod albus non ſit, colligitur, quod imagines per foramen exiguum intromiſſas non exhibeat claras atque ſatis diſtinctas. In caſu priori ponitur denuo conditio, cui prædicatum repugnat; in poſteriori tollitur conditio, ſub qua prædicatum ponitur. Atque hæc ratio eſt, cur plerumque lex altera non attendatur, ſed ſimul ſub priori tacite comprehendatur.

§. 385.

Modus ratiocinandi conditionatus.

Si quid eſſe agnoſcimus atque meminimus, ideo etiam aliud quid eſſe debere; hoc alterum quoque eſſe judicamus. Etenim ſi quid ideo eſt, quia alterum eſt; ex eo, quod hoc eſt, etiam illud eſſe intelligitur, conſequenter illud ratio ſufficiens eſt, cur hoc ſit (§. 56 *Ontol.*). Quare cum agnoſcamus hoc eſſe, propter quod alterum eſſe debet *per hypoth.* rationem ſufficientem poni agnoſcimus. Et quia meminimus, ſi hoc eſt, etiam alterum eſſe debere; id, quod ponitur, eſſe rationem ſufficientem alterius, nobis conſcii ſumus. Quoniam itaque poſita ratione ſufficiente ponitur etiam id, quod per eam potius eſt, quam non eſt (§. 118 *Ontol.*); alterum quoque eſſe debere utique judicamus.

Idem patet a poſteriori. Ponamus nos obſervare, quod ventus orientalis ſpiret, atque in plagam, unde ſpirat, reſpicientes judicare, quod ſpiret. Quodſi nobis in mentem veniat, quod ante cognovimus: Si ventus orientalis ſpirat, tempeſtas ſerena eſt, & in hanc propoſitionem at-

Digitized by Google

tentionem noſtram perinde ac in priorem convertimus; nos judicare experimur, quod tempeſtas ſit ſerena. Duas hic habemus propoſitiones, 1. ventus orientalis ſpirat, & 2. tempeſtas eſt ſerena. Experientia & ratione conſtat, ſi ventus orientalis ſpirat, tempeſtatem eſſe ſerenam, adeoque generaliter, ſi id eſt, quod propoſitione una affirmatur, eſſe etiam alterum, quod affirmatur propoſitione altera. Obſervamus vero prius eſſe, ac ideo judicamus, quod etiam ſit alterum.

Spectamus nimirum hic duo a ſe invicem diverſa tanquam inter ſe connexa, ut poſito uno ponatur etiam alterum. Et idem ſane obtinet in omni ratiocinio categorico, de quo antea diximus. Etenim nomen rei tribuitur ſub conditione definitionis, ſeu eidem æquipollentis notionis confuſæ; prædicatum abſolutum ſub conditione eadem; prædicatum hypotheticum ſub conditione expreſſa definitioni ſuperaddita. E. gr. ſi judicamus columbam manſuefieri poſſe, ſupponimus avem eſſe columbam, & inde colligimus, quod manſuefieri poſſit. Quare ſi verum eſt, avem eſſe columbam; verum etiam eſt, eam manſuefieri poſſe. Similiter ſi judicamus, lapidem calidum calefacere, ſupponimus lapidem eſſe calidum, ac inde colligimus, quod calefaciat. Quare ſi verum eſt, lapidem eſſe calidum; verum etiam eſt, eum calefacere. Propoſitione adeo præſente nituntur ratiocinia poſitiva non minus categorica, quam hypothetica.

§. 386.

Modus alius. *Si quid non eſſe agnoſcimus atque meminimus, ideo etiam aliud quid non eſſe debere; hoc alterum quoque non eſſe judicamus.* Etenim ſi quid ideo eſſe nequit, quia alterum non eſt; ex eo, quod hoc non eſt, intelligitur, cur illud etiam non ſit, conſequenter non exiſtentia hujus eſt ratio ſufficiens non exiſtentiæ illius (§.56 *Ontol.*). Quare cum agnoſcamus hoc non eſſe, propter cujus non exiſtentiam nec alterum eſſe poteſt *per hypoth.* rationem ſufficientem poni agnoſcimus, cur alterum non ſit. Et quia meminimus, ſi hoc non eſt, nec aliud quid eſſe poſſe, vel ideo etiam aliud quid non eſſe debere *per hypoth.* id, quod ponitur, eſſe rationem ſufficientem cur alterum eſſe nequeat nobis conſcii ſumus. Quoniam itaque poſita ratione ſufficiente ponitur etiam id, quod per eam potius eſt, quam non eſt (§.118 *Ontol.*), adeoque poſita ratione ſufficiente, cur aliquid eſſe non poſſit, etiam id, quod per eam potius non eſt, quam eſſe poteſt, eſſe nequit; alterum quoque non eſſe debere utique judicamus.

Idem confirmatur a poſteriori. Ponamus nos obſervare, lapidem non eſſe calidum. Quodſi nobis in mentem veniat: ſi lapis non eſt calidus, nec calefacit, & in hanc propoſitionem attentionem noſtram perinde ac in priorem convertamus; nos judicare experimur, quod lapis non calefaciat. Duas hic habemus propoſitiones, 1. Lapis non eſt calidus, & 2. Lapis non calefacit. Experientia & ratione conſtat, ſi lapis non eſt, quod propoſitione una eſſe negatur, nec alterum eſſe, quod propoſitione altera negatur. Obſervamus vero prius non eſſe, ac ideo judicamus, quod etiam alterum non ſit.

Duæ hæ notiones negativæ, quæ duabus propoſitionibus negativis reſpondent, ex quibus hypothetica componitur, ita inter ſe connexæ ſunt, ut una poſita ponenda etiam ſit altera, conſequenter ut, ſi unum negetur, negandum etiam ſit alterum: ut adeo caſus pro-

ſus propoſitionis præſentis contineatur ſub priori, ſi per fictionem negativa notio ſpectetur ut poſitiva: quo reſpectu affirmamus aliquid non eſſe, dum idem eſſe negamus. Ad hanc fictionem dudum attenderunt Logici non modo in caſu præſenti, verum etiam in aliis (§. 208 *Log.*), ubi negationem explicant per affirmationem, quod quid non ſit, ad ſalvandos conceptus univerſales. Et in præſenti quidem caſu poni dicitur, quod eſſe vel non eſſe judicamus (§. 406 *Log.*). Quamobrem & Logici utramque propoſitionem mediante hoc termino in unam contrahunt.

§. 387.

Alius modus. *Si quid non eſſe agnoſcimus atque meminimus, idem eſſe poſito quod ſit aliud; etiam hoc non eſſe, agnoſcimus.* Ponamus nos agnoſcere B non eſſe, atque meminiſſe, ſi A eſt, etiam B eſſe; dico nos judicare, quod A non ſit. Etenim ſi judicare velimus, A eſſe, judicandum quoque quod ſit B (§. 385). Quare cum B non ſit *per hypoth.* A non eſſe utique judicandum (§. 53 *Ontol.*).

Quodſi exemplum quodvis ſingulare ſubſtituas, idem confirmabitur a poſteriori, & ad te ipſum attentus agnoſces, non aliam eſſe rationem, cur ita judices, quam eam, quæ in demonſtratione adducta fuit. E. gr. Si obſervamus tempeſtatem non eſſe ſerenam, atque recordemur, ſi ventus orientalis ſpirat, ſerenam eſſe tempeſtatem; hinc utique colligimus, ventum orientalem non ſpirare. Quæſiti cur ita colligamus, reſpondemus quod alias tempeſtas ſerena eſſe deberet.

Nimirum ſi poſita A ponitur etiam neceſſario B, fieri non poteſt, ut ſi A ſit, B non ſit. Quare utique ex eo, quod B non eſt, colligendum, etiam A non eſſe. Multa in exemplis ſingularibus evidentia ſunt, quæ ad univerſalitatem revocata obſcura evadunt.

§. 388.

Lex ratiociniorum hypotheticorum. *Lex ratiocinandi eſt: Poſito propoſitionis hypotheticæ antecedente ponitur conſequens, & ſublato conſequente tollitur antecedens.* Quoniam enim in propoſitione hypothetica conſequens ideo eſt, quia antecedens eſt (§. 385. 386), & antecedens non eſt, quia conſequens non eſt (§. 387); ex eo, quod antecedens ponitur, intelligitur, cur ponatur conſequens, & ex eo, quod conſequens tollatur, intelligitur, cur tollatur antecedens, conſequenter in propoſitione: *Poſito propoſitionis hypotheticæ antecedente ponitur conſequens, & ſublato conſequente tollitur antecedens*, continetur ratio, cur judicandum ſit in caſu priori conſequens eſſe, in poſteriori antecedens non eſſe (§. 56 *Ontol.*), adeoque propoſitio iſta principium eſt (§. 866 *Ontol.*). Enimvero dum ita judicamus, ex duabus propoſitionibus datis formamus tertiam, conſequenter ratiocinamur (§. 366). Eſt igitur propoſitio iſta lex ratiocinandi (§. 373).

Hac lege nimirum nituntur ſyllogiſmi hypothetici; quemadmodum alias docuimus (§. 409. & ſeqq. *Log.*).

§. 389.

Modus ratiocinandi disjunctive. *Si duorum aut plurium uno exiſtente cetera non exiſtant, unum vero eorum ſemper exiſtat; propterea quod unum exiſtere conſtat, judicamus cetera non eſſe &, ubi cetera non eſſe intelligimus, unum eorum eſſe.* Propoſitio hæc coincidit cum fundamento ſyllogiſmorum disjunctivorum, quod in Logica

§. 417 expoſuimus. Non igitur opus eſt, ut eam denuo probemus, præſertim cum adeo evidens ſit, ut abſque omni probatione concedi debeat.

Ponamus nimirum aut A, aut B, aut C eſſe. Quodſi fuerit C; non erit A, non erit B. Et ſi nec C, nec B fuerit; erit A. Idem clarius patet in caſu ſpeciali. Quoniam ſubſtantia omnis aut ſimplex eſt, aut compoſita; ideo animam aut ſimplicem eſſe conſtat, aut compoſitam. Ponamus jam porro probari, quod non ſit compoſita. Nemo non protinus judicabit, quod ſit ſimplex. Similiter conſtat ſemper eſſe aut diem, aut noctem. Ponamus conſtare, quod dies fuerit, cum aliquis naſceretur. Hinc ergo colligimus, quod nocte natus non fuerit.

§. 390.

Lex ratiociniorum disjunctivorum.

Lex ratiocinandi eſt: Poſito uno membro propoſitionis disjunctivæ tolluntur cetera, & ceteris ſublatis ponitur unum, ac uno ſublato indeterminate ponitur ceterorum unum. Etenim ex eo quod membrum unum ponatur, intelligitur cur cetera tollantur, & ex eo, quod tollantur cetera vel eorum unum, intelligitur, cur ponatur unum vel determinate, vel indeterminate, conſequenter in propoſitione præſente continetur ratio, cur judicemus quid eſſe, vel non eſſe (§. 56 *Ontol.*), adeoque propoſitio iſta principium eſt (§. 866 *Ontol.*). Habemus autem duas propoſitiones, alteram disjunctivam, alteram categoricam, vel disjunctivam itidem, qua aliquid ponitur, vel aliquid aut plura tolluntur, atque hiſce præviis formatur tertia, qua quid eſſe affirmatur, vel negatur, adeoque vi propoſitionis præſentis judicantes ratiocinamur (§. 366). Propoſitio igitur præſens eſt principium ratiocinandi *per demonſtrata*, conſequenter lex ratiocinandi (§. 373).

Quomodo hinc deducantur modi ſyllogiſmorum disjunctivorum, in Logica docuimus (§. 419 & ſeq.).

§. 391.

Notionum ortus ex ratiociniis.

In ratiociniis ex notionibus aliis præviis naſcitur alia. Quando enim ratiocinamur, judicium aliquod ex aliis præviis formamus (§. 366), conſequenter in cognitione ſymbolica ex propoſitionibus determinatis præviis formatur alia (§. 368). Quoniam vero omni propoſitioni veræ notio aliqua reſpondet (§. 520. 521 *Log.*); in ratiociniis ex præviis notionibus aliis naſcitur alia.

Idem patet a poſteriori. Ponamus enim me pirum intuentem judicare, quod ſit arbor, atque recordantem, quod arbor omnis autumno folia deponat, colligere, quod pirus, quam intueor, autumno folia ſit depoſitura. Tum igitur ita ratiocinamur. Pirus hæc arbor eſt. Arbor omnis autumno folia ſua deponit. Ergo & hæc pirus folia ſua autumno deponet. Propoſitioni primæ, quæ eſt minor ſyllogiſmi (§. 340 *Log.*), reſpondet notio, qua pirus exhibetur tanquam arbor, quatenus in idea piri præſentis attentionem noſtram dirigimus ad ea, quæ piro cum arboribus ceteris communia ſunt, veluti ad truncum, ramos, ſurculos atque folia. Propoſitioni ſecundæ reſpondet notio arboris autumno folia deponentis, quatenus

Digitized by Google

tenus nobis in memoriam revocamus ideam alicujus arboris, qualem folia deponentem conſpeximus autumnali tempore, una cum aliis perceptionibus, quas iſta tempeſtate ſimul habuimus. Propoſitioni denique tertiæ reſpondet notio aut, ſi mavis, idea exhibens hanc arborem, qualis conſpicietur autumnali tempore folia depoſitura. Ex duabus igitur notionibus præviis naſcitur tertia & in cognitione intuitiva ex duabus ideis tertia naſcitur. Idem eodem modo patet in quocunque caſu alio ratiocinii categorici. Enimvero non minus idem patet in caſu ratiocinii hypothetici: id quod vel eodem exemplo, quod modo dedimus, probari poteſt, ſi ratiocinium categoricum ad hypotheticum revocetur. Etenim ponamus, nos ut ante pirum intuentes judicare, quod ſit arbor, atque perpendentes, quod, ſi arbor ſit, folia ſua autumno deponere debeat, colligere, quod hæc, quam intuemur, pirus folia ſua deponere debeat. Ecquis non videt, nos ita ratiocinari: Si hæc pirus arbor eſt, folia ſua autumno deponet. Atqui hæc pirus arbor eſt. Ergo folia ſua autumno deponet. Enimvero quis non ſimul videt, ſubſumtioni & concluſioni, utpote eadem cum minore ac concluſione ſyllogiſmi categorici, eandem reſpondere notionem, propoſitioni autem hypotheticæ notionem ex utraque compoſitam ſive ideam, qua pirus exhibetur tanquam arbor foliis prædita, & deinde tanquam eadem deponens una cum perceptionibus tempeſtatis autumnalis ſignis. Idea enim, quæ primo ſe ſiſtit, antecedenti reſpondet: eadem vero deinde ſucceſſive immutatur, ut reſpondeat conſequenti. Sed idem caſus convertitur quoque in ratiocinium hypotheticum a categorico diverſum. Ponamus enim nos ad perceptiones noſtras attentos judicare, quod ſit autumnus, atque recordantes, quod autumno decidant folia arborum, conſequenter judicantes quod, ſi autumnus ſit, hæc pirus ſive hæc arbor folia ſua depoſitura ſit, colligere, quod hæc arbor folia deponere debeat. [illegible] hypothetice argumentamur: Si autumnus eſt, pirus hæc folia deponet. Atqui autumnus eſt. Ergo pirus hæc folia ſua deponet. Antecedenti reſpondet notio autumni, quam in idea exhibemus per ea, quæ iſta tempeſtate diverſa a nobis ſenſu percipiuntur: conſequenti autem notio, quæ in idea arboris, folia ſua deponentis, continetur. Propoſitionem ideo hypotheticam nobis repræſentamus per ideam ex utraque compoſitam, quatenus ſucceſſive attentio ab una ad alteram promovetur. Subſumtioni reſpondet notio antecedentis ſolitaria. Naſcitur adeo hic aliqua notio ex aliis præviis. Eodem prorſus modo idem intelligitur in quocunque caſu alio judicii hypothetici.

Plurimum prodeſt ad diſtinctam mentis humanæ cognitionem, ut [illegible] expendamus, qui in ratiociniis ſucceſſive ſe invicem excipiunt. Quamobrem acumen ſibi comparaturi, quo in animæ interioribus rimandis opus eſt; ratiocinia complura tam categorica, quam hypothetica revocet ad notiones complexas atque ideas, quæ ſucceſſive in mente naſcuntur, dum ratiocinamur. Valde proficuum hoc nobis eſt in philoſophia morali, quemadmodum ſuo loco plenius conſtabit.

§. 392.

§. 392.

Uſus ratiociniorum in explicãda ſucceſſione idearũ.

Quoniam in ratiociniis ex notionibus quibuſdam præviis naſcuntur aliæ, ad quas tunc temporis abſque iſtis non perveniſſemus (§. 391); ex ratiociniis intelligitur, quomodo in mente notiones aliæ ex aliis naſcantur, conſequenter ***Ratiocinia, & in cognitione ſymbolica ſyllogiſmi*** (§. 332 *Log.*), ***notionum atque idearum, in quibus iſta continentur, ſucceſſioni explicandæ inſerviunt.***

Uſus hic Syllogiſmorum prorſus egregius eſt antea non animadverſus. Primus mentionem ejus injeci in Lexico Mathematico ſub voce *Demonſtratio*. Dixi deinde plura de eodem in Ratione Prælectionum Sect. 2. cap. 3. §. 28. pag. 147. atque in Metaphyſica patrio idiomate conſcripta §. 341. & ſeqq. quæ in compendio propoſuit *Thummigius* in Inſtitut. Pſychologiæ §. 79. Ut vero plenius intelligatur, aliquot adhuc theoremata ſpecialia condenda ſunt.

§. 393.

Modus primus continuationis ſeriei perceptionũ.

Si judicium intuitivum notionem communem habet cum præterito aliquo judicio, quod memoria tenemus, & formatum ex terminis eorum diverſis judicium denuo communem quandam notionem habet cum judicio aliquo præterito, quod memoria tenemus, ac ita porro; ſeries cogitationum continuatur per leges ratiocinandi. Etenim ſi judicium, quod formatur, intuitivum notionem communem habet cum judicio aliquo præterito, hocque memoria tenemus, atque adeo idem reproducere ac reproductum recognoſcere valemus (§. 180); vi notionis communis judicium præteritum reproducimus (§. 104), terminiſque diverſis judicii utriuſque combinatis judicium diſcurſivum formatur (§. 362), ſicque pervenitur ad judicium, quod alias mentem noſtram tunc temporis non ſubiiſſet (§. 366). Quodſi attentionem noſtram in hoc judicium dirigimus, & [illegible] notionem quandam communem habet cum alio præterito, quod itidem memoria tenemus; eodem, quo ante, modo oſtenditur, nos ad judicium aliquod diſcurſivum pervenire, ad quod alias non perveniſſemus. Unde facile patet, eadem lege quantocunque temporis intervallo ſeriem cogitationum ratiocinando continuari poſſe, modo non deſint judicia præterita, quorum recordamur [illegible].

Liquet idem a poſteriori in exemplis obviis. Ponamus Titium mane evigilare, auditaque hora quinta ſurgere, veſtes induere, preces ad Deum fundere, in Bibliis ſacroſanctis legere ac deinde ad labores conſuetos progredi. Ponamus majoris evidentiæ gratia, omnia hæc fieri ex intentione agentis, ita ut habeat animum agendi, quod agit. Quodſi jam meditemur, quomodo ſucceſſive cogitationes animum ſubeant; id explicari non poſſe animadvertes niſi per ratiocinii notionem. Nimirum Titius, dum evigilat, audit horologium ſonitu campanæ indicare horam quintam. Super perceptione ſua reflectens judicat, horam quintam jam audiri: quo facto propoſiti ſui recordatur, hora quinta eſſe ſurgendum, ac inde infert, ſibi jam eſſe ſurgendum. Latere in hiſce ſyllogiſmum ſequentem: Quando hora quinta auditur, ſurgendum mihi eſt. Nunc auditur hora quinta. Ergo nunc mihi ſurgendum eſt: ecquis non videt? Propoſitioni ſingu-

Digitized by Google

ſingulari ſurgendi non futurum fuiſſe locum, niſi duo ſtatus mentis præceſſiſſent, qui præmiſſis reſpondent, vi principii rationis ſufficientis concluditur. Ponamus enim te non audire horam quintam ſonitu campanæ jam indicari, aut ſaltem ſuper perceptione non reflectere; nulla erit ratio, cur ſurgendi propoſitum tibi in mentem veniat (§.104): id quod & a poſteriori innoteſcit, modo ad diverſos ſtatus diverſo tempore obtinentes attendere conſueveris. Ponamus te quidem audire, quod horologium loquatur horam quintam, imo te animum ad perceptionem præſentem reflectentem judicare, quod hora quinta jam audiatur, nunquam autem tibi fuiſſe propoſitum hora quinta ſurgendi: nec intelligere licet, quomodo vi ſolius perceptionis præſentis, vel etiam judicii de eo, quod percipitur, perveniatur ad propoſitum ſingulare, nec nos in caſu utroque ad idem pervenire experiemur. Quodſi vero ſupponas te jam antea propoſitum ſurgendi animo concepiſſe & jam audire, quod horologium loquatur horam quintam, qua ſurgere decreviſti, teque jam judicare, quod hora iſta audiatur; non modo hinc intelliges, cur propoſiti tui recorderis (§. 104), verum etiam cur propoſitum ſingulare jam ſurgendi locum habeat(§.360), conſequenter propoſiti hujus rationem ſufficientem habes; atque in hoc ſolo caſu tibi eſſe propoſitum ſurgendi ſpeciale, ſiquidem immediate ex perceptione ſonitus horologii horam quintam loquentis & memoria propoſiti antea animo concepti oriri debet, ipſo opere experieris. Quodſi jam porro propoſitum hoc exequeris tibique executionis conſcius es; hoc ipſo judicas, te jam ſurgere. Quare ſi antea animo concepiſti propoſitum veſtimenta induendi, dum ſurgis; hujus propoſiti meminiſſe (§. 104), atque hinc porro ut ante inferre debes, veſtimenta jam eſſe induenda. Propoſitum adeo ſingulare induendi veſtimenta diſtincte explicabile per hunc ſyllogiſmum: Quando ſurgo, veſtimenta ſunt induenda; Jam ſurgo. Ergo jam veſtimenta induenda ſunt. In præſenti caſu non eſſe rationem ſufficientem propoſiti veſtimenta induendi ſingularis, niſi utraque præmiſſa prævia; eodem prorſus, quo ante, modo oſtenditur. Quodſi dubites, te judicare, quod ſurgas, dum tibi conſcius es te ſurgere; id inde intelliges, quod quæſitus, quid facias, reſpondeas te ſurgere. Propoſitio enim hæc exprimit judicium, quod in præſenti caſu ſupponimus. Similiter dum tibi conſcius es, te veſtimenta induere; judicas utique quod jam veſtimenta induas &, actu finito, quod eadem indueris: unde quæſitus quid facias, vel quid feceris, reſpondes te veſtimenta induere, vel induiſſe. Quare ſi jam animo tuo ſedet propoſitum, ubi veſtimenta induiſti, preces ad Deum fundendi; hujus propoſiti recordatus colligis, preces ad Deum jam eſſe fundendas. Atque adeo modus, quo determinatur actualitas propoſiti hujus ſingularis, denuo explicabilis per ſyllogiſmum, ſcilicet ſequentem: Quando veſtimenta induero, preces ad Deum ſunt fundendæ. Atqui

veſti-

Digitized by Google

veſtimenta jam indui. Ergo preces ad Deum ſunt fundendæ. In hoc enim demum contineri rationem ſufficientem actualitatis propoſiti ſpecialis fundendi ad Deum preces eodem, quo ante, modo innoteſcit. Dum propoſitum tuum ipſo opere executus preces ad Deum fudiſti, & te hoc feciſſe tibi conſcius es; perinde ac ante intelligitur, te judicare quod jam preces ad Deum fuderis. Atque ita ulterius propoſiti tui recordaris, quod precibus ad Deum fuſis textus in ſacroſanctis Bibliis ſit legendus. Actualitas adeo hujus propoſiti per ſyllogiſmum ſequentem explicabilis: Quando preces ad Deum fudi, textus in ſacroſanctis Bibliis legendus. Atqui jam preces ad Deum fudi. Ergo jam textus in Bibliis legendus. Denique dum hoc propoſitum ipſo opere executus tibi conſcius es, quod jam textum in Bibliis legeris; ulterioris propoſiti recordaris, quod a lectione Bibliorum ad labores conſuetos te conferre debeas. Hinc igitur infers, ad labores conſuetos nunc eſſe accedendum. Propoſitum adeo ſingulare accedendi ad labores conſuetos quomodo naſcatur, denuo per ſyllogiſmum hunc explicari poteſt. Quando textus in Bibliis lectus fuit, ad labores conſuetos accedendum. Atqui jam textus in Bibliis lectus fuit. Ergo jam ad labores conſuetos accedendum. Et ita per ratiocinia, ſaltem per latentia, ſeries perceptionum continuatur ac appetituum, donec nova quadam ſenſatione interrumpatur. Idem innumeris aliis exemplis non minus obviis confirmare licet, modo ad ſingula animum attentum afferre & attentionem allatam in iiſdem conſervare didiceris: quod etſi adeo leve videatur, ut puerile reputetur, non tamen adeo leve deprehenditur, quemadmodum putatur, prout tentantibus apparebit.

Quæ a poſteriori ad confirmandam propoſitionem præſentem in medium allata ſunt, illuſtratione aliqua indigent, ne ad præcipitanda judicia adducantur, qui ſibi acumine præſtare videntur, quo deſtituuntur. Notandum itaque eſt, quando ſtatus animæ per ſyllogiſmos explicabiles eſſe aſſeveramus, id non ita accipiendum eſſe, ac ſi mens noſtra ſyllogiſmos formales formet, tacite quaſi ſibimetipſi loquendo, quemadmodum accidere ſolet animum ad perceptiones ſuas reflectentibus; ſed id unice defendi, quod perceptiones ac in iis latentes notiones ſingulis ſyllogiſmi propoſitionibus reſpondentes in mente ſucceſſive ſe invicem excipiant, quodque perceptio reſpondens concluſioni conſequatur ex perceptionibus, quæ per præmiſſas exprimuntur, quemadmodum ex præmiſſis in ſyllogiſmo conſequitur concluſio. E. gr. Dum hora quinta auditur, non opus eſt, ut mentem ſubeant hæc verba: Hora quinta jam auditur: ſed ſufficit me mihi conſcium eſſe ejus, quod auditu percipio, & ſignificatus ejuſdem confuſe tantummodo recorder, imo prorſus obſcure, ut mihi ejuſdem vix ac ne vix quidem conſcius ſim: ſufficit enim ita in ideis exhiberi, quæ verbis hiſce indigitantur: Jam hora quinta auditur. Similiter dum propoſiti ſurgendi hora quinta recordor; non opus eſt ut hæc verba muſſitem, Hora quinta mihi ſurgendum eſt. Ergo jam ſurgendum eſt; ſed ſufficit adeſſe in mente perceptiones, quibus continentur notiones propoſitionibus iſtis reſpondentes. Perceptiones nimirum conſtituunt ſtatus mentis, qui per modificationes animæ a ſe invicem diſcernuntur, quæ a facultatibus mentis oriuntur ſecundum leges in Pſychologia ſtabilitas. In ipſa autem demonſtratione propoſitionis jam docuimus, vi principii rationis ſufficientis diverſos illos ſtatus in mente admittendos eſſe, qui ſingulis ſyllogiſmi propoſitionibus reſpondent, & eo modo conſequi ſtatum, quem concluſio exprimit, ex ceteris, qui per præmiſſas indigitantur, quomodo ex præmiſſis concluſio conſequitur. Deinde porro notandum eſt, quemadmodum eadem concluſio ex diverſis præmiſſis inferri poteſt; ita etiam ſtatum mentis, qui eidem

conclu-

Digitized by Google

concluſioni reſpondet, ex diverſis ſtatibus prævii conſequi poſſe atque ſolere. Sufficit itaque ſtatum iſtum in omni caſu ita conſequi ex præviis, ut modus, quo conſequitur, per ſyllogiſmum explicabilis ſit. Abſit itaque ut quis in dubium vocet ea, quæ ad confirmandam propoſitionem præſentem a poſteriori in medium adducta ſunt, quod ea in ſe aliter experiatur. Huc etiam pertinet, quod, quemadmodum judicia intuitiva ſubinde etiam per ratiocinia tanquam diſcurſiva inferantur, ita quoque ſtatus mentis, qui perceptionibus ſenſualibus continentur, ex aliis ſtatibus præviis conſequantur. Ita horam audiri quintam judicamus non ſemper ideo quod ſonitus campanæ aures feriat; ſed idem ſæpius colligimus ex perceptionibus aliis, veluti lumine ſolis orientis ab ædificio aliquo reflexo, vel actionibus aliorum hominum iſto tempore edi ſolitis & ita porro. Notandum denique me exemplum maxime vulgare ſtudio elegiſſe, ut propoſitio præſens facilius intelligeretur ac idea exemplaris analyſeos cogitationum menti ingeneraretur. Abſit itaque ut contemnatur id, in quo inexſpectata latet profunditas & quod maximam philoſophantibus utilitatem ſpondet, propterea quod per obvia intelligatur. Uſus præterea inſignis paulo poſt eluceſcet in notione demonſtrationis ad communem revocanda.

§. 394.

Alius modus, quo ſeries cogitationum continuatur.

Si ope notionis complexæ formentur plura judicia intuitiva, ac per ea perveniatur ad totidem diſcurſiva, hinc vero denuo formetur notio complexa, vel formentur notiones complexæ plures, ac inde deducantur judicia alia per modum intuitivorum, per quæ ad alia diſcurſiva pervenitur; ſeries cogitationum per ratiocinia continuatur. Etenim ſi ope notionis complexæ formantur plura judicia intuitiva, ac per ea pervenitur ad totidem diſcurſiva; tot ratiociniis opus habemus, quot ſunt judicia diſcurſiva, quæ ex intuitivis colliguntur (*§.393*). Dum vero ex notionibus complexis, quæ judiciis iſtis diſcurſivis ſimul ſumtis reſpondent, formantur denuo alia judicia per modum intuitivorum, ac eorum ope ad alia diſcurſiva pervenitur; tot denuo ratiociniis opus habemus, quot prodeunt judicia diſcurſiva (*§. cit.*). Series igitur cogitationum in hypotheſi propoſitionis præſentis per ratiocinia continuatur.

Idem confirmatur a poſteriori exemplis obviis. Ponamus nos conſpicere pruna immatura. Duo igitur formare licet judicia intuitiva, nimirum quod fructus hi ſint pruna, & quod iidem ſint pruna immatura. Ponamus jam porro, judicantibus in memoriam venire, quod pruna multum habeant in re œconomica uſum. Inferemus ergo: fructus, quos conſpicimus, multum habere in re œconomica uſum. Judicium hoc diſcurſivum verbis ſæpiſſime efferimus, dum pruna contuemur. Ponamus denique judicantibus pruna eſſe immatura incidere, quod pruna immatura diarrheas excitare poſſint, aut minimum tormina ventris. Inferemus ergo: fructus hos, quos conſpicimus, diarrheas excitare poſſe, aut minimum tormina ventris. Judicia diſcurſiva combinata exhibent hoc judicium, quod quaſi intuitivum eſt: fructus hi multum in re œconomica uſum habere ac diarrheas, aut tormina minimum ventris excitare poſſe. Quod ſi igitur memoria tibi ſuggerat judicium aliquod præteritum, aut minimum notiones, unde iſtud naſcitur, fructum, qui in re œconomica multum habet uſum, & diarrheas aut tormina ventris excitare poteſt,

Digitized by Google

eſſe & utilem, & noxium; inde ulterius colliges, fructus hoſce, quos conſpicis, eſſe & utiles, & noxios. Si porro recorderis, pruna eſſe in re œconomica utilia, quando clibano torrentur, aut in aheno coquuntur, ut in pultem abeant; hinc porro colliges, fructus, quos conſpicis, eſſe utiles, quando in clibano torrentur, aut in aheno coquuntur, ut in pultem abeant. Similiter ſi porro memineris pruna immatura recenter comeſta tormina ventris, vel diarrheas excitare, adeoque noxia eſſe; inde ſimiliter colligis, fructus, quos conſpicis, eſſe noxios, quando recentes comeduntur. Quodſi jam judicium diſcurſivum, ad quod antea perveniſti, cum hiſce conferas; inde judicium novum quaſi intuitivum formas: Fructus, quos conſpicis, eſſe utiles, ſi in clibano torrentur, vel in aheno coquuntur, ut in pultem abeant; eſſe autem noxios, ſi recentes comeduntur. Quamobrem ulterius recordatus uſum eſſe appetendum, abuſum noxium vitandum; hinc tandem colligis fructus, quos conſpicis, eſſe vel in clibano torrendos, vel in aheno coquendos, ut in pultem abeant. Quodſi denique in mentem veniat, te & prunis toſtis, & prunis in pultem redactis habere opus, & quantitatem, quæ tibi ſuppetit, utriſque ſufficere intelligis ope ratiociniorum, quæ brevitatis cauſa omittimus; hinc tandem infers, partem fructuum, quos conſpicis, in clibano torreri, partem reliquam in aheno coqui debere, ut in pultem abeant, atque ita pervenitur ad judicium decretorium de uſu prunorum, quæ non prorſus hoc anno ad maturitatem pervenere.

Quæ de caſu præcedente annotavimus (*not.* §. 393), ea etiam mutatis mutandis ad præſentem applicari poſſunt. Meretur tamen caſus præſens ſingularem attentionem, ne per præcipitantiam in præjudicium noxium incidas, uſum ſyllogiſmorum in explicanda continuatione ſeriei perceptionum vel prorſus rejiciens, quando occurrunt caſus, qui per theorema præcedens facilius explicari nequeunt, vel ad caſum ſaltem priorem reſtringens, cum in poſteriori fruſtra progreſſum perceptionum per theorema præcedens explicare coneris. Præterea obſervandum uſum theorematis præſentis eſſe difficiliorem uſu præcedentis, cum ad idem applicandum majore attentione opus ſit, quam quæ ad applicationem anterioris requiritur. Quamobrem conſultum eſt, ut quandam applicandi prius facilitatem tibi contrahas, antequam de applicatione poſterioris cogites. Ceterum admiratione caret, quod anima ſecundum leges perceptiones ſuas continuet, quas ignorat, & quas intellectas ſæpe non agnoſcit, imo ubi eas jam novit, a ſe obſervari vix ac ne vix quidem advertit. Etenim eodem prorſus modo res ſeſe habet in motibus mechanicis corporis. Secundum leges ſtaticas incedimus & corpus noſtrum in quoslibet ſitus componimus. Plerique tamen hominum illas ignorant &, ſi qui eas intelligunt, eas a ſe obſervari ignorant, nec ad motus ac ſitus corporis explicandos transferre valent, ita ut exiguus admodum ſit eorum numerus, qui hunc illarum uſum facere poſſit. Nemo igitur miretur, ſi eadem in perceptionibus obtineant, quæ quod in motibus corporis obtineant, in dubium vocari nequit. Abſit autem, ut tibi perſuadeas ſemper recurrendum hic eſſe ad ſyllogiſmos categoricos: ſæpius enim & hypotheticis, & disjunctivis, & aliis quibuſcunque argumentandi modis locus eſt, prout caſus tulerit. Non opus eſt, ut exempla anxia ſollicitudine conquirantur. Si quis enim in poſterum ad ſeries perceptionum ſuarum attenderit, is quæ deſiderantur, ipſemet domeſtica experientia ſupplebit.

§. 395.

Identitas legũ demon-

In demonſtrationibus cogitationes eodem modo procedunt, quo ſeries notionum ac perceptionum communiter continuantur. In demonſtratione enim oſtenſiva

Digitized by Google

ſiva ex definitione, vel hypotheſi integra formatur propoſitio per modum judicii intuitivi, aut ex illius partibus plures formantur propoſitiones atque ſumuntur tanquam minores ſyllogiſmorum. In memoriam revocata propoſitione alia antea nobis jam cognita, quæ terminum cum iſta communem habet, ac in locum majoris in ſyllogiſmo ſurrogata, infertur concluſio, & eodem modo inferuntur concluſiones plures, ſi plures ex definitione vel hypotheſi formatæ fuerint propoſitiones. Concluſiones deinde ſumuntur ut præmiſſæ novorum ſyllogiſmorum, vel plures ſimul ſpectantur ut notio complexa, formaturque inde propoſitio, quæ ſumitur ut præmiſſa novi ſyllogiſmi, atque præmiſſis iſtis ubi jungimus propoſitiones alias terminum communem habentes, novæ ulterius inferuntur concluſiones. Atque hoc pacto cogitationum ſeries continuatur in demonſtrationibus oſtenſivis (§. 551. 552 *Log.*). Neque diverſo ab hoc modo eadem continuatur in demonſtrationibus apogogicis, niſi quod propoſitio contraria ei, quæ demonſtrari debet, ſumatur, ut ante definitio, vel hypotheſis (§. 553 *Log.*). Enimvero eodem prorſus modo ſeries perceptionum communium continuatur (§. 393. 394). In demonſtrationibus adeo cogitationes eodem modo procedunt, quo ſeries notionum ac perceptionum communiter continuantur. *ſtrationis & continuationis ſeriei perceptionum communium.*

Parallelismum hunc primum oſtendi in Lexico Mathematico, cum uſum ſyllogiſmorum in explicanda cogitationum ſerie oſtenderem (*not.* §. 392). Ad eum clarius percipiendum conducit, ut & ſeries quædam cogitationum obviarum eo modo reſolvantur, quo in confirmandis theorematis huc ſpectantibus a poſteriori reſolutionem inſtituimus (§. 391. 393), & demonſtrationes aliquot geometricæ ea lege reſolvantur, qua idem fecimus indolem demonſtrationis illuſtraturi (§. 551 & ſeqq. *Log.*). Quodſi enim ſolutiones iſtas inter ſe contuleris, non ovum ovo iſtis ſimilius deprehendes. Etſi autem quis exiſtimare poſſet, reſolutionem ſeriei cogitationum obviarum in ſyllogiſmos faciliorem eſſe reſolutione demonſtrationum in eoſdem; ipſo tamen facto contrarium experietur. Atque hinc patet ratio, cur iſte perceptionum progreſſus hactenus non ſatis ſit animadverſus, nec a nobis forſan animadverſus fuiſſet, niſi ante in demonſtrationibus reſolvendis diu multumque verſati fuiſſemus, quam in notionem progreſſus perceptionum inquiſiviſſemus. Suademus igitur ut alii exemplum noſtrum imitentur, qui parallelismum hunc penitius introſpicere geſtiunt: id quod ſua non carere utilitate, ex ſequentibus elucet.

§. 396.

Quoniam in demonſtrationibus cogitationes eodem modo procedunt, quo ſeries notionum ac perceptionum communiter continuantur (§. 395); *in demonſtrationibus cogitationes procedunt ordine maxime naturali.* *Ordo cogitandi in demonſtrationibus.*

Atque hinc intelligitur, cur demonſtrationes adeo evidentem reddant veritatem, modo in iis concipiendis fueris verſatus, & principia, quæ eaſdem ingrediuntur, fuerint familiaria, ita ut memineris, te jam antea eadem perſpexiſſe. Patet ſimul, cur demonſtrationes, quas conſummatas appello (§. 855 *Log.*), ceteris præſtent, & cur in nova Elementorum Matheſeos editione non poſtrema cura fuerit, quam demonſtrationibus conſummandis impendi.

§. 397.

Et quoniam probatio probabilis a demonſtratione non differt niſi principiis (§. 588 *Log.*), conſequenter cogitationes in eadem eodem ordine *Ordo cogitationum in*

 proce-

probatione probabili. procedunt, quo in demonſtratione ſe invicem excipiunt; *in probatione* quoque *probabili cogitationes procedunt ordine maxime naturali* (§. 396).

Qui idem minime perſpiciunt, probationes evolvere vel non ſolent, vel non poſſunt. Atque adeo non magis mirari convenit, ſi quando ordinem iſtum diſtincte non percipi obſervamus, quam ubi eum in ſerie perceptionum obviarum non animadverti experimur. Si probationes non fuerint ſpuriæ, ſed genuinæ; ad eam conſtanter formam reduci poſſunt per diſtinctam explicationem, ut ordo iſte eluceat. Cur in ſpuriis ſolutio non ſuccedat, patebit paulo poſt.

§. 398.

Ordo cogitationũ in omni probatione. Quoniam probatio omnis vel probabilis eſt, vel demonſtratio, prouti vel certo, vel probabiliter cognoſcimus, quod probari debet (§. 574. 578 *Log.*); *in omni probatione cogitationes ordine naturali procedunt* (§. 396. 397).

Probationem hic intelligi genuinam, non ſpuriam ex modo dictis patet (*not.* §. 397). Eſt nempe genuina, quæ vel certo, vel probabiliter evincit, quod erat probandum: ſpuria autem, quæ a genuina probationis forma deficit, adeoque nec veritatem, nec probabilitatem propoſitionis evincit, quæ probari debebat.

§. 399.

An omni disciplinæ conveniant demonſtrationes & probationes genuinæ formæ. Quia in probatione omni cogitationes ordine naturali procedunt (§. 398), adeoque eodem; *demonſtrationes & probationes probabiles, ejuſdem cum illis formæ* (§. 588 *Log.*), *omni diſciplinæ conveniunt, nec Matheſi vi objecti propriæ ſunt.*

Cum demonſtrationes & probationes probabiles, ejuſdem cum ipſis formæ, in Matheſi tantummodo uſu receptæ fuerint, in diſciplinis autem ceteris probationum legitima evolutio hactenus deſiderata fuerit; enatum hinc eſt præjudicium, quaſi demonſtrationes & probationes etiam probabiles, ejuſdem cum ipſis formæ, ſint Matheſi propriæ vi objecti, de quo agit, nec ad alias diſciplinas, in quibus nobis non cum quantitate, ſed qualitatibus rerum negotium eſt, extendi poſſint. Poſtquam vero accuratiori methodo philoſophari cœpimus, idem ſucceſſive evaneſcit, aliis exemplum noſtrum imitantibus. Et cum in Horis ſubſecivis A. 1730. *Trim. brum. num.* 2. *Trim. vern. num.* 2. *& Trim. æſtivo num.* 2. & regulis, & exemplis docuerimus, quomodo in ipſo Jure civili accurata methodus adhiberi debeat, & Cl. *Cramerus*, Collega conjunctiſſimus, qui jura accurata methodo maximo cum applauſu profitetur, in argumento ſingulari de pacto hæreditario renuntiativo filiæ nobilis ſpecimen ſingulare demonſtrationum in Jure dederit, & Cl. *Schreiberus* in Elementis Medicinæ phyſico-mathematicis eandem methodum ad artem ſalutarem applicaverit; non dubitamus fore, ut præjudicium iſtud ignaviæ patrocinans & incrementis eruditionis ſolidæ noxium tandem prorſus extirpetur.

§. 400.

Cur ſyllogiſmi formales in demõſtrationibus non animadvertantur. *Si quis analyſin demonſtrationum logicam negligit, nec in iis expendendis eum ſequitur ordinem, qui ex analyſi apparet; is ſyllogiſmos formales eorundemque concatenationem in illis non animadvertit.* Qui enim analyſin demonſtrationum logicam negligit, is eas in ſyllogiſmos formales non reſolvit, nec ſyllogiſmos ac propoſitiones eo ordine collocat, quo ſe invicem in demonſtratione ordinata excipiunt, (§. 551 & ſeqq. item §. 799 *Log.*), conſequenter diſtincte non cognoſcit, quinam ſyllogiſmi demonſtrationem ingrediantur, quo ordine ſe invicem excipiant & quomodo vi præmiſſarum perveniatur ad concluſiones, adeoque notionem diſtinctam ſyllogiſmorum demonſtrationem ingredientium, & concatenationis eorundem non conſequitur (§. 682 *Log.*). Quodſi quis porro in demonſtrationibus expendendis

dis

Digitized by Google

dis eum non ſequitur ordinem, qui ex analyſi apparet; is non format ex notione ſubjecti judicia intuitiva, nec eorum ope in memoriam revocat principia terminum communem cum iis habentia, ac inde concluſiones infert, neque etiam in concluſiones ita illatas mentis aciem dirigit, ut ope termini unius in eiſdem obvii in memoriam ſibi revocet propoſitionem aliam, quæ terminum communem habet, ac vi cujus novam infert concluſionem. Fieri igitur non poteſt, ut vel confuſa demonſtrationis ordinatæ ſeu naturalis idea animo ejus ingeneretur, dum demonſtrationes expendit (§.799.690 *Log.*). Quoniam igitur nec diſtinctam, nec confuſam notionem reſolubilitatis demonſtrationum in ſyllogiſmos formales & concatenationis horum conſequitur, qui analyſin demonſtrationum logicam negligit, nec in iis expendendis eum ſequitur ordinem, qui ex analyſi apparet; ut ſyllogiſmos formales eorundemque concatenationem in demonſtrationibus animadvertat, fieri nequit (§.80.88 *Log.*).

Domeſtico idem confirmare poſſum exemplo. Quamdiu enim vulgari modo Matheſin edoctus in expendendis demonſtrationibus non naturalem ſecutus fui ordinem, ſine quo ex notione ſubjecti prædicatum diſtincte erui nequit; nec ſyllogiſmos formales adverti, qui demonſtrationem ingrediuntur, nec genuinam eorundem concatenationem percepi. Enimvero ubi methodo analytica inquiſivi, quomodo ex definitione, vel hypotheſi, tanquam aſſumto, eruatur prædicatum tanquam quæſitum legitima ratiocinatione; in analyſin logicam demonſtrationum incidi, ſyllogiſmos formales, qui eaſdem ingrediuntur, detexi & eorum concatenationem perſpexi. *Carteſius* in Diſſertatione de methodo p. m. 11. ſe animadvertiſſe ait, ſyllogiſmorum formas aliaque fere omnia Logicæ præcepta non tam prodeſſe ad ea, quæ ignoramus, inveſtiganda, quam ad ea, quæ ſcimus, aliis exponenda; vel etiam ut ars *Lullii* ad copioſe & ſine judicio de iis, quæ neſcimus, garriendum. Non igitur agnovit ex ſumta definitione vel hypotheſi theorematis tanquam cognita conſtante ratiociniorum nexu inferri tandem prædicatum tanquam ignotum, ubi demonſtrationem rite expenderis, ut cogitationes naturali ordine procedant. Unde apparet, ipſum de ſyllogiſmo non ex veritate pronuntiare ſententiam, quod analyſin demonſtrationum logicam neglexerit, nec in iis expendendis eum ſecutus fuerit ordinem, qui ex analyſi apparet. Magis abjecte de ſyllogiſmo ſentit de *Tſchirnhauſen* in Medicina Mentis part. 2. p. m. 28. 29. ubi ne hunc quidem ejus uſum largitur, quem in veritate cognita clarius aliis exponenda conceſſit *Carteſius*, ſed rationem nexus inter prædicatum atque ſubjectum, quem demonſtratio manifeſtat, multo facilius abſque ſyllogiſmo perſpici contendit: id quod denuo arguit, quod demonſtrationis naturalis ſeu ordinatæ, ac naturalis cogitandi modi nullam habuerit notionem diſtinctam. In eandem ſententiam ivit *Lockius* de Intellectu humano lib. 4. cap. 17. f. 295, qui fidenter pronuntiat, nos optime tunc ratiocinari, quando argumenta contemplamur, prout inter ſe connexa ſunt, ſine regulæ cujuſvis aut ſyllogiſmi ſubſidio, atque prolixe contra ſyllogiſmos diſputat tandemque concludit, præcipuum ſyllogiſmorum uſum eſſe in ſcholis, ubi homines haud pudet idearum, quæ inter ſe plane conveniunt, convenientiam negare, vel extra ſcholas apud eos, qui didicere ibi ſine rubore aliquo idearum connexionem negare, quæ ipſis perſpicua eſt. Patet autem ex iis, quæ de demonſtratione differit lib. 3. cap. 2. §. 2. & ſeqq. f. 236. ipſum ad genuinam demonſtrationum analyſin animum non advertiſſe. Quoniam tantorum virorum auctoritate hactenus plurimi fuerunt impediti; noſtrum eſſe putavimus hæc monere, ut ſublato impedimento veritati utili aſſenſus adjiciatur. Etenim ut præjudicium nocuum vitemus cavendum eſt, ne in Probationibus, ipſis demonſtrationibus perpendendis communem ſequamur morem, ut ſcilicet ad concluſionem reſpicientes omnium primo ex nobis ipſis vel aliis quæramus, cur propoſitio iſta vera ſit, ſeu prædicatum ſubjecto conveniat & reſponſionis loco medium terminum allegemus, mox porro quæſituri, num vi ejus prædicatum ſubjecto tribui poſſit, ac adeſſe hic vim concludendi probaturi per allegationem propoſitionis majoris. Sane quamdiu hoc pacto demonſtrationes geometricas perpendi,

genui-

genuinam earum indolem perſpicere minime potui. Sit ita viros inſignes *de Tſchirnhauſen* & *Lockium* tunc collegiſſe, quod abſque ſyllogiſmorum formalium ſubſidio ita multo facilius veritatem perſpiciamus. Neque unquam demonſtratio ordinata ac completa, quam uno nomine conſummatam appello, ab eo expectanda erit, qui non alia via in demonſtrationibus aliorum concipiendis incedit.

§. 401.

Ortus ſyllogiſmi cryptici.

Si eidem notioni complexæ propoſitiones diverſæ reſpondere poſſunt, & ex iis in ratiocinando ea eligitur, quæ in formam ſyllogiſmi non quadrat; Syllogiſmus crypticus oritur. Etenim cum propoſitiones, quibus eadem notio complexa reſpondet, ſint æquipollentes (§. 278 *Log.*); ſalva veritate, quæ notioni ineſt, non verbis (§. 513 *Log.*), una alteri ſubſtitui poteſt, cumque vi termini communis cum propoſitione aliqua data in memoriam revocari poſſit, quæ ad formam ſyllogiſmi non quadrat (§. 104), eam retinemus, prouti occurrit. Quoniam igitur formæ ſyllogiſmi non convenit, etſi æquipolleat alteri, quæ in eandem quadrat *per demonſtrata*; ſyllogiſmus equidem legitimus eſt, ſeu in regulas non peccat, unde formam ſuam habet, ejus tamen genuina forma non apparet. Eſt igitur crypticus (§. 365 *Log.*).

Hanc eſſe genuinam rationem crypſis ſyllogiſticæ a poſteriori confirmatur. E. gr. ſyllogiſmus crypticus ſequens eſt (*not.* §. 439 *Log.*): Dimidium parallelogrammi eſt triangulum ſuper eadem baſi & ejuſdem altitudinis. Sed hæc figura eſt triangulum cum parallelogrammo eandem baſin & altitudinem habens. Ergo hoc triangulum eſt dimidium parallelogrammi. Notio complexa reſpondens propoſitioni majori exhibet rationem duplam parallelogrammi ad triangulum ſuper eadem baſi & altitudinis ejuſdem, vel rationem ſubduplam trianguli ad parallelogrammum ſuper eadem baſi & ejuſdem altitudinis. Propoſitiones igitur æquipollentes ſunt: Dimidium parallelogrammi eſt triangulum ſuper eadem baſi & ejuſdem altitudinis, & Triangulum cum parallelogrammo ſuper eadem baſi conſtitutum & ejuſdem altitudinis eſt dimidium parallelogrammi, ita ut ſalva notione, ſeu veritate rei, unam alteri ſubſtituere valeas. Similiter ſive dicas, hæc figura eſt triangulum cum parallelogrammo eandem baſin & altitudinem habens, ſive affirmes, hoc triangulum cum parallelogrammo conſtitui ſuper eadem baſi & eſſe ejuſdem altitudinis, una denuo eademque notio utrique propoſitioni reſpondet. Quodſi duabus propoſitionibus prioribus utaris tanquam præmiſſis, ſyllogiſmus crypticus eſt, quemadmodum in Logica (*loc. cit.*) jam oſtendi; quodſi vero poſteriores in eorum locum ſurroges, a crypſi liberatur ſyllogiſmus & in ſequentem formæ utique manifeſtæ degenerat: Omne triangulum cum parallelogrammo ſuper eadem baſi conſtitutum & ejuſdem altitudinis eſt dimidium parallelogrammi. Hoc triangulum cum parallelogrammo conſtitutum ſuper eadem baſi & ejuſdem altitudinis eſt. Ergo hoc triangulum eſt dimidium parallelogrammi. Quodſi exempla cetera, quæ de ſyllogiſmis crypticis dedimus in Logica, attentius conſideres; iiſdem non minus, quam eo, quod modo in medium attulimus, veritatem propoſitionis præſentis confirmari intelliges. Crypſes in ratiocinando frequentiſſimæ ſunt ac inprimis ab iis non emendantur, qui diſtinctam formæ ſyllogiſmorum notionem animo comprehenſam non habent. Accidit igitur ut non ſufficienter ad talia attenti ſibi aliter ratiocinari videantur, quam forma ſyllogiſtica præſcribit, ita ut ea omnibus ratiociniis præſcribi non poſſe judicetur. Intimius hæc perſpiciet, qui inter judicia & propoſitiones diſtinguere noverit ac cognitionem ſymbolicam ad intuitivam reducere didicerit, quemadmodum ſupra præcepimus.

§. 402.

Ortus figuræ ſecundæ & tertiæ

Quoniam ſyllogiſmi figuræ ſecundæ & tertiæ ſunt cryptici ſyllogiſmi in prima (§. 385. 397 *Log.*); *Syllogiſmi in ſecunda & tertia figura ortum trahunt ex eo, quod eidem notioni complexæ propoſitiones diverſæ reſpondere poſſunt, & ex*

iis

iis in ratiocinando ſeligatur, quæ in formam ſyllogiſmorum primæ figuræ non quadrat (§. 401).

ſyllogiſmorum.

Idem confirmari poteſt exemplo. In figura ſecunda argumentamur (*not.* §. 383 *Log.*): Nullum triangulum habet quatuor angulos. Omne Quadratum habet quatuor angulos. Ergo Nullum Quadratum eſt triangulum. Notio propoſitioni reſpondens majori exhibet repugnantiam inter figuram trianguli & quatuor angulos. Enimvero eadem notio convenit quoque propoſitioni huic: Quæcunque figura habet quatuor angulos, illa non eſt triangulum, ſeu Nulla figura, quæ habet quatuor angulos, eſt triangulum. Quodſi vero hanc propoſitionem priori æquivalentem ſubſtituis; ſyllogiſmus in prima figura prodit. Quod adeo ſyllogiſmus ſecundæ figuræ loco alterius in prima prodierit ratiocinanti, id quidem inde eſt, quod notioni complexæ majori convenienti reſpondeant duæ propoſitiones æquivalentes, quarum una quadrat in formam figuræ primæ, altera in eandem non quadrat, hæc autem poſterior adhibita fuerit loco prioris, quia judicanti quadratum quatuor habere latera, occurrit propoſitio, quod nullum triangulum quatuor angulos habeat, cum in figuram trianguli & quadrati intentus judicare deberet figuram nullam, quæ quatuor angulos habet, triangulum eſſe. Idem eodem modo deprehenditur in exemplis ceteris quibuſcunque ſyllogiſmorum ſecundæ figuræ. E. gr. in modo *Cameſtres* argumentamur (*not.* §. *cit.*): Omne triangulum habet tres angulos. Nullum quadratum habet tres angulos. Ergo nullum quadratum eſt triangulum. Propoſitioni majori reſpondet notio, quæ figuram tribus lineis comprehenſam cum tribus angulis exhibet. Enimvero vi ejuſdem notionis judicare etiam licet, quod nulla figura, quæ tres angulos non habet, ſit triangulum. Quodſi hanc propoſitionem in locum prioris ſurroges, prodit ſyllogiſmus in prima figura: Nulla figura, quæ tres angulos non habet, eſt triangulum, ſeu quæcunque figura non habet tres angulos, ea triangulum non eſt. Atqui Nullum quadratum habet tres angulos. Ergo Nullum Quadratum eſt triangulum. Hinc igitur denuo per propoſitionem præſentem explicari poteſt, cur loco ſyllogiſmi in prima figura prodeat ſyllogiſmus in ſecunda. Supereſt ut exemplum in tertia figura exhibeamus, quo veritas propoſitionis præſentis itidem confirmetur. In modo *Felapton* ita argumentamur (*not.* §. 390 *Log.*): Nullus vere doctus invidet alteri doctrinam. Omnis vere doctus eſt homo. Ergo quidam homo non invidet alteri doctrinam. Propoſitioni minori reſpondet notio, quæ exhibet veram doctrinam tanquam homini competentem, non omni, ſed cuidam ſaltem. Quamobrem vi ejuſdem notionis judicare licet, quod quidam homo ſit vere doctus. Quodſi hanc propoſitionem ſurroges in locum prioris, prodit ſyllogiſmus in prima figura: Nullus vere doctus invidet alteri doctrinam. Quidam homines ſunt vere docti. Ergo quidam homines non invident alteri doctrinam. Hic igitur denuo per propoſitionem præſentem dari poteſt ratio, cur ratiocinanti prodeat ſyllogiſmus figuræ tertiæ loco primæ.

§. 403.

Vi præmiſſarum ante cognitarum perveniri datur ad concluſionem nondum cognitam. Probant id exempla, quibus notionum ortum ex ratiociniis (§. 391), & modum continuationis ſeriei perceptionum (§. 393. 394.) a poſteriori ſtabilivimus. Etenim ibidem formavimus judicium aliquod intuitivum, quod minoris locum tuebatur in ſyllogiſmo. Ejus ope in memoriam nobis revocavimus propoſitionem aliam, quam alias cognoveramus (§. 104), & inde combinatis terminis diverſis formata fuit propoſitio, quæ concluſioni ſyllogiſmi reſpondet. Præmiſſæ igitur ante cognitæ nobis erant, quam concluſio innoteſceret, adeoque vi præmiſſarum ante cognitarum perveniri datur ad concluſionem nondum cognitam. Idem eodem modo patet ex analyſi demonſtrationum tam oſtenſivarum (§. 551. 552 *Log.*), quam apogogicarum (§. 553. 559 *Log.*).

An per ſyllogiſmos perveniatur ad concluſionem incognitam.

Vulgo propoſitio præſens in dubium vocatur: imo prorſus negatur quod in eadem affirmatur, & contrarium defenditur, ſcilicet quod nota eſſe debeat concluſio cum medio termino,

Digitized by Google

termino, antequam ſyllogiſmus formari poſſit, propterea quod in ſcholis adoleſcentes ex datis concluſione atque medio termino ſyllogiſmos conſtituere docentur. Præjudicium hoc adeo invaluit, ut nec viri acumine præſtantes ab eodem prorſus fuerint immunes. Exemplo nobis eſt *Carteſius*, quem modo negantem vidimus, ſyllogiſmos formales alium habere uſum quam ad ea, quæ ſcimus, aliis exponenda, vel ad copioſe & ſine judicio de iis, quæ neſcimus, garriendum: id quod etiam *Erhardus Vveigelius* in Philoſophia, quam vocat, Mathematica probat. Enimvero ſi quis ea attente conſiderat, quæ ad evincendam veritatem propoſitionis præſentis in medium adduximus; is a præjudicio iſto liberabitur, etſi eodem imbutum tenaciter habeat animum, modo habuerit animum veritatis cupidum.

§. 404.

Quomodo ſtatus mentis ex aliis in ratiocinando enaſcatur.

In ſyllogiſmo tam categorico, quam hypothetico ſtatus mentis futurus naſcitur ex præſente mediante præterito. In ſyllogiſmo enim categorico, ſive is locum habeat in ſerie perceptionum explicanda (§.392), ſive in demonſtrationibus (§.395), propoſitio minor eſt judicium intuitivum, major vero propoſitio eſt judicium, quod vi minoris memoria nobis ſuggerit (§.393. 394. *Pſychol.* & §. 551. & ſeqq. *Log.*). Judicium intuitivum cum tribuat enti cuidam, quæ in ipſius notione continentur (§. 51); entis illius idea animo præſens obverſari debet, dum judicamus, conſequenter minor propoſitio in ſyllogiſmo categorico exprimit ſtatum mentis præſentem. Quando ope alicujus ſyllogiſmi infertur concluſio, termini præmiſſarum diverſi combinantur (§ 365), conſequenter ſubjectum nobis repræſentantes cum prædicato, præſentem quendam mentis ſtatum in nobis experimur. Quare etiam in hoc caſu, ubi concluſio ſyllogiſmi antecedentis ſumitur loco minoris in ſequente; minor propoſitio exprimit ſtatum mentis præſentem. Quoniam majorem propoſitionem memoria nobis ſuggerit, notionem iſti reſpondentem (§.520. 521 *Log.*) jam antea habuimus (§. 226), conſequenter ea exprimit ſtatum mentis præteritum, qui denuo præſens fit. Jam vero ex terminis diverſis in propoſitione majore ac minore componitur concluſio (§.365), quæ exprimit ſtatum aliquem mentis præſentem ***per demonſtrata***. Patet itaque in ſyllogiſmo categorico ſtatum mentis, qui præſens fieri debet, adeoque futurum enaſci ex præſente quodam mediante præterito alio.

Similiter in ſyllogiſmo hypothetico, ſive is in demonſtratione, ſive in ſerie perceptionum explicanda locum habeat (§.392.393), antecedens quod ponitur, vel conſequens quod tollitur, eſt judicium intuitivum, vel concluſio per ſyllogiſmum antecedentem illata, vel ex plurium ſyllogiſmorum concluſionibus per modum judicii intuitivi formata propoſitio (§.395.394. *Pſychol.* & §.551. & ſeqq. *Log.*), conſequenter, ſicuti in categorico, exprimit ſtatum mentis præſentem. Propoſitionem hypotheticam, cujus antecedens ponitur, vel conſequens tollitur, memoria nobis ſuggerit, adeoque eodem, quo ante, modo patet, quod ſtatum mentis præteritum exprimat, qui denuo præſens fit. Jam vero in concluſione ponitur conſequens, vel tollitur antecedens (§.410 *Log.*), quam exprimere

ſtatum

ſtatum aliquem mentis præſentem ex iis, quæ modo demonſtrata ſunt, evidens eſt. Patet igitur denuo in ſyllogiſmo quoque hypothetico ſtatum mentis, qui præſens fieri debet, adeoque futurum enaſci ex præſente quodam mediante præterito alio.

Idem probatur a poſteriori in medium allatis exemplis, quibus propoſitionis veritas redditur illuſtrior. Etenim ſi pirum intuentes judicamus eam eſſe arborem, ac recordati arbores autumno folia deponere, inferimus, quod hæc pirus folia ſua deponere debeat autumno; triplicem omnino in nobis experimur mentis ſtatum. Primus nimirum eſt, quo pirum intuentes ejus nobis conſcii ſumus atque judicamus, quod ex arborum numero ſit: quem eſſe præſentem nemo in dubium vocat. Dum recordaris arbores autumno folia deponere, tibi utique repræſentas, quod antea expertus es multiplici vice, adeoque ſtatum mentis præteritum tibi repræſentas. Non potuiſſes foliorum autumno decidentium recordari, niſi decidentia antea obſervaſſes, adeoque ſtatus præteritus neceſſario præſupponendus, antequam ratiocinans minori poſſis jungere majorem. Dum denique judicas, pirum hanc autumno folia ſua depoſituram vel deponere debere, tertius oritur ſtatus mentis, a duobus ceteris & tempore, & re diverſus. Enimvero quia non judicaſſes, pirum hanc folia ſua autumno depoſituram eſſe, niſi antea judicaſſes, pirum hanc eſſe arborem & arborem folia ſua deponere autumno; ſtatus iſte mentis, quo tibi repræſentas pirum tanquam folia depoſituram autumno, adeoque ſtatum aliquem arboris futurum, enaſcitur ex præſente aliquo mentis ſtatu mediante præterito. Et idem eodem modo patet in quocunque exemplo alio ſyllogiſmi categorici.

Non minus clara eſt propoſitionis præſentis veritas in caſu ſyllogiſmi hypothetici. Ponamus enim nos judicare nunc eſſe autumnum, & recordatos, ſi autumnus eſt, arbores folia deponere debere, inferre quod nunc arbores folia ſua deponere debeant; evidens eſt nos denuo triplicem mentis ſtatum in nobis experiri, qui ordine ſe invicem excipiunt. Primus nimirum eſt, quo judicamus eſſe autumnum, quocunque tandem modo ad hoc judicium perveniamus. Sufficit enim ſtatum iſtum tunc temporis eſſe præſentem, quo judicamus nunc ſeu hoc tempore eſſe autumnum. Dum recordaris, ſi autumnus eſt, arbores folia ſua deponere debere, tibi utique repræſentas, quod multiplici vice expertus es, adeoque ſtatum quendam mentis, qui ex pluribus præteritis compoſitus eſt. Non potuiſſes recordari hujus judicii, niſi antea idem ex multiplici experientia derivaſſes, aut idem ex eadem formares, quatenus eorum, quæ expertus es, recordaris. Atque ita patet mentis aliquem ſtatum præteritum denuo reproduci. Dum denique judicas, arbores nunc folia ſua deponere debere; tertius oritur ſtatus mentis ex anterioribus, ab iis & tempore, & re diverſus,

conſequenter ex præſente aliquo mediante quodam præterito. Et idem eodem modo patet in quocunque exemplo alio ſyllogiſmi hypothetici.

Non puto fore aliquem, qui in dubium vocet, diverſos judicandi actus diverſos eſſe ſtatus mentis: alias enim ex definitione ſtatus (§. 705 Ontol.) facillima foret probatio. Etenim quis dubitat, judicandi actus, quorum alius alium ſequitur, eſſe e numero mutabilium, quæ menti inſunt? Et, ubi dubitaverit, per notionem mutabilis convincetur (§. 290 Ontol.). Quare cum mutabilium determinatione enaſcatur ſtatus rei (§. 705 Ontol.); ſinguli iſti judicandi actus, quibus ratiocinatio abſolvitur, totidem mentis ſtatus conſtituunt peculiares. Etſi autem propoſitio præſens inter res levis momenti referenda videri poſſit, ut ejus veritatem tanto apparatu adſtrui ſuperfluum habeatur; ſuo tamen tempore in Moralibus patebit, quantum momentum in eo poſitum ſit, ut intelligamus, quomodo ſtatus præteriti influant in præſentem.

§. 405.

Quomodo ſtatus futurus e præſenti prodeat vi ſyllogiſmi categorici.

Quoniam in ſyllogiſmo categorico præmiſſæ terminum communem habent, in concluſione autem termini præmiſſarum diverſi combinantur (§. 333 Log.); *Vi ſyllogiſmi categorici ſtatus futurus prodit ex præſente atque præterito, quatenus præſens quidpiam ex præterito habet*. Patet idem in exemplo quocunque ſingulari. Sumamus obvium, ad quod paulo ante (§. 404) provocavimus: Hæc pirus eſt arbor. Omnis arbor folia ſua deponere debet autumno. Ergo hæc pirus folia ſua autumno deponere debet. Præmiſſæ terminum communem habent arborem, atque adeo in ſtatu præſenti, qui minori reſpondet, & præterito, ad quem major refertur, commune quidpiam deprehenditur, ſcilicet arboris repræſentatio. Ut concluſio prodeat, combinantur termini præmiſſarum diverſi, quibus pirus & foliorum autumnali tempore depoſitio denotantur. Status igitur mentis, quo ſibi repræſentat pirum tanquam folia deponentem una cum autumnali tempore, naſcitur ex præſente & præterito, quatenus præſens ac præteritus quidpiam commune habent, ſeu quatenus quidpiam eſt in præſenti, quod erat in præterito.

Quod ex præſente ac præterito ſtatu præſens enaſci minime potuiſſet, niſi uterque quidpiam commune habuiſſet, tum ex eo intelligitur, quod ſine medio termino non poſſit inferri concluſio; tum etiam inde patet, quod poſita minore non ſimul poſita fuiſſet major.

§. 406.

Modus quo ſtatus futurus oritur vi ſyllogiſmi hypothetici.

Vi ſyllogiſmi hypothetici ſtatus futurus prodit ex præſente atque præterito, quatenus præſens cum futuro in præterito continetur. Syllogiſmorum hypotheticorum duo ſunt modi, ponens & tollens (§. 409. 410 Log.). In ponente ponitur antecedens & vi ejus in memoriam revocatur propoſitio hypothetica, ſi antecedens eſt, etiam conſequens eſt, ac inde infertur, quod conſequens ſit (§. 409 Log.). Quoniam itaque poſitio antecedentis deſignat ſtatum quendam mentis præſentem, propoſitio vero hypothetica, quæ in memoriam revocatur, præteritum, nec conſequens poneretur, niſi poſito antecedente memoriam ſubiret propoſitio ex antecedente atque conſequente compoſita; evidens eſt ſtatum mentis, qui poſitione conſequentis determinatur, oriri ex præſente atque præterito, quatenus præſens, poſitio ſcilicet antecedentis, atque futurus, ſeu novus qui oritur, poſitio

nimirum

Digitized by Google

nimirum conſequentis, in præterito, propoſitione nimirum hypothetica, ſimul continentur.

In modo tollente tollitur conſequens & vi ejuſdem in memoriam revocatur propoſitio hypothetica, ſi antecedens eſt, etiam conſequens eſt, ac inde infertur, quod antecedens non ſit (§. 409. 410 *Log.*). Quoniam itaque ſublatio conſequentis deſignat ſtatum quendam mentis præſentem, propoſitio vero hypothetica, quæ in memoriam revocatur, præteritum, nec antecedens tolleretur, niſi ſublato conſequente memoriam ſubiret propoſitio ex antecedente atque conſequente compoſita; evidens eſt, ſtatum mentis, qui ſublatione antecedentis determinatur, oriri ex præſente atque præterito, quatenus præſens, ſublatio ſcilicet conſequentis, atque futurus, ſublatio nimirum antecedentis, in præterito, propoſitione nimirum hypothetica, ſimul continentur.

Idem etiam confirmatur a poſteriori exemplo quocunque ſingulari ſyllogiſmi hypothetici. Ponamus enim nos in hiſtorico aliquo ſcripto legere, quod, cum quid fieret, arbores foliis condecoratæ fuerint, atque in memoriam nobis revocari propoſitionem hypotheticam, ſi arbores foliis condecoratæ ſunt, hiemem non eſſe, indeque colligere, quod tunc temporis, quo illud contigit quod narratur, hiems non fuerit; evidens eſt ex ſtatu præſente, quo judicas, arbores foliis fuiſſe condecoratas, cum quid fieret, & ex ſtatu præterito, quo tibi innotuit, ſi arbores foliis condecoratæ ſunt, hiemem non eſſe, ideo enaſci ſtatum novum, quo judicas, tunc non fuiſſe hiemem, quo contigit quod narratur, quod in ſtatu præterito judicaveras, ſi arbores foliis condecoratæ ſunt, hiemem non eſſe, adeoque non minus id, quo ſtatus præſens determinatur, nempe repræſentatio arborum foliis condecoratarum, quam id, quod ei qui producitur proprium eſt, repræſentatio temporis ab hieme diverſi, in eodem continetur.

Eodem prorſus modo id in modo tollente liquet: ad quem exemplum idem facile accommodatur, ſi propoſitionem hypotheticam ita efferas: ſi hiems eſt, foliis condecoratæ non ſunt arbores. Etenim quando judicas, foliis condecoratas eſſe arbores, tum conſequens tollitur, & dum judicas non eſſe hiemem, antecedens tollitur. Ita nimirum ratiocinaris: Arbores foliis condecoratæ ſunt. Si hiems eſt, arbores foliis condecoratæ non ſunt. Ergo hiems non eſt. Status itaque judicantis, non eſſe hiemem, naſcitur ex ſtatu præſente judicantis, arbores foliis condecoratas eſſe, & ex præterito judicantis, ſi hiems eſt, arbores foliis condecoratas non eſſe, propterea quod is, qui naſcitur, una cum præſente in præterito ſimul continetur.

In propoſitione præſente continetur ratio a priori, cur ſtatus mentis, qui concluſione ſyllogiſmi hypothetici deſignatur, ex præſente aliquo & præterito ſimul naſcatur. Attentus enim ex ipſis facultatibus animæ intelligit, quomodo idem contingat. Atque eadem tenenda ſunt de propoſitione præcedente quoad ſyllogiſmos categoricos.

§. 407.

Modus, quo vi ſyllogiſmi disjunctivi ſtatus mentis unus ex altero naſcitur.

Vi ſyllogiſmi quoque disjunctivi ſtatus futurus mentis prodit ex præſente atque præterito, quatenus præſens cum futuro in præterito ſimul continetur. Etenim in ſyllogiſmo disjunctivo membro uno vel pluribus membris poſitis tollitur vel membrum alterum, vel cetera membra tolluntur, aut unum quod relictum ſeu non poſitum fuerat: & contra ceteris ſublatis ponitur unum (§.417 *Log.*). Quamobrem ſi membrum vel plura membra, quæ ponuntur, conſideres ut antecedens propoſitionis hypotheticæ; erit membrum, quod tollitur, conſequens ejuſdem: ſi membrum, quod tollitur, vel plura membra, quæ tolluntur, conſideres ut antecedens propoſitionis hypotheticæ; erit membrum, quod ponitur, conſequens ejuſdem, atque in utroque caſu ſyllogiſmus disjunctivus degenerat in hypotheticum modi ponentis (§.410 *Log.*). Enimvero in ſyllogiſmo hypothetico ſtatus futurus mentis, qui determinatur concluſione, naſcitur ex præſente, quem refert antecedentis poſitio, & præterito, qui propoſitione hypothetica deſignatur, propterea quod is, qui naſcitur, una cum præſente in præterito continetur (§.406). Ergo etiam vi disjunctivi eidem æquipollentis ſtatus præſens ex præſente ac præterito naſcitur, propterea quod præſens ac is, qui naſcitur, in præterito ſimul continentur.

Idem clariſſime perſpicitur a poſteriori in exemplo quocunque ſyllogiſmi disjunctivi. E.gr. ſyllogiſmus ſequens disjunctivus eſt (§.419 *Log.*): Aut anima eſt ſubſtantia ſimplex, aut compoſita. Sed eſt ſubſtantia ſimplex. Ergo non eſt compoſita. Quoniam itaque minor reſpondet judicio aſſumto, quo mediante propoſitio disjunctiva in memoriam revocatur (§.117); ſtatus judicantis, animam non eſſe ſubſtantiam compoſitam, naſcitur ex ſtatu judicantis, quod ſit ſimplex, propterea quod præceſſit ſtatus judicantis, aut animam eſſe ſubſtantiam ſimplicem, aut compoſitam. Idem eodem patet modo, ſi exemplum aliud quodcunque elegeris.

Quod de ſyllogiſmis categoricis, hypotheticis & disjunctivis evicimus, idem de ratiocinatione polyſyllogiſtica & mixtim compoſita oſtendi poterat, de qua diximus alias (§.494 & ſeqq. *Log.*). Enimvero cum hæc facile per ſe intelligat, qui ad anteriora animum advertit; ut plura eam in rem dicamus opus non eſt.

§. 408.

Status quo ſenſu gravidus & impragnari dicatur.

Status præſens dicitur *gravidus futuri*, quatenus ex eo & vi ejus futurus ſequitur. Dicitur idem *impregnari* a præterito, quatenus mediante præterito aptus efficitur, ut inde ſequi poſſit futurus, ſeu quatenus accedente præterito ex eo ſequitur futurus.

Modos hos loquendi hic explicare libuit, cum ſubinde de anima uſurpentur, & ex iis intelligantur, quæ modo de ſyllogiſmis demonſtrata ſunt: quemadmodum ex corollario ſequente patet.

§. 409.

Quando ſtatus præſens

Quoniam tam in ſyllogiſmo categorico, quam hypothetico, imo disjunctivo, utpote huic æquipollente vi demonſtrationis præcedentis (§.407), ſtatus

ſtatus mentis futurus naſcitur ex præſente mediante præterito, ſeu quando hic ad illum accedit (§.404 & ſeqq.); *in ſyllogiſmo tam categorico, quam hypothetico & disjunctivo ſtatus præſens eſt gravidus futuri, quod imprægnetur a præterito.*

ſit gravidus & imprægnatus a præterito.

Atque ita ad ſenſum manifeſtum & obvium reduximus verba, quæ ad notiones confuſas relata ſublime quid ſpirare videntur & ægre percipiuntur. Noſtra enim philoſophia, quam non ad pompam compoſitam eſſe jam alias monuimus, ad obviam perſpicuitatem reducit ſublimia atque profunda, ut vel ideo contemnenda videantur iis, qui inexpectatam profunditatem in obviis pervidere adſueti non ſunt: neque enim magnificis verbis elata ad caſus intricatos atque difficiles applicamus, quæ ex obviis perſpicuitatem hauriunt. Agedum itaque applicemus corollarium præſens ad unum vel alterum exemplum, ut penitus comprehendatur. Categorice ita argumentamur: Hæc pirus, quam contuemur, arbor eſt. Arbor folia ſua deponit autumno. Ergo etiam hæc pirus folia ſua deponit autumno. Judicium primum intuitivum eſt, quod formatur de re oculis noſtris obverſante atque ex eo ſequitur diſcurſivum, quod eadem hæc pirus folia ſua autumno deponat, quia id ante cognovimus de arbore quacunque. Ex ſtatu præſente per ſe non ſequitur futurus, neque enim ideo judicas, quod hæc pirus folia ſua autumno deponat, quia cognoveras pirum hanc eſſe arborem, atque adeo per ſe ſtatus præſens futuri gravidus non eſt. Enimvero ideo fieri poteſt, ut judicio intuitivo, quod pirus hæc ſit arbor, perveniatur ad diſcurſivum, quod folia ſua deponat autumno, quod olim cognoviſti, arborem folia deponere autumno, atque judicii hujus præteriti recordaris. Atque ita ſtatus præſens imprægnari poteſt a præterito, quatenus vi termini communis in memoriam revocari poteſt judicium præteritum, dum in præſens attentionem dirigis. Et a præterito actu imprægnatur præſens, quatenus judicium præteritum actu in memoriam revocatur. Sicque gravidus actu efficitur futuri, atque jam vi ejuſdem naſcitur qui futurus erat, dum ex præſenti infertur concluſio. Facile autem apparet, cur præſens ſtatus ante imprægnari debeat a præterito, quam futuri actu ſit gravidus: fieri nimirum poteſt, ut ad idem judicium intuitivum diverſa accedant judicia præterita, atque adeo vi ejuſdem judicii intuitivi ad diverſa perveniatur judicia diſcurſiva. E. gr. in noſtro exemplo, quando judicas pirum, quam contueris, eſſe arborem, ubi memoria tibi ſuggerit propoſitionem olim cognitam, quod arbor omnis vere frondes emittat, ad judicium diſcurſivum pervenis, hanc pirum frondes vere emittere, a ſuperiori utique diverſum. Quodſi recorderis, arborem omnem nutrimentum per radices attrahere; judicium diſcurſivum, ad quod pervenitur, hoc erit, quod hæc pirus nutrimentum per radices attrahat. Ponamus jam porro, te hypothetice argumentari: Hæc pirus arbor eſt. Si pirus arbor eſt, folia ſua autumno deponet. Ergo pirus hæc folia ſua autumno deponit. Quia judicium intuitivum, hæc pirus arbor eſt, in præterito hypothetico, ſi pirus hæc arbor eſt, folia ſua autumno deponit, continetur, nec minus in eodem continetur quod inde infertur, pirus hæc autumno folia ſua deponit; ſtatus præſens gravidus futuri efficitur denuo, dum a præterito imprægnatur. Niſi enim ad judicium intuitivum accederet hypotheticum, concluſionem inferre minime liceret.

§. 410.

In conſequentiis immediatis non continetur ratio ſufficiens in præmiſſa, cur inde inferatur concluſio. Patet id per exempla eunti. E. gr. ex contradictoria oppoſitione ita argumentamur: Omnis invidus miſer eſt. Ergo falſum eſt quendam invidum non eſſe miſerum. Sane ex eo, quod judicas, omnem invidum miſerum eſſe, non intelligis, cur mentem ſubeat judicium, falſum eſſe, quod quidam invidus non ſit miſer. In priori itaque judicio, quod loco præmiſſæ eſt, non continetur ratio ſufficiens, cur poſterius potius, quam aliud mentem tuam ſubeat (§. 56 *Ontol.*). Idem per indirectum ita oſtenditur. Ponamus rationem ſufficientem contineri in præmiſſa, cur mentem ſubeat concluſio. Quoniam poſita ratione ſufficiente ponitur id, quod

Ratio ſufficiens illationis concluſionis in conſequentia immediata an inſit præmiſſæ.

Digitized by Google

quod propter eam potius eſt quam non eſt (§.118 *Ontol.*); neceſſe eſt, ut; ſi quis cogitet, omnem invidum eſſe miſerum, ejus mentem ſubeat propoſitio, falſum eſſe quendam invidum non eſſe miſerum: id quod experientiæ repugnat, quæ aperte loquitur contrarium, ſcilicet quod prætere aliud quid adhuc requiratur, veluti quod utraque propoſitio memoriæ ſimul impreſſa fuerit, ut una refricet memoriam alterius (§.117).

Similiter ex ſubalternatione ita argumentamur: Omnis homo eſt mortalis. Ergo quidam eſt mortalis. Patet hic denuo, ut ante, in præmiſſa, omnis homo eſt mortalis, non contineri rationem ſufficientem, cur animum tuum ſubeat concluſio, quidam homo eſt mortalis. Et ſi ſumas, in illa rationem ſufficientem hujus contineri, idem eodem, quo ante, modo experientiæ repugnare deprehendes. Imo plures ſunt propoſitiones, quæ per legem imaginationis (§. 117) tibi ſuccurrere poſſunt, quam quæ hic concluſionis loco ponitur, veluti quod tu ſis homo, quod Rex ſit homo & ita porro.

Si quis a rectis ad obliqua argumentatur: omne triangulum eſt figura. Ergo qui triangulum deſcribit, figuram deſcribit; perinde liquet, ex præmiſſa non patere, cur tibi ſuccurrat concluſio, conſequenter nec in ea contineri rationem ſufficientem, cur ope ejus ad concluſionem pervenias. Et ita ſeſe res habet in exemplo quocunque alio.

Enimvero propoſitio præſens in genere quoque demonſtratur hunc in modum. Quodſi mentis aciem in præmiſſam intendis, diſtinguere non potes niſi ſubjectum & prædicatum (§.199.200 *Log.*). Quamobrem ſi ad ſubjectum attendis, in memoriam revocatur propoſitio terminum, quo idem denotatur, communem habens: ſi ad prædicatum attendis, memoriam ſubibit propoſitio terminum, quo hoc indigitatur, communem habens, ſi ſcilicet intentio fuerit propoſitionis alicujus in memoriam revocandæ (§.117), quoniam citra hanc intentionem etiam ſuccurrere poſſunt ideæ præteritæ, rem eandem, quæ ſubjecti vel prædicati vicem tenet, cum aliis una perceptis repræſentantes (§. *cit.*). Quare cum plures eſſe poſſint propoſitiones, quæ cum data præmiſſæ locum tuente terminum communem habent; nulla adeſt ratio, cur ea potius ſuccurrat, quæ concluſionis loco eſt, quam ceterarum aliqua. Sola igitur præmiſſa rationem ſufficientem non continet, cur inde ad concluſionem pervenias.

Non jam quæritur, an ex præmiſſa legitime inferatur concluſio, ut argumentationi inſit vis concludendi; ſed an data præmiſſa ſola, nec alio quopiam præſuppoſito, vi facultatum mentis perveniri poſſit ad concluſionem: quod poſterius hac propoſitione negatur.

§. 411.

Ratio cur per conſequentiam imme-

Si de propoſitione data judicia logica formes & perſpecta fuerint theoremata de propoſitionibus ſe mutuo ponentibus; ex propoſitione data tanquam præmiſſa inferes concluſionem. Etenim ſi de propoſitione data judicium aliquod logicum formes, tibique perſpectum fuerit theorema aliquod, quod poſita iſtiuſmo-

Digitized by Google

iſtiuſmodi propoſitione ponenda etiam ſit alia quædam; hæc propoſitio mentem tuam ſubibit (*§.117*), adeoque hinc inferes, poſita propoſitione priori ponendam quoque eſſe aliam quandam beneficio ſyllogiſmi categorici (§.360.361): quod dum facis, per immediatam conſequentiam ex propoſitione data infers aliam.

diatam ratiocineris.

Idem confirmatur a poſteriori. Ponamus te aciem mentis convertere in propoſitionem, qua affirmatur, omnem hominem eſſe mortalem, atque perpendere propoſitionis hujus univerſalitatem; judicium logicum de eadem formas, ſcilicet quod propoſitio ſit univerſalis, ſeu, quod eodem recidit, quod hic aliquid affirmetur de omni (§.242 *Log.*). Quare ſi perſpectum tibi fuerit theorema logicum, poſita quacunque propoſitione univerſali, adeoque in caſu præſenti, ea, qua affirmatur, omnem hominem eſſe mortalem, ponendam quoque eſſe quamvis ſubalternantem, veluti hic eam, qua affirmatur, quoſdam homines eſſe mortales (§.451 *Log.*): vel ſi perſpectum tibi fuerit theorema, quicquid affirmatur de omni, illud etiam affirmandum de quovis, adeoque & de quibuſdam ſub omni contentis (§.346 *Log.*), conſequenter quod de omni homine affirmatur, idem quoque affirmandum eſſe de quibuſdam hominibus; propoſitionis alterutrius recordatus (*§.117*) utique inferes, quoſdam homines eſſe mortales.

Idem patet in omni caſu reliquo conſequentiarum immediatarum. Sed præſtat per modum corollarii deducere cetera, cum iiſdem inſint principia generalia, quæ ſic rectius memoriæ mandantur & in futuros uſus ad ratiocinandum aſſervantur.

§. 412.

Si de propoſitione univerſali formes judicium logicum, quod ſit univerſaliter vera, & familiaris fuerit propoſitio, ſi verum eſt prædicari quid univerſaliter poſſe de omni, falſum eſt id particulariter prædicari non poſſe de quibuſdam ſub omni contentis; inde infers in caſu ſpeciali ex univerſaliter affirmante, falſum eſſe prædicatum ejus negari poſſe de quibuſdam ſubjecti. Etenim ſi de propoſitione univerſali judicas, quod ſit univerſaliter vera, & familiaris fuerit propoſitio, ſi propoſitio univerſaliter vera eſt, prædicatum ejus de quibuſdam ſubjecti removeri nequit *per hypoth.* hujus recordatus (§.117) infers, prædicatum propoſitionis datæ non poſſe removeri de quibuſdam ſubjecti. Quamobrem in caſu ſpeciali, veluti quod omnis homo ſit mortalis, vi ſyllogiſmi illius generalis infers, falſum eſſe, quod quidam homines non ſint mortales (§.411).

Ratio illationis in conſequentiis immediatis ex oppoſitione.

Confirmatur veritas propoſitionis præſentis a poſteriori eodem, quo uſi ſumus, exemplo. Ponamus enim te attendere ad propoſitionem, omnis homo eſt mortalis, & judicare, quod univerſaliter verum ſit, omnem hominem eſſe mortalem. Beneficio hujus judicii tibi ſuccurrit propoſitio: ſi univerſaliter verum eſt, omnem hominem eſſe mortalem, falſum eſt quoſdam homines non eſſe mortales. Atque hinc infers: falſum eſſe, quod quidam homines non ſint mortales, Et hac demum ratione patet, cur ex

eo,

Digitized by Google

eo, quod judicaveras omnem hominem eſſe mortalem, pervenias ad propoſitionem, falſum eſſe quod quidam homines non ſint mortales.

Probe notandum eſt, quemadmodum dictum de omni & nullo non diſtincte intelligitur ab omnibus ratiocinantibus, qui eodem utuntur; ita quoque ſyllogiſmum generalem non intelligi ab omnibus, qui ſpecialibus utuntur, quibus generalis ineſt. In ſcientiis autem, ubi univerſalium habetur ratio, nec ſingularia aut ſpecialia iſtis æquipollentia locum habent, ſyllogiſmi generales explicandi ſunt, quorum deinde applicatione argumentationem magis poteſtati noſtræ ſubiicimus. Accedit, quod ſic univerſaliter intelligamus veritatem hujus argumentationis, ut eidem in quovis caſu ſecurius fidere poſſimus.

§. 413.

Modus inferendi conſequentiam immediatam ex univerſaliter negante.

Si de propoſitione univerſaliter negante judices, quod ſit univerſaliter vera, & familiaris tibi fuerit propoſitio, ſi verum eſt, prædicatum negari de omni ſubjecto, falſum eſt id negari non poſſe ſeu id affirmari poſſe de quibuſdam ſubjecti; inde in caſu ſpeciali inferes ex propoſitione univerſaliter negante, falſum eſſe quod prædicatum ejus de quibuſdam ſubjecti affirmari poſſit. Veritas propoſitionis eodem modo evincitur, quo veritatem præcedentis evicimus: ſufficit itaque eandem exemplo aliquo a poſteriori confirmari. Ponamus te judicantem: Nullus homo eſt omniſcius. Quodſi judices propoſitionem hanc univerſaliter negantem eſſe veram; memoriam ſubibit propoſitio: ſi univerſaliter verum eſt, quod nullus homo ſit omniſcius, falſum eſt, quoſdam homines eſſe omniſcios. Atque adeo infers: Falſum eſt, quoſdam homines eſſe omniſcios.

Quæ de probatione propoſitionis præſentis dicta ſunt, eadem quoque de ſequentibus corollariis tenenda: ut adeo eadem nonniſi a poſteriori confirmari opus ſit.

§. 414.

Modus illationis in conſequentia immediata in caſu æquipollentiæ.

Si ad ideam propoſitioni datæ reſpondentem intentus obſerves, poſſe formari alias eidem æquipollentes, & recorderis propoſitionum æquipollentium poſita una alteram quoque poni; ex una alteram inferes. Ponamus te judicare, quod pater amet filium. Ad ideam propoſitioni reſpondentem intentus tibi repræſentas patrem atque filium & amorem patris erga filium. Vides autem judicium ex eo, quod tibi repræſentas, formaturus, accipi poſſe loco ſubjecti vel patrem, vel filium, ac in caſu quidem priori dicendum eſſe, quod pater amet filium; in poſteriori, quod filius ametur a patre. Poſita idea, ponitur propoſitio utraque. Atque adeo judicas: ſi pater amat filium, filius amatur a patre. Et hinc infers, filium a patre amari.

Idem eodem prorſus modo patet in aliis propoſitionibus æquipollentibus. Imo patet, idem eodem modo oſtendi de propoſitionibus quibuſcunque ſe mutuo ponentibus, ut, ſi una vera ſit, altera quoque vera ſit, & contra ſi una falſa ſit, falſa quoque ſit altera.

§. 415.

Illatio per conſequentiã immediatam in caſu conver-

Si de propoſitione univerſaliter negante judices, quod ſit univerſaliter negans, atque recorderis, ſi propoſitio fuerit univerſaliter negans, de omni prædicato negari poſſe ſubjectum; ex propoſitione univerſaliter negante inferes, de omni prædicato propoſitionis datæ negandum eſſe ſubjectum. Ponamus te judicare, quod nullus avarus ſorte ſua contentus ſit, atque perpendere propoſitionem hanc eſſe univerſaliter negantem: recordatus quod de omni prædicato

negari

Digitized by Google

negari poſſit ſubjectum, ſeu in applicatione ad caſum præſentem, quod, ſi nullus avarus ſorte ſua contentus ſit, nullus quoque ſorte ſua contentus ſit avarus, inde inferes: nullum ſorte ſua contentum eſſe avarum. *ſionis ſimplicis.*

Dicitur hæc converſio apud Logicos ſimplex, cujus fundamentum demonſtravimus alibi (§. 454 *Log.*). Vi autem propoſitionis logicæ obtinetur, ne converſam propoſitionis alicujus univerſaliter negantis ullo in caſu demonſtrari opus ſit.

§. 416.

Illatio in altero caſu converſionis ſimplicis.

Si de propoſitione particulariter affirmante judices, quod ſit particulariter affirmans, atque recorderis, ſi propoſitio fuerit particulariter affirmans, etiam de prædicato particulariter affirmari poſſe ſubjectum; ex propoſitione particulariter affirmante inferes, quod de ejus prædicato particulariter affirmari debeat ſubjectum. Ponamus te judicantem, quod quidam doctus ſit moderatus, atque perpendentem, quod hæc propoſitio ſit particulariter affirmans. Recordatus quod de prædicato particulariter affirmari poſſit ſubjectum inferes, quendam, qui eſt moderatus, eſſe doctum, principio nempe logico generali ad caſum præſentem ſpecialem applicato hunc in modum: ſi quidam doctus moderatus eſt, quidam, qui eſt moderatus, doctus eſt.

Principium logicum alibi jam demonſtravimus (§. 455 *Log.*).

§. 417.

Illatio a diviſis ad compoſita.

Si de eodem ſubjecto prædicentur plura vel abſolute, vel ſub eadem conditione, atque judicantes plures hic adeſſe propoſitiones ejuſdem ſubjecti, ſed diverſi prædicati, recordemur, ſi plures ſint propoſitiones ejuſdem ſubjecti, ſed diverſi prædicati, exinde formari poſſe propoſitionem unam ejuſdem ſubjecti, cujus prædicatum ex prædicatis ceterarum compoſitum; inde inferimus in dato caſu ſpeciali, quod ſubjecto conveniat prædicatum ex prædicatis ceterarum propoſitionum compoſitum. Ponamus te judicantem, quod omnis planeta illuminetur a ſole, quod omnis planeta cingatur atmoſphæra, quod omnis planeta ſit corpus mundi totale. Quodſi perpendis, plures hic adeſſe propoſitiones, quarum idem eſt ſubjectum, ſcilicet planeta, ſed prædicata ſunt diverſa, quodque prædicata illa diverſa ſubjecto tribuantur abſolute; recordatus in tali caſu ſubjecto abſolute tribui poſſe prædicatum ex tribus iſtis compoſitum; inde infers, planetam eſſe corpus mundi totale a ſole illuminatum, quod atmoſphæra cingitur. Quodſi dubites, an propoſitio illa, quam in præſente ſupponimus, ſcilicet quod ſubjecto communi plurium propoſitionum tribui poſſit prædicatum ex prædicatis illarum ſimul ſumtis compoſitum, admitti poſſit tanquam vera: ecce tibi ejus demonſtrationem. Si ſubjecto abſolute poſito vel ſub data conditione convenit prædicatum; in priori caſu ratio ſufficiens, cur prædicatum ſubjecto tribui debeat, eſt definitio, in poſteriori conditio adjecta (§. 130 *Ontol.*), adeoque poſito in caſu primo ſubjecto abſolute, in caſu ſecundo ſub eadem conditione, ponitur prædicatum in caſu priori abſolutum, in poſteriori hypotheticum (§. 118 *Ontol.*). Quare ſi plura fuerint prædicata de eodem ſubjecto vi

Digitized by Google

ejuſdem notionis enuntiata diverſis propoſitionibus, poſita notione ſubjecti omnia ſimul ponuntur, conſequenter ex propoſitionibus pluribus formari poteſt una, in qua ſubjecto eadem notione comprehenſo tribuitur prædicatum ex prædicatis plurium propoſitionum compoſitum.

Utimur hoc modo inferendi in demonſtrationibus, quando ex concluſionibus per plures ſyllogiſmos elicitis deducimus propoſitionem unam, quæ tanquam præmiſſa aſſumitur, ut filum ratiocinationis ulterius produci poſſit. Dicitur hæc *illatio a diviſis ad compoſita*, quæ frequentiſſime occurrit in demonſtrationibus geometricis.

§. 418.

Conſequentia a compoſito ad diviſa.

Si ſubjecto tribuitur prædicatum compoſitum ex pluribus aliis, quæ ſigillatim eidem ſalva ejus notione tribui poſſunt, & judicantes prædicatum propoſitionis datæ eſſe reſolubile in plura, quæ ſubjecto eidem prorſus immutato tribui poſſunt, recordamur propoſitionis hujus, ſi prædicatum fuerit reſolubile in plura alia, quæ ſubjecto prorſus immutato ſigillatim tribui poſſunt, inde formari poſſe plures propoſitiones ejuſdem ſubjecti, in quibus prædicata iſta ſigillatim eidem tribuuntur; ex propoſitione data inferemus propoſitionem ejuſdem ſubjecti, in qua prædicatum aliquod ſigillatim eidem tribuitur, quod notionem prædicati propoſitionis datæ ingreditur. Ponamus te judicantem, quod Petrus ſit juvenis doctus, & perpendentem, quod prædicatum ſit compoſitum ex duobus aliis, nempe eſſe juvenem & eſſe doctum, animadvertere, quod utrumque ſigillatim Petro tribui poſſit, cum quis juvenis eſſe poſſit, etiamſi doctus non ſit, & doctus eſſe poſſit, etiamſi non ſit juvenis. Ex propoſitione data, quod Petrus ſit juvenis doctus, utique inferes, quod ſit juvenis, vel etiam quod ſit doctus. Ceterum propoſitio generalis, cujus vi ex propoſitione data infertur altera, eodem modo oſtenditur, quo in propoſitione præcedente evicimus veritatem propoſitionis, quæ principium conſequentiæ largiebatur.

Hic quoque arguendi modus ſubinde in demonſtrationibus Mathematicorum occurrit, diciturque conſequentia immediata a compoſito ad diviſa.

§. 419.

Lemma, quo continetur fundamentum conſequentiæ immediatæ a rectis ad obliqua.

Si tam ſubjectum, quam prædicatum ad formam nominis reductum, ſi talem nondum habuerit, ponatur in caſu obliquo, jam prius ſeparata copula, & eadem utrique accedat notio, ut duæ hinc reſultent propoſitiones; una inde formari poteſt propoſitio vel hypothetica, vel categorica, ſi prior, quam ſubjectum datæ ingreditur, ponatur loco antecedentis in propoſitione hypothetica, vel ſubjecti loco in categorica; poſterior vero loco conſequentis in hypothetica, loco prædicati in categorica. In omni enim propoſitione categorica ſubjectum, quatenus per ejus notionem determinatur prædicatum, & prædicatum, quatenus per ſubjecti notionem determinatur, cum poſita notione ſubjecti ponatur prædicatum (§.131 *Ontol. vel* §.115. *ejuſd.*), idem ens deſignant, adeoque ſibi invicem ſubſtitui poſſunt in notionibus quibuſcunque complexis, ſalva earundem veritate. Quamobrem ſi utrique accedat eadem notio, & tam ſubjectum, quam prædicatum ad formam nominis reductum, ſi talem nondum

dum

Digitized by Google

dum habuerit, ponatur in caſu obliquo abjecta copula, & una propoſitio ſic formata admittatur tanquam vera; etiam altera tanquam vera admitti debet. Quare ſi prior ſumatur pro antecedente, erit poſterior conſequens propoſitionis hypotheticæ (§.407 *Log.*). Ex propoſitione adeo categorica data efficitur hypothetica, ſi ad terminos rectos in obliquos converſos accedat notio quædam communis. Quodſi jam antecedens propoſitionis hypotheticæ convertatur in ſubjectum & conſequens in prædicatum; propoſitio categorica prodit hypotheticæ æquipollens (§.278 *Log.*). Quamobrem ex propoſitione categorica data elicitur quoque categorica alia, ſi ad terminos obliquos accedat notio quædam communis.

Idem confirmatur a poſteriori. Ponamus enim dari propoſitionem categoricam, triangulum eſt figura. Si jam copulam *eſt* abjicias & uterque terminus *triangulum* atque *figura* ponantur in accuſativo, accedente notione communi, actu nempe deſcribentis, veluti *Petrus vel alius quicunque deſcribit triangulum*, & *Petrus vel alius quicunque deſcribit figuram*; duas utique habes propoſitiones, quarum poſita una ponitur altera. Quare ſi prior, Petrus deſcribit triangulum, ponatur pro antecedente; poſterior autem, Petrus deſcribit figuram, pro conſequente; propoſitionem habes hypotheticam, cujus manifeſta eſt conſequentia, ſcilicet ſi Petrus triangulum deſcribit, figuram deſcribit. Quodſi ergo eam revoces ad categoricam, Petrus triangulum deſcribens, figuram deſcribit; propoſitio hæc non minus evidens erit vi datæ, quod triangulum ſit figura. Quodſi indeterminate ſubjectum exprimere velis, ſcilicet per quemcunque; propoſitio hypothetica, ſi triangulum deſcribit, figuram deſcribit: & categorica, quicunque triangulum deſcribit, figuram deſcribit, non minus evidentes ſunt quam in caſu anteriori.

Idem quoque liquet in eo caſu, in quo prædicatum ad formam nominis reducendum, antequam in caſu obliquo poni poſſit. Sit e. gr. propoſitio data: Arbor habet folia. Quoniam hic copula latet in verbo *habet*, ea revocatur ad ſequentem, in qua copula expreſſe ponitur, Arbor eſt ens folia habens, atque in præſenti enuntiatione, arborem eſſe & eſſe ens folia habens, unum idemque ſunt, neque enim in notione arboris præſupponuntur, niſi quæ ad folia determinanda requiruntur. Quodſi jam accedat notio alia, ſcilicet quod quis arborem cædat, ut propoſitio prodeat, aliquis arborem cædit; per ſe patet, quod cædat id, quod folia habet, adeoque veram quoque eſſe hanc propoſitionem, quod aliquis cædat aliquid, quod folia habet, vel aliquis cædat ens folia habens. Qui propoſitionem priorem ponit, alteram tollere nequit. Habemus adeo propoſitionem hypotheticam ex utraque compoſitam: ſi quis arborem cædat, ens folia habens ſeu quid, quod folia habet, cædit: vel categoricam, qui arborem cædit, cædit quid, quod folia habet, vel ens folia habens,

poſito ſcilicet quod arbor folia habeat, quemadmodum ad propoſitiones has eliciendas ſumebatur.

Facillimum eſt cumulare exempla, quibus propoſitionis præſentis veritas continetur. Ecce tibi aliquot. Pluvia guttatim deſtillat. Ergo qui pluviam colligit, is colligit quod guttatim deſtillat, vel ſi quis pluviam colligit, is quod guttatim deſtillat, colligit. Homo hic eſt ebrius. Ergo qui hominem hunc interficit, ebrium interficit. Petrus eſt philoſophus. Ergo qui Petrum aggreditur, philoſophum aggreditur, vel qui cum Petro diſputat, cum philoſopho diſputat, vel qui Petro quid donat, philoſopho donat, vel quod Petro donatur, philoſopho donatur. Promiſcue nimirum quilibet caſus obliquus poni poteſt, cum in probatione non exprimatur, quinam caſus obliquus poni debeat. Continet igitur propoſitio præſens fundmentum *conſequentiæ immediatæ a rectis ad obliqua*, quam vocant Logici. Omiſimus hoc in Logica, quod continetur ſub principio generali propoſitionum ſe mutuo ponentium tanquam ſub genere ſpecies (§. 458 *Log.*). Quoniam tamen intellexi hærere nonnullos circa conſequentiam iſtam immediatam, quando doceri debet, quomodo a propoſitione data, in qua termini ponuntur in caſu recto, perveniatur ad alteram, in qua termini occurrunt in caſu obliquo, id autem vi propoſitionis ſequentis doceri nequeat, niſi propoſitio præſens præmittatur; eam hic per modum lemmatis apponere lubuit.

§. 420.

Modus inferendi in conſequentia a rectis ad obliqua.

Si de propoſitione data categorica judices terminos, ex quibus conſtat, poni in caſu recto, atque recorderis accedente ad utrumque in caſu eodem obliquo poſitum eadem notione, poſſe formari propoſitionem aliam ſive hypotheticam, ſive categoricam, & ſuccurrat notio terminis obliquis adjicienda; ex propoſitione data per immediatam conſequentiam inferes aliam, in qua ſubjectum & prædicatum habent notionem quandam communem adjectam in priori caſu ſubjecto propoſitionis datæ oblique poſito, in poſteriori autem prædicato ejuſdem itidem oblique poſito. Ponamus dari propoſitionem: Triangulum eſt figura. Quodſi jam judices, ſubjectum, nempe triangulum, & prædicatum, ſcilicet figura, poni in caſu recto, atque recorderis poſſe formari propoſitiones, in quibus ponitur uterque terminus in caſu obliquo, accedente notione quadam tertia, veluti quod quis triangulum deſcribat; ex propoſitione data utique inferes, quod, qui triangulum deſcribit, figuram deſcribat. Habes nimirum jam rationem ſufficientem, cur a propoſitione data, Triangulum eſt figura, pervenias ad alteram: Ergo qui triangulum deſcribit, figuram deſcribit, quemadmodum ſupra generaliter oſtendimus (§. 411). Ratio vero illationis patet ex propoſitione præcedente. Similiter ponamus dari hanc propoſitionem: Pater amat liberos. Quodſi propoſitionem hanc convertas in aliam ipſi æquipollentem, Pater eſt amans liberos; apparet, utrumque terminum poni in caſu recto. Quare ſi recorderis, propoſitiones illas eſſe veras (§. 419), in quibus ad terminos iſtos in caſu obliquo poſitos accedit notio quædam communis, atque tibi ſuccurrat patrem offendi poſſe; hinc utique infers: qui patrem offendit, amantem liberos offendit, ſeu eum offendit, qui liberos amat.

Hæc de conſequentiis immediatis ſufficere poſſunt: ex iis enim abunde patere arbitror, tum quo fundamento nitatur illatio, tum quomodo a propoſitione data ad eam perveniamus, quæ per conſequentiam immediatam inde infertur. Duo nimirum hæc a ſe invicem probe diſtinguenda ſunt. De fundamento illationis potiſſimum ſolliciti ſumus in Logica, atque ideo idem ibidem ſtabilivimus, totumque huc redit, quod dentur propoſitiones ſe mutuo

Digitized by Google

mutuo ponentes, ut adeo poſita una, ponatur etiam altera. In modum, quo a propoſitione una tanquam præmiſſa pervenitur ad alteram tanquam concluſionem, inquirimus in Pſychologia. Atque ideo jam potiſſimum oſtendimus ex natura mentis, quomodo vi facultatum ejuſdem a præmiſſa ad concluſionem perveniatur. Notandum vero eſt non opus eſſe, ut quis theoremata iſta, quibus nititur fundamentum conſequentiarum immediatarum, diſtincte cognoſcat, ſi iiſdem in ratiocinando uti velit. Sufficit nota eſſe exempla, ad quorum imitationem argumentamur in caſibus aliis ſimilibus. Et iſtiuſmodi exempla ſic ferente occaſione nobis innoteſcunt ſæpius, ut neceſſitate quadam impulſi in ea delabamur. Neque dubium eſt, modum inferendi per conſequentiam immediatam ita primitus innotuiſſe, antequam ad regulas fuerit revocatus. Qui in notionibus confuſis acquieſcunt, nec fundamentum illarum perſpiciunt, etſi evidentia illationis percellatur eorum animus, nec rationem perſpiciunt, qui fieri poſſit, ut propoſitione quadam data perveniatur ad concluſionem. Neque idem aliter ſeſe habet in ratiocinatione ſyllogiſtica, quemadmodum unuſquiſque ex ſeipſo experiri poteſt.

§. 421.

Quomodo ſtatus mentis ex aliis in ratiocinatione per conſequentiam immediatam naſcatur.

In conſequentiis immediatis ſtatus mentis futurus naſcitur ex præſente mediante præterito. Ex propoſitione enim data per conſequentiam immediatam infertur concluſio, quatenus judicium logicum formas de propoſitione data, & ejus ope recordaris alicujus theorematis de propoſitionibus ſe mutuo ponentibus, & vi hujus ponis propoſitionem, quæ cum data ſimul ponitur (*§.* 411). Jam judicium logicum exprimit ſtatum præſentem, theorema, cujus recordaris, ſtatum præteritum, ſive illud diſtincte conſideres, ſive in exemplo latens confuſe perſpicias, & concluſio, quæ infertur, ſtatum futurum, nec infertur concluſio ex propoſitione data, niſi judicium logicum formetur & theorematis illius recorderis. Status igitur futurus, dum per conſequentiam immediatam ratiocinaris, enaſcitur ex præſente mediante præterito.

Idem confirmatur a poſteriori. Etenim ſi argumentaris: Omnis homo eſt mortalis. Ergo quidam homo eſt mortalis; ad concluſionem non pervenis, niſi judices, propoſitionem datam, omnis homo eſt mortalis, eſſe univerſalem, ſeu univerſaliter verum eſſe, quod homo ſit mortalis, atque perpendas, quod de omni homine prædicari poteſt, idem etiam prædicari poſſe de quibuſdam. Judicium vero, quod propoſitio hæc, omnis homo eſt mortalis, ſit univerſaliter vera, deſignat ſtatum mentis præſentem. Dum recordaris, de quibuſdam hominibus prædicari debere, quod de omni homine prædicatur; judicium, quod olim te tuliſſe meminiſti, exprimit ſtatum præteritum. Denique judicium, quod quidam homines ſint mortales, futurum ſtatum exprimit, qui ex ceteris naſcitur, ſeu nonniſi præviis ceteris in mente locum habet. Status igitur in hoc caſu naſcitur ex præſente mediante præterito.

Quæ igitur de ſyllogiſmis categoricis & hypotheticis (§. 404) & disjunctivis (§. 407) demonſtrata ſunt; ea etiam in conſequentiis immediatis locum habent: id quod probe notandum eſt, ut univerſalitatem principii intelligas, quod modum enuntiat, quo ſtatus mentis unus ex altero conſequitur.

§. 422.

Quomodo ſtatus

Dum aliquid imaginaris, ſtatus mentis, qui futurus erat, enaſcitur ex præſen-

Digitized by Google

mentis ex aliis naſcatur, dum quid imaginamur.

te mediante præterito. Etenim dum aliquid imaginamur, vi perceptionis præſentis producimus præteritam, quæ cum præſente commune quid habet (§.117). Quare cum perceptio præſens conſtituat animæ ſtatum præſentem, præterita vero præteritum &, dum præterita denuo producitur, ſtatus aliquis naſcitur, qui futurus erat (§.584 *Ontol.*); dum aliquid imaginamur, ſtatus mentis, qui futurus erat, naſcitur ex præſente mediante præterito.

Dedimus ſupra (§. 104 & ſeqq.) exempla complura, quæ propoſitionem præſentem illuſtrant atque confirmant, ut adeo eadem huc denuo tranſcribi, vel ab iis diverſa in medium afferri ſupervacaneum exiſtimari debeat.

§. 423.

Quomodo ſtatus præſens ſit gravidus futuri in imaginando.

Quoniam, dum aliquid imaginamur, ex ſtatu præſente producitur qui futurus erat mediante præterito (§.422), & quidem ideo, quia præſens cum præterito commune quid habet (§.117), atque adeo præſens mediante præterito aptus efficitur, ut inde ſequi poſſit futurus; etiam ***dum aliquid imaginamur, ſtatus præſens eſt gravidus futuri, quod a præterito imprægnetur.***

Propoſitionem hanc adjicimus ut appareat principii ſuperioris (§. 409) univerſalitas: quem in finem porro adjicimus propoſitionem ſequentem.

§. 424.

Quomodo idem obtinens in conſequentiis immediatis.

Dum per conſequentiam immediatam aliquid inferimus, ſtatus præſens eſt gravidus futuri, quod a præterito imprægnetur. Eodem fere modo demonſtratur, quo propoſitio præcedens. Nimirum dum per conſequentiam immediatam ex præmiſſa inferimus concluſionem; ſtatus, qui futurus erat, enaſcitur ex præſente mediante præterito (§.421), & quidem ideo, quod præteritus præceſſerit, alias non extiturus, quemadmodum ex anterioribus liquet (§.409 & ſeqq.), conſequenter vi præteriti. Quare cum ſtatus præſens ſit gravidus futuri, quatenus ex eo & vi ejus futurus naſcitur (§.408), & præſens a præterito imprægnetur, quatenus mediante præterito aptus efficitur, ut inde ſequi poſſit futurus, ſeu quatenus accedente præterito ex eo ſequitur qui futurus erat (§. *cit.*); dum per conſequentiam immediatam aliquid inferimus, ſtatus præſens eſt gravidus futuri, quod a præteriro imprægnetur.

Atque ita nos abunde ſatis explicavimus, quæ ad tres mentis operationes penitius intelligendas requiruntur, & regulis logicis uberiorem lucem affundunt. Suo autem tempore patebit, quod non minus lucem affundant regulis moralibus, quibus praxis philoſophiæ moralis continetur.

CAPUT

Digitized by Google

CAPUT IV.

De Diſpoſitionibus naturalibus & Habitibus intellectus.

§. 425.

QUicquid menti ſine prævio exercitio inexiſtit, *natura ineſſe* dicitur: quod vero non inexiſtit, niſi prævio exercitio, *acquiri* dicitur. Utrumque etiam de corpore accipi poteſt. Quare cum exercitium actuum ſpecie vel genere eorundem abſolvatur (§. 195): *Id acquiritur, quod menti vel corpori non inexiſtit niſi iteratis ſæpius actibus ſpecie vel genere iiſdem.*

Quid natura inſit: quid acquiratur.

E. gr. Ars ſcribendi in nobis non exiſtit niſi prævio ſcribendi exercitio: homini itaque naturalis non eſt, ſed acquiritur. Ex adverſo facultas ſentiendi ineſt homini abſque ullo prævio exercitio; adeoque eidem naturalis.

§. 426.

Poſſibilitas acquirendi potentiam agendi, vel patiendi, dicitur *diſpoſitio*, ad agendum ſcilicet, vel patiendum. Quodſi hæc *diſpoſitio* natura inſit, *naturalis* appellatur.

Diſpoſitio quid ſit.

Ita nobis ineſt diſpoſitio naturalis ad ſcribendum: etenim potentiam ſcribendi acquirere valemus. Similiter nobis ineſt diſpoſitio naturalis ad ſaltandum & equitandum ac pugillandum, quia potentiam ſaltandi, equitandi, pugillandi acquirere valemus.

§. 427.

Difficulter agere dicitur, qui actiones ſimplices ad compoſitam requiſitas nonniſi tarde ac interjectis moris edere valet. *Difficultas* adeo *agendi æſtimatur longitudine temporis, actioni ſimplici edendæ impenſi, & mora* (ſeu tractu temporis) *inter ſimplices interjecta, itemque fruſtaneis conatibus.*

Difficultas agendi in quonam conſiſtat.

E. gr. Si quis ſcribere velit, ſingulas literas delineare debet & in una eademque litera plures ductus pennæ neceſſarii ſunt. Sunt adeo tot actus ſimplices, ſeu minus compoſiti, quot literæ delineandæ, ad ſcripturam requiſiti, & in ſingulis literis delineandis tot diſtinguuntur actus magis ſimplices, quot ductus diverſi in una litera obſervantur. Difficulter adeo ſcribit, qui tarde literas depingit & inter ſingularum literarum delineationes a ſcribendo tantiſper ceſſat, ut mora intercedat, qua non ſcribitur. Major adhuc eſt ſcribendi difficultas, ſi quis non continuo ductu pingit literam eandem, ſed ſingulos ductus ſingulis tempuſculis abſolvit, morula quadam inter ſingulos interjecta. Non confundenda eſt hæc difficultas cum impotentia ſcribendi, quando quis ductus literarum nondum delineare valet, ſeu calamum movere nequit, prout litera pingenda poſtulat, & ſi difficultati ſcribendi quidpiam impotentiæ adhæreat.

§. 428.

Difficultati agendi opponitur *Promptitudo agendi*, qua quis actiones ſimplices ad compoſitam requiſitas cito nec ullis inter eas interjectis morulis producere valet. Atque hæc agendi promptitudo eſt id, quod *Habitus* appellari ſuevit.

Habitus quid dicatur.

Ita prompte ſcribit, qui ſine mora non modo ſingulas literas, verum etiam integras voces & totam earum ſeriem ſcribit, atque eidem habitus ſcribendi, quem ſpeciali nomine artem ſcribendi dicimus, tribuitur. Similiter prompte ratiocinatur, qui ſine hæſitatione ratiocinatur ac ratiocinia inter ſe concatenat, quemadmodum fieri ſolet, ubi quis in demonſtrationibus Mathematicorum diu multumque fuerit verſatus, atque tum habitu ratiocinandi pollere dicitur.

§. 429.

Digitized by Google

§. 429.

Diſpoſitio quid dicatur.

Difficultas agendi dicitur *Diſpoſitio*, eaque *naturalis*, ſi natura inſit, ſeu ſine prævio exercitio inexiſtit; *acquiſita* vero, ſi non inexiſtit, niſi prævio exercitio.

Ita difficultas ſcribendi, qualem initio experimur, dum arti addiſcendæ nos applicamus, dicitur diſpoſitio ad ſcribendum, eaque acquiſita, cum non ſine prævio exercitio in nobis exiſtat: eam enim præcedit impotentia ſcribendi, quæ homini naturalis eſt, utut tolli poſſit, quatenus homo per naturam aptus eſt ad artem ſcribendi ſibi comparandam, quatenus nempe per ſtructuram manus atque brachii poſſibiles ſunt motus ad ſcribendum requiſiti. Quare cum agendi poſſibilitas potentiæ nomine veniat (§. 716 *Ontol.*); homini ineſt potentia quædam naturalis ſcribendi remota, quatenus nonniſi difficulter ad actum perduci poteſt ac nonniſi præviis aliis.

§. 430.

Habitus quomodo producatur.

Habitus nonniſi exercitio acquiritur, & diſpoſitio mediante exercitio in habitum convertitur. Quicquid enim acquiritur, nonniſi prævio exercitio acquiritur (§. 425). Ergo etiam habitus qui acquiritur, nonniſi prævio exercitio acquiri poteſt.

Idem oſtenditur per indirectum. Ponamus habitum menti ineſſe ſine prævio exercitio. Eidem igitur natura ineſt, non vero demum acquiritur (§. 425): quod cum hypotheſin evertat, abſurdum eſt.

Confirmatur idem a poſteriori. Ars ſcribendi habitus eſt (*not.* §. 428). Artem vero ſcribendi non acquirimus, niſi prævio exercitio. Similiter promtitudo ratiocinandi habitus eſt (*loc. cit.*); ſed eam non acquiri niſi exercitio manifeſtum eſt. Saltandi & equitandi ars habitus eſt, neque vero hæ artes aliter acquiruntur quam exercitio.

Idem patet de ceteris habitibus quibuſcunque, quos comparandos demum nobis eſſe, ſiquidem nobis ineſſe debeant, conſtat.

Quodſi jam porro homini inſit quædam diſpoſitio in habitum convertenda; habitum nondum ineſſe, ſed demum acquiri debere per ſe patet. Enimvero non acquiritur, ſi nondum inſit, niſi prævio exercitio, quemadmodum modo oſtendimus. Ergo diſpoſitio in habitum converti nequit niſi prævio exercitio.

Maximæ utilitatis eſt noſſe, quod habitus non comparetur niſi prævio exercitio, cum ſic notionem directricem habeamus ad modum, quo habitus datus comparetur, inveſtigandum utilem. Eluceſcet inprimis utilitas in philoſophia morali. Neſcio qui fiat, ut contra principium agant tantum non omnes, quod verum & exploratum nemo non agnoſcit. Ecquid enim frequentius eſt, quam homines ſibi perſuadere, quod habitus animæ poſſideant, etſi exercitationum ſibi non ſint memores, quibus eos ſibi comparaverint? Quid frequentius eſt, quam homines appetere habitus mentis, minime autem ſollicitos eſſe de exercitiis, quibus eos ſibi comparent?

§. 431.

Conſervatio & ulterior perfectio habitus.

Habitus acquiſitus continuo uſu & conſervatur, & perficitur. Quoniam enim exercitio acquiritur (§. 430), impoſſibile eſt, ut amittatur, quamdiu iſtud durat. Quamobrem cum tamdiu duret, quamdiu ex habitu agimus (§. 195), & in hoc ipſo uſus ejuſdem conſiſtat; continuo uſu habitus acquiſitus conſervatur.

Similiter

Digitized by Google

Similiter cum exercitio acquiri debeat, quicquid ad habitum pertinens acquiritur (§.430), habitus autem perficiatur, ſi quid ejus acquiritur, quod nobis nondum inerat, quemadmodum ex notione perfectionis colligere licet (§. 503 *Ontol.*); continuo habitus uſu ulterius perfici debet.

Idem confirmatur a poſteriori. Ita enim experimur artem ſaltandi & equitandi conſervari, eandemque ad gradum exquiſitiorem perduci, ſi continuo ſaltemus ac equitemus. Similiter habitus demonſtrandi, quem tibi comparaviſti, conſervatur &, ſi quid eidem adhuc deeſt, ulterius acquiritur, adeoque perficitur (§. 503 *Ontol.*), ſi in demonſtrando fueris continuus.

Illud probe notandum eſt, ſi quid habitui adhuc deſit, defectu cognito, ad exercitium eſſe deveniendum, quod abſolvitur actionibus, quæ deficiunt: etenim ejuſdem actionis frequens repetitio in cauſa eſt, ut eam poſthac promte edamus. Principium hoc non minus utile eſt quam præcedens, cum jam pateat, quid a nobis fieri debeat, ut habitus ſemel acquiſitus perduret.

§. 432.

Habitus acquiſitus amittitur diu intermiſſo ejus uſu. Aut enim amittitur, dum eo continuo uteris, aut dum uſum ejus diu intermittis. Enimvero conſtat eum conſervari (§. 431), adeoque non amitti, continuo uſu. Amitti igitur debet diu intermiſſo ejuſdem uſu. *Quomodo habitus amittatur.*

Confirmatur idem a poſteriori. Artem enim ſaltandi & equitandi dediſcit, qui per longum temporis ſpatium non ſaltat, nec equitat. Artem demonſtrandi dediſcit, qui per longum temporis ſpatium demonſtrationem nullam concipit. Et idem eodem modo obvium eſt de habitu quocunque alio.

§. 433.

Habitus acquiſitus amittitur & contrarius ſimul acquiritur, editis continuo actionibus eidem contrariis. Etenim ſi actiones habitui acquiſito contrariæ eduntur, ex habitu non agis (§. 28 *Ontol.*), atque adeo uſus ejuſdem intermittitur: quod ubi continuo fit quando agendi occaſio offertur, uſus illius diu tandem intermittitur. Quare cum habitus acquiſitus amittatur diu intermiſſo ejus uſu (§.432); habitus acquiſitus amitti debet editis continuo actionibus eidem contrariis. *Quomodo contrarius habitus ſimul acquiratur.*

Quodſi continuo edantur actiones habitui contrariæ, exercitium eidem contrarium ponitur (§. 195). Quare cum actionibus contrariis habitus contrarius acquiratur (§.430); editis continuo actionibus habitui acquiſito contrariis, habitus eidem contrarius acquiritur.

Patet igitur *per demonſtrata*, habitum acquiſitum amitti & ſimul contrarium acquiri, editis continuo actionibus eidem contrariis.

Maximi momenti eſt hæc propoſitio in moralibus, cum hinc pateat ratio, cur homines ex virtute prolabantur in vitia, ut virtutem dediſcentes vitiis adſueſiant.

§. 434.

Quod experiundo addiſcimus, *a poſteriori cognoſcere* dicimur: Quod *Differentia*

nihil de iis, quæ in nobis ſunt, cognoſcamus, niſi quatenus eorum nobis conſcii ſumus, quod per ſe patet; nihil in nobis a poſteriori cognoſcere valemus niſi ope apperceptionis.

Modum cognitionis a poſteriori uberius declaravi in Logica capite integro (*§. 669 & ſeqq. Log.*), quamvis ibidem quoque tradantur, quæ ad mixtam cognitionem referuntur: neque enim abſque ratiocinatione a poſteriori multum proficere licet, ubi univerſales notiones eaſque diſtinctas tibi comparare volueris, quales in ſcientiis venamur. Quomodo autem in mentis noſtræ cognitione a poſteriori progrediamur, ex ipſa præſente tractatione innoteſcit, ubi nonniſi talia proferimus, quæ a poſteriori nobis innoteſcunt, etſi placeat iſtud cognitionis genus, quo a priori ſimul ſtabiliuntur, quæ a poſteriori innoteſcunt.

§. 437.

Sola imaginatione duce non cognoſcimus niſi quæ fingimus. Imaginando enim non percipimus niſi res antea ſenſu perceptas (§. 117), adeoque nobis non innoteſcit ejus ope, niſi quod jam ante ſenſu duce cognoveramus. Quoniam vero imaginationis vi producta phantaſmata dividere (§. 140), atque componere (§. 143), ſicque phantaſmata rerum ſenſu nunquam perceptarum producere valemus, licet in iiſdem nihil contineatur, quod non jam ante ſenſu fuerat perceptum; ope imaginationis quædam cognoſcimus, quæ ita ſenſu non perceperamus. Enimvero ſi phantaſmatum diviſione ac compoſitione phantaſma rei ſenſu nunquam perceptæ producitur, aliquid fingimus (§. 144). Sola igitur imaginatione duce non agnoſcimus niſi quod fingimus. *Sola vi imaginationis quænam cognoſcantur.*

Quoniam phantaſmatis imaginationis vi productis veritas nonniſi ex accidente ineſt, quatenus ſcilicet contingit ea in eiſdem combinari, quæ ſibi mutuo non repugnant; ubi de cognitione veritatis ſermo eſt, ejus vulgo non habetur ratio. Patebit tamen ſuo loco, facultati fingendi eſſe in arte inveniendi locum, quatenus phantaſmata examini rationis ſubmitti poſſunt, ut eorum appareat realitas, ſi quam habent.

§. 438.

Quicquid a priori cognoſcitur, vi intellectus eruitur. Quicquid enim a priori cognoſcitur, id ratiocinando nobis innoteſcit (§. 434). Sed ratiocinatio intellectus operatio eſt (§. 366). Ergo quicquid a priori cognoſcitur, vi intellectus cognoſcitur. *Quomodo quid a priori cognoſcatur.*

Idem evidentius adhuc oſtenditur ſequentem in modum. Quicquid a priori cognoſcitur, id ratiocinando nobis innoteſcit (§. 434). Enimvero dum ratiocinamur, ob notas, quæ definitionem rei ingrediuntur, in re quadam obvia animadverſas aut quocunque modo deprehenſas eidem tribuimus nomen iſta definitione explicatum (§. 374), conſequenter eidem genus aliquod, vel ſpeciem aliquam convenire judicamus (§. 371); aut ob genus & ſpeciem rei competentem porro tribuimus prædicatum aliquod abſolutum generi vel ſpeciei iſti tribuendum, vel denique ob determinationes quaſdam accidentales præter genus vel ſpeciem rei convenientes eidem tribuimus prædicatum ſub conditione iſtarum determinationum eidem tribuendum (§. 374): nec abſimili modo ratiocinatio ſeſe habet, ſi quando negativa fuerit (§. 384). Quamobrem ſi ratiocinia fuerint categorica,

Digitized by Google

in re, quam cognoſcimus, diſtinguimus determinationes genericas & ſpecificas (§.236 *Ontol.*), aliaſque accidentales, atque prædicata alia vi illarum determinationum eidem convenientia, conſequenter res iſtas diſtincte nobis repræſentamus (§.38), adeoque vi intellectus (§.275). Quodſi fuerint hypothetica, vel disjunctiva, ex judicio uno de re quadam admiſſo tanquam vero vi propoſitionis hypotheticæ, vel disjunctivæ judicas, admittendum quoque eſſe de re eadem judicium quoddam aliud (§.388. 390). Nec aliter ſeſe res habet in conſequentiis immediatis (§.411 & ſeqq.). Enimvero dum judicamus, in ſubjecto diſtinguimus prædicatum eidem tribuendum a determinationibus, vi quarum eidem tribui debet (§.343.348), vel ab eodem removendum (§.345), adeoque denuo rem iſtam tibi diſtincte repræſentas (§.38), conſequenter vi intellectus (§.275). Quamobrem ſive per ratiocinia categorica, ſive hypothetica & disjunctiva, ſive denique per conſequentias immediatas ad judicium aliquod antea nobis incognitum perveniamus; vi intellectus ad idem pervenitur, conſequenter quicquid a priori cognoſcitur, vi intellectus cognoſcitur.

Ex hac propoſitione intelligitur, intellectus cultura opus eſſe, ubi cognitio, quæ a priori acquiritur, curæ cordique tibi fuerit.

§. 439.

Concurſus omnium operationum mentis ad cognitionem a priori.

Ad cognitionem, quæ a priori datur, omnes in univerſum intellectus operationes concurrunt. Intellectus enim operationes tres ſunt, notio, judicium, atque diſcurſus ſive ratiocinatio (§.325). Enimvero quando ratiocinamur, ex judiciis quibuſdam præviis alia formamus (§. 366), conſequenter cum ratiocinatio ſit tertia, judicium ſecunda mentis operatio (§. 53 *Log.*); tertiæ intellectus operationi locus non eſt ſine ſecunda. Porro quando judicamus & quidem determinate, quemadmodum in ratiocinatione opus eſt (§.374. 384 &c.), in idea ſubjecti determinationes ſingulas a ſe invicem & a re, cui inſunt, & adſunt, diſtinguimus, vi quarum prædicatum eidem tribuendum, ſive eædem intrinſecæ fuerint, ſive extrinſecæ (§. 348), conſequenter primæ mentis operationi quoque locus eſt (§.331). Quare cum ratiocinando eruatur, quicquid a priori cognoſcitur (§. 434); ad cognitionem, quæ a priori eſt, omnes mentis operationes concurrunt.

Idem intuitiva quadam ratione a poſteriori intelligitur, ſi acumen mentis in demonſtrationem aliquam in ratiocinia ſua reſolutam (§ 551 & ſeqq. *Log.*) convertas.

Ex propoſitione præſente intelligitur, tanto aptiorem unumquemque eſſe ad res a priori cognoſcendas, quanto ſingulas intellectus operationes promptius elicere valet. Quamobrem præſens de facultatibus mentis tractatio utilitate ſua non caret, cum hac cognitione plurimum juvemur in veritate inveſtiganda & ab aliis propoſita diſtincte concipienda.

§. 440.

Soliditas quid ſit.

Habitus diſtincte ratiocinandi & ratiocinia concatenandi dicitur *Soliditas*, intellectus ſcilicet.

Nimi-

Digitized by Google

Nimirum non ſimpliciter ratiocinandi habitus ſoliditatis nomine venit; ſed quatenus ratiocinationes ſunt diſtinctæ & earum quoque concatenatio diſtincta eſt.

§. 441.

Diſtinctè ratiocinatur, qui ſucceſſive ſingula judicia format, prout ratiocinium ingrediuntur. *Diſtincta ratiocinatio quænam.*

Quoniam in ſuperioribus docuimus (§. 393 & ſeqq.), quo ordine judicia in ratiociniis ſibi invicem ſuccedant, ſi naturali mentis impetu fiunt, nec quicquam coacti admittitur, facultatibus mentis inferioribus perperam ſeſe ingerentibus; non opus eſt, ut diſtinctam ratiocinationem porro hic explicemus. Ejus quoque ideam animo ingenerat, qui demonſtrationes Mathematicorum eo modo reſolvit, quo idem fecimus (§. 551 & ſeqq. *Log.*), ac ad imitationem hujus analyſeos demonſtrationes evolvit, ubi in iis concipiendis verſatur: fit ita, quod multas admittat crypſes, ut ſyllogiſmorum genuina forma minime appareat.

§. 442.

Tanto quis ſolidior eſt, quo in probandis principiis propius accedit ad notiones irreſolubiles. Quoniam notiones irreſolubiles, ſeu quæ in alias ſimpliciores reſolvi nequeunt, ſunt omnium primæ; propoſitionibus reſpondent, quæ probationem ulteriorem non recipiunt. Quare ſi quis principia demonſtrandi, quæ ſunt præmiſſæ generales in ratiociniis (§. 561 *Log.*), eo uſque continuare valet, donec ad notiones irreſolubiles propius accedat; is diſtincta ratiocinia eorumque concatenationem tanto longius continuare valet, quo propius ad iſtas accedit. Quoniam itaque ſoliditas in habitu diſtinctè ratiocinandi & ratiocinia concatenandi conſiſtit (§. 440), habitus hic vero tanto major eſt, quo longius quis illam catenam producere poteſt; tanto utique quis ſolidior eſt, quanto in probandis principiis propius ad notiones irreſolubiles accedit. *Gradus ſoliditatis unde prodeāt.*

Præſens propoſitio fundamentum graduum ſoliditatis continet. Ex eadem vero apparet, ſoliditatem in tertia mentis operatione eſſe, quod in prima eſt profunditas. Habet enim aliquid ſimilitudinis analyſis notionum, de qua ſupra diximus (§. 339), cum analyſi demonſtrationum, quam alias exhibuimus (§. 551 & ſeqq. *Log.*). Sicuti enim analyſi notionum notio rei reſolvitur in notiones eorum, quæ ipſam ingrediuntur, & notiones horum ſingulæ denuo in alias ſimpliciores, quamdiu datur; ita analyſi demonſtrationum demonſtratio data reſolvitur in ratiocinia, quæ eam ingrediuntur, & principiorum demonſtrandi demonſtrationes denuo reſolvuntur in ſua ratiocinia, quamdiu datur. Quemadmodum itaque profunditas ex analyſi notionum; ita ſoliditas ex analyſi demonſtrationum æſtimatur.

§. 443.

Qui ſolidus eſt, habitu demonſtrandi & probandi pollet. Qui enim ſolidus eſt, habitu diſtinctè ratiocinandi & ratiocinia concatenandi pollet (§. 440). Quare cum in demonſtratione ac probatione quacunque legitima ſyllogiſmi concatenentur (§. 496. 498 *Log.*), quibus ratiocinia diſtinctè proponuntur (§. 332 *Log.*); qui ſolidus eſt, demonſtrandi habitu pollet. *Quinam habitu demonſtrandi polleat.*

Hinc Geometræ dicuntur ſolidi, quod habitu demonſtrandi polleant: & ſtudio mathematico, præſertim geometrico non ſine laude incumbentes cæteris viris eruditis ſolidiores eſſe dicuntur, quod eodem demonſtrandi habitum ſibi comparent, quo probationes inſufficientes, quales vulgo occurrunt, a ſufficientibus diſtinguunt, nec in præbendo aſſenſu nondum ſufficienter probatis adeo faciles ſunt. Commendatur itaque hoc etiam nomine ſtudium mathematicum ad intellectum perficiendum, quatenus ejuſdem tractatione ſolidi efficimur.

§. 444.

§. 444.

A quonam demonſtrationes cõſummatæ proveniant.

Qui ſolidus eſt demonſtrationes conſummatas dare valet, & contra. Qui enim ſolidus eſt, diſtincte ratiocinari & ratiocinia concatenare valet (§. 440). Quare cum diſtincte ratiocinetur, qui ſucceſſive ſingula judicia format, prout ratiocinia ingrediuntur (§. 441); qui ſolidus eſt, is in demonſtrando nullum principium prætermittit, quod demonſtrationem ingredi fas eſt, adeoque demonſtrationem condit completam (§. 854 *Log.*), atque propoſitiones ſingulas eo ordine collocat, quo in analyſi demonſtrationis comparent, ut & ratio appareat cur jam ratiocinanti ſuccurrant, & legitima ratiociniorum concatenatio eluceat, conſequenter demonſtrationem condit ordinatam (§. 799 *Log.*). Jam vero demonſtratio, quæ & ordinata eſt, & completa, conſummata eſt (§. 855 *Log.*). Quamobrem qui ſolidus eſt, demonſtrationes conſummatas dare valet.

Ponamus jam ex adverſo, quod quis dare poſſit demonſtrationes conſummatas. Quoniam demonſtrationes conſummatæ ſunt ordinatæ completæ (§. 855 *Log.*); ideo demonſtrationes completas eaſque ordinatas dare valet. Jam vero in demonſtrationibus completis continentur omnia demonſtrandi principia vel explicite, vel implicite, prout res ipſa exigit, ut vel explicite afferantur, vel implicite demonſtrationem ingrediantur (§. 854 *Log.*), & in demonſtratione ordinata propoſitiones ſingulæ eo ordine ſe invicem excipiunt, quo in ratiociniorum ſerie, in quam demonſtratio reſoluta abit, continentur (§. 799 *Log.*). Quamobrem qui demonſtrationes conſummatas dare valet; ei perſpectæ ſunt propoſitiones ſingulæ, quæ demonſtrationem ingrediuntur, idemque novit, quo ordine collocandæ ſint in ſingulis ratiociniis, & quo ordine ipſa ratiocinia ſe invicem excipere debeant, conſequenter ſucceſſive ſingula judicia formare valet, prout ratiocinia ingrediuntur, adeoque diſtincte ratiocinatur (§. 441), atque ratiocinia legitime concatenat. Qui ergo demonſtrationes conſummatas dare valet, is ſolidus eſt (§. 440).

Non eſt, quod objicias in ſcriptis ſummorum Mathematicorum occurrere demonſtrationes inconſummatas, quas tamen ſoliditatis laude privari nemo non abſonum judicabit. Enimvero non una eſt reſponſio. Fieri nimirum poteſt, ut quis ſtudio det demonſtrationes inconſummatas, ſicuti multi demonſtrationes prorſus omittunt, quas dare poterant, vel ut lectorem in partem quandam inventoris vocent, eum voluptate hinc reſultante non privaturi, quemadmodum *Carteſio* viſum fuiſſe conſtat; vel ne vileſcant, quæ nimis facile intelliguntur, quemadmodum viro inſigni *de Tſchirnhauſen* placuit; vel ut profanum vulgus a lectione arceatur, quod de utilitate ex quæſtu ſtatuens veritates pretioſas æſtimare minime novit, quemadmodum philoſophis olim Græcis ac inter hos *Ariſtoteli* arriſiſſe novimus; vel denique alia quacunque de cauſa. Abſit igitur ut quis exiſtimet, eum demonſtrationes conſummatas dare non potuiſſe, qui inconſummatas dedit! Enimvero demus Mathematicum quendam inſignem demonſtrationes conſummatas dare minime poſſe! Non ideo omnis ipſi deneganda erit ſoliditas, ſed aliquis ſaltem ejus gradus: ſolidior utique futurus, ſi dare valeret. Ecquis vitio vertet, virtutem aliquam moralem ita definiri, ut ſummum comprehendat gradum, etſi qui ejus laude fruuntur, eum attingere non poſſint? Fixum requirunt diſciplinæ terminorum ſignificatum, qui adeo gradui, quem hic vel ille

attigit,

Digitized by Google

attigit, attemperari nequit, fixus quippe non futurus, cum nulla ratio ſuadeat, ut in definiendo hunc potius gradum reſpicias, quam alium.

§. 445.

Quenam ſolidus admittat tanquam vera.

Qui ſolidus eſt, non admittit tanquam vera, niſi ſufficienter probata, atque ſufficienter explicata. Qui enim ſolidus eſt, habitu demonſtrandi pollet (§. 443), adeoque judicare valet, utrum quid ſit ſufficienter probatum, nec ne. Quamobrem cum non ignoret, propoſitionem eſſe veram, quæ demonſtrari poteſt (§. 544 *Log.*), & tum eandem nobis eſſe certam, ſi prædicatum ſubjecto convenire demonſtrare valemus (§. 568 *Log.*), vel quod eidem conveniat obſervamus (§. 567 *Log.*); utique tanquam verum non admittet niſi ſufficienter probatum.

Jam vero exploratum eſt, nos judicare haud quaquam poſſe, utrum propoſitio ſit ſufficienter probata nec ne, quamdiu terminus quidam in ea occurrit, quem penitus nondum intelligimus, conſequenter quando propoſitio nondum ſufficienter explicata, cum ignoretur, quid probari debeat. Quare cum, qui ſolidus eſt, non admittat niſi ſufficienter probata *per demonſtrata*; idem nec admittere valet niſi ſufficienter explicata.

Accidit hinc, ut ſolidus nonnullis dicatur, qui non admittit niſi ſufficienter probata & explicata, quamvis non ſatis accurate. Differunt enim eſſe ſolidum & ſolida diſcernere ab iis, quæ talia non ſunt. Solidus tunc demum erit, ſi ipſe ſufficienter explicet ac probet, quæ affirmat, vel negat: id quod ſequente propoſitione oſtenditur.

§. 446.

Quinam ſit ſolidus.

Qui ſufficienter probat, quæ affirmat, vel negat, ſolidus eſt. Quoniam enim ideo propoſitionem datam probamus, ut certi reddamur eam eſſe veram, propoſitio vero tum demum nobis certa eſt, quando demonſtrare valemus prædicatum ſubjecto convenire (§. 568 *Log.*); qui ſufficienter probat, quæ affirmat, vel negat, eadem demonſtrat &, ubi nulla ex parte deſiderari patitur induſtriam ſuam, demonſtrationes dat completas atque ordinatas (§. 854. 799 *Log.*), adeoque conſummatas (§. 855 *Log.*). Enimvero qui demonſtrationes conſummatas dare valet, ſolidus eſt (§. 444); ſolidus igitur eſt, qui ſufficienter probat, quæ affirmat, vel negat.

Patet igitur, ſolidum definiri poſſe per eum, qui ſufficienter probat, quæ affirmat, vel negat, modo conſtet quidnam ſufficienter probetur, nempe quod evincitur per demonſtrationes, eaſque inprimis conſummatas. Quoniam vero demonſtrationes iſtas ingrediuntur quoque principia a poſteriori ſtabilita; per ſe patet, ad ſufficientem probationem quoque requiri, ut a poſteriori ſtabiliantur, quæ ab experientia hauriuntur.

§. 447.

Nexus probationis & explicationis ſufficientis.

Qui ſufficienter quid probat, idem quoque ſufficienter explicat. Qui enim ſufficienter quid probat, is idem demonſtrat, quemadmodum ex demonſtratione præcedente patet. Enimvero ſi qua propoſitio demonſtratur, ex iis, quæ notionem ſubjecti ingrediuntur, ſeu de eodem ſumuntur, ratiocinando colligitur prædicatum (§. 551 & ſeqq. *Log.*), conſequenter antequam demonſtratio inchoari poteſt, enumerandæ ſunt determinationes ſubjecti, quarum vi prædicatum eidem tribuitur, & notio prædicato reſpon-

Digitized by Google

reſpondens communicanda, ut conſtet, quid ex illis colligi debeat. Sufficienter igitur eandem explicat (*§.1129 Log.*), conſequenter qui eandem ſufficienter probat, eam etiam ante ſufficienter explicat.

Patet igitur ſufficientem eorum, quæ affirmantur & negantur, explicationem & ſufficientem probationem neceſſario inter ſe connecti, ita ut hac poſita ponatur etiam illa, etſi non vice verſa poſita illa hæc quoque ponatur.

§. 448.

Solida doctrina quænam dicatur. *Solida doctrina* dicitur, quæ conſtat propoſitionibus ſufficienter probatis ſeu demonſtratis, adeoque & ſufficienter explicatis (*§.447*).

Solidam doctrinam proponere ſtudemus in ſcriptis noſtris, ringentibus licet adverſariis, qui ſibi ab eadem metuunt. Rationes patent ex ſequentibus.

§. 449.

Qua methodo doctrina ſolida tradatur. Quoniam in methodo philoſophica, quæ cum mathematica eadem (*§.139 Diſcurſ. prælim.*), non utendum eſt terminis, niſi accurata definitione explicatis (§.116 *Diſc. præl.*), nec principiis niſi ſufficienter probatis (§. 117 *Diſc. præl.*), neque admittitur propoſitio, niſi quæ ex principiis ſufficienter probatis deducitur (§.118 *Diſc. prælim.*); *Doctrina methodo philoſophica, ſeu mathematica propoſita ſolida eſt.*

Abſit autem, ut quis ſibi perſuadeat, ſe ſolidam propoſuiſſe doctrinam, ubi methodum mathematicam, quam nos & philoſophicam dicimus, infeliciter imitatur, ut externam ejus ſpeciem ſaltem mentiatur imitamentum! Diſtinguet doctrinam ſolidam ab ea, quæ ad ſpeciem ſaltem compoſita eſt, qui methodi leges ex Logica perſpectas accurata Matheſeos ac philoſophiæ noſtræ tractatione ſibi familiares reddidit, ut eas prompte explicare poſſit.

§. 450.

Quinam eam poſſideat. *Cui ſcientia eſt, is ſolidus eſt & doctrinam ſolidam poſſidet.* Cui enim ſcientia eſt, is ea, quæ ſcit, demonſtrare (§.598 *Log.*), atque adeo ſufficienter probare valet (*per demonſtrata in* §. 446). Enimvero qui ea, quæ affirmat vel negat, ſufficienter probare valet, ſolidus eſt (§. 446). Ergo cui ſcientia eſt, is ſolidus eſt.

Similiter qui ea, quæ affirmat vel negat, hoc eſt, ſingulas, quas tuetur propoſitiones (*§.41.204 Log.*), demonſtrare vel ſufficienter probare valet, is doctrinam ſolidam habet (§. 448). Ergo cui ſcientia eſt, is doctrinam ſolidam poſſidet.

Si quis attentior fuerit ad ea, quæ hic demonſtrantur; differentiam inter ſcientiam & ſoliditatem animadvertet. Nimirum ſoliditas ſpectatur in intellectu citra reſpectum ad cognoſcibilia, quæ animo comprehendimus, attendendo tantummodo ad modum, quo circa cognoſcibilia verſamur; ſcientia vero includit cognoſcibilia, quæ nobis innotuere, atque eadem exprimit cum modo cognitionis, quatenus is per applicationem ineſt ipſi cognitionis actui ſingulari. Apparet itaque arctus ſoliditatis ac ſcientiæ nexus, ita ut non detur ſcientia ſine aliquo ſoliditatis gradu. Æſtimantur autem gradus ſcientiæ ex multitudine eorum, quæ ſcimus: gradus autem ſoliditatis, cui cum objecto nihil eſt negotii, alio prorſus fundamento nituntur (§. 442).

§. 451.

Quantū ſciamus. *Tantum ſcimus, quantum memoria retinemus.* Pone enim, te quid memoria non retinere: ejus ergo ideam animo reproducere reproductamque recognoſcere minime vales (§.180). Quare cum ea ſciamus, quæ demonſtrare

Digitized by Google

ſtrare valemus (*§.598 Log.*), ea vero, quorum ideam reproducere ac reproductam cognoſcere minime valemus, multo minus demonſtrare valemus, quia hic potiſſimum reſpicimus ad objectum cognitionis (*not.* §.450); quorum ideam reproducere minime valemus, conſequenter quorum nulla nobis amplius eſt idea, ea nec ſcimus. Ergo non ſcimus, niſi quæ memoria retinemus, ſeu, quod perinde eſt, tantum ſcimus, quantum memoria retinemus.

Propoſitio pervulgata eſt; ſed hic eam ad fixam notionem terminis philoſophicis conformen reduximus.

§. 452.

Scientia quando pereat.

Quoniam qui rei oblitus eſt, ejus ideam reproducere vi imaginationis nequit (§.216), adeoque nec eam memoria amplius retinet (§.180): *qui ejus, quod ſciverat, obliviſcitur, ipſius amplius ſcientiam non habet.*

Unde patet, quomodo ſcientia, quam nobis comparavimus, imminui poſſit.

§. 453.

Oblivio quãdo nõ noceat habitui acquiſito.

Habitus diſtincte ratiocinandi ac ratiocinia concatenandi remanet, etiamſi obliviſcaris eorum, de quibus diſtincte ratiocinatus habitum iſtum tibi comparaſti. Habitum enim diſtincte ratiocinandi ac ratiocinia concatenandi tibi comparaſti, non quod de iis præciſe rebus ratiocinatus es, de quibus diſtincta ratiocinia formaſti & formata concatenaſti; ſed quod tantummodo ratiocinia formaſti & concatenaſti ac hoc ipſo notionem diſtinctæ ratiocinationis & legitimæ ratiociniorum concatenationis tibi comparaſti (§.430). Quoniam itaque objectum, de quo ratiocinatus es, ad hoc nil quicquam confert, ut intelligas, cur habitum diſtincte ratiocinandi & ratiocinia concatenandi tibi comparaveris; ſed ſola ſufficit actuum ratiocinationis ac concatenationis frequentia; ratio quoque ſufficiens illius habitus in ſola horum actuum frequentia continetur, nec quicquam ad eam facit objectum, de quo ratiocinia diſtincta formaſti & concatenaſti (*§. 56 Ontol.*). Quare cum poſita ratione ſufficiente habitus ponatur & ipſe (*§.118 Ontol.*), adeoque ad hoc, ut ponatur, vel tollatur, nil quicquam faciat, quod ad rationem ſufficientem non pertinet; habitus quoque diſtincte ratiocinandi & ratiocinia concatenandi adhuc poni, adeoque remanere poteſt, etiamſi oblitus fueris eorum, de quibus diſtincta ratiocinia formaſti & formata concatenaſti.

Patet hinc habitum diſtincte ratiocinandi & ratiocinia legitime concatenandi conſervari, quem ſtudio mathematico tibi comparaſti, etiamſi Matheſeos prorſus obliviſcaris, modo habitu illo utaris extra Matheſin (§. 431). Quamobrem ſtudium mathematicum, quod comparandi iſtius habitus gratia, nemo non exquiſita induſtria tractare debet, non eſt inutile, etiamſi nullus ſit tibi futurus olim theorematum uſus, ſed ſingula in ſpem futuræ oblivionis addiſcantur.

§. 454.

Ars inveniendi quid ſit & quod detur.

Habitus ex veritatibus cognitis alias incognitas colligendi dicitur *Ars inveniendi*. Exemplo inprimis Mathematicorum probatur, quod *detur ars inveniendi*. Conſtat nimirum eos ex iis propoſitionibus, quas demon-

Digitized by Google

ſtrant, continuo alias eruere, quæ antea ignorabant. Imo etiam in Aſtronomia ex obſervationibus talia deducunt, quæ non obſervarunt, imo quæ nec reperta obſervari poſſunt. Integræ quoque dantur diſciplinæ, quæ artes inveniendi ſpeciales ſunt, veluti Arithmetica, Trigonometria & in primis Algebra. Quod vero etiam extra Matheſin arte inveniendi opus ſit, non minus a poſteriori probari poteſt. Exemplo docui, quomodo ars inveniendi exerceri poſſit in *Tentamine de vera cauſa multiplicationis frumenti*, patrio idiomate aliquoties recuſo.

Artem hanc inveniendi data opera explicaturi ſumus, ceteris philoſophiæ partibus abſolutis, ſiquidem Deus nobis vires animi ac corporis tamdiu conſervaturus ac otium largiturus, ut telam cœptam pertexere liceat.

§. 455.

Ars inveniendi quotuplex.

Quoniam quicquid cognoſcitur, vel a priori cognoſcitur, vel a poſteriori (§. 435); *ars inveniendi duplex eſt*, nimirum *ars inveniendi veritatem a poſteriori, & ars inveniendi eandem a priori*.

Quamobrem olim artem inveniendi tradituri totam tractationem in duas dividemus partes, quarum altera tradet modum inveſtigandi veritatem latentem a poſteriori; altera vero modum eandem eruendi a priori: quemadmodum fecimus in Logica, ubi uſum aliquem Logicæ in arte inveniendi monſtraturi aliqua hujus artis prælibavimus (*Part. 2. Sect. 2. Cap. 1. & 2*).

§. 456.

Obſervationis & experimenti differentia.

Obſervatio eſt experientia, quæ verſatur circa facta naturæ ſine noſtra opera contingentia. *Experimentum* eſt experientia, quæ verſatur circa facta naturæ, quæ nonniſi interveniente opera noſtra contingunt.

Definitionem experimenti jam dedimus alibi (§. 747 *Log.*); eam tamen hic repeti conſultum duximus, ubi eam ab obſervatione diſcerni neceſſarium fuit. Exemplis differentia inter obſervationem & experimentum fit clarior. E. gr. Cælum obducitur nubibus nulla noſtra opera intercedente. Cum nubes præſentes intuemur nobiſque conſcii ſumus ejus, quod videmus; cælum nubibus obductum eſſe obſervamus. Enimvero ſi ope antliæ pnevmaticæ ex globo cupreo cavo aer educitur & ad bilancem appenſus levior deprehenditur, quam fuerat ante, cum aere plenus eſſet; experimento mihi innoteſcit, globum aere plenum eſſe vacuo graviorem: neque enim globus evacuatur niſi opera mea interveniente, nec adeo levior efficitur ſine opera mea.

§. 457.

Ars inveniendi a poſteriori quotuplex.

Ars inveniendi a poſteriori veritatem incognitam eruit vel ex obſervationibus, vel ex experimentis. A poſteriori enim cognoſcimus quod experiundo cognoſcimus (§. 434). Quoniam itaque experientia vel in numero obſervationum, vel experimentorum eſt (§. 456); ars quoque veritatem a poſteriori inveniendi vel ex obſervationibus, vel ex experimentis eruere debet.

Duplex adeo datur ars inveniendi a poſteriori, ſcilicet ars obſervandi & ars experimentandi.

§. 458.

Artis obſervandi definitio.

Ars obſervandi eſt, qua veritates ex obſervationibus eruuntur.

Utuntur hac arte Phyſici ac Medici, ac inprimis Aſtronomi. Utimur quoque eadem in Pſychologia empirica, quam hic tradimus.

§. 459.

Artis experi-

Ars experimentandi eſt, qua experimentis veritates eruuntur.

Hac

Digitized by Google

Hac arte utuntur hactenus Phyſici fere ſoli: eidem tamen locus eſt in omni philoſophia, ipſa Theologia naturali. Quamobrem aliquoties me jam monuiſſe memini, quod detur etiam Theologia naturalis experimentalis, imo philoſophia experimentalis ad omnes omnino philoſophiæ partes extendatur. *mentandi definitio.*

§. 460.

Veritas quomodo a priori eruatur. *Si veritas a priori eruitur; ex notionibus, hoc eſt, definitionibus ac propoſitionibus per ratiocinia colligitur.* Ad cognitionem enim, quæ a priori datur, omnes in univerſum intellectus operationes concurrunt (§. 439), conſequenter notio, judicium & diſcurſus ſeu ratiocinatio (§. 325). Enimvero judicia nova ex aliis præviis formantur ratiocinando (§. 366), adeoque definitiones & propoſitiones cognitas ad objecta, de quibus meditamur, applicando (§. 356 & ſeqq.). Quare ſi a priori veritas eruenda, ex definitionibus ac propoſitionibus, ſeu notionibus jam acquiſitis colligenda.

Confirmatur idem a poſteriori exemplo Mathematicorum, qui hac arte potiſſimum utuntur. Si quis in Algebra cum attentione ad talia fuerit verſatus, veritatem propoſitionis abunde perſpicit.

§. 461.

Artis inveniendi a priori definitio. Hinc *Ars inveniendi a priori*, quæ per eminentiam *Ars inveniendi* dicitur, eſt, qua ex notionibus acquiſitis, hoc eſt, ex definitionibus ac propoſitionibus jam cognitis ratiocinando colligitur veritas adhuc incognita.

Ars inveniendi a priori, ſi a Matheſi pura diſceſſeris, cum arte obſervandi ac experimentandi conjungenda. Exemplo nobis ſunt Aſtronomi, qui artem inveniendi veritatem a priori cum arte obſervandi conjungunt. Exemplo ſunt Phyſici, qui eandem cum arte experimentandi combinant, imo cum arte obſervandi & experimentandi ſimul.

§. 462.

Quenam ars inveniendi a priori præſupponat. Quoniam veritates a priori non inveniuntur, niſi ex definitionibus ac propoſitionibus cognitis (§. 461); *quo plures definitiones ac propoſitiones quis jam cognovit, eo ad inveniendum veritatem latentem a priori aptior: ſi cui vero nullæ adhuc perſpectæ ſunt, is in inveniendo inanem operam ſumit.*

Quamobrem ſi multæ jam proſtant definitiones ac propoſitiones ab aliis inventæ, eas ſibi ante perſpectas reddere debet, qui animum ad inveniendum applicat, quam de veritate proprio Marte eruenda cogitet. Non ignota mihi ſunt exempla eorum, qui, cum præclara præſtare potuiſſent, oleum ac operam omnem perdiderunt, quod præcipitato gradu ad inveniendum procederent.

§. 463.

Requiſitum alterum inventoris. Et quia veritas a priori ratiocinando colligitur (§. 461); *veritatem a priori inveſtigaturus habitu ratiocinandi polleat neceſſe eſt*, conſequenter cum ſoliditas in habitu diſtincte ratiocinandi & ratiocinia concatenandi conſiſtat (§. 440), *inventorem ſolidum eſſe oportet.*

Equidem diſtincta ratiocinatio in inventore non abſolute neceſſaria, cum vel experientia doceat, multis iiſque egregiis inventis celebres a diſtinctis ratiociniis eſſe alienos, imo ſubinde diſtinctæ ratiocinationis, ac legitimæ ratiociniorum concatenationis ne quidem diſtinctam habere notionem: nemo tamen negaverit, ratiocinationem diſtinctam non uno nomine præferendam eſſe confuſæ, qui utriuſque differentiam expertus eſt, quemadmodum alio loco oſtenſurus ſum.

Digitized by Google

§. 464.

Principia, quibus uſi primi inventores.

***Primi inventores ex veritatibus vulgo obviis, quas invenerunt, collegerunt*:** Veritas enim latens eruitur ex veritatibus jam cognitis (§. 461). Quare cum primis inventoribus veritates aliæ cognitæ non fuerint, niſi quæ etiam vulgo obviæ erant; ex veritatibus vulgo obviis collegerunt, quas invenerunt.

Hinc videmus ipſum *Euclidem* in Elementis notiones communes, quibus confuſis utitur vulgus in ratiocinando, ad diſtinctas reduxiſſe, & ope earum ex figurarum definitionibus obviis theoremata ac problematum reſolutiones deduxiſſe. Oſtendi in Ontologia, non unum occurrere in Elementis *Euclideis* axioma, cui non reſpondeat notio quædam communis, ac ideo ibidem principia ontologica ad notiones communes reduxi. Imo obſervavi, ipſa Algebræ, ac ſcientiæ hac ſuperioris, unde principia ſua mutuatur, principia a notionibus vulgi derivari, nec niſi per has penitus intelligi ac demonſtrari. Ex his vero jam patet ratio, cur primi in aliquo genere inventores non eo uſque progrediantur, quo poſtea ſucceſſores, ipſorum inventis in rem ſuam uſi, progrediuntur.

§. 465.

Syllogiſmorum in inveniendo uſus.

***Syllogiſmi ſunt medium inveniendi veritatem*.** Per ſyllogiſmos ratiocinia diſtincte exprimuntur (§. 332 *Log.*), conſequenter iiſdem utendum, quando diſtincte ratiocinamur. Jam vero per ratiocinia colligitur ex definitionibus ac propoſitionibus cognitis, quod a priori invenitur (§. 460), & inventorem ſolidum eſſe oportet (§. 463), adeoque diſtincte ratiocinari (§. 440). Uti igitur debet ſyllogiſmis. Quamobrem cum inventoris finis ſit veritatis latentis inveſtigatio (§. 932 *Ontol.*), atque ex ſyllogiſmo intelligatur, quomodo hunc finem conſequatur (§. 366), conſequenter is rationem contineat cur finis intentus ad actum perducatur (§. 56 *Ontol.*); ſyllogiſmus medium eſt inveniendi veritatem (§. 937 *Ontol.*).

Communiter ſyllogiſmum a ratiocinio non diſtinguunt, quemadmodum nec propoſitionem ſeu enuntiationem a judicio. Atque tunc multo evidentius eſt, ſyllogiſmos eſſe medium inveniendæ veritatis. Neque enim legitime ratiocinamur, niſi ratiocinia regulis ſyllogiſticis conveniant, quas ex legibus ratiocinandi ſupra ſtabilitis deduci ex Logica patet. Cumque paulo ante monuerimus (*not.* §. 463), ratiocinationi diſtinctæ non unam eſſe prærogativam, ob quam confuſæ merito præfertur; optandum omnino foret ut inventores diſtinctis ratiociniis adſueſcerent, nec a forma ſyllogiſmorum recederent, multa tædia, quæ alias devorare debent, evitaturi ac plures lapſus, quos non facile advertunt, declinaturi.

§. 466.

Quando per ratiocinia propoſitio vera non neceſſario inferatur.

***Si ratiocinia regulis logicis non fuerint conformia; per ea non neceſſario infertur propoſitio vera*.** Etenim ſi ratiocinia regulis logicis conformia non ſunt; nec legibus ratiocinandi conformia (§. 373). Quare cum leges ratiocinandi violari nequeant, quamdiu ex præmiſſis veris concluſio vera neceſſario inferri debet (§. 374. 388. 390. 384); ſi ratiocinia regulis logicis ſeu ſyllogiſmorum conformia non fuerint, nec ex veris præmiſſis neceſſario infertur concluſio vera.

Hinc ad *ratiocinium legitimum* & *ſyllogiſmum legitimum*, per quem illud diſtincte explicatur, requiritur, ut nec in materia peccet, nec in forma, hoc eſt, ut nec alterutra præmiſſa falſa ſit, nec ſyllogiſmus regulis ſyllogiſmorum contrarietur. Dico autem ſi ratiocinia regulis logicis conformia minime fuerint, ſeu in forma peccent (§. 635 *Log.*); per ea non neceſſario inferri propoſitionem veram: etenim fieri poteſt ex accidente, ut propo-

ſitio ſit

Digitized by Google

ſitio ſit vera. Enimvero tum non ſequitur ex præmiſſis, neque veritas ejus vi formæ agnoſcitur.

§. 467.

Ratiocinia in inveniendo qualia.

Sine ratiociniis, quæ regulis logicis conformia ſunt, nulla a priori invenitur veritas. Si enim veritas inveniri debet a priori, ex definitionibus ac propoſitionibus cognitis per ratiocinia colligenda (§. 460). Ponamus jam ratiocinia iſta regulis logicis non eſſe conformia: ergo ex datis ſeu cognitis per ea non neceſſario infertur propoſitio vera (§. 466). Patet igitur ſine ratiociniis, quæ regulis logicis conveniunt, a priori nullam inveniri veritatem.

Non obſtat, quod dentur inventores, quibus contrarium videtur. Neque enim omnes ratiocinia ſua diſtincte reſolvere norunt: id quod tamen requiritur, ſiquidem formam legitimam agnoſcere velis.

§. 468.

Idem ulterius expenditur.

Quoniam ratiocinia per ſyllogiſmos diſtincte explicari poſſunt (§. 332 *Log.*), adeoque ſi ratiocinia regulis logicis conformia ſunt, & ipſi iiſdem conformes, ſeu præſcriptam a Logicis formam ſervare debent; *ratiocinia, quibus in inveniendo utimur, per ſyllogiſmos formales explicabilia ſunt.*

Etſi non opus ſit ſyllogiſmos formales ſemper adhiberi ab inventore; neceſſe tamen eſt ut ratiocinia ejus diſtincte evoluta per ſyllogiſmos formales explicentur. Imo conducit ſyllogiſmis quoque formalibus uti in meditando, ut ratiocinia eo ordine ſe invicem excipiant, quo in demonſtrationum reſolutione (§. 351 & ſeqq. *Log.*) ſe invicem conſequuntur. Ita nimirum meditans in majore luce verſatur, ubi diſtincte ratiocinatur, quam ubi confuſis ratiociniis indulget. Facilius advertit, ubinam hæreat aqua & de quibus principiis ipſi ſit diſpiciendum, antequam ulterius progredi poſſit. Minus defatigatur meditatione ſua ac citra tædium eandem continuat. Imo lapſus quoque facilius evitat quam confuſis ratiociniis intentus. Abſit itaque ut puerile judicemus, quod tantæ utilitatis eſt & accurationis laudem meretur. Eſt etiam ſyllogiſmorum formalium aliquis uſus in dirigendo intellectu ad ea, quæ cogitationem noſtram ſubire debent: ſed de hoc aliiſque pluribus, quibus ſyllogiſmorum formalium præſtantia doceri poterat, ex inſtituto olim dicemus in arte inveniendi.

§. 469.

Artificia heuriſtica quid ſint.

Artificia heuriſtica dicuntur regulæ, quibus mens apta efficitur per principia ipſi perſpecta veritatem incognitam eruendi, quam ſolo ratiocinandi habitu adjuta per ea eruere non poterat.

Hæc artificia in Arte inveniendi exponenda ſunt, ac ad ea reſpiciendum, quando inventores invicem comparaturus eorundem artem quaſi ad menſuram revocare volueris.

§. 470.

Artificiorum heuriſticorũ neceſſitas.

Principia ac demonſtrandi habitus ad veritatem latentem inveſtigandum non ſemper ſufficiunt; ſed aliis præterea artificiis heuriſticis ſæpius opus eſt. A poſteriori veritatem aſſerti probare licet per exempla ex Matheſi petita. Ecquid enim in ipſis Geometriæ elementis communius eſt, quam ex data notione ſubjecti deduci non poſſe prædicatum vi aliorum theorematum jam ſatis perſpectorum, niſi ante per conſtructionem quandam geometricam effeceris, ut principia iſta applicari, atque adeo ex iis, quæ per conſtructionem dantur, ratiocinando colligi poſſit, quod quæritur? Sane ſi menſuram

Digitized by Google

ſuram trium in triangulo rectilineo ſimul ſumtorum angulorum invenire velis; per theoremata de angulorum alternorum intra parallelas conſtitutorum æqualitate & ratione æqualitatis angulorum ad idem punctum conſtitutorum ad duos rectos, eandem non erues, niſi ante ducta linea per verticem trianguli cum baſi parallela effeceris, ut theoremata iſta applicari poſſint. Vide *Rationem prælectionum* ſect. 1. cap. 1. §. 38. Similiter rationem quadrati hypothenuſæ ad quadrata laterum ex notione quadrati & trianguli ratiocinando non colliges per theoremata de triangulorum congruentia & ratione trianguli ad parallelogrammum ſuper eadem baſi & intra eaſdem parallelas cum ipſo conſtitutum, niſi per conſtructionem ante effeceris, ut theoremata iſta applicari poſſint (§. 417 *Geom.*). Ad illas igitur conſtructiones requiruntur artificia heuriſtica generalia, & ipſæ conſtructiones ſunt iſtiuſmodi artificia ſpecialia (§. 469), conſequenter patet ſine artificiis heuriſticis per principia cognita veritatem incognitam erui non poſſe, etiamſi habitu ratiocinandi ac ratiocinia concatenandi, adeoque demonſtrandi (§. 496. 498 *Log.*) polleas. Algebra, quæ ars inveniendi ſpecialis eſt, plura continet iſtiuſmodi artificia, quæ vi definitionis hic a nobis datæ (§. 469) facile agnoſces, modo in ejus tractatione attentionem ad regulas afferre volueris, quæ ibidem deſcribuntur. Iſtiuſmodi artificium eſt ars characteriſtica, cujus beneficio veritates geometricæ ac arithmeticæ ab imaginibus ſeparantur, ut quæſitum ex datis per calculum erui poſſit: id quod abſque iſta characteriſtica fieri minime poſſet. Simile artificium eſt in reſolutionibus problematum ſpecialium, eorum ad abſtracta ſeu generalia reductio (§. 156 *Algebr.*), & in problematum phyſico-mathematicorum reſolutionibus eorundem ad Geometriam puram reductio, qua uſus eſt *Jacobus Bernoulli* in Actis Eruditorum Anni 1690. p. 218, cum problema phyſico-mechanicum de curva æquabilis deſcenſus ſolveret. Optica etiam atque Aſtronomia exempla iſtiuſmodi artificiorum ſuppeditant; ſed ea, quæ retulimus, ad ſtabiliendam veritatem propoſitionis præſentis abunde ſufficiunt.

Quandonam iſtis artificiis opus ſit, ex definitione eorundem, quam dedimus (§. 469), perſpicue admodum claret, ac ſuo loco in Arte inveniendi ex inſtituto docebitur.

§. 471.

Fundamentum reductionis heuriſticæ.

Si quod objectum notionem quandam communem cum altero habet; quæ vi ejuſdem de uno innotuere, ad alterum quoque applicantur. Etenim ſi objecta duo notionem quandam communem habent; eatenus ſimilia ſunt (§. 195 *Ontol.*), adeoque tanquam ſpecies ad idem genus referri poſſunt, etſi eidem non immediate ſeu proxime ſubſint (§. 234 *Ontol.*), vel etiam inſtar individuorum ejuſdem ſpeciei conſiderari poſſunt (§. 233 *Ontol.*). Quare cum quæ generi conveniunt, ſpeciebus quoque ſingulis tribui poſſint, & quæ ſpeciei conveniunt, eadem quoque individuis ſingulis competant (§. 346

Log.);

Digitized by Google

Log.); quicquid de objecto uno vi notionis communis innotuit, idem quoque ad objectum alterum applicari poteſt.

E. gr. Additio in Arithmetica & numeratio pecuniæ in vita communi notionem quandam communem habent. In utroque caſu ſunt diverſæ ſpecies integrorum, majores componuntur ex minoribus tanquam partibus, & minores reducendæ ſunt ad majores continuo, donec in maxima, quæ prodit, ſubſiſtatur, ſeu reductio ad majorem fieri nequit. Quamobrem ſi has determinationes conſideres tanquam eſſentiales cujuſdam entis, notio communis æquipollebit notioni generis, & quæ inde colliguntur in caſu uno, ea etiam applicari poſſunt ad alterum. Quodſi ergo pecuniæ numeratio tibi perſpecta fuerit, inde additionis modum colliges (§. 98. 99. *Arithm.*). Eodem prorſus modo ad ſubtractionem applicavimus, quæ de erogatione pecuniæ obvia ſunt, ſicque regulas ſubtractionis eruimus (§. 103 *Arithm.*). In philoſophia practica ex notione communi perſonæ ſingularis & integræ cujuſdam Reip. deducimus officia gentium erga gentes applicando ad gentes integras, quæ de perſonis ſingularibus in ſtatu naturali viventibus demonſtrata ſunt.

§. 472.

Principium reductionis appello artificium, quo objectum aliquod, de quo quid quæritur, reduco ad aliud notionem quandam communem habens, ut ea, quæ de hoc nobis innotuere, vi notionis communis ad illud quoque applicari poſſint. *Principii reductionis definitio.*

Principium hoc maximi uſus eſt in omni arte inveniendi, quemadmodum ſuo tempore clarius oſtendemus. Præter exempla modo (*not.* §. 471) enumerata, plurima occurrunt in Matheſi, nec talia ignota ſunt in philoſophia noſtra. In Elementis Geometriæ circulus reducitur ad polygonum, ut inde colligatur modus inveſtigandi aream ejus (§. 410 *Geom.*); Cylindrus eodem fine ad priſma (§. 541 *Geom.*), & ſphæra ad Pyramidem ſeu corpus ex pyramidibus, quarum vertices in centro coeunt, compoſitum reducitur (§. 550 *Geom.*). In Algebra trinomium, quadrinomium & polynomium quodcunque reducitur ad binomium, ut per geneſin potentiæ binomiæ pateat geneſis multinomiæ (§. 101. 102 *Analyſ.*). Hoc vero reductionis principium ideo in medium adducimus, ut artificii heuriſtici aliquod proſtaret exemplum, ſicque luculentius confirmaremus, quæ de principiorum heuriſticorum neceſſitate ac utilitate paulo ante afferuimus (§. 470). Multa de principii hujus uſu inculcanda ſunt ſpecialia, cum plures admittat caſus a ſe invicem utiliter diſtinguendos; ſed de his dicendi locus erit in Arte inveniendi.

§. 473.

Ars inveniendi generalis eſt, quæ circa quodlibet objectum verſatur. *Ars vero inveniendi ſpecialis eſt*, quæ circa determinatum quoddam objectum verſatur. *Artis inveniendi generalis & ſpecialis differentia.*

Differentia petitur ab objecto, ut adeo tot ſint ſpecies artis inveniendi, quot ſunt ſpecies cognoſcibilium. Hinc habemus artem inveniendi Mathematicorum, quæ communiter Algebra, rectius Analyſis appellatur. Hæc enim non verſatur niſi circa quantitates, atque adeo nonniſi veritatibus mathematicis inveniendis inſervit. Eſt etiam artis inveniendi ſpecies quædam Arithmetica, quæ circa numeros determinatos verſatur, atque adeo docet modum inveniendi numeros determinatos ex datis aliis. Datur etiam ars inveniendi ſpecialis, qua veritates morales inveſtigantur: datur alia, quæ phyſicis veritatibus detegendis deſtinatur. Ars vero inveniendi generalis eas tradit regulas, quæ in omni veritatum eruendarum genere uſum habent, ſive ex mathematicæ ſint, ſive phyſicæ, ſive morales, ſive alterius cujuſcunque generis. Etſi autem nos aliquando artem inveniendi generalem traditturi ſimus; non tamen prorſus negligemus artes inveniendi ſpeciales, ut appareat quomodo eædem continuo novis regulis locupletari, regulæque, quæ in poteſtate ſunt, ad uſum transferri poſſint.

§. 474.

Regulæ ſpeciales artis inveniendi ſpecialis ex veritatibus ae illo objecto, circa quod *Regulæ ſpeciales*

Digitized by Google

artis inveniendi unde deducantur. *quod ea verſatur, erutis deducuntur.* Patet hoc a poſteriori ex Analyſi Mathematicorum, præſertim ſi noſtro more methodo analytica pertractetur. Etenim ſi quis cum attentione elementa noſtra Analyſeos tam finitorum, quam infinitorum perlegit; is animadvertet, quomodo vi regularum generalium detegantur theoremata mathematica, quorum ope per eaſdem regulas regulæ ulteriores hujus analyſeos eruuntur, & quomodo ope harum regularum denuo inveſtigentur theoremata alia, quæ aliis ulterioribus regulis inveniendis inſerviunt. E. gr. ope calculi literalis eruitur compoſitio quadrati aut, ſi mavis, ejus geneſis, in caſu radicis binomiæ: ex hac autem geneſi eruitur regula pro æquationibus quadraticis affectis ad puras reducendis (*§.* 261 *Arithm.* & §. 143 *Analyſ. finit.*). In philoſophia practica univerſali damus ſpecimina regularum ſpecialium artis inveniendi ex veritatibus moralibus erutarum. Plura occurrent ſuo tempore in Arte inveniendi.

§. 475.

Unde ars inveniendi augmentum capiat. Quoniam regulæ ſpeciales artis inveniendi continuo ulteriores ex veritatibus jam inventis eruuntur (§. 374); *quo plures veritates in aliquo genere ſcientiarum fuerint repertæ, eo plures quoque regulæ artis inveniendi ſpeciales inveniri poſſunt.*

Abſonum igitur eſt arti inveniendi operam navare velle, antequam veritates jam inventas cognoveris. Neque enim intelliges ſatis regulas, multo minus earundem veritatem perſpicies eaſque dextre applicabis, niſi veritates habueris perſpectas, quibus regulæ iſtæ nituntur. Creſcit adeo ipſa ars inveniendi cum numero veritatum inventarum. Atque hæc ratio eſt, cur artem inveniendi ultimo demum loco tradituri ſimus, ubi omnem diſciplinarum ambitum pro inſtituti noſtri ratione emenſi fuerimus. Et probe notari velim, viros egregios, qui in veritate latente inveſtiganda ſtrenui ſunt, ope veritatum inventarum incidere in regulas, quibus ad ulteriores detegendas utuntur, utut ipſimet defectu attentionis atque acuminis ſingularis, quod hic requiritur, non advertant ſe eſſe regularum inveniendi inventores. Acquieſcunt in notionibus confuſis, quæ in exemplis latent: unde in poſterum ad exempla reſpiciunt eademque imitantur, quando iiſdem regulis opus habent.

§. 476.

Ingenii definitio. Facilitatem obſervandi rerum ſimilitudines *Ingenium* appellamus. *Ingenioſus* vero eſt, qui ingenio pollet, hoc eſt, qui ſimilitudines rerum facile obſervat.

Datur aliquod acumen in obſervandis ſimilitudinibus rerum, neque hoc omnibus idem eſt. Utile quoque eſt hanc acuminis ſpeciem ab aliis facultatibus animæ diſtingui. Nullum vero reperio nomen quod eidem magis conveniat, quam ingenii, etſi admodum vagus ſit ejuſdem ſignificatus. Neque fixum hunc ſignificatum ab uſu loquendi abhorrere exiſtimo, adeoque ſequentem propoſitionem addi conſultum judico.

§. 477.

Ingenii notio uſui loquendi conformis. *Notio ingenii, quam dedimus, non abhorret ab uſu loquendi.* Conſtat enim præ ceteris ingenioſos dici Poetas, Oratores ac Hiſtriones. Ac Poetis quidem ob tropicam dicendi rationem id nominis tribuitur. Utuntur allegoriis & metaphoris, quæ in ſimilitudine rerum fundantur. Quare cum inprimis eum ingenioſum judicemus, ubi apta nobis videtur ac inexpectata

pectata

Digitized by Google

pectata metaphora vel allegoria, quod ſimilitudo ſit clariſſima, etſi eam non facile quis per ſe obſervaturus fuiſſet; vel hoc ſolo argumento patet, ingenium hic tribui Poetæ ob facilitatem obſervandi ſimilitudinem rerum. Ita ſæpiſſime Poetæ ipſa metri lege adducti genus pro ſpecie ac ſpeciem pro genere per ſynecdochen ponere coguntur: quod ubi apte fieri ſolet, ut nulla hinc oriatur in dicendo obſcuritas, ingenioſi dici ſolent. Quoniam itaque ingenioſus hic dicitur, qui in generibus ac ſpeciebus diſcernendis acutus eſt, genera autem ac ſpecies qui diſcernit, ſimilitudines rerum obſervat (§. 233. 234 *Ontol.*); patet denuo ob ſynecdoches convenientem uſum neminem dici poſſe ingenioſum, niſi qui acumine obſervandi ſimilitudines rerum pollet. Similiter Oratores dicuntur ingenioſi ob convenientem uſum metaphorarum, allegoriarum & ſimilitudinum: unde eodem modo, quo ante, colligitur ita judicantibus non aliam ingenii eſſe notionem, quam quod ipſum in facilitate rerum ſimilitudines obſervandi conſiſtat. Hiſtrionibus ingenium tribuitur ob dicta & facta, quando ex iiſdem elucet aliquod in obſervandis rerum ſimilitudinibus acumen: quod ubi deficit, dicta & facta vix oblectant vulgum imperitum. De rebus obviis exempla in medium afferri opus non eſt (*§. 666 Log.*). Ex hactenus dictis abunde patet, dum ingenioſos appellamus alios, ad facilitatem obſervandi ſimilitudines rerum animum adverti, quamvis diſtincte vulgo non agnoſcatur ſub aliis peregrinis, quæ una percipiuntur, quaſi ſepulta (*§. 693 Log.*).

Quamobrem ut conſtet, quomodo tanta enata fuerit inconſtantia loquendi, in ea inquirendum eſt, quæ cum ingenio neceſſario connexa ſunt, atque adeo ſemper una percipiuntur. Quodſi vero quis propoſitionem præſentem ægre admiſerit; is per nos judicet ingenii ſignificatum, qui definitione noſtra continetur (§. 476), uſui loquendi communi non reſpondere: non tamen ideo habebit, unde definitionem noſtram impugnet. Definitio enim noſtra nominalis eſt, adeoque arbitraria: placet nimirum nobis vocem iſtam in hoc ſignificatu accipere. Sufficit autem ſignificatum eſſe realem, cum iſtiuſmodi facilitas obſervandi ſimilitudines rerum detur. Neque in leges ſtyli philoſophici impingimus, dum nomini ſignificatum fixum imponimus. Neceſſe enim eſt facilitatem obſervandi ſimilitudines rerum peculiari nomine diſtingui. Quodſi vero nomina ſingula perpendas, quæ de dotibus mentis uſurpantur, non reperies aliam, quæ ad facilitatem prædictam indigitandam adhiberi poſſit, præterquam ingenium.

§. 478.

Imaginatio vivax quænam dicatur.

Imaginationem vivacem appello, qua phantaſmata adeo clara producuntur, ut tibi probe conſcius ſis eorum, quæ in iiſdem continentur.

Differunt nimirum phantaſmata gradu claritatis: id quod experientia conſtat, & vis imaginandi major, vel minor eſt pro gradus iſtius diverſitate in diverſis ſubjectis.

§. 479.

Imaginatio ingenioſi qualis ſit.

Ingenioſo imaginatio vivax eſt. Ingenioſus enim rerum non modo præſentium, verum etiam abſentium ſimilitudinem facile obſervat (§. 476). Quare cum ideæ rerum abſentium vi imaginationis producantur (§. 92), adeoque phantaſmata ſint (§. 93); hæc inter ſe, vel ideas ſenſuales cum his comparans, facile obſervat, quæ in utriſque eadem ſunt (§. 195 *Ontol.*),

Digitized by Google

tol.), conſequenter ſibi probe conſcius eſt eorum, quæ in phantaſmatis continentur. Imaginatione adeo vivace utitur (§. 478).

Hinc apparet, cur teſte *Cicerone* ingenium ſumi dicatur pro vi facile fingendi in hominibus, obſervante *Goclenio* in Lexico. Etenim facultas fingendi in producendis phantaſmatis rerum ſenſu nunquam perceptarum diviſione ac compoſitione phantaſmatum conſiſtit (§. 144). Quo vivacior igitur imaginatio eſt, eo quoque facultas fingendi felicior. Quamobrem cum imaginatio vivax cum ingenio neceſſario conjungatur, atque inde pendeat facilitas fingendi, cujus effectus facilius percipiuntur, quam ingenium; non mirum videri debet, ſi in notionem ingenii intento imponat, quod cum eo conjunctum facilius percipitur ſuaque claritate alterum obſcurat.

§. 480.

Memoria cur polleat ingenioſus.

Qui ingenio, idem & memoria pollet. Qui enim ingenio pollet, facile obſervat rerum nunc & olim perceptarum ſimilitudines (§. 476), adeoque rerum olim perceptarum ideas facile reproducit & reproductas recognoſcit, vi nempe ejus, quod in re nunc percepta idem eſt cum eo, quod in olim percepta diſtinguebatur (§. 117). Memoria igitur pollet (§. 175).

Apparet ex demonſtratione propoſitionis præſentis, felicitatem imaginationis ac memoriæ cum ingenio una conjungi. Unde & *Cicero* apud *Goclenium* non modo obſervat, ingenium ſumi etiam pro vi memoriæ; verum notanter dicit, ingenium vim feliciter ac facile fingendi in hominibus ac vim memoriæ continere. Accidit vero hinc ex eadem, qua ante (*not.* §. 479), ratione, ut ingenium denotare dicatur vim memoriæ; quaſi excellentem quendam ejus gradum hac voce indigitaſſent olim Romani.

§. 481.

Cur inventores ingenio opus habeant.

Inventores ingenio opus habent. Inventores enim utuntur principio reductionis, quo objectum, de quo aliquid quæritur, reducunt ad aliud notum, quod notionem communem cum illo habet (§. 472), adeoque facile diſcernere debent ea, quæ in rebus diverſis eadem ſunt, conſequenter eorundem ſimilitudinem (§. 195 *Ontol.*). Opus igitur habent facilitate obſervandi ſimilitudinem rerum, conſequenter ingenio (§. 476).

Hinc ingenium aptum efficit hominem ad inveniendum: id quod non modo in eo caſu apparet, quo principio reductionis utuntur inventores; verum etiam in aliis caſibus, quemadmodum alias oſtendemus. Atque hinc denuo factum eſt, ut jam veteres animadverterint, ingenium quoque denotare vim inveniendi in hominibus; atque ideo *Cicero* affirmet, ingenium continere vim feliciter ac facile inveniendi ac fingendi in hominibus & vim memoriæ. Ex hactenus dictis (§. 479 & *ſeqq.*) abunde intelligitur, cur in notione diſtincta ingenii conſtituenda ceſpitaverint cum veteres, tum recentiores, quodque nos eruerimus proprium vocis ſignificatum, quem intenderunt, quotquot ad alia cum ingenio neceſſario connexa, ſuiſque peculiaribus nominibus inſignita attentionem ſuam direxerunt. Ceterum exemplum valde luculentum hic habemus, quo comprobatur difficultas inveniendi notionem diſtinctam, quando notæ notionem rei formandam ingredientes ſunt ſub aliis peregrinis quaſi ſepultæ (§. 693 *Log.*).

§. 482.

Veritatum univerſaliū nexus.

Veritates univerſales inter ſe connectuntur. Veritates univerſales ſeu determinatas propoſitiones univerſales in diſciplinis tales deprehendimus, ut aliæ ex aliis demonſtrari poſſint: ob quam rationem ſcilicet non modo veritates mathematicas per ſingulas diſciplinas diffuſas ita ordinamus in Elementis Matheſeos univerſæ, ut aliæ ex aliis continuo demonſtrentur; verum etiam in diſciplinis philoſophicis eaſdem ita ordinare ſtudemus. Quatenus

Digitized by Google

tenus vero propoſitio una inſervit demonſtrandæ alteri, eatenus ex una intelligitur cur altera vera ſit: id quod per ſe patet, modo ad exempla demonſtrationum attendas. Una igitur in ſe continet rationem, cur altera ſit vera (§.56 *Ontol.*). Propoſitiones adeo determinatæ univerſales connectuntur inter ſe, quatenus ſunt veræ (§.10 *Coſmol.*), conſequenter veritates univerſales inter ſe connectuntur.

Veritatum univerſalium nexus fundatur in nexu rerum, quem in Coſmologia ſtabilivimus part. 1. ſect. 1. cap. 1. quemadmodum veritas logica in veritate rerum tranſcendentali (§. 499 *Ontol.*). Et niſi iſtiuſmodi nexus daretur, nec ſyſtemata veri nominis condi poſſent, qualia in Horis ſubſecivis A. 1729. trim. brum. num. 3. deſcripſimus. Quamobrem quo majorem operam eruditi in conſcribendis ſyſtematis collocaturi ſunt, eo clarius quoque nexum veritatum univerſalium perſpicient talemque dari ipſo opere convincentur.

§. 483.

Rationis definitio.

Ratio eſt facultas nexum veritatum univerſalium intuendi ſeu perſpiciendi.

Leibnitius in Diſcurſu de conformitate rationis ac fidei Theodicææ præmiſſo §.23 rationem definit per catenam veritatum. Catenam ſumit in ſignificatu improprio, neque aliud per eam intelligit niſi nexum eo ſenſu acceptum, quem ſtabilivimus in Coſmologia §. 10. Etſi enim nullibi mentem ſuam diſtincte explicaverit; æquitas tamen in interpretando poſtulat, ut non alio ſenſu catenæ nomen accipiamus (§. 907. 922 *Log.*). Et cum ex contextu appareat, ſermonem ipſi eſſe de veritate doctrinæ, non facti: quin veritates univerſales intelligi debeant dubium non eſt. Definitio igitur *Leibnitiana* in eo differt a noſtra, quod rationem non habeat pro facultate animæ, ſed pro objecto, circa quod intellectus verſatur. Enimvero cum nemo non fateatur, rationem vulgo ſumi pro facultate animæ, minime autem pro objecto cognitionis noſtræ, nihilque obſtet, quo minus ſignificatum receptum retineamus; ab eo quoque ſine urgente neceſſitate recedendum non eſſe duximus (§. 142 *Diſc. prælim.*).

§. 484.

Receptus ſignificatus vocabuli rationis ſtabilitus.

Significatus vocabuli rationis, ut a nobis ſumitur, uſui loquendi conformis. Quodſi Sempronius probe perpendit, quænam ex actione aliqua emergere poſſint emolumenta, quænam inde redundare queant damna, nec actionem edit, qua ſibimetipſi nocere poteſt; ex ratione ſeu eidem convenienter agere dicitur. In quonam, quæſo, hic conſiſtit ratio? Nonne ideo eum rationi convenienter agere dicis, quod perſpicit, quænam ex actionibus ſuis conſequuntur, adeoque nexum inter actiones iſtiuſmodi, de quibus jam deliberat, utrum committendæ ſint, an omittendæ, & ea, quæ ex iiſdem conſequuntur, damna, ſive emolumenta? Quodſi ergo ratio ſumatur ſubjective pro facultate mentis; in præſenti caſu utique erit facultas inſpiciendi nexum veritatum univerſalium: neque enim de actione in ſingulari judicium diſcurſivum ferre licet, niſi beneficio propoſitionum univerſalium (§.374. 388 &c.). Patet igitur ſignificatum vocabuli paulo ante ſtabilitum (§.483), eſſe uſui loquendi conformem (§.150 *Log.*).

Idem etiam oſtenditur a contrario. Ponamus enim Sempronium edere actionem, quæ in damnum ipſius manifeſtum tendit. Nemo non affirmabit, eum contra omnem rationem agere. Cur vero, quæſo, hoc affirmatur?

Digitized by Google

tur? Nonne ideo, quod non perpendit damnum ex actione emergens, idque facile prævidendum, conſequenter quod non perſpicit nexum inter actionem ac inde emergens damnum? Ratio hic denuo objective ſumta aliud denotare nequit niſi nexum veritatum univerſalium, qui ratiocinando innoteſcit, adeoque ſubjective ſumta denotat facultatem nexum iſtum perſpiciendi (§.150 *Log.*).

Eodem prorſus modo veritas propoſitionis præſentis confirmatur, ſi ad caſus alios reſpicias, in quibus rationis vocabulo utimur a ſermone communi non recedentes. Quando enim de eo ſignificatu loquimur, quem uſus loquendi eidem tribuit, ad communem utique ſermonem reſpiciendum (§. 139 *Log.*).

§. 485.

Quid rationi conveniat, quid contrarietur.

Rationi conforme vel ***conſentaneum*** vocatur, quod cum veritatibus cognitis ſeu propoſitionibus univerſalibus veris connectitur. ***Rationi contrarium*** eſt, quod veritatibus univerſalibus contradicit.

Etſi autem quid ſit rationi conforme, vel contrarium; fieri tamen poteſt, ut nec conformitatem in caſu priori, nec contrarietatem in poſteriori agnoſcamus. Cavendum vero, quod ſæpe fieri ſolet, ne rationi contrariari judicemus, quod eidem conforme minime agnoſcimus. Nec minus cavendum, quod creberrime accidit, ut rationi repugnare credamus, quod eidem conforme demonſtrare minime valemus.

§. 486.

Quænam rationi conformia ſint.

Quod directe demonſtrari poteſt, ***rationi conforme eſt***. In demonſtratione enim oſtenſiva ſive directa ex notione ſubjecti colligitur, prædicatum convenire ſubjecto (§. 549 *Log.*), & quidem beneficio definitionum, axiomatum & propoſitionum jam ante demonſtratarum, vel a poſteriori evictarum (§.498 *Log.*). Quoniam itaque per definitiones, axiomata & propoſitiones ante demonſtratas, aut a poſteriori evictas intelligitur, propoſitionem directe demonſtratam eſſe veram (§. 568. 564 *Log.*); in illis definitionibus, axiomatis ac propoſitionibus continetur ratio, cur per hæc principia demonſtrata propoſitio ſit vera (§.56 *Ontol.*), adeoque hæc cum illis connectitur (§. 10 *Coſmol.*). Enimvero definitiones (§. 252 *Log.*) & axiomata ceteræque propoſitiones ſunt propoſitiones univerſales (§. 551. 552 *Log.*). Quicquid ergo directe demonſtratur, rationi conforme eſt (§. 485).

Equidem in Logica nullibi demonſtravimus, principia demonſtrandi eſſe propoſitiones univerſales. Quodſi tamen quis perpendit ea, quæ de demonſtratione oſtenſiva (§. 551. 552 *Log.*) dicta ſunt, & animo recolit, quæ de propoſitionum univerſalitate tradita ſunt (§. 242. 249 & *ſeqq. Log.*); illarum univerſalitatem facile agnoſcit, ut adeo nec opus judicemus idem per modum lemmatis hic demum demonſtrari. Si quis tamen ſcrupuloſior fuerit; ei ſatisfacit ſequens demonſtratio. In ratiociniis, quæ demonſtrationem ingrediuntur, propoſitiones antea ſtabilitæ ſunt majores ſyllogiſmorum in prima figura (§. 551. 552 *Log.*). Sed majores ſyllogiſmorum primæ figuræ ſemper univerſales ſunt (§. 366 *Log.*). Propoſitiones igitur antea ſtabilitæ, quibus utimur in demonſtrando, univerſales ſunt.

§. 487.

Quænam rationi contraria ſint.

Si ex propoſitione data colligitur, quod propoſitioni cuidam veræ contradicit; illa rationi contraria eſt. Propoſitio enim falſa eſt, ex qua colligitur, quod veræ cuidam contradicit propoſitioni (§. 556 *Log.*), conſequenter

ex aliis

Digitized by Google

ex aliis veris colligi nequit (§.537 *Log.*). Quoniam itaque per alias propoſitiones veras, eaſque univerſales (*not.* §.486), non intelligitur, cur prædicatum conveniat ſubjecto; ratio nexus prædicati cum ſubjecto nulla in aliis propoſitionibus veris univerſalibus continetur (§.56 *Ontol.*), conſequenter propoſitio, de qua nobis jam ſermo eſt, cum aliis propoſitionibus veris minime connectitur (§.10 *Coſmol.*). Rationi igitur conformis non eſt (§.485), adeoque eidem contraria (§.*cit.*).

Ex duabus propoſitionibus hiſce intelligitur, quomodo evincatur, eſſe quid rationi conforme, vel contrarium. Nimirum conformitas cum ratione patet per demonſtrationem directam; difformitas per apogogicam, modo in poſteriori caſu notetur, non aſſumi propoſitionem datæ contrariam, ut inde colligatur abſurdum, ſed ipſam potius, quæ datur, propoſitionem. Ita patet, veritates omnes geometricas eſſe rationi conformes, cum ibidem continuo aliæ ex aliis demonſtrentur. Cumque nos idem moliamur in philoſophia, non aliud docere intendimus, quam quidnam ſit rationi conſentaneum.

§. 488.

Gradus rationis ab objecto materiali pendentes.

Ratio major ei eſt, qui plurium veritatum univerſalium nexum perſpicit, quam illi, qui pauciorum nexum perſpicit. Ideo enim ratio alteri tribuitur, quod nexum veritatum univerſalium perſpicere valet (§.483), adeoque ratio unius differt a ratione alterius, quod unus plurium veritatum univerſalium nexum perſpicere poſſit, alter pauciorum. Multitudine igitur veritatum, quarum nexus introſpicitur, conſtituuntur gradus rationis (§.746 *Ontol.*). Quare cum gradus unus altero major ſit (§.751 *Ontol.*), & ob hunc ipſum rei tribuatur magnitudo, cui idem convenit; ratio quoque illius major eſt, qui plurium veritatum univerſalium nexum perſpicit, quam ejus, qui pauciorum nexum perſpicit.

Habemus hinc primum fundamentum graduum rationis, ubi gradus derivantur ab objecto materiali, veritatibus ſcilicet univerſalibus, circa quas verſatur ratio. Sed datur præterea aliud graduum fundamentum, de quo notanda eſt propoſitio ſequens.

§. 489.

Gradus rationis ab objecto formali pēdentes.

Ratio ei major eſt, qui nexum veritatum univerſalium inter ſe in ſerie longiori continuare valet, quam qui eundem in ſerie breviori producere valet. Eodem fere modo propoſitio præſens demonſtratur, quo præcedens. Nimirum quia ratio eſt facultas nexum veritatum univerſalium introſpiciendi (§.483), ipſo autem facto deprehenditur in connectenda veritate quadam data cum aliis continuo aſcendi poſſe ad alias generaliores, vel etiam deſcendi poſſe ad alias ſpecialiores; ratio unius differt quoque a ratione alterius, quod unus nexum veritatum univerſalium inter ſe in ſerie longiori continuare valeat, alter autem nonniſi in breviori. Longitudine adeo iſtius ſeriei conſtituuntur gradus rationis (§.746 *Ontol.*). Quare cum gradus unus altero major ſit (§.751 *Ontol.*), & ob hunc ipſum tribuatur rei, cui gradus iſte convenit, magnitudo; ratio quoque illius major eſt, qui nexum veritatum univerſalium inter ſe in ſerie longiori continuare valet, quam qui eundem in ſerie breviori producere poteſt.

Series veritatum inter ſe connexarum innoteſcit ex ſyſtematis veri nominis. In Elementis Matheſeos univerſæ diſciplinas mathematicas inter ſe connexas dedimus. Quare ſi quis a

Digitized by Google

prima orditur & non modo in ea continuo progreditur, verum etiam inde gradum ad diſciplinas ulteriores promovet; is in ſerie veritatum inter ſe connexarum continuo deſcendit. Quodſi vero propoſitionem aliquam in diſciplina quacunque aſſumit, ac inde ad principia, quæ in demonſtrationem influunt, eodem modo retrogreditur, quo idem in ſucceſſiva aſſenſus geneſi determinanda facere ſolemus (*not.* §. 992. *Log.*); in ſerie veritatum inter ſe connexarum aſcendit. Veritates quoque philoſophicas per ſingulas diſciplinas inter ſe connectimus, ut inde naſcantur ſcalæ, per quas continuo & aſcendere, & deſcendere licet. Quare ideam quoque ſeriei veritatum inter ſe connexarum ex philoſophia noſtra ſibi comparare valet.

§. 490.

Diverſitas rationis ab experientia.

Experientia non eſt ratio. Experientia enim eſt cognitio eorum, quæ ſola attentione ad perceptiones noſtras patent (§. 664 *Log.*), atque ſingularium (§. 665 *Log.*). Quoniam itaque vi experentiæ tantummodo cognoſcitur, quod aliquid ſit, vel fiat, veritatum autem univerſalium nexus non perſpicitur: ex adverſo beneficio rationis nexus veritatum univerſalium perſpicitur (§. 483); experientia ratio non eſt, ſed eidem contradiſtinguitur.

Hinc ea, quæ experientia nobis innoteſcunt, opponimus iis, quæ rationis beneficio cognoſcuntur. Neque adeo a ratione commendamus eum, qui multa rerum experientia inſtructus. In vernaculo inprimis idiomate experientiam a ratione accurate diſtinguimus, quando nobis de aliorum cognitione ſermo eſt. Ac utile omnino eſt experientiam a ratione probe diſtingui, ne, quod frequenter accidit, miremur, cur homines, quibus ampliſſimus eſt rationis uſus, hæreant in rebus leviculis, quæ nonniſi experientia innoteſcunt, propterea quod ab experientia ipſorum alienæ ſunt.

§. 491.

Qualis ſit cognitio rationis beneficio acquiſita.

Quicquid beneficio rationis cognoſcimus, a priori cognoſcimus. Quicquid enim cognoſcimus, vel a priori cognoſcimus, vel a poſteriori (§. 435). Enimvero quod a poſteriori cognoſcimus, experiundo addiſcimus (§. 434). Quare cum experientia non ſit ratio (§. 490); quod a poſteriori cognoſcitur, rationis beneficio non cognoſcitur. Quicquid igitur rationis beneficio cognoſcitur, a priori cognoſci debet.

§. 492.

Idē porro expenditur.

Quoniam itaque a priori cognoſcimus, quod ratiocinando nobis innoteſcit (§. 434), quæ vero beneficio rationis cognoſcimus, a priori cognoſcimus (§. 491); *quicquid beneficio rationis cognoſcimus, ratiocinando cognoſcimus.*

Hinc & ratiocinia nomen trahunt a ratione, quod per ea rationis uſus ſeſe exerat, nec abſque iis in homine detur.

§. 493.

Rationis defectus unde agnoſcatur.

Quoniam beneficio rationis non cognoſcitur, niſi quod ratiocinando eruitur (§. 492); *ſi cui enti deeſt facultas ratiocinandi, eidem quoque deeſt ratio.*

Habemus igitur principium, per quod probari poteſt, utrum ens aliquod habeat uſum rationis, an eodem deſtituatur, imo utrum enti alteri ſit ratio, an vero hac facultate prorſus deſtituatur. Principii hujus multiplex uſus non modo in Pſychologia rationali, verum etiam in philoſophia practica atque Juriſprudentia: id quod ipſa ejuſdem applicatione ſuis locis utiliter facta luculenter admodum conſtabit.

§. 494.

Digitized by Google

§. 494.

Quomodo beneficio rationis quid cognoſcatur.

Quicquid beneficio rationis cognoſcitur, id ex aliis propoſitionibus ſive judiciis atque definitionibus, quæ antea nobis innotuere, colligitur. Quicquid enim beneficio rationis cognoſcitur, id ratiocinando colligitur (§.492). Enimvero dum ratiocinamur, ex definitionibus & judiciis aliis præviis, quemadmodum ex legibus ratiocinandi apparet (§.374.384.388 &c.), colligitur propoſitio alia. Ergo quicquid beneficio rationis cognoſcitur, id ex definitionibus aliiſque propoſitionibus ſcilicet judiciis præviis colligitur.

§. 495.

Rationi puræ ac non puræ differentia.

Ratio pura eſt, ſi in ratiocinando non admittimus niſi definitiones ac propoſitiones a priori cognitas. *Pura* non eſt, ſi in ratiocinando præterea admittuntur, quæ a poſteriori cognoſcuntur.

Ratio pura in Arithmetica, Geometria & Algebra. Quodſi dubium moveant quædam axiomata, quæ vi notionum communium a poſteriori manifeſtarum admittuntur; illud protinus evaneſcet, ubi ad animum revocaveris, in philoſophia prima eadem a priori fuiſſe demonſtrata. In Phyſica ratio minime pura eſt, cum ibidem ubivis aſſumantur, quæ de rebus a poſteriori innoteſcunt, quemadmodum & in Aſtronomia moris eſt.

§. 496.

Rationis & experientiæ concurſus.

Quando ratio pura non eſt, experientia cum eadem in cognoſcendo concurrit. Quando enim ratio pura non eſt, in ratiocinando admittuntur præter definitiones ac propoſitiones, quæ a priori innotuerunt, etiam aliæ, quæ a poſteriori cognoſcuntur (§.495). Enimvero quicquid a poſteriori cognoſcimus, experiundo cognoſcimus (§.434). Cum ratione igitur hoc in caſu experientia in cognoſcendo concurrit.

§. 497.

Connubium rationis ac experientiæ.

Concurſus rationis & experientiæ in cognoſcendo *Connubium rationis & experientiæ* dici ſolet.

Connubium hoc maximi facio in univerſa philoſophia, cum & ad certitudinem cognitionis plurimum faciat, & progreſſum in ſcientiis mirifice juvet. Atque ea ratio eſt, cur in ipſa hac Pſychologiæ parte, in qua cognitioni animæ a poſteriori ſtudemus, rationem tamen ubivis in ſubſidium vocemus, quaſi de cognitione a priori eſſemus ſolliciti. Ac eundem quoque morem in philoſophia experimentali ſervamus.

§. 498.

Scientiæ ac hiſtoriæ ortus.

Scientia ex ratione, hiſtoria ab experientia ortum trahit. Quicquid enim ſcimus, id demonſtrare valemus (§. 594 *Log.*), adeoque per ratiocinia concatenata ex definitionibus & propoſitionibus jam antea evictis colligitur (§.498 *Log.*), atque ex his intelligitur veritas illius (§.568. 564 *Log.*), conſequenter perſpicitur rationem in iiſdem contineri, cur illud verum ſit (§.56 *Ontol.*), & quod cum iſtis definitionibus atque propoſitionibus connectatur (§.10 *Coſmol.*). Quoniam adeo ſcientia nexum inter veritates univerſales manifeſtat *per demonſtrata*; ex ratione proficiſcitur (§483).

In hiſtoria recenſentur ea, quæ ſunt atque fiunt, ſive in mundo materiali, ſive in ſubſtantiis immaterialibus (§.3 *Diſc. prælim.*). Ea, quæ

ſunt,

ſunt, vel fiunt, tanquam ſingularia (*§.226.227 Ontol.*), experientiæ debentur (*§.665 Log.*). Hiſtoria igitur ab experientia ortum trahit.

Qui adeo de ſcientia ſibi comparanda ſolliciti ſunt, iſti rationem amplificare ſtudent.

§. 499.

Cognitio philoſophica quod rationis ſit.

Cognitio philoſophica rationis eſt. Qui enim cognitione philoſophica inſtructus eſt, rationem perſpicit eorum, quæ ſunt, vel fiunt (*§.6 Diſc. prælim.*), adeoque nexum rerum tam coexiſtentium, quam ſibi mutuo ſuccedentium (§. 10 *Coſmol.*), conſequenter propoſitionum univerſalium verarum, ſeu veritatum univerſalium (*§.505 Log.*). Eſt itaque rationis (§. 485).

Studio igitur philoſophiæ veri nominis, hoc eſt, iſtiuſmodi, qualem nos definimus (§. 29 *Diſc. prælim.*) & colimus, ratio perficitur, ut hinc philoſophiæ eluceat præſtantia.

§. 500.

An error a ratione proficiſcatur.

A ratione nullus proficiſcitur error. Beneficio rationis enim perſpicimus nexum veritatum univerſalium (§. 483). Quare cum veritates univerſales inter ſe connectantur, quatenus propoſitio una in ſe continet rationem, cur altera ſit vera (§.10 *Coſmol.*); beneficio rationis intelligimus, cur propoſitio aliqua vera potius ſit, quam falſa (*§.56 Ontol.*). Quoniam itaque ratione uſus propoſitionem falſam pro vera habere nequit; a ratione error proficiſci minime poteſt (§.623 *Log.*).

Qui adeo rationem accuſant tanquam ſeductricem, quaſi nos ad perniciosiſſimos ac graviſſimos errores ſeduceret; terminum in alio prorſus ſignificatu accipiunt, quam quem eidem ſupra (§. 483), non invito uſu loquendi (§. 484), tribuimus. Nunc enim per rationem intelligunt quosdam de rebus naturalibus errores; nunc pravas hominis cupiditates, quibus in malum pronus fertur; nunc neſcio quodcunque aliud. Atque hinc clamant, rationem adverſari fidei ac virtuti: quod ipſorum judicium tamdiu verum eſt, quamdiu ex ſua judicant notione uſu loquendi minime comprobata. Abſit autem, ut idem pro vero habeamus in legitimo termini ſignificatu. Neque etiam ullibi terminus hic in ſignificatu perverſo in Scriptura Sacra occurrit, modo verſionem a textu authentico diſtinguas. Sane *Lutherus* in verſione Germanica decem vocabula Hebraica & triginta fere Græca per vocabulum *Vernunfft*, quod rationem ſignificat, interpretatur, quæ non eſſe ejuſdem ſignificatus, facile quis prævidere valet. Ecquis enim ſibi perſuadeat, in lingua Hebraica, quam pauperem eſſe conſtat, eandem rem decem diverſis nominibus inſigniri? Ecquis ſibi perſuadeat, Græcos triginta excogitaſſe vocabula ad rem unam eandemque denotandam? Vocabulum λόγος apud Græcos rationem ſignificat, unde Logicæ nomen eſt, quam ideo Latine philoſophiam rationalem dicimus. Sed hoc nuſpiam legitur in malam partem acceptum.

§. 501.

Quales homines ſint in actionibus ſuis.

Qui actiones ſuas ſecundum experientiam moderantur, in caſu ſimili imitantur olim facta. Patet hoc per experientiam maxime obviam. Homines enim plerique tantum non in omnibus actionibus, imo graviſſimis negotiis; omnes vero homines in aliquibus ſaltem actionibus experientia magiſtra utuntur.

Imo facile oſtenditur, cur idem fieri debeat. Etenim quid fieri debeat in caſu ſingulari dato, nemo judicare valet, niſi jam cognoverit, quid in iſtiuſmodi caſu fieri debeat(§.361), niſi inventorem agere jubeatur(§.461), quem caſum jam non ſupponimus. Enimvero quicquid cognoſcimus, vel

a priori

Digitized by Google

à priori cognoſcimus, vel a poſteriori (§. 435): quamobrem quid fieri conveniat in iſtiuſmodi caſu, vel ratiocinando nobis innotuit, vel experiundo idem didicimus (§. 434). Nemo non novit in diſciplinis, quæ docentur, non tradi theorias negotiorum maxime communium, imo graviſſimorum, &, ſi quæ in iis continentur, pauciſſimos homines diſciplinis vacare. Quoniam itaque deſtituuntur propoſitionibus determinatis, juxta quas judicent in caſibus datis; ſecundum notiones judicare tenentur, quas a poſteriori ſeu per experientiam acquiſiverunt. Vi igitur ſimilitudinis caſus præſentis cum alio quodam præterito hunc ſibi repræſentant cum eo, quod in eo factum fuerit (§. 205), quodque tum iſtud factum fuerit ſibi conſcii ſunt (*not.* §. 173), atque adeo idem in hoc caſu fieri debere judicant.

Etſi res pervulgata ſit, meretur tamen attentionem philoſophi. Non igitur tædet in eam inquirere penitius, ut in actionibus noſtris ſatis circumſpecti ſiamus.

§. 502.

Qui in actionibus ſuis ſint empirici; quinam rationales.

Homines *in actionibus ſuis* dicuntur *empirici*, qui ſecundum experientiam actiones ſuas moderantur. In *actionibus* autem *ſuis rationales* dicuntur, qui ſecundum rationem eaſdem moderantur.

Ex iis, quæ in demonſtratione propoſitionis præcedentis dicta ſunt, apparet, neminem in actionibus ſuis rationalem eſſe poſſe, niſi qui habet animum theoria excultum, ut in dato caſu propoſitiones univerſales, quas in diſciplinis didicit, vel ipſemet invenit, ad facta ſingularia & negotia applicare poſſit (§. 501).

§. 503.

Expectatio caſuũ ſimilium.

Expectationem caſuum ſimilium dicimus modum dirigendi actiones per olim facta in caſu ſimili.

Perinde eſt, ſive imitemur facta aliena, ſive propria in caſu ſimili.

§. 504.

Similitudo ejus apparẽs cum ratione.

Expectatio caſuum ſimilium rationi ſimilis videtur. Qui enim caſus ſimiles expectant, ut agere poſſint; actiones ſuas dirigunt per olim facta in caſu ſimili (§. 503), imitando ſcilicet, ſeu denuo faciendo, quod fecerunt alii, vel ipſimet fecerunt (§. 501). Id autem ideo fieri, & experimur, & intelligimus, quod eundem eventum in præſenti caſu ſperemus, quem in ſimili antea experti ſumus. Videmur adeo perſpicere nexum inter actionem & eventum in caſu dato, conſequenter expectatio caſuum ſimilium rationi ſimilis videtur (§. 483).

§. 505.

Ea ulterius expenditur.

In expectatione caſuum ſimilium tertia latet mentis operatio, ſeu ratiocinium confuſum in ea continetur. Etenim ubi prævia experientia didicimus, in quodam caſu aliquid fieri poſſe vel debere; caſu eodem recurrente notionis illius meminimus (§. 205. 226), atque idem jam fieri poſſe, vel debere judicamus. Perceptio caſus præſentis propoſitioni minori, memoria præteriti cum facto præterito majori, & judicium inde enatum concluſioni reſpondet, ut perinde ſit, ac ſi ita argumentaremur: Caſus præſens talis

Digitized by Google

eſt. In caſu tali hoc fieri debet. Ergo in præſenti hoc fieri debet. Latet igitur in expectatione caſuum ſimilium ratiocinium, utpote explicabile per ſyllogiſmum (§.332 *Log.*); ſed cum mens propoſitiones ſingulas non diſtinguat a ſe invicem, nonniſi confuſum (§.39).

§. 506.

Analogũ rationis quid ſit.

Quoniam igitur etiam in hoc expectatio caſuum ſimilium rationi ſimilis (§.504 *Pſychol.* & §.195 *Ontol.*); *expectatio caſuum ſimilium eſt id, quod analogum rationis dici ſolet.*

Atque ita ad notionem diſtinctam reduximus *Analogum rationis* veterum, ut adeo appareat, iſtud admitti poſſe tanquam principium explicandarum actionum hominis. Quod vero etiam ad brutorum actiones explicandas faciat, in Pſychologia rationali oſtendemus.

§. 507.

Quando rationi æquipolleat,

Si caſus præſens revera fuerit ſimilis præterito, non tantummodo ex parte talis deprehendatur; expectatio caſuum ſimilium rationi æquipollet. Etenim ſi caſus præſens revera ſimilis fuerit præterito, idemque nunc fit, quod in præterito fiebat; utrobique determinantia eadem ſunt (§.114.181 *Ontol.*). Eadem igitur etiam ſunt determinata (§. 192 *Ontol.*). Quoniam igitur hic determinatum iſtud eſt, quod poſita in tali caſu tali actione, ſepoſito alio quocunque obſtaculo extrinſeco, conſequitur (§. 112 *Ontol.*); quicquid in caſu præterito ex actione conſecutum fuit, idem etiam in præſente conſequi debet. Quare cum jam perinde ſit, ac ſi nexum inter actionem & id, quod inde conſequitur, perſpiceremus, atque adeo ratione in determinanda actione uteremur (§.483); expectatio caſuum ſimilium, ubi caſus præſens revera ſimilis fuerit præterito, in locum rationis ſurrogari poteſt, eidemque adeo æquipollet.

§. 508.

Idem ulterius expenditur.

Quoniam itaque ſimilitudo caſuum cognoſcitur ex identitate circumſtantiarum, per quas determinatur (§. 195 *Ontol.*); *ſi circumſtantias caſus præteriti diſtincte cognoſcas, expectatio caſuum ſimilium rationi æquipollet.*

Ita diſtincte ſingulas circumſtancias caſus agnoſcimus, quando judicamus, aquam ebullire, ſi aheno cupreo infuſa imponatur tripodi, eidemque ignis ſubjiciatur. Notio igitur hæc à poſteriori acquiſita non minus certo dirigit actiones noſtras circa ebullitionem aquæ, ac ſi beneficio rationis nobis conſtaret, cur aqua ebullire debeat.

Finis partis primæ Pſychologiæ Empiricæ.

PSYCHO-

Digitized by Google

PSYCHOLOGIÆ EMPIRICÆ
PARS II.

Digitized by Google

Digitized by Google

PSYCHOLOGIÆ EMPIRICÆ
PARS II.
DE FACULTATE
Appetendi in ſpecie & de Commercio inter Mentem & Corpus.
SECTIO I.
DE FACULTATIS APPETENDI PARTE INFERIORI.
CAPUT I.
De Voluptate ac Tædio, nec non Notione boni ac mali.

§. 509.

Inſtitutũ Auctoris.

HActenus contemplati ſumus facultatem cognoſcendi: progrediendum ulterius eſt ad facultatem appetendi. Appetitus naſcitur ex cognitione; non tamen per ſaltum. Quamobrem diſtincte nunc nobis exponendum, quomodo ex notionibus naſcatur appetitus. Equidem ad facultatem appetendi penitus agnoſcendam conducunt quoque notiones certitudinis ac probabilitatis cognitionis humanæ, nec non opinionis ac erroris, de quibus nondum diximus: quoniam tamen jam alibi de ſingulis hiſce notionibus abunde dictum integris capitibus (§.564 & *ſeqq. Log.*), ut denuo repetantur, quæ ibidem jam dicta ſunt, opus non eſt. Quamobrem iis ſuppoſitis tanquam aliunde notis ad progreſſum a cognitione ad appetitum explicandum nos conferimus dicturi de voluptate ac tædio, notionibuſque boni ac mali, propterea quod ex cognitione naſcitur primum voluptas, inde porro judicium de bonitate objecti, ac hinc demum reſultat appetitus; in caſu autem oppoſito ex cognitione rei ortum primo trahit tædium, inde porro judicium, quod ea mala ſit, tandemque hinc reſultat averſatio. Appetitus atque averſationis geneſis diſtincte agnoſci meretur, cum hæc

cognitio

Digitized by Google

cognitio ſit fundamentum totius philoſophiæ moralis, imo ex hoc fonte limpido deducatur omnis juris principium.

§. 510.

Perfectionis & Imperfectionis veræ ac apparentis differentia.

Perfectio vera dicitur, quam rei ineſſe vi notionis perfectionis demonſtrari poteſt, aut, ſi mavis, quæ eidem revera ineſt. *Perfectio* autem *apparens* a nobis vocatur, quam per errorem eidem tribuimus. Similiter *Imperfectio vera* dicitur, quam rei ineſſe vi notionis imperfectionis demonſtrari poteſt, aut, ſi mavis, quæ eidem revera ineſt. Aſt *Imperfectio apparens* vocatur, quæ per errorem eidem tribuitur.

Notionem tam perfectionis, quam imperfectionis in genere dedimus in Philoſophia prima (§. 503. 504 *Ontol.*). Inde notio perfectionis atque imperfectionis rei cujuſcunque in ſpecie ratiocinando colligitur. Et ubi hoc ſuccedit clariſſime conſtat, perfectionem vel imperfectionem rei revera ineſſe, ut adeo pragmatica ſit definitio prior perfectionis ac imperfectionis veræ, quam dedimus, utut eidem æquipolleat altera. Quoniam vero non omnes notione diſtincta perfectionis atque imperfectionis utuntur, quando de rerum perfectione vel imperfectione judicium ferunt; præjudicia eidem ſubſtituere ſolent. Unde accidit, ut per errorem judicent perfectum vel imperfectum, quod tale non eſt; præjudicii tamen ſui falſitatem non agnoſcentes rem perfectam vel imperfectam eſſe ſibi perſuadent. Qui adeo præjudiciis excœcati ſunt, iis perfectum vel imperfectum videtur, quod tale non eſt. Atque ita perfectio atque imperfectio quædam apparens datur.

§. 511.

Voluptatis definitio.

Voluptas eſt intuitus, ſeu cognitio intuitiva perfectionis cujuſcunque; ſive veræ, ſive apparentis.

Notionem hanc voluptatis diſtinctam debemus *Carteſio*, quemadmodum jam monuimus in Horis ſubſecivis A. 1729. *Trim. æſt. num.* 1. §. 2. Diſerte enim in epiſtola ad *Eliſabetham* Principem Palatinam: *Tota noſtra voluptas*, inquit, *poſita eſt tantum in perfectionis alicujus noſtræ conſcientia*, ac præterea monet, *in æſtimanda perfectione homines ſæpius confundere quod apparet cum eo, quod eſt*. Quoniam quid intuitive cognoſcimus, quatenus ideæ ejus, quam habemus, nobis conſcii ſumus (§. 286): apparet *Carteſium* voluptatem deducere a cognitione intuitiva perfectionis. Nimirum qui voluptatem ex re percipit, perfectionem ejus ſibi repræſentat, quodque hoc faciat ſibi conſcius eſt. Dum vero idem monet, homines in æſtimanda perfectione ſæpius confundere quod apparet cum eo, quod eſt; haud obſcure innuit, voluptatem non minus percipi ex perfectione apparente, quam ex vera, ſeu hic perinde eſſe ſive judicium ejus, qui rem perfectam eſſe judicat, verum ſit, ſive falſum. Maximi momenti eſt, ut diſcamus, voluptatem non minus percipi ex perfectione apparente, quam vera, cum in eo ſitum ſit ſemen omnis mali moralis.

§. 512.

An illa ſit experientiæ conformis.

Notio voluptatis, quam dedimus, experientiæ conſentanea. Nemo non novit, nos voluptatem percipere ex imagine, v. gr. uvæ, quam prototypo ſuo adeo ſimilem deprehendimus, ut idem adeſſe exiſtimemus. Neque enim hic voluptas percipitur ex objecto, quod repræſentatur, veluti in præſente caſu ex uva, cum gemina voluptate non perfundamur uvas conſpicientes, licet earum nobis probe conſcii ſimus judicantes, quod uvæ ſint, quas videmus. Neque voluptas inde eſt, quod ad imaginem propius accedentes agnoſcamus, nos minime ex veritate judicaſſe, dum uvam pictam pro naturali habebamus, cum tædio potius afficiamur, quando certiores reddimur judicium noſtrum nos fefelliſſe. Ideo igitur voluptas oritur, quod ſimilitudinis uvæ pictæ cum naturali nobis conſcii ſimus

& ejus inde convincamur, quod pictam cum naturali confuderimus. Enimvero in ſimilitudine imaginis cum prototypo perfectio ejus conſiſtit. Quamobrem voluptas tota in eo ſita eſt, quod perfectionis imaginis tibi conſcius ſis, ſeu, quod perinde eſt, quod eam intuitive cognoſcas. Equidem nemo non fatetur, perfectionem imaginis ex ſimilitudine ejus cum prototypo æſtimandam eſſe: quodſi tamen quis probationem deſideret, haud difficulter eam damus. Nimirum dum pictor imaginem delineavit, veluti dum in dato caſu uvam pinxit, non aliud intendit, quam prototypon, cujus imaginem fecit, veluti uvam, in tabula repræſentare. Quoniam imago prototypo ſuo ſimillima ſupponitur; quæ in imagine diſtinguuntur eadem ſunt cum iis, quæ in prototypo diſtinguere licet (§. 195 *Ontol.*). Nihil adeo datur in imagine, quod non repræſentet aliquid in prototypo, & nihil datur in prototypo, quod non repræſentetur in imagine. Singula igitur, quæ in imagine diſtinguuntur, cum ſint repræſentamina prototypi, & omnia ſimul repræſentamen totius prototypi; ſingula imaginis inter ſe conſentiunt atque in hoc conſenſu, conſequenter in ſimilitudine, perfectio imaginis conſiſtit (*§. 503 Ontol.*). Similiter voluptatem percipimus ex eo, quod horologium horas ſingulas ſingulaſque ejus partes accurate indicet. Enimvero in hoc conſiſtit perfectio horologii, quod eo fine conſtruitur, ut tempus indicet (*not. §. 573 Ontol.*). Voluptas igitur ex horologio percipitur, quatenus nobis conſcii ſumus perfectionis ejuſdem. Architecturæ peritus inſigni prorſus voluptate perfunditur, quando contemplatur ædificium juxta regulas architectonicas conſtructum. Enimvero ſi in ædificii ſtructura omnia cum regulis Architecturæ conſentiunt, ut ſcilicet inde ratio reddi poſſit, cur unumquodque eorum tale eſſe debuerit; ædificium perfectum eſt. Architecturæ igitur peritus conſcius ſibi eſt perfectionis ædificii, quando ex eodem voluptatem percipit. Sunt qui voluptatem percipiunt ex vita diſſoluta, quod ita ex ingenio ſuo vivant ab arbitrio aliorum prorſus independentes. Tum vero per errorem iſtam independentiam pro perfectione ſtatus habent, atque adeo voluptate perfunduntur, quatenus ſibi conſcii ſunt perfectionis cujuſdam apparentis. Abſit igitur, ut eos caſus, in quibus voluptatem percipiens nullius perfectionis veræ ſibi conſcius eſſe poteſt, notioni voluptatis, quam dedimus, opponamus.

Probe hic notandum eſt, non neceſſe eſſe, ut quis in genere judicet objectum, quod percipit, eſſe perfectum: ſufficit enim perfectionem quandam ſive veram, ſive apparentem ſaltem confuſe percipi. Ita non opus eſt, ut judices imaginem prototypo ſimilem eſſe perfectam; ſed ſufficit, ut tibi conſcius ſis ſimilitudinis. Nec opus eſt ut judices horologium eſſe perfectum; ſed ſufficit ut tibi conſcius ſis, quod tempus accurate indicet. Neque etiam opus eſt, ut quis judicet vitam diſſolutam eſſe perfectam; ſed denuo ſufficit, ut ſibi conſcius ſit, ſe agere quod lubet. Judicium enim, quo ſtatuitur, in eo, cujus tibi conſcius es, conſiſtere perfectionem rei perceptæ, in notionibus confuſis involvitur, ut non agnoſcatur niſi ab eo, qui ſingulari acumine illas evolvere & ad diſtinctas revocare valet.

§. 513.

§. 513.

Conſtantia voluptatis.

Si perfectio fuerit vera & qui ejuſdem ſibi conſcius eſt rem eſſe perfectum demonſtrare poſſit; voluptas conſtans eſt, hoc eſt, ſemper oritur, quotieſcunque illius ſibi conſcius eſt. Quodſi enim vera fuerit perfectio, eam rei ineſſe vi notionis perfectionis demonſtrari poteſt (§. 510), & quoniam hanc demonſtrationem dare valet, qui ejuſdem ſibi conſcius eſt *per hypoth.* in numero perfectionum eſſe, quod in re percipit, certus eſt (§. 568 *Log.*), neque verendum ut ejus unquam mutetur judicium. Quoniam igitur ſemper judicat iſtam rem eſſe in numero perfectionum, quotieſcunque eam percipiens attentionem ſuam in eam dirigit; judicii quippe priſtini ac ſenſus certitudinis memor (§. 117. 213); voluptas quoque ſemper oritur, quoties quis ſibi conſcius perfectionis illius (§. 511).

Confirmatur idem a poſteriori. Similitudo imaginis eſt perfectio vera &, qui demonſtrare valet, imaginis perfectionem in ſimilitudine conſiſtere, nullo præjudicio ſe abripi patietur, ut ſibi perſuadeat contrarium. Imo in præſente caſu abſque demonſtratione per attentionem ad notiones confuſas certi evadimus, in ſimilitudine conſiſtere imaginis perfectionem. Enimvero quamprimum percipis ſimilitudinem objecti cum prototypo, voluptate quoque perfunderis, nec unquam accidit contrarium, ut diſpliceat imago propter ſimilitudinem. Ita qui ex cognitione veritatis voluptatem percipit, vel ex eo, quod veritatem inveniat; is ex eadem voluptatem conſtanter ſe percipere experitur, quoties de cognitione veritatis cogitat, vel ſe jam veritatem antea adhuc latentem vel ſibi incognitam eruiſſe experitur. Quod vero in utroque hoc caſu perfectionis veræ ſibi ſit conſcius, alias oſtendi in Horis ſubſecivis A. 1729. Trim. æſt. n. 1, cum de voluptate ex cognitione veritatis percipienda agerem.

Etſi vero ex dictis ſatis ſuperque appareat, conſtantem eſſe voluptatem, quæ percipitur, quando tibi perfectionis veræ fueris conſcius, ubi eam certo cognoveris; idem tamen adhuc ſequentem in modum oſtendere lubet. Qui vi demonſtrationis cognovit, v. gr. artem inveniendi eſſe ſummam intellectus humani perfectionem, is veritatis convictus ſemper ita judicabit, quoties de arte inveniendi cogitandi occaſio ipſi ſuppeditatur. Quoniam itaque artis inveniendi ſibi inexiſtentis conſcius in omni caſu, quo de eadem judicat, tanquam perfectionis intellectus ſui; in omni caſu ponitur ratio eadem voluptatis (§. 511). Quamobrem neceſſe quoque eſt in omni caſu poni voluptatem eandem (§. 189 *Ontol.*). Voluptatem igitur percipit, quotieſcunque artem inveniendi in ſe percipit, conſequenter voluptas conſtans eſt.

Non puto, fore aliquem, qui propoſitionem præſentem in perverſum ſenſum trahat inde illaturus, quod probentur, quæ per definitionem manifeſta ſunt, neque adeo probatione indigent. Etenim ut voluptatem percipias, non ſufficit ut tibi conſcius ſis ejus, quod in numero perfectionum eſt; verum etiam conſcius tibi eſſe debes, quod ſit in perfectionum numero. Si enim ignores pertinere hoc, cujus tibi conſcius es, ad rei perfectio-

nem,

nem; voluptate nulla perfunderis. Quodſi per errorem judices idem in numerum imperfectionum referendum eſſe; tædio prorſus afficietur animus, quemadmodum deinceps patebit. Intereſt autem noſſe, quandonam voluptas conſtans ſit, cum hinc ampliſſimam deducturi ſimus in moralibus praxin.

§. 514.

Voluptas vera eſt, quæ ex vera perfectione oritur: *Apparens* vero, quæ oritur ex apparente. *Voluptatis veræ ac apparẽtis differentia.*

Utile eſt in Moralibus voluptatem veram ab apparente diſtingui. Plerique enim hominum in ſcelera ſeſe præcipites dant, quod apparentem voluptatem cum vera confundunt.

§. 515.

Quoniam voluptas conſtans eſt, ſi perfectio fuerit vera & demonſtrare poſſis, quod ſit vera (§. 513), tum vero quoque certus ſis voluptatem eſſe veram (§. 514); *voluptas vera conſtans eſt tum in ſe ſpectata, tum reſpectu ſubjecti, a quo agnoſcitur.* *Voluptas vera qualis.*

Nimirum etſi voluptas vera in ſe conſtans ſit, quatenus nulla datur ratio intrinſeca, cur mutetur; ex accidente tamen fieri poteſt, ut in aliquo ſubjecto non ſit conſtans, ſed mutetur, quatenus is eam non agnoſcit, adeoque judicium verum, cujus minime convictus eſt, in erroneum abire poteſt, quemadmodum ex ſequentibus clarius eluceſcet.

§. 516.

Quo major fuerit perfectio, vel talis ſaltem apparet; eo major quoque eſt voluptas. Ponamus evidentiæ gratia perfectionem A eſſe dimidiam perfectionis alterius B; erit B bis A, ſeu B = 2 A. Ponamus porro ex perfectione A ortum trahere voluptatem C: erit illa perfectio A ratio ſufficiens voluptatis C (§. 129 *Ontol.*). Quoniam itaque poſita adhuc alia perfectione A poni debet alia adhuc voluptas C (§. 189 *Ontol.*); evidens eſt poſita perfectione bis A poni voluptatem bis C, conſequenter ex perfectione, quæ eſt dupla ipſius A, oriri voluptatem duplam ejus, quæ a perfectione A ortum trahit. Eſt vero perfectio B dupla perfectionis A *per hypotheſin.* Ergo ex perfectione B dupla oritur voluptas ejus, quæ ex perfectione A ortum trahit. Quia idem eodem modo patet, ſi rationem perfectionum quamcunque aliam ſupponas; in genere patet, voluptatem fore tanto majorem, quo major fuerit perfectio. *Gradus perfectionis.*

Enimvero ſi voluptas oritur, perinde eſt ſive perfectio fuerit vera, ſive apparens (§. 511), conſequenter ſive rei perceptæ actu inſit, ſive tantummodo per errorem eidem tribuatur (§. 510). Quamobrem ſi perfectio B ſaltem appareat dupla perfectionis A, non minus ac in caſu veritatis ex illa ortum trahere debet voluptas dupla ejus, quæ ex perfectione A oritur. Quamobrem ſi perfectio ſaltem major apparet; voluptas quoque major eſſe debet.

Idem confirmatur a poſteriori. Majorem ex ſimilitudine imaginis voluptatem percipimus, ſi major fuerit, quam ubi minor deprehenditur. Major autem ſimilitudo major imaginis perfectio eſt, quemadmodum ex iis colligitur, quæ de perfectione imaginis ſupra (§. 512) demonſtrata ſunt. Voluptas itaque in hoc caſu major eſt, quia perfectio major eſt,

Digitized by Google

ſeu quia majoris perfectionis nobis ſumus conſcii. Videmus etiam voluptatem imminui, ſi quis artis peritus oſtenderit tantam non eſſe ſimilitudinem, quanta videbatur. Pars igitur voluptatis debebatur ei, quod tantummodo apparebat, ſeu per errorem rei tribuebatur. Atque hinc intelligitur, voluptatem quoque eſſe majorem, ſi perfectio tantummodo major apparet. Idem eodem modo patet in caſibus aliis. Nemo negat, artem inveniendi majorem eſſe mentis perfectionem, quam ab aliis inventa penitus intelligendi. Ecquis vero eſt qui non propria experientia edoctus fateatur, ſe majore voluptate perfundi, ubi per propriam meditationem veritatem latentem eruit, quam ubi ab aliis inventa evolvens eadem intellecta veritati conſentanea deprehendit? Hic igitur denuo major voluptas ex majore perfectione oritur, ſeu ideo majore fruimur voluptate, quod perfectionis majoris nobis conſcii ſimus. Enimvero ſi quis videtur ſibi inveniſſe veritatem, v. gr. quadraturam circuli, cum tamen in errorem inciderit, quem examine inſtituto ipſemet deprehendit; non minore voluptate perfunditur, quam ſi veritatem, quam quæſiverat, actu inveniſſet. Atque adeo denuo apparet, voluptatem quoque eſſe majorem, ſi per errorem majoris perfectionis tibi tantummodo conſcius videaris.

Obſervavit hoc jam *Carteſius* ad ea reſpiciens, quæ unuſquiſque in ſeipſo experiri poteſt, niſi eo deſtituatur acumine, quod ad diſtinguenda ea, quorum nobis de nobis in nobis conſcii ſumus, requiritur. Diſerte nimirum profitetur, quamlibet voluptatem ex magnitudine perfectionis eam producentis metiendam eſſe; homines tamen ſæpius confundere quod apparet cum eo, quod eſt: quibus verbis innuit, ſe ad notitiam horum via experientiæ perveniſſe. Neque vero difficultatem faceſſere debet, quod apparentia ejus, quod non eſt, gradum voluptatis intendere poſſit. Voluptas enim non oritur, quod rei, quam percipimus, inſit perfectio & quod hanc quoque percipiamus; ſed quod ejus tanquam inexiſtentis nobis conſcii ſimus, adeoque eam ineſſe judicemus, ſit ita quod actus judicandi non diſtincte appareat, perceptionibus animæ evolutis demum detegendus. Quoniam igitur voluptas ab actu judicandi pendet, actus res dijudicandi veritatem non ſemper attingit; illi quoque locus eſſe debet, ſive verum ſit judicium, ſive falſum. Magni igitur momenti eſt ſeriam ad voluptatem, quam ex rebus percipimus, afferre attentionem, ut tempeſtive rectificentur judicia, ſi quando ea a vero aberrare contingat, ne error noxius vix animadverſus ſerpat appetitum corrupturus.

§. 517.

Gradus alius perfectionis.

Quo certius nobis eſt, vel videtur judicium de perfectione rei; eo majorem inde percipimus voluptatem. Voluptas enim oritur, quatenus perfectionem in re, quam percipimus, intuemur, aut intueri nobis videmur (§. 511), adeoque non quatenus actu ineſt, ſed quatenus eam rei perceptæ ineſſe judicamus. Quamobrem cum certitudo efficiat, ut agnoſcamus judicium eſſe verum (§. 564 *Log.*); magis quoque nobis conſcii ſumus quod perfectionem rei intueamur, quam ſi minus certum fuerit judicium, conſequenter intuitus perfectionis clarior eſt vel ſaltem talis videtur. Quamobrem cum major eſſe debeat voluptas, ubi perfectionem clarius intuemur, quam ubi eam minus clare intuemur, cum in caſu poſteriori latens aliqua dubitatio impediat ex parte voluptatis geneſin (§. 511); major utique eſſe

debet

Digitized by Google

debet voluptas, ſi certius fuerit, vel apparuerit nobis de perfectione rei judicium.

Idem quoque patet a poſteriori. Etenim architectus, qui convictus ſibi videtur de veritate regularum architectonicarum, vel etiam actu convictus eſt, majorem voluptatem percipit ex ædificio, ubi ejus cum regulis architectonicis conſenſum deprehendit, quam alter, qui ejuſdem ſibi conſcius eſt, ſed regularum architectonicarum veritatem non perſpiciens eas tantummodo intellectas memoriæ mandavit, ut norit eaſdem ab architectis obſervari, minime autem convictus ſit eas neceſſario obſervari debere. Hic major voluptas oritur ex eo, quod unius judicium de perfectione ædificii magis certum ſit, vel judicanti ſaltem videatur, quam judicium alterius. Inde etiam eſt, quod ſi utriuſque judicium fuerit erroneum, alter majorem voluptatem percipiat; alter vero minorem, prouti unus magis ſibi perſuaſus videtur de veritate judicii, quam alter. Atque hic potiſſimum caſus inſervit, ubi veritatem propoſitionis præſentis a poſteriori confirmare volueris.

Probe hic conſiderandum, certitudinem judicii (quod in demonſtratione aſſumſimus) producere claritatem in appercipiendo, ut perinde ſit, ac ſi objectum aliquod majore lumine illuſtratum intuemur. Conſtat autem melius videri ac agnoſci, quæ clariora ſunt, quam quæ obſcuriora apparent. Unde & in caſu certitudinis majoris perfectio magis agnoſcitur, quam in caſu minoris, conſequenter in illo magis tibi conſcius es perfectionis, quam in altero.

§. 518.

Tædium eſt intuitus, ſeu cognitio intuitiva imperfectionis cujuſcunque, ſive veræ, ſive falſæ. *Tædii definitio.*

Tædium hic ſumitur pro oppoſito voluptatis, propterea quod nullum occurrit vocabulum, quod vi etymologiæ voluptati opponatur, quemadmodum in vernacula *Luſt* & *Unluſt* ſibi mutuo opponuntur. Ex eo vero, quod tædium voluptati opponi debeat, ejus definitio ex definitione hujus facile elicitur. Perfectioni enim opponitur imperfectio. Quare cum ex perfectione oriatur voluptas, ex imperfectione eodem modo, quod voluptati opponitur, oriri debet, quo hæc ex perfectione ortum trahit. Quemadmodum vero in geneſi voluptatis non attenditur veritas judicii; ita quoque in geneſi tædii ad eam non reſpicitur. Sufficit te tibi eſſe cujuſdam conſcium, quod tuo judicio ad tædium tanquam genus ſuum refertur.

§. 519.

Notio tædii, quam dedimus, experientiæ conformis. Ponamus enim hominem, qui imaginibus delectatur iiſdemque pretium ſtatuit, videre imaginem prototypo ſuo prorſus diſſimilem & rudi prorſus Minerva pictam. Quodſi attentionem ſuam in diſſimilitudinem dirigit, non eam amplius percipit voluptatem, quam percepturus fuerat, ubi eam prototypo ſimilem deprehendiſſet; ſed viſus quaſi adſpectu offenditur, ita ut oculos ſtatim avertat, nec precibus alterius ad eam contemplandam adduci ſe patiatur. Equidem tædium non ſemper adeo clare percipitur, quemadmodum voluptas, propterea quod a tædio abhorrentes attentionem ad imperfectiones non tam ſtudioſe dirigimus, quemadmodum ad perfectiones eandem *Notio tædii experientiæ conformis.*

Digitized by Google

dirigere ſolemus, ubi ipſa voluptas ſtimulo eſt ad eandem continuandam, cum ex adverſo tædium impediat, quo minus eandem conſervemus. Quamobrem ſuppoſui hominem, qui imaginibus delectatur & eaſdem in pretio habet, ne quis experimentum capiens contrarium experiri ſibi videatur tædium leve ac vix naſcens non advertens. Confirmat idem exemplum Architecti, qui ob voluptatem, quam percipit, a contemplatione ædificii affabre extructi ſeſe abduci nullis perſuaſionibus patitur, niſi neceſſitati, quod durum telum jure habetur, ſit obediendum. Etenim ubi ad ædificium accedit, quod opus artificis venditatur, ſuamque attentionem in ea dirigit, unde perfectio æſtimatur; quamprimum animadvertit regulis architectonicis contraria, tædio correptus oculos ab eodem avertit, nullis precibus adducendus ut in eodem contemplando attentionem ſuam defigat, addita ratione, quod ægre quaſi fiat oculis, ut eos eidem obvertere minime poſſit. Dum voluptatem ex re quadam percipimus, conſcii nobis ſumus perfectionis eidem inexiſtentis (§.511.286), atque ſimul perfectionis noſtræ, quatenus ſcilicet intellectus perfectionem arguit judicium de perfectione rei alterius, ut adeo *Carteſius* in definienda voluptate tantummodo rationem habuerit perfectionis ejus, qui voluptatem percipit, ſeu perfectionis ſubjectivæ. Ita Architectus de perfectione ædificii judicans conſcius ſibi eſt ſcientiæ architectonicæ, quam poſſidet & qua deſtitutus ſibi conſcius eſſe minime poſſet ædificii perfectionis, quod contemplatur. Enimvero dum imperfectionem rei agnoſcimus, tantum abeſt ut cujuſdam imperfectionis noſtræ ſimul nobis conſcii ſimus, ut potius noſtri intellectus perfectionem inde colligamus, quod illam agnoſcere valeamus. Quamobrem in caſu primo voluptas ex re quadam percepta intenditur per eam, quæ ex nobiſmetipſis percipitur; in altero autem tædium ex re percipiendum impeditur per voluptatem, quæ ex nobiſmetipſis percipitur, ut adeo hic ſit quidam quaſi conflictus alicujus tædii atque voluptatis, illudque percipiatur, quo unum iſtorum excedit alterum. Quoniam itaque circumſpecta requiritur obſervatio, ubi tædium ex imperfectione rei perceptum agnoſcere volueris; ad eos inprimis caſus omnem attentionem converti conſultum eſt, in quibus noſtræ tantummodo imperfectionis nobis conſcii ſumus. Nemo non ignorat præcipitantiam in judicando & defectum attentionis in numerum imperfectionum mentis referri, quemadmodum mentis perfectio eſt non ſtatuere niſi de rebus ſufficienter diſcuſſis & ſufficientem ad iſtiuſmodi diſcuſſiones afferre attentionem.

Ponamus jam nos errorem committere ex præcipitantia in judicando, vel attentionis defectu, atque poſtea agnoſcere, quod errorem commiſerimus & qua de cauſa eundem commiſerimus. Nemo non in ſe tædium deprehendet, imo conſcius ſibi erit, ſe ideo tædio affici quod præcipitantiam in judicando non evitaverit, vel quod attentionem ſuam deſiderari

paſſus

Digitized by Google

paſſus fuerit. Tædio igitur afficimur, quod nobis conſcii ſumus imperfectionis cujuſdam noſtræ. Ponamus vero nobis errorem videri, qui non eſt, atque ex falſo eundem tribuere vel præcipitantiæ in judicando, vel defectui attentionis; non minus tædium in nobis oriri animadverteremus, quam ubi revera vel ex præcipitantia in judicando, vel defectu attentionis errorem commiſimus. Tum vero tantummodo videmur nobis ex præcipitantia judicaſſe; videtur tantummodo nobis defeciſſe attentio noſtra, conſequenter conſcii nobis non ſumus niſi apparentis cujuſdam imperfectionis (§. 510). Atque hinc apparet, tædio quoque nos affici ob imperfectionem apparentem, ut adeo hic non attendatur diſcrimen inter judicium verum atque falſum. Sufficienter itaque probatum eſſe exiſtimamus, notionem tædii, quam ſtabilivimus (§. 518), eſſe experientiæ conſentaneam.

Quoniam ex tædio ortum tandem trahit averſatio; maximi momenti eſt notionem tædii diſtinctam habere. Dabimus fidem oculatam in philoſophia morali, ubi omnem praxin morum ex natura mentis humanæ deducemus, ſicque deductam experientiæ conſentaneam confirmabimus. Ceterum quæ de voluptate annotata ſunt (*not.* §. 512); ea etiam ad tædium applicanda, ſcilicet quod ſufficiat imperfectionem quandam ſive veram, ſive apparentem ſaltem confuſe percipi, nequaquam autem opus eſſe, ut quis in genere judicet, objectum, quod percipit, eſſe imperfectum.

§. 520.

Si imperfectio fuerit vera & qui ejuſdem ſibi conſcius eſt, rem eſſe imperfectam demonſtrare poſſit; tædium conſtans eſt, hoc eſt, ſemper oritur, quotieſcunque illius ſibi conſcius eſt. Quodſi enim vera fuerit imperfectio, eam rei ineſſe vi notionis imperfectionis demonſtrari poteſt (§. 510), & quoniam hanc demonſtrationem dare valet, qui ejuſdem ſibi conſcius eſt *per hypotheſ.* ideo certus eſt, quod in re percipit ad imperfectionem ejus pertinere (§. 568 *Log.*), neque adeo verendum eſt fore, ut ejus mutetur judicium. Cum igitur ſemper judicet iſtud ad imperfectionem rei pertinere, quod in eadem percipit, quotieſcunque rem percipiens ſuam in iſtud attentionem dirigit, judicii quippe priſtini ac ſenſus certitudinis memor (§. 117. 213); tædium quoque ſemper oritur, quoties quis ſibi conſcius eſt ejus, quod ad rei perceptæ imperfectionem refert, adeoque tædium ipſius conſtans eſt. *Conſtantia tædii.*

Idem adhuc alia ratione oſtenditur. Qui vi demonſtrationis cognovit, quidpiam ad rei cujuſdam imperfectionem pertinere; is veritatis convictus (§. 990 *Log.*) ſemper ita judicabit, quoties de eo cogitandi occaſio datur. Cum igitur in omni caſu, quo de eodem judicat, ejus ſibi conſcius ſit tanquam imperfectionis cujuſdam rei tribuendæ, in omni caſu eadem ponitur tædii ratio (§. 518). Quoniam itaque neceſſe eſt, idem quoque in omni caſu tædium poni (§. 189 *Ontol.*); tædium conſtanter oriri debet, quoties iſtius ſibi conſcius eſt, quod ad rei imperfectionem pertinet.

Confirmatur etiam idem a poſteriori. Præcipitantia in judicando & defectus attentionis debitæ imperfectio mentis humanæ eſt, id quod nemo in dubium

Digitized by Google

in dubium vocare audet atque ex notione imperfectionis generali (*§.504 Ontol.*) haud difficulter oſtenditur. Enimvero quamprimum qui id cognovit, ſibi conſcius eſt ſe ex præcipitantia judicaſſe, vel attentionem debitam deſiderari paſſum fuiſſe; tædium oritur, nec unquam accidet contrarium, niſi quando quis non agnoſcit, quanta illa ſit naturæ mentis humanæ imperfectio.

Magni momenti eſt noſſe, quandonam tædium conſtans ſit, cum in Moralibus hinc derivetur conſtantia propoſiti non committendi mali, imo inde pendeat conſtans mali odium: quemadmodum ſuo loco dilucide conſtabit.

§. 521.

Tædii gradus. *Quo major fuerit imperfectio, cujus tibi conſcius es, vel talis ſaltem apparet; eo majus quoque eſt tædium, quod inde oritur.* Ponamus evidentiæ gratia, imperfectionem quandam B eſſe duplam alterius cujuſdam imperfectionis A; dico tædium D, quod ex B provenit, fore duplum tædii C, quod ex A oritur. Quoniam enim ex imperfectione A oritur tædium C *per hypoth.* conſequenter tædium C per imperfectionem A determinatur (*§. 113 Ontol.*); poſita denuo iſta imperfectione A, orietur quoque inde tædium C (*§. 189 Ontol.*), adeoque poſita imperfectione bis A ponetur tædium bis C. Eſt vero imperfectio B dupla alterius A *per hypoth.* adeoque B eſt bis A (*§.379 Ontol.*). Ergo ex B oriri debet tædium bis C, conſequenter quod inde oritur tædium D eſt duplum tædii C, quod ex A oritur. Quoniam idem eodem modo in quacunque ratione alia imperfectionum oſtenditur; evidens eſt tanto majus ex imperfectione percipi tædium, quanto ipſa major fuerit.

Quoniam vero tædium oritur, quatenus tibi conſcius es imperfectionis, atque perinde ſit ſive judicium tuum fuerit verum, ſive falſum, ut tantummodo appareat quod eſt (§. 518); majus quoque erit tædium, quod ex imperfectione oritur, ſi hæc tantummodo major appareat.

Confirmatur idem a poſteriori. Ponamus enim duas imagines, quæ prototypo ſuo diſſimiles ſunt, offerri artis pictoriæ perito. Ponamus primæ, quæ oſtenditur, minorem eſſe diſſimilitudinem, quam alterius, quæ ſecundo loco monſtratur. Nonne ad conſpectum primæ protinus in hæc verba erumpet: Apageſis! Nihil mihi negotii eſt cum imagine iſtiuſmodi? Quodſi vero jam altera oſtendatur, nonne averſis oculis accelerata voce clamabit: Apage te! Apage te a me cum tua iſta imagine! Læditur oculus adſpectu? Ex his vero clariſſime perſpicitur, majorem imperfectionem majus parere tædium, minorem minus, cum major diſſimilitudo imaginis major utique imperfectio ſit, quam minor. Similiter ponamus commiſſum eſſe errorem ex præcipitantia in judicando. Tanto major cenſetur præcipitantia, quo facilius a nobis evitari potuiſſet. Quando vero judicaveris præcipitantiam iſtam a te facile evitari potuiſſe, tædium majus percipies, quam ubi firmiter perſuaſus fueris eam a te non adeo

facile,

Digitized by Google

facile, imo vix ac ne vix quidem evitari potuiſſe. Quare cum imperfectio major ſit præcipitantia major in judicando, quam minor; majus in præſente caſu oritur tædium ex imperfectione majore, ſeu quod tibi majoris fueris conſcius imperfectionis. Quodſi quis tibi oſtendit, præcipitantiam in judicando, cujus te reum eſſe cognoſcis, non adeo facile evitari poſſe, quemadmodum tibi videtur; quamprimum non amplius tanta ea videtur, quam videbatur antea; tædium quoque imminui percipies. Atque hoc ipſo probatur, majus tædium oriri etiam ex eo, quod imperfectio, cujus tibi conſcius es, major appareat. Abunde igitur veritas propoſitionis præſentis a poſteriori confirmatur.

Cui curæ cordique eſt, ut, quæ de facultate appetendi docentur, eorum certam ac nulli prorſus dubitationi obnoxiam notitiam ſibi comparet; is ad hominum actiones aſſiduam afferre debet attentionem. Ubi enim theoremata noſtra ſibi familiaria reddiderit; facile obſervabit hiſce perſpicillis munitus, quæ alias attentionem ipſius effugiunt. Merentur autem hæc dogmata, ut firmo aſſenſu comprehendantur, quod inſignem prorſus in philoſophia morali ſpondeant utilitatem.

§. 522.

Quo certius nobis eſt, vel videtur judicium de imperfectione; eo majus inde tædium percipimus. Quoniam tædium in cognitione intuitiva imperfectionis ſive veræ, ſive apparentis totum conſiſtit, (§. 518), quemadmodum voluptas in cognitione intuitiva perfectionis (§. 511), conſequenter definitiones nonniſi in eo differunt, quod in una loco perfectionis ponatur imperfectio; ideo quæ a qualitate judicii pendent, in utroque caſu eadem eſſe debent. Quamobrem cum a majore certitudine judicii de perfectione rei pendeat major gradus voluptatis (§. 517); major etiam gradus tædii pendere debet a majore certitudine judicii de imperfectione, cujus tibi conſcius es, vel conſcius eſſe videris. *Ulterior gradus tædii.*

Quodſi propoſitionem ſuperiorem de dependentia majoris voluptatis a majore certitudine judicii de perfectione rei præſupponere nolueris; propoſitio præſens eodem prorſus modo demonſtrari poteſt, quo illa ipſa propoſitio ſuperior demonſtrata fuit.

Habemus adeo duplex fundamentum graduum tam voluptatis, quam tædii, ſcilicet magnitudinem perfectionis, vel imperfectionis, cujus nobis conſcii ſumus, & gradum certitudinis judicii de iſta perfectione, vel imperfectione. Quodſi theoremata iſta ſtilo mathematico efferre libuerit; dicendum erit: 1. Voluptatem eſſe in ratione compoſita perfectionum, quarum nobis conſcii ſumus, ac certitudinis judiciorum de iſtis perfectionibus: 2. Tædium eſſe in ratione compoſita imperfectionum, quarum nobis conſcii ſumus, ac certitudinis judiciorum de iſtis imperfectionibus. Unde conſequitur: Si eadem fuerit perfectio, vel imperfectio; voluptatem vel tædium eſſe gradui certitudinis judicii de perfectione, vel imperfectione proportionalem, & 4. ſi eadem fuerit judiciorum de perfectione, vel imperfectione, cujus nobis conſcii ſumus, certitudo; voluptatem, vel tædium eſſe perfectioni, vel imperfectioni, cujus nobis conſcii ſumus, proportionale. Theoremata hæc ad *Pſychometriam* pertinent, quæ mentis humanæ cognitionem mathematicam tradit & adhuc in deſideratis eſt. In ea autem doceri debet, quomodo magnitudinem perfectionis ac imperfectionis, nec non certitudinem judicii metiri debeamus, adeoque menſura perfectionis ac imperfectionis, itemque certitudinis judiciorum conſtituenda: neque enim theoremata ante ullius uſus ſunt, quam utraque menſura fuerit inventa. Hæc non alio fine a me adducuntur, quam ut intelligatur, dari etiam mentis humanæ cognitionem mathematicam,

cam,

Digitized by Google

eam, atque hinc *Pſychometriam* eſſe poſſibilem, atque appareat animam quoque in iis, quæ ad quantitatem ſpectant, leges mathematicas ſequi, veritatibus mathematicis, hoc eſt, arithmeticis & geometricis cum contingentibus non minus in mente humana, quam in mundo materiali permixtis.

§. 523.

Voluptatis ac tædii ſimplicis & mixti differentia.

Voluptas ſimplex eſt, quæ ex eo oritur, quod unius tantummodo perfectionis tibi conſcius es. *Voluptas* vero *mixta* eſt, quæ ex eo oritur, quod plurium perfectionum ſimul tibi conſcius es. Similiter *Tædium ſimplex* eſt, quod ex eo oritur, quod unius tantummodo imperfectionis tibi conſcius es. Aſt *Tædium mixtum* eſt, quod inde oritur, quod plurium imperfectionum ſimul tibi conſcius es.

Quoniam in Moralibus plurimum intereſt, ut diſtincte cognoſcamus, unde voluptas oriatur ac tædium, ut præjudicia detegantur virtuti inimica, vitio amica; conſultum fuit voluptatem ſimplicem a mixta, & tædium ſimplex a tædio mixto diſtingui, ut ope harum definitionum excitemus attentionem, ſine qua acumen nullum eſt ad diverſas voluptatis atque tædii rationes ſeu cauſas agnoſcendas & a ſe invicem ſeparandas, ne per errorem uni tribuatur, quod a pluribus concurrentibus derivandum.

§. 524.

Voluptas mixta qualis.

Si plures perfectiones ſimul confuſe percipis, voluptas mixta oritur, quæ inſtar unius apparet. Si enim plures perfectiones ſimul confuſe percipis, eas a ſe invicem non diſtinguis (*§.* 39), adeoque non tanquam plurium, conſequenter tanquam unius tibi conſcius es. Quoniam igitur voluptas in cognitione intuitiva illarum tota conſiſtit (§. 511), ex ſingulis quidem perfectionibus ortum trahunt voluptates ſingulæ, ſed quæ in unam confunduntur, atque adeo voluptas mixta oritur (§. 523), quæ inſtar unius ſeu ſimplicis apparet (*§. cit.*).

Patet hinc ratio, cur voluptatem mixtam dixerimus, quæ a perfectionibus pluribus ſimul perceptis ortum trahit. Quemadmodum mixtum oritur ex plurium miſcibilium confuſione, ut particulæ imperceptibiles invicem uniantur & maſſæ mixtionem ingredientes maſſam unam conſtituant; ita quoque voluptas mixta naſcitur ex voluptatum plurium confuſione, ut inde oriatur una quædam voluptas. Sicuti autem miſcibilia reſolvuntur in particulas, quæ invicem unitæ conſtituunt corpuſcula mixti, & horum unione demum prodit integrum corpus mixti; ita voluptates ſimplices, quæ in tempore exiſtunt, partes ſucceſſivas habere intelliguntur, quæ per tempuſcula, quibus durant, determinantur, & confuſæ ita momentaneæ voluptates exhibent id, quod corpuſculis mixti in mixto materiali reſpondet, atque momentaneis iſtiuſmodi voluptatibus continuo ſibi invicem ſuccedentibus naſcitur tandem inſtar entis ſucceſſivi voluptas mixta integra, quæ toto tempore, quo durat, percipitur. Ineſt igitur denominationi veritas (§. 252. 253 *Coſmol.*), atque adeo notio voluptatis mixtæ non modo per notionem mixti materialis explicari poteſt, ſed datur etiam notio utrique mixto communis, quam inde abſtrahere haud difficulter licet. Iſta autem notio communis utilitate ſua non deſtituitur. Ex ea enim apparet, notiones confuſas & perceptiones confuſas inſtar mixti alicujus concipi poſſe: id quod inter principia heuriſtica Pſychologiæ propria referri debet, plurimumque confert ad interiorem mentis humanæ cognitionem eamque totam quantam pragmaticam ob eximium prorſus in philoſophia morali uſum.

§. 525.

Tædium mixtum quale.

Si plures imperfectiones ſimul confuſe percipimus; tædium mixtum oritur, quod inſtar unius apparet. Probatur propoſitio præſens eodem prorſus modo, quo veritatem præcedentis evicimus.

Ex pro-

Digitized by Google

Ex propoſitione præſente ac præcedente intelligitur cautione opus eſſe, ſi a poſteriori confirmare volueris, quæ de magnitudine voluptatis (§. 516. 517) ac tædii docuimus (§. 521. 522).

§. 526.

Tædii & voluptatis coexiſtentia.

Si imperfectio aliqua & perfectio ſimul clare percipiuntur; tædium & voluptas ſimul percipiuntur. Etenim ſi imperfectio percipitur clare, tædium oritur (§. 518): ſi vero perfectio clare percipitur, voluptas naſcitur (§. 511). Quoniam vero contradictionem nullam involvit, ut duas ſimul res percipias, in quarum una imperfectionem, in altera perfectionem intueris (§. 30 *Ontol*); impoſſibile igitur non eſt (§. 79 *Ontol.*), adeoque fieri poteſt ut imperfectionis alicujus ac perfectionis alicujus tibi ſimul conſcius ſis, etſi ſimul percepta a ſe invicem non diſtinguas, adeoque confuſa ſit ſimultanea perceptio (§. 39), conſequenter ſi contingat imperfectionem aliquam & perfectionem ſimul a te clare percipi, tædium & voluptas ſimul oriri debent.

Quemadmodum perfectio & imperfectio ſimul perceptæ confunduntur, ut confuſa quædam inde naſcatur perceptio; ita quoque tædium ac voluptas confunduntur, ut mixtum quid oriatur. Quodſi vero contingat, ut magis tibi conſcius ſis perfectionis, quam imperfectionis, attentione ad illam magis, quam ad hanc converſa (§. 237); voluptas quoque prævalebit adverſus tædium, ut illa præ hoc percipiatur. Nulla in propoſitione præſente latet contradictio. Neque enim ſupponimus nos conſcios eſſe perfectionis ac imperfectionis ſimul in eodem objecto; ſed in objectis diverſis.

§. 527.

Voluptas prævalens adverſus tædium & contra.

Quoniam perceptiones fortiores obſcurant debiliores, ita ut debiliores prorſus non appercipiamus (§. 76. 99), conſequenter debiliorum nobis prorſus non conſcii ſimus (§. 25); voluptas vero tota in perfectionis cujuſdam (§. 511), tædium in imperfectionis cujuſdam cognitione intuitiva ſeu conſcientia conſiſtat (§. 518): *ſi perceptio imperfectionis claritate ſua multum ſuperat perceptionem perfectionis, voluptas præ tædio non percipitur*, & viciſſim *ſi perceptio perfectionis claritate ſua multum ſuperat perceptionem imperfectionis, tædium præ voluptate non percipitur.*

Intelligimus hic perceptionem claram, quæ cum apperceptione conjungitur, ut ſcilicet nobis conſcii ſimus ejus, quod percipimus, atque id agnoſcere valeamus. Confirmat autem propoſitionem præſentem experientia. Ponamus enim nos intueri imaginem maximam partem prototypo ſuo ſimilem, ſed in parte diſſimilem, ſimulque conſcios eſſe & ſimilitudinis, & diſſimilitudinis. Quodſi attentionem magis convertas in ſimilitudinem, quam diſſimilitudinem, ut illius multo magis tibi conſcius ſis quam hujus (§. 237); voluptatem quoque ita percipies, ut tædii tibi prorſus non ſis conſcius. Idem obtinet in caſu oppoſito.

§. 528.

Obſcuratio voluptatis ac tædii totalis.

Si voluptas plurimum ſuperet tædium, tædium prorſus non appercipitur. Et viciſſim *ſi tædium plurimum ſuperet voluptatem, voluptas prorſus non appercipitur.* Ponamus voluptatem & tædium ſimul percipi: cum voluptas pariter ac tædium in eas reſolvi poſſint partes, in quas tempus, quo durant, reſolvitur; particulæ voluptatis ac tædii momentaneæ concipi poſſunt inſtar corpuſculorum mixti (§. 253 *Coſmol.*), conſequenter tota voluptas totumque tædium per tractum temporis continuatum tanquam compo-

Digitized by Google

ſitum quoddam continuum ex iſtis corpuſculis, ſeu tanquam mixtum (§. 252. *Coſmol.*). Perceptio igitur voluptatis ac tædii ſimultanea comparari poteſt cum viſione duorum coloratorum invicem permixtorum, aut cum guſtu duorum ſapidorum invicem permixtorum. Enimvero ſi colorati unius quantitas exigua admodum fuerit; mixtum pro ſimplici habetur ſenſuum judicio. Et ſimiliter ſi ſapidi unius quantitas veluti ſalis aquæ admixti valde exigua fuerit, aut contemptibilis; ſapor ſalis nullus percipitur. Quare nec voluptas appercipietur ſi a tædio, cui coexiſtit, plurimum ſuperetur: nec tædium appercipietur ſi a voluptate plurimum ſuperatur.

Idem etiam hac ratione oſtenditur. Quoniam voluptas plurimum ſuperat tædium *per hypoth.* ejus quoque tanto magis conſcius tibi eſſe debes, quam tædii, quanto illa hoc major eſt, conſequenter perceptio voluptatis ſenſationi fortiori, perceptio autem tædii debiliori reſpondet (§. 74. 75). Enimvero ſenſatio fortior obſcurat debiliorem, ita ut ſubinde debiliorem prorſus non appercipiamus (§. 76); voluptas igitur fortior obſcurare debet tædium, ut ſubinde tædium prorſus non appercipiamus. Patet idem eodem modo ſeſe habere, ſi tædium voluptatem ſuperet, ut hæc ſubinde prorſus non appercipiatur, conſequenter perinde ſit ac ſi nullam, vel nihil ejus perciperemus.

Confirmatur idem a poſteriori. Etenim ſi dolorem quendam percipimus, ejus ſenſus quaſi extinguitur voluptate quadam maxima, qua perfundimur, attentione noſtra converſa tota in perfectionem quandam rei, veluti in veritatem, quam meditando eruimus, ac in eadem diu defixa.

Primum demonſtrandi genus neminem offendet qui in Matheſi fuerit verſatus, præſertim ſi problematum phyſicomechanicorum reſolutiones perpenderit: neque enim ignorabit in quantitatibus rerum demonſtrandis admitti fictiones. Quamobrem cum nobis hic jam ſit negotium cum quantitate voluptatis ac tædii; iiſdem fictionibus haud ægre locum concedet. Perpendenda præterea ſunt de modo perceptiones confuſas inſtar mixtarum maſſarum conſiderandi paulo ſuperius (*not.* §. 524) dicta: ita nimirum omnis protinus evaneſcet difficultas. Quodſi vero quis nondum ſatis exercitatum habuerit animum, ut fictiones in demonſtrando admittere recuſet; is voluptatem ac tædium cum ſenſationibus comparet, quemadmodum in demonſtratione altera fecimus. Qui perſpicaciores ſunt, me non monente animadvertent, obſcurationem perceptionis debilioris a fortiori factam, quam quoad ſenſationes a poſteriori ſumimus (§. 75), eodem modo demonſtrari poſſe, quo reducendo ſimultaneam tædii ac voluptatis perceptionem ad mixtum, ſeu maſſam mixtam, propoſitionem præſentem demonſtravimus.

§. 529.

Prædominium voluptatis, vel tædii. *Voluptas prædominari* dicitur, ſi tanta fuerit, ut tædium, ſi quod adfuerit, non appercipiatur. Et viciſſim *Tædium prædominari* dicitur, ſi tantum fuerit, ut voluptas, ſi qua adfuerit, non appercipiatur. *Prædominium* adeo *voluptatis* conſiſtit in totali obſcuratione tædii, & viciſſim *Prædominium tædii* conſiſtit in totali obſcuratione voluptatis.

Poſſe voluptatem pariter ac tædium prædominari, per propoſitionem præcedentem patet.

§. 530.

Digitized by Google

§. 530.

Cur non omnes eandem voluptatem ex re eadem percipiant.

Si quis perfectionem aliquam intimius perſpicit aut agnoſcere ſibi videtur, quam alter tamen non agnoſcit; ille ſumma voluptate perfunditur, cum hic ne minimum quidem ejus percipiat. Quoniam enim perfectionem aliquam intimius perſpicit, aut eam perſpicere ſibi videtur *per hypoth.* voluptas oritur magnitudini perfectionis agnitæ (§. 516), & gradui certitudinis ſeu perſuaſionis proportionata (§. 517), adeoque fieri poteſt, ut ſumma perfundatur voluptate, ſcilicet ſi ſummæ cujuſdam perfectionis ſibi certo conſcius, aut conſcius eſſe videtur. Enimvero quoniam alter nullam agnoſcit perfectionem *per hypoth.* nulla quoque perfunditur voluptate (§ 511). Fieri adeo poteſt, ut unus ſumma voluptate perfundatur, cum alter ne minimum quidem ejuſdem ex eadem re percipiat.

Idem confirmatur a poſteriori. Si ædificium aliquod juxta regulas Architecturæ ita fuerit extructum, ut nihil in eo deprehendatur, cujus ex iiſdem ratio reddi non poſſit; architectus peritus ex contemplatione ejuſdem ſummam percipit voluptatem, cum illius ignarus nihil prorſus ejus ſentiat. Architectus peritus agnoſcit conſenſum ædificii cum regulis architectonicis, adeoque ejuſdem perfectionem, & ſecurus de veritate iſtarum regularum extra omnem dubitationis aleam poſitum exiſtimat ſuum de illa judicium. Enimvero architecturæ ignarus regulas iſtas ignorat, adeoque perfectionis ædificii conſcius ſibi eſſe nequit. Ecce igitur tibi duas perſonas, quarum una perfectionem aliquam intimius perſpicit, altera vero eandem non agnoſcit. Illa perfunditur voluptate ſumma; hæc ne minima quidem tangitur. Veritas adeo propoſitionis præſentis experientiæ conſentanea. Quodſi ad alia reſpicias exempla, eademque acumine conveniente perluſtres; inde eodem modo veritatem eandem confirmabis.

Non urgemus, quod architecturæ peritus dum perfectionem ædificii intuetur ſibi ſimul conſcius ſit perfectionis architecti, cujus conſilio ædificium fuit extructum; imo non urgemus, quod propriæ quoque perfectionis ſibi conſcius ſit, dum videt ſe perfectionem ædificii latentem deprehendere & in apricum productam æſtimare poſſe. Sufficit enim ad confirmandam propoſitionem præſentem exemplum perfectionis ſimplicis, præſertim cum non repugnet, perfectionem ſimplicem agnoſci poſſe majorem compoſita, imo etiam revera ſimplex major eſſe queat compoſita, neque etiam implicet, ut perfectio ſimplex ſuperet mixtam.

§. 531.

Cur artis periti ex operibus artificis voluptatē percipiant.

Quoniam artis periti perfectionem operis intimius perſpicere eamque metiri valent, cum imperiti nihil ejus cognoſcant; *Artis periti ex operibus artificis periti plurimum voluptatis percipiunt, etſi imperiti nullam inde percipiant* (§. 530).

Corollarii hujus veritas per propoſitionem præcedentem primo ſtatim intuitu manifeſta, cum, tanquam ſpecies ſub ſuo genere, ſub eadem contineatur. Quamobrem quoque eam a poſteriori confirmaturi ſelegimus exemplum, quod eſt corollarii caſus ſpecialis.

§. 532.

Voluptas ex

Ex diſtincta rerum cognitione ac inprimis ex inventione veritatis voluptas in-

 ſignis

cognitione ac inventione veritatis percepta.

ſignis percipitur. Qui enim res diſtincte cognoſcit, ille ipſo opere perſpicit, quænam differentia inter notiones diſtinctas & confuſas, judicia determinata ac indeterminata, ratiocinia denique diſtincta & confuſa intercedat (§.325.275), conſequenter perfectionis intellectus ſui ſibi conſcius eſt, quem ad diſtinctam rerum cognitionem ſufficere experitur, cum tot alii res diſtincte cognoſcere nequeant. Quamobrem ex diſtincta rerum cognitione voluptatem percipit (§. 511).

Quilibet, qui veritatem proprio Marte eruere valet, propria experientia didicit, majorem requiri perfectionem intellectus ad veritatem incognitam proprio Marte eruendam, quam ad eam, quæ ab aliis inventa fuit, cognoſcendam. Quamobrem dum veritatis a ſe inventæ ſibi conſcius eſt, perfectionem intellectus ſui intuetur. Ex inventione igitur veritatis voluptatem percipit (§.511), eamque inſignem (§.516.517).

Confirmatur idem a poſteriori. Neque enim ſolum hic provocare licet ad domeſticam experientiam; verum etiam viri alii egregii idem de ſe teſtantur, quod ſcilicet non magis ſinceram voluptatem unquam perceperint, quam ex cognitione, ac inprimis inventione veritatis. Exemplo nobis eſt de *Tſchirnhauſen* in Medicina Mentis part.1.p.13. Inprimis autem hic præ ceteris nominandus eſt *Hieronymus Cardanus*, qui tanti æſtimavit voluptatem, quæ ex cognitione veritatis percipitur, ceteriſque quibuſcunque prætulit, ut, cum jam ſenex morti proximus eſſet, juramento confirmaret, nolle ſeſe vitæ ſuæ partem reſiduam commutare cum vita juvenis omnium rerum affluentia abundantis, ſed illiterati. Conſtat autem *Cardanum* non in nuda factorum notitia ſubſtitiſſe, ſed in rationes quoque eorundem penetraſſe, utut ipſi non ſemper licuerit eſſe adeo felici, ut in veras incideret.

Plurima ſunt, quæ de voluptate ex cognitione veritatis percipienda demonſtrari poſſunt. Enimvero cum de hoc argumento dixerimus in *Horis ſubſecivis A.*1729. *Trim. æſt. num.* 1, imo in ſpecie oſtenderimus *Trim. autum. num.* 1, quænam voluptas ex cognitione veritatis revelatæ proficiſcatur; non opus eſt ut hic ſimus prolixiores.

§. 533.

Indifferentia ad voluptatem vel tædium.

Si quis ignorat, utrum id, quod in re quadam, vel in ſe percipit, in perfectionum, an vero in imperfectionum numerum referri debeat; nec voluptate ulla, nec tædio inde afficitur. Quoniam enim ignorat, num id quod in re quadam, vel in ſe percipit, in numerum perfectionum referri debeat; nullius perfectionis ſibi conſcius eſt. Quare cum voluptas non oriatur, niſi alicujus perfectionis tibi fueris conſcius (§.511); nullam inde voluptatem percipere potes. Porro quoniam ignoras, num id, quod in te, vel re quadam alia percipis, in numerum imperfectionum referre debeas; nullam quoque imperfectionem intueris, ſcilicet ut tibi conſcius ſis, eſſe imperfectionem, quam intueris. Quare cum tædium non oriatur, niſi ex intuitiva imperfectionis alicujus cognitione (§.518); nullum quoque tædium

Digitized by Google

dium inde percipere potes. Quamdiu itaque ignoras, utrum id, quod in re quadam vel in te percipis, in perfectionum, an vero in imperfectionum numerum referri debeat, nec voluptate ulla, nec tædio inde afficieris.

Idem confirmatur a poſteriori. Si quis enim Architecturæ imperitus fuerit, is ignorat utrum ornatus ædificii in numerum perfectionum, an in numerum imperfectionum ſit referendus. Quodſi ergo nullo præjudicio captus, nec in neceſſitate judicandi conſtitutus ut alicui det locum, judicium ſuum ſuſpendit; nec tædium aliquod, nec voluptatem ex illo percipit, ſed, ſi qui fuerint, quibus idem placet, fuerint etiam alii, quibus diſplicet, ipſe indifferenti prorſus eſt animo: ſit ita ceteri magna animi commotione pro diverſo gradu voluptatis ac tædii inter ſe diſceptent, an ornatus laudari, an reprehendi mereatur.

Status hic indifferentiæ probe notari meretur, cum maximi ſit in philoſophia morali momenti. Ceterum obtinet is tantummodo reſpectu objecti cujuſdam præſentis: fieri enim poteſt ut eodem tempore animo præſentia ſint objecta alia, unde vel voluptas, vel tædium percipitur.

§. 534.

Mutatio voluptatis ac tædii.

Si quis demonſtrare nequit id, quod in numerum perfectionum, vel imperfectionum refert, in eo genere locum mereri; ejus voluptas, vel tædium mutari poteſt. Mutatur autem in ſtatum indifferentiæ, ubi ignorantiam ſuam quis agnoſcit: mutatur in oppoſitum, ubi judicium priſtinum in contrarium mutatur. Si quis enim demonſtrare nequit, id, quod in numerum perfectionum, vel imperfectionum refert, in eo genere locum mereri; is certus non eſt, utrum judicium ſuum ſit verum, an falſum (§. 570 *Log.*), ſit ita quod ſibi certus videatur. Quoniam igitur fieri poteſt, ut ignorantiam ſuam agnoſcat; judicium ſuum in poſterum vel ſuſpendet, vel contrarium amplectetur. Quodſi judicium ſuum poſthac ſuſpendit, ſe ignorare agnoſcit, utrum in numerum imperfectionum, vel perfectionum referri debeat, quod antea vel in iſtum, vel in hunc retulit. Nulla igitur voluptate, vel tædio afficitur, etſi antea vel voluptatem, vel tædium inde percipiebat (§. 533). Quodſi vero judicium mutat in contrarium, & antea judicavit, in perfectionum numero quid eſſe; idem nunc in numerum imperfectionum referet. Quare cum in caſu priori voluptate perfunderetur (§. 511), nunc tædio afficietur (§. 518). Enimvero ſi antea judicavit in numero imperfectionum quid eſſe; idem nunc in numerum perfectionum referet. Quare cum in caſu priori tædio afficeretur (§. 518); nunc voluptate perfundetur (§. 511). Quoniam itaque fieri poteſt, ut voluptas, quæ ex re quadam percipiebatur, non amplius ex eadem percipiatur, vel ut ejus loco tædium animum occupet, ubi demonſtrare nequis eſſe in genere perfectionum, quod in earundem numerum refers *per demonſtrata*; voluptatem in hoc caſu mutari poſſe patet (§. 290 *Ontol.*). Et eodem modo patet, mutari etiam poſſe tædium, ubi demonſtrare non potueris eſſe

Digitized by Google

ris eſſe in genere imperfectionum, quod in earundem numerum refers. Enimvero quoniam animus tædio afficitur, qui antea voluptate perfundebatur, ubi in numerum imperfectionum refers, quod antea in perfectionum genere eſſe judicaveras, & viciſſim animus voluptate perfunditur, qui antea tædio afficiebatur, ubi in numerum perfectionum refers, quod antea in imperfectionum genere eſſe judicaveras *per demonſtrata*, in caſu autem utroque judicium de perfectione rei, vel imperfectione ejuſdem mutetur in contrarium (§.297 *Log.* & §.511.518 *Pſych.*), ſitque etiam tædium voluptati contrarium (§.*cit.*); voluptas, vel tædium in contrarium mutatur, ubi judicium de perfectione, vel imperfectione in contrarium mutatur. Et quoniam animum nec voluptas, nec tædium amplius occupat, ubi ignorantiam tuam agnoſcis de perfectione, vel imperfectione rei judicaturus *per demonſtrata*; patet porro ſtatum voluptatis, vel tædii mutari in ſtatum indifferentiæ, ubi ignorantiam tuam agnoſcis judicaturus de perfectione, vel imperfectione rei, cum antea de alterutra per præcipitantiam ſtatuiſſes.

Principium hoc fœcundum eſt in praxi morali, cum per id in poteſtatem noſtram redigantur, quæ in eadem non ſunt.

§. 535.

Tædium quale ſit ens. *Tædium non in nuda voluptatis privatione conſiſtit; ſed poſitivi quid eſt.* Oritur enim ex intuitiva imperfectionis alicujus cognitione (§.518), adeoque non tantummodo abeſt cognitio intuitiva perfectionis. Quare cum voluptate privemur, quando abeſt cognitio intuitiva perfectionis (§.511); tædium non in nuda privatione voluptatis conſiſtit. Eſt igitur quid poſitivi.

Nimirum que in ſola privatione conſiſtunt, ea tantummodo agnoſcunt rationem deficientem: quæ autem rationem poſitivam habent, qua poſitiva ponuntur (§. 118 *Ontol.*); ea & ipſa poſitivi quid ſunt. Atque ideo datur inter voluptatem atque tædium ſtatus quidam intermedius, in quo neutri locus eſt (§. 533), cum inter poſitivum & privativum non detur medium, veluti inter lumen & tenebras, inter notitiam & ignorantiam nihil intermedii concipitur. Unde propoſitio præſens ex principio ſtatus intermedii inter voluptatem ac tædium demonſtrari poterat. Propoſitio vero hæc ſuum itidem habet uſum in praxi morali, neque inter ſteriles nugas referenda, propterea quod terminis ontologicis conſtet prædicatum, ob præjudicium commune de ſterilitate Ontologiæ.

§. 536.

Quales ſint perceptiones, in quibus voluptas ac tædiū conſiſtit. *Voluptas & tædium ortum trahunt ex perceptione confuſa perfectionis & imperfectionis.* Oriuntur enim voluptas ac tædium extemplo, dum perfectionem aliquam, vel imperfectionem in re percepta intuemur: id quod unusquiſque in ſeipſo experitur. Enimvero cum cognitio intuitiva, qualis cum ad voluptatem (§.511), tum ad tædium requiritur (§.518), demum diſtincta evadit, ubi attentionem noſtram ſucceſſive promovemus ad ea, quæ ideæ rei inſunt (§.682 *Log.*); tædium ac voluptas diſtinctam perfectionis ac imperfectionis perceptionem minime præſupponunt.

Idem confirmatur a poſteriori. Omnes homines voluptate perfunduntur ac tædio afficiuntur. Pleriſque autem hominibus perceptiones nonniſi confuſæ

Digitized by Google

confuſæ ſunt, paucis diſtinctæ. Neceſſe igitur eſt, ut ex confuſa perceptione, non ex diſtincta ortum trahant voluptas atque tædium. Imo quod etiam illi, qui res diſtincte percipiendi facultatem habent, perfectionem, vel imperfectionem nonniſi confuſe percipiant, dum voluptate perfunditur, vel tædio afficitur ipſorum animus; in caſibus ſpecialibus patet evidentiſſime. Nimirum quando veritatem quandam profundam, quam comprehendere ægre poteramus, multo tandem ſtudio atque labore perſpicimus penitus: quamprimum nobis conſcii ſumus nos eam jam intelligere ac vim demonſtrationis percipere, toti voluptate perfundimur. Voluptas hic ex eo eſt, quod nobis conſcii ſumus perfectionis alicujus intellectus, quatenus is ad veritates, quæ ægre comprehenduntur, intime perſpiciendas aptus. Quæſiti enim cur voluptate perfundamur reſpondemus, hanc eſſe cauſam quod multo tandem ſtudio atque labore veritatem ægre comprehendendam comprehenderimus, conſequenter quod nobis conſcii ſumus, intellectum noſtrum eſſe ad ea comprehendenda aptum, quæ non facile comprehendi poſſunt. Subinde etiam ſimul intuemur perfectionem inventoris perpendentes, quomodo ex aſſumtis deduxerit quæſitum. Quæſiti enim cur voluptatem ſentiamus reſpondemus, quod inventor tam appoſite ex aſſumtis deduxerit quæſitum, conſequenter quod nobis conſcii ſimus, qua arte inveniendi imbutus fuerit inventor. Enimvero neque intellectus noſtri, neque inventoris perfectionem diſtincte nobis repræſentamus, dum voluptate perfundimur, utraque in idea confuſa latet, quam intuemur; attentione vero ad eandem converſa reflectendo demum diſtincte agnoſcitur. Idem adhuc clarius perſpicitur in exemplo architecti, quo jam antea uſi ſumus in præſente negotio. Dum enim ædificium diſtincte contemplatur, conſenſum eorum, quæ in eodem obſervat, cum regulis architectonicis nonniſi confuſe percipit, imaginatione regulas repræſentante (§.117), & memoria easdem recognoſcente (§. 175). Etenim actus contemplationis conjunguntur cum actu imaginationis atque memoriæ, ſed quatenus ſimul ſunt in unum confunduntur, & perceptionem confuſam viſus ſociam conſtituunt. Sane unuſquiſque ſtatim novit, conſenſum cum regulis nonniſi confuſe percipi poſſe, qui novit regularum numerum & temporis anguſtias cogitat, quo tota contemplatio abſolvitur: fieri enim non poſſe videt, ut per diſtincta ratiocinia regulæ ad ea, quæ obſervat, applicentur, vel determinationes ab ædificio abſtractæ & ad regulas relatæ eædem judicentur, quæ per regulas præcipiuntur.

Quoniam igitur conſtat perceptionem perfectionis, in qua voluptas conſiſtit, eſſe confuſam; non opus eſt, ut exemplis confirmemus, perceptionem quoque imperfectionis, in qua tædium conſiſtit, confuſam eſſe. Neque enim ulla eſt ratio cur vel leviter ſuſpicemur, perceptionem imperfectionis aliam eſſe debere, quam perfectionis, ut in illa tædium con-

ſiſtat,

Digitized by Google

ſiſtat, quemadmodum in hac voluptas. Si cui tamen volupe fuerit peculiaribus hic uti exemplis, quibus eadem de tædio confirmet, quæ de voluptate evicta ſunt; is cogitet architectum ex ædificii contemplatione tædium percipientem, quod diſſenſum ædificii cum regulis architectonicis intuetur. Ita enim ad caſum diſſenſus animadverſi nulla opera transferet, quæ de caſu conſenſus obſervari docuimus.

Quoniam cognitio intuitiva perfectionis ac imperfectionis ideis confuſis tota abſolvitur, in qua voluptas atque tædium conſiſtit; plerique ne moniti quidem advertunt, quod non percipiant voluptatem, vel tædium, niſi quatenus perfectionis aut imperfectionis cujuſdam ſibi conſcii ſunt, ſive ea vera ſit, ſive apparens, ut adeo vulgo deficiat principium, ex quo de voluptate ac tædio ratiocinentur. Patebit autem in progreſſu, præſertim in philoſophia morali fœcunditas notionis *Carteſianæ* ſuis limitibus a nobis circumſcriptæ. Etſi enim *Carteſius* de tædio non fuerit locutus, nullo tamen negotio notio voluptatis mutatis mutandis ad tædium extenditur.

§. 537.

Voluptatis apparentis & veræ confuſio.

Voluptas apparens cum vera confunditur, quia conſiſtit in perceptione perfectionis confuſa. Quoniam enim perfectio confuſe percipitur *per hypoth.* ideo fieri poteſt ut perfectio appareat, quæ non eſt, imo quod prorſus in numero imperfectionum eſt. Quamobrem cum voluptas apparens ex perfectione apparente, vera autem voluptas ex vera perfectione oriatur (§. 514); vera voluptas confunditur cum apparente, quia conſiſtit in perceptione perfectionis confuſa.

Maximi momenti eſt propoſitio præſens, cum plurimum interſit in moralibus noſſe, ubinam lateat fomes mali.

§. 538.

Quomodo evitetur.

Si quis inveſtigat notionem diſtinctam perfectionis, cujus ſibi conſcius eſt, vel eſſe videtur; is voluptatem veram ab apparente diſtinguit, aut ſaltem apparenti non fidit. Etenim ſi quærit notionem diſtinctam perfectionis, cujus ſibi conſcius eſt; perfectionem veram ab apparente diſtinguit, aut ſaltem agnoſcit, ſe ignorare, utrum id, cujus ſibi conſcius eſt, in numerum perfectionum, an in numerum imperfectionum referri debeat. Quamobrem in caſu primo voluptatem veram ab apparente diſtinguit; in ſecundo agnoſcit ſe ignorare, utrum ea vera ſit, an apparens (§. 514), adeoque in caſu altero veretur, ne tantummodo appareat, quæ non eſt, conſequenter eidem non fidit.

Elucet hinc ſumma utilitas cognitionis diſtinctæ perfectionum, tum earum quæ rebus inſunt, tum illarum, quæ in noſmetipſos cadunt.

§. 539.

Doloris definitio.

Dolor eſt ſolutio continui in corpore, vel actu facta, vel ex nimia tenſione fibrillarum metuenda.

Definimus hic dolorem, quatenus in corpore eſt, cum communiter vocabulum ita accipiatur. In mente vero quomodo percipiatur, in Pſychologia rationali docebimus.

§. 540.

Significatus vocabuli

Significatus, quem vocabulo doloris tribuimus, eſt uſui loquendi conformis. Sentimus enim dolorem, ſi vulneramur, v. gr. ſi digito vulnus infligitur.

Vulnus,

Digitized by Google

doloris num uſui loquendi conformis.

Vulnus, in quo dolorem percipimus, oritur, dum continuum in cute ac fibris muſculorum diſſectis ſolvitur. Nihil ergo ibidem, ubi dolor hæret, deprehenditur, quam ſolutio continui. Quamobrem per dolorem, qui digito vulnerato, vel alii parti corporis vulneratæ inhæret, nihil intelligere poſſumus, quam ſolutionem continui. Quodſi dolor quidam percipitur, ubi nec cutis, nec fibræ diſruptæ apparent; obſervationes microſcopicæ docent, fibrillas tenues eſſe diruptas, & ex aliis phænomenis colligitur, majores, vel cutem eſſe diſruptioni proximas propter nimiam tenſionem: etenim non minus cutis, quam fibræ tendi poſſunt, tenſione autem nimia rumpuntur, cum nonniſi determinatum quendam tenſionis gradum ferre poſſint citra diſruptionem.

Subinde etiam vocabulum doloris pro oppoſito voluptatis accipitur, quod nos tædii nomine inſignire maluimus, ut evitaretur ambiguitas in loquendo. Et quoniam tædium ingens triſtitiæ nomine venit, dolor animi triſtitia quoque appellari ſolet. Sed noſtrum eſt ſingula a ſe invicem diſtinguere, quæ diverſa ſunt, & vocabulis, quæ, quod res agnatas ſibi invicem ſignificant, vulgo confunduntur, fixum atque determinatum tribuere ſignificatum, ut ne deſint notiones ad ratiocinandum aptæ.

§. 541.

Dolor ſub quo genere contineatur.

Dolor tædii ſpecies eſt. Etenim dum pars quædam corporis dolet, vel cutis, vel fibræ rumpuntur, vel ſaltem ruptioni proximæ ſunt (§.539). Enimvero ſi fibræ muſculorum, vel fibrillæ aliarum partium, veluti filamenta nervorum aut etiam cutis & cuticulæ diſrumpuntur, vel diſſecantur; partes iſtæ ad functiones ſuas ineptæ ſunt, imo ad deſtructionem ſui ac ſubinde corporis totius ob læſam functionem tendunt, niſi denuo continua fiant, in quibus continuitas diſſoluta. Quare cum tum illa corporis pars imperfectione aliqua laboret (§.504 *Ontol.*); dum mens ſolutionem continui in corpore percipit, imperfectionis cujuſdam corporis ſibi conſcia eſt. Quoniam ergo in eo conſiſtit tædium, quod imperfectionis cujuſdam nobis conſcii ſimus (§.518); dolor quædam tædii ſpecies eſt.

Unde jam apparet ratio, cur dolor cum tædio, ſeu voluptatis oppoſito vulgo confundatur (*not.* §. 540). Patet etiam ratio, cur dolorem a tædio diſtinguamus, cum non conveniat nomen ſpeciei imponi generi, ubi accurate loqui volueris. Nemo igitur reprehendet, quod voce tædii ad genus denotandum tranſtulimus, cum deſit vocabulum commodum ad voluptatis oppoſitum indigitandum, quale in vernaculo idiomate proſtat (*not.* §. 518).

§. 542.

Placere & diſplicere quænam dicantur.

Id, ex quo voluptatem percipimus, *placere* nobis dicitur. Aſt *diſplicere* dicitur id, ex quo tædium percipitur. Unde oppoſitum voluptatis, quod tædium appellavimus (§.518), etiam *Diſplicentia* vocari poterat, ſi poſterius hoc nomen magis arridet.

Placet nobis imago prototypo ſuo ſimilis, & quæſiti cur placeat reſpondemus, propter ſimilitudinem eam nobis placere. Aſt in ſimilitudine perfectio imaginis conſiſtit, & quatenus hujus ſimilitudinis nobis ſumus conſcii, voluptatem ex imagine percipimus. Placet igitur imago ideo, quod ex ea voluptatem percipiamus. Ex adverſo diſplicet nobis imago prototypo ſuo diſſimilis & quæſiti cur diſpliceat reſpondemus, propter diſſimilitudinem eam nobis diſplicere. Aſt in diſſimilitudine imperfectio imaginis conſiſtit, & quatenus hujus

Digitized by Google

diſſimilitudinis nobis conſcii ſumus tædium ex imagine percipimus. Diſplicet igitur imago, quod ex ea tædium percipiamus.

§. 543.

Pulchri & deformis definitio.

Quod placet, dicitur *pulchrum*: quod vero diſplicet *deforme*.

Communem eſſe ſignificatum vocabuli obvia experientia conſtat. Et quoniam liquet eadem magiſtra non idem placere omnibus, ideo valuit proverbium: *ſuum cuique pulchrum*. Vocabulum pulchritudinis generale eſt, quod varias admodum ſub ſe ſpecies comprehendit pro diverſitate rerum, quibus pulchritudo tribuitur. Sed commodo deſtituimur vocabulo, quo oppoſitum pulchritudinis generaliter indigitemus. Quamobrem vocabulum ad idem ſignificandum transferre debuimus, quod ſignificatum reſtrictiorem habere deberet. Deſtituimur commodis dictionibus haud raro in Pſychologia, quod diſtincta animæ cognitio vulgo non ſatis in poteſtate ſit. Ceterum ipſa definitio nominalis pulchritudinis huc inſervit, ut in quonam ea conſiſtat reperiamus.

§. 544.

Pulchritudo in quonam conſiſtat.

Pulchritudo conſiſtit in perfectione rei, quatenus ea vi illius ad voluptatem in nobis producendam apta. Quodſi enim res pulchra eſt, nobis placet (§. 543), adeoque voluptatem in nobis excitat (§. 542). Quare cum tum demum res ad voluptatem in nobis producendam apta ſit, quando perfectione quadam inſtruitur (§. 511); pulchritudo rei conſiſtere nequit, niſi in perfectione ejuſdem, quatenus ea vi hujus ad voluptatem in nobis producendam apta eſt.

E. gr. Imaginem pulchram dicimus ob ſimilitudinem cum ſuo prototypo, propterea quod hanc percipientes voluptate perfundimur, nobiſque ideo placet imago. Pulcritudo igitur imaginis conſiſtit in ſimilitudine ejus cum prototypo, quatenus vi ejuſdem ad voluptatem in nobis producendam apta. Quare cum ſimilitudo ſit perfectio imaginis & in ejus cognitione intuitiva voluptas conſiſtit, quatenus eſt perfectio ejuſdem (§. 511); pulchritudo imaginis in perfectione ejuſdem conſiſtit, quatenus per eam imago apta eſt ad voluptatem in nobis producendam. Ex præſente autem propoſitione intelligitur, cur pulchritudo tam rebus materialibus, quam immaterialibus tribuatur. Patet quoque per eam pulchritudinem non deſtitui fundamento firmo, quemadmodum vulgo putatur, nec ab arbitrio hominum eorumque opinione variabili unice pendere.

§. 545.

Pulchritudinis definitio.

Hinc definiri poteſt *Pulchritudo*, quod ſit rei aptitudo producendi in nobis voluptatem, vel quod ſit obſervabilitas perfectionis: etenim in hac obſervabilitate aptitudo iſta conſiſtit.

Pone nimirum rei quandam ineſſe perfectionem, ſed quæ a nobis obſervari non poſſit. Cum perfectionis hujus tibi conſcius eſſe nequeas, utpote tibi imperceptibilis *per hypoth.* nec ideo voluptatem ex re percipies (§. 511), conſequenter nec hoc nomine res iſta tibi placebit (§. 542), adeoque nec pulchram eſſe judicabis (§. 543). Hinc in Architectura pulchritudinem definivimus per perfectionem, quatenus ſentitur.

§. 546.

Pulchritudinis veræ & apparentis differentia.

Pulchritudo vera eſt, quæ ex perfectione vera oritur. *Apparens* autem dicitur, quæ oritur ex apparente.

Nimirum quibus vera pulchritudo convenit, ea quoque pulchra ſunt, cum ipſamet apta ſint ad voluptatem in nobis producendam. Aſt ea, quibus apparens tantummodo pulchritudo convenit, pulchra tantummodo videntur, ſed non ſunt: neque enim ipſamet in nobis per ſe voluptatem producere poſſunt, ſed pendet voluptas ab erronea noſtra de eo, quod rei ineſt, opinione, qua mutata voluptas non amplius producitur, nec pulchrum dicitur amplius, quod ante vocabatur pulchrum. Quando igitur res pulchra tantum apparet, non apta eſt ad producendam in nobis voluptatem, quod deſtituatur perfectione obſervabili.

§. 457.

Digitized by Google

§. 547.

Deformitas conſiſtit in imperfectione rei, quatenus hæc per illam apta eſt ad tædium in nobis producendum. Si enim res deformis eſt, nobis diſplicet (§.543), adeoque ex re tædium percipimus (§.542). Quoniam igitur ex re tædium quoddam percipitur, quatenus nobis imperfectionis cujuſdam eidem inexiſtentis conſcii ſumus (§.518); res deformis judicatur, quatenus per imperfectionem eidem inexiſtentem ad tædium in nobis producendum apta eſt. *Deformitas in quo conſiſtat.*

Habemus igitur fundamentum firmum, quo nititur deformitas rei, idque poſitivum, ut ideo & ipſa quidpiam in re poſitivi ſit. Imo habemus principium demonſtrandi rerum deformitatem. Patet etiam cur deformitas non tantum rebus materialibus conveniat, verum etiam immaterialibus tribui poſſit.

§. 548.

Hinc definiri poteſt *Deformitas* rei, quod ſit aptitudo in nobis tædium producendi, vel quod ſit obſervabilitas imperfectionis: etenim in hac obſervabilitate ſeu perceptibilitate aptitudo iſta conſiſtit. *Deformitatis definitio.*

Pone nimirum rei ineſſe imperfectionem quandam, ſed quæ a nobis obſervari non poſſit. Cum imperfectionis hujus tibi conſcius eſſe nequeas, utpote tibi imperceptibilis *per hypoth.* nec ideo tædium ex re iſta percipies (§. 518), conſequenter nec hoc nomine eadem tibi diſplicebit (§. 542), adeoque nec deformem judicabis (§. 543). Neceſſe igitur eſt, ut imperfectionem rei percipiamus, ſi ejus nobis deformitas conſtare debet.

§. 549.

Deformitas vera eſt, quæ ex imperfectione vera oritur. *Apparens* autem dicitur, quæ oritur ex apparente. *Deformitatis veræ & apparentis differentia.*

Nimirum ea deformia ſunt, quibus vera deformitas convenit, cum ipſamet per ſe apta ſint ad tædium in nobis producendum. Aſt ea, quibus apparens tantummodo deformitas convenit, deformia tantummodo videntur, non ſunt; neque enim ipſamet in nobis per ſe tædium producere poſſunt, ſed id demum producere valent accedente opinione noſtra erronea de eo, quod rei ineſt, qua mutata, tædium non amplius producitur, nec deforme dicitur amplius, quod antea tale vocabatur. Quando igitur res deformis tantummodo apparet, non apta eſt ad producendum in nobis tædium, quod imperfectione obſervabili, ſeu perceptibili deſtituatur.

§. 550.

Si quas ſenſationes ad perfectionem ſtatus noſtri referimus; ex iis voluptatem percipimus. Si quas enim ſenſationes ad perfectionem ſtatus noſtri referimus, iis præſentibus perfectionis cujuſdam noſtræ nobis conſcii ſumus. Quare cum in eo, quod perfectionis cujuſdam noſtræ nobis conſcii ſumus, voluptas conſiſtat (§.511); ſi quas ſenſationes ad perfectionem ſtatus noſtri referimus, ex iis voluptatem percipimus. *Quando ſenſatio voluptatem pariat.*

Idem confirmatur a poſteriori. Infantes, dum lacte matris nutriuntur, obſervant ſic tolli famem atque ſitim, ſenſationes moleſtas, & utraque ſedata corpori eſſe bene. Naſcitur hinc notio perfectionis ſtatus, quam cum dulcedine lactis conjungunt, ut adeo per notiones confuſas ad perfectionem ſtatus referre adſueſcant dulcium ſaporem. Quando igitur pueri facti dulcia comedunt, perfectionis illius ſtatus ſui ſibi conſcii voluptatem inde percipiunt (§.511). Enimvero ubi ſucceſſu præjudicium iſtud infan-

Digitized by Google

tiæ tollitur, nec amplius ex eſu dulcium tanta percipitur voluptas, quanta a puero percipiebatur. Quodſi vero continuo dulcium eſu præjudicium foveatur, nec aliis præjudiciis ſeu veris judiciis debilitetur; adulti quoque adhuc ex dulcium eſu eam percipiunt voluptatem, qua infantes ac pueri perfundebantur. Qui ad vitæ humanæ perfectionem ſpectare judicant, quod cibis lautis ac opiparis fruamur; ex eorum uſu voluptatem inſignem percipiunt: qui vero iſto præjudicio non tenentur, parem cum iis non ſentiunt voluptatem.

Senſationes adeo non per ſe voluptatem pariunt, ſed quatenus ipſis adhæret de perfectione ſtatus opinio. Unde accidit, ut tanta ea in re deprehendatur diverſitas in diverſis ſubjectis, nec ex ſe judicare quis poſſit alios. Ceterum iſta opinio, quæ ſe ſenſationibus ſocium præbet, ſucceſſive naſcitur: unde eſt quod plerique ignorent, unde ea ſit, cumque idea maxime confuſa contineatur, ne eam agnoſcant quidem, quando ejuſdem ſibi conſcii ſunt. Puto autem talia clariora futura per ea, quæ in Pſychologia rationali de natura mentis humanæ a priori demonſtraturi ſumus. Latet in opinionibus iſtiuſmodi aliquid veri, etſi ipſæ erroneæ ſint, ac ideo incautis imponunt.

§. 551.

Quando ſenſationes tædium quoddã pariant.

Si quas ſenſationes ad imperfectionem ſtatus noſtri referimus; ex iis tædium percipimus. Si quas enim ſenſationes ad imperfectionem ſtatus noſtri referimus; iis præſentibus imperfectionis cujuſdam nobis conſcii ſumus. Quare cum tædium in cognitione intuitiva imperfectionis conſiſtat (§. 518); ſi quas ſenſationes ad imperfectionem ſtatus noſtri referimus, ex iis tædium percipimus.

Idem confirmatur a poſteriori. Fames ac ſitis ad imperfectionem ſtatus noſtri pertinent. Quare cum utramque percipimus, imperfectionis cujuſdam ſtatus noſtri conſcii nobis ſumus. Enimvero experientia conſtat, utramque ſenſationem eſſe moleſtam, & nos non minus ex ſiti, quam fame tædium percipere.

Quæ ad propoſitionem præcedentem de opinione ſenſationum ſocia dicta fuere; ea etiam ad præſentem transferenda.

§. 552.

Voluptates ſenſuum quænam ſint.

Voluptates ſenſuum, vel etiam *delectationes ſenſuales* dicuntur, quæ ex ſenſationibus ortum trahunt.

Ita Voluptates ſenſuum ſunt, quæ ex ſapore, guſtu, tactu oriuntur. Nos enim ex ſapore, guſtu atque tactu non minus, quam ex ceteris ſenſationibus voluptatem percipere, experientia docemur.

§. 553.

Tædia ſenſuum quænam ſint.

Tædia ſenſualia, vel etiam *tædia ſenſuum* dicuntur, quæ ex ſenſationibus oriuntur.

Ita tædium percipimus ex fœtore, ex ſapore quodam amaro, vel auſtero: id quod denuo obvia experientia conſtat.

§. 554.

Boni definitio.

Bonum eſt, quicquid nos ſtatumque noſtrum perficit, ſeu, quod perinde eſt, quicquid nos ac ſtatum noſtrum internum & externum perfectiores reddit.

E. gr.

Digitized by Google

E. gr. Ars inveniendi intellectum noſtrum perfectiorem reddit: id quod nemo non ſine probatione concedit, ſuo autem loco ex notione perfectionis demonſtraturi ſumus (§. 503 *Ontol.*). Dicitur itaque ars inveniendi bona. Similiter ſanitas ſtatum corporis noſtri internum perfectiorem reddit, ſeu corporis quædam perfectio eſt, quod denuo nemo in dubium vocat, nos autem ex eadem perfectionis notione alibi demonſtrabimus. Sanitas igitur bona eſt, ac ideo bona dicitur. Pecunia ſtatum noſtrum exernum perfectiorem reddit, id quod itidem ex eadem perfectionis notione ſuo loco oſtendemus, etſi facile ſine probatione concedatur. Pecunia igitur bona eſt, ac ideo bona quoque dicitur. Ars inveniendi mentis quædam perfectio eſt, ſanitas corporis, adeoque ſtatus internus per eas redditur perfectior, ſicuti per nummos externus. Unde liquet, quod perinde ſit, ſive dicas, nos perfici, ſive affirmes, ſtatum noſtrum internum perfectiorem reddi.

§. 555.

Quod ſtatum internum, atque nos perficit, ***bonum internum*** eſt: quod vero ſtatum externum perficit, dicitur ***bonum externum***.

Bonorum internorum & externorum differentia.

Ita ars inveniendi & ſanitas ſunt bona interna; pecunia vero bonum externum eſt (*not.* §. 554). Vocabulum ſtatus in genere accipitur, quatenus internum & externum tanquam duas ſpecies diſtinctas ſub ſe complectitur in definitione *Boni* in genere (§. 554). Sunt vero etiam quædam bona interna, quæ non ad ſtatum internum, ſed ad eſſentiam hominis pertinent, veluti ipſe intellectus, quem bonum eſſe, quatenus conſideratur tanquam facultas animæ naturalis, nemo non largitur. Atque hinc factum eſt, ut non modo in communi ſermone, verum etiam apud philoſophos bonum & perfectum pro ſynonymis habeantur. Ita omne ens dicitur eſſe bonum, quod idem eſt ac perfectum.

§. 556.

Dividuntur Bona in ***Bona animi***, *corporis* & ***fortunæ***, prout vel ad animam, vel ad corpus, vel ad ſtatum noſtrum externum ſpectant.

Bona animi, corporis & fortunæ.

Ita virtus eſt bonum animi, quod per eam anima perfectior evadit, quam abſque eadem eſſet. Sanitas eſt bonum corporis, quod per eam corpus perfectius eſt, quam abſque eadem eſſet. Opes denique ſunt bonum fortunæ, quod per eas ſtatus externus perfectior redditur, quam abſque iiſdem foret.

§. 557.

Bonum verum eſt, quod revera nos ſtatumque noſtrum perficit. Aſt ***Bonum apparens*** eſt, quod nos ſtatumque noſtrum tantummodo perficere videtur.

Boni veri & apparentis differentia.

Conſtat hinc quanti interſit, ut perfectionem noſtram rite æſtimare diſcamus, ne bona apparentia cum veris confundamus: id quod vulgo ab hominibus fieri ſolet diſtincta eorum, quæ ad perfectionem ſui pertinent, cognitione deſtitutis.

§. 558.

Si bonum cognoſcimus, voluptatem ex eo percipimus. Quoniam enim bonum nos ſtatumque noſtrum ſive internum, ſive externum perficit (§. 554); ſi idem cognoſcimus, perfectionis cujuſdam, quæ in nos cadit, nobis conſcii ſumus (§. 11), conſequenter voluptatem inde percipere debemus (§. 511).

Voluptas cognitionis boni ſocia.

Confirmatur idem a poſteriori. Ars inveniendi inſignis, imo maxima intellectus humani perfectio eſt. Si quis idem agnoſcit, de arte inveniendi non cogitat judicans, quod ſit bona, quin voluptate perfundatur animus. Qui novit pecuniam ſtatum noſtrum externum reddere perfectiorem; ex pecunia, quam accipit vel ſibi eſſe cogitat, voluptatem percipit. Aſt infan-

Digitized by Google

infantes, qui hac notitia deſtituuntur, nullam ex pecunia voluptatem percipiunt, pomum aut ſaccharum nummo aureo præferentes.

Nimirum quando bonum cognoſcimus, judicare debemus, quod objectum, cujus ideam jam intuemur, ſit bonum. Non autem judicamus quod ſit bonum, niſi quatenus intuemur perfectionem, quam nobis confert. Solis vocabulis, quæ non ſatis intellecta memoriæ mandavimus, nihil efficitur. Naſcuntur ideæ ac appetitus ex ideis & appetitibus, non ex vocabulis, quibus ſignificantur, etſi vocabula apta ſint ad eas in memoriam nobis revocandas. Hæc probe tenenda ſunt, ubi ea experimento in nobis ſumto comprobare voluerimus, quæ de ideis & appetitibus ex ſe invicem naſcentibus docentur.

§. 559.

Qualis ea ſit. ***Si bonum, quod cognoſcimus, verum eſt; voluptas ex eo percepta vera eſt: ſi vero bonum, quod cognoſcimus, apparens eſt, aut bonum verum nobis tantummodo tale apparet; voluptas ex eo percepta nonniſi apparens eſt.*** Etenim ſi bonum verum eſt, nos ſtatumque noſtrum revera perficit (§.557). Quodſi ergo bonum verum cognoſcimus; veram iſtam perfectionem nobis repræſentamus (§.510), atque adeo bonum verum cognoſcentes veræ cujuſdam perfectionis nobis conſcii ſumus. Quæ igitur inde percipitur voluptas (§.511), ex vera perfectione oritur, adeoque voluptas hæc quoque vera eſt (§.514).

Quodſi bonum fuerit nonniſi apparens, id nos ſtatumque noſtrum tantummodo perficere videtur (§.557). Quare ſi bonum apparens cognoſcimus, per errorem eidem tribuimus, quod nos ſtatumque noſtrum perficiat, cum perfectio habeatur, quæ non eſt (§. 510). Quæ igitur inde percipitur voluptas (§. 511), ex apparente perfectione oritur, adeoque voluptas hæc apparens eſt (§.514).

Quodſi bonum fuerit quidem verum, ſed nobis nonniſi tale apparet; non agnoſcimus, quod nos ſtatumque noſtrum vere perficiat: ſed dum ita judicamus, pro perfectione tantummodo habemus, quæ non eſt (§.557). Quare cum voluptas ex vero bono percepta non ſit vera, quia bonum verum eſt, ſed quia cognoſcimus, quod ſit bonum verum *per num.* 1; vera non eſt voluptas, quæ ex eo percipitur. Sed quia voluptas ex bono ideo percepta, quod per errorem inter perfectiones referamus, quæ inter eas locum non habet *per num.* 2; quæ ex vero bono percipitur voluptas, quatenus nobis tantummodo tale apparet, nonniſi apparens eſt.

Maximi momenti eſt propoſitio præſens in Moralibus, ubi inprimis probe conſiderari meretur, quod bonum, quod in ſe verum eſt, quoad cognoſcentem tamen æquipollere poſſit apparenti, ſcilicet quando quis per errorem pro bono habet, quod quidem tale eſt, ſed alia prorſus de cauſa. Utitur judicans principio erroneo, non vero, dum ex iis, quæ de re percipit, colligit eam eſſe bonam.

§. 560.

Boni criterium fallax. Quoniam voluptas non tantummodo percipitur ex eo, quod bonum eſt, verum etiam ex eo, quod bonum apparet: imo fieri poteſt, ut ex vero etiam bono voluptas tantummodo apparens percipiatur; ideo ***Bonum quid judicari nequit ex eo, quod voluptatem inde percipiamus.***

Ita

Digitized by Google

Ita nimius vini hauſtus bonus non eſt, etſi qui nimio potui indulgent voluptatem ex eo percipiant.

§. 561.

Cum qui ſenſuum judicio ſtant, bonum quid ex eo judicare ſoleant, quod voluptatem inde percipiant, prouti obvia experientia conſtat; *Notio boni, quæ vulgo eſt, erronea.* *Notio erronea boni.*

Erroneæ huic notioni tribuendum, quod homines in vitia proclives ruant, quodque legem naturæ infeſtam ſibi reputent, quod eadem prohibeantur, quæ bona exiſtimantur. Sed de his plura dicendum in moralibus.

§. 562.

Voluptas apparens mutari poteſt. Apparente enim voluptate perfunditur animus, quando apparentis cujuſdam perfectionis tibi conſcius es (§. 514). Quoniam itaque perfectio apparens per errorem rei tribuitur, cum talis non ſit, vel rei, cui tribuitur, non inſit (§. 510); per ſe patet, quod demonſtrare nequeas voluptatem apparentem cum vera confundens, eſſe idem in perfectionum numero, quod pro tali habes, vel rei competere veram quandam perfectionem (§. 507 *Log.*). Quare cum hoc in caſu voluptas mutari poſſit (§. 534); voluptas apparens mutabilis eſt. *Voluptatis apparentis mutabilitas.*

Confirmatur idem experientia. Videmus enim homines ex rebus nonnullis inſignem prorſus percipere voluptatem, ex quibus ſucceſſu temporis nullam prorſus percipiunt. Quodſi vero in rationem inquiſiveris, non aliam certe deprehendes, quam quod mutaverint ſuam de iis ſententiam, experientia edocti tales eas non eſſe, quales videbantur.

Ex hoc fonte voluntatis ac appetitus omnis mutabilitas promanat, ut adeo appareat, quantum interſit voluptatem veram ab apparente diſtingui: quod quomodo fieri poſſit, ex ſuperioribus patet (§. 538).

§. 563.

Si quis ignorantiam ſuam de perfectione rei agnoſcit, quam eidem antea tribuerat; voluptas apparens evaneſcit: ſi vero in numerum imperfectionum refert, quod antea inter perfectiones collocaverat; voluptas apparens in tædium mutatur. Si quis enim agnoſcit, ſe ignorare utrum id in numerum perfectionum, an imperfectionum referri debeat, quod in numerum perfectionum retulerat; ejus voluptas mutatur in ſtatum indifferentiæ, quo nec voluptate ulla, nec tædio afficitur (§. 534). Quamobrem ſi voluptate apparente antea perfuſus fuit, quemadmodum hic ſupponitur; voluptas apparens evaneſcit. *Quomodo voluptas apparens mutetur.*

Quodſi quis in numerum imperfectionum refert, quod antea inter perfectiones collocaverat; judicium ejus mutatur in contrarium, cum voluptas atque tædium ſint contraria (§. 297 *Log.* & §. 511. 518 *Pſych.*), conſequenter voluptas in tædium mutatur (§. 534). Quodſi ergo eo in caſu voluptate apparente uſus fuerit, quemadmodum hic ſupponitur; voluptas apparens in tædium mutatur.

Utrumque confirmatur a poſteriori iiſdem prorſus obſervationibus, quibus præcedens confirmatur. Etenim in caſu ſpeciali, vel ſingulari,

voluptas

Digitized by Google

voluptas ex re quadam percepta nunquam mutatur, niſi vel evaneſcat, vel in tædium mutetur.

Ceterum propoſitio præſens maximam utilitatem affert in moralibus, ubi confuſio voluptatis veræ cum apparente probe perpendenda, ne in noſmetipſos injurii ſimus & nubem pro Junone amplectentes in miſeriam nos præcipites demus, ubi felicitati inhiamus. Voluptate enim apparente decipiuntur mortales, ne verum rebus pretium ſtatuant, quemadmodum fieri debebat.

§. 564.

Conſtantia & inconſtantia voluptatis ex eo, quod bonum eſt, vel apparet, perceptæ.

Voluptas, quæ ex vero bono, quatenus agnoſcitur, percipitur, conſtans eſt: quæ vero percipitur ex apparente, vel etiam ex vero, quatenus pro apparente perperam habetur, mutabilis. Quicquid enim bonum verum eſt, id nos ſtatumque noſtrum revera perficit (§. 557). Quodſi ergo ut tale agnoſcatur, veram quandam perfectionem intuemur, adeoque voluptas, quæ ex eo oritur (§. 511), vera eſt (§. 514), conſequenter conſtans eſt (§. 515).

Quodſi bonum fuerit apparens, nos tantummodo ſtatumque noſtrum perficere videtur (§. 557). Quare ſi quis idem cognoſcit, is tantummodo apparentis cujuſdam perfectionis ſibi conſcius eſt, conſequenter voluptas, qua tunc perfunditur animus ejus (§. 511), apparens eſt (§. 514), conſequenter mutabilis (§. 563).

Quodſi verum bonum viſum fuerit apparens, ut idem ſcilicet pro bono habueris ex eadem ratione, ob quam apparens tale videtur; in præſente caſu, ubi omnia a judicio noſtro pendent, apparenti æquipollet. Quamobrem voluptas ex eo percepta mutabilis eſſe debet *vi num.* 2.

Quandonam evaneſcat, quandonam in tædium abeat, ex propoſitione præcedente intelligitur. Sanitas cum verum bonum ſit, voluptas, quæ inde percipitur, conſtans eſt. Quotieſcunque enim incommoda morborum in aliis perſpiciens iiſdem oppoſita commoda ſanitatis, quibus frueris, tibi repræſentas; voluptatem ex ſanitate percipis. Nunquam autem verendum eſt fore ut tædio afficiatur animus propterea quod te ſanum intueris. Quodſi qui ſunt, qui ex ſanitate voluptatem nullam percipiunt, id quidem inde eſt, quod ſanitatis commoda ignorent, neque adeo eandem tanquam perfectionem ſibi repræſentent. Cibus, qui bene ſapit, ſed ſanitati corporis nocet, bonum apparens eſt. Enimvero quæ ex ejus eſu percipitur, voluptas in tædium degenerat, ubi experimur ſanitati corporis noxium.

§. 565.

Malum quid ſit.

Quicquid nos ſtatumque noſtrum ſive internum, ſive externum imperfectiores reddit, malum eſt.

Ignorantia intellectum noſtrum imperfectiorem reddit, omnemque mentem, quemadmodum ſuo loco ex notione imperfectionis (§. 504 *Ontol.*) clarius demonſtraturi ſumus. Ignorantia igitur mala eſt. Dolor ſtatum mentis imperfectiorem reddit, adeoque malus eſt. Morbus corpus noſtrum imperfectius reddit, aut, ſi mavis, ſtatum ejus intrinſecum, atque ideo malus eſt. Cibus ſanitati noxius corporis ſtatum imperfectiorem reddit, atque adeo & ipſe malus eſt. Inimicitia ſtatum noſtrum externum imperfectiorem reddit, & propterea mala eſt.

§. 566.

Mali interni & externi differentia.

Quod nos ſtatumque noſtrum internum imperfectiores reddit, *Malum internum* eſt; quod vero ſtatum externum imperfectiorem reddit, *Malum externum* eſt.

Digitized by Google

Ita ignorantia eſt malum internum, quia mentem ejuſque ſtatum imperfectiorem reddit: eſt enim ſtatus mentis ſtatus internus. Idem judicium de dolore, quatenus ejus nobis conſcii ſumus, adeoque ejuſdem perceptio & apperceptio ad ſtatum mentis ſpectat. Morbus eſt malum internum, quia corporis ſtatum imperfectiorem reddit. Inimicitia eſt malum externum, quod ſtatum noſtrum externum imperfectiorem reddat.

§. 567.

Mala animi, corporis ac fortunæ.

Mala animi ſunt, quæ ad animam ſpectant. *Mala corporis* ſunt, quæ ad corpus pertinent. *Mala* denique *fortunæ* ſunt, quæ ſtatum noſtrum externum concernunt.

Ignorantia eſt malum animi; morbus malum corporis; inimicitia malum fortunæ, præſertim ſi culpa caret, ubi denominationi ineſt veritas.

§. 568.

Mali veri & apparentis differentia.

Malum verum eſt, quod revera nos ſtatumque noſtrum imperfectiores reddit. *Malum apparens* eſt, quod nos ſtatumque noſtrum tantummodo imperfectiores reddere videtur.

Ita malum verum eſt ignorantia, ea enim mens humana revera imperfectior redditur, quam foret ſi eadem deſtitueretur. Imo & imperfectior eſt ſtatus mentis ob ignorantiam, qua laborat: id quod ſatis ſuperque experimur, ubi ob ignorantiam vel conſilii inopes neſcimus, quid ſit agendum, etſi in agendi neceſſitate ſimus conſtituti, vel per errorem inde enatum in damna incidimus. Similiter malum verum eſt morbus, qui non modo impedimento eſt, quo minus muniis noſtris obeundis vacemus; ſed & ipſi vitæ inſidiatur, corpus integrum deſtructurus. Enimvero medicamentum ingrati ſaporis malum apparens eſt, propterea quod tantummodo ſtatum noſtrum imperfectiorem reddere videtur, quatenus ejus ſapor nobis moleſtus eſt. Quoniam enim ſanitati corporis reſtituendæ inſervit, bonum utique eſt & inter bona externa refertur, quatenus ſtatus noſter externus perfectior eſt, quo iſtiuſmodi medicamenti compotes fieri poſſumus.

§. 569.

Tædium ex malo cognito perceptum.

Si malum cognoſcimus, tædium ex eo percipimus. Si enim malum agnoſcimus, non modo ejus ideam in nobis excitamus, verum etiam tale eſſe nobis conſcii ſumus, atque adeo intuitiva mali cognitione instructi ſumus (§. 286). Quare cum malum ex eo agnoſcatur, quod nos ſtatumque noſtrum imperfectiores reddat (§. 565); cognitionem intuitivam imperfectionis cujuſdam habemus noſtræ, conſequenter tædio afficimur (§. 518).

Idem etiam confirmatur a poſteriori. Quando v. gr. incommoda ignorantiæ actu percipimus, ſive quod conſilii inopes non videamus, quid decernendum ſit, ubi in neceſſitate decernendi ſumus conſtituti, ſive quod nobis repræſentemus damna, in quæ vel noſmetipſi, vel alii ob ignorantiam incidimus; ignorantiam nobis tanquam malum repræſentamus (§. 566). Ecquis vero eſt, qui non percipiat tædia in hoc ſtatu ab ignorantia ſuboriri ſolita? Similiter qui ægroto præſens incommoda morbi perſpexit, quibus affligitur, atque eadem ad ſtatum ſuum referens ſibi repræſentat damna, quibus obnoxius foret, ſi morbo iſtiuſmodi laboraret; is morbum ſibi repræſentat tanquam malum. Dum vero ea, quæ ſibi repræſentat, intuetur, tædium ex morbo percipit. Atque adeo denuo patet, quod tædium percipiat ex malo, quod idem agnoſcat, ſeu intuitive cognoſcat.

Digitized by Google

Non neceſſe eſt ut cognitio noſtra vera ſit; ſed valet propoſitio etiam in eo caſu ubi erronea, ita ut nobis videatur malum, quod non eſt, quemadmodum in propoſitione ſequente oſtenditur.

§. 570.

Tædium ex malo apparẽte perceptum.

Si malum agnoſcere nobis videmur, tædium ex eo percipitur. Si enim malum agnoſcere nobis videmur, non modo rem tanquam malam nobis repræſentamus, verum etiam hujus de eadem judicii conſcii nobis ſumus, atque adeo cognitione mali, utut apparentis, intuitiva inſtructi ſumus (*§. 286*). Quamobrem cum malum ex eo appareat, quod nos ſtatumque noſtrum tantummodo imperfectiores reddere videtur (§. *569*); cognitionem intuitivam imperfectionis cujuſdam noſtræ apparentis habemus, conſequenter tædio afficimur (§. 518).

Idem etiam confirmatur a poſteriori. Quando quis videt ab hominibus in dignitate quidem conſtitutis, ſed iis tamen improbis famam ſuam calumniis proſcindi, quod ſcientia ceteris præſtat; ſcientiam tanquam illius opprobrii, quo afficitur, cauſam ſibi repræſentans, eadem ſtatum ſuum imperfectiorem reddi exiſtimat. Tædium vero tum percipit ex eo, quod ſcientia animum imbuerit, imo ſæpius impatiens ſcientiæ indignatur. Quodſi tamen ad ſe redit animus, ex ſcientia voluptatem percipit, ex calumniis tædium: ſed tum agnoſcit, ſcientia mentem effici perfectiorem, calumniandi habitum autem deformare mentem calumniatorum.

Nimirum quando malum agnoſcimus, vel agnoſcere nobis videmur, judicare debemus, quod objectum, cujus ideam jam intuemur, ſit malum. Non autem judicamus, quod ſit malum, niſi quatenus intuemur imperfectionem, quam nobis confert. Solis vocabulis, quæ non ſatis intellecta memoriæ mandavimus, nihil efficitur. Monuimus idem jam ſuperius (*not.* §. 558) in caſu ſimili: ob inſignem tamen, quam præſtat, utilitatem, monitum hoc denuo inculcandum erat.

§. 571.

Tædii mutabilitas.

Tædium, quod ex vero malo, quatenus agnoſcitur, percipitur, conſtans eſt: quod vero percipitur ex apparente, vel etiam ex vero, quatenus pro apparente perperam habetur, mutabile. Quodſi enim malum fuerit verum, ſtatum noſtrum revera imperfectiorem reddit (§. 568). Quare cum idem a nobis agnoſcatur *per hypoth.* quod id ſtatum noſtrum imperfectiorem reddat certi ſumus (§. 564 *Log.*). Quoniam itaque ſenſus certitudinis adhæret judicio noſtro, quoties idem recurrit (§. 117), cur idem mutetur ratio nulla ſubeſt, adeoque mutari nequit (§. 56 *Ontol.*). Quare cum ſemper judicemus, malum eſſe, quod tale agnoſcimus: quoties de eo cogitamus, imperfectionis cujuſdam noſtræ nobis conſcii ſumus, adeoque tædium ſemper oritur (§. 518), conſequenter conſtans eſt.

Enimvero ſi malum tantummodo fuerit apparens, nos ſtatumque noſtrum tantummodo imperfectiorem reddere videtur, revera autem non reddit (§. 568). Quoniam itaque judicium falſum pro vero habemus (§. 505. 506 *Log.*), adeoque erramus (§. 623 *Log.*); fieri poteſt ut errorem noſtrum agnoſcamus, conſequenter ut malum non amplius judicemus, quod judica-

Digitized by Google

judicaveramus (§. 623 506 *Log.*). Quoniam itaque de eo, quod malum judicaveramus, cogitantes nullius amplius imperfectionis nobis conſcii ſumus (§. 565); nullum quoque tædium inde amplius oriri poteſt (§. 518).

Ponamus jam porro malum quidem revera eſſe, quod pro tali habetur, ſed ex ratione, quæ fallit, pro tali haberi: evidens eſt reſpectu cognoſcentis idem malo apparenti æquipollere. Quare cum res tota redeat ad judicium cognoſcentis, quoties cum tædio nobis negotium eſt (§. 518); quæ de mutabilitate tædii ex malo apparente orti demonſtrata ſunt, adhuc ſubſiſtunt. Quamobrem tædium quoque, quod ex malo vero percipitur, quatenus pro apparente habetur, mutabile.

§. 572.

Quoniam tædium non modo percipitur ex eo, quod malum agnoſcamus (§. 569), verum etiam ex eo, quod idem agnoſcere nobis videamur (§. 570); ***malum quid judicari nequit ex eo, quod tædium inde percipiamus.*** *Mali criteriũ fallax.*

Ita ſcientia mala non eſt, etſi qui ob eam calumniis proſcinditur atque opprobriis afficitur ab idiotis invidis, eam malam judicet, quamdiu in agnoſcendo malo acumen ſuum deſiderari, patitur in notionibus confuſis non ſeparans a notione ſcientiæ, quæ ad eam minime pertinent. Habet autem hæc propoſitio ampliſſimum in moralibus uſum, quemadmodum ſuo loco abunde conſtabit, ubi praxin moralem tradituri ſumus.

§. 573.

Notio mali, quæ vulgo eſt, erronea eſt. Vulgus enim malum quid judicat ex eo, quod tædium inde percipiamus. Eimvero malum quid ex eo judicari nequit, quod tædium inde percipiamus (§. 572). Notio igitur mali, quæ vulgo eſt, falſa (§. 506 *Log.*), adeoque erronea eſt (§. 623 *Log.*). *Notio erronea mali.*

Notio deceptrix mali omnis pravitatis fomes: quamobrem plurimum intereſt, ut eam rectificemus, ne bonum pro malo reputemus. Ipſa autem experientia abunde confirmat, quantum fallantur homines juxta iſtam notionem mala dijudicantes. Erroneæ huic notioni tribuendum, quod homines a virtute abhorreant & lege naturali neſcio quod onus ſibi imponi exiſtiment, quod talia eadem præcipiantur, quæ ipſorum judicio vitam tædiis plenam efficiunt. Sed de iis plura dicenda erunt ſuo loco in Moralibus. Quæ enim de facultate appetendi traduntur, ea ſunt genuina ac proxima totius philoſophiæ moralis principia, quemadmodum ſuo loco luculenter conſtabit.

§. 574.

***Ex A per ſe ſequitur* B**, ſi in A ratio ſufficiens continetur, cur inde ſequatur B. *Quid per ſe ſequatur ex altero.*

Ita ex vulnere cordi inflicto per ſe ſequitur mors, quoniam per id intelligitur, cur inde mors ſequatur, conſequenter ratio ſufficiens in eodem continetur, cur inde ſequatur (§. 56 *Ontol.*). Atque ideo vulnus cordi inflictum dicitur per ſe lethale. Ita in eo, quod triangulum tria habet latera, continetur ratio ſufficiens, cur etiam tres, non plures, nec pauciores habere debeat angulos. Ergo ex eo, quod triangulum tria latera habet, per ſe ſequitur, quod etiam tres angulos habere debeat.

§. 575.

***Ex A per accidens ſequitur* B**, ſi in A non continetur ratio ſufficiens, cur inde ſequatur B, ſed potius in alio, quod eidem aliunde ſuperaccedit, non tamen neceſſario. *Per accidens quid ſequatur.*

Digitized by Google

Ita ex vulnere manui inflicto per ſe non ſequitur mors; ſequi tamen poteſt per accidens, quatenus e. g. propter abſentiam chirurgi nimia ſanguinis copia ex vena diſſecta profluit, vel culpa chirurgi aut ægroti ſphacelus ſupervenit. Unde in hoc caſu vulnus dicitur lethale per accidens.

§. 576.

Ex malo apparente quomodo tædium ſequatur.

Ex malo apparente non per ſe, ſed tantummodo per accidens ſequitur tædium. Si enim malum tantummodo apparens fuerit, non verum; nos ſtatumque noſtrum imperfectiores minime reddit (*§. 568*), adeoque fieri nequit ut, dum idem intueris, veræ cujuſdam imperfectionis tibi conſcius ſis. Quamobrem cum tædium ex idea rei ideo ſequatur, quia eidem idea imperfectionis cujuſdam adhæret (§. 518); in idea mali apparentis ratio ſufficiens non continetur, cur inde tædium ſequatur (§. 56 *Ontol.*), conſequenter tædium inde per ſe ſequi nequit (*§.574*).

Quoniam tamen malum apparens nos ſtatumque noſtrum tantummodo imperfectiores reddere videtur (§. 568); ideæ rei quidpiam ſuperaccedere debet, ob quod vel nos imperfectiores, vel ſtatum noſtrum imperfectiorem reddere videtur. Quamobrem cum propterea nobis imperfectionis cujuſdam conſcii ſimus, in quo totum tædium noſtrum conſiſtit (§.518); ratio cur ex malo apparente ſequatur tædium, non in ipſo, ſed in alio potius continetur, quod eidem aliunde ſuperaccedit, conſequenter ex malo apparente tantummodo per accidens ſequitur tædium (§. 575).

Idem confirmatur a poſteriori. Medicamentum ſaporis ingrati malum apparens eſt. Qui vero ex eodem tædium percipiunt, non ſibi repræſentant virtutem ejuſdem, quam in morbo fugando ac ſanitate amiſſa reſtituenda exerit, ſed neſcio quæ damna cogitant, quæ ſapore ingrato corpori infert. Non igitur in ipſa medicamenti idea continetur ratio ſufficiens tædii (*§.56 Ontol.*), ſed in iis potius, quæ per errorem eidem attribuuntur, in diverſis ſubjectis diverſa, adeoque hic diſtincte non recenſenda. Tædium itaque ex medicamento ſaporis ingrati nonniſi per accidens ſequitur (§.575). Hinc videas alios, quibus ſapor medicamenti non minus moleſtus, abſque ullo tædio eodem uti, imo non ſine voluptate, ubi ſibi virtutem ejuſdem idea confuſa repræſentant (§. 536).

Ut igitur a malo apparente nobis caveamus, acute diſtinguere debemus quidnam rei ſuperaccedat, unde tædium emanat.

§. 577.

An tædium per ſe ex bono vero unquam ſequatur.

Ex bono vero per ſe nunquam ſequi poteſt tædium. Etenim bonum verum aut agnoſcitur, aut non agnoſcitur. Ponamus bonum verum agnoſci: voluptatem igitur ex eo percipimus (§. 558), eamque veram (§. 559), atque conſtantem (§. 564). Quamobrem fieri nequit ut tædium inde unquam ſequatur, cum alias conſtans minime eſſet, ſed mutabilis (*§. 290 Ontol.*), conſequenter per ſe tædium inde ſequi impoſſibile (§.574 *Pſych.* & §. 79 *Ontol.*).

Idem

Digitized by Google

Idem etiam hoc modo oſtenditur. Bonum verum nos ſtatumque noſtrum revera perficit (§. 557), adeoque ſi idem cognoſcimus, perfectionis cujuſdam noſtræ ſemper nobis conſcii ſumus, conſequenter ratio ſufficiens voluptatis ponitur, non tædii (§. 511. 518 *Pſych.* & §. 56 *Ontol.*). Quoniam itaque in notione boni nulla continetur ratio ſufficiens tædii, nec ex eo per ſe tædium ſequi poteſt, ubi agnoſcitur (§. 574).

Ponamus jam porro bonum verum non agnoſci. Aut igitur in dubio relinquitur, utrum bonum ſit, an malum: aut pro malo habetur. Quodſi in dubio relinquitur, utrum quid bonum ſit, an malum; nec perfectionis cujuſdam tuæ, nec imperfectionis tibi conſcius es (§. 554. 565). Quare cum voluptas tota in eo conſiſtat, ut perfectionis cujuſdam tibi conſcius fueris (§. 511); tædium vero totum conſiſtat in eo, ut imperfectionis cujuſdam tibi ſis conſcius (§. 518); per notiones boni atque mali non intelligitur, quomodo inde tædium ſequi poſſit, conſequenter ratio ſufficiens tædii in notione boni veri non agniti non continetur (§. 56 *Ontol.*), adeoque nec ex bono vero non agnito, ſed in dubio relicto, tædium per ſe ſequi poteſt (§. 574). Quodſi denique bonum verum perperam pro malo habetur, malum nonniſi apparens eſt (§. 568). Quare cum ex malo apparente per ſe non ſequatur tædium (§. 576); ex bono vero nec in hoc caſu tædium per ſe ſequi poteſt.

Quoniam itaque ex bono vero tædium per ſe ſequi nequit, ſive agnoſcatur, ſive in dubio relinquatur, ſive denique pro malo habeatur *per demonſtrata*; ex bono vero per ſe tædium nunquam ſequi poteſt.

Idem etiam confirmatur a poſteriori. Scientia & virtus moralis quæcunque bonum verum eſt, quemadmodum nemine, qui ſanæ mentis eſt, refragante, ſumere licet, ſuo loco demonſtrandum. Quoties qui ſcientia imbutum habet animum, vel virtute inſtructus eſt, ſcientiam atque virtutem intuetur, prouti eſt, ſemper inde voluptatem percipit. Quodſi contingat homines invidos atque malitioſos vexas creare eidem deteſtandas, ut inde tædio afficiatur animus & impatiens deteſtetur ſcientiam atque virtutem, non tamen hic tædium percipitur ex ſcientia & virtute, ſed revera ex invidia & malitia aliorum, qua deformatur ipſorum animus, ac inde manantibus vexis, quibus ipſemet perturbatur. Non igitur ex ſcientia & virtute morali quacunque per ſe ſequitur tædium, etſi per accidens fieri poſſit, ut alii inde deſumant anſam tædia nobis creandi. Hæc adeo clara ſunt, ut animum ad ſcientiam atque virtutem moralem, qua aliorum nobis odia conflavimus, advertentes, inter mille tædia, quæ nobis creantur, voluptatem inde percipiamus, atque ita tædia vincamus. Provocare hic poteramus ad exempla domeſtica, niſi ſatis manifeſtum eſſet, nos propria experientia hac in re non eſſe deſtitutos.

Maximi

Maximi momenti eſt præſens propoſitio in Moralibus, cum in ea contineatur fundamentum conſtantiæ virtutis inconcuſum, quemadmodum ſuo loco evidenter demonſtraturi ſumus.

§. 578.

Quomodo tædiũ ex bono vero ſequatur.

Quodſi ergo contingat, ex eo, quod bonum verum eſt, ſequi tædium, cum tædium omne aut per ſe, aut per accidens inde ſequi debeat (§. 574. 575), per ſe autem ſequi non poſſit (§. 577); *idem nonniſi per accidens inde ſequi poteſt*.

Teſtatur idem exemplum, ad quod in confirmanda propoſitione præcedente modo provocavimus. Etenim ex ſcientia & virtute nunquam tibi tædia procreata fuiſſent, niſi invidia ac odia aliorum ſuperveniſſent. Ex ſcientia igitur & virtute non procreantur tædia niſi per accidens (§. 575).

CAPUT II.

De appetitu ſenſitivo & averſatione ſenſitiva.

§. 579.

Definitio appetitus in genere.

Appetitus in genere eſt inclinatio animæ ad objectum pro ratione boni in eodem percepti.

E. gr. Ponamus Titium ex Sempronio Medico audire, quod cibus aliquis ad ſanitatem conſervandam conducat. Quodſi cognoſcat, quanta corporis perfectio ſit ſanitas, judicabit cibum eſſe bonum tribuens eidem bonitatis gradum pro magnitudine perfectionis, quam in ſanitate collocat (§. 554). Enimvero dum ita judicat, ſe ad cibum iſtum propendere animadvertet, eumque adeo appetet. Atque ita realitas definitionis a poſteriori patet, quam quilibet in ſeipſo experitur.

§. 580.

Appetitus ſenſitivi definitio.

Appetitus ſenſitivus dicitur, qui oritur ex idea boni confuſa. Unde independenter ab appetitu in genere definiri poteſt, quod ſit inclinatio animæ ad objectum pro ratione boni ſive veri, ſive apparentis in eodem confuſe percepti.

E. gr. Ponamus Titium guſtu percipere ſaporem vini gratum ac in perceptione confuſa acquieſcentem judicare, quod ſit bonum. Cieri hinc ſentiet appetitum, qui is eſt, quem ſenſitivum dicimus. Quoniam appetitus noſter utplurimum ſenſitivus eſt, exempla ejus obvia ſunt, ut adeo ſingulis momentis non deſint, modo attentionem afferas ſufficientem in iis caſibus, in quibus ex conſuetudine quid appetere ſolemus.

§. 581.

Averſationis definitio.

Averſatio in genere eſt reclinatio animæ ab objecto, pro ratione mali in eodem percepti, ſeu quod nobis in eodem percipere videmur.

E. gr. Si Titius ex Sempronio Medico audit, cibum aliquem ſanitati damnum inferre, referens exempla eorum, qui eodem uſi in morbos graves atque periculoſos inciderunt; cibum iſtum averſatur, imo ori jam ingeſtum evomit. Hic igitur averſatur cibum, quod eum ſibi tanquam malum repræſentet, alias eundem, propter ſaporem admodum gratum, comeſturus. Dum vero cibum averſatur, anima quaſi reclinatur ab eodem, quatenus cupit eum procul a ſe abeſſe: id quod capitis reclinatione & motu manuum, qualis eſſe ſolet quidpiam a ſe remoturi, ſignificamus, ubi quis eundem nobis offert. Quemadmodum autem in definitione appetitus notione clara inclinationis contenti fuimus, etſi confuſa; ita ſimiliter hic in notione clara quidem, ſed confuſa reclinationis acquieſcimus.

Digitized by Google

ſcimus. Etenim quid ſibi velit tam inclinatio, quam reclinatio animæ, unuſquiſque in ſe quovis momento experiri poteſt, cum continui ſint appetitus atque averſationes, ita ut vix aſſignari poſſit aliquod momentum, quo non aliquid appetamus, vel averſemur. In Pſychologia autem rationali demonſtraturi ſumus, in quonam iſta inclinatio & reclinatio conſiſtat. Abſit autem, ut quis ſibi perſuadeat nos voce uti in ſignificatu metaphorico, nec proprium quendam eidem hic tribuere! Etſi enim vocabula a rebus corporeis eorumque ſitu petantur; id tamen minime obſtat, quo minus in doctrina de anima proprius quidam ſignificatus ipſis tribuatur (§. 148 *Log.*).

§. 582.

Averſationis ſenſitivæ definitio. *Averſatio ſenſitiva* eſt, quæ oritur ex idea mali confuſa. Quamobrem independenter ab averſatione in genere definiri poteſt per reclinationem ab objecto pro ratione mali in eodem confuſe percepti, ſeu quod in eo nobis confuſe percipere videmur.

E. gr. Ingentem quis percepit dolorem, inſtrumento chirurgico vulneri intruſo, vel alio modo ad idem applicato. Quodſi ergo alio tempore chirurgus idem inſtrumentum ad vulnus applicare voluerit; imaginatio ideam doloris revocat (§. 117), ut ſocia præſenti perceptioni jungatur. Quamobrem ab inſtrumento iſto abhorret vulneratus, & ejus ad vulnus ſuum applicationem averſatur. Vocatur autem hæc averſatio ſenſitiva, quia a ſenſu tandem ortum trahit: id quod etiam de appetitu ſenſitivo tenendum.

§. 583.

Scholaſticorum phraſeologia explicata. Scholaſtici appetitum ſenſitivum appellare etiam ſolent *Appetitum* ſimpliciter. Dividunt autem appetitum ita acceptum, ſeu ſenſitivum, in concupiſcibilem & iraſcibilem. *Appetitus concupiſcibilis* appellatur qui nobis appetitus ſenſitivus dicitur (§. 580). *Appetitus* autem *iraſcibilis* vocatur facultas iſta, quam nos averſationis ſenſitivæ nomine inſignivimus (§. 582). Ita enim *Franciſcus de Oviedo*, Societatis Jeſu, in Curſu philoſophico Tom. 2. Tract. de Anima Controv. 4. punct. 3. §. 2. f. 53. a. Appetitus, inquit, ſenſitivus dividitur in partem concupiſcibilem & iraſcibilem, quæ diviſio non eſt potentiarum differentium, ſed actuum diverſorum ab eadem potentia provenientium: quatenus enim appetitus in bonum inclinatur, *concupiſcibilis* dicitur, & quatenus malum fugit, *iraſcibilis* appellatur. Quodſi quis terminis Scholaſticorum uti voluerit; is ad eoſdem facile accommodabit notiones noſtras ſequentem in modum. *Appetitus* in genere eſt facultas mentis, qua in bonum quomodocunque perceptum inclinamur, a malo autem reclinamur. *Appetitus ſenſitivus* eſt, qui ad bonum vel malum confuſe perceptum refertur. *Appetitus concupiſcibilis* eſt inclinatio animæ in bonum confuſe perceptum. *Appetitus iraſcibilis* eſt reclinatio a malo confuſe percepto.

Non omnes appetitum concupiſcibilem ab iraſcibili eodem modo diſtinguunt. *Thomiſtæ* enim appetitum concupiſcibilem ferri dicunt in bonum; iraſcibilem in bonum arduum: contra quos diſputat *Joannes Poncius* in Curſu philoſophiæ ad mentem *Scoti* in Tract. de anima diſp. 4. quæſt. 2. concl. 3. f. 791, appetitus partem concupiſcibilem deſcribens per illam, qua fertur in bonum, ſive arduum, ſive non, illud perſequendo, quibuſcunque actibus illud perſequitur, exceptis actibus, quibus vindicative perſequitur impedimenta ipſius; iraſcibilem vero per illam, qua perſequitur impedimenta ipſius vindicative, & hanc ſententiam menti *Scoti* conſentaneam probat. Enimvero ſi terminis iſtis uti volueris, convenientius eſt, ut appetitum concupiſcibilem ad appetitum boni cujuſcunque, iraſcibilem vero ad fugam mali referas, cum boni, in quod anima fertur, appetitum a fuga mali, quod averſatur, diſtingui neceſſe ſit. Inanes vero ſunt lites Scholaſticorum de termini-

nis,

Digitized by Google

tiis, quos pro arbitrio definitionibus nominalibus explicare licet, utut convenientius ſit eas ita explicari; ut in praxi, cujus gratia diſtinguuntur, commodum habeant uſum.

§. 584.

Facultatis appetitivæ pars inferior.

Appetitus ſenſitivus cum averſatione ſenſitiva dicitur ***Facultatis appetitivæ pars inferior***. Appetitus enim perinde ac Averſatio hic ſumitur non pro actu, ſed pro actus poſſibilitate ſeu potentia, quæ facultatis nomine venit (§. 29).

Denominatio hæc fit ad imitationem alterius, qua facultatem cognoſcendi in partem inferiorem ac ſuperiorem dividimus: reſpondet autem pars facultatis appetitivæ inferior parti cognſcitivæ facultatis inferiori, a qua pendet.

§. 585.

Status indifferentiæ.

Si nec appetimus, nec averſamur objectum cognitum, ***indifferentes*** eſſe dicimur, & ſtatus animæ, quo eſt ad objectum, quod ſibi repræſentat, indifferens, ***ſtatus indifferentiæ*** dicitur. ***Statum indifferentiæ dari*** experientia confirmatur.

E. gr. Si quis videt ad ripam fluminis multos lapillos, eoſque contemplatur; eos tamen nec appetit, nec averſatur. Imo ſi quos manu apprehendit, ut eos accuratius contemplari poſſit; ipſos tamen denuo abjicit, ut adeo ſolius contemplationis gratia eos appetat, fine autem hoc potitus ipſos ſuos eſſe nolit, ad ſtatum indifferentiæ a contemplatione rediens.

§. 586.

Appetitus & averſationis ratio ſufficens.

Repræſentatio boni eſt ratio ſufficiens appetitus; repræſentatio mali ratio ſufficiens averſationis. Quoniam enim nihil eſt ſine ratione ſufficiente, cur potius ſit, quam non ſit (*§. 70 Ontol.*); ratio quoque ſufficiens adeſſe debet, cur aliquid potius appetamus, quam non appetamus: cur potius averſemur, quam non averſemur. Jam vero experientia conſtat, quando aliquid appetimus, nos idem nobis repræſentare tanquam bonum: quando aliquid averſamur, nos idem repræſentare nobis tanquam malum: quando autem quid nec appetimus, nec averſamur, nos ignorare, utrum nobis bonum ſit, an malum, vel judicare, quod neutrum ſit. Quamobrem cum ex bono voluptatem percipiamus, quando idem cognoſcimus (§. 558), ex malo contra percipiamus tædium, quando idem cognoſcimus (§. 569); ex eo, quod quid bonum judicamus, intelligi poteſt, cur idem potius appetamus, quam averſemur, & ex eo, quod quid malum judicamus, intelligi poteſt, cur idem potius averſemur, quam appetamus, aut non averſemur. Erit igitur repræſentatio boni appetitus, repræſentatio mali averſationis ratio ſufficiens (§. 56 *Ontol.*).

Utilitatis maximæ eſt cognoſcere, quænam ſit tam appetitus, quam averſationis ratio ſufficiens. Ita enim non minus illum, quam hanc in poteſtatem noſtram redigimus, quemadmodum ex Moralibus conſtabit.

§. 587.

Status indifferentiæ quando obtineat.

Si quid nobis nec tanquam bonum, nec tanquam malum repræſentamus; in ſtatu indifferentiæ ſumus. Etenim ſi quid nobis non repræſentamus tanquam bonum, non adeſt ratio ſufficiens appetitus (*§. 586*). Quamobrem cum ſine ratione ſufficiente nil quicquam eſſe poſſit (§. 70 *Ontol.*);

nec

nec quid appetere poſſumus, ſi idem nobis non repræſentamus tanquam bonum. Quare cum eodem modo oſtendatur, nos non averſari poſſe illud, quod nobis non repræſentamus tanquam malum, evidens eſt, ſi quid nobis nec tanquam bonum, nec tanquam malum repræſentamus, nos idem nec appetere, nec averſari, conſequenter in ſtatu indifferentiæ eſſe (*§*.585).

Idem confirmatur a poſteriori. Pertinet huc exemplum, quod ad illuſtrandum ſtatum indifferentiæ in medium attulimus (*not.§ cit.*), & addi poſſunt centena alia, cum non alia re opus ſit, quam ut attentionem noſtram dirigamus in objecta, quæ ad nos ſtatumque noſtrum relata nec bona, nec mala deprehenduntur. Ac utile eſt attendere ad objecta, ad quæ nos indifferentes habemus, ut defectum perceptionis boni atque mali advertamus, ſicque veritas propoſitionis præſentis continuo magis magiſque clarior nobis evadat.

Quodſi objicias repræſentationem boni non eſſe unicam rationem ſufficientem appetitus, nec averſationis rationem ſufficientem unicam eſſe repræſentationem mali; neceſſe eſt, ut aliæ præterea rationes ſufficientes tam appetitus, quam averſationis nominentur. Quodſi quis ſuſpicionem ex ignorantia enatam attendi velit; is perpendat objecta non movere appetitum, niſi quatenus ad nos referuntur: ea enim, quæ nos nullo modo tangunt, non curamus. Enimvero ſi ad nos referuntur, vel nos ſtatumque noſtrum perficiunt, vel nos ſtatumque noſtrum imperfectiores reddunt, vel denique nihil ad hunc ſcopum conferunt. Quamobrem appetitus præter repræſentationem boni (§. 554), averſatio præter repræſentationem mali (§. 565) rationem aliam habere nequit: utraque deficiente, deficit cum appetitus, tum averſatio, atque adeo ſtatus indifferentiæ eſt, quemadmodum fert præſens propoſitio. Quodſi quis perpendit, cur indifferens ſeſe habeat ad hoc vel iſtud objectum, quod ipſi offertur, hinc porro facile perſpiciet, quod nonniſi per boni aut mali repræſentationem ex ſtatu indifferentiæ in alium transferri poſſit.

§. 588.

Quoniam fieri nequit, ut judicemus, quomodo objectum aliquod ad nos ſtatumque noſtrum ſeſe habeat, conſequenter utrum bonum, an malum ſit (§.554.565), quamdiu ignotum nobis eſt (§.1212 *Log.*); *ignotum nec appetimus, nec averſamur; ſed indifferentes nos ad idem habemus* (§.585.587). *Ignoti cur nulla cupido.*

Idem animadverterunt veteres, ideo inculcantes pervulgatum iſtud: *Ignoti nulla cupido*.

§. 589.

Quamprimum rem quandam nobis repræſentamus tanquam bonam; eam appetimus. Etenim quamprimum rem quandam nobis repræſentamus tanquam bonam, ratio ſufficiens appetitus ponitur (§.586), conſequenter etiam ipſe appetitus (§.118 *Ontol.*), adeoque rem iſtam appetimus. *Quomodo appetitus naſcatur.*

Idem unuſquiſque in ſemetipſo experitur, modo diſtinguendis iis, quorum ſibimet ipſe in ſeipſo conſcius eſt, ſatis fuerit acutus.

Probe autem tenendum, in præſente propoſitione, quemadmodum in ceteris omnibus, ſupponi, nihil adeſſe, quod in determinationem prædicati influere poſſit præter ea, quæ in notione ſubjecti deprehenduntur, conſequenter in caſu præſente nos nobis objectum repræſentare tanquam bonum, nihilque a nobis cogitari quod judicium noſtrum nobis ſuſpectum reddere poſſit, tantum abeſt ut contrariam in partem rationes fortiores nobis occurrant. Hæc trutinari debet, qui veritatem propoſitionis per experimenta in ſe ipſo ſumta comprobare voluerit.

Digitized by Google

§. 590.

Quomodo averſatio determinetur.

Quamprimum rem quandam nobis repræſentamus tanquam malam; eam averſamur. Etenim quamprimum rem quandam nobis repræſentamus tanquam malam, ratio ſufficiens averſationis ponitur (§. 586), conſequenter etiam averſatio (§ 118 *Ontol.*), adeoque rem iſtam averſamur.

Eadem hic repetenda ſunt, quæ ad propoſitionem præcedentem annotata ſunt.

§. 591.

Objecta appetitus ſenſitivi.

Si qua ex re voluptatem percipimus, in eam fertur appetitus, ſeu eam appetimus, quamdiu in notione boni confuſa acquieſcimus. Si qua enim ex re voluptatem percipimus, eam nobis repræſentamus tanquam bonam, quamdiu ſenſuum judicio ſtamus (§. 561), adeoque in notione boni confuſa acquieſcimus (§. 536). Sed quamprimum rem quandam nobis repræſentamus tanquam bonam, eam appetimus (§. 589), & ex idea boni confuſa naſcitur appetitus ſenſitivus (§. 580). Ergo ſi ex re quadam voluptatem percipimus, eam appetimus, quamdiu in idea rei confuſa acquieſcimus.

Idem confirmatur a poſteriori. Ex cibo, qui bene ſapit, voluptatem percipimus: ſed quamprimum eum videntes ſaporis grati recordamur, eum appetimus. Similiter ſi ex odore grato floris voluptatem percipimus; eundem videntes & odoris, quem ſpargit, memores eundem appetimus. Infantes dulcedine capiuntur. Appetunt itaque quæ dulcia ſunt.

Quoniam plerique homines nonniſi confuſam boni ideam habent, atque adeo in eadem acquieſcere tenentur, imo in univerſum omnes ſecundum notionem, quam habent, confuſam judicare ſolent, præſertim quando objectum ſenſui, vel imaginationi primum objicitur; exempla, quibus propoſitio præſens confirmatur, adeo obvia ſunt, ut nemini deſit occaſio in ſemetipſo capiendi experimentum, quamprimum libido animum inceſſerit.

§. 592.

Objectũ averſationis.

Si qua ex re tædium percipimus, eam averſamur, quamdiu in notione mali confuſa acquieſcimus. Si qua enim ex re tædium percipimus, eam nobis repræſentamus tanquam malam, quamdiu ſenſuum judicio ſtamus (§. 573), adeoque in notione mali confuſa acquieſcimus (§. 536). Sed quamprimum rem quandam nobis repræſentamus tanquam malam, eam averſamur (§. 590), & ex idea mali confuſa naſcitur averſatio ſenſitiva (§. 582). Ergo ſi ex re quadam tædium percipimus, eam averſamur, quamdiu in notione mali confuſa acquieſcimus.

Idem confirmatur a poſteriori: Tirones initio ex diligentia tædium percipiunt, in cujus rationes jam non inquirimus. Sed eos diligentiam ac aſſiduitatem averſari palam eſt, unde niſi adſit alius ſtimulus negligentes fiunt. Patet igitur quod diligentiam averſentur non modo ideo, quod ex eadem tædium percipiunt; verum etiam quod averſatio tamdiu durat, quamdiu juxta hanc notionem mali de diligentia judicamus, nec nobis ſuccurrunt rationes aliæ, quæ nos judicium mutare cogunt, vel attentionem ab eodem avertunt.

§. 593.

Digitized by Google

§. 593.

Si nobis rem tanquam bonam confuſe repræſentamus; ideam boni ingrediuntur voluptates quæcunque ex re iſta, vel cum eadem antea ſimul perceptæ. Dum enim rem percipimus, vi imaginationis reproducenda quoque eſt idea voluptatis antea perceptæ ſive ex re iſta, ſive una cum iſta (§. 104), modo diu, vel ſæpius ſimul percepta fuerit (§. 107), ac vi memoriæ eandem recognoſcimus (§. 175), adeoque nobis conſcii ſumus, quod eam antea ex re iſta, vel cum eadem perceperimus (§. 173). Enimvero voluptates diverſæ tempore diverſo ex re iſta, vel cum eadem perceptæ fuerunt *per hypoth.* & quoniam ad rem totam attentionem dirigis *itidem per hypoth.* nulla hic adeſt ratio, cur una potius, quam altera memoriam ſubire debeat, adeoque omnes ſimul eandem ſubire debent. Quamobrem cum plures ſimul reproductæ a ſe invicem non diſtinguantur; ideam quandam confuſam conſtituunt (§. 39). Jam qui ſenſuum judicio ſtant, adeoque in notione boni confuſa acquieſcunt (§. 54), bonum quid ex eo judicant, quod voluptatem inde percipiant (§. 561). Idea igitur iſta confuſa, quam voluptates cum re data, vel ex eadem diu perceptæ ingrediuntur, eſt illa ipſa idea, qua rem iſtam nobis repræſentamus tanquam bonam, conſequenter quando nobis rem tanquam bonam confuſe repræſentamus; ideam boni ingrediuntur voluptates quæcunque ex re iſta, vel cum eadem antea ſimul perceptæ. *Notio boni confuſa qualis.*

Idem patet a poſteriori, ſi ideas confuſas evolvere noveris, ut diſtincte appareat, quid in iis contineatur. Ponamus Titium contemplari vinum in poculo vitreo contentum, memoriam ejus ſubibit voluptas diverſis temporibus partim ex ſapore vini, partim ex converſatione cum convivis, aut alia quacunque de cauſa inter pocula percepta. Quamobrem ubi ratio reddenda, cur bonus judicetur vini hauſtus; nunc hanc, nunc aliam rationem reddi animadvertes, prouti attentionem ſuam in particularem quandam perceptionem præſentem dirigit (§. 109): imo rationes complures cumulari deprehendes, ſubinde parum quadrantes, prouti ſucceſſive in aliam aliamque perceptionem præſentem attentionem dirigit (§. *cit.*). Quamobrem ſi quis veritatem propoſitionis præſentis experimento in ſe ſumto confirmare voluerit; is in evolvendis ideis boni confuſis aſſiduus eſſe debet, attentionem ſuam ſucceſſive dirigendo in ſingula, quæ in perceptione præſente continentur. Ita enim ſua veluti ſponte ſeſe offerent, quæ vi imaginationis veluti præſentia ſiſtuntur, modo non fueris impatiens in reflectendo ſuper re præſente, ac attendendo ad phantaſmata vi imaginationis producta. Hæc autem patientia multo demum exercitio & præviis habitibus aliis acquiritur, veluti habitibus reflexionis, attentionis, acuminis, prouti unuſquiſque in ſemetipſo experiri poterit.

Maximi momenti eſt propoſitio præſens in Moralibus. Etenim notio boni fit maxime deceptrix, quod eam ingrediantur voluptates, quæ ex eadem re vel prorſus non percipiun-

Digitized by Google

tur, vel ſaltem ſimul percipi nequeunt. Ita enim bonum apparet majus, quod longe minus haberi debet, etiamſi ſenſuum judicio ſtetur. Quamobrem plurimum refert, ut perceptiones boni confuſas evolvere diſcamus, quo vim deceptricem cognoſcentes tanto facilius nobis ab eadem caveamus. Etenim pluribus exemplis edocti, quænam perceptionibus iſtiuſmodi inſit vis deceptrix, omnis confuſa boni perceptio poſthac nobis ſuſpecta evadet.

§. 594.

Notio mali confuſa qualis.

Si nobis rem tanquam malam confuſe repræſentamus; ideam mali ingrediuntur tædia quæcunque ex re iſta, vel cum eadem antea ſimul percepta. Dum enim rem percipimus, vi imaginationis reproducenda quoque eſt idea tædii antea percepti ſive ex re iſta, ſive una cum iſta (§. 104), ac vi memoriæ eandem recognoſcimus (§. 175), adeoque nobis conſcii ſumus, quod id antea ex re iſta, vel cum eadem percepimus (§. 173). Enimvero tædia diverſa diverſo tempore ex re iſta, vel cum eadem percepta fuerunt *per hypoth.* & quoniam ad rem totam ſimul attentionem dirigis *itidem per hypoth.* nulla hic adeſt ratio, cur unum potius, quam alterum memoriam ſubire debeat, adeoque omnia ſimul memoriam ſubire debent. Quamobrem cum tædiorum plurium ideæ ſimul reproductæ a ſe invicem diſtingui nequeant; ideam quandam confuſam conſtituunt (§. 39). Jam qui ſenſuum judicio ſtant, adeoque in perceptione mali confuſa acquieſcunt (§. 275), malum quid ex eo judicant, quod tædium inde percipiant (§. 573). Idea igitur iſta confuſa, quam tædia cum re data, vel ex eadem diu vel ſæpius percepta ingrediuntur, eſt illa ipſa idea, qua rem iſtam nobis repræſentamus tanquam malam, conſequenter quando nobis rem tanquam malam confuſe repræſentamus; ideam mali ingrediuntur tædia quæcunque ex re iſta, vel cum eadem antea ſimul percepta.

Idem confirmatur a poſteriori, ſi ideas confuſas evolvere noveris. Ponamus Titium contemplari vinum in poculo vitreo contentum, & antea jam ſæpius nimiam vini hauſti quantitatem ex ventriculo iterum per vomitum ejeciſſe, poſtero autem die languorem in omnibus artubus, dolores capitis, nauſeam vini ac tædia complura ex male ob ebrietatem factis percepiſſe; conſpecto vino ſingula iſta memoriam ſubibunt. Quamobrem ubi ratio reddenda, cur malum judicetur haurire largiter vinum; nunc hanc, nunc aliam reddi, ac plures rationes cumulari perinde, ac in caſu præcedente, percipiet.

Quæ ad propoſitionem præcedentem annotata fuerunt, etiam hic repetenda ſunt. Ceterum adhuc tenendum eſt, cum eadem re una percipi, quæ percipiuntur, ſive ea ſenſui, ſive imaginationi præſens fuerit. Unde etiam huc ſpectant tædia ex eo percepta, quod ex re quadam conſequitur, quatenus conjunguntur cum re in memoriam revocata. E. gr. ponamus te in ebrietate non perpendentem ea, quæ ſilentio premenda erant, effutire, ac poſtero die Titium tibi vexas creare, quod ea dixeris, quæ in detrimentum fortunæ ipſius cedunt; ex vexis iſtis tædium percipis. Recordatus vero, te ebrium propalaſſe, quæ taceri debebant, ac ideo tibi vexas creari; ebrietatem tanquam cauſam tædiorum conſideras, ac ideo tædii ideam cum nimio vini hauſtu, unde ebrietas manavit, connectis, ut de hoc cogitanti tædium ſuccurras.

§. 395.

Digitized by Google

§. 595.

Si plures voluptates ex re quadam, vel cum eadem antea perceptæ ideam boni ingrediuntur; appetitus fortior, ſeu major eſt, quam ſi pauciores in eadem continentur. Quoniam enim rem appetimus, quatenus ex ea voluptatem percipimus, quando in notione confuſa boni acquieſcimus (§. 591): ſi autem plures voluptates ex re quadam, vel cum eadem perceptæ ideam boni ingrediuntur, idea boni confuſa eſt (§. 39); ex ſingulis voluptatibus ſinguli appetitus oriuntur in unum confuſi non minus, ac voluptates, ex quibus reſultant, in unum confunduntur. Quodſi illatio nondum ſatis evidens videatur, facile evidentior redditur. Etenim ponamus in idea boni contineri voluptates A, B, C, D olim perceptas, numero nimirum quatuor, ſed gradu a ſe invicem differentes. Quodſi ſolam voluptatem A conſideres, naſcetur inde appetitus quidam H, & eodem modo ex eo, quod cogites voluptatem B, naſcetur appetitus I: ex eo, quod ſolam cogites voluptatem C, vel D, naſcetur appetitus K vel L (§. 591). Enimvero cum in idea boni contineantur voluptates A, B, C & D, easque omnes ſimul cogites, quando ideam iſtam habes *per hypoth.* nihil obſtat, quo minus ex ſingulis adhuc naſcantur appetitus ſui, imo cum poſitis voluptatibus omnibus ſimul in idea, quam habes, ponatur ratio ſufficiens omnium appetituum ſimul, qui ex ſingulis naſcuntur, omnes quoque appetitus H, I, K, L poni debent (§. 118 *Ontol.*). Quoniam igitur ſimul oriuntur & in unum objectum tendunt; plures ſimul eundem appetitum conſtituunt, adeoque tanquam totidem partes appetitus ejuſdem conſiderandi veniunt (§. 341 *Ontol.*). Quamobrem cum appetitus conſtans ex appetitibus H & I ſit pars appetitus conſtantis ex appetitibus H, I, K & L *per demonſtrata*; appetitus conſtans ex appetitibus H & I minor eſt appetitu conſtante ex appetitibus H, I, K & L (§. 352 *Ontol.*). Enimvero appetitus conſtans ex appetitibus H & I oritur, quando ideam boni ingrediuntur voluptates A & B; appetitus vero conſtans ex appetitibus H, I, K & L naſcitur, quando in idea boni continentur voluptates A, B, C & D *per demonſtrata*. Ergo ſi ideam boni plures voluptates ex re quadam, vel cum eadem antea perceptæ ingrediuntur; appetitus major eſt, quam ſi pauciores in eadem continentur.

Appetitus ſenſitivus quomodo fortior evadat.

Atque adeo patet, quomodo fieri poſſit, ut appetitus continuo fortior evadat, ſi ſæpius iteretur, occaſione eandem rem appetendi ſæpius oblata.

§. 596.

Si plura tædia ex re quadam, vel cum eadem percepta ideam mali ingrediuntur; averſatio fortior, ſeu major eſt, quam ſi paucioribus in eadem ſit locus. Oſtenditur eodem prorſus modo, quo propoſitio præcedens, modo voluptatibus tædia, & appetitibus averſationes ſubſtituas. Unde demonſtratio propoſitionis præcedentis facile transmutatur in demonſtrationem propoſitionis præſentis, eodem ſcilicet modo, quo paulo ante (§. 594) demon-

Averſatio ſenſitiva quomodo fortior evadat.

Digitized by Google

demonſtrationem quandam anteriorem (§. 593) in aliam formam transfudimus.

Per hanc propoſitionem patet, quomodo fieri poſſit, ut averſatio continuo fortior evadat, ſi ſæpius iteretur, occaſione eandem rem averſandi ſæpius oblata. Patet etiam, quouſque in poteſtate noſtra poſitum ſit ut averſationem fortiorem efficiamus.

§. 597.

Bonum quando majus appareat.

Si voluptates complures cum re quadam antea perceptæ ideam boni ingrediuntur; bonum majus videtur, quam ipſo ſenſuum judicio deprehenditur. Quoniam voluptates complures cum re quadam antea perceptæ ideam boni ingrediuntur *per hypoth.* ponamus evidentiæ gratia, ideam boni ingredi voluptates A, B, C & D, ac mixtam L conſtituere. Quoniam itaque voluptates A, B, C, D ſimul unam conſtituunt voluptatem L, ſingulæ erunt quaſi partes hujus (§. 341 *Ontol.*). Voluptas igitur ſola A minor eſt voluptate L (§. 357 *Ontol.*). Quamobrem cum voluptates olim cum re perceptæ non omni tempore ex eadem, vel cum eadem percipiantur, quod per ſe patet; ſi in dato caſu ex re data tantummodo percipiatur voluptas A, minor utique percipitur, quam quæ percipienda in idea boni repræſentatur. Quamvis ergo ex voluptate percipienda æſtimetur bonum, adeoque ſenſuum judicio ſtetur; bonum tamen majus apparere debet, quam poſtea deprehenditur, ubi voluptates complures cum re quadam antea perceptæ ideam ejus ingrediuntur.

Idem etiam confirmatur a poſteriori. Ponamus enim A denotare voluptatem ex ſapore vini perceptam, B vero voluptatem ex præſentia amici, C voluptatem ex diſcurſu præſentium, D denique voluptatem ex renovata plurium amicorum abſentium memoria perceptam. Dum igitur vinum hauſiſti, plurima voluptate perfuſus fuit animus. Experieris autem, quod in tali caſu hauſtus vini majus bonum judicetur, quam poſtea deprehenditur, ſi vel ſolus, vel etiam cum aliis vinum poſtea hauſeris.

Notiones boni magis nobis imponunt, quo difficilius ſucceſſu temporis deteguntur rationes voluptatis accidentales, quæ non ſemper & ubique adſunt.

§. 598.

Tædium quando majus appareat.

Si tædia complura cum re quadam antea percepta ideam mali ingrediuntur; malum majus videtur, quam ipſo ſenſuum judicio deprehenditur. Eodem modo oſtenditur, quo propoſitio præcedens, modo voluptatibus tædia, & bono malum ſubſtituas.

Idem quoque confirmatur à poſteriori. Si quis enim ſæpius ex ſuo de aliis judicio tædia, eaque ſubinde ſatis grandia percepit; ei de aliis judicare præſentibus aliis majus malum videbitur, quam alteri, qui nunquam adhuc tædii quidpiam ex eo percepit, quod de aliis libere animi ſententiam dixerit. Quodſi quis ad caſus quoſcunque ſibi obvios attentionem ſuam dirigere adſueverit, animumque ſuum ad eos reflectere noverit; is plurima deprehendet exempla, quibus propoſitionis præſentis veritatem confirmet.

Quod

Digitized by Google

Quod paulo ante (*not.* §. 597) de fallacia notionum boni diximus, ea etiam ad tædium applicanda. Ceterum utiliſſimum eſt fallacias in utroque caſu detegere, quod magnitudo appetitus atque averſationis inde pendeat. Omnis autem philoſophiæ moralis ſcopus in eo conſiſtit, ut directionem appetitus in poteſtatem noſtram redigamus, ne facile agamus id, cujus nos poſtea pœniteat.

§. 599.

Gradus appetitus ac averſationis ſenſitivæ.

Appetitus ſenſitivus & averſatio ſenſitiva habet gradus. Quoniam enim appetitus ſenſitivus & averſatio ſenſitiva facultates animæ ſunt (§ 584), adeoque determinationes (*§.*112.122 *Ontol.*), quæ ſine alio aſſumto, ſcilicet per definitionem intrinſeca continentem (*§.* 154 *Log.*), intelligi poſſunt (§ 580.582); qualitates animæ ſunt (§.452 *Ontol.*). Quare cum appetitus unus altero (§.595), atque averſatio una altera fortior ſit (§.596), adeoque ſalva definitione communi vel tempore diverſo in eodem ſubjecto, vel tempore eodem in diverſis ſubjectis differat; tam appetitus ſenſitivus, quam averſatio ſenſitiva gradus habet (*§.*746 *Ontol.*).

Hinc appetitus & averſatio æſtimationem recipit, etſi menſura nondum ſit reperta. Nobis hic ſufficit noſſe, quod dentur gradus non minus in appetitu ſenſitivo, quam in averſatione ſenſitiva: id quod utile eſt ad naturam affectuum intelligendam.

§. 600.

Mutabilitas iſtorum graduũ.

Gradus appetitus ſenſitivi ac averſationis ſenſitivæ in eodem ſubjecto mutantur, ſi judicia de bono & malo mutantur. Quoniam enim appetitus ſenſitivus & averſatio ſenſitiva gradus habent (*§.*599); unus appetitus altero & una averſatio altera major eſt (§.751 *Ontol.*), adeoque gradus oriuntur ex magnitudine, qua bonum (§.595), vel malum nobis repræſentamus per multitudinem & magnitudinem voluptatum ac tædiorum ex re, vel cum eadem perceptorum (§. 596). Enimvero voluptas, quæ ex bono apparente percipitur, vel etiam ex vero, quatenus pro apparente perperam habetur, mutabilis (§.564): ſimiliterque tædium, quod ex malo apparente, vel etiam ex vero, quatenus pro apparente habetur, percipitur, mutabile (*§.*571). Quamobrem cum mutatis voluptatibus ac tædiis bonum non amplius tantum appareat, quantum videbatur antea (§. 597), nec malum quoque tantum videatur, quantum antea videbatur (*§.*598); nec tantus quoque appetitus eſt, quantus antea fuerat, nec tanta averſatio, quantam antea experiebamur, vi eorum, quæ demonſtrata ſunt. Mutato igitur judicio de magnitudine boni vel mali, mutantur quoque gradus appetitus ſenſitivi, ac averſationis ſenſitivæ.

Idem confirmatur a poſteriori. Videmus enim homines, qui objectum aliquod vehementer appetunt, poſtea in idem vix ferri. Quæſiti reſpondent, ſe nunc non amplius pro tanto bono habere, quantum ipſis antea videbatur. Atque adeo clariſſime patet, mutato judicio de magnitudine boni mutari quoque gradum appetitus, quem adeo imminui poſſe experimur, ut pro nullo prorſus haberi debeat. Simile quid contingit in averſatione, quam continuo minui poſſe, ut tandem prorſus evaneſcat, nemo non novit, qui ad ea attendere adſuevit, quæ quotidiana ſunt.

Propoſitio

Digitized by Google

Propoſitio præſens maximi momenti eſt in praxi morali, quemadmodum ſuo tempore conſtabit.

§. 601.

Appetitus & averſationis in contrarium mutatio.

Si quod antea videbatur bonum, nunc malum habeatur; appetitus mutatur in averſationem: ſi vero quod antea malum videbatur, nunc bonum habeatur; averſatio mutatur in appetitum. Quoniam enim initio objectum nobis videbatur bonum *per hypoth.* ipſum appetebamus (§. 589). Enimvero quoniam mutata ſententia idem nunc a nobis judicatur malum *per hypoth.* ipſum averſamur (§. 590). Quamobrem ſi nunc malum habeatur, quod antea bonum videbatur; appetitus in averſationem mutatur.

Similiter quoniam in altero caſu objectum propoſitum initio nobis videbatur malum *per hypoth.* idem averſabamur (§. 590). Enimvero quoniam mutata ſententia idem nunc a nobis bonum judicatur, quod antea malum habebatur; averſatio in appetitum mutatur.

Propoſitio præſens non minus maximi momenti eſt in praxi morali, ac præcedens. Ceterum notandum eſt, propoſitionem præſentem ita explicandam eſſe, ut appetitus & averſatio denotent facultates animæ, ne a ſignificatu vocabulorum fixo recedere videamur. Nimirum appetitus dicitur mutari in averſationem, quando loco facultatis appetendi ſeſe exerit facultas averſandi, ita ut nunc averſemur, quod antea appetebamus. Et idem intelligendum eſt de caſu oppoſito. Propoſitionem autem, cujus frequens uſus eſt, breviter enuntiari conſultum fuit: quo in caſu etiam Mathematici compendia loquendi amant. Exemplo eſt theorema Pythagoricum, quod ita efferri ſolet: *Hypothenuſa poteſt latera*.

§. 602.

Ea ulterius expeditur.

Si voluptas apparens in tædium mutatur, appetitus in averſationem degenerat: ſi vero tædium apparens in voluptatem abit, averſatio in appetitum degenerat, quando ſcilicet in notione boni & mali confuſa acquieſcimus. Etenim ſi ex re quadam voluptatem percipimus & in notione boni confuſa acquieſcimus, eam appetimus (§. 591): ſi vero ex eadem tædium percipimus, eam averſamur, poſita eadem conditione (§. 592). Quodſi ergo voluptas apparens in tædium mutatur; quod antea appetebamus, nunc averſamur, adeoque appetitus in averſationem degenerat, quamdiu in notione boni ac mali confuſa acquieſcimus. Quodſi vero tædium apparens in voluptatem mutatur; quod antea averſabamur, nunc appetimus, adeoque averſatio in appetitum degenerat, quando in notione boni ac mali confuſa acquieſcimus.

Idem patet a poſteriori. Qui ex ſapore vini voluptatem percipit & in notione boni confuſa acquieſcit, ipſum ob ſaporem appetit. Quodſi inebriatus poſtero die dolorem capitis & languorem artuum nauſeamque ventriculi ſentit; illud averſatur. Quod igitur antea appetebat ob voluptatem inde perceptam, id nunc averſatur ob tædium, quod in locum voluptatis ſuccedit. Similiter ſi quis initio tædium percipit ex ſtudio geometrico, idem averſatur. Enimvero ubi aliquos fecit progreſſus, ut vim demonſtrationum percipiens voluptatem ex eodem percipiat, idem appetit. Quod adeo

Digitized by Google

adeo antea averſabatur ob tædium, idem nunc appetit ob voluptatem; quæ in locum illius ſucceſſit.

Quoniam plerique homines in notione boni ac mali confuſa acquieſcunt; principii præſentis multus uſus eſt in praxi morali, cum etiam in mutabilitate appetitus hominum dijudicanda.

CAPUT III.

De Affectibus.

§. 603.

Affectus definitio. *Affectus* ſunt actus animæ, quibus quid vehementer appetit, vel averſatur, vel ſunt actus vehementiores appetitus ſenſitivi & averſationis ſenſitivæ.

Appetitus ac averſationis actus gradu differre oſtendimus (§. 599), atque hinc conſtat, rem definitam eſſe poſſibilem. Quodſi ergo definitionem præſentem pro nominali accipis, non eſt quod contra eam objicias. Enimvero quoniam vocabulum ex uſu loquendi jam ſortitum eſt ſignificatum quendam, non temere immutandum (§. 142 *Diſc. prælim.*); definitionem noſtram ab uſu loquendi non abhorrere demonſtrandum.

§. 604.

An ſit uſui loquendi conformis. *Definitio affectuum uſui loquendi conformis*. Patet id per exempla eunti. Ponamus virum, qui rerum naturalium cognitione delectatur, incidere in librum experimentis & obſervationibus refertum. Quoniam ſibi repræſentat idea quadam confuſa voluptatem inſignem ex ejus lectione percipiendam, eum vehementer appetit (§. 595). Enimvero dum hic appetitus vi ſuperiorum in eodem ſeſe exerit, affectum gaudii ac deſiderii eidem tribuimus. Imo ſi ipſemet ſtatum mentis ſuæ exprimere debet; ſe gaudio efferri, quod librum hunc nactus fuerit, & impatiente deſiderio lectionis ejuſdem teneri affirmat. Similiter ſi quis virtutis amans videt hominem vitiis deditum; eum adeo averſatur, ut nudo conſpectu ejuſdem offendatur. Omnes affirmant, quod eum odio perſequatur ingente, & ipſemet ſtatum mentis internum ſignificaturus ait ſe eum tantopere odiſſe, ut intueri non poſſit. In confeſſo eſt penes omnes, gaudium, deſiderium & odium eſſe in numero affectuum. Quoniam itaque hos affectus animæ tribuimus ob appetitus, vel averſationis actum vehementiorem; per affectum niſi iſtiuſmodi actum in communi ſermone indigitare ſolemus. Quamobrem cum definitio noſtra nomen affectuum tribuat actibus animæ, quibus quid vehementer appetimus, vel averſamur (§. 603); eadem quoque uſui loquendi conformis (§. 139 *Log.*).

Idem ex ſpeciali affectuum expoſitione clarius eluceſcet. Quot enim ſunt affectuum ſpecies, tot dari poſſunt exempla, quæ tanto apertius loquuntur, quod iiſdem confirmari debet, quanto clariores ſunt affectuum notiones ſpeciales. Experimenti etiam loco eſſe poteſt, ſi ea, quæ ex notione affectus a priori deducuntur, cum obſervationibus conferantur.

Digitized by Google

tur. Quodſi enim cum notionibus communibus conſentiant, ipſa quoque affectus in genere notio cum iiſdem conſentire debet.

§. 605.

Affectus unde oriantur. ***Affectus ex confuſa boni & mali repræſentatione oriuntur.*** Sunt enim actus vehementiores appetitus ſenſitivi & averſationis ſenſitivæ (§. 603). Sed appetitus ſenſitivus oritur ex idea boni confuſa (§. 580), averſatio autem ſenſitiva ex idea mali confuſa (§. 582). Ergo etiam affectus ex confuſa boni & mali idea, ſeu repræſentatione ejuſdem oritur (§ 48).

Idem confirmatur a poſteriori. Pertinent huc exempla, quibus propoſitionem præcedentem confirmavimus. Quando enim confuſe nobis repræſentamus aliquid tanquam bonum, vel malum; illud bonum judicamus, ex quo voluptatem percipimus; malum vero, unde tædium percipimus (§. 561. 573).

Propoſitionis præſentis veritas per inductionem ſingularum ſpecierum magis confirmabitur, ſi quis eandem admittere noluerit, niſi proprio experimento edoctus.

§. 606.

Qualitas affectuum. Quoniam per voluptatem, quam ex re quadam percipimus, nobis eam confuſe repræſentamus tanquam bonam (§. 561), & per tædium, quod ex eadem percipimus, tanquam malam (§. 573), affectus autem ex confuſa boni & mali repræſentatione oriuntur (§. 605); ***affectus***, tanquam appetitus & averſationes vehementiores (§. 603), ***cum inſigni voluptatis, vel tædii gradu conjunguntur.***

Species affectuum ſingulæ corollarium hoc a poſteriori confirmant, prouti ad inferius dicenda attendenti palam fiet.

§. 607.

Num tædium ac voluptas ſint ſpecies affectuũ. Quoniam in omni affectu inſignis quidam voluptatis, vel tædii gradus adeſt (§. 606); ***Voluptas ac tædium perperam pro affectuum ſpeciebus habentur.***

Dici potius poterat, affectus eſſe voluptatem ac tædium diverſimode modificata. Etſi enim voluptate ac tædio perfundi poſſis, etiamſi nullo affectu ciearis; non tamen ideo pro ſpecie quadam affectuum voluptatem ac tædium in genere ſpectata habere licet: id quod facile ex notione generum & ſpecierum intelligitur (§. 241 & ſeqq. *Ontol.*).

§. 608.

Affectus quinam jucundi ſint. ***Affectus jucundi*** ſunt, qui in appetendo conſiſtunt, ſeu cum magno voluptatis gradu conjunguntur.

Hæc duo ſibi invicem æquipollere ex antea demonſtratis liquet, ut adeo non demum opus ſit demonſtrari, quod poſito uno ponatur etiam alterum.

§. 609.

Affectus moleſti quinam dicãtur. ***Affectus moleſti*** ſunt, qui in averſando conſiſtunt, ſeu cum inſigni tædii gradu conjunguntur.

Hæc denuo ſibi invicem æquipollere denuo ex antea demonſtratis abunde liquet, ut unum ex altero demonſtrari opus non ſit.

§. 610.

Affectus quinam mixti dicantur. ***Affectus mixti*** ſunt, qui ex jucundis & moleſtis conſtant, ſeu in quibus voluptas ac tædium invicem permiſcentur.

Dari affectus mixtos ex ſpeciali pertractatione conſtabit.

§. 611.

Digitized by Google

§. 611.

Quando anima affectibus commovetur, ſanguis ac fluidum nerveum in corpore motu extraordinario agitatur. Res facti a poſteriori probatur. Nemo dubitat iram in numerum affectuum referri debere. Jam vero ſi quis ad iram concitatur, facies rubet, ſudor in capite præſertim erumpit, vultus ac geſtus mutantur, quamvis non in ſingulis eodem prorſus modo. Sunt qui cum impetu celeri verba injurioſa protrudunt? ſunt qui dentes inciſorios fortiter comprimunt, quaſi adeſſet quod mordere deberent & truculenta facie præſentem intuentur, quaſi oculos inſtar telorum in eum vibraturi. Sunt qui pedibus equorum inſtar calcitrant & manus perinde agitant, ac ſi maximo impetu quid a ſe protrudere conarentur. Sunt, ut alia taceamus, qui res quaſcunque primum obvias maximo impetu projiciunt; ſunt qui manus fortiter comprimunt. Rubor faciei cum a ſanguine ſit, hunc vi corporis magno impetu verſus extremas corporis partes propelli colligitur. Calor, qui ſudorem promovet, cum a celeritate motus pendeat, quo ſanguis in arteriis ac venis fertur; inde denuo colligitur ſanguinem vi maxima cordis per arterias propelli. Idem manifeſte loquitur pulſus arteriarum, ex quo tactui obvium eſt, ſanguinem maximo impetu adverſus tunicas arteriarum propelli quaſi eaſdem perforaturum. Atque ita patet, mutari tam celeritatem, quam directionem ſanguinis, dum quis ira excandeſcit, conſequenter eundem motu extraordinario cieri. Mutatio vultus & geſtuum fiunt mediante muſculorum motu: muſculi non moventur ſine motu fluidi nervei. Ex mutatione adeo vultus & geſtuum colligitur extraordinarius fluidi nervei, aut ſi mavis, ſpirituum animalium motus, quando ira excandeſcit animus. Idem eodem modo patet in terrore. Si quis enim in terrorem conjicitur, facies tota pallet, manus frigent, cor palpitat. Manus & pedes ſæpius immoti in eodem ſitu detinentur, quem tenent, ubi terrore corripitur animus. Similiter oculi immoti hærent. Sunt qui aperto ore ſilent: ſunt alii qui ſuſpiria trahunt. Sunt qui inſtar ſtatuæ immoti perſtant: ſunt qui præ languore humi proſternuntur, & ita porro. Quoniam pallor faciei inde eſt, quod ſanguis ex partibus corporis extremis verſus interiora recedit; cor palpitat, quod nimia ſanguinis copia affluit, cui propellendæ vis ejus vix ſufficit: ex utroque colligitur, ſanguinem motu extraordinario ferri per venas atque arterias, dum in terrorem conjicimur. Ex mutatione autem vultus atque geſtuum eodem prorſus, quo ante, modo intelligitur, fluidum quoque nerveum motu extraordinario moveri. Quod ſi cui exempla modo allata non ſufficiant: is ad alia in quacunque affectuum ſpecie attendat velim. Ubivis enim deprehendet indicia manifeſta motuum extraordinariorum tum ſanguinis, tum fluidi nervei.

Quamnam affectus corpori mutationem inducant.

Merentur ſane hæc phænomena, quæ accuratius obſerventur, ut tandem obtineatur theoria vultus ac geſtuum in ſingulis affectuum ſpeciebus. Etſi enim per ea, quæ modo

commemoravimus, in diverſis ſubjectis hæc non prorſus eadem ſint; principia tamen generalia ſingulis inſunt, quæ decenter inde abſtracta conſtituunt notiones theoriæ condendæ inſervientes. Neque vero hæc theoria ſterilis ac inutilis cenſeri debet: in philoſophia enim morali inſignis ejuſdem eluceſcet utilitas, præſertim in inclinationibus hominum naturalibus ac moribus conjectandis, nec non in certis Phyſiognomiæ fundamentis conſtituendis. Quoniam jam in Pſychologia verſamur, nobis potiſſimum res eſt cum affectibus, quatenus in anima ſunt eidemque mutationem inducunt. Quatenus enim iidem corporis ſtatum alterant, ad Phyſicam ſpectant, ubi in rationes eorum inquirimus, quæ corpori accidunt. Quamobrem ſepoſitis iis, quæ ad corpus ſpectant, affectuum differentias in anima ſcrutari lubet.

§. 612.

Voluptatis gradus gradibus boni quibuſnam proportionales.

Si bonum majus nobis videtur, major quoque inde percipitur voluptas: & contra ſi qua ex re major percipitur voluptas, majus bonum videtur. Quodſi enim quid majus bonum nobis videatur, majoris cujuſdam perfectionis conſcii nobis eſſe videmur (§. 554), conſequenter majorem quoque voluptatem inde percipimus (§. 516).

Ponamus nos majorem ex re data voluptatem percipere, quam ex re quadam alia: majoris utique perfectionis nobis conſcii eſſe videmur (§. 511), conſequenter majus bonum videtur re altera (§. 554).

Propoſitione hac habemus opus in mox ſequentibus, adeoque præmittenda fuit. Ceterum ex demonſtratione ejuſdem clarius patet, cur ſenſuum judicio ſtantes ſeu in confuſis notionibus acquieſcentes, bonum judicemus illud, ex quo voluptatem percipimus, quemadmodum antea ſuppoſuimus tanquam experientia comprobatum: utut notio fallax ſit, quod voluptas etiam percipiatur ex eo, quod bonum tantummodo apparet, non vero eſt (§. 561).

§. 613.

Tædii gradus quomodo mali gradibus proportionentur.

Si malum majus nobis videtur, majus quoque inde percipitur tædium: & contra ſi qua ex re majus percipitur tædium, malum majus videtur. Etenim ſi quid majus malum nobis videtur, majoris cujuſdam imperfectionis nobis conſcii eſſe videmur (§. 565), conſequenter majus quoque tædium inde percipimus (§. 521).

Contra ſi ex re quadam majus tædium percipitur, majoris imperfectionis nobis conſcii eſſe videmur (§. 521), adeoque malum majus apparet (§. 565).

Hac quoque propoſitione in ſequentibus inſtar principii demonſtrandi utemur, adeoque ipſa quoque hic præmittenda fuit. Ceterum ex ejus etiam demonſtratione elucet, cur ſenſuum judicio ſtantes, adeoque in notionibus confuſis acquieſcentes malum judicemus illud, ex quo tædium percipimus, quemadmodum antea ſuppoſuimus tanquam experientia comprobatum.

§. 614.

Gaudii definitio.

Voluptatum inſigne prædominium eſt id, quod *Gaudium* dicimus.

Nomina affectuum cum vim ſignificandi habeant ex communi uſu loquendi, id omnino agendum eſt, ut definitiones nominales, etſi alias arbitrariæ, eidem accommodentur. Quamobrem noſtrum quoque eſt oſtendere, quod ſignificatui, quem eadem ex communi uſu loquendi habent, conformes ſint. Quoniam vero id fieri nequit, niſi præmiſſis principiis demonſtrandi; ideo demonſtratio definitionibus neque adjungi, neque immediate ſubjici poteſt. Exemplum gaudii eſt, ſiquis monetarum rariorum fuerit amans, eidemque, dum caput dolet, quædam offertur, quam diu fruſtra quæſivit, atque tum tanta perfunditur voluptate, ut doloris capitis non amplius ſibi conſcius ſit. Tum enim gaudere dicitur, quod nactus fuerit nummum tantopere exoptatum.

Digitized by Google

§. 615.

Quomodo gaudeamus.

Quoniam voluptas prædominatur, ſi tanta fuerit, ut tædium, ſi quod adfuerit, non appercipiatur (§. 529); ***Si gaudemus, tanta voluptate perfundimur, ut tædium, ſi quod adfuerit, non appercipiamus*** (§. 614).

Atque hinc intelligitur ad definitionem gaudii illuſtrandam apprime quadrare exemplum, quod modo (*not.* §. 614) in medium adduximus. Quoniam enim tantam ſuppoſuimus voluptatem, ut dolor capitis non appercipiatur, qui antea tam moleſtus erat; voluptatem prædominari ſuppoſuimus.

§. 616.

Quomodo gaudeamus.

Si quod nobis datur, vel quod habemus, tanquam inſigne bonum idea confuſa nobis repræſentamus; gaudium in nobis oritur, & magnitudo ejus magnitudini boni, quæ nobis videtur, reſpondet. Si enim quod nobis datur, vel quod habemus, tanquam inſigne bonum nobis repræſentamus; voluptatem quoque ex eo percipimus (§. 558. 559), quamdiu repræſentatio confuſa (§. 536), eamque tanto majorem, quanto majus nobis videtur bonum (§. 612). Quamobrem cum voluptas ingens ſuperet tædium minus, quod forſan tum ſimul percipitur, ſeu percipi poſſet; tædium iſtiuſmodi, ſi quod adeſt, non percipitur, aut, ſi quod adeſſet, non perciperetur (§. 528). Quare cum voluptas tum prædominetur (§. 529), gaudium oritur (§. 614), cumque voluptatis magnitudo magnitudini boni, quæ videtur, reſpondeat *per demonſtrata*; magnitudo gaudii magnitudini boni, quod nobis videtur, reſpondet.

Idem confirmatur a poſteriori. Si quis librum quendam, in quem incidit, judicat eſſe bonum, propterea quod ſibi repræſentat fructus ex lectione ejuſdem percipiendos, de quibus olim diſtincte cogitavit, idea quadam confuſa; gaudio perfunditur. Quodſi plures gaudeant hac eadem de cauſa; unius tamen gaudium majus eſſe gaudio alterius, ex vultu, geſtu, voce ac verbis colliges. Quodſi in differentiam inquiſiveris, illum, qui majore gaudio effertur, reſpondentem audies, ſe diu multumque iſtiuſmodi librum quæſiviſſe, cujus jam compos fiat, manifeſto indicio in gaudium præſens multos influere ſtatus præteritos. Percipies præterea eundem, qui tantopere gaudet, ingens pretium ſtatuere fructibus ex lectione libri percipiendis: id quod his vel geminis verbis exprimit, librum hunc ſibi eſſe dono vel mille aureorum cariorem; ſe mille thaleris, quam libro iſto carere malle. Alterius vero reſponſiones, cujus gaudium tantum non deprehenditur, ab hiſce diffident. Iſtæ erunt, ex quibus colligi nequit tot ſtatus præteritos in præſentem ſtatum gaudii influere, nec tantum colligi poteſt affectionis pretium.

Quoniam gaudium totum quantum a gradu voluptatis pendet, quæ percipitur (§. 614), hinc vero porro prædominii quantitas æſtimanda (§. 528); ignorata Pſychometria, in qua ea, quæ animæ inſunt, ad menſuram revocantur, impoſſibile eſt ut demonſtratio talium, quæ quantitatem involvunt, ſit omnibus ſuis numeris abſoluta.

§. 617.

§. 617.

Converſio propoſitionis præcedentis.

Si gaudium in nobis oritur, propterea quod quid nobis datur, vel quod quid habemus; ipſum nobis repræſentamus tanquam valde bonum, & quanto magis gaudemus, tanto majus bonum nobis exiſtimatur. Etenim ſi gaudium in nobis oritur, voluptas inſigniter prædominatur (§. 614), adeoque tanta eſt, ut tædium, ſi quod adfuerit, non appercipiatur (§. 529). Quoniam itaque inſignis cujuſdam perfectionis tunc nobis conſcii ſumus (§. 511), gaudium vero oritur ideo, quod quid nobis datur, vel quod qu d habemus *per hypoth.* id ipſum quod nobis datur, vel quod habemus, tanquam valde bonum nobis repræſentare debemus (§. 554).

Enimvero quanto magis gaudemus, tanto major eſſe debet voluptas prædominans (§. 614); adeoque tanto majoris perfectionis conſcii nobis videmur (§. 516), conſequenter bonum tanto videtur majus, quod gaudii cauſa nobis eſt (§. 554.).

Quæ ad confirmandam propoſitionem præcedentem a poſteriori in medium adductæ fuere, ea etiam propoſitionem præſentem confirmant.

§. 618.

Definitio gaudii num uſui loquendi conformis.

Definitio gaudii, quod ſit prædominium inſigne voluptatum, eſt communi uſui loquendi conformis. In confeſſo eſt apud omnes, nos gaudere de bono præſente: unde *Carteſius* in Tractatu de Paſſionibus animæ part. 2. art. 61, conſideratio, inquit, præſentis boni excitat in nobis gaudium, cum bonum nobis proponitur ceu ad nos ſpectans. Conſtat ex demonſtratis idem ſequi ex notione, quod gaudium in prædominio voluptatum inſigni conſiſtat (§. 616. 617). Quamobrem definitio hæc communi uſui loquendi conformis. Etſi autem *Carteſius* affirmare videatur, omne bonum ad nos ſpectans excitare gaudium, nec vulgo aliud dicatur; experientiæ tamen repugnat. Quamvis igitur nos addiderimus determinationes duas neceſſarias, ſcilicet quod idea boni confuſa eſſe debeat, & quod bonum eximium judicari debeat; non tamen ideo recedimus ab uſu loquendi. Sane qui has determinationes tacent; non ideo eaſdem negant, vel in dubium vocant. Et, ſi vel maxime eaſdem negarent, vel in dubium revocarent; id tantummodo defectum attentionis vel acuminis argueret: tantum abeſt ut quid a prædominio voluptatum inſigni diverſum gaudii nomine indigitent. Imo non deſunt, qui determinationis unius, ſcilicet quod boni idea confuſa ſit, diſertam mentionem injiciunt, quamvis alio nomine. Ita *Joan. Baptiſta du Hamel* in Philoſophia morali Tract. 3. diſp. 2. quæſt. 3. artic. 1. Philoſ. vet. & novæ Tom. 2. p. m. 245, de affectibus in genere monet, quod circa bonum, aut malum ſenſibile verſentur. Unde patet, quod ipſius quoque judicio bonum ſenſibile gaudium excitare debeat. Jam vero bonum dicitur ſenſibile, quatenus confuſa ejus nobis eſt idea, noſtra phraſi. Quamobrem laudatus auctor agnoſcit, boni ideam confuſam eſſe debere, ſiquidem gaudium ex ea oriri debet.

Modum

Digitized by Google

Modum hunc probandi conformitatem definitionis nominalis cum uſu loquendi facile capiet, qui in demonſtrando fuerit verſatus. Facilius adhuc capiet, qui præterea noverit, quæ de determinato demonſtravimus in Ontologia. Præterea probe notandum eſt, quod hactenus auctores perinde ac vulgus pauciora ſæpius dicant, quam in ideis ipſorum continetur. Et noſtra ſane philoſophia huic defectui medetur.

§. 619.

Prædominium tædii inſigne eſt id, quod *Triſtitia* appellatur. *Triſtitiæ definitio.*

Triſtitia gaudio opponitur: unde ex definitione gaudii intelligitur, quomodo ea definiri debeat. Quoniam itaque gaudium definitur per prædominium inſigne voluptatum (§. 614), voluptati autem tædium opponitur in eo ſignificatu, quo nos vocabulo iſto utimur (*not.* §. 518); triſtitia utique definienda eſt per prædominium tædii inſigne.

§. 620.

Si triſtes ſumus, tanto tædio afficitur animus, ut voluptatem, ſi qua adſit, non appercipiamus, aut, ſi qua adeſſet, non apperciperemus. *Qualis ſit triſtitia.* Etenim ſi triſtes ſumus, tædium prædominatur (§. 619). Tantum igitur eſt, ut voluptas, ſi qua adfuerit, non appercipiatur, aut, ſi qua adeſſet, non apperciperetur (§. 529).

Idem etiam confirmatur a poſteriori. Ponamus nobis nuntiari mortem amici cariſſimi: nemo non novit, quod tunc triſtitia afficiatur animus. Ponamus nobis offerri cibum, quem nunquam ſine voluptate comedimus: nemo non novit, nos nullius voluptatis nobis eſſe conſcios, dum eundem capimus. Ecquis enim eſt qui neſciat nos in iſto animi ſtatu affirmare, quod cibus jam nobis non ſapiat? Imo recordati iſtiuſmodi ſtatuum haud raro in hæc verba erumpimus; nos nec voluptatem percepturos ex illo cibo, quo alias valde delectamur, quando triſtitiæ gradum ſignificare voluerimus. Atque hinc vulgo obtinet, ut gradum triſtitiæ, quo quis affligitur, indicaturi enarremus quod ex hac, vel iſta re voluptatem nullam perceperit, etſi eadem alias valde delectetur.

In vernaculo ſermone, qui verbis ac phraſibus abundat ad res quaſvis apte exprimendas, multo clarius ſingula patent non modo in omni affectuum doctrina; verum per univerſam philoſophiam, præſertim practicam. Vix enim occurrit aliquis mentis ſtatus, cui indigitando non deſtinetur peculiaris quædam loquendi formula; qua vulgus ſæpius rectius utitur eruditis, quorum de phraſiologia præjudicia verba a rebus ſeparant, veritate ſignificatus neglecta.

§. 621.

Si quod nobis præſens eſt, tanquam malum ingens idea confuſa nobis repræſentamus; triſtitia in nobis oritur, & magnitudo ejus magnitudini mali, quæ nobis videtur, reſpondet. *Unde triſtitia oriatur.* Si enim quid nobis repræſentamus tanquam nobis malum, imperfectionis cujuſdam noſtræ nobis conſcii ſumus (§. 565), quamdiu ſcilicet idea mali confuſa eſt (§. 536). Quodſi ergo malum ingens videtur, ingentis cujuſdam imperfectionis nobis conſcii eſſe videmur, conſequenter tædium quoque, quod oritur, ingens eſt (§. 521). Quamobrem, ſi qua adſit voluptas, quam plurimum ſuperat, eam non appercipimus, aut, ſi talis adeſſet, eam non apperciperemus (§. 528), adeoque tædium prædominatur (§. 529). Triſtitia igitur oritur (§. 619).

Quoniam

Digitized by Google

Quoniam vero imperfectionis magnitudini reſpondet tædii magnitudo (§. 521), magnitudini autem ejuſdem imperfectionis mali etiam magnitudo reſpondet (§. 565); triſtitia, quæ in magnitudine tædii conſiſtit (§. 619), magnitudini mali, quæ nobis videtur, reſpondet.

Idem etiam confirmatur a poſteriori. Pertinet huc exemplum, quo ad confirmandam propoſitionem anteriorem uſi ſumus (§. 620). Quod enim amicus mortuus fuerit, quem impenſe amabamus, malum nobis reputamus, tantoque majus malum iſtud exiſtimatur, quanto majus bonum amicitia ejus nobis videbatur. Amiſſio enim boni ingentis ingens malum ab omnibus reputatur. Patet igitur triſtitiam hic oriri ex opinione mali ingentis nobis præſentis. Et quoniam triſtitia tanto major eſt, quanto carior nobis fuerit amicus, conſequenter quanto majus malum nobis videtur jactura ejuſdem; triſtitiæ magnitudinem reſpondere magnitudini mali palam eſt.

Notio triſtitiæ communis eſt non minus ac gaudii: unde ex eo, quod quis triſtis eſt, colligimus ei mali quidpiam accidiſſe: quemadmodum ex eo, quod gaudet, colligimus ipſum bono quodam potitum eſſe. Enimvero quod propoſitio poſſit converti, demonſtrandum nobis eſt: quem in finem addimus propoſitionem ſequentem.

§. 622.

Idem ulterius expenditur. *Si triſtitia in nobis oritur ex eo, quod accidit; id nobis tanquam malum haud parvum confuſe repræſentare debemus, & quanto triſtiores ſumus, tanto majus æſtimatur malum.* Si enim in nobis triſtitia oritur ex eo, quod accidit; tædium ex eo percipitur, idemque prædominatur (§. 619), adeoque tantum eſt, ut voluptas, ſi qua adſit, non percipiatur, aut, ſi qua adeſſet, non apperciperetur (§. 529). Quoniam itaque tædium voluptatem plurimum ſuperare debet (§. 528); ingentis cujuſdam imperfectionis ſibi conſcius eſſe debet (§. 521). Neceſſe igitur eſt ut id, quod accidit, tanquam malum haud parvum ſibi repræſentet (§. 565), & quidem confuſe (§. 536). Et quia tædii magnitudo a magnitudine imperfectionis (§. 521), conſequenter mali pendet (§. 565); tanto majus malum ex opinione noſtra eſſe debet, quanto triſtiores ſumus.

Quæ ad propoſitionem præcedentem confirmandam in medium adduximus, ea etiam ad præſentem confirmandam conducunt. Eſt enim præſens converſa præcedentis: propoſitionibus autem, quarum una in alteram converti poteſt, eadem notio reſpondet, conſequenter idem quoque exemplum utrique confirmandæ inſervit.

Propoſitio adeo præſens & præcedens eadem notione communi exhibentur.

§. 623.

Definitio triſtitiæ realis. Quoniam triſtitia afficimur, ſi quid nobis tanquam malum haud parvum repræſentamus, quod nobis præſens eſt (§. 621), & ex adverſo ſi triſtitia in nobis oritur ex eo, quod accidit, id nobis tanquam malum haud parvum idea confuſa exhibere debemus (§. 622); *Triſtitia* definiri poteſt

poteſt per affectum, qui in nobis oritur ex opinione rei præſentis, quam nobis confuſe tanquam malum haud parvum repræſentamus.

Hoc ideo monemus, quod *Carteſius* ipſumque ſecuti utuntur definitionibus realibus.

§. 624.

Gaudii definitio realis. Similiter quia gaudio afficimur, ſi quod nobis præſens eſt tanquam inſigne bonum idea confuſa repræſentamus (§. *616*), & ex adverſo ſi gaudium in nobis oritur ob rei cujuſdam præſentiam, eam nobis tanquam nobis valde bonam confuſe repræſentare debemus (§.*617*); *Gaudium* definiri poteſt per affectum, qui in nobis oritur ex opinione boni præſentis confuſe percepti & quidem haud parvi.

Idem tenendum eſt de ſequentibus affectuum ſpeciebus.

§. 625.

Conformitas definitionis triſtitiæ cum uſu loquendi. *Triſtitiæ ſignificatus, quem in definitione nominali eidem attribuimus, eſt uſui loquendi conformis.* Nemo non ex triſtitia alterius colligit, accidiſſe ipſi quidpiam mali, manifeſto indicio, quod malum nobis præſens pro triſtitiæ cauſa unica habeatur. Similiter ſi quid alicui accidit mali, nemo non inde colligit, quod triſtis eſſe debeat, manifeſto indicio quod malum nobis præſens habeatur pro neceſſaria triſtitiæ cauſa. Ex communi igitur notione triſtitia eſt affectus, qui oritur ex mali præſentis opinione. Quod vero tacite ſupponatur malum ingens, ſaltem opinione noſtra, hinc conficitur, quod ubi alteri mali quidpiam accidit, & hoc tamen non obſtante minime contriſtatur, rationem reddituri malum vel extenuemus, vel oſtendamus cur alteri tale non videatur, veluti ſi triſtitia non afficitur animus ex morte agnati proximi, quod eum non amaverit, neque adeo ſibi malum exiſtimet, ſe agnato ſuo fuiſſe orbatum. Definitio igitur triſtitiæ realis, quam dedimus (§. 623), cum notione communi convenit, quam & *Carteſius* retinet in Tract. de paſſione animæ part. 2. art. 61, triſtitiam in nobis excitari affirmans mali præſentis conſideratione, cum nobis proponitur ceu ad nos ſpectans. Enimvero triſtitiæ definitionem realem deduximus ex propoſitionibus (§.*621.622*), quas vi nominalis demonſtravimus. Quoniam itaque definitio realis definitioni nominali æquipollet, quod ſcilicet una ex altera demonſtrari poteſt; definitio quoque nominalis, quod ſit tædii prædominium inſigne, notioni communi, conſequenter uſui loquendi conformis (§.139 *Log.*).

Idem etiam ſic oſtenditur. Notio communis triſtitiæ colligitur ex duabus propoſitionibus, quas ex obſervationibus deduximus. Eaſdem propoſitiones deduximus ex definitione triſtitiæ nominali (§.*621.622*). Ergo definitio nominalis notioni communi convenit.

§. 626.

Cur eadem res non idem *Si quod uni bonum ingens videtur, alteri tale non videatur, aut minus ſaltem bonum habeatur; ille gaudio multo effertur, hic autem vel nullo afficitur, vel*

gaudium excitet in omnibus.

vel ſaltem multo minore. Quodſi cui videatur malum, quod ab altero pro bono habetur; ille triſtitia, hic gaudio afficitur. Ponamus enim Titio bonum ingens videri, quod ipſi datur; inſigni gaudio efferri debet (§. 616). Ponamus idem Mevio pro bono non haberi; nullo quoque gaudio inde afficietur (§. 624). Ponamus idem Sempronio pro bono quidem haberi, ſed multo minore, quam Titio videtur; gaudio quidem afficietur, ſed multo minore, quam quo Titius effertur (§. 616). Ponamus denique idem Cajo pro malo haberi, quod a Titio & Sempronio pro bono reputatur; erit ipſi triſtitiæ cauſa (§. 623), quod ceteris gaudium creat (§. 624).

Atque ita apparet, quomodo eodem poſito objecto unus gaudere poſſit, alter vero contriſtari. Quomodo unus multo, alter exiguo gaudio afficiatur; imo quando uni gaudium creat objectum, quod alteri nullum creat. Propoſitionis præſentis veritas a poſteriori adeo manifeſta eſt, ut eam inde confirmari non ſit opus. Ceterum propoſitio ipſa, quemadmodum omnis affectuum doctrina, plurimum utilitatis habet in philoſophia morali, cum affectus per eam poteſtati noſtræ ſubjiciantur.

§. 627.

Gaudii & Triſtitiæ mutabilitas in eodem ſubjecto.

Quoniam perinde eſt, ſive duo eodem, vel diverſo tempore contrariam de objecto foveant ſententiam, ut unus idem judicet bonum, alter malum, vel ſaltem minus bonum, aut rem omnem in dubio relinquat; ſive unus diverſo tempore diverſum foveat de objecto aliquo ad ſe relato judicium; quæ de diverſis ſubjectis in propoſitione præcedente demonſtrata ſunt, ea etiam ad unum idemque ſubjectum diverſo tempore applicari poſſunt. Quamobrem *ſi quis alio tempore malum judicet, quod antea bonum judicaverat; cum antea gauderet, alio tempore contriſtabitur & contra.* Porro *ſi quis alio tempore minus bonum, vel malum judicet, quod antea majus viſum fuerat; cum antea plurimum gauderet, vel contriſtaretur, nunc gaudio vel triſtia minore afficietur.* Denique *ſi quis alio tempore in dubio relinquit, utrum quid bonum ſit, nec ne, quod antea bonum, vel malum judicaverat; cum antea gauderet, vel contriſtaretur, alio tempore nec gaudebit, nec contriſtabitur.*

Supponimus hic unam eandemque perſonam diverſo tempore conſiderari poſſe tanquam duas perſonas diverſas; ſi contrariam foveat de objecto aliquo opinionem. Neque enim duæ perſonæ in præſente negotio conſiderantur tanquam diverſæ, niſi quatenus contraria ſunt de objecto eodem ad ſe relato judicia. Diverſo igitur tempore una eademque perſona eodem modo differt a ſeipſa, quo duæ perſonæ eodem tempore a ſe invicem differunt. Quamobrem & perſonam unam eandemque diverſo tempore poſitam, ſpectare licet tanquam duas, & viciſſim duas perſonas eodem tempore, vel etiam tempore diverſo tanquam unam eandemque perſonam bis poſitam; temporis nimirum in præſente negotio nulla habetur ratio, quemadmodum ex definitione gaudii & triſtitiæ reali liquet (§. 623. 624), ex qua intelligitur, nec in geneſin gaudii, nec in triſtitiæ geneſin influere tempus, quo judicium fertur. Latet in his principium heuriſticum maximæ utilitatis, quod ab eo facile eruetur, qui univerſalia abſtrahere noverit. Ceterum me non monente patet, poſſe propoſitionem præſentem independenter ab antecedente eodem prorſus modo demonſtrari, quo antecedentem demonſtravimus. Dantur autem propoſitiones quædam univerſales, quibus utraque & præcedens, & præſens, una cum plurimis aliis per modum corollarii continentur, quas hic apponi non inconſultum duximus.

§. 628.

§. 628.

Si quis affectus ex boni, vel mali repræſentatione oritur, & quod eodem commotus bonum, vel malum judicaverat, poſtea in medio relinquit, quale ſit; is cum antea affectu commoveretur, nunc nullo commovebitur. Quoniam enim affectus ex confuſa boni & mali repræſentatione oriuntur (§.605); per eam intelligitur, cur potius oriantur, quam non oriantur, conſequenter hæc ipſa confuſa boni malique repræſentatio affectuum ratio ſufficiens eſt (§.56 *Ontol.*); ſi quis nec malum, nec bonum judicat, quod antea ipſi malum, vel bonum viſum fuerat, ſed quale ſit in medio relinquit, is nullo affectu alio tempore commoveri debet, cum antea affectu quocunque commoveretur. *Affectus quando evaneſcant.*

Hoc pacto patet, quomodo fieri poſſit ut, quem objectum aliquod ad affectum quendam concitavit, eundem in poſterum idem objectum non amplius ad eundem affectum perducat. Enimvero cum fieri etiam poſſit, ut quem objectum quoddam non movet, in eodem poſtea idem objectum aliquem ſive jucundum, ſive moleſtum cauſetur affectum; ſequens addenda venit propoſitio.

§. 629.

Si quis objectum aliquod ad ſe relatum nec bonum, nec malum judicat, poſtea autem pro bono, vel malo ingente reputat; cum antea illud affectum excitaret nullum, poſtea quendam cauſabitur. Quoniam enim affectus ex boni & mali confuſa repræſentatione oriuntur (§.605), Sempronius autem objectum aliquod ad ſe relatum nec bonum, nec malum judicat; nullus quoque in eodem affectus orietur. Enimvero quoniam poſtea idem objectum ad ſe relatum tanquam bonum, vel malum ſibi repræſentat; affectus jam in eodem orietur. Quamobrem cum objectum nullum antea excitaret affectum, poſtea quendam cauſabitur. *Affectus cur nunc abſint, nunc adſint.*

Tacite ſupponimus ceteras determinationes, quæ requiruntur, ut affectus ex repræſentatione boni & mali oriantur, veluti quod eſſe debeat confuſa, quod boni, vel mali determinatus quidam requiratur gradus & quæ ſunt his gemina, ne præter neceſſitatem ſimus prolixiores, quam par erat. Nimirum talem hic & in ſimilibus caſibus ſupponimus boni malique repræſentationem, qualis ad gignendum affectum ſufficit. Talia monemus in gratiam tironum ſciolorum, qui cum cæcutiant, ſibi acumine præſtare videntur.

§. 630.

Si quis objectum aliquod, tanquam bonum, vel malum ſibi repræſentat, quod alter nec bonum, nec malum judicat; cum ille affectu commovetur, hic ab omni prorſus immunis eſt. Eodem prorſus modo oſtenditur, quo propoſitionem anteriorem (§. 628) oſtendimus. *Cur in uno affectum quendã producat objectũ, in alio nullum.*

Poteramus quoque idem ex propoſitionibus anterioribus per modum corollarii colligere vi principii, de quo abunde dictum eſt in antecedentibus, ſcilicet quod perſonæ duæ ſpectari poſſint inſtar unius bis poſitæ, ubi temporis nulla habetur ratio (*not.* §. 627).

§. 631.

Si quis objectum aliquod alio tempore ſibi repræſentat tanquam bonum, quod antea malum judicaverat; cum idem affectum moleſtum provocaſſet, nunc jucundum cauſabitur & contra. Quoniam enim in Sempronio affectus quidam oritur ex conſideratione mali *per hypoth.* ex malo autem, quod cognoſci- *Affectus moleſti in jucundũ mutatio & cõtra.*

mus, tædium percipimus (§.569); affectus iſte cum magno tædii gradu conjungitur (§. 606). Eſt igitur affectus moleſtus (§. 609). Enimvero quia mutata ſententia Sempronius poſtea bonum judicat, quod ante malum ipſi viſum fuerat *per hypoth.* affectus, qui tum oritur, eodem objecto ad ipſum relato, ex conſideratione boni ortum trahit. Quare cum ex bono, quod cognoſcimus, voluptatem percipiamus (§. 558); affectus iſte cum inſigni voluptatis gradu conjungitur (§.606). Eſt igitur affectus jucundus (§.608). Patet adeo Sempronium, qui objectum aliquod ſibi repræſentat tanquam bonum, quod antea malum ipſi viſum fuerat, nunc affectum jucundum experiri, quem antea ſentiebat moleſtum.

Ponamus jam ex adverſo Sempronium ſibi repræſentare objectum tanquam bonum, dum affectus oritur. Quoniam ex bono, quod cognoſcimus, voluptatem percipimus (§.558); affectus iſte cum inſigni gradu voluptatis conjungitur (§.606). Eſt igitur affectus jucundus (§.608). Enimvero quia mutata ſententia Sempronius poſtea malum judicat, quod antea bonum ipſi viſum fuerat *per hypoth.* affectus, qui tum oritur, eodem objecto ad ipſum relato, ex conſideratione mali oritur. Quare cum ex malo, quod agnoſcimus, tædium percipiamus (§.569); affectus iſte cum inſigni tædii gradu conjungitur (§. 606). Eſt igitur affectus moleſtus (§.609). Patet adeo Sempronium, qui objectum aliquod ſibi repræſentat tanquam malum, quod antea bonum ipſi viſum fuerat, nunc affectum experiri moleſtum, quem antea ſentiebat jucundum.

§. 632.

Affectus oppoſiti ab eodē objecto in duobus ſubjectis excitati.

Quoniam perſonæ duæ in præſente negotio conſiderari poſſunt inſtar perſonæ unius ejuſdemque diverſis temporibus diverſimode de eodem ſubjecto ad ſe relato judicantis (*not.* §. 627); *ſi unus objectum aliquod ſibi repræſentat tanquam bonum, quod alter ſibi repræſentat tanquam malum, cum ille affectum jucundum experitur, hic moleſtum ſentiet.*

Me non monente palam eſt poſſe hanc propoſitionem independenter ab antecedente eodem modo demonſtrari, quo antecedentem demonſtravimus. Ex propoſitione autem præſente intelligitur, cur idem objectum oppoſitos prorſus in diverſis ſubjectis excitet affectus; non vero opus eſt ut objectum ſit numero idem; ſed ſufficit eſſe genere, vel ſpecie idem.

§. 633.

Amoris definitio.

Amor eſt diſpoſitio animæ ad percipiendam voluptatem ex alterius felicitate.

Diſpoſitio hæc data occaſione deducitur in actum, atque tum affectus oritur, quem amoris nomine inſignimus. Fert tamen uſus loquendi, ut ipſam diſpoſitionem amoris nomine indigitemus, cum amorem tribuamus illi, qui non actu commovetur, niſi ubi ſentit alterius felicitatem.

§. 634.

Effectus amoris.

Quodſi ergo *is, qui alterum amat, ejus felicitatem cognoſcit, ex ea actu voluptatem percipit* (§.633). Pone enim eum intueri felicitatem alterius, nullam tamen inde percipere voluptatem. Animus igitur ejus non eſt ita diſpoſi-

Digitized by Google

diſpoſitus, ut ex felicitate alterius voluptatem percipiat, conſequenter eum non amat (§ *cit.*): id quod hypotheſin evertit.

Ex actu amoris diſpoſitionem illam colligimus, atque probaturi, quod alterum quis amet, ad eundem provocamus.

§. 635.

Qui alterum impenſe amat, de felicitate ejus gaudet, tantoque magis gaudet, quanto magis eum amat. Qui enim alterum impenſe amat, is plurimum voluptatis ex alterius felicitate percipit (§. 633). Quodſi ergo tanta evaſerit voluptas, ut tædium, ſi quod adeſſet, non apperciperet; voluptas prædominatur (§. 529). Quamobrem cum in prædominio voluptatum gaudium conſiſtat (§. 614); ſi alterum impenſe quis amat, de felicitate ejus gaudet. *Gaudiũ amantis.*

Quoniam amor non aliter ſeſe exerit, quam voluptatis perceptione (§. 633); quo magis quis alterum amat, eo major eſt voluptas, quam ex felicitate alterius percipit. Quare cum gaudium tanto majus ſit, quanto major eſt illa voluptas, quæ prædominatur (§. 614); gaudium tanto majus erit, quanto major fuerit amor.

Felicem vulgo judicamus eum, cui multa donantur & tanto feliciorem judicamus, quanto majus eſt donum, quod accipit. Quodſi ei, quem amamus, donum offertur; nos perinde gaudemus, ac ſi ipſimet idem accepiſſemus. Hinc audies affirmantes quod tantopere gaudeamus, ut majus non foret gaudium, ſi ipſimet donum iſtud accepiſſemus, & felicem prædicantes accipientem. Quo major fuerit amor, eo magis nos gaudere, unuſquiſque in ſeipſo experiri poteſt. Tenendum vero fieri poſſe, ut contrariis affectibus impediatur amoris actus, veluti ſi invidemus alteri felicitatem, quod ea nos carere deprehendamus. Etſi enim felicitatem alterius, quem amamus, appetamus, fieri tamen poteſt, ut adſint rationes, cur alterum aliqua in re nobis feliciorem eſſe nolimus. Ponamus v. gr. Mevium ambire ſpartam, quam ornare poſſit: ponamus porro eum impenſe amare Titium. Quodſi tamen in Titium confertur munus, quod ipſemet ambit, præſertim ubi repulſam ægerrime fert; ex eo voluptatem non percipit, quod Titius ad munus iſtud promotus fuerit. Hinc audies aſſerentem, ſe non invidere Titio felicitatem ſuam. Se ſummo gaudio elatum iri, ſi ad munus multo præſtantius admotus fuiſſet, modo huic non fuiſſet præfectus. Abſtrahimus in ſcientiis ab omnibus impedimentis, quæ offerri poſſunt, atque adeo cautos eſſe oportet, qui eorum experimenta vel in ſe, vel in aliis capere voluerint, quæ de anima hic traduntur.

§. 636.

Per *felicitatem* hic intelligimus ſtatum, quo voluptas vera perdurat. Dicitur *felicitas vera* ad differentiam *apparentis*, quæ eſt ſtatus, quo quis voluptate apparente fruitur. *Felicitatis definitio.*

§. 637.

Digitized by Google

§. 637.

Infelicitatis definitio.

Infelicitas eſt ſtatus, quo tædia perdurant.

Infelicitatem non opus eſt diſtingui in veram & apparentem. Etſi enim ex eo tædium ſit, quod per errorem de re aliqua ſtatuatur; non tamen negari poteſt, tædium iſtud quandam infelicitatis partem conſtituere. Sane homines haud raro præter rationem ſeſe reddunt infelices, quod vitam cum tædio transfigant, quam ſine eo tranſigere poterant.

§. 638.

Quænam ad felicitatem hominis quid conferant.

Quoniam itaque voluptas quælibet vera felicitatem ingreditur, quemadmodum pars totum (§. 636 *Pſych.* & §. 341 *Ontol.*); *quicquid voluptatem veram homini creat, id ad felicitatem ejus quidpiam confert.* Unde porro eſt, quod *ad felicitatem hominis conferre quid videatur illud, quod voluptatem apparentem eidem creat.*

Si quis ex divitiis voluptatem percipit; is divites prædicat felices. Si quis ſcientiæ fuerit cupidus, ut ex ea plurimum capiat voluptatis; is eum felicem eſſe judicat, qui animum multa ſcientia imbuendi ampliſſimam nactus eſt occaſionem. Quemadmodum quemlibet ſua trahit voluptas, ita etiam variant hominum de felicitate judicia. Hic parum refert, utrum judicium ſit veritati conſentaneum, nec ne. In moralibus autem veritas diſtinguetur ab eo, quod apparet.

§. 639.

Quænam ad infelicitatem quid conferant.

Similiter quoniam tædium quodlibet ad infelicitatem pertinet (§. 637); *quicquid homini tædium creat, id ad infelicitatem ejus quidpiam confert.* Unde porro eſt, quod *ad infelicitatem hominis conferre quid videatur iſtud, quod eidem tædium creat.*

Atque hinc apparet, quomodo quis ſeipſum reddere poſſit infelicem, ſcilicet ſi ſibimetipſi tædia præter neceſſitatem creet.

§. 640.

Effectus amoris.

Qui alterum amat, ex ejus voluptate voluptatem percipit, & ideo gaudet, quod gaudet alter, ſi idem fuerit de ſubjecto gaudii judicium. Qui enim alterum amat, is ex felicitate ejus voluptatem percipit (§. 634). Quoniam itaque quælibet voluptas vera ad felicitatem alterius pertinet, quælibet autem voluptas apparens ad eandem pertinere videtur (§. 636); igitur qui alterum amat & ſecundum veritatem judicat ex voluptate vera, qua fruitur alter: qui vero ſecundum apparentiam judicat, ex qualibet apparente voluptate alterius voluptatem percipit.

Quoniam igitur porro gaudium in voluptatum prædominio conſiſtit (§. 614); qui voluptatem ex alterius voluptate percipit, gaudere ideo debet, quod gaudet alter, ſiquidem idem fuerit de objecto gaudii utriuſque judicium. Quoniam itaque amans ex voluptate amati voluptatem capit *per demonſtrata*; amans quoque gaudet, quando gaudet amatus, ſi idem fuerit de objecto gaudii judicium.

Idem confirmatur a poſteriori. Si quis amans alterum intelligit ei quid obtigiſſe, unde voluptatem percipit; ſe in partem voluptatis iſtius venire ait amorem ſuum in alterum ſignificaturus. Quoniam phraſes vulgo receptæ notionibus communibus reſpondent; iiſdem conforme eſt, quod amans ex amati voluptate voluptatem ipſemet percipiat. Ponamus

Titium

Digitized by Google

Titium amare Sempronium & Sempronio offerri donum pretioſum, ob quod inſigniter gaudeat tanto munere auctus. Titius de eo certior factus ipſemet gaudebit, imo gaudebit magis ſubinde, quam Sempronius. Gaudii hujus non aliam reddit rationem, quam quod ipſi perinde ſit ac ſi donum ipſemet accepiſſet, quodque Sempronio non magis idem invideat, quam ſibimetipſi: quo ipſo ſatis ſuperque ſignificat, ſe voluptatem Sempronii ſuam facere & commune eſſe gaudium, ſi cauſa gaudendi illi ſuppeditetur. Inde etiam eſt, quod, qui alterum amat, eidem voluptatem creare ſtudeat, quod eadem in ipſummet redundet. Imo inde eſt, quod propoſitio præſens breviter ita efferri ſoleat: *Voluptas amicorum communis eſt*, itemque *gaudium amicorum commune eſt*. Neminem offendat, quod addiderimus reſtrictionem, ſi idem fuerit de objecto gaudii judicium. Etſi enim experientia aliquando refragari videatur, quando ſcilicet gaudemus, quod nobis narratur alterum, quem amamus, ſumma cum voluptate vitam tranſigere; non tamen ideo revera contrariatur, ſi rem curatius ſpectes. Etenim cum de objecto voluptatis, ſeu gaudii, tanquam nobis ignoto prorſus non judicemus; tacite judicium alterius approbamus ipſumque juſtam gaudendi cauſam habere ſupponimus. In aliis autem caſibus manifeſta eſt reſtrictio. Ponamus enim Titium impenſe amare Sempronium; hunc autem nubere virgini, quæ cum dives eſſe putetur, non eſt, ac præterea iis dotibus caret, quæ felix matrimonium efficiunt. Gaudebit equidem Sempronius, ſed non gaudebit Titius, quod aliud ſit Titii, quam Sempronii de hoc matrimonio judicium. Quodſi autem ponamus Sempronii judicium eſſe verum, Titii autem judicium a veritate aberrare: utique & Titius gaudebit, errore ſuo agnito, cum jam non ſit affectus contrarius, qui idem impediat. Si quis ad ea, quæ quotidie obvia ſunt, attentum afferat animum; is plurima obſervabit, quæ propoſitionis præſentis veritatem confirmant, ut plura eam in rem addi non ſit opus.

Poteſt etiam propoſitio præſens converti. Quoniam vero ex converſa patet ſignum haud fallax amoris inde peti poſſe, quod quis ex voluptate alterius voluptatem percipiat, vel ideo gaudeat, quod gaudeat alter; eandem ſubjici operæ pretium ducimus. Habent ſigna affectuum plurimum uſum in philoſophia morali, ejus inprimis parte ſemiotica & in arte conjectandi hominum mores.

§. 641.

Signum amoris.

Si quis ex voluptate alterius voluptatem percipit, vel ideo gaudet, quod alter gaudet; is alterum amat. Quoniam enim voluptas omnis ad felicitatem pertinet, vera quidem ad veram, apparens ad apparentem (§. 636); qui voluptatem percipit ex voluptate alterius, ejus animus diſpoſitus eſſe debet ad voluptatem ex alterius felicitate percipiendam, adeoque alterum amat (§. 633).

Quodſi quis ideo gaudet, quod gaudet alter, cum gaudium in præ-

dominio

Digitized by Google

dominio voluptatum inſigni conſiſtat (§. 614); animus ejus erit diſpoſitus ad voluptatem ex voluptate alterius percipiendam. Sed cui ita diſpoſitus eſt animus, is alterum amat *per demonſtrata*. Ergo alterum amat, qui ideo gaudet, quod gaudet alter.

A poſteriori confirmatur propoſitio per ea ipſa, quæ ad confirmandam præcedentem in medium adduximus. Conſtat etiam vulgo homines ex eo colligere, quod quis alterum amet, ſi ex voluptate alterius voluptatem ipſemet percipit, ac ideo gaudet, quod gaudet alter, & quaſi attonitos hærere, ubi ſupponentes amorem animadvertunt contrarium, ignorata ratione, ob quam affectus amoris impeditur.

§. 642.

Alius amoris effectus.

Si quis alterum amat, ex ejus tædio ipſemet tædium percipit, ac ideo contriſtatur, quod alter triſtis ſit. Si quis enim alterum amat, is voluptatem percipit ex voluptate alterius, imo gaudet ideo, quod gaudet alter (§. 640), conſequenter ex inſigni voluptate alterius inſignem & ipſe percipit (§. 614). Quoniam itaque voluptas alterius tanto majus bonum nobis videtur, quo major eſt voluptas, quæ a nobis ex iſta percipitur (§. 612); oppoſitum eidem tædium malum nobis videri debet, idque tanto majus, quo majus ipſum fuerit, conſequenter nos ex eodem tædium percipere debemus, atque tanto majus, quo majus ipſum eſt (§. 613), atque adeo contriſtari debemus, ſi triſtitia afficitur alter, quem amamus (§. 619).

Idem confirmatur a poſteriori. Ponamus enim Mevium vehementer amare Titium, atque ob mortem patris ſui præmaturam Titium plurimum contriſtari. Mevius videns Titium mortem patris tantopere lugere, ipſe quoque contriſtatur, effuſis lachrymis. Hæc adeo explorata ſunt, ut, quando Mevium lachrymas fundentem videmus, quod Titium flentem contuetur, inde colligamus Titium a Mevio amari. Imo dum audientes nuntium de morte parentis amici cujuſdam noſtri a lachrymis nobis temperare non poſſumus, in hæc verba erumpimus: eheu! quantum lugebit Titius mortem parentis ſui? quanta triſtitia perfundetur animus ejus? Unde ſatis ſuperque intelligitur, triſtes eſſe nos non alia de cauſa, quam quod Titium triſtitia affici colligimus ex morte patris. Quia igitur amamus Titium, ideo contriſtamur, quod ipſe triſtis eſt. Quodſi quidam occurrunt caſus, in quibus triſtes non ſumus, quando eum triſtem videmus quem amamus; impedimentum ex circumſtantiis facile deregitur, quale eſt opinio, quod alter præter rationem triſtitiæ indulgeat, ut vel temeritati ejuſdem ſuccenſeamus.

Probe notandum eſt non minus de objecto gaudii, quam triſtitiæ, idem referri non ad amantem, ſed ad amatum, dum amans judicat utrum bonum ſit, nec ne: imo ſæpius amantem in judicando ſequi opinionem amati, non ſuam animi ſententiam. Atque ideo diximus, idem eſſe debere amantis & amati judicium. Quodſi amans idem objectum ad ſe referret, atque gauderet, quod ſibi bonum exiſtimaret, triſtis eſſet, quod idem ſibi malum eſſe putaret; non ex amore proveniret gaudium, nec ab eo ortum duceret triſtitia.

Fieri

Fieri tamen poteſt, imo plerumque ſolet, ut gradu differant judicia amantis atque amati (§. 597. 598). Nimirum quando imaginatio in idea voluptatis ac tædii confuſa aliena miſcet (§. 524); fieri non poteſt, ut imaginatio diverſis ſubjectis eadem ſuggerat (§. 104).

§. 643.

Si quis ex tædio alterius tædium percipit, vel ideo contriſtatur, quod alter triſtis ſit; is eundem amat. Qui tædium ex alterius tædio percipit, cum tædium omne ad infelicitatem ſpectet (§. 639), ita diſpoſitum habet animum, ut ex infelicitate alterius tædium percipiat. Infelicitatem igitur alterius tanquam ſibi malam repræſentare debet, atque tanquam malum tanto majus, quanto majus tædium eſt, quod inde percipitur (§. 613). Alterius igitur felicitatem ſibi repræſentare debet tanquam bonam, cum bonum perinde opponatur malo, ac voluptas tædio opponitur, conſequenter ex felicitate alterius tanto majorem voluptatem percipere debet, quanto majus bonum eadem ipſi videtur (§. 612). Quoniam itaque animus ipſi diſpoſitus eſt ad voluptatem ex alterius felicitate percipiendam; alterum amat (§. 633). *Signum amoris.*

Quæ ad confirmandam propoſitionem præcedentem in medium adducta fuere, etiam ad confirmandam præſentem faciunt, quæ nonniſi converſa anterioris eſt. Inprimis hic probe notandum, quod nemo non amorem alterius inde colligat, quod alterius tædia ac triſtitiam ſua faciat.

§. 644.

Si quis ex voluptate alterius voluptatem percipit; is ex tædio alterius tædium percipere debet & contra. Etenim ſi ex voluptate alterius voluptatem percipimus, eam nobis repræſentare debemus tanquam bonum tanto majus, quanto major eſt voluptas, quæ inde percipitur (§. 612), conſequenter quod voluptati opponitur, ſeu ejus contrarium, cum malum bono opponatur, ſeu ejus contrarium ſit, repræſentare nobis debemus tanquam malum. Enimvero quod voluptati opponitur tædium eſt (*not* §. 518). Ergo tædium nobis alterius repræſentare debemus tanquam malum, conſequenter tædium percipere debemus ex tædio alterius (§. 613). *A voluptate ad tædium argumẽtatio.*

Non abſimili modo oſtenditur, quod qui tædium percipit ex tædio alterius, voluptatem quoque ex alterius voluptate percipere debeat.

Oppoſitionem boni & mali ex notione oppoſitionis demonſtrari ſuperfluum exiſtimamus. Ceterum propoſitionem hanc, qua ad præcedentes demonſtrandas uti poteramus, hic ſubnectere libuit, cum ad ſubſequentes nonnullas brevius abſolvendas conducat.

§. 645.

Si quod nobis placet in altero obſervamus; amor oritur. Si enim quod nobis placet in altero obſervamus, voluptatem ex eo, quod obſervamus, percipimus (§. 542). Quamobrem cum id tanquam alteri inhærens, vel ad eum ſpectans conſideremus; voluptatem ex eo percipimus, quod alteri voluptati eſſe ex eo, quod nobis voluptati ſit, colligimus. Atque ita diſponitur animus ad voluptatem ex alterius voluptate percipiendam, conſequenter amor oritur (§. 633). *Amor quomodo oriatur.*

Digitized by Google

Patet idem omnium clariſſime in iis caſibus, ubi animum adverſus alterum indifferentem, vel prorſus ab eo averſum habemus. Quando enim aliquamdiu cum eo commercium habemus, atque deinde in ipſo obſervamus, quæ nobis placent, veluti animi dotes quaſdam, quæ nobis in pretio ſunt; amorem erga eum in nobis oriri deprehendimus: quo præſente jam optamus felicitatem ejus, & quando ipſi quid obtigit, quod volupe eſt, adeoque ad felicitatem ejus ſpectat, vel ſpectare videtur (§. 638), ex eodem & ipſi voluptatem percipimus, manifeſto indicio animum noſtrum jam eſſe diſpoſitum ex felicitate ejuſdem voluptatem percipiendi.

Non jam inquirimus, cur amorem noſtrum quaſi in ſe trahant objecta, ex quibus voluptatem percipimus; talia enim reſervanda ſunt Pſychologiæ rationali. In empirica ſufficit, vel a poſteriori unice ſtabiliri modum, quo diſpoſitio ad percipiendam voluptatem ex felicitate hujus perſonæ in ſingulari in nobis excitetur, ut amoris excitatio poteſtati noſtræ ſubjiciatur: id quod multiplici modo proderit in moralibus.

§. 646.

Amoris ortus ulterius expenditur.

Si nobis repræſentamus bonum, quod alteri ineſt, vel ad eum quomodocunque pertinet; amor oritur. Etenim ſi nobis repræſentamus bonum quoddam alterius, ſive alteri inſit, ſive quomodocunque ad eum pertineat; id nobis tanto majus videtur, quo major eſt voluptas, quæ ex eodem percipitur (§. 612). Quamobrem cum bonum alterius placere nobis debeat (§. 542); ſi nobis bonum quoddam alterius repræſentamus, aliquid in eo obſervamus, quod nobis placet. Enimvero ſi quid in altero obſervamus, quod nobis placet, amor oritur (§. 645). Amor igitur oriri debet, ſi nobis repræſentamus bonum, quod alteri ineſt, vel quomodocunque ad eum pertinet.

Confirmatur idem a poſteriori. Si quis pulchritudinem in bonorum numerum refert (quod ſalva rei veritate fieri poſſe alibi oſtendemus); is eum amat, cujus forma pulchritudine ſeſe commendat, quamprimum eundem videt, etſi ipſi antea prorſus eſſet ignotus. Similiter ſi quis divitiis ingens pretium ſtatuit; is alterum amat, quod divitem eſſe cognoſcit. Si cui eruditio in delitiis eſt; is alterum amat, quod eruditione præſtantem agnoſcit. Exempla ubivis obvia ſunt, quibus propoſitionis præſentis veritas confirmatur, ut levi attentione opus ſit ad ea obſervanda.

Ceterum eadem exempla ad confirmandam propoſitionem præcedentem quoque adhiberi poſſunt. Neque eſt quod miremur, cum ex pulchritudine, divitiis, eruditione voluptatem capiat, qui eadem in bonorum numerum refert. Ita vero nobis placet pulchritudo, placent divitiæ, placet eruditio. Ex eo igitur, quod nobis placet in altero, amor oritur, dum ex pulchritudine, divitiis ac eruditione alterius ortum trahit.

§. 647.

Idem adhuc ulterius expenditur.

Si quod in altero obſervamus, nobis tanquam nobis bonum repræſentamus; amor in alterum oritur. Si enim quod in altero obſervamus, idem nobis tanquam nobis bonum repræſentamus; ex eo etiam tanto majorem voluptatem percipimus, quo majus nobis bonum iſtud videtur (§. 612). Enimvero ſi quid in altero obſervamus, quod nobis placet; amor oritur (§. 645).

Ergo

Digitized by Google

Ergo amor etiam oriri debet, ſi quod in altero obſervamus, nobis tanquam nobis bonum repræſentamus.

Idem confirmatur a poſteriori. Si quis gloria delectatur, ſibique gloriæ ducit cum divitibus ac hominibus in dignitate conſtitutis converſari; is divitias ac dignitatem aliorum ſibi repræſentat tanquam bonas ſibi (§. 554). Enimvero conſtat eos, qui ita ſentiunt, amare divites ac homines in dignitate conſtitutos. Patet igitur hoc in caſu amorem oriri ex eo, quod nobis bonum judicamus iſtud, quod in altero obſervamus. Imo vix dabitur caſus aliquis, quo quod nobis tanquam bonum repræſentamus in altero, idem non ſimul etiam tanquam nobis bonum repræſentemus, ubi idem ad ſtatum noſtrum referimus: id quod palam fit, ubi notiones confuſas, quibus ea, quæ ad alterum ſpectant, exhibentur tanquam bona, evolvimus, ut appareat quænam in iis contineantur. Rationes nimirum cur illud bonum judicemus, vel etiam cur illud placeat, quod in altero obſervamus, excutiendæ ſunt; ita facile conſtabit, quatenus eædem a nobis petantur, quibus placent quæ ſunt alterius.

Propoſitio præſens a poſteriori adeo evidens eſt, ut *Carteſius* in Tractatu de paſſionibus animæ part. 2. art. 56 ideo exiſtimaverit, amorem omnem oriri ex eo, quod quid tanquam bonum reſpectu noſtri repræſentetur.

§. 648.

Si amor in nobis oritur, in altero quid deprehendimus, quod nobis placet, vel quod nobis tanquam bonum vel ſimpliciter, vel reſpectu noſtri repræſentamus. *Quando oriatur amor.* Si enim amor in nobis oritur, animus noſter diſponi debet ad voluptatem percipiendam ex felicitate alterius (§.633). Quare cum ad felicitatem alterius pertineat, vel ſaltem pertinere videatur, quod voluptatem ipſi creat (§.638); animus diſponi debet ad percipiendam voluptatem ex eo, quod nobis placet in altero (§.542), conſequenter ſi amor oritur, aliquid in altero deprehendimus, quod nobis placet.

Quoniam vero bonum judicatur tanto majus, quo major eſt voluptas, quæ ex re percipitur (§.612), & amor oritur, ſi quid in altero deprehendimus, ex quo voluptatem capimus *per demonſtrata*; ſi amor oritur, in altero quid deprehendere debemus, quod nobis, tanquam bonum repræſentamus, conſequenter perinde eſt, ſive id nobis repræſentemus tanquam bonum reſpectu noſtri, ſive non habito reſpectu ad nos.

Quæ ad confirmandas propoſitiones præcedentes in medium adducta fuere; ad hanc quoque applicari poſſunt.

§. 649.

Amor eſt affectus, qui oritur ex eo, quod quid in altero obſervamus, quod nobis placet, ſeu ſi quid in altero nobis repræſentamus tanquam bonum, præſertim reſpectu noſtri. *Amoris definitio realis.*

Definitionis hujus realis, quæ excitationem amoris declarat, veritas patet ex propoſitionibus proxime præcedentibus. Equidem dubium oriri poterat ex definitione *Carteſiana*, annon repræſentatio ejus, quod in altero obſervamus, tanquam boni fieri debeat ſemper reſpe-

Digitized by Google

reſpectu noſtri; ſed præterquam quod attentione utenti contrarium jam patet ex antecedentibus, dubium hoc removebimus totum, quantum eſt, quando paulo poſt evincemus definitionem amoris, quam dedimus, eſſe uſui loquendi conformem: quod antequam fieri poſſit, alia nonnulla adhuc præmittenda ſunt.

§. 650.

Effectus amoris in appetenda voluptate alterius conſiſtens.

Qui alterum amat, is voluptatem alterius appetit, & contra. Qui enim alterum amat, ex ejus voluptate voluptatem percipit, ac ideo gaudet, quod gaudet alter (§. 640), conſequenter voluptatem ex alterius voluptate tanto majorem percipit, quanto majorem hanc deprehendit (§. 614). Voluptas igitur alterius tanto majus ipſi bonum videtur, quanto major voluptas eſt, quam ex eadem percipit (§. 612). Enimvero quamprimum nobis rem quandam repræſentamus tanquam bonam, eam appetimus (§. 589). Quamobrem qui alterum amat, alterius quoque voluptatem appetere debet.

Similiter quoniam appetimus, quod bonum nobis repræſentamus (§. 580); qui alterius voluptatem appetit, is eam tanquam bonam ſibi repræſentare debet. Enimvero ſi bonum cognoſcimus, voluptatem ex eo percipimus (§. 558). Quare qui alterius voluptatem appetit, is ex ea voluptatem percipit. Quia igitur alterum amat, qui ex voluptate ejus voluptatem percipit (§. 641); qui voluptatem alterius appetit, eundem amat.

Poterat idem brevius inferri ex propoſitione ſuperiori (§. 591), quod in notione boni confuſa acquieſcentes (qui caſus in negotio affectuum ſemper obtinet) rem appetamus, ex qua voluptatem percipimus. Inde enim conſequitur, quod voluptatem quoque alterius appetere debeamus, ſi ex ea voluptatem percipimus. Subinde autem in philoſophia conſultum eſt, ut demonſtrationes fiant ampliores, eædemque præferantur contractioribus, quo earum vis tironibus facilius percipiatur.

§. 651.

Effectus contrarius in averſando tædio alterius cõſiſtens.

Qui alterum amat, is tædium ejus averſatur. Etenim qui alterum amat, ex ejus tædio tædium & ipſe percipit (§. 642). Quare cum affectus ex confuſa boni & mali repræſentatione oriantur (§. 605), quamdiu autem in notione mali confuſa acquieſcimus, eam rem averſamur, ex qua tædium percipimus (§. 592); qui alterum amat, is tædium ejus averſari debet.

Utimur hic demonſtratione contractiore, ubi eodem modo demonſtrari poterat propoſitio, quo præcedentem demonſtravimus, ut varietas in demonſtrando appareat.

§. 652.

Effectus alii amoris.

Qui alterum amat, is voluptatem eidem creare; tædium vero ab eo avertere ſtudet. Qui enim alterum amat, is voluptatem ejus appetit (§. 650). Quamobrem cum unuſquiſque in ſe experiatur, quod ea conſequi ſtudeat, quæ appetit; voluptatem quoque alteri, quem amat, creare ſtudet.

Similiter qui alterum amat, is tædium ejus averſatur (§. 651). Quare cum denuo unuſquiſque in ſe experiatur, quod ea a ſe amoliri ſtudeat, quæ averſatur; tædium quoque alterius a ſe amoliri ſtudere debet, conſequenter operam dare, ut idem ab altero, quem amat, avertat.

Utrumque a poſteriori confirmatur. Si quis alterum amat, ei dono

dare

Digitized by Google

dare ſolet, quæ eidem accepta eſſe novit, hanc quæſitus cur id faciat reddens rationem, quod eidem voluptatem creare, vel gaudio eum perfundere velit. Eadem de cauſa in gratiam alterius, quem amamus, facere ſolemus, quod alias a nobis non fieret, quia id ipſi volupe eſſe novimus. E contrario cavere ſolemus, ne quid fiat, quod alteri diſplicet, quem amamus, hanc reddentes rationem quod ipſi tædia creare nolimus. Neminem fore puto, qui non habeat, quem ſincero amore proſequatur. Quamobrem ad ſemetipſum attendat, quo ſit in eum animo. Annon lætus ambabus manibus amplectatur occaſionem perſonæ amatæ voluptatem, vel gaudium creandi? Annon evitet cura ſollicita omnem occaſionem alteri tædia creandi? Annon ſtudioſe celet, ne ad ejus, quem amat, aures perveniat, quod ipſi tædio eſſe poſſit?

Equidem non nego ſubinde alio fine talia fieri poſſe, quæ alteri voluptati ſunt, quam voluptatis eidem creandæ gratia: ſed nego tum ex amore proficiſci factum, ſi vel maxime quid fiat perſonæ, quam amamus, gratia, vel eidem quid detur. Neque tam ſincerus erit amor, ſi vel maxime ex eodem proficiſci videtur factum. Erit enim quidpiam amori admixtum, quod ab eodem alienum eſt, ad rationem tamen quam maxime pertinet, cur quid fiat in gratiam perſonæ amatæ. Excutiendi ſunt caſus obvii, ut rationes ſpeciales in apricum productæ clariora reddant, quæ affirmamus. In iis, quæ ad animam ſpectant, ſingulari acumine opus eſt, ut ea, unde quid pendeat, ab alienis ſeparemus.

§. 653.

Significatus amoris an communi uſui loquendi conformis.

Significatus, quem vocabulo amoris tribuimus, communi uſui loquendi conformis. Sane *Ariſtoteles* 2. Rhetoric. amare idem eſſe ait, ac velle alicui, quæ bona arbitramur, illius, non noſtri cauſa, & ea pro viribus efficere. Ex noſtra amoris definitione nominali neceſſaria conſequentia deduximus, quod, qui alterum amat, ejus voluptatem appetat (§. 650) eique voluptatem creare ſtudeat (§. 652). Enimvero cum ea bona judicemus alteri, quæ voluptatem eidem creant (§. 612); patet noſtræ definitionis amori conveniens eſſe, ut appetamus ea, quæ alteri bona arbitramur, ipſius gratia, eademque efficere ſtudeamus. Notio igitur amoris, quæ *Ariſtoteli* eſt, cum noſtra convenit. *Goclenius* in Lexico ſignificatum vocabuli amoris proprium explicaturus monet, eodem denotari actum voluntatis elicitum, quo volo alicui bonum. Per voluntatem hic intelligit appetitum omnem, adeoque ſi amor pro affectu ſumitur, vocabulo hoc appetitus ſenſitivus denotatur. Convenit iſta definitio amoris cum ſignificatu, quem vocabulo tribuit *Ariſtoteles*. Quamobrem cum oſtenderimus, ſignificatum *Ariſtotelicum* cum noſtra definitione conſentire, nec ab eadem definitio *Gocleniana* diſſentire poteſt. *Carteſius*, quemadmodum jam ſupra (*not.* §. 649) notatum eſt, de amore, ſicuti affectibus ceteris, definitionem realem condit. Definit affectum hunc per eum, qui excitatur, cum aliquid ut bonum reſpectu noſtri nobis repræſentamus. Definitio hæc realis ab ea, quam nos dedimus (§. 649), non niſi in eo differt, quod repræſentationem boni reſtringat. Si enim *Carteſio* credimus, amor non oritur niſi quod

in al-

Digitized by Google

in altero deprehendimus nobis repræſentemus tanquam bonum reſpectu noſtri. Oriri hoc in caſu amorem, oſtendimus (§. 647): neque hoc mirum videri debet. Etenim ſi judicamus, id, quod alteri ineſt, eſſe nobis bonum; utique ſupponere debemus, aliquam boni notionem, qua iſtiuſmodi quid citra reſpectum ad nos repræſentatur tanquam bonum. Quod vero non neceſſe ſit id, quod in altero deprehendimus, bonum judicari reſpectu noſtri, vel exinde colligitur, quod, ſi amor non excitatur niſi bonum repræſentetur reſpectu noſtri, nulla jam appareat ratio, cur qui alterum amat, is voluptatem eidem creare, tædium vero ab eo avertere ſtudeat (§. 652). Enimvero non opus eſt verbis, ubi rerum teſtimonia adſunt. Ecquis enim neſcit nos amare homines ob virtutes tam intellectuales, quam morales, etſi ex iiſdem nihil in nos boni redundet? Abſit autem ut quis ſibi perſuadeat, *Carteſium* contradicere *Ariſtoteli* affirmanti, quod amare ſit velle alicui, quæ bona arbitramur, illius, non noſtri cauſa. Etenim *Ariſtoteles* definitione nominali explicat, in quonam amor conſiſtat: *Carteſius* vero definitione reali docet, quo modo amor oriatur. In modo, quo amor oritur, non conſiſtit amor, nec cauſa amoris eadem eſſe debet cum objecto amoris. De amoris objecto *Ariſtoteli* ſermo eſt, de ejuſdem cauſa *Carteſio*. Quamobrem ſi vel maxime amoris cauſa eſſet bonum, quod nobis in altero reſpectu noſtri repræſentamus; id tamen non impedit quo minus amor conſiſtat in eo, quod appetamus illa, quæ alteri bona ſunt, ipſius, non noſtri gratia. Tale quid fieri, experientia ſatis ſuperque loquitur. Ponamus enim Titium nobis in anguſtiis conſtitutis præter omnem expectationem tuliſſe opem. Nemo non novit oriri hinc in nobis Titii amorem & ex hoc fluere ſtudium eidem voluptatem creandi eaque faciendi, quæ ipſi bona arbitramur, non noſtri, ſed ipſius reſpectu. Jam hic amor oritur ex eo, quod bonum judicamus reſpectu noſtri, ſi *Carteſiano* acumine utamur, nec ultra id mentis aciem intendamus; hoc tamen non obſtante amor ſeſe exerit per ſtudium benefaciendi alteri, quem amamus, adeoque ſupponit diſpoſitionem animi ad voluptatem ex eo, quod alteri bonum arbitramur, percipiendam. Quodſi majore acumine utaris, quam *Carteſio* uti viſum fuit; omnino animadvertes placere nobis in altero ſtudium alteri inſerviendi, ejuſque gradum æſtimari ex magnitudine boni, quod inde in nos profectum eſt. Atque adeo, ſi rigoroſe ſtatuere velis, non tam amor ex eo oritur, quod ſtudium inſerviendi alterius nobis fuerit valde proficuum; quam quod ex iſto inſerviendi ſtudio voluptatem capimus. Iſtius autem ideam cum conſecuti ſimus ex ea, quam nobis tulit, ope, cumque ex hac magnitudinem ejuſdem æſtimemus, conſequenter abſque ea amor non oriretur, hoc pacto bonum quoad nos influit in ortum amoris, ſcilicet per modum cauſæ remotæ, aut, ſi mavis, rationis remotæ. Enimvero quod definitio noſtra amoris a communi

uſu

Digitized by Google

uſu loquendi non abhorreat, clariſſime ex eo elucet, quod, quæ ex illa a priori deduximus, cum experientia conſpirent. Quoniam enim ea, quæ experientiæ obvia ſunt, vocabulis in communi ſignificatu acceptis exprimimus; ſequitur utique communem vocabuli amoris ſignificatum cum eo convenire debere, quem nos in definitione nominali (§. 633) eidem vindicavimus, quod communi ſermone utentes ad amorem referant, quæ vi definitionis noſtræ eidem vindicanda ſunt.

Non jam inquirimus in rationem, quæ *Carteſio* perſuaſit non oriri amorem, niſi quatenus rem quandam nobis repræſentamus ut bonam reſpectu noſtri; ea enim evidentior evadet ex ſequentibus, ac ex Pſychologia rationali clariſſimam lucem conſequetur.

§. 654.

Si in re inanimata, vel etiam in animantibus deprehendimus quidpiam, quod nobis multam affert voluptatem; rem iſtam, vel animal iſtud pro gradu voluptatis hujus amamus. Si enim in re ſive inanimata, ſive animata, quid deprehendimus, quod nobis multam voluptatem affert; ea quoque nobis multum placet (§. 542). Enimvero cum affectus ex ideis confuſis ortum ducant (§. 605), inter res inanimatas, quæ nullius felicitatis capaces ſunt, & animantia bruta, quæ ejuſdem capacia apparent (§. 636), non diſtinguimus (§. 39). Quamobrem cum amor oriatur ex eo, quod quid in altero obſervamus, quod nobis placet (§. 649); amor quoque oriri debet, ſi quid in re inanimata, vel in animali bruto obſervamus, quod nobis placet, conſequenter quod voluptati nobis eſt (§. 542). *Amor rerum inanimatarũ & animalium.*

Enimvero quoniam amor oritur ex voluptate, quam ex re altera percipimus, per ſe patet, quod tanto major eſſe debeat, quanto major voluptas eſt. Si negas, vel dubitas; idem facile oſtendetur. Ponamus enim voluptatem C, ex qua amor oritur, æquivalere duabus voluptatibus A & B, & ex voluptate A, ſi ſola fuerit, oriri amorem D, ex altera vero B, ſi itidem ſola fuerit, oriri amorem E. Quoniam voluptates iſtæ ſibi invicem non repugnant, ſed una in eodem ſubjecto eſſe poſſunt, ut mixta oriatur voluptas, quæ inſtar unius apparet (§. 524); nulla jam eſt ratio, cur non amores D & E ſimul oriri debeant, voluptatibus A & B ſimul poſitis, adeoque ſimul oriuntur (§. 118 *Ontol.*). Voluptatibus A & B ſimul ſumtis æquivalet voluptas C *per hypoth.* adeoque ſalvo effectu, qui inde ſequitur, iſtis ſubſtitui poteſt. Quare ex voluptate C idem oriri debet amor, qui ex A & B ſimul oritur, conſequenter major, quam qui ex ſola voluptate A, vel B ortum ducit. Oritur adeo amor pro gradu voluptatis rei amatæ.

Idem etiam confirmatur a poſteriori. Nos res inanimatas & animantia bruta amare, nemo non novit. Imo non erit homo, cui non exempla amoris hujus domeſtica ſuggerat experientia, modo memoriam conſulere velit. Audimus quoque a loquentibus affirmari, quod Titius amet nummos, Mevius canes, Sempronius Muſicam, Cajus literas, ſeu eruditionem.

nem. Conſtat vero in eo caſu Titium ex nummis, Mevium ex canibus; Sempronium ex Muſica, Cajum ex literis, ſeu eruditione voluptatem capere. Quodſi ulterius in rationem voluptatis inquiſiveris, eam non ſemper deprehendes eandem, etſi ex eodem objecto capiatur. Ita Titius ex nummis voluptatem capit, quatenus ſunt rariores: ſunt tamen alii, qui ex iiſdem voluptatem capiunt, quatenus nos reddunt divites: ſunt porro alii, qui ex iiſdem voluptatem capiunt, quatenus nobis ad alia comparanda inſerviunt. Id igitur, quod in nummis obſervamus, & unde voluptatem capimus, non ſemper idem eſt, quando ex iis voluptas percipitur. Eodem modo rem deprehendimus in caſibus ceteris, ad quos provocavimus, & quibuſcunque aliis.

Inde quoque factum eſt, quod *Carteſius* in definitione amoris rem quamcunque objectum ejuſdem conſtituerit. Quodſi tamen probe expendatur, in quonam proprie loquendo amor conſiſtat, notionem confuſam ad diſtinctam revocando, quemadmodum a nobis factum eſt (§. 633); facile conſtabit, proprie loquendo non poſſe amari niſi entia, quæ ſunt felicitatis capacia: cetera autem dum amantur, amorem minus proprie dici, ac per errorem quendam oriri.

§. 655.

Effectus amoris rei inanimatæ.

Si rem inanimatam amamus, ad perfectionem ejus promovendam proni ſumus. Si quid enim amamus, animum diſpoſitum habemus ad voluptatem eidem creandam (§. 652), conſequenter ad ipſum, vel ſtatum ejus perficiendum (§. 511). Quamobrem ſi opinione amantis res inanimata, quam amat, perfectionis cujuſdam capax eſt, ad eam promovendam pronus eſt amans.

Idem confirmatur a poſteriori. Ponamus enim, nobis donari imaginem, quæ repræſentat perſonam formæ commendabilis, etſi ea ex ingenio tantummodo artificis picta. Si cui ea valde placet; is amorem teſtaturus eandem oſculatur atque in hæc verba erumpit: velle ſeſe auro eandem includere, ſiquidem ſua eſſet. Imo reſpondet quærenti, cur ſumtus profundere velit; ſe nimis amare imaginem iſtam. Unico hoc exemplo ſatis ſuperque liquet, amantem pronum eſſe ad perfectionem rei amatæ promovendam, modo opinione ipſius alicujus perfectionis capax ſit. Non nego mille in medium afferri poſſe exempla amoris, quo res inanimatas proſequimur, & hoc tamen non obſtante amantem eſſe procul remotum ab eiſdem ornandis. Enimvero in ſingulis iſtis caſibus aut amantis opinione nulla cadet in rem amatam perfectio, aut, ſi quæ in eam cadit, ſibi tamen deeſſe vires agnoſcit ad eam actu promovendam, nec deeſt voluntas, ubi tale quid agnoſcit; modo non deeſſent vires.

§. 656.

Amoris animalium brutorum effectus.

Si animantia bruta amamus, ad eorum voluptatem & perfectionem promovendam proni ſumus. Quoniam animantia bruta, ſi non omnia, ſaltem pleraque voluptatis capacia judicamus: ſi vero alterum amamus, voluptatem eidem creare ſtudemus (§. 652): nil ſane obſtat, quo minus in præſente

quoque

Digitized by Google

quoque caſu idem amoris effectus ſequatur, conſequenter ſi animantia bruta amamus, iis quoque voluptatem, quæ opinione noſtra in ea cadit, creare ſtudemus (§.118 *Ontol.*). Quodſi animantia bruta inſtar rerum inanimatarum conſideremus, non attenta voluptate, quæ in ea cadere videtur; amor eorum idem eſſe debet, qui rerum inanimatarum (§.118 *Ontol.*). Enimvero ſi res inanimatas amamus, perfectionem earum, quæ opinione noſtra in eas cadit, promovere ſtudemus (§.655). Ergo ſi animantia bruta & res inanimatæ pari jure a nobis cenſentur; perfectionem eorundem promovere ſtudemus. Idem etiam ſequitur ex priori. Etenim ſi animantia bruta, quæ amamus, voluptatis capacia judicamus; eis voluptatem creare ſtudemus *per demonſtrata*. Enimvero cum nobis conſtet, voluptatem in ſenſu perfectionis conſiſtere (§.511); eorum quoque perfectionem, quæ opinione noſtra in ea cadit, ſive intrinſeca fuerit, ſive extrinſeca, promovere ſtudemus.

Confirmatur idem a poſteriori. Exempla clariſſima omnium præbent canes, præſertim catelli. Qui canes, vel catellos amant, illi iiſdem cibos præbent, quos ipſimet avide appetunt, ſibi perſuadentes hæc animantia eandem voluptatem ex iis percipere, dum eos avide devorant, quam nos ex guſtu capimus, dum eos maſticamus & maſticatos ad deglutitionem promovemus. Inde eſt quod matronæ culcitas molles fieri curent, in quibus catelli requieſcant, quoniam ipſæmet culcitis mollibus inſidere malunt, quam ſcamnis duris. Inde eſt quod de iis ornandis cogitent, cum hunc ornatum ad perfectionem extrinſecam referant, utpote ipſæmet ornatu delectari ſolitæ. Imo videas indignantes, ſiquis illos dolore afficit, more amantium tædia ab iis avertere ſtudentes, voluptati quippe contraria (§.652). Gemina ſunt exempla eorum, qui equos amant: nec deſunt exempla animalia bruta averſatione digna amantium. Sed talia cumulari, quæ obvia ſunt, opus non eſt; ſufficit excitari attentionem & præberi principia, juxta quæ attentio ad ea dirigitur, quæ obſervanda veniunt.

Quæ de amore rerum inanimatarum & brutorum animantium dicta ſunt, palam loquuntur, in quonam eorum amor conſiſtat. Quare cum fieri non poſſit, ut cum amore hominum prorſus conveniat, quod bruta felicitatis non ſint capacia, ſi accurate loqui volueris, multo minus autem aliqua in res inanimatas felicitas cadat; ut peculiarem amoris rerum inanimatarum & brutorum, quatenus iiſdem æquiparantur, definitionem ſubjiciamus, non inconſultum ducimus.

§. 657.

Amor rerum inanimatarum eſt diſpoſitio animæ ad voluptatem ex ipſis percipiendum. *Quod ſi quis animantia bruta iiſdem æquiparat*, quatenus ſcilicet ea non conſiderat tanquam voluptatis capacia, ſed tanquam ea, unde voluptas percipi poteſt; *amor eorum idem eſt*, *qui rerum inanimatarum*: id quod per ſe patet, cum hoc in caſu ſub iſtis quaſi comprehendantur, aut utraque tanquam eidem generi ſubſtantiæ conſiderentur. *Quodſi* vero eadem *animantia bruta hominibus æquiparentur*, *amor eorum idem eſt*, *qui homi-*

Amor rerum inanimatarum quid ſit.

Digitized by Google

num: id quod non minus per ſe patet, cum hoc in caſu homines & bruta tanquam eidem generi ſubſtantia conſiderentur.

Ex definitione præſente patet, quantum inter definitionem rerum inanimatarum & hominum interſit. Nimirum ratione ſubjecti amantis nulla foret differentia, niſi aliqua intercederet ratione objecti amati. Quodſi enim res inanimatæ felicitatis forent capaces, ut & ipſæmet voluptate frui poſſent; amor rerum omnium atque hominum foret idem. Quoniam vero res inanimatæ incapaces deprehenduntur, nec bruta veræ voluptatis capacia ſunt; amor rerum inanimatarum non tendit niſi ad eum earundem ſtatum, quo plus voluptatis ex iis percipere vellemus, non inviſuri iiſdem voluptatem propriam, ſi qua frui poſſent: voluptas enim, qua fruitur amatus, continuo redundat in amantem. Ceterum ex definitione amoris rerum inanimatarum ratio reddi poteſt eorem omnium, quæ homines hoc amore impulſi faciunt rei amatæ gratia.

§. 658.

Differentia gaudii de re inanimata & amoris ejuſdem.

Quoniam de re præſente gaudemus, adeoque ex ea voluptatem percipimus inſignem (§.614), quatenus eam judicamus bonam reſpectu noſtri (§.624): eandem vero amamus, quatenus id maxime volumus, ut voluptati ipſamet eſſe poſſit, adeoque eandem percipimus citra reſpectum ad nos (§.657); *gaudium de re inanimata & amor rei inanimatæ differunt*.

Atque hinc apparet, juxta definitionem *Carteſii* non adeo claram eſſe differentiam inter amorem rei inanimatæ, atque gaudium de eadem, quod amorem oriri velit, quatenus rem nobis repræſentamus tanquam bonam reſpectu noſtri, etſi non negemus, etiam ex ipſius mente ſupereſſe aliquam adhuc differentiam inter hoſce affectus, quatenus nimirum ſupponit gaudium verſari circa bonum nobis præſens, amorem vero circa id, quod quidem bonum judicatur reſpectu noſtri, non tamen conſideratur, tanquam nobis præſens. Dantur tamen caſus, ubi ægre gaudium ab amore diſtinxeris, veluti ſi librum amas ob doctrinam ſolidam in eo contentam, niſi multo acumine utaris.

§. 659.

Effectus amoris ſingularis.

Qui alterum amat, is eundem conſiderat tanquam ſeipſum. Qui alterum amat, is ex voluptate alterius voluptatem percipit, ac ideo gaudet, quod gaudet alter, ſi idem fuerit de objecto gaudii judicium (§.640): ex tædio autem alterius ipſemet tædium percipit, ac ideo contriſtatur, quod alter triſtis eſt (§.642). Voluptas igitur amati amanti communis eſt; gaudium ac tædium amati amanti commune eſt; triſtitia amati amanti communis eſt. Jam ſi quis voluptatem ac triſtitiam alterius ſpectet tanquam ſuam, gaudium & tædium alterius tanquam ſuum; is alterum conſiderat tanquam ſeipſum: id quod per ſe patet, cum non aliud indigitare ſoleamus hac phraſi, quam illam tædii, voluptatis, triſtitiæ atque gaudii communionem. Quamobrem qui alterum amat, is eum conſiderat tanquam ſeipſum.

Idem confirmatur a poſteriori. Nihil ſane frequentius eſt, quam ut amantes aſſeverent, ſe ſibi facta putare, quæ perſonis, imo animalibus ac rebus inanimatis amatis ſive bene, ſive male fiunt. Hinc etiam invaluit phraſis, qua amanti amatus alter Ego dicitur. Ex his igitur ſatis ſuperque apparet, quod amans alterum, quem amat, conſideret tanquam ſeipſum, ſeu in iis, quæ alteri bene, vel male fiunt, eum ſpectet tanquam perſonam cum ſe eandem.

Effectus hic amoris adeo obvius eſt, ut vulgo ad eum tanquam primo omnium ſibi obvium attentionem ſuam omnium primo dirigant, qui de amore cogitant. Eſt autem prorſus exi-

Digitized by Google

ſus eximius, cum inde totius generis humani felicitas manet, ſiquidem juxta rationis normam rectificetur: id quod in Moralibus pluribus docebitur.

§. 660.

Quoniam qui alterum amat, is eundem tanquam ſeipſum conſiderat (§. 659); *amans cum amato unitur, ut tanquam perſona eadem cum amante ſpectari poſſit, qui amatur, & ſi duo ſe mutuo amant, amore ita uniuntur, ut inſtar unius perſonæ ſpectari debeant.*

Ratio ſe mutuo amantium.

Hinc amor vulgo vocatur affectus unionis, quemadmodum videre eſt apud *Goclenium* in Lexico. Imo quoniam acumen non exporrigitur ultra ea, quæ propinqua ſunt ac primo obtutui ſeſe offerunt, amor definiri ſolet per affectum, quo quis tendit ad unionem cum re aliqua. Ineſt huic deſcriptioni aliquid veri, ſi debito modo explicetur, quemadmodum a nobis factum eſt; ſed qui ab oſculis amantium, vel oſculatione rerum amatarum ideam amoris arceſſunt, non ſatis intelligunt, quid ſibi velint, atque notione fœcunda deſtituuntur. Ceterum ex dictis apparet, definitionem noſtram, ex qua diſtinctam unionis amantium, vel amantis cum re amata notionem deduximus, a communi uſu loquendi non abhorrere, atque adeo uberius confirmatur, quod jam ante evicimus (§. 653). Et hujus potiſſimum gratia unionis iſtius explicationem dare libuit, ne cui notiones noſtræ videantur ſuſpectæ, qui convenienti acumine in iis, quæ ad animam ſpectant, perluſtrandis nondum uti didicit.

§. 661.

Odium eſt diſpoſitio animæ ad voluptatem percipiendam ex alterius infelicitate.

Odii definitio nominalis.

Diſpoſitio hæc deducitur ad actum data occaſione, atque tum actu affectu agitatur animus, quem odii nomine inſignimus. Fert autem uſus loquendi, ut ipſam diſpoſitionem odii nomine compellemus, quoniam odium tribuimus illi, qui affectu eo tempore non agitatur.

§. 662.

Quodſi ergo is, qui alterum odit, ejus infelicitatem cognoſcit; ex ea actu voluptatem percipit (§. 661). Pone enim eum, qui alterum odit, intueri infelicitatem ejuſdem, nullam tamen inde percipere voluptatem. Animus igitur ejus ita diſpoſitus non eſt, ut ex infelicitate alterius voluptatem percipiat, conſequenter eum non odit (§. 661): id quod hypotheſi repugnat.

Quando ſeſe exerat.

Ex actu odii diſpoſitionem illam colligimus, atque probaturi quod quis alterum odio proſequatur, ad illam provocamus, cum diſpoſitio in ſenſum non incurrat, adeoque obſervari non poſſit.

§. 663.

Qui alterum plurimum odit, de infelicitate ejus gaudet, tantoque magis gaudet, quanto magis eum odit. Qui enim alterum plurimum odit, is plurimum voluptatis ex alterius infelicitate percipit (§. 661). Quodſi ergo tanta evaſerit voluptas, ut tædium, ſi quod adeſſet, non apperciperetur; voluptas prædominatur (§. 529). Quamobrem cum in prædominio voluptatum gaudium conſiſtat (§. 614); ſi quis alterum plurimum odit, de infelicitate ejus gaudet.

Gaudium ejus, qui alterum odit.

Quoniam odium non aliter ſeſe exerit, quam voluptatis perceptione (§. 662); quo magis quis alterum odit, eo major eſt voluptas, quam ex infelicitate alterius capit. Quare cum gaudium tanto majus ſit, quanto

Digitized by Google

major eſt illa voluptas, quæ prædominatur (§. 614); gaudium tanto majus erit, quanto majus fuerit odium.

Infelicem judicamus eum, qui, cum munus ambiat, cui præfici poterat, repulſam fert. Quodſi quis Titium oderit & percontanti num munus, quod ambit, in ipſum collatum fuerit, narratur quod repulſam tulerit; gaudebit utique de repulſa, tantoque magis gaudebit, quanto majus fuerit odium adverſus Titium conceptum. Ceterum ne ad experimenta delapſuri confundamur, probe omnino tenendum eſt, fieri poſſe ut affectu quodam contrario impediatur gaudium alias ſecuturum, veluti ſi quis magis contriſtetur de repulſa, quam una tulit amicus, quem amore complectitur, qui ſuperat odium adverſus Titium conceptum. Cum enim hic triſtitia atque gaudium ſimul oriri debeant; ille utique affectus prævalebit, qui alterum ſuperat.

Odium opponitur amori. Sicuti enim amans ex felicitate; ita qui alterum odit, ex ejus infelicitate voluptatem percipit. Quamobrem mutatis mutandis ad caſum odii transferuntur, quæ de caſu amoris dicta ſunt. Etſi autem hoc non difficulter fiat; a nobis tamen hic fieri, minime autem lectoris ingenio relinqui debet, propterea quod propoſitionibus de odio in Moralibus tanquam principiis utemur, quæ ideo expreſſis verbis hic ponendæ ac demonſtrandæ ſunt, ut ad eas provocare poſſimus.

§. 664.

Effectus odii.

Qui alterum odit, ex ejus tædio voluptatem percipit, & ideo gaudet, quod alter triſtitia afficiatur, vel tædio. Qui enim alterum odit, is ex infelicitate ejus voluptatem percipit (§.661). Quoniam igitur quodlibet tædium ad infelicitatem alterius pertinet (§.639); qui alterum odio proſequitur, ex tædio ejus voluptatem capit.

Quoniam igitur porro gaudium in voluptatum prædominio conſiſtit (§.614); qui ex tædio alterius voluptatem, adeoque ex triſtitia alterius inſignem voluptatem percipit (§.619); gaudere utique debet, quod alter triſtitia afficiatur. Quamobrem cum qui alterum odio perſequitur, ex tædio ejus voluptatem percipiat *per demonſtrata*; idem quoque gaudere debet, quod triſtitia afficitur alter.

Idem confirmatur a poſteriori. Si quis odio alterum perſequitur, quamprimum audit, ei tædia creata eſſe, vel vexas mille creari, quæ plurimorum tædiorum cauſa ſunt; lætus exultat, quaſi bono quodam egregio potitus fuiſſet. Hinc audias affirmantem, ſibi adeo gratas eſſe vexas alterius, ac ſi ſibimet donum pretioſum oblatum fuiſſet. Se non tantopere gaviſurum, ſi vel centum aurei ipſi donarentur, & quæ ſunt his gemina verba, quæ odium ſequuntur manifeſtum. Unde & nemo non ex hoc gaudio odium colligit, quo quis alterum proſequitur. Quoniam phraſes receptæ notionibus communibus reſpondent; iis conforme eſt, quod, qui alterum odio proſequitur, gaudeat ex eo, quod alteri tædia creentur, vel vexæ plurimorum tædiorum cauſæ. Quodſi odium fuerit ingens, ut ejus, qui alterum eodem proſequitur, judicio majoribus vexis dignus exiſtimetur al-

Digitized by Google

tur alter; in hæc verba erumpere ſolet: ſe multo magis gaviſurum, ſi neſcio quæ vexæ iiſdem majores eidem crearentur.

Non provocamus ad exempla ſpecialia, quæ magno numero quotidie obvia ſunt, cum nihil ſit frequentius hominum odiis. Sufficit generaliter indicaſſe ea, ad quæ ſpecialia levi attentione agnita referuntur. Caſus ſpeciales admodum variant, nec cuivis iidem familiares ſunt. Inſunt autem iiſdem generalia, omnibus nota, quæ ſpeciales caſus levi attentione utentibus in memoriam revocant (§. 105). Quamobrem ſcopus veritatem propoſitionis a poſteriori confirmaturi poſtulat, ut iſta potius generalia in medium afferamus, quam caſibus ſpecialibus recenſendis tempus minus utiliter teramus: id quod non modo hic, ſed in omni caſu ſimili obſervandum.

§. 665.

Signum odii.

Si quis ex alterius tædio voluptatem percipit, vel ideo gaudet, quod alter triſtitia afficitur; is alterum odit. Quoniam enim tædium omne, ſeu omne id, quod tædium alteri creat, ad infelicitatem ejus refertur (§. 639); qui ex tædio alterius voluptatem percipit, ejus animus diſpoſitus eſſe debet ad voluptatem ex alterius infelicitate percipiendam. Alterum igitur odiſſe debet (§. 661). Quodſi quis ideo gaudet, quod alter triſtitia afficitur, cum gaudium in prædominio voluptatum conſiſtat (§. 614); animus ejus diſpoſitus eſſe debet ad voluptatem ex triſtitia alterius percipiendam, conſequenter cum triſtitia in prædominio tædiorum conſiſtat (§. 619), animus ejus diſpoſitus eſt ad voluptatem ex alterius tædio percipiendam. Sed cui ita diſpoſitus eſt animus, is alterum odit *per demonſtrata*. Ergo alterum odit, qui ideo gaudet, quod is triſtitia afficiatur.

Idem confirmatur a poſteriori per ea, quibus propoſitionem præcedentem confirmavimus. Sane ibidem jam monuimus, quod nemo non ex voluptate, quam quis ex tædio alterius capit, & multo magis ex eo, quod gaudet, quia tædio, vel triſtitia afficitur alter, colligit odium, quo alterum perſequitur, in admirationem ſummam abripiendus, ſi contrarium ſibi obſervare videatur.

Habemus adeo ſignum odii minime fallax. Omnis autem de ſignis doctrina plurimam utilitatem ſpondet in Moralibus.

§. 666.

A voluptate ad tædium, & a tædio ad voluptatem argumentatio.

Si quis ex voluptate alterius tædium percipit, ac ideo contriſtatur, quod gaudet alter; is ex tædio alterius voluptatem percipere, ac ideo gaudere debet, quod alter contriſtatur: & contra *ſi quis ex tædio alterius voluptatem percipit, ac ideo gaudet, quod alter contriſtatur; is ex voluptate alterius tædium percipere, ac ideo contriſtari debet, quod alter gaudet.* Etenim ſi quis ex voluptate alterius tædium percipit, eam ſibi tanquam malum tanto majus repræſentare debet, quanto majus eſt tædium, quod ex ea percipit (§. 613). Quoniam igitur voluptati contrarium eſt tædium (§. 511. 518), perinde ac bonum contrarium malo (§. 554. 565); tædium alterius in numerum bonorum referre debet. Quamobrem cum ex eo, quod bonum nobis videtur, voluptatem tanto majorem capiamus, quanto majus nobis bonum illud videtur (§. 612); ex tædio alterius voluptatem percipere debet.

Jam

Jam triſtitia in prædominio tædiorum conſiſtit inſigni (§.619). Quamobrem cum tædium alterius in numerum bonorum referat, qui ex voluptate alterius tædium percipit *per demonſtrata*; triſtitiam quoque pro tanto majore bono habere debet, quanto major eadem deprehenditur. Enimvero ex eo, quod bonum nobis videtur, tanto majorem voluptatem percipere debemus, quanto majus nobis bonum iſtud apparet (§.612): ergo qui ex voluptate alterius tædium percipit, adeoque contriſtatur, quod gaudet alter (§.511.518), is ſummam quoque voluptatem ex alterius triſtitia capere, adeoque ideo gaudere debet, quod alter triſtitia afficitur (§.614).

Non abſimili modo oſtenditur, quod qui ex tædio alterius voluptatem percipit, ac ideo gaudet, quod alter contriſtatur; is ex voluptate alterius tædium percipere, ac ideo contriſtari debeat, quod gaudet alter.

Confirmatur quoque propoſitio a poſteriori. Hinc audias dicentes, bonum eſſe, quod alteri tædia creentur, ubi gaudio efferuntur, quamprimum ipſis narrantur vexæ, quæ creantur aliis. Patet adeo tædia & triſtitiam alterius in bonorum numerum referri ab hominibus. Ex adverſo etiam audias affirmantes, malum eſſe, quod alteri omnia ex voto cedant, ubi triſtitia afficiuntur, quamprimum ipſis narrantur, quænam fortuna ſecunda illi obtigerint. Unde liquet, gaudium ac voluptatem alterius etiam in malorum numerum referri ab hominibus.

Propoſitionem præſentem inſtar lemmatis hic præmittimus ad demonſtrandas ſequentes. Utemur eadem quoque in ſequentibus.

§. 667.

Alius odii effectus.

Si quis alterum odit, ex ejus voluptate tædium percipit, ac ideo contriſtatur, quod gaudet alter. Si quis enim alterum odit; is voluptatem percipit ex tædio ejus (§.664). Enimvero qui ex tædio alterius voluptatem percipit, is ex voluptate alterius tædium capit (§.666). Ergo qui alterum odit, ex voluptate ejus tædium percipit.

Similiter qui alterum odit, ideo gaudet, quod triſtitia afficitur alter (§.664). Sed qui ideo gaudet, quod alter triſtitia afficitur; is propterea contriſtatur, quod alter gaudet (§.666). Ergo qui alterum odit, is contriſtatur, propterea quod alter gaudet.

Idem confirmatur a poſteriori. Ponamus enim Titium odiſſe Sempronium, atque ideo in votis habere, ut muneri, quod ambit, minime præficiatur. Quodſi jam contrarium evenit, eum vel tædio, vel triſtitia affici intelliges, prouti vel majus, vel minus fuerit odium, quod adverſus ipſum concepit. Inde eſt, quod rationem reddituri, cur ægre ferat Sempronium præfectum eſſe muneri, cum ex eo nulla utilitas in ipſum redundet, ſi collatum fuiſſet in alterum, nec ullum inde incommodum, multo minus damnum in ipſum proficiſcatur, quod Sempronius ad idem promotus fuerit, odium Titii allegemus, quo adverſus Sempronium flagrat.

Digitized by Google

§. 668.

Si quis ex voluptate alterius tædium percipit, ac ideo contriſtatur, quod gaudet alter; is alterum odit. Qui enim ex voluptate alterius tædium percipit, ac ideo contriſtatur, quod gaudet alter; is ex tædio alterius voluptatem capit, ac ideo gaudet, quod alter triſtitia afficitur (§. 666). Enimvero qui ex tædio alterius voluptatem capit, vel prorſus gaudet, dum alter triſtitia afficitur; is eum odit (§. 665). Odit igitur alterum, qui ex voluptate ejus tædium percipit, vel contriſtatur, propterea quod alter gaudet. *Signum odii.*

Ad confirmandam propoſitionem præſentem a poſteriori facit, quod eadem tanquam ſigno odii utantur, quemadmodum ex iis intelligitur, quæ ad propoſitionem præcedentem a poſteriori confirmandam in medium adduximus.

Ab hoc uſu commendatur propoſitio præſens, cujus rei rationes in ſuperioribus jam dedimus (*not.* §. 665).

§. 669.

Qui alterum odit, is tædium ejus appetit, & contra. Etenim qui alterum odit, ex ejus tædio voluptatem capit, ac ideo gaudet, quod alter triſtitia afficitur (§. 664), conſequenter voluptatem ex alterius tædio tanto majorem capit, quanto majus hoc deprehendit (§. 614 619). Tædium igitur, quo alter afficitur, tanto majus bonum ipſi videtur, quanto major eſt voluptas, quam inde percipit (§. 612). Enimvero quamprimum nobis rem quandam repræſentamus tanquam bonam, eam appetimus (§. 589). Quamobrem qui alterum odit, alterius quoque tædium appetere debet. *Effectus odii.*

Quodſi quis tædium alterius appetit, is idem ſibi repræſentare debet tanquam bonum (§. 587. 589), conſequenter tanto majorem inde percipere debet voluptatem, quo majus bonum judicat tædium alterius (§. 612). Animus adeo ipſi diſpoſitus eſt ad voluptatem ex tædio alterius percipiendam, conſequenter alterum odit (661).

Non dubito fore aliquos, quibus contradictorium videbitur, tædia alterius ac ea, quæ tædia ipſi creant, conſequenter quæ nemo non mala judicat, in numerum bonorum referri. Tenendum itaque eſt, tædia non in ſe conſiderata in numerum bonorum referri, ſed bonum judicari, quod alteri creentur. Non vero repugnat, bonum judicari, quod alter malo quodam afficiatur. Similiter e contrario non repugnat malum judicari, quod quis bono afficiatur, etſi bonum in ſe ſpectatum in malorum numerum referri nequeat. Unde patet, quomodo intelligendæ ſint phraſes, ex voluptate alterius tædium, ex tædio voluptatem percipere; etſi idem jam manifeſtum ſit ex demonſtrationibus ſuperioribus. Nimirum voluptas non percipitur ex tædio, quo alter afficitur, quatenus in ſe ſpectatur, ſed quatenus alteri creatur, adeoque ſi rigoroſe loqui velis, ex eo, quod alteri creatur, non ex tædio ipſo. Similiter tædium non percipitur ex voluptate, qua alter delectatur, quatenus in ſe ſpectatur, ſed quatenus alteri creatur, adeoque ſi verba exacte exprimere debent, quod eiſdem efferre decreveris, dicendum eſt, tædium percipi ex actu, quo alteri creatur voluptas.

§. 670.

Qui alterum odit, is voluptatem ejus averſatur. Qui enim alterum odit, ex voluptate ejus tædium percipit (§. 667). Quare cum affectus ex confuſa *Effectus alius odii.*

boni

boni & mali repræſentatione oriantur (§.605), quamdiu autem in notione mali confuſa acquieſcimus, adeoque quamdiu alterum odio perſequimur, eam rem averſamur, ex qua tædium percipimus (§. 592); qui alterum odit, is voluptatem ejus averſatur.

Ex iis, quæ modo (*not.* §. 669) ad propoſitionem præcedentem dicta ſunt, intelligitur, quo ſenſu voluptatem averſemur. Nimirum nemo averſatur voluptatem, quatenus in ſe ſpectatur; ſed averſatur tantummodo actum, quo alteri volupeas creatur, quemadmodum nemo appetit tædium, quatenus in ſe ſpectatur, ſed tantummodo actum, quo alteri tædium creatur. Sed ubi acumen ad ea, quæ diverſa ſunt, diſcernenda non omnibus ſuppetit; phraſibus receptis uti licet, quæ, cum id involvant, quod acumine aperte diſtinguitur, citra erroris periculum adhiberi poſſunt.

§. 671.

Effectus odii. *Qui alterum odit, is tædia eidem creare; voluptate vero quo minus perfundatur, impedire ſtudet.* Qui enim alterum odit, is tædium ejus appetit (§.669). Quamobrem cum unuſquiſque in ſe experiatur, quod ea conſequi ſtudeat, quæ appetit; alteri quoque tædia creare ſtudet, quem odit.

Similiter qui alterum odit, is voluptatem ejus averſatur (§. 670). Quare cum denuo unuſquiſque in ſe experiatur, quod ea a ſe amoliri ſtudeat, quæ averſatur; voluptatem quoque alterius a ſe amoliri ſtudeat opus eſt, conſequenter id agere debet, ut quovis modo impediat, ne alter voluptate fruatur, quem odit.

Utrumque a poſteriori confirmatur. Si quis alterum odit, is alios adverſus eum inſtigat, qui eundem injuriis afficiunt, propterea quod novit ipſi hoc modo tædia creari. Narrat de eo, quæ in detrimentum famæ ipſius tendunt, propterea quod novit hoc modo ægre ipſi fieri, ubi famæ ſuæ adverſa in publicum ſparſa eſſe intelligit. E contrario impedire ſolet, quantum in ſe eſt, ne munus in eum, quod ambit, conferatur, propterea quod novit inſigni prorſus voluptate perfuſum iri, ſi eodem potiretur Quodſi hunc caſum ad priorem referre malis, quod ad eundem quoque mutata intentione ejus, qui alterum odit, referri poſſit; perpendas velim Titium, qui odio perſequitur Sempronium, impedire quo minus Mevius eidem donet librum tantopere ab eo exoptatum, ne fruatur gaudio, quo eundem elatum iri prævidet.

§. 672.

Odii ſignum. *Qui alteri tædia creare, ac voluptatem, qua perfrui poterat, impedire ſtudet; is alterum odit.* Qui enim alteri tædia creare ſtudet, is eadem appetit, quod per ſe patet. Enimvero qui tædia alterius appetit, is eundem odit (§.669). Ergo qui tædia alteri creare ſtudet, is eum odit.

Similiter qui impedire ſtudet, quo minus alter voluptate fruatur; is eandem averſatur: id quod denuo per ſe patet. Enimvero qui voluptatem alterius averſatur, is eundem odit (§.670). Ergo alterum odit, qui impedire ſtudet, quo minus is voluptate fruatur.

A poſte-

Digitized by Google

A poſteriori confirmatur propoſitio, quod vulgo ex ſtudio alteri ægre faciendi ac impediendi felicitatem alienam nemo non odium colligat.

§. 673.

Odii ortus.

Si quem nobis repræſentamus tanquam noxium, ſeu nobis aliiſque malum; odium adverſus eum oritur. Etenim ſi nobis alterum repræſentamus tanquam noxium, adeoque tanquam nobis aliiſque malum (§. 565), eum averſamur (§. 590), atque adeo eundem a nobis procul remotum eſſe cupimus, ne noxius eſſe poſſit, imo in deſtructionem ejus fertur appetitus. Quoniam adeo interitum ejus nobis repræſentamus tanquam bonum (§. 554), ex eo voluptatem percipimus tanto quidem majorem, quanto majus bonum iſtud nobis videtur (§. 612). Diſponitur itaque animus ad voluptatem percipiendam ex tædio alterius (§. 518), conſequenter odium oritur (§. 665).

Idem confirmatur a poſteriori. Si quem novimus nobis adverſum, quamdiu appetitus ratione non reguntur; ejus mortem appetimus, in votis quam maxime habentes ut moriatur. Quando vero ita diſpoſitus eſt animus; experimur quoque nobis voluptati eſſe fortunam adverſam, qua alter utitur, conſequenter nos eundem odio proſequi (§. 661). Obſervamus haud raro idem ita ſeſe habere, etiamſi alterum amaverimus, antequam nobis adverſaretur. Atque in hoc inprimis caſu evidentiſſime omnium liquet, odium ex eo oriri, quod alterum nobis repræſentemus tanquam noxium, ſeu tanquam nobis malum. Enimvero animo noſtro ingenerari quoque odium adverſus alterum experimur, ſi nobis conſtet de ejus aliis nocendi animo, quos vel amamus, vel in quos indifferenti animo ſumus. In priori caſu facile admittitur abſque obſervatione, propterea quod eum, quem amamus, tanquam noſmetipſos ſpectamus (§. 659). Poſterior adeo caſus huc potiſſimum ſpectat, ne exceptioni ulli locus ſit. Quodſi vero quem odio proſequimur, cui ægre fit ab altero; odium adverſus facientem oriri nequit, quod appetamus iſtiuſmodi facta, quæ alteri tædia creant (§ 669). Hic adeo caſus removendus.

Communiter odia hominum ex eo oriuntur, quod alios ſibi adverſos experiantur, ut adeo veritas propoſitionis præſentis a nemine in dubium revocari poſſit, modo ad ea attendere velit, quæ quotidie obvia ſunt. Quodſi quis etiam abſens nobis nocere poſſit, appetitum noſtrum ferri in mortem ejus, ipſa verba ſæpiſſime produnt, quæ odio ducti proferimus. Suppono autem in omni affectuum doctrina, animum rationis lumine minime perfundi, quod affectus omnes diſpellit. Si qui malitioſi ſunt, eum, quem odio proſequuntur, e medio tollere ſtudent: aſt illi, a quibus tanta malitia remota eſt, in votis tantummodo habent, ut Deus mori jubeat eum, quem odio habent. Atque ad hos potiſſimum caſus reſpiciendum, ubi circa demonſtrationem propoſitionis præſentis dubia quædam ſuboriuntur, quod prolixitatem nimiam evitaturi notionum analyſin ad ultimum evidentiæ gradum producere non valeamus. Quodſi quis nobis tantummodo præſens moleſtus fuerit, abſentiam ejus morti æquiparamus, cum reſpectu noſtri perinde ſit, ac ſi prorſus interiiſſet.

§. 674.

Ortus odii ulterius expenditur.

Si quod nobis diſplicet in altero obſervamus, vel unde tædium percipimus; odium oritur. Si quod nobis diſplicet in altero obſervamus, ex eo tædium perci-

percipimus (§.542), atque adeo hypotheſis eadem eſt ſive, ſupponamus; nobis quid obſervari in altero quod diſplicet, ſive ponamus nobis quid obſervari in altero, unde tædium percipimus. Quamobrem cum id alteri tanquam inhærens, vel ad eum ſpectans conſideremus; tædium ex eo percipimus, quod alteri ineſt, vel ad eundem ſpectat. Quoniam itaque affectus ex confuſa repræſentatione oriuntur (§.605), in confuſa autem repræſentatione ſubjectum ab eo, quod ipſi ineſt, non diſtinguimus (§. 39); ex ipſa perſona alterius tædium nobis percipere videmur, conſequenter alterum tanquam nobis malum, vel noxium repræſentamus (§.613). Enimvero ſi quem nobis repræſentamus tanquam noxium, ſeu nobis aliiſque malum; adverſus eum oritur odium (§.673). Ergo odium adverſus alterum oritur, ſi quod in altero obſervamus, nobis diſplicet, vel ſi ex eo, quod in altero obſervamus, tædium percipimus.

Idem confirmatur a poſteriori. Odimus ſubinde perſonam, quamprimum eandem adſpicimus, ſola forma corporis, vel ſolo vultu offenſi. Imo ſubinde quod nos offendit adeo leviculum eſt, ut ipſimet id minime appercipiamus, ideo affirmantes, nos odiſſe Mevium, ſed non poſſe dicere quare: id tantummodo nos dicere poſſe, quod ipſum odio proſequamur. Quodſi vero quis acutior fuerit, is rationem odii deprehendit, etſi tanta non videatur, cur odio alter dignus ſit, ubi ratio integra non detegitur, propterea quod imaginationi plurimæ in iſto odio tribuendæ ſunt partes, non autem in apricum producuntur. Quodſi quis ea neglexerit, quæ in excitando odio imaginationi tribuenda veniunt; ei ſæpiſſime dubia videbuntur, quæ in ſe clariſſima ſunt. Cautione igitur opus eſt, ubi propoſitionem præſentem a poſteriori confirmare voluerimus.

Homini naturale eſt tendere ad ea a ſe amolienda, eorundemque deſtructionem, quæ tædia ipſi creant.

§. 675.

Idem ulterius expenditur.

Si nobis repræſentamus malum, quod alteri ineſt, vel ad eum quomodocunque pertinet; odium oritur. Si nobis repræſentamus malum, quod alteri ineſt, vel ad eum quomodocunque pertinet; tanto majus tædium inde percipitur, quanto majus malum iſtud videtur (§.613). Quamobrem cum tædium alterius diſplicere nobis debeat (§.542): ſi nobis malum, quod alteri ineſt, repræſentamus; aliquid in eo obſervamus, quod nobis diſplicet, conſequenter odium oriri debet (§.674).

Idem confirmatur a poſteriori. Si quis deformitatem in malorum numerum refert (quod ſalva rei veritate fieri poſſe alibi oſtendemus); is eum odit, quem deformem intuetur, etiamſi antea ipſi fuerit ignotus. Hinc audies affirmantes, adeo deformem eſſe hominem, ut propenſo in eum animo eſſe nequeamus. Ita vero loquentes eos deprehendes, qui formæ pulchritudine delectantur, conſequenter qui hanc in bonorum numerum, adeoque eidem oppoſitam deformitatem in malorum numerum referunt.

§. 676.

Digitized by Google

§. 676.

Si quod in altero obſervamus, nobis tanquam nobis malum repræſentamus; odium adverſus alterum oritur. Si quid enim in altero tanquam nobis malum repræſentamus, cum affectus ex repræſentatione confuſa oriantur (§. 605), in ea autem id, quod alteri ineſt, non diſtinguimus ab eo, cui ineſt (§. 39); alterum nobis tanquam nobis noxium repræſentamus, conſequenter odium adverſus alterum oritur (§. 673).

Idem adhuc ulterius expenditur.

Idem etiam ſic oſtenditur. Si quod in altero obſervamus, tanquam nobis malum repræſentamus; nobis quid tanquam malum repræſentamus, quod alteri ineſt. Quare cum odium oriatur, ſi quid nobis in altero repræſentamus tanquam malum (§. 675); odium quoque oriri debet, ſi quod in altero obſervamus, tanquam nobis malum nobis repræſentamus.

Idem confirmatur a poſteriori. Ponamus alterum propalaſſe, quæ nobis nocua ſunt. Factum alterius nobis repræſentamus tanquam nobis malum (§. 565). Nemo vero non novit iſtiuſmodi factum eſſe odii cauſam, ita ut vel amorem in odium convertere poſſit.

Si rem curatius examines, omni fere in caſu quod nobis diſplicet in altero, nobis repræſentamus tanquam nobis noxium, quatenus ſcilicet id malum judicamus reſpectu noſtri, quod tædium nobis creat.

§. 677.

Odium eſt affectus, qui oritur ex eo, quod quid in altero obſervamus, quod nobis diſplicet, ſeu ſi quid in altero nobis repræſentamus tanquam malum, præſertim reſpectu noſtri.

Definitio realis odii.

Definitionis hujus realis, quæ excitationem odii declarat, veritas patet ex propoſitionibus proxime præcedentibus. Patet etiam ex eo, quod odium opponatur amori: id quod ex collatione definitionum realium odii atque amoris innoteſcit. Equidem dubium oriri poterat ex definitione *Carteſiana*, de qua mox dicemus diſertius, an repræſentatio ejus, quod in altero obſervamus, tanquam mali fieri debeat reſpectu noſtri: enimvero propoſitiones præcedentes contrarium loquuntur, præſertim ſi ad ea reſpicias, quæ ad eas confirmandas a poſteriori in medium adducuntur.

§. 678.

Definitio odii tam nominalis, quam realis uſui loquendi conformis. Definitionem realem ex nominali deduximus. Quamobrem ſi una earum fuerit uſui loquendi conformis, etiam altera eidem conformis eſſe debet, & ſi quis unam earum admittit, is alteram etiam admittere tenetur. *Carteſius* loc. cit. (*not.* §. 649) odium definit per affectum, qui oritur, ſi quid nobis repræſentatur ut malum reſpectu noſtri. Hæc definitio, ſi conſideretur ut propoſitio, non habet quod a veritate aberrat (§. 676): reſtrictio tamen cum non in omni caſu obtineat (§. 674. 675), adæquata definitio non eſt, niſi dicas id, quod nobis diſplicet, vel quod ut malum nobis repræſentatur reſpectu ipſius ſubjecti, cui ineſt, vel aliorum hominum a nobis diverſorum, repræſentari in eo tanquam nobis noxium, quod nobis ſimus conſcii tædii ex eo percepti. Quodſi definitionem *Carteſii* hoc modo ſalves, quemadmodum ſalvari poteſt; nihil eſt quod in ea reprehendas,

Significatus odii nunc uſui loquendi confor-mis.

ſed cum definitione reali, quam nos ex nominali deduximus, prorſus convenit (§.677). Atque adeo definitio noſtra nominalis odii non contrariatur ſignificatui, quem vocabulo tribuit *Carteſius*. In ſuperioribus evicimus (§.653), definitionem nominalem amoris, quam dedimus, eſſe notioni amoris conformem, quam *Ariſtoteles* dedit. Quoniam notio odii notioni amoris oppoſita eſt, & noſtra quoque hinc odii definitio nominalis definitioni amoris nominali oppoſita (§.633.661); hæc quoque a mente *Ariſtotelis* aliena eſſe nequit. Amare *Ariſtoteli* eſt velle alicui, quæ bona arbitramur, illius, non noſtri cauſa. Quare odiſſe eidem idem eſſe debet ac velle alicui, quæ mala arbitramur, illius, non noſtri cauſa. *Velle* in affectuum doctrina denotat actum appetitus ſenſitivi, quemadmodum jam ſupra (§.653) monuimus. Ex noſtra odii definitione neceſſaria conſequentia deduximus, quod, qui alterum odit, ejus tædium appetat (§.669), eique tædium creare ſtudeat (§.671). Enimvero cum ea mala judicemus alteri, quæ tædium eidem creant (§.613); noſtræ definitioni odii conveniens eſt, ut ea appetamus, quæ mala alteri arbitramur, ipſius cauſa, eademque efficere ſtudeamus. Notio igitur noſtra odii cum notione *Ariſtotelica* conſentit. Odii notionem non explicat *Goclenius* noſter in Lexico: cum tamen amorem explicet per actum voluntatis, hoc eſt, appetitus ſenſitivi elicitum, quo alicui bonum volumus; odium ipſi eſſe debet actus voluntatis elicitus, quo alicui malum volumus. Notio *Gocleniana* convenit cum *Ariſtotelica*. Quoniam itaque oſtendimus, *Ariſtotelicam* cum noſtra conſentire; hoc ipſo palam eſt, quod etiam *Gocleniana* cum noſtra conſentire debeat (§.223 *Ontol.*). Ceterum hic quoque mutatis mutandis repetenda ſunt, quæ de reſtrictione *Carteſiana* in definitione amoris ſupra (§.653) annotata ſunt. Denique perinde ut ſupra (*loc. cit.*), ex eo quoque colligitur, definitionem odii eſſe notioni communi conformem, quod, quæ inde a priori deduximus, eadem ſunt cum iis, quæ vulgo ex odio profecta agnoſcunt omnes.

Non difficile foret cum iis, quæ a nobis demonſtrata ſunt, conciliare aliorum philoſophorum definitiones: ſed operæ pretium non exiſtimamus tantum operæ impendere rei ſatis manifeſtæ.

§. 679.

Odium rerum inanimatarum & animalium.

Si in re inanimata, vel etiam in animantibus quidpiam deprehendimus, quod nobis tædium creat, ſeu unde tædium percipimus; rem iſtam, ſeu animal iſtud odimus pro gradu tædii percepti. Si enim in re ſive inanimata, ſive animata quid deprehendimus, quod nobis plurimum tædii affert; ea nobis multum diſplicet (§.242). Enimvero cum affectus ex ideis confuſis oriatur (§.605); inter res inanimatas, quæ nullius infelicitatis capaces ſunt, & animantia bruta, quæ ejuſdem capacia apparent (§.637), non diſtinguimus (§.39). Quamobrem cum odium oriatur ex eo, quod quid in altero obſervamus, quod nobis diſplicet (§.974); odium quoque oriri debet, ſi quid

ſi quid in re inanimata, vel in animali bruto obſervamus, quod nobis diſplicet, conſequenter quod nobis tædio eſt (§.542).

Quod vero odium majus, vel minus ſit pro diverſo gradu tædii, quod ex re iſta, vel animali percipimus, eodem prorſus modo oſtenditur, quo idem de amore evicimus (§.654), ut adeo non opus ſit id denuo de odio demonſtrari.

Idem etiam confirmatur a poſteriori. Nos res inanimatas & animantia bruta odio proſequi, in confeſſo eſt apud omnes, nec facile erit quiſquam, cui non exempla clariſſima ſuggerat experientia domeſtica. Ponamus Titium inter ſtrepitum non poſſe conſervare attentionem & canem vicini eſſe ipſi latratu moleſtum. Quando eundem conſpicit in platea, ſe ita eum odiſſe affirmat, ut ſclopeto a quodam corpus ejus trajici vellet, ne amplius attentionem turbare poſſet. Similiter diſplicere deprehendimus nobis animal brutum propter formam ac inde odium adverſus ipſum concipi, perinde ac adverſus hominem, cujus forma diſplicet, ſiquidem formæ pulchritudinem in bonorum numerum, deformitatem in malorum numerum referimus. Quamobrem cavendum, ne ab uno objecto ad alterum argumentemur: neque enim omnibus eadem diſplicent, nec ſi qua diſplicent, in eodem diſplicent gradu.

Carteſius definitionem ſuam odii generaliter concepit, ut etiam ad res inanimatas applicari poſſit.

§. 680.

Si rem inanimatam odimus, ad ejus imperfectionem promovendum, imo ad ipſius quoque deſtructionem proni ſumus. Si quem enim odimus, animum diſpoſitum habemus ad tædium eidem creandum (§.671), conſequenter ad ipſum, vel ſtatum ejus imperfectiorem reddendum (§.518). Quamobrem ſi opinione ejus, qui rem inanimatam odit, eadem imperfectionis cujuſdam, aut ſaltem deſtructionis fuerit capax; ad eam promovendum pronus eſt, qui rem iſtam odio proſequitur.

Effectus odii rei inanimatæ.

Idem confirmatur a poſteriori. Si nobis diſplicet imago propter diſſimilitudinem, eam adeo odimus, ut ex conſpectu noſtro eam tolli jubeamus, imo ut nimio odio adducti arrepto cultro eam prorſus diſſecemus, aut feralibus flammis tradamus. Germanis peculiaris phraſis eſt, qua hoc odium exprimunt, & qua tam de rebus inanimatis, quam hominibus ac animantibus brutis utuntur. Dicimus enim: *Ich bin dieſer Sache, oder der Perſon, dem Thiere ſo gram, das ich es nicht vor augen leiden kan.*

In genere notandum eſt, linguam nobis vernaculam vocabulis ac loquendi formulis abundare, ut ad ſingula, quæ de anima noſtra obſervantur, apte ac perſpicue exprimenda nunquam deſit dictio. Quodſi quædam occurrunt vulgo non obſervata, quæ tamen pura dictione exprimi jubentur; terminos aptos componere licet ex vocabulis obviis, quæ juxta ipſas leges etymologicas ſignificatum inſinuant, ut nomina rebus ſuis conveniant. Patet id ex operibus noſtris philoſophicis Germanico idiomate editis, ubi terminos maxime barbaros Scholaſticorum, quæ aures latinas maxime offendunt, dictione Germanica pura reddidimus, quæ nihil continet, quod nauſeam moveat puritati linguæ Germanicæ adſuetis.

Unde

Digitized by Google

Unde ſæpius me monuiſſe memini, quod, ſi a lingua Græca diſceſſeris, non ſit inter linguas ceteras, quæ ad philoſophandum adeo apta videtur, ac quæ nobis vernacula eſt. Et hinc accidit, ut homines illiterati ſcripta noſtra legentes ſolidam philoſophiæ doctrinam ſibi comparent tanto quidem ſucceſſu, ut in conflictu cum viris eruditis palmam reportent, eoſque doceant, quæ ipſi perperam intelligunt.

§. 681.

Odii brutorũ effectus. *Si animantia bruta odimus, ad eorum tædia ac imperfectionem promovendam, voluptatem vero impediendam proni ſumus.* Quoniam animantia bruta, ſi non omnia, ſaltem pleraque voluptatis ac tædii capacia judicamus, ſi vero alterum odio proſequimur, tædia eidem creare, ac præterea voluptate quo minus perfundatur, impedire ſtudemus (§. 671); ubi animantia bruta odimus, iiſdem quoque tædia creare, quæ opinione noſtra in ea cadunt, ac voluptatem, qua perfundi poſſe videntur, impedire debemus (§. 118 *Ontol.*). Quodſi animantia bruta inſtar rerum inanimatarum conſideremus, non attento tædio, nec attenta voluptate, quæ in eadem cadere videntur; odium eorum idem eſſe debet, quod rerum inanimatarum (§. 118 *Ontol.*). Enimvero ſi res inanimatas odimus, imperfectionem earum, quæ opinione noſtra in eas cadit, promovere ſtudemus, imo in earum deſtructionem ferimur (§. 680). Ergo ſi animantia bruta & res inanimatæ pari jure a nobis cenſentur, imperfectionem quoque illorum promovere ſtudemus, ac in eorum imperfectionem ferimur, ubi odio ea proſequimur. Idem etiam ſequitur ex priori. Etenim ſi animantia bruta, quæ odimus, tædii capacia ac doloris judicamus; eis tædia creare ſtudemus *per demonſtrata*. Enimvero cum nobis conſtet, tædium in ſenſu imperfectionis conſiſtere (§. 518); eorum quoque imperfectionem, quæ opinione noſtra in ea cadit, ſive intrinſeca fuerit, ſive extrinſeca, promovere ſtudemus.

Idem confirmatur a poſteriori. Exempla clariſſima omnium præbent canes, quorum ſi quis oſor fuerit, eos ferit, vel in eos invehitur quoties conſpicit, nec aliam reddit rationem, niſi quod adeo oderit, ut conſpectum eorum ferre non poſſit. Imo videas gaudio exultantes ac in cachinnum effuſos, ſi quis illis ægre facit quocunque modo, eumque inſtigantes, qui hoc facit. Ex adverſo ægre ferentes audies, quod quis de iis ornandis cogitet, vel cibos præbeat delicatos. Palam igitur eſt eos, qui animantia bruta oderunt, ipſis tædia creare, quæ opinione ſua in ea cadunt, ac eorum imperfectionem ſive extrinſecam, ſive intrinſecam promovere, ſi qua opinione eorum in ea cadit. Communiſſima vero ſunt exempla, quod odio adducti animantia quædam deſtruamus, ſi ea ideo oderimus, quod nobis noxia experiamur, vel ſaltem exiſtimemus.

Ex hactenus evictis deduci poteſt definitio odii rerum inanimatarum ac animalium brutorum, quam ideo ſubjungere lubet.

§. 682.

Odii rerum ina- *Odium rerum inanimatarum* eſt diſpoſitio animæ ad tædium ex iis percipien-

...matarum ac animantium brutorum definitio.

piendum. *Quod ſi quis animantia bruta iiſdem æquiparat*, quatenus ſcilicet conſiderat non tanquam tædii capacia, ſed tanquam ea, unde tædium percipi poteſt; *odium eorum idem eſt*, *quod rerum inanimatarum*: id quod inde colligitur, quod res inanimatæ cum animantibus brutis in hoc caſu ſub eodem veluti genere comprehendantur, ſcilicet ſub genere entium, quæ tædii nullius capacia ſunt, ita tamen comparata, ut ex iis percipiatur tædium. *Quodſi* vero *eadem animantia bruta hominibus æquiparentur*; *odium eorum idem eſt*, *qui hominum*: quod denuo inde colligitur, quod homines & animantia bruta veluti ſub eodem genere contineantur, ſcilicet ſub genere entium, quæ tædii capacia ſunt, ſimulque ita comparata, ut ex iis tædium percipi poſſit.

Ex definitione præſente liquet, quænam differentia intercedat inter odium rerum inanimatarum, atque hominum. Nimirum ratione ſubjecti, cujus animus odio imbuitur, differentia foret nulla, niſi aliqua ratione objecti intercederet. Etenim ſi res inanimatæ tædii forent capaces, ut & ipſæmet eodem affici poſſent; odium rerum omnium idem foret, qui hominum, ſeu eodem odio proſequeremur res ceteras omnes, quo hominem nobis inviſum proſequimur. Quoniam vero res inanimatæ tædii incapaces deprehenduntur, odium non tendere poteſt niſi ad ſtatum deſtructionis, vel quod reſpectu ejus, qui odio in ipſas flagrat, æquipollet, ad ſtatum abſentiæ, ſeu remotionis e conſpectu. Ex definitione hac odii rerum inanimatarum ratio redditur eorum omnium, quæ homines hoc odio impulſi faciunt.

§. 683.

Amoris ac odii repugnantia.

Idem ſimul in unius hominis animo amorem ac odium ejuſdem objecti eodem tempore excitare nequit, *ſeu impoſſibile eſt*, *ut idem objectum eodem tempore eadem de cauſa ſimul amemus ac oderimus*. Si enim Titius amat objectum A, amor ex eo oritur, quod quid in eodem obſervat, quod ſibi placet (*§.* 649), ſeu unde voluptatem percipit (§. 657), veluti C. Quodſi idem objectum A, eadem de cauſa, ſimul eodem tempore odio proſequi debet; idem C, quod enti A ineſt, diſplicere eidem debet, & quidem eodem reſpectu, quo placet (§ 677). Enimvero impoſſibile eſt ut idem C eodem tempore eidem ſimul placeat & diſpliceat, hoc eſt, non placeat (§. 542). Ergo impoſſibile eſt ut idem objectum A eadem de cauſa ſimul animo Titii & amorem, & odium ingeneret.

In exemplis propoſitionis præſentis veritas manifeſtiſſima eſt. Si Titius Mevium amat ob fidelitatem ſingularem; impoſſibile eſt ut eum ſimul ob eandem fidelitatem odio proſequatur. Similiter ſi Titius Sempronium oderit ob deformitatem; impoſſibile eſt ut eundem ſimul ob eandem amet. Ceterum determinationes, ob quas repugnantia odii & amoris in præſente propoſitione admittitur, probe notandæ ſunt, ne inſtantiæ afferantur ad rhombum non facientes.

§. 684.

Amoris ac odii in oppoſitū mutatio.

Si quod antea nobis placebat in altero, *nunc diſplicet*, *vel quod antea nobis in altero repræſentabamus tanquam bonum*, *nunc nobis tanquam malum repræſentamus*; *quem antea amabamus*, *nunc ex eadem cauſa odimus*, *& contra*. Si quid enim nobis placet in altero, vel ſi nobis quid in eo repræſentamus tanquam bonum; amorem erga eum concipimus (§. 649). Enimvero ſi idem nobis poſtea in altero diſplicet, vel ſi idem nobis repræſentamus tan-

quam

cur eum oderimus, nil obſtat. In caſu igitur priori eum amamus, in poſteriori odimus. Animus igitur ſimul diſpoſitus eſſe debet ad amorem ac odium, ita ut vel actus amoris, vel odii ſequatur, prouti vel illius, vel hujus cauſa ponitur.

Idem quoque confirmatur a poſteriori. Audies enim haud raro eos, qui odio proſequuntur alios, affirmantes, quod ipſos alias ament, hac tamen de cauſa amare minime poſſint.

Maximi momenti eſt propoſitio præſens, ſiquidem actiones hominum, quæ ſibi mutuo contrariari videntur, inter ſe conciliare, vel etiam eaſdem præſentire volueris.

§. 686.

Amor ac odium quando ſe mutuo extinguant.

Quodſi amor plurimum ſuperet odium, vel odium plurimum ſuperet amorem; in caſu priori odium, in poſteriori amor prorſus evaneſcit. Etenim ſi amor plurimum ſuperet odium, multo vehementius tædium alterius averſamur (§. 651), quam appetimus (§. 669), conſequenter averſatio tædii, amoris effectus (886 *Ontol.*), prævalere debet. Quodſi ergo ſæpius in conflictu prævalet amor, hujus in poſterum memores ubi cauſa odii nobis occurrit (§. 117); ad eam non amplius attendimus, attentionem omnem cauſa amoris in ſe trahente (§. 238). Odium igitur tandem evaneſcit.

Simili prorſus modo oſtenditur, amorem evaneſcere in eo caſu, in quo odium amorem plurimum ſuperat.

A poſteriori idem patet in iis caſibus, ubi alios initio amamus, vel odimus, poſtquam autem multa nobis cum ipſis conſuetudo interceſſit, eos tandem odimus, vel amamus, odio adverſus amorem, amore adverſus odium prævalente. Ponamus Titium odiſſe Mevium ob deformitatem, ubi primo eundem conſpicit: nunquam fieri poterit, ut ob eandem ipſum amet, cum deformitatem in malorum numerum referat, formæ pulchritudine delectatus. Ponamus Mevium excellere arte poetica & eadem mire delectari Titium. Impenſe Mevium a Titio amari debere palam eſt. Quoniam cauſa odii non magni momenti eſt, talis autem reſpectu Titii eſſe debet cauſa amoris; quin amor odium plurimum ſuperet nemo non videt. Videmus vero Titium amare Mevium ac odii poſthac nullius ſibi conſcium eſſe. Evaneſcit igitur odium, dum ab amore plurimum ſuperatur. Titium jam non mutaſſe ſententiam ſuam, inde apparet, quod alios adhuc ob deformitatem oderit, & quæſitus cur Mevium non oderit reſpondeat, aliam hic ſubeſſe rationem, ſcilicet quod arte poetica excellat. Dum itaque cauſam amoris tanquam odii abſentis allegat, etſi hujus cauſa ponatur; haud obſcure apparet amorem adverſus odium prævalentem impedire, quo minus hoc oriatur, cumque odium ante invaſiſſet animum ejus, odium amore extinguitur, ſeu hoc continuo creſcente continuo decreſcit, donec tandem prorſus evaneſcat.

Fœcundiſſimum hoc principium eſt in Moralibus, ubi de actionibus hominum ferendum eſt judicium: ac inprimis ad talia reſpiciendum eſt in Arte conjectandi hominum mores,

res, ſiquidem ex actionibus externis ſtatum animi internum hariolari volueris. Difficilis ſane deprehenditur ars iſta, quod theoria ſtatus interioris animæ humanæ ignoretur, ad quam hæc de affectibus theoremata pertinent.

§. 687.

Commiſerationis definitio. Triſtitia ex alterius infelicitate percepta dicitur *Commiſeratio*. Et quoniam triſtitia in prædominio tædii inſigni conſiſtit (§. 619); tædium quodcunque ex infelicitate alterius perceptum *Commiſerationis* nomine venit.

Nihil in hoc obtinet ſingulare, quod etiam tædium affectu iſto comprehendatur, qui in ejus prædominio inſigni potiſſimum conſiſtit. Etenim a quovis tædii gradu naſcitur affectus, ut adeo exiguus quidam ejuſdem gradus exprimat ſtatum tædii naſcentis. Ideo etiam idem obſervavimus in definitionibus amoris (§. 633) atque odii (§. 661).

§. 688.

Fons Commiſerationis. Quoniam qui alterum amat, ex ejus tædio ipſemet tædium percipit, ac ideo contriſtatur, quod alter triſtis ſit (§. 642), conſequenter tædium ex infelicitate alterius capit, ac ob eam contriſtatur (§. 639): *qui alterum amat, ejuſdem quoque commiſeratur* (§. 687).

Hinc etiam videas, commiſerationem eſſe tanto majorem, quanto major fuerit amor: id quod ex ipſis amoris ac commiſerationis notionibus facile oſtenditur, niſi per ſe ſatis manifeſtum a nemine in dubium vocaretur.

§. 689.

Defectus commiſerationis. *Si quis alterum non amat, nec ejuſdem commiſeratur*. Quodſi enim alterum non amat, nec animus diſpoſitus eſt ad voluptatem ex alterius felicitate (§. 633)), conſequenter voluptate, capiendam (§. 638). Igitur nec diſpoſitus eſt ad percipiendum tædium ex ejus tædio (§. 644), adeoque nec tædium percipit ex ejuſdem infelicitate (§. 639). Ejuſdem igitur non commiſeratur (§. 687).

Nihil ſane frequentius eſt, quam ut indifferente animo vel ipſimet ſimus, vel alios eſſe experiamur in eos, qui miſeri ſunt, ut aliena miſeria nos prorſus non tangat, vel alios. Quodſi in rationem hujus indifferentiæ inquiſiveris, nullum in te affectum amoris in miſeros iſtos deprehendes, ac alii, qui eodem ſunt animo, idem de ſe affirmare audies. Defectum hunc amoris indicaturi ajunt vulgo, ſe eos non odiſſe, cum nulla adſit odii cauſa. Malunt enim homines profiteri ſe ab odio, quam amore vacuum habere animum. Quodſi vero ulterius inſtas ac ex iis quæris, an non ament eum, quem miſerum intuentur; reſpondent ſeſe quidem affirmare non poſſe, quod ſingularem quandam animi propenſionem erga ipſum in ſe ſentiant, ne minimum tamen odium adverſus eundem in animo ſuo alere. Hoc ipſo ſatis aperte defectum amoris confitentur, qui eundem defectu odii excuſare ſolent.

Propoſitionem hanc non poſſe converti, ex ſequente patet.

§. 690.

Defectus commiſerationis. *Si quis alterum odit, ejus non commiſeratur*. Qui enim alterum odit, ex ejus tædio voluptatem percipit ac ideo gaudet, quod alter triſtitia afficitur

citur (§. 664), imo tædia ipſi creanda appetit (§. 669), ac ipſemet tædia eidem creare ſtudet (§. 671). Quare cum impoſſibile ſit, ut ex alterius tædio, eodem reſpectu, ſimul & tædium, & voluptatem percipiamus (§. 511. 518); qui alterum odit, ex alterius tædio tædium percipere nequit, nec contriſtari poteſt, quod alter contriſtetur. Ejus adeo non commiſeratur (§. 687).

Caſus præſens plurimum differt a præcedente, etſi utrobique idem ſit prædicatum. Etenim in præcedente abeſt ratio commiſerationis, ut ea non poſita nec ipſa poni poſſit: in præſente autem adeſt impedimentum, quod obſtat quo minus poni poſſit. Differentia hæc magnum momentum habet in praxi. Etenim ſi commiſeratio in priori caſu excitanda; ingenerandus animo eſt amor erga miſerum, cujus miſeriam, ſeu infelicitatem intuetur is, quem ad commiſerationem perducere volueris. At in caſu poſteriori non oritur commiſeratio, niſi & odium tollatur, & hoc ſublato amor gignatur. Facilius adeo in caſu priori ad commiſerationem perducitur, qui ab ea alienus eſt, quam in poſteriori.

§. 691.

Signum odii ac amoris deficientis.

Si quis alterius non commiſeratur, aut eum odit, aut non amat, etſi non oderit. Si quis enim alterius non commiſeratur, ex alterius infelicitate tædium nullum percipit, nec ideo contriſtatur, quod alter infelix ſit, ſeu miſer (§. 687), adeoque eum non amat (§. 642). Enimvero qui ex alterius infelicitate tædium nullum percipit, nec ideo contriſtatur, quod alter infelix ſit; ex ejuſdem infelicitate voluptatem percipere, ac ideo gaudere poteſt, quod alter ſit infelix, ſeu miſer: id quod per ſe patet. Quodſi ergo hic caſus obtineat, eum, qui miſer eſt, odit (§. 665).

Patet ex demonſtratione propoſitionis præſentis, ſtatum animi differre in duobus ſubjectis, ſi commiſerationis defectus vel ex odio, vel ex defectu amoris proficiſcitur. Quodſi odium celatur intra pectus abſconditum latens, extus non ſemper apparet.

§. 692.

Amoris ſignum.

Si quis alterius commiſeratur, eum amat. Si quis enim alterius commiſeratur, ex ejus infelicitate (§. 687), conſequenter ex ejus tædio (§. 639), tædium ipſemet percipit, vel prorſus propterea contriſtatur. Eum igitur amat (§. 643).

Eſt adeo commiſeratio ſignum infallibile amoris (§. 952 *Ontol.*). Me autem non monente patet, commiſerationem eſſe debere ſinceram, non ſimulatam: id quod in omni caſu ſimili obſervandum.

§. 693.

Effectus commiſerationis.

Si quis alterius commiſeratur, is eum malo, quo affligitur, indignum judicat. Qui enim alterius commiſeratur, is eum amat (§. 692), conſequenter tædium ejus averſatur (§. 651), ac ab eo idem avertere ſtudet (§. 652): quoniam igitur per ſe patet, quod eum malo indignum judicare debeat, quod averſatur, vel quod ab eodem avertere ſtudet; ſi quis alterius commiſeratur, eum malo, quo affligitur, indignum judicare debet.

Confirmatur idem a poſteriori. Nihil enim communius eſt verbis commiſerantium, quibus afflictos tantum malum non promeruiſſe pronuntiant, quo premuntur.

Digitized

§. 694.

Commiſerationis cauſa.

Si quis alterum indignum exiſtimat malo, quo affligitur; ejuſdem commiſeratur. Etenim ſi alterum indignum exiſtimat malo, quo affligitur; idem utique averſatur ac, ſi per ſe ſtaret, averteret, conſequenter bonum alterius appetit, adeoque & voluptatem (§.558). Eum igitur amat (650), adeoque & ejus commiſeratur (§.688).

Experimur idem in nobis, quoties afflicti commiſeramur. Haud obſcure enim obſervamus affectum commiſerationis præcedere judicium de malo, quo affligitur alter, modo non ex conſuetudine oriatur commiſeratio, ut in tantillo temporis ſpatio quæ contingant, diſtinguere a ſe invicem non valeamus. Neque enim commiſeramur alterius, niſi malo, quo affligitur, nobis perſpecto. Malum vero alterius nos non tangit, niſi eo in caſu, quo alterum tale quid non promeruiſſe exiſtimamus: per ſe enim patet, quod commiſerationi non ſit locus in caſu oppoſito, quando alterum dignum judicamus malo, quo afficitur. In tertio caſu, quando ſcilicet alterum neque dignum, neque indignum judicamus malo, quo afficitur; nos indifferente eſſe animo, nec aliena curare, experimur.

Ex propoſitione præſente patet, quandonam commiſeratio in nobis excitetur, modo ad eam diſpoſitus ſit animus. Diſponitur autem ad eandem per amorem (§. 688. 692), quo abſente commiſerationi locus non eſt, niſi ſimulatæ. Sed cum ſimulata nobis nihil negotii eſt.

§. 695.

Commiſerationis definitio realis.

Commiſeratio oritur, ſi alterum indignum judicamus malo, quo affligitur. Patet definitionis veritas per propoſitiones præcedentes (§.693.694).

Quodſi forte deſideres in definitione hac commiſerationis reali non exprimi amorem, quo tamen abſente eam oriri non poſſe modo pronuntiavimus, ſcrupulus facile eximitur. Etenim fieri non poteſt, ut alterum indignum judices malo, quo affligitur, niſi eundem ames. Si enim alterum oderis, judicabis utique dignum malo, quo premitur: ſi nec ames, nec oderis, malum alterius attentione tua indignum exiſtimabis, neque adeo judicium de eodem feres, tua ſcilicet ſponte, ſed idem ſuſpendes. Inprimis autem tenendum eſt judicia hic non præſupponi, quæ ex principiis rationis diſtincte colliguntur; ſed quæ ex notionibus confuſis oriuntur (§. 605).

§. 696.

Significatus vocabuli commiſerationis num uſui loquendi conformis.

Definitio tam nominalis, quam realis commiſerationis ſignificatui recepto ac communi uſui loquendi conformis. Quoniam definitio realis ex nominali deducta fuit, quemadmodum ex antecedentibus (§. 687 & ſeqq.) palam eſt; quod de una oſtenditur, de altera etiam valet. Sunt qui vocabulo miſericordiæ, quam commiſerationis uti malunt. Nos autem vocabulo commiſerationis utimur, quod hodie inter philoſophos *Carteſianos* receptum, & quod vulgo hac voce utimur, eademque reddimus vocabulum Germanicum *Mittleiden*, quod citra omnem controverſiam affectum illum exprimit, cum quo nobis jam negotium eſt. Vocabulum *Miſericordiæ* reſervamus virtuti, cujus comes eſt affectus ille, quando appetitus ſenſitivus cum rationali conſpirat. Atque id denuo conveniens eſt ſermoni Germanico, in quo virtus

Digitized by Google

virtus illa ***Barmhertzigkeit*** appellatur: vocabulum autem hoc Germanicum per Latinum *miſericordia* vertere ſolemus. Jam ***Goclenius*** in Lexico miſericordiam definit per alienæ miſeriæ in corde noſtro ſympathiam, qua utique, ſi poſſumus, ſubvenire compellimur. Per vocabulum ſympathiæ clariſſime indigitat, quod in hoc affectu idem ſit animi ſtatus, qui eſt alterius miſeria laborantis. Jam qui miſeria affligitur, triſtis eſt, aut minimum tædio afficitur. Ergo qui miſericors eſt, ſeu noſtra phraſi alterius commiſeratur, triſtis eſt, propterea quod alter contriſtatur, ac tædio afficitur, propterea quod alter eodem afficitur; tædium nempe percipit ex miſeria alterius, ac ob eandem, ſi ingens fuerit, contriſtatur. Definitio adeo miſericordiæ ***Gocleniana*** convenit cum noſtra nominali (§.687), niſi quod addatur, quod hoc affectu impellamur ſubvenire alteri, ſi poſſumus: id quod ex definitione exulare atque demonſtrari debet. Adducit idem ***Goclenius*** aliam ex ***Damaſceno*** definitionem, quod ſcilicet miſericordia, ſeu commiſeratio ſit triſtitia in alienis malis: quam cum noſtra prorſus eandem eſſe ſatis ſuperque apparet. Imo quam porro ſubjicit ***Goclenius***, quod ſit ægritudo animi ob alienarum miſeriarum ſenſum, ea non minus cum noſtra definitione nominali conſpirat. Ægritudo animi enim opponitur voluptati, atque adeo tædii ſynonymon eſt, quod ubi prædominatur inſigniter, in triſtitiam abit (§.619). Perinde igitur eſt ac ſi commiſeratio definiretur per triſtitiam, quæ ex alienis miſeriis oritur, vel per tædium, quod ex alienis miſeriis, quas nobis repræſentamus, percipimus. Quodſi quis hic non perſpiciat conſenſum cum definitione noſtra, in re manifeſta cœcutire debet. Miſeria non aliud hic denotat, quam quod nos infelicitatis nomine indigitamus, vocabulo miſeriæ diverſum parumper ſignificatum tribuentes, quem explicare non eſt hujus loci. ***Carteſius*** in Tractatu de paſſionibus animæ part.2.art.62, commiſerationem definit per affectum, quem excitat malum, ſi ejus alterum indignum exiſtimamus: id quod cum definitione reali, quam ex nominali collegimus, prorſus concidit (§.695). Quod commiſerationem tribuamus ei, quem triſtem videmus ob miſeriam alterius, vel ægritudine animi laborare comperimur, quod alterum triſtem, vel miſeria laborantem experitur: in caſu autem oppoſito eandem denegemus ei, qui alterius miſeria non tangitur; nemo non novit. Abunde igitur conſtat, noſtram commiſerationis notionem eſſe & recepto inter philoſophos ſignificatui, ac communi loquendi uſui conformem.

Operæ pretium eſt oſtendere, quod definitiones noſtræ affectuum ſignificatui inter philoſophos recepto, ac communi uſui loquendi ſint conformes, propterea quod doctrina affectuum utemur longe plurimum in Moralibus, non autem ignoramus eos, quibus imbecile eſt judicium, ſibi perſuadere a communi loquendi uſu recedi, ſiquidem diſtincta notione explicentur, quæ confuſæ ipſorum notioni inſunt, identitatem diſtinctæ atque confuſæ non perſpicientes. Experta loquimur citra ullius injuriam, nominato nemine, cum plures nominari poſſent, quorum non ignotum eſt in orbe erudito nomen.

§.697.

§. 697.

Effectus commiſerationis. ***Qui alterius commiſeratur, ad ejus tædia ac triſtitiam minuendum pronus eſt.*** Etenim qui alterius commiſeratur, eum amat (§. 692). Ergo tædium ejus averſatur (§. 651), imo ab eo avertere ſtudet (§. 652), adeoque pronus eſſe debet ad tædia alterius, conſequenter & triſtitiam (§. 619), leniendum, ſeu imminuendum.

Patet idem experientia, qua docemur, nos conſolari miſeros, ubi eorum commiſeramur, ut dolores, quibus affliguntur, reddamus tolerabiliores, ac ægritudinem animi, qua laborant, leniamus.

§. 698.

Effectus alius. Quoniam proni ſumus ad tædia ac triſtitiam eorum minuendum, quorum commiſeramur (§. 697), nec eſt in nobis quod actum impediat, ubi idem in poteſtate noſtra poſitum deprehendimus; ***eos, quorum commiſeramur, a malo, quod ipſis tædia creat ac triſtitiam cauſatur, vel dolorem, liberare ſtudemus, ſi poſſumus.*** Patet idem a poſteriori, quatenus conſtat nos miſericordia compelli ad ſubveniendum miſeris, ſi poſſumus, ut adeo *Goclenius*, quemadmodum paulo ante monuimus (§. 696), hunc commiſerationis effectum definitioni ejus adjecerit.

Propoſitio præſens reſpondet notioni communi, ut nemine repugnante definire Commiſerationem liceat per affectum, quo compellimur ſubvenire miſeris, ſi poſſumus, modo addatur, quod liberationem ex miſeria, vel imminutionem tædii, triſtitiæ atque doloris intendamus tanquam finem, ſeu quod agamus ipſius miſeri gratia. Neque enim ignorant, qui in actionibus hominum ſcrutandis acuti ſunt, poſſe nos quoque ambitione, vel odio in alios homines compelli ad miſeris ſubveniendum, ut famæ noſtræ conſulamus laudem miſericordiæ appetentes, vel ut aliis ægre faciamus, qui miſerum hunc hominem ab omnibus deſtitui mallent auxiliis. Ceterum ex præſente quoque propoſitione patet, cur *Lipſius* hunc affectum compellet affectum liberantem, quod nempe tendit ad liberationem miſeri a miſeria, qua affligitur.

§. 699.

Effectus adhuc alius. ***Qui alterius commiſeratur, ab iis abſtinet, quæ eidem tædia creare, vel eum triſtitia afficere poterant.*** Qui alterius commiſeratur, ad ejus tædia ac triſtitiam minuendum pronus eſt (§. 697), imo a malo, quod tædia, triſtitiam atque dolorem cauſatur, ſi poteſt, liberare ſtudet (§. 698). Impoſſibile igitur eſt, ut ipſemet eidem ſciens ac volens tædia creet, vel eundem triſtitia afficiat (§. 28 *Ontol.*), conſequenter ab iis abſtinere debet, quæ eidem tædia creare, vel eundem triſtitia afficere poterant.

Idem clariſſime patet a poſteriori. Videmus enim homines celare eos, quorum commiſerantur, ea omnia, quæ tædia ipſis creare, eoſque triſtitia afficere poterant, hanc reddentes rationem, quod eos triſtitia afficere nolint, vel ubi jam triſtes ſunt, quod ipſorum triſtitiam augere nolint. Imo ad iram concitati, ubi ad animum redeunt, & a malo alteri inferendo abſtinent, affirmant nolle ſeſe alteri inferre malum, quod ipſimet inde percipiant dolorem, vel contriſtentur.

Hinc *Lipſius* commiſerationem vocat affectum parcentem. An vero eadem, quod ille facit, definiri poſſit per affectum liberantem ac parcentem, altioris eſt indaginis, nec id

ſine

Digitized by Google

ſine ambagibus oſtendi poteſt: demonſtrandum enim eſt, ex eo, quod compellamur liberare alterum ac eidem parcere, deduci poſſe definitionem noſtram ſive nominalem, ſive realem. Patebit autem id tum demum fieri poſſe, ubi ſumitur utrumque fieri ſolius miſeri gratia.

§. 700.

Qui ad alterius tædia ac triſtitiam minuendum pronus eſt, vel a malo, quod ipſi tædia creat, ac triſtitiam, vel dolorem cauſatur, ſi poteſt, liberare ſtudet, vel etiam ab iis abſtinet, quæ eidem tædia creare, vel triſtitiam cauſari poterant, alterius, non ſui, aut tertii gratia; is ejuſdem commiſeratur. Etenim ſi ad alterius tædia ac triſtitiam minuendum pronus eſt, alterius, non ſui, aut tertii cujuſdam gratia; is tædia ac triſtitiam alterius averſatur, quatenus ſunt tædia alterius: quod per ſe patet. Ea igitur ſibi repræſentat tanquam mala (§. 586), conſequenter cum affectus ex confuſa mali repræſentatione oriantur (§. 605), ex iis tanto majus tædium percipit, quanto majora exiſtimantur tædia alterius (§. 613). Enimvero qui ex alterius infelicitate, conſequenter ex tædiis alterius (§. 639), tædium percipit; is alterius commiſeratur (§. 687). Quamobrem qui ad alterius tædia ac triſtitiam minuendum pronus eſt; is ejuſdem commiſeratur, ſiquidem id fiat, ipſius, non ſui, aut tertii gratia.

Signum commiſerationis.

Quoniam vero jam porro patet, qui ad alterius tædia ac triſtitiam minuendum pronus eſt, alterius, non ſui, aut tertii gratia; eum quoque a malo, quod alteri tædium creat, ac triſtitiam, vel dolorem cauſatur, ſi poteſt, alterum liberare ſtudere, ipſius, non ſui, aut tertii cujuſdam gratia. Igitur hoc ipſo evidens eſt, quod ejus quoque commiſeretur, quem a malo, ſi poteſt, liberare ſtudet, quod eidem tædia creat, vel triſtitiam aut dolorem cauſatur, ipſius quidem, non ſui, aut alterius gratia.

Non abſimili modo liquet, quod etiam alterius commiſeretur, qui ab iis abſtinet, quæ eidem tædia creare, vel eundem triſtitia afficere poterant, modo id fiat, alterius, non ſui, aut tertii cujuſdam gratia.

Poterat quoque propoſitio præſens brevius ita oſtendi. Qui ad alterius tædia ac triſtitiam minuendam pronus eſt, ipſius quidem, non ſui, aut alterius gratia; is alterum indignum judicare debet tædiis ac triſtitia, quibus affligitur: id quod per ſe patet. Ejuſdem igitur commiſeratur (§. 694).

Hinc vero porro fluit ut ante, commiſerationi locum eſſe etiam in caſibus ceteris propoſitionis præſentis.

A poſteriori etiam veritas propoſitionis innoteſcit. Nemo enim non agnoſcit, eum alterius commiſerari, qui ad ipſum a malo, quo affligitur, liberandum tendit, ſi triſtitia non infucata prodit id fieri, ipſius, non ſui, aut tertii cujuſdam gratia, propterea quod unuſquiſque in ſe affectum commiſerationis experitur, ubi non ſine triſtitia miſero ſuccurrit. Si vero quis animo minime triſti ſuccurrit inopi, ejuſque miſeriam ſublevare ſtudet;

det;

Digitized by Google

det; tum ſaltem acutiores & qui a præcipitandis judiciis procul ſunt remoti inde colligunt, quod non ex commiſeratione procedant actiones ejuſdem. Non tamen negandum eſt propoſitionem præſentem eſſe ex earum genere, quæ evidentius a priori agnoſcuntur, quam a poſteriori: propterea quod a poſteriori ob latentem quandam determinationem, veluti quod hic miſero ſuccurratur, ipſius miſeri gratia, dubitatur num idem valeat in omni caſu, an vero ſingulare quidpiam ſubſit cur in præſente ſuccedat. In confirmandis adeo iſtiuſmodi propoſitionibus a poſteriori, reſpiciendum ſimul eſt ad probationem a priori, ut ita nebula, ſi qua ſupereſt, diſpellatur.

Ex iis, quæ modo diximus de propoſitione præſente aliiſque ſimilibus a poſteriori confirmandis, apparet neceſſitas connubii rationis atque experientiæ, cum alias vix fieri poſſit, ut propoſitionem a poſteriori confirmandam rite determines, vel etiam ex iis, quæ obſervari poſſunt, alterum univerſalitatis convincas. Quamobrem ut iis, quæ a poſteriori de anima innoteſcunt, lucem affunderemus, quæque experientia magiſtra addiſcuntur, latius paterent; propoſitionum quoque rationes ex aliis anterioribus reddidimus, quæ in Pſychologia empirica a poſteriori hauriendæ ſunt.

§. 701.

Animalium quando commiſeremur.

Si animalia doloris capacia exiſtimamus atque triſtitiæ, eaque amamus; eorundem quoque commiſeramur. Etenim ſi animalia doloris ac triſtitiæ capacia exiſtimamus; ea hominibus quoad præſens negotium æquiparamus, cum nec hominem hic aliter nobis repræſentemus, quam ſubjectum doloris ac triſtitiæ capax. Enimvero ſi hominem amemus, ejus commiſeramur (§. 688). Ergo etiam ſi animalia amamus, eorum commiſerari debemus, ubi ea tanquam doloris atque triſtitiæ capacia exiſtimamus.

Idem a poſteriori patet, idque clariſſime omnium exemplo fœminarum, quæ catellos amant. Quodſi enim his vulnus quoddam infligatur, eorum perinde commiſerantur, ac ſi homini, quem impenſe amant, id mali accidiſſet. Cum eos dolore affici exiſtiment, contriſtantur verbiſque affectum produnt, quo commoventur: imo ad opem iiſdem ferendam pronæ ſunt, nec ab iis abſtinent, quæ ad dolores leniendos & vulnus ſanandum faciunt. Imo qui animalia omnia, quæ hominibus noxia non ſunt, amore quodam univerſali complectuntur, qualis eſt eorum, qui omne humanum genus amore proſequuntur, ad benefaciendum ſingulis proni, ad nemini ægre faciendum apti, niſi ad iram ipſorum opinione juſtam provocati fuerint; illos triſtitia commoveri videas, ſi quid mali ipſorum opinione acciderit animali cuicunque, quo ipſi tædium ac dolor creatur.

Non mirum, ſi animalium brutorum perinde ac hominum commiſeremur, cum hominum non commiſeremur quatenus homines ſunt, ſed quatenus dolore ac triſtitia anguntur atque a nobis amantur: quod utrumque etiam in brutis communi ſaltem opinione locum habere conſtat, ſit ita quod *Carteſiani* bruta in meras machinas convertentes aliter ſentiant. Non obſtat eorum theoria, ut cum affectus ex confuſis ideis oriantur, ipſi ut et exempli loco eſſe poſſint, ubi de propoſitione præſente confirmanda agitur.

§. 702.

Commiſerationum locū

Si res inanimatæ, quas amamus, deſtruuntur, vel quomodocunque deteriorantur; earum quaſi commiſeramur. Si enim res inanimatas amamus, at-

tes

Digitized by Google

mus diſpoſitus eſt ad voluptatem ex ipſis percipiendam (§. 657), conſequenter ex earum deſtructione ac deterioratione tædium percipiendum (§. 644. 637), imo ad triſtitiam ob utramque (§. 619). Quamobrem cum ejus commiſeremur, ex cujus infelicitate tædium capimus, vel ob cujus infelicitatem triſtitia afficimur (§. 687), in rebus autem inanimatis, in quas tædia ac triſtitia non cadunt, infelicitatis loco ſit earum deſtructio ac deterioratio (§. 637); rerum inanimatarum, quas amamus, quaſi commiſeramur, ubi deſtruuntur, vel quomodocunque deteriorantur. *habeat circa res inanimatas.*

Idem etiam ſic oſtenditur. Si rem inanimatam amamus, ex ea voluptatem percipimus (§. 657), adeoque indignam quaſi judicamus, quæ deſtruatur, vel deterioretur, cum tunc non amplius voluptatem ex ea haurire queamus. Enimvero ſi quem indignum judicamus malo, quo affligitur, ejus commiſeramur (§. 695). Ergo ſi res inanimata, quam amamus, deſtruitur, aut quomodocunque deterioratur; ejus quaſi commiſeramur.

Confirmatur etiam propoſitio præſens a poſteriori. Ponamus enim aliquem amare imaginem, quæ eſt alterius, non ſua. Quodſi nævum quendam contrahat caſu quodam; perinde nos miſeret ejus ac ſi homini cuidam, quem amamus, mali quidpiam accidiſſet. Unde etiam audias affirmantes, quod tanta afficiantur triſtitia ob ſiniſtrum imaginis caſum, quanta non afficerentur, ſi vel filio ſuo mali quidpiam accidiſſet. Lugent caſum ſiniſtrum imaginis eodem modo, quo fata amici ſiniſtra lugere ſolemus. Exempla etiam præbent vaſa aliena fragilia, quæ amamus ſive ob pulchritudinem, ſive ob raritatem, ubi franguntur. Pertinet huc, quod ſæpius homines ſuam erga res inanimatas commiſerationem iiſdem verbis teſtentur, quibus utuntur, quando eandem erga homines exprimunt.

Affectus ex ideis confuſis oriuntur (§. 605), in quibus res animatas ab inanimatis non diſtinguimus quoad rationem commiſerationis, ut adeo, dum talia rebus inanimatis accidere obſervamus, quæ homini mala exiſtimamus, poni poſſit commiſerationis ratio ſufficiens, conſequenter & ipſa commiſeratio (§. 118 *Ontol.*). Adeſt nempe utrobique idea mali non noſtri, adeoque alieni; adeſt amor ejus rei, in qua nobis malum iſtud repræſentamus. Adeſt igitur commiſerationis ratio ſufficiens (§. 688).

§. 703.

Ex dictis apparet, quo ſenſu ***rerum inanimatarum commiſerari*** dicamur. Eſt nempe *Commiſeratio*, quæ homini tribuitur, reſpectu rerum inanimatarum, triſtitia ob deſtructionem, vel deteriorationem rei, opinione noſtra deſtructionis, vel deteriorationis indignæ. *Commiſeratio rerum inanimatarum.*

Commiſeratio oritur, ſi alterum indignum judicamus malo, quo affligitur (§. 695). Malum aliud rebus inanimatis accidere nequit, quam ſi deteriorentur vel quoad ſubſtantiam, vel quoad uſum, aut prorſus deſtruantur (§. 565): ſolenne nimirum eſt hominibus, quamdiu imaginationi litant, de rebus inanimatis non ſecus judicare ac de animatis. Deteriorantur autem res quoad uſum, ſi ad viliorem transferuntur, cum nobiliori ab opifice deſtinentur. Quodſi ergo judicamus, res mereri ut conſerventur integræ, nec deteriorentur, ac indignas eſſe uſu ignobiliori, cui aliæ viliores adhiberi poſſunt: ea utique adſunt, quæ ad commiſerationem excitandam ſufficiunt.

Digitized by Google

§. 704.

Commiſeratio erga bruta.

Quodſi quis animantia bruta rebus inanimatis æquiparet, quatenus ſcilicet non conſiderantur tanquam tædii capacia, ſed tanquam ea, quibus mali quidpiam accidere poteſt, vel quod deteriorentur ſive quoad ſubſtantiam, ſive quoad uſum, vel quod prorſus deſtruantur; *commiſeratio erga ea eadem eſt*, *quæ erga res inanimatas ſeſe exerit*: id quod inde patet, quod tunc animalia bruta inſtar rerum inanimatarum nobis repræſentemus. *Quodſi* vero eadem *animantia bruta hominibus æquiparantur*, quatenus ſcilicet exiſtimamus ea perinde ac homines malo, quod ipſis accidit, affligi ac dolore torqueri; *commiſeratio eadem eſt*, *qua erga homines utimur*, id quod denuo inde patet, quod tunc bruta animantia inſtar hominum nobis repræſentemus, quatenus ad hunc affectum ſufficit.

Singulis hiſce experientia conſentanea eſt, modo ad ea, quæ inter homines quotidie accidunt, attentionem afferas, nec indigna judices, quæ expendantur, generalibus, quæ iſtis inſunt, ſolerter abſtractis.

§. 705.

Invidiæ definitio.

Triſtitia ex alterius felicitate percepta dicitur *Invidia*. Et quoniam triſtitia in prædominio tædii inſigni conſiſtit (§. 619); tædium quodcunque ex felicitate alterius perceptum Invidiæ nomine venit.

Quæ ſupra ad definitionem commiſerationis annotavimus, etiam huc trahenda ſunt.

§. 706.

Fons invidiæ.

Si quis alterum odit, *ei felicitatem invidet*. Etenim ſi alterum odit, ex ejus voluptate, conſequenter felicitate (§. 638), tædium percipit, imo contriſtatur, quod alter gaudet (§. 667). Quare cum triſtitia, vel tædium ex alterius felicitate perceptum ſit invidia (§. 705); qui alterum odit, ei felicitatem invidet.

Idem confirmatur a poſteriori. Ponamus enim Titium odio proſequi Mevium, ipſique narrari, quod is matrimonium cum virgine divite contraxerit. Ecquis eſt, qui neſciat hanc narrationem tædio fore Titio, imo eundem prorſus contriſtatum iri, quod ejus opinione adeo felix ſit Mevius? Tum vero invidet Mevio tantam felicitatem, atque adeo evidens eſt, Mevio invideri a Titio felicitatem, quod eum odio proſequatur. Et ſane videmus tanto majorem eſſe ſolere invidiam, quanto majus odium eſt, quod adverſus alterum concepimus.

§. 707.

Ulterius expenditur.

Qui alterum odit, *ea*, *quæ bona exiſtimat*, *alteri invidet*. Qui enim alterum odit, is ei felicitatem invidet (§. 706), conſequenter voluptatem omnem (§. 638). Quamobrem cum quid tanto majus bonum videatur, quanto major eſt voluptas, quæ ex eo percipitur (§. 612); qui alterum odit, ei bonum promiſcue omne invidet, quod ſcilicet tale eſt opinione ejus, qui odio proſequitur alterum (§. 605).

Quæ ad confirmandam propoſitionem præcedentem in medium adducta fuerunt,

Digitized by Google

fuerunt, ad præſentem quoque trahenda ſunt. Quod enim ad felicitatem alterius referimus, idem bonum eſſe opinione noſtra nemo non novit. Et ſane quis eſt, qui matrimonium cum virgine divite non referat in numeru-: bonorum, ſi felicem exiſtimat eum, qui iſtiuſmodi matrimonium contrahit?

Affectus omnes ſequuntur opinionem ejus, quem invadunt. Idem igitur in invidia quoque obtinere debet.

§. 708.

Defectus invidiæ.

Si quis alterum non odit, is nec eidem invidet, quæ bona exiſtimat. Quodſi enim alterum non odit, nec animus ejus diſpoſitus ad percipiendum tædium, ſeu triſtitiam ex alterius voluptate (§. 661), adeoque nec tædium ſeu triſtitiam percipit ex alterius felicitate (§. 638), neque etiam ex iis, quæ bona exiſtimat (§. 613); conſequenter ei non invidet, quæ bona exiſtimat (§. 705).

Idem confirmatur a poſteriori. Quodſi enim invidiam cuidam objicias, ſe excuſat hoc nomine, quod neſciat, eccur alteri invidere debeat ſua bona, cum nullo in ipſum odio laboret. Abſentiæ adeo odii tribuit defectum invidiæ, propterea quod unuſquiſque in ſe experitur, ubi vacuum ab odio habuerit animum, eundem quoque invidia nulla tangi, quam odii continuo comitem alias eſſe novit.

§. 709.

Abſentia invidiæ.

Si quis alterum amat, is ei non invidet, quæ exiſtimat bona. Qui enim alterum amat, is ex ejus voluptate voluptatem percipit, ac ideo gaudet, quod gaudet alter, ubi idem fuerit de objecto gaudii judicium (§. 640), imo voluptatem ejus appetit (§. 650), eandemque eidem creare ſtudet (§. 652). Quamobrem cum impoſſibile ſit, ut ex alterius voluptate eodem reſpectu ſimul & tædium, & voluptas percipiatur (§. 511. 518); qui alterum amat, ex ejus voluptate, conſequenter felicitate (§. 638), tædium percipere nequit, multo minus ob eandem triſtitia afficitur (§. 619). Non igitur invidia laborat (§. 705), neque adeo invidet alteri, quæ bona exiſtimat.

Differt caſus præſens a præcedente. Etenim in præcedente tantummodo deficit invidiæ ratio ſufficiens; in præſente adeſt impedimentum, quo minus invidia oriatur. Differentia hæc magnum momentum habet in praxi: id quod ex iis intelligitur, quæ paulo ſuperius in caſu ſimili (*not.* §. 690) annotata ſunt.

§. 710.

Signum amoris ac odii deficientis.

Si quis alteri non invidet, quæ exiſtimat bona; is eum aut amat, aut non odit. Si quis enim alteri non invidet, quæ exiſtimat bona; ex ejus felicitate tædium nullum percipit, ac multo minus ob eandem contriſtatur (§. 705), conſequenter nec tædium percipit ex voluptate alterius (§. 638), adeoque eum non odit (§. 668).

Enimvero fieri poteſt ut, qui ex alterius felicitate tædium nullum percipit, ex eadem voluptatem percipiat. Quoniam igitur is, cui ita diſpo-

ſitus eſt animus, alterum amat (§. 633); ſi caſus iſte obtinet, quando quis alteri non invidet, quæ exiſtimat bona, is eum amat.

Patet ex demonſtratione propoſitionis præſentis ſtatum indifferentiæ obtinere reſpectu invidiæ in eo caſu, quo quis alterum non odit, nec tamen amat; in duobus autem ſubjectis differre ſtatum animæ, ſi invidiæ abſentia, vel odii abſentia, vel amoris præſentia oritur.

§. 711.

Odii ſignum. *Si quis alteri invidet, quæ bona exiſtimat; eum odit.* Si quis enim alteri invidet, quæ bona exiſtimat; is ex felicitate alterius (§. 705), conſequenter ex voluptate ejuſdem (§. 638), tædium percipit. Eum igitur odit (§. 668).

Eſt adeo odii ſignum invidia (§. 952 *Ontol.*), quam abſque odio dari impoſſibile.

§. 712.

Effectus invidiæ. *Si quis alteri invidet, quæ bona exiſtimat; is eum bono, quo potitus eſt, indignum judicat.* Qui enim alteri invidet, quæ bona exiſtimat; is eum odit (§. 711), adeoque voluptatem ejus averſatur (§. 670), ac quo minus ea perfundatur animus ejus, impedire ſtudet (§. 671). Eum igitur bono, quo potitus eſt, vel quod poſſidet, indignum judicat (§. 558).

Idem confirmatur a poſteriori. Nihil enim communius eſt verbis hominum invidia erga alios laborantium, quibus alios bonum, quo potiti ſunt, non promeruiſſe pronuntiant, eos eodem indignos judicantes.

Sane ſi dignos judicarent bono alios, quod iiſdem contigit, minime contriſtari poſſent ex eo, quod alteri bene ſit.

§. 713.

Invidiæ cauſa. *Si quis alterum bono, quo potitus eſt, vel fruitur, indignum judicat; invidia oritur.* Si quis enim alterum bono, quo potitus eſt, vel fruitur, indignum exiſtimat; is omnino bonum, quatenus alterius eſt, averſatur, ac ſi per ſe ſtaret averteret, conſequenter malum alterius appetit, adeoque & tædium (§. 613), atque triſtitiam (§. 619). Eum igitur odit (§. 669. 672), adeoque & invidet bona, quibus potitur, vel fruitur (§. 707).

Experimur idem in nobis, quoties invidia oritur. Haud obſcure enim obſervamus, affectum invidiæ præcedere judicium de bono, quo potitur, vel fruitur alter, & nos quidem alterum indignum exiſtimare bono iſto. Sane non invidemus alteri bonum, quod non cognoſcimus, vel non agnoſcimus, nec expendimus, utrum eodem dignus ſit, nec ne. Hinc audias verba, quæ invidia extorquet, hominem iſtum non eſſe dignum tanto bono. Imo ſi quis invidiam excuſat, non aliam allegat rationem quam quod indignus ſit bono, quo potitur, vel fruitur, atque hanc indignitatem probaturus bonum exaggerat, perſonam vero ejus, ad quam pertinet, extenuat, imo vituperat. Haud obſcure vero hinc ſimul liquet, quod invidiam præcedat odium. Etenim diſplicet nobis bonum in altero, non uno ex capite: id quod in præſenti non inquirimus. Ergo ex eo, quod diſplicet, naſcitur odium (§. 677). Hinc vero ſequitur triſtitia, vel tædium, quod ex alterius bono percipitur, adeoque odium gignit invidiam (§. 706),

mediante

Digitized by Google

mediante quidem judicio de indignitate perſonæ. Nimirum odium nos impellit ad averſandum bonum alterius, quatenus alterius eſt (§.670), tanto magis, quanto majori voluptati hoc ipſi eſſe exiſtimamus (§.612). Quoniam itaque ita compellimur ad judicium, quod malum ſit alterum potiri, vel frui hoc bono (§.582), conſequenter ad judicium de indignitate ipſius, neque enim malum exiſtimamus alterum potiri, vel frui bono, niſi quatenus eum indignum judicamus, qui eodem potiatur, vel fruatur: ea ſingula in ſe experitur, qui in caſu naſcentis invidiæ animum ad ſemetipſum advertit, nec eo deſtituitur acumine, quod ad talia pervidenda requiritur.

Ex propoſitione præſente diſcimus, quandonam in nobis invidia oriatur, & quænam ad eam excitandam prærequirantur. Non perſequimur jam ea, quæ hinc pendent, cum in Moralibus uberius de hiſce futurus ſit dicendi locus.

§. 714.

Invidiæ definitio realis.

Invidia oritur, ſi alterum indignum judicamus bono, quo potitur, vel fruitur. Patet definitionis veritas per propoſitiones præcedentes (§.712.713).

Quodſi forte deſideres in definitione hac invidiæ reali non exprimi odium, quod tamen veluti parens invidiæ eſt, quemadmodum ex iis clariſſime perſpicitur, quæ ad confirmandam propoſitionem præcedentem a poſteriori in medium adduximus, principiis noſtris in anterioribus ſtabilitis prorſus conſentanea; ſcrupulus eodem modo eximitur, quo ſupra (*not.* §. 695) ſimilem in caſu ſimili exemimus. Nimirum ex iis ipſis, quæ ad propoſitionem præcedentem dicta ſunt, patet fieri non poſſe ut alterum indignum judices bono, quo potitur, vel fruitur, niſi quatenus eum odiſti. Quodſi excipias fieri haud raro ſolere, ut etiam alteri invideamus bonum, quo potitur, vel fruitur, etſi eundem amemus; difficultas hæc, etſi primo intuitu haud levis videatur, facillime tamen tollitur. Conſtat enim nos eandem perſonam ex diverſa cauſa amare poſſe, ac odiſſe, prouti ea, cum quibus nobis negotii eſt, vel ad cauſam amoris, vel odii referuntur.

§. 715.

Significatus vocabuli invidiæ num uſui loquendi conformis.

Definitio tam nominalis, quam realis invidiæ, ſignificatui recepto ac communi uſui loquendi conformis. Definitionem realem deduximus ex nominali, quemadmodum & in theoria ceterorum affectuum factum eſt, ac in ſequentibus a nobis fiet. Quamobrem & hic, & in ſequentibus palam eſt, definitionem nominalem uſui loquendi conformem eſſe debere, ſi realis eidem convenit, & ex adverſo realem abhorrere ab eadem non poſſe, ſi nominalis ipſi reſpondet. Id hic repetiiſſe ſufficiat, ne præter neceſſitatem repetendum ſit, quod ſemel dictum vel aliquoties memoria retineri poteſt, ut ubivis nobis ſuccurrat, quando ejuſdem meminiſſe debemus. *Matthias Martinius* in Lexico philologico ex *Perotto* allegat, quod invidere proprie ſit ex alicujus rebus ſecundis dolore affici. Facile apparet dolorem hic non ſumi proprio in ſignificatu, quo corpori tribuitur, nec animæ competit niſi ejus reſpectu (§. 539); ſed in ſenſu improprio, quatenus animæ tribuitur independenter a damno quodam corpori illato. Nihil ergo aliud vocabulo iſto denotari poteſt quam voluptatis oppoſitum, quod nos tædii nomine inſignivimus (*not.* §. 518), & in cujus prædominio inſigni triſtitia conſiſtit (§. 619). Perinde igitur eſt ac ſi *Perottus* aſſereret, quod

Digitized by Google

quod invidiæ proprie ſit ex alicujus rebus ſecundis tædio ac triſtitia affici. Atque hoc pacto invidia erit triſtitia, vel tædium ex alterius rebus ſecundis perceptum. Enimvero quis eſt qui neſciat res ſecundas referri ad felicitatem hominis, cum eæ dicantur, quæ voluptatem homini creant & ex quibus gaudio afficitur, conſequenter quæ hominem vel felicem reddunt, vel ſaltem felicem reddere exiſtimantur (§. 636)? Juxta ***Perottum*** itaque invidere proprie idem eſt, ac ex alterius felicitate triſtitia, vel tædio affici: id quod cum definitione noſtra nominali prorſus conſentit. Nec ab ea alienus eſt ***Priſcianus***, qui invidere idem eſſe affirmat, ac non ferre alterum bene agentem videre. Bene agere nimirum, rebus ſecundis uti, & felicem eſſe, eundem hominis ſtatum denotant. Qui vero ferre nequit, quod alterum rebus ſecundis uti, vel felicem eſſe videat, ita ut quaſi ægre fiat oculis, ſi in felicitatem alterius convertantur; is utique ex eadem tædio, vel triſtitia afficitur. *Cicero*, obſervante *Manutio*, invidentiam appellat, quod nobis invidia eſt, eaque dolorem ex alienis bonis denotari idem *Manutius* monet: id quod cum noſtra definitione nominali prorſus convenire per antecedentia manifeſtum. Auctores iſti, qui literas humaniores excoluere ac in eo ſtudiorum genere celebritatem nominis ſunt conſecuti, non alias habuere notiones, quam quæ communi uſui loquendi reſpondent, & vi rationum etymologicarum ſignificatum vocabulorum ad communem uſum loquendi aptare ſolent. Quamobrem ex dictis abunde patet, definitionem noſtram invidiæ nominalem communi uſui loquendi apprime convenire. *Carteſius* in Tractatu de paſſionibus animæ part. 2. art. 62, definitionem realem invidiæ condit, quod ſcilicet oriatur ex eo, quod alterum indignum judicemus bono, quod ipſi præſens eſt, vel quod certo extiturum exiſtimamus, ut veluti jam præſens nobis idem repræſentemus. Definitio igitur *Carteſii* realis eadem eſt cum ea, quam nos ex nominali noſtra deduximus (§. 713). Quamobrem cum uſu loquendi communi non minus, quam cum nobis conſentit *Carteſius*.

Diximus *Ciceronem* affectum, de quo nobis ſermo eſt, invidentiam appellare. Rationem reddit *Manutius*, quod in definiendis animi morbis (per quos affectus intelligit) anceps invidiæ vocabulum vitare voluerit, quippe quod deſignet non modo dolorem ex alienis bonis, verum etiam infamiam ex adverſa fama, & publicam pravitatis alicujus opinionem, ut adeo nonnulli invidiam quoque pro odio ſumi exiſtimaverint. Enimvero cum nos vocabulum invidiæ nunquam uſuri ſimus niſi in eo ſignificatu, quem ipſi vi definitionis vindicavimus, nobis ambiguitas vocabuli parum obſtat. Quænam vero inter odium ac invidiam agnatio intercedat, ex antea demonſtratis abunde patet.

§. 716.

Effectus invidiæ. *Qui alteri bonum, quo fruitur, aut quod eſt conferendum, invidet; is pronus eſt ad eum bono illo privandum, aut quo minus hoc obtineat impediendum.* Si quis enim alteri invidet bonum, quo fruitur; is eum eodem indignum judicat (§. 712), conſequenter mallet eundem bono iſto deſtitui. Quamobrem ſi poteſt lubens conferet, quod ad eum bono iſto privandum facere poteſt, adeoque ad id pronus eſt.

Similiter

Digitized by Google

Similiter ſi quis alteri invidet bonum, quod eidem conferendum; cum indignum judicat, cui id conferatur (§. 712), conſequenter mavult, ut idem non obtineat. Quamobrem pronus eſt ad impediendum, ſi poteſt, quo minus id obtineat alter.

Confirmatur idem a poſteriori. Ponamus Mevium invidere Titio ſponſam divitem: ecquis neſcit, eum convitia congerere in Titium ac propalare famæ ipſius adverſa, quæcunque noverit, imo quæ de ipſo novit in malam partem vertere, ne quicquam eorum prætermittat, quæ ad ſponſalia diſſolvenda facere poſſe videntur? Quicquid ſit, ſi vel maxime inanis ſit omnis ejus conatus, ab eo tamen non abſtinet, ne deſit voluntas, etſi deſint vires. Atque hoc ipſo omnium clariſſime perſpicitur, quomodo invidia nos efficiat pronos ad privandum alios bono, quo fruuntur, vel quo potiti ſunt. Ponamus Titium ſponſalia nondum celebraſſe, ſed demum ambire. Quodſi Mevius invideat eidem ſponſam, quam ambit, perinde ac in caſu anteriori ſparget rumores Titio adverſos, ut ſæpiſſime nec a calumniis ſibi temperet, præſertim ubi difficulter impediri poſſe exiſtimat, ne ſponſa petita Titio maneat. Exempla, quibus propoſitionis præſentis veritas confirmatur, notiora ſunt, quam ut plura coacervari opus ſit. Id tantummodo notandum venit, variari nocendi ſtudium pro diverſitate hominum, ita ut nunc majus, nunc minus ex invidia procedat: cujus quidem differentiæ ratio in caſu ſingulari haud difficulter datur, modo præter affectuum theoriam habitus quoque morales fuerint perſpecti.

Habitus iſtos morales explicabimus ſuo tempore in Ethica. Et theoria verioris Ethicæ cum Pſychologia empirica conjungenda, ubi rationem reddere volueris diverſitatis, quæ in hominum opinionibus & appetitibus circa idem objectum obtinet.

§. 717.

Qui alterum bono, quo fruitur, privare ſtudet, vel impedire conatur, quo minus bono quodam fruatur, ipſius quidem, non ſui, aut tertii cujuſdam gratia; is alterum aut odit, aut ei bona, quæ exiſtimat, invidet. Qui enim alterum privare ſtudet bono, quo fruitur, ipſius quidem, non ſui, aut tertii cujuſdam gratia; is id vel ideo facit, quod ferre nequeat voluptatem, quam inde percipit qui eodem fruitur, vel quod novit, eum ex jactura boni tædium, imo triſtitiam percepturum, utque hoc fiat, maxime velit. Quodſi voluptatem ferre nequit, quam ex bono, quo fruitur, percipit alter; is ſibi repræſentare debet tanquam malum, quod alter voluptate fruatur, vel prorſus gaudeat (§. 583), conſequenter ex voluptate ejuſdem tædium tanto majus percipere debet, quanto magis ſibi videtur malum, quod alter voluptate fruatur, vel gaudeat. Quoniam igitur ex alterius felicitate tædium, vel triſtitiam percipit (§. 638); quæ bona exiſtimat ei invidet (§. 705). Quodſi quis maxime velit, ut alter ex jactura boni, quo fruitur, tædium, vel triſtitiam percipiat; is ſibi repræſentare debet tanquam bonum, quod alter tædio, vel triſtitia affligatur (§. 579), conſequenter ex

Signum odii ac invidiæ.

ſer ex tædio ac triſtitia alterius tanto majorem percipere debet voluptatem, quanto magis ſibi videtur bonum, ut alter tædio ac triſtitia afficiatur (*§. 612*). Quoniam igitur ex alterius infelicitate voluptatem percipit (*§. 639*); eum odit (§. *661*). Patet igitur, qui alterum bono, quo fruitur, privare ſtudet, eum vel odiſſe alterum, vel eidem invidere quæ exiſtimat bona.

Quodſi quis impedire conetur, quo minus alter potiatur bono, quod conſequi ſtudet, vel quo mactandus videtur; eodem prorſus, quo ante, modo oſtenditur, quod alterum vel oderit, vel ei, quæ bona exiſtimat, invideat.

Hos duos caſus cum non ſatis vulgo diſtinguant ex notionibus confuſis de rebus judicantes, invidiæ tribuere ſolent, quod odio erat tribuendum, imo ex adverſo ſubinde odio tribuunt, quod invidiæ tribui debebat. Non igitur inconſultum eſt, ut eadem accuratius diſtinguamus.

§. 718.

Invidiæ ſignum. *Qui alterum bono, quo fruitur, privare ſtudet, vel impedire conatur, quo minus bono quodam potiatur, quod ferre non poſſit voluptatem, quam alter inde percipit; is alteri invidet quæ bona exiſtimat.* Demonſtratio jam actu continetur in ea præcedentis.

Confirmatur idem a poſteriori. Ponamus enim Mevium ſponſalia celebrare cum virgine divite, ac Titium omnem movere lapidem, ut ea impediat, hanc reddens rationem, quod Mevius indignus ſit tantis divitiis, & exaggerans vitæ futuræ rationem, tanquam inconvenientem iſtiuſmodi perſonæ, qualis ſit Mevius. Nemo non inde colligit invidiam Titii adverſus Mevium, citra omnem hæſitationem affirmans, inſidias a Titio ſtrui Mevio ex mera invidia.

Probe notandum, dum propoſitiones a poſteriori confirmamus, nos ſæpius non aliud intendere quam ut oſtendamus, eas eſſe notionibus communibus conſentientes, adeoque iu iiſdem diſtincte explicari, quæ vulgo confuſe percipiuntur, ut amplior ac certior notionum communium evadat uſus.

§. 719.

Odii ſignum. *Si quis alterum bono, quo fruitur, privare, vel quo minus eodem potiatur; impedire ſtudet, ut ipſi ægre fiat; is eum odit.* Demonſtratio propoſitionis præſentis jam actu continetur in demonſtratione anterioris (*§. 717*).

Confirmatur eadem a poſteriori. Ponamus eundem caſum, quo ad propoſitionem præcedentem illuſtrandum ac confirmandum uſi ſumus, ſcilicet, quod Mevius cum virgine divite ſponſalia contrahere intendat. Ponamus porro Titium id quovis modo impedire conari, ac hunc exultantem prædicere tædia in Mevium ex eo redundatura, quod conſilia ſua irrita experiatur. Evidens omnino eſt, eum ſatis palam prodere animum ad voluptatem ex alterius tædio ac triſtitia percipiendam diſpoſitum, conſequenter odium, quo adverſus Mevium flagrat (*§.665*). Nemo non exinde odium Titii adverſus Mevium colligit, hanc urgens rationem, quod

non

Digitized by Google

non alia intentione felicitati alterius obicem ponat, quam ut eidem ægre fiat. Ideo ſane affirmant unanimiter omnes, Titium ex mero odio fortunas Mevii evertere ſtudere.

Eædem actiones hominum ex diverſis fontibus profluere poſſunt. Ex motivis autem agnoſcitur, ex quonam fonte propullulent: id quod in Moralibus inprimis attendendum venit.

§. 720.

Si quis alterum dignum judicat bono, quo fruitur, aut quo potiri debet; is de eo gaudet. Quodſi enim quis alterum dignum judicat bono, quo fruitur, aut quo potiri debet; is bonum judicare debet, quod alter bono iſto fruatur, vel eodem potiri debeat (§.579). Ex hoc igitur bono tanto majorem percipere debet voluptatem, quanto magis ipſi videtur bonum, ut alter illo fruatur, vel potiatur (§.612). Quamobrem cum prædominium inſigne voluptatum gaudium ſit (§.614); ubi plurimum voluptatis percipit (qui caſus in doctrina affectuum ſupponitur), prorſus gaudet. Qui igitur alterum dignum judicat bono, quo fruitur, aut quo potiri debet; ex eodem gaudio afficitur. *Gaudii cauſa.*

Idem confirmatur a poſteriori. Ponamus Mevio collatum eſſe munus, quod ornare poteſt. Si eum dignum judicamus, quod ad hoc munus fuerit evectus; non alium affectum, ſi quis oritur, oriri experimur, quam gaudium: id quod his verbis exprimere ſolemus, quod nobis tanto gaudio id ſit, ac ſi ipſimet ad dignitatem aliquam evecti fuiſſemus, vel ipſimet ad munus iſtud promoti eſſemus.

Nullus igitur peculiaris affectus gignitur ex eo, quod alterum dignum judicamus bono, quod ipſi eſt; quemadmodum peculiaris quidam affectus oritur ex eo, quod alterum indignum judicamus bono, quo gaudet, ſcilicet invidia (§. 713).

§. 721.

Si quis alterum dignum judicat bono, quo fruitur, vel quo potiri debet; is eum amat. Quodſi enim quis alterum dignum judicat bono, quo fruitur, aut quo potiri debet, is ideo gaudet (§.720), conſequenter gaudet, quod alteri ſit materia gaudendi (§.624). Eum igitur amat (§.641). *Signum amoris.*

Liquet idem a poſteriori. Ponamus enim Mevium ſponſalia celebrare cum virgine divite & Titium eum impenſe amare. Gaudebit Titius inſigniter, non ſecus ac ſi ſibi ingens quoddam bonum oblatum fuiſſet. Quodſi quæſiveris, cur tantopere gaudeat, hanc inprimis reddet rationem, quod dignum judicet Mevium, cui tanta obtingat felicitas, nimius in recenſendis argumentis, quibus id adſtruat. Conſtat vero quod eundem amet ex ipſa amoris definitione (§.633). Ergo a poſteriori quoque colligitur, quod is alterum amet, qui eum dignum judicat bono, quo fruitur, aut quo potiri debet.

Probe notandum eſt, quando alterum dignum judicamus bono, quo fruitur, vel quo potitur, non ex rei veritate procedere judicia; ſed ea magis conſiſtere in approbatione ejus, quod fit. Probamus in caſu dato, quod fortuna faveat Mevio in ſponſalibus celebrandis ac

Digitized by Google

Mevium eum eſſe judicamus, cui favere debeat. Rationes, quæ nobis idem perſuadent, eædem ſunt, ob quas amorem oriri ſupra oſtendimus (§. 645 & ſeqq.).

§. 722.

Cauſa gaudii. *Si quis alterum dignum judicat malo, quo affligitur, vel quod ipſi imminet; is ideo gaudet, in eo ſcilicet caſu, quo affectus quidam oritur.* Si quis enim alterum dignum judicat malo, quo affligitur, vel quod ipſi imminet; is bonum judicat, quod alter malo affligatur (§. 579), conſequenter ex eo, quod alter malo affligitur, vel quod ipſi malum quoddam imminet, tanto majorem voluptatem capit, quo magis bonum judicat, ut alter eodem affligatur (§. 612), conſequenter in eo caſu, quo affectus oritur, gaudet (§. 614).

A poſteriori idem confirmatur inde quod, quando quis gaudio afficitur ex eo, quod alteri adverſi quid accidat, quæſitus cur gaudeat reſpondere ſoleat, mereri alterum, qui magis adhuc affligatur, recenſens rationes quibus ſibi perſuadet ac alteri ſe perſuadere poſſe exiſtimat, quod idem mereatur. Exempla quotidie obvia ſunt, ut ad eadem attentionem excitaſſe ſufficiat. Haud difficulter quod ad præcedentem propoſitionem attulimus, ita immutatur, ut ad præſentem quadret.

Non igitur peculiaris quidam affectus oritur ex eo, quod alterum dignum judicemus malo, quo affligitur, cum gaudium iſtud ad odium pertineat (§. 663); id quod ex propoſitione ſequente luculentius conſtat.

§. 723.

Signa odii. *Si quis alterum dignum judicat malo, quo affligitur, vel quod ipſi imminet, aut indignum exiſtimat bono, quo fruitur, vel quo potitur; is eum odit.* Quodſi enim alterum dignum judicat malo, quo affligitur, vel quod ipſi imminet; ideo gaudet (§. 722), conſequenter gaudet, quod alter habeat, cur triſtitia afficiatur (§. 623). Eum igitur odit (§. 665).

Si quis alterum indignum judicat bono, quo fruitur, vel quo potitur; is eum aut amat, aut odit, aut nec amat, nec odit. Ponamus, quod eum amet. Eidem igitur voluptatem creare ac tædium ab eo avertere ſtudebit (§. 652), conſequenter ei opem feret, ut bono, quod gaudendi materiam præbet (§. 624), potiatur, nec præſente privetur (§. 612). Impoſſibile igitur eſt, ut maxime velit eum bono, quo fruitur, privari, nec eundem bono, quod conſequi ſtudet, potiri, conſequenter ut eum indignum judicet bono, quo fruitur, vel quo potiri conatur (§. 28 *Ontol.*). Patet igitur, quod alterum amare nequeat, qui eum indignum judicat bono, quo fruitur, vel quo potitur.

Ponamus jam porro, eum, qui alterum indignum judicat bono, quo fruitur, vel quo potitur, ipſum nec amare, nec odiſſe. Quoniam alterum nec amat; nec odit, nec ex alterius felicitate, conſequenter voluptate (§. 638), adeoque eo, quod bonum alteri exiſtimat (§. 612), voluptatem capit, (§. 633), nec ex infelicitate, conſequenter tædio (§. 639),

adeoque

Digitized by Google

adeoque eo, quod malum alteri exiſtimat (§. 613), voluptate afficitur (§. 661). Animo igitur indifferente eſt erga alterum, nec bonum judicans, ut ipſi bene ſit, nec bonum exiſtimans, ut eidem ægre ſit (§. 612). Eum adeo indignum judicare nequit bono, quo fruitur, vel quo potitur. Atque ita patet, qui alterum nec odit, nec amat, eum indignum bono, quo fruitur, vel quo potitur, judicare non poſſe.

Quoniam itaque fieri nequit, ut, qui alterum indignum judicat bono, quo fruitur, vel quo potitur, eum amet, aut nec amet, nec oderit; neceſſe eſt ut eundem oderit.

Demonſtrationem poſteriorem prolixiorem priori evidentiæ gratia addidimus, cujus in rebus pſychologicis & moralibus maxime habenda ratio eſt, ut hoc nomine prolixiores ſæpius præferendæ ſint brevioribus.

§. 724.

Invidia ac odium cur ſe mutuo comitetur.

Quoniam invidia oritur, ſi quis alterum bono, quo fruitur, vel quo potitur, indignum judicat (§. 713), alterum vero is quoque odit (§. 723); *invidia ac odium individui comites ſunt.*

Patet idem jam ex ſuperioribus (§. 711), quod alterum oderit, qui ipſi invidet quæ bona exiſtimat.

§. 725.

Invidia adverſus animalia bruta.

Si quis animalis cujuſdam bruti ſtatum meliorem ſuo exiſtimat; is ei eundem invidet. Etenim qui ſtatum bruti comparat cum ſtatu ſuo, ac illum bonum, hunc malum exiſtimat, adeoque illum appetit, hunc averſatur (§. 579. 581), ut adeo ſibi potius convenire iſtiuſmodi ſtatum judicet, qui eſt animalis bruti; is utique tædium percipiet ex ſtatu animalis tanto majus, quanto magis malum judicat, quod bruto conveniat iſte ſtatus, ipſe vero eodem privetur (§. 613). Tædium adeo percipit ex voluptate, quam bruto tribuit, conſequenter ex ejus felicitate (§. 638), adeoque eandem ipſi invidet (§. 705).

Probatur idem a poſteriori. Ponamus enim homini inopi denegari eleemoſynam ab eo, qui canibus cibos devorandos objicit, quos ille cupediarum loco haberet. Nemo non novit, illum invidere canibus ſortem ſuam, ac invidiam iiſdem verbis teſtari, quibus eam erga homines prodere ſolemus.

Nemo ſtatum bruti ſuo meliorem judicat, niſi qui ſuo minime contentus eſt. Unde exempla, quibus præſens illuſtratur propoſitio, ab iis præſertim perſonis petuntur, quæ ſe miſeros exiſtimant. Per ſe autem patet, ſtatum bruti eum eſſe debere, ut non impoſſibile quis judicet ſe in eodem collocari, vel idem ſaltem tacite ſupponat. Et hic non ſemper reſpicimus ad ſtatum iſtum in ſingulari, ſed ſæpiſſime tantummodo in univerſali, ita ut ſimilem ſtatum, mutatis mutandis ſuum eſſe vellet, qualem alicui bruto convenire exiſtimat.

§. 726.

Invidiæ adverſus bruta cauſa.

Si quis brutum aliquod indignum judicat bono, quo opinione ſua fruitur; invidia adverſus ipſum oritur. Si quis enim brutum indignum judicat bono, quo opinione ſua fruitur; is maxime vult, ut eodem, ſi fieri poteſt, pri-

varetur, ſaltem mallet idem eodem carere. Malum igitur judicat, quod brutum eodem gaudeat (§. 586), conſequenter ex eo tanto majore tædio afficitur, quanto magis malum judicat, quod brutum eodem gaudeat (§.613). Tædium adeo percipit ex felicitate, quam bruto tribuit (§.638), conſequenter invidia adverſus ipſum corripitur (§.705).

Idem oſtenditur hoc modo. Si hominem indignum judicamus bono, quo fruitur, vel potitur; invidia adverſus ipſum oritur (§.713). Enimvero tum hominem non conſideramus tanquam hominem, hoc eſt, eum nobis non repræſentamus tanquam ens ratione præditum, qua maxime differt a bruto; ſed tanquam ens, quod fruitur, vel potitur eo, quod noſtra opinione ipſi bonum eſt, ſed quo tamen idem indignum exiſtimamus. Quamobrem cum id, quod bruto eſt, bonum exiſtimamus, ac idem eodem indignum judicamus; brutum eodem modo nobis repræſentamus, quo in caſu naſcentis invidiæ hominem nobis repræſentare ſolemus. Invidia igitur adverſus brutum naſci debet (§.118 *Ontol.*).

Confirmatur etiam a poſteriori. Obvia inprimis ſunt exempla in canibus, qui ſi lautis cibis paſcantur, iiſdem indigni judicantur a nonnullis. Qui vero ita ſentiunt, invidiam adverſus ipſos flagrantem in ſe experiuntur. Exempla alia in medium non adducimus, cum ſatis obvia ſint.

§. 727.

Quaſi invidia in res inanimatas.

Si quis in re inanimata quid deprehendit, quo eandem indignam exiſtimat; id eidem quaſi invidet. Quodſi enim quid in re inanimata deprehendimus, quo eandem indignam exiſtimamus; noſtra quidem opinione malum eſt, quod id eidem conveniat, conſequenter exinde tædium tanto majus percipimus, quo magis malum exiſtimatur, quod eidem ipſi inſit (§. 613). Quoniam igitur ex eo, quod bonum exiſtimat, idem tædium percipit, quia alteri ineſt; idem ei quaſi invidet (§.705).

Hanc quaſi invidiam cadere in homines experientia loquitur. Fluit ex eadem ſtudium privandi eo rem inanimatam, quo eam indignam judicamus, vel ubi id fieri non poteſt, ſaltem privandi voluntas: in quo quaſi invidia convenit cum vera invidia (§.716).

§. 728.

Invidia erga res inanimatas.

Ex dictis apparet, quomodo invidia erga res inanimatas oriatur, & quo ſenſu homini ea tribuatur. Eſt nempe *Invidia*, quæ homini tribuitur, erga res inanimatas triſtitia, vel ſaltem tædium ex eo, quod ipſius opinione iis bonum inexiſtit, perceptum. Oritur autem *Invidia in res inanimatas*, ſi eas indignas judicamus bono, quod noſtra opinione iiſdem inexiſtit.

Definitio realis invidiæ erga res inanimatas coincidit cum definitione reali erga homines (§. 714), atque hinc intelligitur, non abſonum eſſe tribuere homini invidiam in res inanimatas, etſi facile oſtendi poſſit eam eſſe a ratione alienam: id quod vero in omni affectuum genere multis modis obtinet. Naſcuntur affectus ex confuſis perceptionibus (§.605). Ecquis vero requiſiverit opiniones hominum ex confuſis perceptionibus ortas rationi ſemper conſentaneas eſſe? Definitio nominalis invidiæ in res inanimatas transfert ad eas ex defini-

Digitized by Google

definitione nominali invidiæ erga perſonas, quæ ſalva earum natura in iiſdem locum habere poſſunt (§. 725). Quoniam enim res inanimatæ voluptatis capaces non ſunt, utpote quas ſui conſcias eſſe repugnat (§. 511); nec felicitas in eas cadit (§. 636). Quoniam tamen bona ea ſunt, quæ hominem felicem reddunt, quemadmodum ex notionibus boni, voluptatis ac felicitatis facile oſtendi poterat & ſuo loco in philoſophia practica univerſali a nobis oſtendetur; igitur in re inanimata non datur, quod invidiam excitare poſſet, niſi bonum eidem opinione invidentis inexiſtens. Et quoniam confuſis perceptionibus toti immergimur, dum invidia nos tangit; bonum in rebus inanimatis obvium utrum eas felices reddat, necne, non diſtinguimus, ut adeo facile ideæ boni accedant, quæ alias, quando cum hominibus nobis eſt negotium, eidem conjuncta eſſe ſolent. Si quis quæ confuſa ſunt in perceptionibus noſtris, acute a ſe invicem ſeparare noverit; ei palam erit, quam ſint perceptiones noſtræ fallaces, ubi affectus gignunt.

§. 729.

Quodſi quis animalia bruta rebus inanimatis æquiparet, quatenus ſcilicet tantummodo conſiderantur tanquam ſubjectum boni cujuſdam, ſepoſita attentione ad voluptatem, quæ inde a nobis percipitur, ubi ejuſdem compotes ſumus; *invidia erga ea eadem eſt, quæ erga res inanimatas ſeſe exerit:* id quod inde patet, quod tunc bruta nobis eodem modo, quo res inanimatas in caſu naſcentis invidiæ repræſentamus. *Quodſi vero animantia bruta hominibus æquiparantur*, quatenus nempe felicitatem in ea cadere poſſe opinamur; *invidia erga ea eadem eſt, qua erga homines flagramus*: id quod denuo hinc elucet, quod bruta nobis tunc repræſentemus eodem modo, quo nobis homines in caſu naſcentis invidiæ repræſentamus. *Invidia erga bruta.*

Qui ad ea attendere voluerit, quæ inter homines quotidie accidunt, notiones invidiæ adverſus res inanimatas atque bruta lucidas conſequetur: id quod in aliis quoque caſibus ſimilibus notandum.

§. 730.

Gaudium ex eo perceptum, quod opinione noſtra alteri vitio verti poteſt, vel famam ejus quomodocunque lædit, dicitur *Irriſio*. *Irriſionis definitio.*

Ponamus e. gr Titium ſpe ſua excidiſſe, quam munus quoddam ambiens conceperat. Quodſi quis ideo gaudet, quod exiſtimet repulſam fore ipſi ignominioſam; affectus irriſionis nomine venit.

§. 731.

Quodſi ergo *quis exiſtimet, corporis defectus naturales, vel etiam caſu ſiniſtro contractos eſſe alteri ignominiæ; ob eoſdem eum irridet* (§. 730). Nihil fere frequentius in humano genere obſervare licet exemplis, quibus corollarii præſentis veritas confirmatur. Ponamus Titium claudicare. Quodſi id vitio eidem vertit Mevius, atque idem animum diſpoſitum habet ad voluptatem ex iis percipiendam, quæ alteri vitio verti poſſe exiſtimat; eum utique claudicantem irridebit. *Irriſio ob corporis defectus.*

§. 732.

Similiter *ſi quis exiſtimat damnum, quod alter incurrit, vel fortunam, qua utitur, adverſam eidem ignominiæ eſſe; ob damnum, quod incurrit, vel fortunam adverſam eum irridet* (§. 730). *Irriſio ob damnum vel fortunam adverſam.*

Confirmatur hujus quoque corollarii veritas a poſteriori. Ponamus Titium jacturam facere mille thalerorum, propterea quod debitor non eſt ſol-

Digitized by Google

eſt ſolvendo. Quodſi Mevius hinc Titium imprudentiæ argui poſſe exiſtimat, & animum diſpoſitum habet ad voluptatem ex iis percipiendam, quæ alteri vitio verti poſſunt; ipſum utique irridebit. Ponamus porro Sempronium in dignitate conſtitutum non habere, unde vitam dignitati ſuæ convenienter tolleret. Quodſi Mevii animus fuerit diſpoſitus ad voluptatem percipiendam ex iis, quæ Sempronio ignominioſa exiſtimat; eum utique irridebit.

Nimirum & in præſente, & in præcedente corollario ſupponimus, quod quis ad alterum irridendum ſit diſpoſitus, neque aliud intendimus quam recenſere irriſionis cauſas, quæ eam determinant in ſubjecto habili. Abſit enim ut quis ſibi perſuadeat omnem omnino hominem alterum ob defectus corporis naturales, damnum quod incurrit atque fortunam adverſam, qua utitur, irridere debere. Poſſent aliæ irriſionis cauſæ ſpeciales adhuc complures recenſeri; ſed ſupervacaneum exiſtimamus ea coacervare, quæ unuſquiſque per ſe levi attentione aſſequi poteſt, ubi ſibi in memoriam revocat, quæ ex communi experientia hauſit.

§. 733.

Qualis ſint ea, quæ aliis invidemus.

Si quis alteri quid invidet, id ei bonum eſſe exiſtimat. Ponamus Mevium invidere divitias Titio, dico eum divitias in numerum bonorum referre & tanquam bonum Titio præſens conſiderare. Quodſi enim Titio invidet divitias, ſeu ex iiſdem tædium capit, vel prorſus triſtitia afficitur (§. 705); eas ad felicitatem ipſius refert (§. 705), adeoque in eorum numerum, quæ eidem voluptatem creant (§. 638), conſequenter bonum Titio præſens exiſtimat (§. 612).

Nemo invidet alteri, quod ipſemet habere nolit; ſed ea invidet, quæ ipſe habere mallet, aut ex quibus, ſi ipſemet ea poſſidet, voluptatem percipit, vel gaudio afficitur. Sed nemo appetit, niſi quæ bona exiſtimat (§. 579), & ea, ex quibus voluptatem capit, in bonorum numerum refert (§. 612), adeoque multo magis ea, ex quibus prorſus gaudio afficitur (§. 614).

§. 734.

Undenā ad irriſionem proniſianus.

Si quis alteri invidet famam; ad eum irridendum pronus eſt. Si quis enim alteri invidet famam; eam in numerum bonorum refert (§. 733), conſequenter ad ſtatus humani perfectionem eandem pertinere judicat (§. 554). Infamiam itaque, aut quicquid famæ adverſatur ad ſtatus imperfectionem, conſequenter in numerum malorum refert (§. 565). Quoniam itaque ex fama alterius, adeoque ex eo, quod opinione ſua alteri bonum eſt *per demonſtrata*, conſequenter quod ei voluptatem creat (§. 612), tædium percipit ac triſtitia afficitur (§. 705); ex tædio, conſequenter malo ejuſdem (§. 613), voluptatem percipere debet (§. 666). Voluptatem adeo percipit, qui alteri famam invidet, ex infamia ejuſdem, atque iis, quæ famæ ejuſdem adverſa ſunt *per demonſtrata*. Enimvero qui gaudio afficitur, adeoque & qui voluptatem percipit (§. 614) ex infamia alterius atque iis, quæ famæ ejus adverſa ſunt; is eum irridet (§. 730). Patet itaque eum, qui alteri famam invidet, habere animum ad irridendum eundem diſpoſitum, ſeu, quod perinde eſt, ad eum irridendum pronum eſſe.

Confirmatur idem a poſteriori. Luculenta admodum exempla inter eruditos

Digitized by Google

eruditos occurrunt, qui invidia in alios ducti ſæpiſſime alios ſe longe meliores aliis deridendos proponunt, eoſque irrident, quoties quid famæ ipſorum adverſum ſibi obſervaſſe videntur. Evolvenda hic ſunt ſcripta illorum, qui alios impugnando famam conſequi ſtudent. Horum in numero ſunt pietatis pompoſæ doctores, qui ambitionem cum ignorantia conjungentes magni videri volunt, inimici doctrinæ ſolidæ, quæ fucum non fert.

Equidem non ignoro fore aliquos, qui exempla doctorum pietatis pompoſæ perperam hic allegari exiſtimaturi ſunt, quod humilitatis ſtudioſi a fama acquirenda procul remoti ſunt. Enimvero hi erunt, qui prætextu ſibi imponi patiuntur. Noſtris principiis philoſophicis, præſertim pſychologicis & moralibus tinctus fucum ſibi facere non ſinit: quæ ratio eſt cur hominibus, qui toti in eo ſunt, ut fucum faciant aliis, Pſychologia cum philoſophia morali ſudes in oculo ſit.

§. 735.

Quando quis alterum actu irrideat.

Si quis alteri famam invidet, ac in eo quid ſibi obſervare videtur ſua opinione famæ ipſius adverſum; eum actu irridet. Etenim ſi alteri famam invidet, ad eum irridendum pronus eſt (§.734). Quare ſi quid in altero obſervat famæ ipſius adverſum, ſaltem opinione ſua; ratio adeſt ſufficiens, cur alterum actu irrideat (§.730 *Pſychol.* & §.56 *Ontol.*), conſequenter eum actu irridere ſolet (§.118 *Ontol.*).

Quæ ad confirmandam propoſitionem præcedentem allegata ſunt, ea ad præſentem quoque corroborandam ſpectant, cum ex actuali irriſione, de qua præſens loquitur propoſitio, pronitatem ad irridendum alios, de qua in præcedente ſermo eſt, colligamus.

§. 736.

Irriſionis effectus.

Si quis alterum irridet, is ei famam invidet. Si quis enim alterum irridet, ex iis, quæ famæ ejus adverſa ſunt, gaudio (§.730), conſequenter voluptate afficitur (§.614). Quoniam vero ea, quæ famæ adverſantur, mala ſunt (§.565), ac omnium opinione pro malis habentur; animus ejus diſpoſitus eſt ad voluptatem percipiendam ex eo, quod alteri malum eſt, conſequenter ex quo is tædio ac triſtitia afficitur (§.613). Quare cum & diſpoſitus eſſe debeat animus ad triſtitiam ex ejus voluptate (§ 666), conſequenter felicitate percipiendam (§.638); invidia adverſus ipſum laborat (§.705). Patet autem ex demonſtratis, quod tædio, imo triſtitia affici debeat ex aliorum fama. Famam igitur alteri invidere debet.

Apparet idem a poſteriori ex eo, quod ſi quis alterum irridens narrari audit, quæ eidem laudi ſunt ac famam ejus loquuntur, ea quovis modo extenuare, vel prorſus negare, aut, ſi in dubium vocare non poſſit, in malam partem interpretari conetur. Quoniam enim ſic ſatis prodit, ſe ferre non poſſe laudes ac famam alterius; haud obſcure ſignificat, ſe alterum laude ac fama indignum judicare, conſequenter ei laudes ac famam invidet (§.714).

Hinc videas potiſſimum eos irridere alios, qui ſoli laudari mallent, nec quenquam laudari ferre poſſunt. Et quibus iſtiuſmodi eſt animus, illi de nemine bene, de omnibus male loquuntur, omniaque in malam, nihil in bonam partem vertunt. Sed de his uberior

dicendi

Digitized by Google

dicendi locus erit in Moralibus, ubi diverſi hominum characteres ex ſuis fontibus derivabuntur: id quod vi principiorum pſychologicorum præſtare licet.

§. 737.

Effectus irriſionis. *Si quis alterum irridet, is eum fama indignum judicat.* Qui enim alterum irridet, is ei famam invidet (§.736). Enimvero ſi quis alteri, quæ bona exiſtimat, invidet; is eum bono, quo potitus eſt, indignum judicat (§. 712). Ergo qui alterum irridet, is eum fama indignum judicare debet.

Quæ ad præcedentem propoſitionem confirmandam in medium adduximus, ea ad præſentem quoque trahi poſſunt. Etenim ex iis, quæ de irridente alios obſervantur, deduximus, quod fama ac iis, quæ ad eundem ſpectant, alterum indignum judicare debeat.

§. 738.

Irriſionis Signum. *Si quis alterum fama indignum exiſtimat; is ad eum irridendum pronus eſt, ac, ſi famæ adverſi quid obſervat, actu irridet.* Qui enim alterum fama indignum exiſtimat, is eandem ipſi invidet (§.713). Enimvero ſi quis alteri invidet famam, is ad eum irridendum pronus eſt (§.734). Ergo qui alterum fama indignum judicat, ad eum irridendum pronus eſt, adeoque ſi in eo obſervare ſibi quid videtur opinione ſua famæ ejus adverſum, eum actu irridet (§.735).

Elucet hoc a poſteriori inprimis exinde, quod alterum irridentes hac ratione irriſionem tueantur, quod eadem dignus ſit. Qui vero dignus irriſione judicatur, is dignus fama judicari nequit, adeoque ea potius indignus exiſtimatur. Patet igitur, quod eum ideo irrideat, quia eundem fama indignum judicat.

Cavendum eſt, ne pro ſynonymis habeamus alterum indignum fama exiſtimare & judicare quod famam non mereatur. Fieri enim poteſt, ut quis agnoſcat alterum mereri famam, quam habet, & hoc tamen non obſtante eadem alia de cauſa indignum pronuntiet, quatenus opinione ſua malum eſt, quod alteri ſit iſtiuſmodi fama. Non hic nobis res eſt cum veritate, ſed cum opinionibus hominum, quæ a veritate ſæpiſſime diſſident & abſurda continent. Judicia hominum, a quibus affectus pendent, haud raro ex aliis affectibus propullulant: id quod evidenter perſpicitur, ubi nexum affectuum inter ſe cognoverimus, qui partim ex Pſychologia innoteſcit, partim ex philoſophia morali agnoſcitur.

§. 739.

Irriſionis ratio. *Si quis alterum irridet; is eum iis dignum judicat, quæ famæ ejus adverſa ſunt.* Si quis enim alterum irridet; is ex iis, quæ famæ ejus adverſa ſunt, voluptatem percipit, vel prorſus gaudio afficitur (§.730), adeoque tanto magis bonum judicat, quod alterius famæ macula inuſta ſit, quanto major eſt voluptas, quam inde percipit (§.612). Quoniam itaque quam maxime probat, quod fama alterius lædatur; eum utique dignum iis exiſtimare debet, quæ famæ ejus adverſa ſunt.

A poſteriori patet veritas propoſitionis, ubi attendimus ad verba alios irridentium, quibus approbant ea, quæ famæ aliorum adverſa ſunt, quatenus eidem adverſa ſunt. Ingeminare enim ſolent: bene, bene ſe res habet, quod iſtiuſmodi quid patraverit alter, vel tale quid eidem acciderit.

Imo

Digitized by Google

Imo ipſa verba, quibus irriſionem teſtamur, aut, ſi mavis, quæ affectus irriſionis protrudit, aperte loquuntur, quod alterum iis dignum exiſtimamus, ob quæ ipſum irridemus.

Sane ideo gaudemus, quod famæ alterius macula adſpergatur, quod ex voto id eveniat noſtro, conſequenter quod alterum dignum exiſtimemus hoc malo.

§. 740.

Si quis alterum dignum iis exiſtimat, quæ opinione ſua famæ ipſius adverſantur; irriſio oritur. Etenim ſi alterum dignum iis exiſtimat, quæ opinione ſua famæ ipſius adverſantur, cum ea in malorum numero ſint (§. 565); ideo gaudet (§. 722), conſequenter irriſio oritur (§. 730). *Ortus irriſionis.*

A poſteriori confirmatur propoſitio præſens ex eo, quod irriſionem conjunctam experiamur cum approbatione, quod talia eveniant, quæ famam alterius lædunt. Omnium autem optime id unuſquiſque experiri poteſt in ſeipſo, ſi ſibimet ipſi attendit, quando irridet alterum. Clariſſime enim perſpiciet, quod probet, hoc eſt, quod bonum judicet alterum feciſſe, quæ famæ ipſius adverſa ſunt, quatenus volupe nobis eſt videre, quod alter famæ ſuæ noceat, vel ea ab aliis lædatur.

Eo ipſo nimirum, dum nobis conſcii ſumus, volupe nobis eſſe quod fama alterius laceſſatur, intelligimus nos approbare, quod tale quid eveniat, adeoque dignum judicare alterum, cujus fama laceſſatur.

§. 741.

Fluit ex hactenus dictis definitio irriſionis realis. Eſt nimirum *Irriſio* affectus, qui oritur ex eo, quod alterum iis dignum exiſtimamus, quæ opinione noſtra famam ejus lædunt, aut ei quomodocunque adverſantur. *Definitio Irriſionis realis.*

Definitionis hujus realitas a poſteriori quoque agnoſcitur, quatenus eandem attentione in nos converſa in nobis ipſis obſervamus: id quod de omni omnino affectuum genere notandum. Facilius autem geneſim affectuum in nobis obſervamus, quam in aliis, quod in aliis ex actionibus & mutationibus corporis externis aliiſque, quæ contingunt, demum colligi debeat, cum in nobis intuitiva propemodum ratione agnoſcamus eandem, modo in diſtinguendis iis, quæ ideis confuſis inſunt, ſatis fuerimus acuti. Mirifice tamen juvat acumen theoria, quam proponimus, cum ex ea conſtet, in quænam dirigenda ſit attentio. Quamobrem ejuſdem applicatione acquiritur ſucceſſive acumen ideas eorum, quæ animæ inſunt, confuſas evolvendi: id quod alias, quemadmodum ipſimet experti ſumus, non adeo facile acquiritur, ut potius plerique ab eo arceantur.

§. 742.

Definitio tam nominalis, quam realis irriſionis ſignificatui recepto ac communi uſui loquendi conformis. Equidem irriſio vulgo non pro affectu, ſed pro actione quadam externa ſumitur, ad quam & vultus mutatio, & geſtus peculiares referuntur: quod ſi tamen eandem attente conſideres, omnes actiones ſimplices, quæ ad irriſionem ſpectant, unanimi omnium judicio, ex illo animi ſtatu interno procedunt, eundemque ſupponunt, ita ut actum externum ex veritate nemini tribuere poſſis abſque ſtatu illo animi interno. Quamobrem cum nobis in Pſychologia explicanda ſint ea, quæ ad animam ſpectant, & ſingulos ejus ſtatus ex actionibus ac mutationibus corporis obſervabiles a ſe invicem diſtinguere atque ad notiones di- *Definitio Irriſionis num uſui loquendi conformis.*

Digitized by Google

ſtinctas revocare teneamur; omnino nobis explicandum eſt, quinam ſtatus internus animæ huic, vel iſti ſtatui corporis reſpondeat. Neque a communi loquendi uſu recedimus, ſi ad ſignificandum eum animæ ſtatum transferimus vocabula, quæ ad denotandum corporis ſtatum vulgo adhibentur, qui ſine iſto dari nequit & quem pro vero non admittimus, ſed pro ſimulato habemus, ubi a ſtatu illo animæ ſejungitur. Etenim quod ſtatus iſte internus ſimul vocabulo iſto denotetur, ex hoc ipſo colligitur, quod externum corporis ſtatum non dicamus verum, ubi cum interno animæ non conjungitur. Quemadmodum itaque jam olim *Ariſtoteles* ad animum retulit ſenſationes & mentem videre, mentem audire pronuntiavit, ac nos in ſuperioribus non repugnante communi uſu loquendi explicavimus, quid ſinguli ſenſus in anima denotent; ita quoque a communi uſu loquendi minime recedimus, dum animæ ſtatum internum explicamus, ſine quo irriſioni nemo locum concedit. Enimvero quod irridens alterum gaudio afficiatur ex iis, quæ opinione ſua alterius famæ nocent; nemo non obſervat, qui vel ſibimetipſi attendit, ubi in eo ſtatu conſtituitur, vel ad alios attendit, ubi irrident alios. Etenim affectus, quo verba irridentis protunduntur, vultus ac geſtus ipſaque vox mutatur, eſt id, quo irriſionem veram a ſimulata, vel affectata diſtinguunt omnes. *Carteſius* in Tractatu de paſſionibus animæ part. 2. art. 62, irriſionem facit comitem lætitiæ, aut, ſi mavis, gaudii ex malo alterius venientis; adeoque ipſum illud gaudium pro irriſione non habet. Sed id quidem inde eſt, quod irriſionis vocabulum reſtringat ad actus externos, quibus ſignificamus, nos alterum dignum exiſtimare malo, quod eidem accidit, nec expendit gaudium iſtud ſingulari ratione eſſe modificatum, ut eodem jure pro peculiari affectu haberi poſſit, quo ipſemet invidiam ac commiſerationem pro peculiaribus affectibus habet, etſi utrumque triſtitiæ ſpeciem eſſe ultro agnoſcat. Eccur enim triſtitiæ ſpecies pro peculiaribus affectibus habet? Sane non alia de cauſa, quam quod triſtitia hic diverſimode modificetur, ut a ſimplici triſtitia differat. Eadem vero de cauſa etiam irriſio pro peculiari affectu habetur, quod gaudium, cui in ea locus eſt, peculiari modo modificatur. Præterea *Carteſius* irriſionem extendit ad lætitiam ex omni malo ortam, quatenus alterum eodem dignum cenſemus: enimvero oſtendimus jam ſuperius, irrideri quoque alios ob damna, quæ ipſis inferuntur, & fortunam quamlibet adverſam (§. 732); ex demonſtratione autem apparet, id fieri nonniſi in eo caſu, quo quis talia alterius famæ adverſa exiſtimat. Inſidiantur irriſores continuo famæ alterius: id quod nemo non obſervare poteſt. Non igitur eſt, quod dubites, ſignificatum vocabuli irriſionis in doctrina affectuum, non invito uſu communi loquendi a nobis conſtitutum eſſe.

Latent in probatione propoſitionis præſentis principia generalia, quæ utiliter ad alios quoque uſus adhibentur: ſed ſufficit ad ea excitari attentionem.

§. 783.

Digitized by Google

§. 743.

Riſus naſcitur ex iis, quæ noſtra opinione abſurda ſunt. *Riſus definitio.*

Quoniam in irriſione riſui quoque locus eſt, de eo ut hic agamus res ipſa poſtulat. Damus autem definitionem realem, cum nominalis haud facile dari poſſit, atque illa inprimis ſatisfaciat ſcopo, quem intendimus, ſcilicet ut ſit nobis principium, ex quo de iis, quæ ad riſum pertinent, feratur ſententia. Veritatem definitionis a poſteriori confirmamus. Ponamus enim Luciliam eſſe rei œconomicæ admodum peritam. Ponamus porro Mevium de re œconomica narrare, quæ ipſius opinione abſurda ſunt, ſeu contraria ratione ſeſe habere debebant. Nemo non novit fore ut Lucilia rideat. Memini Dn. de *Tſchirnhauſen* aliquando fœminam nobilem hoc pacto ad riſum commoviſſe, quam nunquam ridere poſſe conſtabat, ita ut præſentium judicio pro impoſſibili haberetur eam ad riſum commovere. Utebatur hoc exemplo ad perſuadendam aliis utilitatem definitionum realium, quas nominalibus multum præferebat.

§. 744.

Si irridens alterum id, quod alterius famæ adverſum exiſtimat, in ſe conſideratum pro abſurdo habet; riſus cum irriſione conjungitur. Riſus enim oritur ex iis, quæ ridentis opinione abſurda ſunt (§. 743). Quamobrem ſi, quod irridens alterius famæ adverſum exiſtimat, pro abſurdo habet, riſum utique cum irriſione conjungere ſolet. *Riſus quando cum irriſione conjungatur.*

Exempla inter eruditos obvia ſunt. Si Mevius exiſtimat, Titium erraſſe & id famæ ipſius adverſum judicat, ac eundem dignum cenſet hac macula, quam famæ ſuæ adſpergit; eum irridet ac errorem, quem ipſi imputat, iis verbis exaggerat, quibus gaudium inde perceptum ſatis ſuperque prodit. Quodſi porro errorem iſtum pro maxime abſurdo habet; una ridet, imo Titium dignum eſſe, qui rideatur, non refutetur, audacter pronuntiat, ac ſeſe ſibi a riſu temperare non potuiſſe ultro fatetur. Si exemplum ſpeciale deſideres, ad ſimilitudinem planetarum cum Tellure, & incolas planetarum provoco. Etenim hodie adhuc dantur bene multi inter eruditos, quibus iſta doctrina adeo abſurda videtur, ut ſibi a riſu temperare non poſſint, ubi aliquem ſerio iſtud ſtatuere audiunt. Quamobrem ubi in tales incideris, qui ad alios irridendos proni ſunt, dum Aſtronomos & Phyſicos modernos irrident, ſimul rident.

Ex propoſitione præſente liquet non ſemper riſum cum irriſione conjungi, quamvis ſæpiſſime conjungatur, ut ideo affectui a riſu nomen impoſitum fuerit.

§. 745.

Si quis exiſtimat ea, quæ fecit alter, dignitati, aut perſonæ ejus repugnare; ad riſum commovetur. Etenim ſi judicat, quod fecit alter, id dignitati, aut perſonæ ejus repugnare; idem pro abſurdo habet, ſeu in eorum numerum refert, quæ abſona habentur. Ad riſum igitur commoveri debet (§. 743). *Quando rideamus ob facta alterius*

Confirmatur quoque propoſitio a poſteriori. Ponamus Titium in dignitate eccleſiaſtica conſtitutum magnæ auctoritatis eſſe. Ponamus porro eum in convivio vino inebriatum virginem oſculari. Ridebit Mevius, qui hoc videt. Quodſi quæſiveris, cur ideo rideat; non aliam reddet rationem, quam quod id parum conveniat gravitati, quæ cum dignitate ec-

Digitized by Google

cleſiaſtica conjungi debet. Ad riſum adeo commovetur, quod vino inebriari ac virgines oſculari repugnet dignitati eccleſiaſticæ, in qua quis conſtituitur, conſequenter ideo, quod exiſtimat ea, quæ alter facit, dignitati ac perſonæ ejus repugnare.

Fieri etiam poteſt, ut quidam ad indignationem provocentur, ubi rident alii: ſed quænam hic cauſa ſubſit, docebitur inferius. Abſit autem ut in iſtiuſmodi exempla incidens theoriam noſtram in dubium vocet! Ubi enim de riſu agimus, non nobis res eſt cum impedimentis, quæ obſtant, quo minus cauſa producat effectum alias producendum, ſi minime impediretur.

§. 746.

Irriſionis ſummus gradus.

Irriſionis ſummus gradus eſt, ſi quis gaudio afficitur ex infelicitate alterius præter ullam, ut apparet, rationem. Homines quoſdam, ut videtur, præter omnem rationem ſæpius lætari atque in cachinnum reſolvi, ubi aliis damnum quoddam accidere experiuntur, utut iidem ipſis ſint prorſus ignoti, neque adeo appareat ratio ulla, cur id faciant, vel nulla adſit odii ac invidiæ cauſa; experientia clariſſime loquitur. Germanis peculiare nomen eſt, quod iſtiuſmodi hominibus imponunt. Vocant enim eos *Schadenfrohe*: quod vocabulum vi originis ſignificat eum, qui damnis gaudet. Sed vocabulum Latinum non reperio, quo idem ſignificetur.

Lingua Germanica inſtar Græcæ felix eſt in vocabulis componendis, quæ apte exprimunt, quod exprimere debent.

§. 747.

An præter rationẽ damnis alienis gaudere quis debeat.

Si quis abſque omni ratione infelicitate, ſeu damnis alienis gaudet; ratio tantummodo latet, non abeſt. Quoniam enim nihil eſt ſine ratione ſufficiente, cur potius ſit, quam non ſit (§. 70 *Ontol.*); neceſſe eſt, ut etiam detur ratio, cur quis gaudeat damnis quibuſcunque alienis, aut infelicitate promiſcue omnium. Quamobrem cum iſtiuſmodi ratio nulla apparet; tantummodo latere, minime autem abeſſe poteſt.

Confirmatur idem a poſteriori. Etenim in caſibus ſpecialibus acutiores rationem latentem facile vident eamque in conſpectum omnium producunt, modo pertinaciter oculos occludere nolint. Perſpecta mihi ſunt exempla; ſed ut aliorum attentionem excitem, lubet ſequentem ſubjicere propoſitionem.

In aliis quoque affectibus ſæpius rationes latent, ut nulla prorſus adeſſe videatur. Exemplum jam habuimus de amore atque odio. Et de hoc valet illud Poetæ:

Non amo te, Voluſi, nec poſſum dicere quare:
Hoc tantum poſſum dicere: non amo te.

Etſi autem Poeta rationem reperire odii, aut amoris deficientis, minime potuerit; non tamen inde colligi poteſt, quod nulla ipſi fuerit. Si philoſophus acutus interiora mentis ipſius perſpexiſſet, quemadmodum ipſi aditus ad ea patebat; eandem dubio procul reperiſſet.

§. 748.

Quinam damnis alienis promi-

Si quis ſupra omnes eminere velit; is damnis alienis promiſcue gaudet. Si quis enim ſupra omnes eminere velit; is nec parem ferre, nec ſuperiorem valet, conſequenter ipſi diſplicet, ſi quid alteri boni adeſſe videt, quod ſibi

Digitized by Google

ſibi vel adeſt, vel deeſt, atque adeo odium quoddam occultum oritur (*§.* 677), indeque porro invidia ſerpit (§. 707). Animus igitur ejus diſpoſitus eſt ad voluptatem ex alienis damnis promiſcue percipiendam (§. 661), imo ad gaudendum iiſdem (*§.* 663). Cumque præterea idem diſpoſitus ſit ad triſtitiam, vel tædium ex alienis bonis percipiendum (§. 705); hac ipſa diſpoſitione prior magis corroboratur ac ſuſtentatur, aut, ſi mavis, alitur. Quamobrem ubi damna aliena cognoſcit, de iis promiſcue gaudet. *ſcue gaudeat.*

Confirmatur idem a poſteriori. Videmus enim homines, qui ambitione ducti ſupra omnes eminere volunt, voluptate affici ex damnis alienis, imo gaudere vel illorum damnis, quos amant, ſi qua in re eos vel pares, vel ſuperiores experiantur. Imo ſi quos vides alienis damnis gaudere ſolitos, eos eſſe facta inquiſitione reperies, qui neminem ſibi parem, omnibus ſe ſuperiores eſſe mallent. Ineſt ad id naturalis diſpoſitio, quæ ſeſe a prima ſtatim infantia exerit, ac deinde adulta ætate diverſis de bonis opinionibus diverſimode fovetur: quæ aliquando ex philoſophia noſtra morali clarius eluceſcent.

Ex hac ipſa propoſitione eluceſcit, cur mala aliena, quibus gaudemus, ſemper ad famam aliorum referamus. Etenim qui malis alienis gaudet, ideo bonum judicat alterum malo affligi, quod ſic eum qua in re ſe inferiorem agnoſcat, vel ſi ipſemet eodem laboret, ſibi parem reperiat. Acumine tamen opus eſt, ubi affectus alii irriſioni ſe ſocios præbent, vel etiam plures affectus concurrentes agnatum irriſioni affectum mentiuntur. In appetitibus hominum plurima plerumque confunduntur, quæ a ſe invicem non ſeparabit, niſi qui ſingulorum in ſe conſideratorum theoriam animo comprehenſam tenet. Hanc theoriam tradimus in Pſychologia & philoſophia morali. Ceterum ex hac propoſitione intelligitur, quod non deſit gaudii ex alienis malis orti ratio, etſi ea non cuivis ſtatim appareat, adeoque patet id, cujus gratia eandem præcedenti ſubjunximus.

§. 749.

Si quis iis, quæ bene a ſe facta opinatur, gaudet, *in ſe acquieſcere* dicitur. Eſt adeo *Acquieſcentia in ſeipſo* gaudium ob bonum, quod patravimus. *Acquieſcentiæ in ſeipſo definitio.*

Peculiarem affectus ſpeciem conſtituimus gaudium ob bonum a nobis patratum, quod ſingulari ratione modificetur, ut a reliquo gaudio ipſo ſenſu interno, ſeu quatenus ejus nobis conſcii ſumus, diſtingui poſſit.

§. 750.

Si quis a ſe facta bene facta opinatur; iis gaudet, vel ex iis voluptatem percipit. Dum enim nobis repræſentamus bonum, quod patravimus, perfectionis noſtræ ſtatuſque noſtri, vel etiam perfectionis alienæ, quam promovimus, nobis conſcii ſumus (§. 554): inprimis etiam nobis conſcii ſumus perfectionis noſtræ, vi cujus ad id, quod opinione noſtra bonum eſt, faciendum apti nobis videmur. Quare cum voluptas in intuitiva cognitione perfectionis cujuſcunque ſive veræ, ſive apparentis conſiſtat (*§.* 511); ſi quis a ſe facta bene facta opinatur, ex iis voluptatem percipere, imo gaudere debet (§. 614). *Realitas definitionis ipſius evicta.*

A poſteriori propoſitionis præſentis veritas ſatis manifeſta eſt. Exempla inter eruditos maxime obvia. Etenim ſi Poeta poema, quod fecit, legibus

gibus

Digitized by Google

gibus artis conforme exiſtimat; gaudio extollitur: nec idem evaneſcit, ſi vel maxime ab aliis virgula cenſoria notatur, ubi cenſuras iniquas experitur, ſibi probe conſcius ſalvis regulis artis poema ſuum reprehendi non poſſe. Similiter ſi quis actiones morales ad examen revocans eas legi divinæ conformes deprehendit; intimo afficitur gaudio, ut ideo olim agnoverint philoſophi antiquiſſimi ex habitu virtutis agentem non ſine gaudio facere quod bonum, quod juſtum, quod laude dignum eſt. Neque tollitur gaudium, etiamſi quis, quod bene faciat, cenſuras aliorum iniquas, imo vexas incurrat.

Gaudium hoc, quod ex bene factis percipitur, in eo caſu, quo aliorum cenſuris iniquis ac vexis expoſiti ſumus, *ſolamen conſcientiæ* vulgo appellari ſolet. Sed ea de re ſuo loco in Moralibus ex inſtituto dicemus, quando de conſcientia acturi ſumus.

§. 751.

Acquieſcentiæ in ſeipſo definitio realis.

Eſt adeo *Acquieſcentia in ſeipſo* affectus, qui oritur, ſi facta noſtra nobis repræſentamus tanquam bona, nec ultra judicium hoc quicquam præterea attenditur.

Definitio realis probe conſideranda eſt, ne affectum hunc cum alio agnato, quem Gloriam poſthac dicemus, confundamus, cum ab eo plurimum differat, etſi fieri poſſit, ut uterque conjungatur. Gaudium in utroque diverſa prorſus ratione modificatur, etſi ita modificetur, ut non repugnet utramque modificationem ſimul fieri in utroque ſubjecto. Effectus quoque utriuſque affectus non iidem ſunt: id quod clarius patebit, ubi utriuſque notionem inter ſe contulerimus ac utrumque in nobis ſigillatim experti fuerimus. Vitandæ confuſionis gratia addidimus, ultra judicium de actione ad regulam relata nil quicquam attendendum eſſe.

§. 752.

Gaudiũ ex bene factis aliorum perceptũ.

Si quis alterum impenſe amat, ejus bene factis gaudet, vel voluptatem ex iis percipit. Si quis enim alterum impenſe amat, is eum conſiderat tanquam ſeipſum (§. 659), conſequenter quæ ab illo bene facta ſunt ſibi repræſentat tanquam a ſe ipſo facta, ea nimirum ita approbans, ut ipſemet in iiſdem circumſtantiis conſtitutus idem prorſus facturum ſeſe fuiſſe judicet. Enimvero ſi quis a ſe facta bene facta opinetur, iis gaudet, vel voluptatem ex iis percipit (§. 750). Ergo & factis alienis gaudere, vel voluptatem ex iis percipere debet, ubi alterum impenſe amat.

Parentes impenſe amant liberos. Ecquis vero eſt, qui neſciat, eos factis liberorum gaudere, quæ opinione ipſorum bona ſunt, non ſecus ac ſi ipſimet feciſſent, quæ ab iis facta ſunt. Gaudium hoc eſſe effectum amoris nemo dubitat. Quamobrem reſpectus ille, qui eſt inter parentes & liberos attendendus minime venit: neque enim hic quæritur, quænam ſit cauſa amoris, ſed quinam ſit effectus ejuſdem. Exemplum hoc cum ſit admodum luculentum, ad propoſitionem præſentem a poſteriori confirmandam abunde ſufficit.

Probe notandum eſt impenſum requiri amorem, ne propoſitionis veritatem in dubium vocemus, ſi ex amore quocunque gaudium iſtiuſmodi non procedere animadvertimus. Notandum præterea gaudium hoc non confundi debere cum eo, quod ex iis, quæ ab aliis bene facta ſunt, ideo percipitur, quia ipſis inde materiam gaudendi eſſe agnoſcimus, cum in eo amor conſiſtat (§. 640). Sane gaudium, cum quo nobis hic negotium eſt, locum habet,

Digitized by Google

habet, etiamſi noverimus, alterum ad ea, quæ bene ac rite fecit, non afferre animum adeo attentum, ut iis gaudere poſſit.

§. 753.

Acquieſcentia in ſeipſo qualis ſit affectus.

Acquieſcentia in ſeipſo eſt affectus jucundiſſimus. Qui enim in ſeipſo acquieſcit, is facta ſua ſibi repræſentat tanquam bona (§. 751), adeoque ſibi conſcius eſt perfectionis ſuæ, ob quam bonum patrare potuit; conſcius ſibi eſt perfectionis ſuæ, vel alienæ, quam facto ſuo promovit (§. 554), vel perfectionis operis ſui. Imo conſcius ſibi eſt facta ſua, vel opus ſuum ab alio cum ratione reprehendi minime poſſe. Voluptatem adeo multiplicem una percipit (§. 511), cumque bene a ſe factis gaudeat, qui in ſeipſo acquieſcit (§. 749), voluptas multiplex prædominatur (§. 614), conſequenter tanta eſt, ut tædium, ſi quod adfuerit, non percipiatur (§. 529). Imo quia voluptatem etiam inde percipimus, quod nemo cum ratione facta noſtra reprehendere poſſit *per demonſtrata*; gaudium ita comparatum eſt, ut nemo idem a nobis auferre poſſit. Eſt itaque affectus jucundiſſimus acquieſcentia in ſeipſo (§. 608).

A poſteriori innoteſcit propoſitionis veritas omnium clariſſime, ſi quis experimentum in ſeipſo ſumit. Quamobrem hic provocandum eſt ad teſtimonia eorum, quibus experimentum in ſe ſumere licuit. Non urgeo domeſticum; ſed ad teſtimonium *Carteſii* provoco, qui ideo in Tract. de paſſionibus animæ part. 2. art. 63, acquieſcentiam in ſeipſo omnium aliarum paſſionum dulciſſimam eſſe affirmat.

Nemo miretur, quod in iis ſtabiliendis, quæ a poſteriori nobis innoteſcunt, ad teſtimonia aliorum provocemus. Agitur enim de eo, quod unuſquiſque in ſe experitur, modo attentione ſufficiente uti didicerit ac acumine ſuo diſtinguere poſſit, quæ in anima cum ſint diverſa, facile tamen pro iiſdem habentur. Ideo ad teſtimomnium *Carteſii* provocavimus, quem ad iſtiuſmodi experimentum inſtituendum aptum fuiſſe nemo dubitare poteſt. Multa ab ipſo præclare facta ſunt, id quod eum non ignoraſſe tum ex diſſertatione de methodo, tum ex variis epiſtolis ſatis intelligitur. Fuit præterea attentione profunda ac acumine ſublimi præditus. Nihil adeo eorum ipſi defuit, quod hic deſiderari poſſit. Ceterum probe notandum eſt, ſi quis omnes affectus jucundos inter ſe conferre voluerit, haud difficulter appariturum, quod acquieſcentia in ſe ipſo ſit affectuum omnium jucundorum jucundiſſimus. Sed noſtrum non eſt ad ambages iſtas deſcendere, quas ingredi tenetur, qui id evidenter oſtendere voluerit.

§. 754.

Nũ vocabulum Acquieſcentiæ in ſeipſo habeat ſignificatum receptum.

Definitio acquieſcentiæ in ſeipſo non contrariatur notionibus communibus, ſumiturque vocabulum in ſignificatu a Carteſio in philoſophiam introducto. Nos gaudere iis, quæ bene ac recte a nobis facta exiſtimamus, a poſteriori probavimus, provocando ad experientias communes (§. 750), & obviis quoque experientiis ſtabilivimus, affectum hunc eſſe jucundiſſimum (§. 753), imo monuimus, ſi quis omnes affectus, quos jucundos experitur, inter ſe conferre voluerit, acquieſcentiæ in ſeipſo facile palmam adjudicaturum. Rem adeo nemo negare poteſt, niſi forte ſit qui ſibi inexperta concedere nolit, vel quod bene & recte factorum nunquam ſibi fuerit conſcius, vel quod ad gaudium hinc ortum non attenderit. De nomine igitur ſolo eſt diſpu-

Digitized by Google

diſputatio. Nos deſtitui nomine iſti affectui proprio in communi ſermone; vel inde colligitur, quod non minus in ſermone nobis vernaculo, quam in Latino vocabulo deſtituamur, quo is ſignificatur, ut adeo circuitu quodam opus ſit ad eundem denotandum. Enimvero in aprico poſita eſt vocabuli deficientis ratio. Gaudium hoc non diſtinguitur ab alio, quod intus ſubſiſtat, nec per actus quoſdam externos foras procedat, quos ab aliis facile diſtinguere liceret, atque ideo de peculiari nomine vulgo nemo cogitavit. Quoniam vero diverſa prorſus ratione modificatur, ut eodem jure pro peculiari affectu haberi debeat, quo in aliis caſibus gaudium ſingulari ratione modificatum pro diverſo affectu habetur; philoſophi eſt non ita inhærere communi uſui loquendi ac eidem reſpondentibus communibus notionibus, ut inde præjudicium naſcatur veritati. Mox apparebit, affectum gaudio huic oppoſitum pro peculiari ab omnibus haberi & peculiari quoque nomine inſigniri, etſi triſtitiæ quædam ſpecies ſit. Eccur igitur non eodem jure gaudium ex eo ortum, quod bene, aut recte a nobis factum exiſtimamus, pro peculiari affectu habeamus, præſertim cum in Moralibus ſæpiſſime ejus injicienda ſit mentio, ut ipſa neceſſitas nomen peculiare eidem imponi poſtulet? Quoniam itaque *Carteſius* in Tractatu de paſſionibus animæ part. 2. artic. 63, termino acquieſcentiæ uſus fuit ad affectum hunc exprimendum; eundem ut retineamus ratio ſuadet (§. 147 *Diſc. prælim.*). *Carteſium* vero loqui de gaudio ex eo percepto, quod bene aut recte a nobis factum exiſtimamus; clariſſime liquet. Bonum enim, inquit, a nobis ipſis præſtitum dat nobis acquieſcentiam interiorem, quæ omnium aliarum paſſionum dulciſſima eſt: id quod cum definitione noſtra reali ex nominali deducta convenit (§. 751), atque palam loquitur, quod acquieſcentiam in ſeipſo pro affectu peculiari habuerit.

Apprime neceſſarium eſt, ut acquieſcentia in ſeipſo a ceteris affectibus diſtinguatur, cum dignus ſit ut omnium attentio ad eundem provocetur. Etenim haud poſtrema felicitatis humanæ pars hoc affectu continetur: id quod ſuo loco expreſſius docebitur.

§. 755.

Pœnitentiæ definitio.

Pœnitentia eſt triſtitia ex eo, quod a nobis male, vel minus recte factum exiſtimamus, orta, vel ſaltem tædium inde perceptum.

Affectus hic notiſſimus eſt, non autem confundi debet cum officii nomine, quod pœnitentiæ nomine inſignitur in Theologia revelata. Quamvis enim negari non poſſit, affectum iſtum, cum quo nobis jam negotium eſt, ab officio illo hominis chriſtiani non eſſe alienum; plura tamen ad idem referri ſolent, quam quæ illius notionem ingrediuntur. Pœnitebat *Judam*, quod Chriſtum prodidiſſet, in ſenſu philoſophico, quatenus nempe affectu moleſtiſſimo hoc angebatur, cum factum infectum reddere non poſſet; ſed non pœnitentiam agebat in ſenſu theologico, cum deſperabundus ſibimet ipſe manus violentas inferret.

§. 756.

Realitas ejus aſſerti.

Si quis, quæ a ſe facta ſunt, male, vel minus recte facta judicat, aut malum a ſe factum ſibi repræſentat; triſtitia, vel tædio afficitur. Si quis enim facta ſua ſibi repræſentat tanquam mala, vel etiam opus ſuum tanquam regulis artis contrarium; is & imperfectionis propriæ, qua ad male agendum,

dum, vel opus non rite perficiendum perductus fuit, ac præterea imperfectionis male factis ſibi, vel aliis acquiſitæ, aut imperfectionis operis proprii ſibi conſcius eſt (§. 566 *Pſychol.* & §. 504 *Ontol.*), adeoque multiplici tædio affici debet (§. 518), quod ubi prædominatur in triſtitiam degenerat (§. 619). Patet adeo nos ex iis triſtitia, vel tædio affici debere, quod, quæ a nobis facta ſunt, tanquam male, aut minus recte facta nobis repræſentemus.

A poſteriori veritas propoſitionis manifeſtiſſima eſt. Ponamus enim Mevium condidiſſe poema ac, ubi publici juris factum fuerit, deprehendere nævos complures, quibus obnoxium eſt, atque adeo ſibi probe conſcium eſſe quod regulis artis contrarietur. Nemo non novit, quod tædio inde afficiatur. Quivis etiam optime novit, tædium hoc eſſe diverſum ab aliis tædiis, quod magis anxium reddat animum ac inquietum: id quod proxime in Pſychologia rationali clarius patebit. Similiter ſi ponamus Sempronium propalaſſe conſilia, quæ animo agitabat, idque ſibi noxium deprehendere. Quantis inde tædiis obruatur animus, & quam inquietum reddant tædia iſta animum ejus nemo non novit. Cum haud raro agant homines, cujus ipſoſmet poſtea pœniteat; experimentum veritatis propoſitionis præſentis in ſe capiendi frequens admodum occaſio eſt, ut adeo plura eam in rem addi ſupervacaneum merito exiſtimemus.

Vulgo auctores pœnitentiam tantummodo reſtringere videntur ad actiones morales, quatenus eas malas agnoſcimus: aſt non invita experientia extendenda quoque eſt ad ea, quæ in ſe moralitatem habere non exiſtimantur, artis nempe opera.

§. 757.

Si quis alterum impenſe amat; eorum pœnitet, quæ ab eo vel male, vel minus recte facta exiſtimat. Si quis enim alterum impenſe amat, is eum conſiderat tanquam ſeipſum (§. 659), conſequenter quæ ab eo facta ſunt, ea tanquam a ſe facta ſpectat. Enimvero ſi quæ a ſe facta ſunt male, aut minus recte facta exiſtimat, eorum pœnitet (§. 755). Ergo etiam illorum pœnitere debet, quæ ab altero male, vel minus recte facta ſunt, quem impenſe amat. *Facti alieni quando nos pœniteat.*

Patet propoſitionis præſentis veritas etiam a poſteriori. Provocare hic denuo licet ad exemplum parentum liberos impenſe amantium. Quodſi enim agnoſcant, quæ ab iis facta ſunt, mala eſſe, ſeu iiſdem noxia (§. 565); triſtitia afficiuntur, conſequenter eorum ipſos pœnitet (§. 755). Pœnitentiam haud obſcure indicant hæc verba ingeminantes: utinam filius meus hoc non feciſſet! Mallem jacturam facere vel mille thalerorum, ſi factum infectum fieri poſſet. Quodſi amor non influit in judicium de factis liberorum; iiſdem indignantur. Sed de indignatione hac dicemus deinceps. Exempli loco eſſe etiam poteſt amicus, quo admodum familiariter utimur, & quem tanto amore complectimur, ut, quæ ipſius ſunt, ea ad nos pertinere exiſtimemus.

Amor ſincerus rarior eſt, eo præſertim gradu, quo animi duorum ita conjunguntur, ut omnia ſibi communia exiſtiment. Præterea quoque alii affectus in pleriſque caſibus eidem accedunt; ut, quæ inde oriri debebat, pœnitentia vel prorſus non oriatur, vel cum aliis affectibus confuſa non agnoſcatur. Quamobrem difficile experimentum pœnitentiæ eorum, quæ ab aliis male facta ſunt. Ac idem tenendum eſt de acquieſcentia in aliis, tanquam in ſeipſo (§. 751).

§. 758.

Pœnitentia qualis ſit affectus.

Pœnitentia eſt affectus moleſtiſſimus. Qui enim pœnitet eorum, quæ fecit; is triſtitia afficitur ex eo, quod male, vel minus recte a ſe factum exiſtimat (§. 756). Quamobrem ſibi non modo repræſentat ſuam ipſius imperfectionem, ob quam male, vel minus recte quid fecit; verum etiam imperfectionem, in quam vi facti ſui incidit, vel alios adduxit (§. 565), aut imperfectionem operis ſui intuetur. Multiplicis adeo imperfectionis ſibi conſcius multiplici tædio perfunditur (§. 518), conſequenter ubi prædominatur, triſtitia multiplici afficitur (§. 619). Quamobrem pœnitentia affectus moleſtiſſimus eſſe debet (§. 609).

A poſteriori idem confirmatur ex eo, quod videamus eos, quos a ſe factorum pœnitet, plurimum angi, & animos eorum adeo inquietos reddi, ut mortem appetant, ac ſæpius deſperabundi manus violentas ſibimetipſis injiciant: quemadmodum impetu hujus affectus abreptus fecit Judas, cum Chriſtum prodidiſſet.

Dici ex vero poteſt, pœnitentiam eſſe affectum omnium moleſtiſſimum. Enimvero cum difficilis ſit demonſtratio a priori; ambagibus iſtis nos immergere noluimus.

§. 759.

Definitio realis pœnitentiæ.

Pœnitentia eſt affectus, qui oritur, ſi ea, quæ fecimus, nobis repræſentamus tanquam male, aut minus recte facta, ſeu qui oritur ex perceptione mali a nobis patrati.

Definitio realis jam includitur in nominali, quam dedimus (§. 755).

§. 760.

Definitio pœnitentiæ num uſui loquendi conformis.

Definitio pœnitentiæ tam realis, quam nominalis communi uſui loquendi ac recepto ſignificatui conformis. Pœnitere, inquit *Goclenius* in Lexico, dicimur, cum quæ fecimus, nobis diſplicere incipiunt & moleſta ſunt. Diſplicent nobis facta noſtra, ſi ex iis tædium percipimus (§. 542). Quare quando pœnitentia animum noſtrum ſubit, tædium ex iis, quæ fecimus, percipimus. Et quoniam ea, quæ fecimus, nobis moleſta ſunt, quatenus nos ſtatumque noſtrum imperfectiorem reddunt; ea nobis tanquam mala repræſentamus (§. 565), conſequenter ex factis noſtris tædio, adeoque ſi ingens fuerit, triſtitia afficimur (§. 619), quod ea mala deprehendimus. Eſt adeo juxta *Goclenium* pœnitentia triſtitiæ, aut tædii quædam ſpecies, quæ oritur ex eo, quod, quæ fecimus, mala experiamur, ſeu facta noſtra præterita tanquam mala nobis repræſentemus; quod cum definitione noſtra nominali atque reali prorſus convenit (§. 755. 759). Nil obſtat, quo minus moleſtias, quas nobis creant facta præterita, ad mentem quo-

que

Digitized by Google

que referamus, quatenus eorum memoria nobis moleſta eſt. Tum vero patet, facta præterita non aliter nobis moleſta eſſe poſſe, niſi quatenus tædia atque triſtitia animum anxium & inquietum reddunt: id quod cum eo convenit, quod affectum moleſtiſſimum pœnitentiam oſtenderimus (§. 758). Imo illa inquietudo atque anxietas animi fovetur atque augetur, dum damna, quæ incurrimus & pericula, quibus nos, vel alios expoſuimus, nobis repræſentamus. *Perottus* ſignificatum pœnitentiæ ex *Gellii* lib. 17. c. 1. repetens: Pœnitere, inquit, dicimus, cum, quæ ipſi fecimus, aut quæ de noſtra voluntate noſtroque conſilio facta ſunt, ea nobis poſtea incipiunt diſplicere, ſententiamque in iis noſtram demutamus. Hæc non abhorrent ab iis, quæ dixerat *Goclenius*, adeoque cum noſtris quoque definitionibus conſpirant *per demonſtrata*. Porro *Martinius* in Lexico: Pœnitere, inquit, ſimpliciter eſt doleo ob factum meum, quod admiſſum nollem. Dolor hic, quod per ſe patet, ad animum refertur, adeoque tædium & in gradu exquiſitiori triſtitiam denotat. Eſt adeo Philologo ſummo pœnitentia tædii aut triſtitiæ quædam ſpecies, orta ex eo, quod facta noſtra infecta eſſe mallemus: id quod notioni pœnitentiæ, quæ nobis eſt, convenire, partim ex definitione nominali (§. 755), partim ex propoſitione ſequente (§. 761) intelligitur. Idem etiam clariſſime perſpicitur ex ingenioſa, quam ſubjicit, etymologia. Pœniteo, inquit, eſt a pœna, quatenus eſt dolor &, quem pœnitet, is dolendo a ſe quaſi pœnam ſuæ temeritatis exigit. Conſentanea his eſt definitio pœnitentiæ, quam tradit *Auguſtinus*: Pœnitentia, inquiens, eſt quædam dolentis vindicta puniens in ſe, quod dolet commiſiſſe. *Carteſius* in Tract. de paſſionibus animæ part. 2 art. 63, definitionem realem pœnitentiæ dedit, quod ſcilicet malum excitet pœnitentiam, quatenus nos conſideramus tanquam cauſam ejuſdem: quæ cum noſtra definitione reali eadem eſt (§. 759). Etenim ſi ſumus cauſa mali, ea, quæ fecimus, mala ſunt (§. 886 *Ontol.*), conſequenter ex eo oritur pœnitentia, quod, quæ fecimus, mala nobis videantur.

In ſtabiliendo communi ac recepto ſignificatu vocabuli pœnitentiæ ad etymologiam quoque provocavimus, quem eidem vindicat *Martinius*, ipſo *Auguſtino* præeunte. In genere itaque tenendum eſt, in ſignificatu communi vindicando ideo ab etymologiis, quas tradunt Auctores, argumenta peti poſſe, quod rationes a rebus deſumere ſoleant, cum neſcio quam voluptatem ex eo percipiant, quod nomina rebus ſuis convenire obſervemus. Proſunt etymologiæ etiam contortæ ac falſæ, modo rationes a re petitæ ſint tales, quæ eidem conveniunt. Etenim convenientiam nominis cum re evicturi ſibi quid reperiſſe videntur, quod ad perſuadendam in aliis veritatem etymologiæ ſuæ conducit, ubi rationes convenientiæ in re deprehendunt, ſi eorum etymologia admittitur. Exempli loco nobis eſſe poteſt ipſe *Martinius*, qui vocabulum Germanicum *Reue*, quo pœnitentiam ſignificamus, quatenus pro affectu ſumitur, a vocabulo Latino *Reus* deducit, quod *Reuen* ſeu pœnitere idem ſit ac dolere ſe reum peragere. Etenim qui ſe reum peragit, is quod fecit male a ſe factum eſſe fatetur, ac dolor animi ſive triſtitia nos reos peragens non alia eſt, quam quæ ex eo percipitur, quod quæ fecimus male a nobis facta exiſtimamus. Hic ex falſa etymologia deducitur, *Martinio* eundem vocabuli fuiſſe ſignificatum, quem nos eidem tribuimus. Obiter monemus, ex dictis manifeſtum eſſe etymologiarum ab Auctoribus allatarum quendam uſum in communi vocabulorum ſignificatu ſtabiliendo: qui tanto certior, quo magis

certum eſt Criticos ea in re ultra vulgus non ſapere potuiſſe, conſequenter nonniſi notiones communes, quibus communis vocabulorum ſignificatus conſtat (§. 139 *Log.*), habuiſſe.

§. 761.

Pœnitentis deſiderium. *Quem pœnitet, is factum infectum reddere mallet.* Quem enim pœnitet, is quod fecit malum eſſe exiſtimat (§. 755), adeoque idem averſatur (§. 581), conſequenter non faceret, niſi id factum jam eſſet. Et quoniam triſtitia inde afficitur (§. 755), qua animum vacuum habere mallet; factum utique infectum eſſe, conſequenter, ſi per ipſum ſtaret, infectum reddere mallet. Sunt adhuc rationes aliæ, unde naſcitur cupiditas reddendi factum infectum, ſi fieri poſſet, veluti pericula, quæ nobis ex facto noſtro imminent, vel etiam damna, quæ incurrimus & a quibus nos liberos eſſe cupimus.

Propoſitionis præſentis veritas a poſteriori adeo manifeſta eſt, ut Critici in reddendis rationibus etymologiæ vocabuli ad eam recurrerint, quemadmodum paulo ante a nobis annotatum eſt (§. 760). Idem unusquiſque in ſe experitur, quotieſcunque pœnitet eum jam factorum. Ponamus virum quendam eruditum conſcripſiſſe aliquem librum de Quadratura circuli, & poſtquam eundem publici juris fecerat, reperire a veritate aberrare, quam ſibi inveniſſe viſus fuerat, circuli Quadraturam. Nemo dubitat quod eum pœniteat, inventum ſuum a ſe publici juris fuiſſe factum, antequam virorum eruditorum judicium expiſcatus fuerat. Dum igitur mallet librum a ſe conſcriptum nondum publici juris fuiſſe factum; ecquis non videt, dum eum pœnitet publicationis, quod factum infectum reddere mallet? Ponamus ſimiliter aliquem evulgaſſe conſilia, quæ animo agitabat, ac ideo ſcopo ſuo excidiſſe. Dum damnum ſentientem pœnitet, quod intempeſtive aliis dixerit, quæ reticere debebat, ingeminare ſolet: utinam hæc nemini dixiſſem! manifeſto ſane indicio, quod factum infectum reddere mallet, ſiquidem per ſe ſtaret.

Probe notanda eſt propoſitio præſens, quod ejus multus ſit uſus in Moralibus, ubi nobis cum pœnitentia plurimum negotii erit. Mox etiam patebit, quantum conferat ad inquietudinem animi hæc cogitatio, quod præſtaret ſi factum infectum reddi poſſet, & quod inde potiſſimum pendeat differentia pœnitentiæ ab aliis triſtitiæ ſpeciebus.

§. 762.

Pœnitentia affectus qualis. *Pœnitentia animum admodum inquietum reddit.* Si quem enim pœnitet ejus, quod fecit, is ideo, quod fecit, triſtitia, aut tædio afficitur (§. 755). Idem vero mallet factum eſſe infectum (§. 761). Enimvero cum factum infectum fieri non poſſe agnoſcit, cauſam quoque, conſequenter rationem triſtitiæ, vel tædii ſui, tolli non poſſe agnoſcit (§. 883 *Ontol.*), conſequenter ſe a triſtitia iſta, vel tædio liberari non poſſe certus ſibi videtur (§. 118 *Ontol.*). Quoniam igitur malum reputare debet, quod triſtitia, & tædiis conficiatur (§. 613), inde quoque triſtitia afficitur (§. *cit.*), atque adeo animus ejus inquietus eſt.

Hanc inquietudinem unusquiſque in ſe ipſo experitur, quando eum

facti

Digitized by Google

facti ſui pœnitet. Clariſſime quoque percipimus, inquetudinem eſſe ex eo, quod factum infectum fieri haud quaquam poſſit. Quoties enim ipſimet damnamus, quod fecimus, toties anxietas novum quaſi impetum in animum noſtrum facit. Et iterati iſti inſultus inquietudinem animi conſtituunt. Sed præſtat magis ea obſervari, quam verbis prolixis deſcribi. Sufficit abunde attentionem excitaſſe ad ea, quæ obſervari debent.

Quam moleſta ſit pœnitentia, ut probe agnoſcamus, plurimum refert. Ingens enim adverſus vitium præſidium eſt ejus memoria. Ceterum hinc quoque intelligitur, cur affectus moleſtiſſimus eſſe debeat pœnitentia, quia animus angitur triſtitia atque tædio, quod a nobis auferri non poteſt, niſi diuturnitate temporis, ſubinde autem vix ac ne vix quidem unquam evaneſcit. Hortamur itaque ſerio omnes, ut, ſi eos facti pœnitet, ad ſingula probe attendant, quæ omni acumine ſuo diſtinguere valent, ne negligant illud, cujus maxime habenda eſt ratio, ubi vitam felicem ac tranquillam degere voluerimus, nos vero temere infelices reddere noluerimus.

§. 763.

Si quis in ſeipſo acquieſcit; ea, quæ jam fecit, facta eſſe mavult, quam infecta, ita ut, ſi occaſio ea agendi denuo ſeſe offerret, eadem denuo faceret: Qui enim in ſeipſo acquieſcit, is quæ fecit, bene ac rite facta eſſe judicat, iiſdemque gaudet (§. 749), conſequenter inſigni prorſus voluptate inde afficitur (§. 614). Quamobrem ea, quæ fecit, adhuc appetit (§. 589), tanto quidem magis, quanto major eſt voluptas, qua inde afficitur (§. 595). Enimvero ea, quæ appetimus, facimus, ſi quidem faciendi occaſio ſeſe offert, nec quicquam actionem impedit. Quamobrem ſi ea, quæ fecit in ſeipſo acquieſcens, denuo faciendi occaſio ſeſe offerret, cum nihil actioni obſtet, ſed potius gaudium, quo inde afficitur, ingens admodum ſtimulus ſit ad faciendum (§. 603); idem denuo faceret, adeoque fieri non poteſt ut ea, quæ fecit, infecta potius, quam facta mallet. Ea igitur facta mavult, quam infecta.

Qualis ſit acquieſcentia in ſeipſo.

Experientia idem confirmat omnium clariſſime in eo caſu, quo ex iis, quæ bene ac rite facta ſunt, anſam nobis nocendi ac tædia creandi capiunt invidi ac malitioſi. Quodſi enim in nobiſmet ipſis acquieſcimus, factis noſtris ad trutinam rationis appenſis, ultro fatemur, nos idem denuo facturos, quod fecimus, ſi quidem id faciendi occaſio denuo offeratur. Imo ultro fatemur, nos idem facturos fuiſſe, etiamſi vexas ac tædia nobis ideo creanda prævidiſſemus. Non ſimulata eſſe hæc verba in aliis ex eo intelligitur, quod inter medias vexas, ac inter mille tædia, quæ ipſis creantur, læti ſint ac contento animo. Exemplo nobis ſunt Apoſtoli, ob evangelium de Chriſto prædicatum vexis diriſſimis obnoxii, ſed medias inter calumnias lætiſſimi. Si quis vero in ſeipſo acquieſcens experimentum in ſe capit, is ſinceritatem judicii ipſo ſenſu interno percipit, ut de ea dubitare haud quaquam poſſit.

Non obſtat acquieſcentiæ in ſeipſo, quod quis malitiæ illorum indignetur, qui ipſi vexas creant ob ea, quæ bene ac recte facta ſunt: neque enim ea illi contrariatur, ſed penes eam ſubſiſtere poteſt, quemadmodum ex ſequentibus clarius eluceſcit. Quemadmodum

vero

Digitized by Google

vero pœnitentia id præcipui habet, quod factum infectum mallet; ita acquieſcentiæ in ſeipſo non minus peculiare eſt, quod factum potius factum, quam infectum mavult. Sicuti igitur porro *Martinius* pœnitentiam definit per dolorem ob factum meum, quod admiſſum nollem; ita e contrario acquieſcentia in ſeipſo vi propoſitionis præſentis definiri poterat per gaudium, ſeu voluptatem ob factum meum, quod admiſſum volo. Atque ita quid ſit acquieſcentia in ſeipſo ex pœnitentia rectius intelligitur, oppoſitis juxta ſe poſitis magis eluceſcentibus: id quod etiam in aliis caſibus obtinet, veluti dum ſanitas ex morbo clarius innoteſcit.

§. 764.

Acquieſcentiæ in ſeipſo effectus.

Acquieſcentia in ſeipſo animum reddit quietum. Qui enim in ſeipſo acquieſcit, ob factum ſuum gaudet (§.749), & ea, quæ fecit, facta eſſe mavult, quam infecta (§.763), conſequenter adhuc appetit, quæ appetierat ante, minime autem averſatur, quæ ante appetierat. Quare cum contrariis appetitibus & averſationibus vacuam habeat mentem, nec adſit quod eum a ſententia ſua dimovere poſſit, quin potius gaudium, ſeu voluptas, qua fruitur, ſtimulo ipſi ſit ut in eadem ſententia firmiter perſiſtat; animus ejus quietus eſt, qui in ſeipſo acquieſcit. Inprimis ea clariſſime percipitur, ubi inter mille tædia, quæ nobis creantur ab invidis ac malitioſis hominibus, imo inter nefandas ac abominandas quaſcunque vexas caput veluti ſuum extolit acquieſcentia in ſeipſo. Sunt quædam hujus quietudinis aut, ſi vox communior magis placet, quietis animi in aliis indicia, unde haud obſcure colligitur. Sed de his ſuo tempore in Moralibus agendi locus erit, ubi cum patientia nobis erit negotium.

Hæc ipſa quies, quæ gaudium ſingulari quadam ratione modificat, hanc gaudii ſpeciem ab alio quocunque gaudio diſtingui facit, ut ideo jure merito pro peculiari affectu habeatur. Ab ea eſt illa affectus hujus dulcedo, quam tantopere prædicat *Carteſius*, & qua ſemel deguſtata non exiguam felicitatis humanæ, imo præcipuam ejus partem, in acquieſcentia hac interiore reponimus.

§. 765.

Gloriæ definitio.

Gloria eſt gaudium, quod percipitur ex aliorum de nobis noſtriſque benigno judicio. Si gaudium naſcens fuerit, ejus loco voluptas percipitur in minori gradu, quam qui ad prædominium, in quo gaudium conſiſtit (§.614), ſufficit. Dicitur autem *judicium* aliorum de nobis noſtriſque *benignum*, ſi ea, quæ fecimus, bene ac recte a nobis facta eſſe, quæque nobis ſunt, ea bona eſſe judicant.

Dari iſtiuſmodi gaudium per propoſitionem ſubſequentem patet, quam ideo ad evincendam definitionis hujus realitatem ſubjungimus, quemadmodum jam in aliis caſibus a nobis factum fuit.

§. 766.

Realitas definitionis gloriæ adſtructa.

Si quis benignum aliorum de ſe ſuiſque judicium ſibi repræſentat; gaudio afficitur, ſeu quod perinde eſt, *ex opinione benigni aliorum de nobis noſtriſque judicii multoque magis ex ipſo judicio voluptate, vel gaudio afficitur.* Si quis enim ſibi benignum aliorum de ſe ſuiſque judicium repræſentat; is vel novit alios judicare, vel exiſtimat alios judicaturos eſſe, quod quæ fecit, bene ac recte fecerit, quodque ea bona ſint, quæ ipſi ſunt (§.765). Quamobrem & per-

& perfectionis ſui ipſius ac operis ſui, vel perfectionis aliorum, quam ſibi promoviſſe videtur, conſcius eſt, ſive illa vera fuerit, ſive apparens (§. 554. 557), adeoque voluptate multiplici (§. 511), vel prorſus gaudio afficitur (§. 614).

Idem confirmatur a poſteriori. Exempla inter eruditos maxime obvia ſunt. Ponamus Geometram quendam conſcripſiſſe Tractatum de novo quodam curvarum genere, hactenus Geometris ignoto, ac novis uſum eſſe artificiis analyticis in ſymptomatibus earum inveſtigandis. Quodſi jam hoc ſcriptum ſuum ad opinionem Geometrarum refert ſibique perſuadet, quod plurimum ſint ejus judicio ac ingenio tributuri, opuſque ſuum maximi facturi; gaudio prorſus ſingulari perfunditur, quo veluti extra ſe rapi videtur, & nil magis in votis habet, quam ut judicia Geometrarum peritorum actu percipiat. Quodſi contingat Geometram quendam primi ordinis laudare opus ipſius; gaudium ejus multo intenſius redditur: quod in cauſa eſt ut aliis narret judicia aliorum de ſuo opere, monſtrans literas, in quibus ea ad ipſum perſcripta ſunt, vel locum librorum, in quibus elogia operis ſui leguntur. Enimvero gaudium iſtiuſmodi non tantummodo in Geometra; ſed in aliis quoque viris doctis obſervare licet, ſive Theologi fuerint, ſive JCti, ſive Medici, ſive Mathematici, ſive Philoſophi, ſive Literatores, ſeu quocunque demum nomine veniant. Imo cum neceſſe non ſit, ut, qui benigna aliorum judicia de opere ſuo ſibi promittit, iſtiuſmodi judicia mereatur, vel certam ſpem foveat, opinione fallaci ad affectuum geneſin ſufficiente; gaudium eximium in iis promiſcue obſervare datur, ubi opera ſua, vel inventa, quæ ſibi eſſe opinantur, ad aliorum opinionem referunt. Notus mihi fuit ante annos complures Medicus quidam haud incelebris, qui cum eſſet principiorum aſtronomicorum prorſus ignarus, & in elementis Geometriæ adeo hoſpes, ut tres in triangulo rectilineo angulos duobus rectis æquales eſſe ignoraret, in elementis Arithmeticæ adeo rudis, ut ne quidem abacum Pythagoricum perſpiceret, multo minus multiplicatione ac diviſione conſueta defungi poſſet, audacia tamen vix credibili omnem Aſtronomiam reformare & calculum aſtronomicum, præſertim eclipſium, facilitare volebat. Nemo non me vel tacente intelligit, quam pueriliter a vero aberrare debuerit, ubi nova ſibi inveniſſe viſus eſt. Hoc tamen non obſtante cum inventa ſua Caſſinianis, Hevelianis, Keplerianis longe præſtantiora exiſtimaret, orbemque ea viſurum in ſummam admirationem abreptum iri ſibi perſuaderet, tanto gaudio efferebatur, quanto nunquam elatum viderim alium. Exempla cumulare licet, ſi quis vulgus eruditorum adire velit, quod felix eſt errore ſuo. Suppeditant quoque exempla artifices, opera ſua, quibus perficiendis incumbunt, ad aliorum judicia referentes. Præterea attendendum eſt ad actiones morales; quas qui ad aliorum opinionem referunt,

gaudere

Digitized by Google

gaudere deprehenderis ubi eas laudari audiunt, vel eaſdem laudatum iri ſibi perſuadent.

Gaudium hoc prorſus differt ab eo, in quo acquieſcentia in ſeipſo conſiſtit. Ipſo ſenſu interno utrumque a ſe invicem diſcernere licet. In eandem inquiremus ſollicitius in Pſychologia rationali. Ingens autem differentia affectum unum ab altero tanquam duas diverſas gaudii ſpecies diſtingui jubet. Utiliter uterque conjungitur: ſed de eo dicendum erit in philoſophia Morali, ubi varios affectuum uſus atque abuſus expoſituri ſumus, ut eos in rem noſtram vertamus, ab his vero nobis caveamus.

§. 767.

Quando quis gloria commoveatur.

Si quis gloria commovetur; is quæ fecit, vel ſibi ſunt, ab aliis bona exiſtimari opinatur. Gaudium enim percipit ex benigno aliorum de ſe ſuiſque judicio (§.765). Quamobrem cum aliorum de nobis noſtriſque, adeoque iis, quæ fecimus, vel quæ nobis ſunt, judicium tunc benignum experiamur, ſi ea, quæ fecimus, vel quæ nobis ſunt, ab aliis bona exiſtimantur (*§. cit.*); qui gloria commovetur, is ea quæ fecit, vel quæ ſibi ſunt, ab aliis bona exiſtimari experitur. Enimvero affectus etiam oriuntur ſi tantummodo nobis ſit boni, vel mali opinio, cum ſufficiat ejuſdem confuſa repræſentatio (§.605), adeoque gloriæ quoque affectus animum ejus invadere debet, ſi quæ fecit, vel ſibi ſunt, ab aliis bona exiſtimari, aut ubi nondum aliis innotuere, bona judicatum iri opinatur.

Propoſitio hæc convertenda a nobis eſt in uſum definitionis realis. Converſam igitur eidem ſubjicimus.

§. 768.

Idem ulterius expenditur.

Si quis ea, quæ fecit, vel quæ ſibi ſunt, ab aliis bona exiſtimari opinatur; gloria commovetur, ubi animum ejus affectus invadit. Etenim ſi opinatur, quæ fecit, vel ſibi ſunt, ab aliis bona exiſtimari; benignum ſibi promittit de ſe ſuiſque judicium aliorum (§.765). Enimvero ſi benignum ſibi aliorum de ſe ſuiſque judicium repræſentat, gaudio afficitur (§.766), in caſu ſcilicet affectus orientis, ubi quis bonum exiſtimat aliorum de ſe ſuiſque benigna eſſe judicia. Quamobrem cum gaudium iſtud gloria ſit (§.765); gloria commovetur, ubi affectus animum ejus invadit.

Non ſine ratione prædicato adjecimus reſtrictionem, propterea quod dantur homines, qui ad aliorum de ſe ſuiſque judicia parum attendunt, adeoque nec gaudio afficiuntur, ubi benigna ſunt. Affectus adeo in iſtiuſmodi ſubjectis, quorum ad gloriam non diſpoſitus animus eſt, nullus oritur. In ſimili autem caſu ſemper tacite ſupponimus affectum quendam oriri, nobiſque tantummodo animus eſt inquirendi in affectus iſtius ſpeciem.

§. 769.

Gloriæ definitio realis.

Gloria eſt affectus, qui oritur ſi ea, quæ fecimus, vel noſtra ſunt, ab aliis bona exiſtimari opinamur.

E. gr. Ponamus Poetam ſibi repræſentare elogia ab aliis in carmen ſuum conferenda, vel legere in ſcriptis aliorum encomia, quibus ipſum ob poema a ſe conditum ornant; ſingulari quadam ſpecie gaudii animum ejus commoveri res omnibus explorata eſt. Hanc vero gaudii ſpeciem gloriam appellari monuimus (§. 765). Gloria igitur commovetur animus Poetæ. Dedimus exempla alia definitionem gloriæ nominalem illuſtraturi, quæ etiam ad definitionem realem illuſtrandam trahi poſſunt. Imo definitio realis ex nominali ſine ambagibus exſculpi poterat, quod ſcilicet ſit affectus ex opinione benigni aliorum de ſe ſuiſ-

Digitized by Google

ſe ſuiſque judicii ortus, niſi ſubinde conſultius eſſet ipſum judicium, quale ſit, ſtatim exprimi, ut citra ambages procedat applicatio.

§. 770.

Definitio gloriæ tam realis, quam nominalis notionibus communibus & ſignificatui in philoſophiam introducto conformis. Negari non poteſt, gloriam vulgo non pro affectu ſumi, ſed pro cauſa affectus. Affectui enim nullum peculiare imponitur nomen, propterea quod vulgo gaudium caſus præſentis non diſtinguitur a gaudio alio, differentia tantummodo obſcure percepta. Vocabuli ſignificatum exponunt *Goclenius* & *Martinius* in Lexicis. Varias ille affert aliorum definitiones, quæ in eo conſpirant omnes, quod benignum aliorum de iis, quæ bene ac recte a nobis facta ſunt, judicium ſit id, quod gloria appellatur. Hoc vero judicium, quatenus nobis in mente idem repræſentamus, eſſe cauſam affectus, patet (§. 169 *Pſychol.* & §. 881 *Ontol.*). *Albertus Magnus* gloriam eſſe ait claram cum laude notitiam, ejus ſcilicet, cui gloria tribuitur. Requirit adeo, ut is, cui gloria eſſe dicitur, aliis ſit notus, & quod eundem laudent, quodque hæc laus non ſit communis, ſed eximii gradus: ideo enim clara appellatur. Jam vero, non male definiente *Goclenio*, laus eſt ſignificatio expreſſa boni, quod eſt in qualibet re, adeoque ab aliis quis laudatur, quatenus recenſentur bona, quæ ipſi ſunt, ac inprimis quæ bene ac recte fecit, conſequenter cum laus eximii gradus ad gloriam requiratur, bona, quæ de altero commemorantur, gradus eximii ac facta præclara eſſe debent. Patet igitur *Albertum Magnum* ſtudioſe dixiſſe, quod gloria conſiſtat in judicio aliorum de bono haud vulgari, quod nobis ineſt, & de iis, quæ a nobis præclare facta ſunt, nimirum ut ea ipſis & perſpecta ſint, & ab iiſdem candide ſignificentur. Ecquis non videt cauſam affectus, quem gloriam dicimus, ab *Alberto Magno* fuiſſe gloriam dictam (§. 769)? *Boetius* gloriam definit per illuſtrem & pervulgatam recte factorum & magnorum vel in ſuos cives, vel in Remp. vel in omne genus hominum meritorum famam. Ad famam denuo requiruntur duo, ſcilicet recte factorum & magnorum meritorum in alios notitia, atque expreſſa eorundem ſignificatio in vulgus diſſeminata, aut minimum inter eos pervulgata, quorum de iis judicium ſuſpiciendum. Quamobrem & *Boetius* gloriam denuo reducit ad judicia aliorum de nobis, quod eximiis bonis ornati ſimus & præclara fecerimus, conſequenter gloriæ nomen cauſæ illius affectus tribuit, quæ a nobis gloria appellatur. Omnium vero clariſſime *Auguſtinus* gloriam per affectus noſtri cauſam definit, dum eam eſſe dicit judicium hominum bene de hominibus opinantium. *Martinius* vagum vulgo cenſet vocabuli ſignificatum, adeoque diverſos exponit, quos obtinet. Primo loco commemorat actionem celebrantis, quæ gloriæ nomine inſignitur; & hunc potiorem ſignificatum exiſtimat, dum gloriam per frequentem famam cum laude, ſeu claram notitiam cum laude explicat. Per laudem idem intelligit commemora-

Definitiones gloriæ ſignificatui recepto conformes.

tionem boni, quod eſt in aliquo, vel ab aliquo. Atque adeo mens *Martinio* eadem fuit, quæ *Boetio*. Oſtendimus vero *Boetium* cauſam affectus, de quo nobis jam ſermo eſt, gloriam appellaſſe. Ergo patet *Martinio* quoque cauſam ejuſdem affectus gloriæ nomine venire. *Carteſius* in Tract. de paſſ. animæ part. 2. art. 66, gloriam in numerum affectuum retulit & dum hanc ejus dedit definitionem realem, quod bonum, quod eſt, vel quod fuit in nobis, ſi referatur ad opinionem, quam alii de eo concipere poſſunt, eum excitet; haud obſcure ſignificat ad gloriæ affectum excitandum ſufficere repræſentationem judicii aliorum de eo, quod nobis ineſt, vel quod fecimus, etſi nunquam ita judicaturi ſint alii, vel aliter jam judicent alii. Atque hæc conſentanea ſunt definitioni reali, quam dedimus (§. 769). Quoniam igitur tanto philoſopho præeunte gloria in numerum affectuum, tanquam ſingularis eorundem ſpecies, relata fuit, & ab ejus parte ſtat veritas, quemadmodum ex anterioribus abunde liquet; veritas non modo eandem in numerum affectuum a nobis referri; verum etiam nomen, a *Carteſio* eidem impoſitum, retineri juſſit ratio (§. 142 *Diſc. prælim.*).

In lingua vernacula non opus eſt, ut nomen cauſæ affectus imponamus; ſed peculiare proſtat nomen, quod eum a cauſa diſtinguit. Etenim cum gloria nobis idem ſit quod *Ruhm*, ſi communi more pro cauſa affectus ſumitur; affectum ipſum *Ruhm-Begierde* appellamus, quaſi gloriæ cupiditatem. Abſit autem ut quis affectum hunc cum ambitione confundat, quod vitium in exceſſu eſſe ſuo loco in Moralibus oſtendemus, cum affectus, de quo jam loquimur, non ſemper malus ſit, etſi abuſu ejuſdem ambitio gignatur. Poſſet is etiam Germanice dici *Ruhm-Liebe*, quaſi amor gloriæ; ſed malui tamen vocabulum prius huic poſteriori præferre, propterea quod illud rei convenientius eſt, utpote impetum iſtum exprimens, quo, qui gloria ducitur, in eundem fertur.

§. 771.

Gloriæ effectus. *Gloria ſtimulus eſt ad præclara præſtanda abſque ulla ſpe lucri.* Si quis enim gloria ducitur; is ea, quæ facere debet, ad aliorum opinionem refert, atque gaudet, quamprimum exiſtimat, alios de iis judicaturos, quod præclare facta ſint (§. 765). Quoniam itaque ex eo voluptatem percipit, quod alii præclare a ſe factum ſint agnituri (§. 614); id quidem tanto melius judicat, quanto major voluptas eſt, quæ inde percipitur (§. 612), conſequenter quod faciendum eſt ideo appetit (§. 579). Gloria igitur ſtimulus eſt ad præclara agenda. Enimvero quoniam qui gloria ducitur ideo præclare facienda appetit, quod alios agnituros eſſe confidit, ſe rem bene ac recte feciſſe; per ſe patet, quod abſque ſpe lucri idem faciat, ſeu quod idem faciat, etiamſi nullum inde lucrum ſperet.

A poſteriori idem luculentis admodum teſtimoniis confirmari poteſt. Suppeditant nobis inprimis talia Aſtronomi, quæ omni exceptione majora eſſe, nemo non agnoſcere debet. Quantos, quæſo, ſumtus Aſtronomiæ perficiendæ gratia fecit *Joannes Hevelius*? Quantum operæ conſumſit in obſervationibus cæleſtibus venandis, quarum theſaurum nobis inprimis altero Tomo Machinæ cæleſtis exhibuit? Cum ſelenographiam accuratam conficere vellet, ipſemet objecta accurate in charta delineare ac delineata

æri

Digitized by Google

æri incidere didicerat, ne veritatem & accurationem obſervationum negligentia artificum corrumperet, dubiamque horum fidem experiri cogeretur? Ex ſcriptis vero ejuſdem ſatis ſuperque apparet, ipſum non alia de cauſa tantopere ſollicitum fuiſſe, ut omnia bene ac recte fierent, quæ Aſtronomiæ perficiendæ gratia moliebatur, quam ut Aſtronomi periti agnoſcerent, ipſum omnes Aſtronomi partes ex aſſe adimpleviſſe. Nullum vero inde lucrum ſperare poterat. Etenim inter modos acquirendi nemo refert ſumtus in Aſtronomiam perficiendam faciendos, quos multis modis aliis utiliter impendere licebat. Non igitur opus eſt ut prolixe oſtendatur, *Hevelium* nulla ſpe lucri ad Aſtronomiam excolendam adductum fuiſſe. *Joannes Keplerus* ſtupendam induſtriam collocavit in theoria planetarum indaganda, cum maxima ingenii vi leges poli, ac veras orbitas planetarum in apricum produceret. Quod vero non alius ipſi ſtimulus fuerit quam gloria, ex Dedicatione ad *Rudolphum* II. Imperatorem, quam Commentariis de motibus ſtellæ Martis præmiſit, ſatis ſuperque elucet. Provocare etiam poteram ad Tabularum non modo aſtronomicarum, verum etiam trigonometricarum, inprimis logarithmicarum Conditores, quorum exemplum vel ideo dignum, quod hic commemoretur, quia periti ſatis ſuperque intelligunt, ipſos tot calculi tædia non alio fine devoraſſe, quam ut bene meriti de genere humano dici poſſent. Enimvero proſtant quoque inter eruditos ceteros exempla longe plurima, quæ veluti ſponte ſua unicuique ſeſe offerunt, modo levi attentione uti velit. *Ovidius* ipſemet de ſe fatetur, quod ſtimulum ſibi dederit gloria ad arduum opus perficiendum. Ita enim canit:

Magnum opus aggredior, ſed dat mihi gloria vires.

Vires nimirum dat gloria, quatenus gaudio perfuſi novo quaſi impetu accepto ad perficienda ea ferimur, quorum executio tædiis plena, ut a propoſito quaſi declinemur. Sed non opus eſt verbis, ubi rerum teſtimonia adſunt. Nihil enim præclari unquam in orbe terrarum factum, quod ex gloria tanquam fonte non manaverit. Et ubi accuratius inquiſiveris, nonniſi eos, qui gloria ducti fuere, feciſſe præclara ac de genere humano bene meruiſſe deprehendes.

Propoſitio præſens non ſatis commendari poteſt, quæ mente continuo volvatur revolvaturque. Utilitatis maximæ eſt in omni praxi morali & qui gloria uti noverit, haud poſtremum felicitatis ſuæ partem eidem tribuit. Recte ſi eadem utaris, affectui huic ſocium ſeſe præbet jucundiſſimus ille, quem acquieſcentiam in ſeipſo appellavimus. Cavendus vero eſt abuſus ambitionis fomes, cui pœnitentia ſe comitem præbet cum aliis affectibus moleſtis. Sed de his differere non eſt hujus loci. Dabimus ſuo loco in philoſophia morali, quæ conducunt.

§. 772.

Quænam placeant ei, qui gloria ducitur.

Qui gloria ducitur, ei benigna aliorum de ſe ſuiſque judicia placent. Qui enim gloria ducitur, is gaudio afficitur ex benigno aliorum de ſe ſuiſque judicio (§. 765). Quamobrem cum ea nobis placeant, ex quibus volupta-

tem percipimus (§.542); ex iis vero voluptatem percipiamus, unde gaudio afficimur (§.614): qui gloria ducitur, ei benigna aliorum de ſe ſuiſque judicia placent.

Idem a poſteriori confirmatur ex iis, quæ ad confirmandum gaudium ex repræſentatione benigni aliorum de ſe ſuiſque judicii ortum in medium adduximus (§.766). Cur enim Geometra aliorum de inventis ſuis judicia benigna aliis commemorat? Non alia ſane de cauſa, quam quod inde voluptatem percipiat, conſequenter quod judicia iſta eidem placeant. Enimvero a poſteriori propoſitionis præſentis veritas adeo manifeſta eſt, ut nemo ideo eam in dubium revocaverit.

§. 773.

Signum gloriæ. *Si cui benigna aliorum & quidem perito peritorum judicia de ſe ſuiſque placent; is gloria ducitur, ſeu animum habet ad gloriam diſpoſitum.* Etenim ſi cui judicia aliorum de ſe ſuiſque placent, is ex iis voluptatem percipit (§ 542), adeoque pro re nata prorſus gaudio afficitur (§. 614). Enimvero qui ex aliorum de ſe ſuiſque benignis judiciis voluptatem percipit, vel gaudio prorſus afficitur; is gloria ducitur (§.765), ſeu animum ad gloriam diſpoſitum habet. Quamobrem cui benigna aliorum de ſe ſuiſque judicia placent, is gloria ducitur. Quoniam vero periti ſatis ſuperque perſpectum habent, nonniſi peritos de ſe ſuiſque judicia veritati conſentanea ferre poſſe; ideo quoque nonniſi ipſorum judicia ipſis placent, conſequenter ſi peritis peritorum judicia benigna de ſe ſuiſque placent, eoſdem gloria duci inde manifeſtum eſt.

Ad confirmandam propoſitionem præſentem a poſteriori eadem faciunt, quibus præcedens confirmatur. Ipſa autem experientia loquitur, peritis non placere niſi peritorum judicia, & quo quem magis norunt rei, de qua judicium ferri debet, peritum, eo magis judicium placere; at imperitorum judicia licet benigniſſima non commovere peritos. Ita Geometræ primi ordinis inſuper habent judicia eorum, qui cum ultra elementa non ſapiant, de inventis ipſorum judicium ferre nequeunt: aſt iidem delectantur judiciis aliorum ſibi ſimilium. Philoſophum non movent judicia aliorum, qui philoſophi videri volunt, non ſunt; aſt eorum demum judicia placent, quibus de rebus philoſophicis judicare datum eſt. Ut ad exempla ſpecialia deſcendamus, *Copernicum* teſtem appellamus, qui Aſtronomorum peritorum judiciis contentus, ceterorum Aſtronomiæ imperitorum judicia contemnebat, quemadmodum ex Dedicatione operis de Revolutionibus orbium cæleſtium conſtat. Hinc videas peritos non captare auram vulgi, quemadmodum vulgus eruditorum facit, nec magni facere elogia, quæ in verbis elegantiam habent, nihil autem ejus ſignificant, quod laudem conſtituit; ſed commemorationem meritorum iis placere, quæ laudem abſolvit. Atque ideo porro moris eſt, ut periti alios laudaturi in fa-

ctis re-

Digitized by Google

ctis recenſendis ac deſcribendis toti ſint, a verbis autem pompoſis, quæ vulgi pabulum ſunt, prorſus abſtinent. Atque ita abunde patet, ſi de peritis judicandum, utrum ad gloriam diſpoſitum habeant animum, nec ne; quomodo ad peritorum judicia ſeſe habeant reſpiciendum eſſe.

Habemus hic ſignum non modo gloriæ, verum etiam peritos ab imperitis diſtinguendi. Quod utinam notarent, qui vanæ gloriæ ſtudioſi ſunt, ut ſuæ inde imperitiæ convincerentur, quam alias ob imperitiam agnoſcere minime valent. Sed plura eam in rem dicemus in Moralibus. Imperitus ille aſtrophilus, de quo ſupra diximus (§. 766), mirifice delectabatur judiciis hominum aſtronomiæ omnis expertium, veluti ſi inventa, quæ jactabat, & de quibus ipſi nihil intelligebant, luce publica digna pronuntiabant, fidem habentes magnificis laudibus, quibus inventor inventa ſua ipſemet extollebat.

§. 774.

Pudor eſt triſtitia, quæ percipitur ex ſiniſtro aliorum de nobis noſtriſque judicio. Si triſtitia naſcens fuerit, ejus loco tædium percipitur, in minori gradu, quam qui ad prædominium ſufficit, in quo triſtitia conſiſtit (§.619). Dicitur autem *judicium* aliorum de nobis aliiſque *ſiniſtrum*, ſi ea, quæ fecimus, ea minus recte a nobis facta eſſe, quæque nobis ſunt, ea mala eſſe judicant. *Pudoris definitio.*

Dari iſtiuſmodi triſtitiam ac tædium per propoſitionem ſubſequentem patet, quam ideo ad evincendam hujus definitionis realitatem ſubjungimus, quemadmodum in ſuperioribus factum. Quemadmodum vero in affectu gloriæ ſupponitur, quod affectui indulgens judicium aliorum benignum verum eſſe reputet, cum inde fit, quod peritus imperitorum judicia non curet (§. 773); ita quoque in affectu pudoris ſupponi debet, eum, quem pudet, judicium aliorum de ſe ſuiſque ſiniſtrum pro vero habere debere. Id vero ex ſubſequente propoſitione patebit.

§. 775.

Si quis ſiniſtrum aliorum de ſe ſuiſque judicium ſibi repræſentat, idemque pro vero habet; tædia, vel triſtitia afficitur, ſeu, quod perinde eſt, *ex opinione ſiniſtri aliorum de nobis noſtriſque judicii, multoque magis ex ipſo judicio, quod verum eſſe, vel etiam pro vero ab aliis haberi agnoſcimus, triſtitia, vel tædio afficimur.* Etenim ſi quis ſiniſtrum aliorum de ſe ſuiſque judicium ſibi repræſentat, idemque pro vero habet; is ſibi conſcius eſt alios judicare, vel judicaturos eſſe, quod ea, quæ fecit, male ac minus recte a ſe facta ſint, vel quod ea, quæ ſibi ſunt, mala ſint (§.774), imo ipſemet judicat ea, quæ fecit, male ac minus recte a ſe facta eſſe, vel ea, quæ ſibi ſunt, mala eſſe (§.505 *Log.*). Imperfectionis igitur ſuæ ſibi conſcius eſt, quatenus mala a ſe patrata, vel patranda, vel mala, quæ ipſi ſunt, intuetur (§.565): imperfectionis ſtatus ſui ſibi conſcius eſt, quatenus aliorum ſiniſtra judicia intuetur (§. 567). Ex utraque igitur cauſa tædio afficitur (§.518), vel prorſus triſtitia animus corripitur (§.619). *Realitas definitionis pudoris adſtructa.*

Idem confirmatur a poſteriori. Exempla inter eruditos obvia ſunt. Si quis eruditus in libro, quem publici juris fecit, errores a ſe admiſſos animadvertit ſibique repræſentat judicia aliorum de ſe ſuoque libro ſiniſtra; nemo non novit animum ejus tædio, imo triſtitia perturbari. Atque tum pudet eum erroris a ſe admiſſi. Enimvero cum ſimul ipſum pœniteat, quod

librum

Digitized by Google

librum ediderit, antequam curis poſterioribus eundem ſubjicere potuerit; uterque autem affectus triſtitiæ quædam ſpecies ſit (§.755.774); attentione opus eſt, ut, quæ ad pœnitentiam ſpectant, ſeparentur ab iis, quæ ſunt pudoris. In ſe unuſquiſque haud difficulter diſtinguit ea, quæ ſunt pœnitentiæ, ab iis quæ ſunt pudoris, neque enim alia re opus eſt, quam ut attendamus, utrum nobis jam conſcii ſimus noſtri, an alieni de factis noſtris judicii. In caſu enim primo pœnitentiæ (§.755), in poſteriori pudori locus eſt (§.774). Sunt vero etiam ſigna externa, per quæ pœnitentiam a pudore diſtinguere licet. Pudorem enim nemo non agnoſcit ex rubore faciei, averſione vultus ac demiſſione oculorum; pœnitentiam vero ex planctu de actionibus commiſſis, vel omiſſis. Uterque autem affectus verbis non ſimulatis ſeſe prodit. Sed hæc ſatis obvia ſunt, ut ad ſpecialia deſcendere non ſit opus.

Triſtitiam, quæ pudorem abſolvit, prorſus differre ab ea, quæ pœnitentiam conſtituit, ipſo ſenſu interno percipimus. Noſtrum vero demum erit in iſtam differentiam inquirere in Pſychologia rationali. Multam quoque lucem differentiæ huic affundet philoſophia moralis.

§. 776.

Pudoris effectus. *Si quem pudet eorum, quæ fecit, vel quæ ſibi ſunt; is ea ab aliis ignorari mallet.* Si quem enim pudet eorum, quæ fecit, vel quæ ſibi ſunt; is ex eo tædium percipit, vel triſtitia afficitur, quod ſibi perſuadet, alios de ſe ſuiſque ſiniſtre judicaturos (§.774). Quoniam igitur ſiniſtra aliorum de ſe ſuiſque judicia tanto majus malum videntur, quanto majus tædium eſt, quod inde percipitur (§. 613); illa quoque judicia averſatur (§. 590), conſequenter mallet ea impoſſibilia eſſe. Quare cum alii de nobis noſtriſque judicare nequeant, ſi quæ fecimus, quæque nobis ſunt, ignorant; is utique, quem pudet eorum, quæ fecit, vel quæ ſibi ſunt, ab aliis ignorari mallet.

Patet idem clariſſime a poſteriori. Etenim ſi quis in dignitate conſtitutus parentes habet vilioris conditionis ac pauperes, eumque eorum pudet, quod ſibi metuit a contemptu aliorum ob vilem conditionem ac egeſtatem parentum; is de parentibus ſuis nunquam loquitur, imo ſollicite cavet, ne quis reſciat quinam ſint, vel fuerint parentes ſui, manifeſto indicio malle ſeſe ut alii ignorent, quinam parentes ſui ſint, vel fuerint. Similiter ſi quis fecit ea, quorum ipſum pudet; is ea, quæ fecit, ſtudioſe celare ſolet, manifeſto utique indicio, malle ipſum ab aliis ignorari quæ fecit. Imo ſi noverit, conſtare aliis de facto ſuo; in conſpectum eorum vix prodire audet, nec ferre poteſt, ut quis ipſum intueatur, imo nec ipſe quenquam intueri valet: id quod denuo manifeſto indicio eſt, malle ſeſe ignorari ab aliis, quæ fecit, aut id in votis habere, ut ne alii de ipſo cogitent. Nimirum multa fluunt ex propoſitione præſente, quæ ſenſui

Digitized by Google

ſui maxime obvia ſunt, adeoque indicia præbent ejus, quod in propoſitione præſente affirmatur.

Propoſitio præſens plurimum utilitatis nobis afferet in moralibus, ubi eadem tanquam principio in caſibus bene multis utemur.

§. 777.

Qui ad pudorem pronus eſt, is malum exiſtimat alios noſſe, quæ a ſe male, vel minus recte facta ſunt, aut quæ ſibi mala ſunt. Si quis enim ad pudorem pronus eſt; is ex eo tædium percipit, imo triſtitia afficitur, quod alii norint ea, quæ a ſe male, vel minus recte facta ſunt, aut quæ ſibi mala adſunt (§. 774). Quamobrem cum id malum tanto majus judicemus, quo majus tædium eſt, quod inde percipitur (§. 613); qui ad pudorem pronus eſt; is malum exiſtimare debet alios noſſe, quæ a ſe male, vel minus recte facta ſunt, & quæ ſibi mala adſunt. *Quales ſint, qui ad pudorem proni.*

A poſteriori propoſitio confirmatur, quod videamus eos, quos pudore corripi obſervamus, ſtudioſe celare, quæ a ſe male facta ſunt, & unde famam detrimentum capere poſſe exiſtimant. Jam vero ea averſamur, quæ noſtra opinione mala ſunt (§. 581). Satis igitur certo inde colligitur, quod ad pudorem pronus malum reputet ea, quæ in ſe reprehenſione, vel cenſura aliorum digna ſunt, aliis innoteſcere.

Quoniam dantur gradus pudoris, ita ut unum magis pudeat ejuſdem, quam alterum, etſi idem ſit utriuſque de eodem judicium; unus quoque magis malum judicat, quam alter, ſi mala de ſe aliis innoteſcant. Quamobrem ubi propoſitionem a poſteriori confirmare volueris, ad ea inprimis exempla reſpiciendum eſt, quæ pudorem gradus excelſi loquuntur. Ceterum id, unde propoſitio a poſteriori confirmatur, per modum corollarii fluit ex propoſitione præſente, quemadmodum ex ſequente articulo apparet.

§. 778.

Quoniam is, qui ad pudorem pronus eſt, malum exiſtimat alios noſſe, quæ a ſe male, vel minus recte facta ſunt, aut quæ ſibi mala ſunt (§. 777); quamprimum vero aliquid malum judicamus, idem averſamur (§. 590), conſequenter ne fiat, omni modo impedire ſtudeamus: *qui ad pudorem pronus eſt, ſtudioſe cavet, ne quæ mala ſunt opinione ſua, vel communi hominum opinione, aliis de ſe innoteſcant.* *Effectus pudoris.*

§. 779.

Pudor eſt affectus, qui oritur, ſi mala, quæ fecimus, vel nobis ſunt, aliis innoteſcere ac ab iis agnoſci nobis repræſentamus, vel, ex opinione cenſuræ aliorum, quam ob malum a nobis perpetratum, vel quod nobis eſt, incurremus. *Definitio pudoris realis.*

E. g. Ponamus Poetam admiſiſſe errorem in quantitate ſyllabæ cujuſdam. Quodſi eodem animadverſo cogitet, quomodo alii eundem in detrimentum laudis ad minuendam famam ipſius ſint interpretaturi; pudore ſuffunditur. Ponamus aliquem, cui cum homine conſuetudo intercedit, qui morbo gallico laborat, contagio affici. Quodſi jam cogitet, quam ſiniſtra futura ſint aliorum de ſe judicia, quam hæc futura ſint famæ ſuæ nocua, ubi præſentem intuetur, qui morbum ſibi infeſtum noverit, pudore ſuffunditur. In hæc vero caſu diſtinguenda eſt triſtitia ſimplex ex fortunæ adverſæ opinione orta, quæ nos immeritos in cenſuram aliorum adduxit, a triſtitiæ ſpecie, quæ ad pudorem ſpectat.

§. 780.

Digitized by Google

§. 780.

Definitiones pudoris num uſui loquendi conformes.

Definitio pudoris tam realis, quam nominalis uſui communi loquendi ac recepto in philoſophia ſignificatui conformis. Pudorem nemo non colligit ex rubore, quo ſuffunditur ſubito facies, ubi v. g. narrantur male a nobis facta, quemadmodum jam ſupra notatum eſt (§. 775). Quoniam rubor iſte motus extraordinarii ſanguinis indicium eſt; pudorem ab omnibus in numerum affectuum referri palam eſt (§. 611). Porro nemo non fatetur, quod nos pudeat male factorum, quatenus nobis conſcii ſumus nos ob ea aliorum cenſuram incurrere. Quamobrem abunde patet ex communi uſu loquendi pudorem deſignare affectum, qui in nobis oritur, ſi quæ fecimus talia ſunt, ut ab aliis recte improbentur nobiſmet ipſis judicibus, vel ſi aliorum judicium famæ noſtræ adverſum fore certo perſuaſi ſumus, quod ea, quæ fecimus, communi omnium opinione mala reputentur. Vocabulum adeo pudoris vulgo ſumitur in eodem prorſus ſignificatu, quem nos eidem tribuimus (§. 779). *Ariſtoteles* pudorem definit per timorem juſtæ reprehenſionis. Reprehenſio conſiſtit in judicio aliorum de nobis noſtriſque factis ſiniſtro, quod ſcilicet malum reputetur, nos talia feciſſe, vel talia nobis adeſſe. Reprehenſionem juſtam cenſemus, ſi idem ſit noſtrum judicium, ut ab altero nobis judicio ſuo injuriam fieri minime arbitremur. Timemus iſtam reprehenſionem, quando ſuſpicamur fore ut aliis innoteſcant, quæ reprehenſione digna commiſimus, vel ut alii, ubi jam innotuere, in malam partem eadem vertant. Pudor igitur oritur juxta *Ariſtotelem* ex eo, quod exiſtimemus alios nos reprehenſuros ob ea, quæ ipſimet reprehenſione digna judicamus, ſeu, quod perinde eſt, alios judicaturos malum eſſe, quod hoc, vel iſtud fecerimus, quod hoc, vel iſtud nobis ſit, vel acciderit, noſtroque aſſenſu ipſorum judicium confirmare teneamur. Ecquis vero non videt hæc cum definitione noſtra reali optime conſentire (§. 779)? Non eſt quod dicas *Ariſtotelem* pudorem definire per timorem, cum nos eundem definiverimus per triſtitiam. *Ariſtoteles* enim non explicat, in quonam pudor conſiſtat; ſed quomodo oriatur, ſeu qua de cauſa oriatur. Sane ſi pudor in timore conſiſteret, nunquam nos puderet mali a nobis perpetrati, ubi cenſuram alterius actu incurrimus, ſeu nos ab eodem ideo reprehendi audimus. Nemo autem eſt, qui neſciat pudori utique etiam in hoc caſu eſſe locum. Præterea ipſe quoque metus triſtitia quædam ſpecies eſt, quemadmodum deinceps oſtendemus, ut adeo, qui pudorem metus quandam ſpeciem facit, non neget eundem eſſe ſpeciem quandam triſtitiæ. *Carteſius* in Tract. de paſſionibus animæ part. 2. art. 66, hanc tradit pudoris definitionem realem, quod malum, quod eſt, vel quod fuit in nobis, ſi referatur ad opinionem, quam alii de eo concipere poſſent, pudorem excitet. Eam non differre a definitone reali, quam dedimus (§. 779), ex utriuſque collatione patet. Non igitur im-

Digitized by Google

tur immutavimus vocabuli receptum in philoſophia ſignificatum; ſed eum retinuimus, qui & veteri, & recentiori philoſophiæ prorſus conformis.

Pudor res notiſſima eſt, & in eorum affectuum numero, quos facillime agnoſcunt & inter ſe diſtinguunt vulgo omnes. Quamobrem facillime eorum, quæ de hoc affectu dicuntur, experimentum capi poteſt, modo attentione uti didiceris, ut advertas quæ vel in ſenſum externum incurrunt, vel in anima appercipiuntur, atque eos a ſe invicem diſtinguas caſus, in quibus pudor ſolus invadit animum & in quibus alios ſocios habet.

§. 781.

Gloriæ & pudoris cognatio.

Qui ad gloriam pronus eſt, idem ad pudorem pronus eſt. Etenim qui ad gloriam pronus eſt, is voluptatem, vel gaudium percipit ex eo, quod alii bona eſſe judicant, quæ ipſe fecit, quæque ipſi ſunt, & quæ ipſemet talia agnoſcit (§. 765), conſequenter tanto magis bonum exiſtimat, quod alii ita judicent, quanto major voluptas eſt, quæ inde percipitur (§. 612). Quoniam igitur malum judicare debet, quod alii ab ipſo facta mala judicent ac quæ ipſemet mala eſſe agnoſcit, cum malum bono contrarium ſit (§. 554. 565); tædium, vel triſtitiam ex eo percipere debet, quod, quæ a ſe male facta agnoſcit, eadem improbent alii (§. 613). Ad pudorem adeo pronus (§. 774).

A poſteriori quoque idem ſatis ſuperque patet. Ecquis enim ignorat neminem magis pudore ſuffundi quam eos, qui gloriæ dulcedine capiuntur? Hinc videas eruditos, qui ad nominis gloriam contendunt, pudere erroris. Ac ideo invaluit mos, ut vulgus eruditorum, quod evidentiæ ſenſu deſtitutum, errores ſuos palliare ac defendere ſoleat, ne a ſui ſimilibus erraſſe videatur. Et ex adverſo periti errores a ſe admiſſos emendant ac ſpeciminibus præclaris edendis operam navant, ut ne alii periti errorem in vitium vertant.

Cognatio affectuum, qua palam fit, quinam alii ex aliis naſcuntur, & quinam ſimul in idem ſubjectum cadere poſſunt, maximæ utilitatis eſt in moralibus, tum in conjectandis hominum moribus, tum in difficili, ſed perutili argumento de appetitu ſenſitivo in concordiam cum rationali reducendo.

§. 782.

Signum gloriæ.

Qui ad pudorem pronus eſt, ad gloriam quoque pronus eſt. Qui enim ad pudorem pronus eſt, is ex eo triſtitia afficitur, vel tædium percipit, quod malum judicet, alios noſſe, quæ a ſe male, vel minus recte facta ſunt, & quod eadem mala eſſe judicent (§. 774. 777). Quoniam igitur mala judicat, quæ famæ ſuæ adverſa, adeoque ſtatum externum imperfectiorem reddunt (§. 565); ex adverſo bonum judicabit, quæ famæ conſulunt, adeoque ſtatum ejus externum perficiunt (§. 554). Quoniam igitur ad famam conducit, ſi quæ a nobis bene ac recte facta ſunt, ab aliis agnoſcantur & approbentur; hoc aliorum de ſe factiſque ſuis judicium bonum utique judicare, conſequenter ex eo voluptatem tanto majorem percipere, adeoque & gaudio affici (§. 614) debet, quanto magis bonum judicat aliorum iſtud de ſe judicium (§ 612). Ad gloriam adeo pronus eſt (§. 769).

Digitized by Google

A poſteriori confirmatur propoſitionis præſentis veritas, quatenus vulgo pudor boni animi indicium præbere exiſtimatur, nimirum quod famæ ac exiſtimationis ſuæ rationem habet, quem male ac minus recte factorum pudet, imo quia pudore ſuffunditur, ubi aliis perſuaſum eſt, quaſi feciſſet, quæ famam labefactant. Ecquis vero non videt, neminem non agnoſcere pudorem eſſe ſignum gloriæ (§. 769)? Propoſitio itaque præſens adeo clara eſt, ſi experientiam conſulis, ut inter notiones communes referri poſſit.

Probe autem notandum eſt, pudorem, quatenus affectus eſt, non eſſe confundendum cum abſtinentia ab imprudentia, quæ in numero vitiorum eſt, & de qua in Moralibus agendum.

§. 783.

Pœnitētia pudoris comes.

Si quem pudet eorum, quæ fecit; eum eorundem quoque pœnitet. Si quem enim pudet eorum, quæ fecit, is ſibi repræſentat ſiniſtrum aliorum de factis ſuis judicium, idemque pro vero habet (§. 774. 775), conſequenter malum a ſe factum ſibi repræſentat. Quoniam igitur ex iis quæ fecit, tædium percipit, vel triſtitia afficitur (§. 756); eorum, quæ fecit, ipſum pœnitet (§. 755).

Pœnitentiam ex pudore naſci aut, ſi mavis, hujus comitem eſſe, vel exinde a poſteriori patet, quod, quos pudet eorum, quæ fecerunt, ingeminare audias: utinam hæc non feciſſem! Imo non minus liquet ex eo, quod ii, quos pœnitet eorum, quæ fecere, ultro confiteantur, ſe quod hæc fecerint non audere in conſpectum aliorum prodire.

Propoſitio præſens non poteſt converti, neque enim in omni caſu, quo quem eorum, quæ fecit, pœnitet, pudori locus eſt: etenim ſi quem pœnitet, quod patronum offenderit, ob damnum, quod incurrit, non ideo pudore ſuffunditur.

§. 784.

Grati animi definitio.

Amor benefactoris ob beneficia dicitur *Gratitudo*, aut, ſi mavis, *Animus gratus*.

Gratitudo etiam in virtutum numero eſt, quatenus ad habitus morales refertur. Sed hoc reſpectu ad philoſophiam moralem pertinet. Hic eam non conſideramus niſi quatenus affectus eſt, amoris quædam ſpecies, quod amor ſingulari quadam ratione modificetur: id quod in ſe unuſquiſque experitur, qui affectus hujus ſingulari dulcedine capitur.

§. 785.

In quonam ea conſiſtat.

Quoniam qui alterum amat, ei animus diſpoſitus eſt ad voluptatem ex ejus felicitate percipiendum (§ 633), & ubi felicitatem ejus cognoſcit, ex ea actu voluptatem percipit (§. 634); *qui gratum animum habet, ex felicitate benefactoris voluptatem percipit, atque animum ad eam inde percipiendam ſemper diſpoſitum habet.*

Ponamus Mevium mutuo accepiſſe a Titio pecuniam, ut ſumtus neceſſarios facere potuerit, quos nuptiarum cauſa poſtulabat. Ubi is habuerit gratum in Titium animum, inſigni voluptate perfundetur, quamprimum audiverit, ipſum evectum eſſe ad dignitatem in civitate eminentem. Atque hinc corollarium illuſtratur & confirmatur.

§. 786.

Effectus animi grati.

Qui gratum habet animum, is ex voluptate benefactoris voluptatem, ex tædio ejus tædium percipit, ac gaudet ideo, quia benefactor gaudet, contriſtatur ideo,

Digitized by Google

ideo, quod benefactor triſtis eſt. Qui enim gratum habet animum, is benefactorem amat (§.784). Quoniam igitur qui alterum amat, ex ejus voluptate voluptatem percipit, ac ideo gaudet, quod alter gaudet (§. 640); ex ejuſdem tædio vero ipſemet tædium percipit, ac ideo contriſtatur, quod is triſtis eſt (§.642); qui gratum habet animum, ex voluptate benefactoris voluptatem, ex tædio ejus tædium percipit, ac ideo gaudet, quod benefactor gaudet, & ideo contriſtatur, quod is triſtis eſt.

A poſteriori idem colligitur ex eo, quod audientes eum, a quo beneficiis affecti ſunt, cum voluptate vitam tranſigere, vel eidem materiam gaudendi eſſe, voluptate perfuſi gaudiove elati, non modo verbis ſignificent, quam gratum ſibi ſit talia audire, verum ſimul rationem hanc addant, quod multa ab eo in ſe profecta ſint beneficia, vel factum quoddam ſingulare commemorantes, quod maximi beneficii loco reponunt. Similiter in caſu oppoſito quando ſiniſtra fata ejus narrantur, a quo beneficia quis accepit, haud raro audies triſtem in hæc erumpere verba: doleo vicem viri optimi, meliore ſorte digni, multa enim in me beneficia contulit, vel id mei gratia fecit, cujus tenacem ad cineres uſque memoriam ſervabo. Ecquis vero eſt, qui in utroque caſu non agnoſcat animum gratum? Grati adeo animi eſſe ipſo facto conſtat, ex voluptate benefactoris voluptatem, ex tædio ejus tædium percipi ab eo, qui animum gratum habet.

Patent hæc nuda applicatione eorum, quæ de amore in genere demonſtrata ſunt, ut adeo nihil difficultatis habeant, ubi ſuperiora animo comprehenderis.

§. 787.

Qui gratum habet animum, is voluptatem benefactori creare, tædium vero ab eodem avertere ſtudet. Qui enim animum gratum habet, benefactorem amat (§. 784). Enimvero qui alterum amat, is voluptatem eidem creare, tædium vero ab eo avertere ſtudet (§. 652). Ergo qui gratum habet animum, is voluptatem eidem creare, tædium vero ab eodem avertere ſtudet. *Effectus alius.*

A poſteriori propoſitionis veritas ſatis ſuperque elucet ex caſibus obviis. Ponamus enim Titium ob beneficia a benefactore in ſe collata eidem quid donaturum affirmare, ſe id non alio fine facere, quam quod noverit, ipſum inde voluptatem percepturum, vel quod animi grati indicium ſit, vel quod res, quæ donatur talis ſit, ut placeat alteri, etſi pretii levis æſtimetur. Neque enim res ſolo pretio æſtimantur communi, ſed affectionis pretium, quod hic conſiderandum venit, alias prorſus rationes, quam quæ a lucro ortum trahunt, agnoſcit. Similiter in caſu adverſo audies, Mevium hoc vel iſtud facere nolle, quod Titio diſpliceat. Quodſi Sempronius exceperit, parum referre utrum ei placeat, an vero diſpliceat; Mevium hanc rationem reddere percipies, ſe facere nolle, quæ Titio ſint tædio, propterea quod hæc, vel iſta beneficia ab eo acceperit.

Etſi propoſitiones, cum quibus jam nobis negotium eſt, ex ſuperioribus facillime colligantur, non tamen ideo prætermittendæ ſunt, cum iiſdem in hoc caſu ſpeciali opus habituri ſimus, quando in Moralibus de animo grato & ingrato acturi ſumus, quatenus ille in virtutum numero eſt. Ecquis vero methodi gnarus ignorat, demonſtrationes fieri prolixiores, ſi principiis remotioribus utamur, quam ubi propiora adſunt? Sunt autem propiora, quæ ad caſus ſpeciales pertinent; remotiora, quæ generalia ſunt. Ad demonſtrationes igitur contrahendas propiora non ſunt negligenda.

§. 788.

Animi grati cauſa.

Si beneficia qua talia nobis placent, aut, ſi mavis, ſtudium benefaciendi in altero nobis placet, vel ſaltem actus, quem nos experti ſumus; animus gratus efficitur. Obſervamus enim in benefactore, quod nobis placet *per hypoth.* adeoque eum amamus (§. 645), conſequenter animus efficitur gratus.

A poſteriori manifeſta eſt propoſitionis præſentis veritas. Etenim nemo non novit, non minus ad impediendum, quo minus quis offendat benefactorem, vel faciat, quæ eidem diſplicent, quam ad impellendum beneficiarium, ut faciat, quæ benefactori placent, tanquam motivis vulgo uti omnes beneficiis acceptis. Quoniam igitur a poſteriori certum atque exploratum eſt, repræſentatione beneficiorum excitari amorem benefactoris; eadem quoque animum gratum effici experientia magiſtra non minus liquet.

Notandum probe eſt, beneficia nobis placere debere qua talia, ſeu placere nobis debere, quod alter nobis benefecerit. E. gr. ponamus Mevium tibi donaſſe annulum pretioſum. Placere tibi poteſt annulus, ut eundem ames: aſt non ideo animum gratum exhibebis Mevio. Enimvero ſi conſideres, te Mevio acceptum referre debere, quod annulum adeo pretioſum poſſideas, & eum eſſe cauſam voluptatis, quam inde percipis, atque adeo tibi placet actus donantis; tum demum tibi placet annulus tanquam beneficium a Mevio acceptum. Et in hoc caſu amor benefactoris oritur, conſequenter animus gratus.

§. 789.

Gratitudinis definitio realis.

Animus gratus, ſeu *Gratitudo* eſt affectus, qui oritur, ſi beneficium ab altero in nos collatum, quatenus id alter in nos contulit, placet.

E. gr. ſi Mevii commendatione factum eſt, ut Titius ad munus aliquod fuerit promotus; Titio autem placet, quod id fecerit Mevius: beneficium a Mevio in ipſum collatum eidem ideo placet, quatenus ille in hunc idem contulit. Qui tunc oritur affectus, is eſt quem gratitudinem appellamus. Nimirum quando nobis alterum repræſentamus tanquam benefactorem, eundem conſideramus tanquam cauſam boni nobis præſentis. Similiter ſi quid nobis repræſentamus tanquam beneficium ab altero in nos collatum; idem conſideramus tanquam bonum, quod cur nobis præſens ſit in cauſa eſt alter.

§. 790.

Definitio gratitudinis nũ uſui loquendi conformis.

Definitio gratitudinis nominalis & realis eſt communi uſui loquendi & recepto ſignificatui conformis. Quid ſit gratitudo explicaturus *Donatus*: Non continuo, inquit, qui memor eſt, etiam gratus eſt. Memor enim eſt, qui apud ſe meminit: gratus, qui meruit hoc nomine vocari, dum vicem reddit. Unde recte concludit *Martinius* in Lexico, gratum eſſe eum, qui grates perſolvere ſtudet. Grates perſolvimus, dum quæ bona ſunt alteri pro virili promovemus. Duo igitur interprete *Donato* ex communi loquendi uſu ad gratitudinem requiruntur, memoria ſcilicet benefactorum & ſtudium benefaciendi ac inſerviendi alteri ex ea ortum, cum ſecus memoria beneficiorum nulli eſſet uſui, nec vicem redderemus. Reddimus enim vi-

cem,

Digitized by Google

cem, ſi paria facimus alteri, quæ fecit nobis. Enimvero qui facit quæ alteri placent, aut qui facit quæ placere alteri exiſtimat; is facit ea, quæ alteri voluptatem creare opinatur (§.542), aut, ſi in poteſtate ſua id poſitum eſſe non deprehendit, ſaltem ea facere ſtudet. Eum igitur amat (§. 652). Patet adeo ex communi uſu loquendi gratitudinem, quatenus ſumitur pro virtute, ſupponere amorem, nec actus externos, quibus benefactori vicem rependimus, referri ad animum gratum, niſi ex amore procedant. Quamobrem ſi affectum quendam non repugnante communi loquendi uſu gratitudinis nomine inſignire volueris; non alii quam amori benefactoris ob beneficia in nos collata nomen iſtud tribuere poteris. Quoniam itaque nos gratitudinem definivimus per amorem benefactoris ob beneficia (§.784); vocabulo tribuimus ſignificatum a communi loquendi uſu minime abhorrentem. Vulgo affectus a virtutibus agnatis non diſtinguuntur, propterea quod ea, quæ ex confuſis notionibus oriuntur, non diſtinguantur ab iis, quæ ex diſtinctis ortum trahunt. Affectus ex confuſis ideis oriuntur (§.605): virtutes ex diſtinctis originem ſuam derivant. Illi his conformes ſunt, quatenus appetitus ſenſitivus ad conſenſum cum rationali reducitur: extra hunc caſum affectus facile vitii quidpiam habent admixtum. Non igitur mirum, quod in philoſophia ſubinde idem ſit affectus & virtutis cujuſdam nomen. *Carteſius*, qui modum ex diſtinctis notionibus philoſophandi introduxit, affectus quoque ab habitibus moralibus diſcrevit, atque adeo gratitudinem in affectuum numerum retulit. Dedit autem definitionem ejus realem in Tractatu de paſſ. animæ part. 2. art. 64, ubi docet animum gratum effici a bono, quod nobis præſtitum fuit ab aliis. Bonum, quod nobis præſtatur ab aliis, eſt beneficium: qui idem nobis præſtat, benefactor. Eſt igitur juxta *Carteſium* gratitudo affectus, qui oritur, quando nobis repræſentamus beneficia ab altero in nos collata, ita quidem ut ea beneficia eſſe agnoſcamus, hoc eſt, ut conſideremus quidpiam, quod nobis præſens eſt, tanquam bonum, & alterum conſideremus tanquam cauſam boni nobis præſentis. Quoniam ex rebus voluptatem percipimus, quatenus eas conſideramus tanquam bonas (§.612), affectus ille oritur, *Carteſio* non invito, ex repræſentatione eorum, quæ nobis voluptatem creant, conſequenter, cum alterum conſideremus tanquam cauſam hujus voluptatis, ex eo, quod alter nobis voluptatem creaverit, adeoque quod beneficia ab altero in nos collata nobis placeant, quatenus alter ea in nos contulit. Definitio igitur *Carteſii* conſentit cum noſtra reali, ſi ſingula rite excutere noveris (§.789).

Quæ de confuſione affectuum cum habitibus moralibus in unum incidenter dicta ſunt, probe notanda veniunt, cum magnum momentum habeant in moralibus. In praxi enim morali maxime danda opera eſt, ut affectum per habitum moralem intra legitimos terminos coerceamus, ne eodem extra eos abrepti faciamus, quæ vitii ſunt, cum nos ex virtute agere exiſtimamus. Hoc enim pacto pertinaces efficiuntur in malo perpetrando, qui virtutis amore non deſtituuntur. Sed ea ſuo loco clarius patebunt.

§. 791.

§. 791.

Favoris definitio nominalis.

Favor eſt amor alterius ob bonum, quod ipſi tanquam ſingulare conſideramus, inprimis ob mores ac habitus animæ nobis acceptos.

E. gr. Ponamus Titium in Analyſi Mathematicorum recentiore probe verſatum eſſe. Ponamus porro Mevium hoc ſtudiorum genus magni facere: erit ipſi profectus Titii in eodem admodum acceptus, eumque amore complectetur, qui per repræſentationem ſtudii, quod in Analyſi collocavit, tanquam boni ſingulari modo modificatus favor dicitur. Similiter favemus Sempronio ob inſerviendi promptitudinem, quam in eo obſervamus, licet nobis nullum unquam officium præſtiterit, nec ullum cum eo nobis ſit negotium.

§. 792.

Ejusdem definitio realis.

Oritur *Favor* ex repræſentatione eorum, unde mores ac habitus, qui nobis accepti ſunt, intelliguntur, vel ejus, quod nobis in altero placet, tanquam ſingularis, conſequenter ex repræſentatione boni ab altero præſtiti, vel fieri ſoliti citra relationem ad nos.

E. gr. Si quis famulo utitur, qui mandata prompte exequitur, inde promptitudinem faciendi, quæ ab altero fieri novit, colligit. Eum igitur ſi conſiderat citra relationem ad ſe, quatenus nimirum jam non attendit, quod ea præcile prompte exequatur, quæ a ſe jubentur; favor oritur, amoris quædam ſpecies ſingularis.

§. 793.

Effectus favoris.

Cui favemus, eum aliis, quos amamus, in promovenda felicitate præferimus. Etenim ſi cui favemus, eum amamus ob mores, vel habitus animi acceptos, vel bonum quodcunque, quod tanquam alteri ſingulare nobis repræſentamus (§. 791). Quoniam igitur in eo, cui favemus, quid adeſt, cur eum præ ceteris amemus (§. 649); ad voluptatem quoque eidem creandam (§. 652), conſequenter ad felicitatem ejus promovendam proniores eſſe debemus (§. 638), quam ad promovendam felicitatem aliorum, quos amamus. Eum igitur, cui favemus, in promovenda felicitate aliis, quos amamus, præferimus.

Conſtat a poſteriori, quod eos, quibus favemus, ceteris præferamus, ubi eorum commoda, vel utilitatem promovere valeamus. Ac nemo non favorem inde colligit, ſi cujus felicitas nobis multo magis cordi fuerit, quam alius.

Hæc prælatio favorem inprimis diſtinguit ab amore ſimplici, atque anima quaſi favoris eſt. Dantur equidem gradus favoris, ob quos plures ſimul aliis, quos ſimpliciter amamus, præferimus, ſed eorum denuo unum alteri præferimus. Tum vero ei, quem majore favore complectimur, ſingulariter favere dicimur. Nulla igitur hinc contra notionem favoris objectio peti poteſt.

§. 794.

Definitio favoris num uſui loquendi conformis.

Definitio favoris realis & nominalis a communi uſu loquendi ac recepto ſignificatu minime abhorret. Si quem videmus omni conatu id agere, ut alterius felicitatem promoveat, ita ut non ſit alius, cui æque facilem ſe præbeat in felicitate ejus augenda; omnes omnino affirmamus, quod is eidem faveat. Nemo vero etiam eſt, qui non inde colligat, quod eundem amet. Ex communi itaque uſu loquendi favor denotat amorem alterius, quo ipſi tribuitur prærogativa quædam præ ceteris, quos amamus. Definitio igitur noſtra

Digitized by Google

noſtra favoris a communi uſu loquendi minime abhorret. Sive enim favorem dicas amorem, qui alteri tribuit jus prælationis in promovenda felicitate ejus, ſive nobiſcum eum definias per amorem ob bonum alterius, quod nobis tanquam ſingulare repræſentamus (§.791); utrumque idem eſt, cum ex noſtra definitione ſequatur, quod eum, cui favemus, in promovenda felicitate alteri præferamus. *Scaliger* favere idem eſſe ait ac benevolentiam oſtendere. Oſtendimus autem benevolentiam, quando verbis factiſque ſignificamus nos velle ut alteri bene ſit. Equidem jus illud prælationis, quod ei tribuitur, cui favemus, *Scaliger* non exprimere videtur. Quodſi tamen conſideremus, faventem alteri id agere, ut alteri oſtendat verbis & factis, quam velit felicitatem ejus promoveri; conſtans quædam & perpetua hinc apparet voluntas alterius felicitatem promovendi & alterum hujus voluntatis certiorem reddendi. Hæc ipſa autem voluntas anxia quaſi ſatis ſuperque arguit eum, cui favemus, aliis præferri, quos amamus. *Martinius* in Lexico vocabulum Germanicum *Gunſt*, quo hunc affectum indigitamus, contorta quadam etymologia a Græco vocabulo *γανῦν* derivans, favere alii idem eſſe ait ac lucidam voluntatem habere erga eum, non obſcuram, atque ita ei afferre lucem, gaudium, auxilium. Quoniam Philologus ideo vocabulum Germanicum a Græco derivat, quod rationem etymologicam a re deſumtam exiſtimet, ſicque nomen rei ſuæ convenire arbitretur; ex ratione etymologica de communi vocabuli ſignificatu ex mente illius judicium fieri poteſt. Voluntas lucida hic dicitur manifeſta, quam nemo non facile videre poteſt. Quo vero tendat illa voluntas, haud obſcure innuitur, ſcilicet ad gaudium creandum alteri & ad auxilium eidem ferendum, ſi qua in re auxilio noſtro indiget. Voluntas illa manifeſta creandi alteri gaudium & auxilium eidem ferendi non differt ab oſtenſione benevolentiæ *Scaligeriana*, unde conſtantem ac perpetuam voluntatem alterius felicitatem promovendi ac ejuſdem alterum certiorem reddendi deduximus. Quamobrem cum oſtenderimus, *Scaligerianam* explicationem cum definitione noſtra conſentire; quin cum eadem quoque concordet ratio etymologica *Martiniana* dubitari non poteſt. *Carteſius* in Tract. de paſſ. animæ part.2.art.64, definitionem favoris realem traditurus: Bonum, inquit, quod præſtitum fuit ab aliis, efficit ut illos favore proſequamur, quamvis id nobis factum non ſit: id quod omnino conſentaneum eſt definitioni reali favoris ſupra traditæ (§.792), cum nominali arctiſſimo vinculo connexæ. Equidem *Carteſius* non videtur reſpicere ad jus prælationis, quod favor tribuit ei, quem eodem complectimur: enimvero ecquis non novit, ſæpiſſime verbis pauciora exprimi, quam quæ in notionibus continentur? Abſonum vero eſt propterea alteri tribuere errorem, quod eorum, quæ recte ſenſit, quædam aliis ex iis, quæ dixit, colligenda reliquit.

Utinam

Utinam ad hæc animum adverterent, quæ modo dixi, quotquot ſcripta aliorum legunt, non ſcientiam locupletandi, ſed carpendi animo! Neque enim facile reperies, quod eruditos magis in contemptum adducat aliorum, quam iſtud altercandi ſtudium, quo vulgus illorum inclareſcere ſtudet. Sed non alia erit rerum facies, niſi quando cum doctrina ſolida conjungentur virtus non fucata atque politi mores, a doctrina ſuperficiaria, quæ maximam adhuc orbis eruditi partem occupat, proh dolor! ſejuncti.

§. 795.

Favor quando oriatur ob mores pravos ac vitia.

Si quis favet alteri ob pravos ac perverſos mores, vel habitus vitioſos; is eos aliquo reſpectu bonos opinatur. Qui enim alteri favet, is ſibi repræſentat bonum quoddam alterius (§.792). Quamobrem ſi eidem favet ob mores pravos ac perverſos, vel habitus vitioſos; is eos bonos exiſtimare debet. Enimvero ſi agnoſcit mores iſtos ac vitioſos habitus in ſe bonos non eſſe, vel, cum tales agnoſcere nequeat, quod non ſint; neceſſe eſt ut quodam ſaltem reſpectu eos bonos reputet.

A poſteriori propoſitionis veritas manifeſta eſt. Quodſi Titius per fas ac nefas opes corradere ſtudet, ac videt Sempronium in aliis decipiendis verſutum ac callidum; placebunt ipſi ejuſdem mores, quod verſutias ac calliditatem, quibus in aliis decipiendis utitur, utiles judicet ad ſuum propoſitum. Quando itaque eundem favore ſuo complectitur, mores ejus perverſos ac habitus vitioſos, quos alias ipſemet improbaturus eſſet, hoc reſpectu bonos judicat, quod eos ad propoſitum ſuum felicius exequendum utiles judicet. Similiter ſi quis ambitioſus ultra ceteros eminere geſtit, atque adeo voluptatem percipit ex eo, quod alii traducantur & ſubſannentur; is hoc reſpectu promptitudinem aliis illudendi eoſque deridendos propinandi bonam judicat. Quando itaque favet eis, qui habitu iſto ſe inſtructos probant; eis ob perverſos mores ac vitioſos habitus ideo favet, quod certo reſpectu eoſdem bonos judicet. Non alia exempla addimus, quæ unuſquiſque ipſemet obvia colligere poteſt.

Nihil in hoc affectu inſoliti hic occurrit, quod non æque in ceteris omnibus obtineat. Affectus enim non ſupponunt judiciorum veritatem, cum alias nunquam forent vitioſi, ſed ſemper cum appetitu rationali conſentirent: ſequuntur potius opinionem ejus, qui iiſdem obnoxius eſt. Ecquis vero neſcit diverſa admodum eſſe hominum de eo, quod bonum eſt, judicia, paucis ſecundum rationis normam illud dijudicantibus? Ceterum probe notandum eſt, fieri poſſe ut quis faveat homini pluribus perverſis moribus ac vitiis conſpurcato, non propter hos mores, neque propter vitia illa; ſed propter dotes quaſdam animæ, vel corporis inſignes, ad quas alii non tam facile attendere ſolent, vel quæ non adeo conſpicuæ ſunt, quemadmodum mores perverſi ac habitus vitioſi, quos nemo non damnat. Fieri quoque poteſt, ut quis favere alteri videatur, cui non favet, cum aliæ ſint rationes extrinſecæ, cur ejus felicitati amplificandæ potius ſtudeat, quam aliorum. Caute igitur procedendum, ubi veritatem propoſitionis a poſteriori cognoſcere ſtudemus.

§. 796.

Spei ac Fiduciæ definitio.

Spes eſt voluptas ex bono obtinendo percepta. Quodſi ea prædominetur, ut in gaudium abeat (§.614); dicetur gaudium ex bono obtinendo *Fiducia*.

E. gr. Si Titio narratur munus quoddam eccleſiaſticum vacare, cui ſe parem opinatur, idemque ſibi perſuadet fieri poſſe, ut ad idem promoveatur; dum ſibi poſſibilitatem muneris obtinendi repræſentat ac ex eo, quod idem obtenturus ſit, voluptate afficitur, ſpem

muneris

muneris obtinendi concipere dicitur. Quodſi adeo certus ſibi videatur fore, ut munus iſtud in ſe potius, quam in alium conferatur, ut perinde eſſe exiſtimet, ac ſi in ſe jam collatum eſſet; de hac felicitate gaudenti fiducia tribuitur. Diſtinguendus vero hic quoque affectus eſt, qui in appetitu reſidet, ab opinione boni obtinendi, quæ in intellectu eſt, cum fieri poſſit, ut boni obtinendi opinio ab affectu ſejungatur.

§. 797.

Quando futura ſperemus.

Qui bonum futurum ſperat, is idem ſibi tanquam obtentu poſſibile repræſentat & contra. Etenim qui ſperat bonum futurum, is ex eo voluptatem percipit, quod ab ipſo obtinendum (§. 796). Voluptas igitur percipitur non ex bono in ſe conſiderato, ſed ex eo, quod ab ipſo obtineri debeat, conſequenter qui ſpem ejus obtinendi concipit, is perſuaſus eſſe debet fieri poſſe ut idem obtineat, adeoque poſſibilitatem ejus obtinendi ſibi repræſentare debet.

Similiter ſi quis ſibi repræſentat poſſibilitatem bonum aliquod obtinendi, hoc ipſo ſibi perſuadet fore ut idem obtineat. Quoniam igitur bonum judicare debet, quod idem ſit obtenturus (§. 554), ex eo voluptatem tanto majorem percipere debet, quo magis hoc ipſi bonum videtur (§. 612). Jam vero qui voluptatem percipit ex eo, quod ſe bonum aliquod obtenturum eſſe ſibi perſuadet; ſpe lactatur (§. 796). Quamobrem patet, eum, qui ſibi repræſentat poſſibilitatem boni obtinendi, idem ſperare.

Propoſitionis præſentis veritas a poſteriori ſatis liquet. Sane nemo eſt, qui non in ſe expertus fuerit, ſe nihil ſperaſſe, niſi quod tanquam poſſibile ſibi repræſentavit, vel ubi nunc quid ſperat, id ſibi tanquam poſſibile repræſentare. Ponamus vacare munus, cui nos pares eſſe ſatis ſuperque perſuaſi ſumus. Quodſi vero non videamus, quomodo ad idem adſpirare poſſimus, ignari prorſus quomodo idem obtinere debeamus; nemo non fatebitur ultro, ne minimam quidem nobis ſpem eſſe poſſe ejuſdem obtinendi. Sed non opus eſt verbis, ubi rerum teſtimonia liquida ſunt.

§. 798.

Quæ ſperari non poſſint.

Quæ igitur *impoſſibilia obtentu a nobis ſpectantur; ea minime ſperamus* (§. 797). Conſentit experientia. In numerum impoſſibilium refert Titius, ſe hominem illiteratum ad munus paſtoris Eccleſiæ vocatum iri. Quodſi ergo munus aliquod eccleſiaſticum vacet; ne minima quidem ſpe lactatur fore ut ad idem evehatur. Ita nemo Proteſtantium vacante ſede apoſtolica ſperat ſe Papam electum iri: nemo Principum Chriſtianorum ſperat ſe ad Imperatoris Turcarum dignitatem evectum iri. Rationem ſpei deficientis reddunt omnes, quod tale quid fieri non poſſe nemo non intelligat. Si quis Geometra quadraturam circuli arithmeticam in terminis finitis impoſſibilem judicat; nunquam animo ſpem ejus inveniendi concipiet, quin potius ſpem omnem prorſus abjiciet, quamprimum impoſſibilitatis convictus ſibi videbitur.

Notandum hic eſt, impoſſibilitatem utramque tam abſolutam, quam hypotheticam, conditione tanquam certa præſuppoſita, ſpei concipiendæ reſiſtere. Atque ideo propoſuimus exempla caſus utriuſque.

Digitized by Google

§. 799.

Quando ſpes oriatur.

Si bonum nobis repræſentamus tanquam obtentu poſſibile, ſpes oritur. Si enim bonum nobis repræſentamus tanquam obtentu poſſibile, jam nos vel ſtatum noſtrum actu perfectiorem reddi poſſe, vel redditum iri perſuaſi ſumus, quod tantummodo ex nuda repræſentatione boni in ſe non repugnare certum nobis videbatur (§. 554). Quamobrem id maxime bonum cenſeri debet, quod bonum iſtud obtentu nobis poſſibile opinemur (*§. cit.*). Quoniam igitur ex eo, quod obtentu poſſibile exiſtimetur, voluptatem tanto majorem concipimus, quanto major eſt certitudo boni obtinendi (§. 612. 517); ubi nobis bonum tanquam obtentu poſſibile repræſentamus, ſpes oritur (§. 796).

A poſteriori per ſe manifeſtum eſt, ſpem animo concipi, quamprimum nobis bonum repræſentamus tanquam obtentu poſſibile. Quodſi enim animum ad nos, vel alios advertamus, quando bonum aliquod, quod noſtrum non eſt, nobis repræſentamus; ſequentes animæ ſtatus a ſe invicem diſtinguimus. Aut enim id, quod bonum judicamus, tanquam in ſe bonum conſideramus, aut tanquam nobis bonum. In caſu priori ſi attentionem noſtram in eo non defigimus, vix ac ne vix quidem commovemur, voluptate naſcente in herba, quod dicitur, ſuppreſſa, aut, ſi mavis, ſtatim iterum evaneſcente: ſi vero attentionem noſtram in eo defigimus, voluptatem percipientes per ſpatium magis perceptibile eodem delectamur, quatenus ſcilicet per id, quod nobis placet, (§. 542), ad attentionem noſtram in eodem conſervandam impellimur, ſicque voluptas conſervatur ſæpiuſque augetur. In caſu poſteriori aut bonum, quod cognoſcimus, tanquam obtentu poſſibile nobis repræſentamus, aut tanquam obtentu impoſſibile. Si tanquam obtentu impoſſibile repræſentetur, nulla ſpes oritur, quemadmodum jam ante vidimus (§. 798): caſus adeo ſpei eſt, ſi bonum, quod cognoſcimus, ac nobis bonum exiſtimamus, tanquam obtentu poſſibile nobis repræſentamus. Caſus hi palam diſtinguuntur in exemplo ſingulari. Ponamus vacare munus aliquod, quod cum dignitate ac emolumentis conjunctum eſt. Quodſi jam porro nos iis dotibus inſtructos eſſe deprehendimus, quibus opus eſt ad idem obeundum; nullum eſt dubium, quin idem appetamus (§. 589). Enimvero ſi nos iiſdem deſtitutos deprehendimus, veluti ſi munus ſit eccleſiaſticum, nos vero ſtudiis theologicis non ſimus imbuti; placet quidem munus ob dignitatem ac reditus, quatenus eorum compotes fieri vellemus; ſed ulterius non progreditur appetitus. In votis itaque ſubſiſtimus, quæ his, vel ſimilibus verbis ſignificamus: utinam nobis eſſet munus, cui tanta dignitas, cui tot reditus jungantur! Quodſi vero nos iiſdem dotibus inſtructos deprehendimus, qui ad munus iſtiuſmodi obeundum requiruntur, ſed media idem obtinendi nulla videmus; ipſum quidem appetimus, ſed non ſperamus;

Digitized by Google

mus: imo inquietus redditur animus, quod voti noſtri compotes fieri non poſſimus. Enimvero ubi nos iis dotibus inſtructos deprehendimus, quæ ad munus iſtud cum laude obeundum neceſſariæ ſunt, ac media idem obtinendi nobis reperiſſe videmur, quorum executio videtur facilis, aut ſaltem in poteſtate noſtra poſita; tum demum ſpem concipimus, minime labefactandam, quamdiu media certa eorumque executio poſſibilis nobis videntur.

Eo modo, quo caſus diverſos in confirmanda propoſitione a poſteriori diſtinximus, uti quoque poteramus in veritate ejus a priori evincenda, cum principia ſufficientia ad inferendas in ſingulis concluſiones, quas experientia magiſtra iiſdem attribuimus, in ſuperioribus proſtent.

§. 800.

Spei definitio realis.

Spes eſt affectus, qui oritur, ſi quod bonum nobis repræſentamus tanquam obtentu poſſibile.

Patet definitionis hujus realis veritas per propoſitionem præcedentem. Unde ad eam illuſtrandam facit exemplum, quod ibidem in medium adduximus.

§. 801.

Gradus ſpei.

Quoniam ſpes ideo oritur, quod bonum nobis repræſentamus tanquam obtentu poſſibile (§. 800), fieri autem poteſt, ut id vel facilius, vel difficilius obtentu judicemus, cum alia facilius, alia difficilius obtineri experientia doceat; *Spes tanto major eſſe debet, quanto facilius judicamus bonum a nobis obtineri poſſe.*

Spei gradus non pendent ex magnitudine boni, quæ deſiderium augere poteſt, quemadmodum paulo poſt oſtendemus; ſed ex facilitate obtinendi ejus, quod noſtrum eſſe mallemus. Quamobrem haud difficulter diſtingues ea in caſu dato, quæ ad ſpem ſpectant, ab iis quæ ad eandem minime faciunt, ubi alii affectus eidem ſocios ſeſe præbent. Ceterum ipſi ſpei gradus manifeſtant, ſpem derivandam eſſe ex repræſentatione poſſibilitatis obtinendi boni, quod nobis eſſe mallemus.

§. 802.

Fiduciæ definitio realis.

Quoniam fiducia nonniſi gradus ſpei eſt ſuperior (§. 796), gradus vero ex facilitate bonum obtinendi reſultant (§. 801); *Fiducia* erit affectus, qui oritur, ſi bonum aliquod nobis repræſentamus tanquam obtentu admodum facile, conſequenter *tanto major erit, quanto major nobis videtur iſta facilitas.*

Iſtiuſmodi fiducia erat in Martyribus, qui beatitudinem æternam tanquam bonum certo ſibi obtinendum repræſentabant, ut nulla prorſus ipſis appareret difficultas, quæ impedimentum objicere ſpemque ipſorum labefactare poſſet. Jungebatur equidem iſti gaudium aliud, idque non ſimplex, quatenus bonum futurum ſpectabatur tanquam præſens, quatenus idem prægustabatur, quatenus magnitudo ejus expendebatur, & quatenus ipſos cruciatus, quos Chriſti gratia perpetiebantur, in numerum bonorum referebant, atque hoſtium impotentiam in auferenda beatitudine æterna ac delendo prægustu ejuſdem penitius introſpiciebant; ſed a fiducia id omne diſtinguet, qui theoriam affectuum, quam hic tradimus, animo penitus comprehenſam tenet.

§. 803.

Definitiones ſpei ac fiduciæ

Definitiones ſpei ac fiduciæ communi uſui loquendi ac recepto ſignificatui non contrariantur. Communem ſpei notionem explicaturus *Martinius* in Lexico: ſperare idem eſſe, ait, ac expectare futurum bonum. Futurum bo-

Digitized by Google

uſui loquendi conformes.

num expectat, qui ſibi perſuadet, idem certo venturum. Nemo autem ſibi perſuadere poteſt, certo venturum, quod non adeſt, niſi quod idem ſibi repræſentat tanquam obtentu poſſibile. Ex hoc ipſo enim, quod idem obtentu poſſibile judicat, colligit idem eventurum, ubi nempe mediis utimur, quibus idem obtineri poſſe & quorum executionem in poteſtate noſtra eſſe intelligimus. Patet adeo ex communi loquendi uſu, ſpem oriri ex eo, quod bonum aliquod nobis repræſentemus tanquam obtentu nobis poſſibile. Quoniam vero hoc conſentaneum eſt definitioni noſtræ reali; communem loquendi uſum cum notione noſtra conſentire patet, interprete *Martinio*. Spem vero in numerum affectuum referri recepto vocabuli ſignificatui convenienter patet, quod philoſophi de affectibus agentes de ſpe tanquam ſpecie quadam diſſerant. Exemplo nobis eſt *Gaſſendus* Phyſ. ſect.3.lib.10.c.6.f.495.Tom.1.Oper. exemplo etiam eſt *Carteſius* in Tract. de paſſ. animæ part.2 art.58. *Gaſſendus* ſpem vocat elationem quandam animæ ob ſuperadditam opinionem, quod bonum adventurum ſit. Unde apparet hoc judice ſpem eſſe affectum, qui ortum trahit ab opinione, quod bonum adventurum ſit. Jam vero opinio iſta naſcitur, quando de mediis ſolliciti nobis bonum repræſentamus tanquam obtentu nobis poſſibile. Significatus adeo, quem vocabulo ſpei tribuit *Gaſſendus*, cum definitione noſtra non minus nominali, quam reali conſpirat. Equidem idem monet, vocabulum ſpei ſubinde quoque ſumi pro expectatione malorum, veluti cum *Cicero* mentionem injicit ſpei malorum, & *Virgilius* canit:

Hunc ego ſi potui tantum ſperare dolorem.

Imo *Martinius* in Lexico obſervat ſpem quoque ſumi pro quavis expectatione in genere. Sed quæ inconſtantiæ loquendi tribuenda ſunt, a foro noſtro aliena exiſtimari debent. *Carteſius* definitionem ſpei realem traditurus: Sufficit cogitare, inquit, acquiſitionem boni poſſibilem eſſe, ut illius cupiditas excitetur, ſed cum præterea conſideratur, num facile, vel difficile ſit rem cupitam obtinere, id, quod nobis magnam rei conſequendæ facilitatem repræſentat, excitat ſpem. Videtur adeo ſpem vocare, quam nos fiduciam appellavimus. Enimvero dum affirmat opinionem poſſibilitatis boni obtinendi cupiditatem excitare; id tantummodo innuit bonum in ſe conſideratum, nondum ſpectatis mediis, quibus obtinetur, videri obtentu poſſibile, quando idem cupimus. Dum vero addit, id quod nobis magnam rei conſequendæ facilitatem repræſentat, ſpem excitare; ad media reſpicit, quibus bonum iſtud a nobis obtineri poteſt, conſequenter idem tanquam nobis obtentu poſſibile repræſentari debere, agnoſcit, ubi ſpes oritur. Atque adeo patet, philoſophum non diverſam tradere a noſtra definitionem realem, ſi rem ipſam ſpectes, etſi in verbis appareat diſſenſus. Idem vero agnoſcit gradum ſpei ſuperiorem conſtituere fiduciam. Etenim cum ſpes ſumma eſt, inquit, mutat naturam & vocatur fiducia.

Sed

Digitized by Google

Sed quomodo naturam mutet, ex definitione noſtra nominali liquet (§. 796); cur mutet, ex reali intelligitur (§. 802). *Gaſſendus* affectum, quem nos cum *Carteſio* fiduciam appellamus, *Fidentiam* vocat, vel etiam *ſecuritatem*, *certamque fidem*, & eam nihil aliud eſſe affirmat f. 496, quam ſpem veluti conſummatam, hoc eſt, ratam ac indubiam ob argumenta, quæ boni adventum non impedibilem demonſtrent. Enimvero ſi certi ſumus, vel ſaltem nobis eſſe videmur, boni adventum impediri minime poſſe, nullam difficultatem ejus obtinendi adeſſe opinamur, adeoque idem tanquam obtentu facile nobis repræſentamus. Unde patet definitionem noſtram fiduciæ realem cum ſignificatu convenire, quem tanquam receptum defendit *Gaſſendus*.

Probe autem notandum eſt ſpei quoque & fiduciæ nomen tribui diſpoſitioni agendi, quæ affectus iſtos comitatur. Ac præterea notandum eſt, in ſpe probabile nobis fieri, quod bonum obtenturi ſimus, ſeu quod idem adventurum ſit; in fiducia vero certum exiſtimari, quod idem ſit adventurum: id quod a nobis haud difficulter demonſtratur. Addimus igitur propoſitioem ſequentem.

§. 804.

Si nobis fiducia eſt, prorſus certum nobis videtur bonum adventurum eſſe: ſi vero animus ſpe lactatur, idem tantummodo probabile videtur. Spes pariter ac fiducia oriuntur ex eo, quod nos bonum aliquod obtenturi ſimus, vel, quod perinde eſt, quod idem adventurum ſit (§. 800. 802), eſtque ſpes tanto major, quanto facilius videtur bonum iſtud a nobis obtineri poſſe (§. 801), & fiduciæ tum locus eſt, quando admodum facile nobis videtur nos bonum iſtud obtenturos (§. 802). Enimvero ideo bonum judicamus obtentu nobis poſſibile, quod media ad idem obtinendum ſufficere videantur. Quamobrem porro obtentu facile judicamus, quod appetimus, bonum futurum, ſi nulla impedimenta oblatum iri exiſtimemus, quæ media inefficacia efficiunt. Quodſi certo perſuaſi ſimus, impedimenta nulla objici poſſe, vel ſaltem nulla occurrere poſſe, quibus tollendis non ſimus pares; nulla circa bonum obtinendum reſtare videtur difficultas, adeoque certum nobis videtur bonum adventurum (§. 564 *Log.*). Quare cum in hoc caſu fiduciæ locus ſit *per demonſtr.* ſi nobis fiducia eſt, prorſus certum nobis videtur bonum adventurum eſſe. *Cognitio futuritionis in ſpe ac fiducia quæ ſit.*

Enimvero ſi nondum ea animum tenet opinio fieri non poſſe, ut impedimenta inſuperabilia nobis objiciantur, quin potius ſuſpicamur talia objici poſſe; nondum nobis perſuadere valemus bonum, quod obtentu poſſibile videtur, certo adventurum eſſe. Quamobrem ejus futuritio nobis tantummodo probabilis eſt (§. 578 *Log.*). Enimvero in hoc caſu ſpes oritur *per demonſtr.* Quando igitur animus ſpe lactatur, probabile nobis tantummodo videtur bonum adventurum eſſe.

Confirmatur propoſitio a poſteriori, quod ii, quos fiducia tenet, bonum, quod appetunt, tam certo venturum eſſe affirment, ut jam præſens exiſtimari poſſit, ac ideo gaudio efferatur animus; qui vero tantum-

modo

Digitized by Google

modo ſperant futurum, adhuc verentur ne impedimenta quædam intervertant propoſitum, atque adeo in votis habent, ut bono, quod ſperant, ſtatim potiantur. Diverſos animi ſtatus in fiducia ac ſpe obvium eſt diſtinguere, ac inprimis fiduciam a ſpe diſtinguere licet non modo ex ſermone bonum futurum expectantis, verum etiam ex dubiis, quæ movere conaris: ille enim fidentiam ſpirat, ubi eidem locus eſt; his facilius cedit, qui nonniſi ſpem, quam qui fiduciam animo concepit.

Quoniam multis certa videntur, quæ alii incerta exiſtimant; multis quoque probabilia habentur, quæ aliis minus probabilia exiſtimantur; in propoſitione præſente applicanda, vel a poſteriori confirmanda multa cautione opus eſt: id quod & in aliis caſibus obſervandum, ubi diverſitatis ſubjectorum habenda ratio eſt.

§. 805.

Cupiditatis definitio.

Cupiditas eſt prægustus voluptatis, vel gaudii ex bono abſente, quod nobis præſens eſſe mallemus.

E. gr. Videt quis imaginem, quæ ipſi admodum placet, ſibique repræſentat voluptatem, quam ſæpius ex hac imagine percipere poſſet, ſi quidem ſua eſſet, atque adeo voluptatis prægustum habet. Affectus ille, quo ferimur in eam imaginem, cupiditatis nomine venit: quam pro diverſo voluptatis vel gaudii gradu diverſam eſſe debere nemo non agnoſcit & experientia fida talium magiſtra docet.

§. 806.

Cupiditas quãdo oriatur.

Si quod nobis placet nondum habeamus, habere tamen velimus; idem cupimus. Si quod enim nobis placet; ex eo voluptatem percipimus (§. 542), vel prorſus gaudio afficimur (§. 614). Quamobrem cum idem habere velimus, hinc colligimus, quanam voluptate, quonam gaudio ſimus fruituri, ſi bonum iſtud noſtrum foret, ſeu ſi rem iſtam, quam bonam nobis judicamus (§. 612), obtineremus, adeoque prægustum ejus habemus, idemque appetimus (§. 589). Quoniam itaque prægustus voluptatis, vel gaudii ex bono abſente, quod noſtrum eſſe mallemus, cupiditas eſt (§. 805); ſi quod nobis placet, quod nondum habemus, idem appetimus.

A poſteriori propoſitionis veritas exemplis obviis confirmatur. Etenim ſi quis videt imaginem, quæ ipſi placet, nec eandem obtentu ſibi impoſſibilem judicat, atque adeo habere mallet; eam habere cupit. Simplex nimirum appetitus præcedit cupiditatem, qui affectus eſt, nec hic naſcitur, niſi ille præceſſerit. Atque hoc probe notandum eſt, ubi ad experimenta deſcenderis, ne experientia iis refragari videatur, quæ confirmat.

Quod etiam nobis placere poſſint, quæ non habemus, nec tamen ea propterea cupiamus; unuſquiſque in ſe experiri poteſt, ſi in nundinis tranſeat per tabernas rebus pretioſis inſtructas, quarum nullum ſibi eſſe uſum intelligit, & quibus ſibi comparandis ſumtus deficere probe novit. Placent enim res pretioſæ earumque adſpectu ſæpe adeo delectamur, ut ab iis contemplandis abduci nequeamus: quoniam tamen ob rationes prædictas eaſdem minime appetimus, nec eas habendi cupiditas animum invadit. Quodſi attentione ad rationes prædictas ſepoſita naſcatur appetitus, is tamen ſtatim ſupprimitur attentione ad eaſdem converſa, ſicque naſcens perit cupiditas.

§. 807.

Mater cupiditatis.

Quoniam amamus, quod nobis placet (§. 648), ante autem placet, quam id cupiamus (§. 805); ***cupiditas ex amore naſcitur***, ſeu ***amor cupiditatem præcedit, cupiditas amorem ſequitur.***

Inde

Digitized by Google

Inde eſt quod gradum cupiditatis gradui amoris reſpondentem probet experientia. Ponamus tibi placere imaginem inſigniter; eandem amabis. Quodſi impenſe eam ames, vehemens quoque orietur cupiditas, utut ab amore ad cupiditatem non fiat progreſſus per ſaltum, ſed mediante præguſtu voluptatis in poſterum percipiendæ, ſiquidem imago noſtra eſſet, & prævio ſimplici appetitu.

§. 808.

Si quid cupimus, id nobis repræſentamus tanquam nobis bonum. Si quid enim cupimus, voluptatem ex eo percipiendam nobis repræſentamus, ſi idem noſtrum, vel nobis præſens eſſet (§. 805), conſequenter idem nobis repræſentamus tanquam bonum tanto majus reſpectu noſtri, quanto majorem nos inde percepturos eſſe voluptatem ex prægustu colligimus, vel certiores reddimur (§. 612). Atque adeo patet, nos nobis repræſentare tanquam bonum quoad nos, ſi idem cupimus. *Quænā cupiamus.*

Si quis a poſteriori certior reddi vult veritatis propoſitionis præſentis, attentionem omnem in ſe convertere debet, quamprimum aliquid cupit. Tum enim ſatis ſuperque intelliget, quomodo ſibi rem, quam cupit, tanquam bonam repræſentet quoad ſe. Quodſi in aliis experimentum capere volueris, ex iiſdem ſciſcitari debes, quænam ſit cupiditatis tantæ ratio. Enarrabit enim ea, ob quæ rem, quam cupit, ſibi bonam exiſtimat, veluti ubi imaginem pulchram cupit, voluptatem indigitabit, qua perfunderetur animus, quoties eandem contemplari daretur, vel ad voluptatem ſi non expreſſe, tacite tamen provocabit, ubi alii eandem in conclavi ipſius intuentes laudaverint & quanti eandem æſtiment ſignificaverint. Bonum enim non eadem omnes metiuntur menſura.

Probe tenendum eſt, quod hic inculcamus, bonum non eadem menſura metiri omnes, cum non modo in cupiditate, verum etiam in omni affectu alio confundamur, ſi noſtra menſura æſtimamus, quod bonum eſt, ubi experimentum in aliis capiendum.

§. 809.

Si quid abſens nobis repræſentamus tanquam nobis valde bonum; id cupimus. Etenim ſi quid abſens, ſeu quod nondum habemus nobis repræſentamus tanquam bonum quoad nos; idem appetimus (§. 589). Quamobrem cum appetitus habeat gradus (§. 599), idemque fiat pro ratione boni in re percepti (§. 579); ſi quid nobis valde bonum videtur, appetitus vehementior eſt, adeoque affectus oritur (§. 603). Quoniam vero bonum quod nobis repræſentamus abſens eſt *per hypoth.* affectus tendit in bonum abſens, quod noſtrum eſſe mallemus, & quatenus idem nobis tanquam bonum repræſentamus, voluptatem ex eo percipiendam prægustamus (§. 612). Bonum igitur iſtud abſens cupimus (§. 805). *Quandonam quid cupiamus.*

Patet idem a poſteriori eodem modo, quo veritas propoſitionis præcedentis innoteſcit, cum utrique eadem notio reſpondeat, ut adeo plura eam in rem addi non ſit opus.

Si bonum exiguum videtur, nec magna eſt cupiditas, ita ut tam exigua evadere poſſit, ut vix in numerum affectuum referatur. Quamobrem addidimus in hypotheſi abſens repræſentari debere tanquam valde bonum: id quod per ſe intelligitur, ubi ſupponimus affectum oriri debere.

§. 810.

Definitio cupiditatis realis.

Cupiditas **eſt affectus, qui oritur ex repræſentatione boni abſentis.**

Nimirum ſi ſupponimus affectum oriri, tacite ſupponimus abſens bonum exiſtimari quoad nos, idque valde bonum, ut adeo realitas hujus definitionis in articulo præcedente fuerit evicta.

§. 811.

Definitiones cupiditatis num ſint recepto ſignificatui conformes.

Definitio tam nominalis, quam realis cupiditatis recepto ſignificatui conformis. Significatum receptum explicaturus *Gaſſendus* Phyſ. ſect. 3. membr. 2. lib. 10. c. 5. f. 491. Tom. 1. Oper. eam affectum eſſe dicit, quo anima in rem viſam bonam abſentemque ſic tendit, ut illi habendæ fruendæque veluti inhiet. Monet ibidem rem videri bonam, quatenus conſideratur tanquam voluptatis cujuſdam creatrix. Imo diſerte monet, proprium eſſe huic affectui, quod feratur duntaxat in bonum futurum abſenſve, atque adeo bono facto præſente evaneſcat. Apparet itaque juxta *Gaſſendum* oriri cupiditatem ex repræſentatione boni abſentis: id quod cum definitione noſtra reali convenit (§. 810). Quoniam vero res abſens repræſentatur tanquam bona, quatenus ea conſideratur tanquam voluptatis creatrix, atque adeo jam actu quædam inde voluptas percipitur; ideo non invito *Gaſſendo* dici poteſt, cupiditatem eſſe prægustum quendam voluptatis ex bono abſente percipiendæ, quod noſtrum eſſe mallemus: id quod cum definitione noſtra nominali prorſus concidit. *Carteſius* in Tract. de paſſ. animæ art. 58. p. m. 28 notat, cupiditatem ſemper bonum futurum reſpicere, ſive appetamus acquiſitionem boni, quod adhuc abeſt, aut evitationem mali, quod judicatur evenire poſſe, ſive exoptemus conſervationem cujuſdam boni, aut abſentiam cujuſdam mali. Unde conficitur hunc affectum juxta *Carteſium* oriri ex repræſentatione boni abſentis, quemadmodum fert definitio noſtra realis (§. 810). Si dubium moveat, quod art. 58 ajat: ſufficit, ut excitetur alicujus boni cupiditas, cogitandum eſſe, quod acquiſitio poſſibilis ſit, quod cum noſtra ſpei definitione coincidere videtur; repetenda ea ſunt, quæ ad idem removendum in ſuperioribus (§. 803) in medium adduximus. Nemo non experitur, nos ſubinde cupere etiam ea, quæ a nobis acquiri non poſſe nobis perſuaſiſſimum eſt: quo in caſu dicere ſolemus, vellem hoc, vel iſtud habere, vel utinam conditio mea pateretur, ut hoc, vel iſtud acquirere poſſem! Cognita impoſſibilitate obtinendi ejus, quod cupimus, ex cupiditate naſcuntur affectus alii, quos ab illa diſtingui acute neceſſe eſt, ne obſervaturus quæ diximus, confundaris.

§. 812.

Objecta cupiditatis.

Si bonum, quo fruimur, nobis repræſentamus ut conſervandum, vel malum, quod abeſt, ut evitandum, vel, quod adeſt, ut auferendum; conſervationem boni, evitationem & ablationem mali cupimus. Nemo enim neſcit, bonum judicari, ut præſens, quo fruimur, bonum conſervetur; malum, quod abeſt, evitetur, vel quod adeſt auferatur (§. 554. 565). Quamobrem

Digitized by Google

obrem ſi nobis repræſentamus boni præſentis conſervationem, mali abſentis evitationem, vel mali præſentis ablationem; bonum aliquod abſens nobis repræſentamus, quod noſtrum eſſe mallemus. Quoniam itaque repræſentatio boni abſentis cupiditatem excitat (§.810); cupiditas quoque excitari debet repræſentatione boni conſervandi, mali abſentis evitandi, vel præſentis auferendi.

A poſteriori unuſquiſque cupiditatem in ſe obſervare poteſt, quando bonum aliquod conſervari, malum evitari, vel auferri exoptat, ut adeo ſimplici tantummodo attentione ſit opus.

In genere tenendum eſt omnes affectuum definitiones eſſe applicabiles in eo caſu, in quo quid in numerum bonorum, vel malorum opinione noſtra referimus, qualecunque tandem fuerit. Judicatur autem bonum, quod voluptatem creat; malum, quod tædium procreat, in affectuum geneſi, ubi nonniſi confuſa boni malique repræſentatio eſt (§.605).

§. 813.

Fugæ definitio.

Fuga mali, vel etiam ***Fuga*** ſimpliciter eſt prægustus tædii, vel triſtitiæ ex malo abſente percipiendæ, ſi nobis præſens fieret.

E. gr. Si cui ſapor alicujus cibi moleſtus eſt, dum is eidem offertur; ſaporis illius memor tædium præſentit, quod inde percepturus eſſet, ſi eodem veſceretur: eundem adeo fugit. Nempe affectus, quo tunc corripitur animus, dum nos nullo modo adduci patimur, ut eodem veſcamur, fuga dicitur. Quodſi nullus affectus oriatur, ſed ſimplex tantummodo averſatio, Fugæ in eo ſenſu, qui hic attenditur, locus non eſt.

§. 814.

Quænā fugiamus.

Si quid nobis diſplicet, idemque averſamur; idem fugimus. Si quid enim nobis diſplicet, ex eo tædium percipimus (§. 542), conſequenter, quia idem averſamur *per hypoth.* inde colligimus, quanto nobis tædio futurum ſit, ſi idem nobis præſens eſſet, adeoque tædii inde percipiendi prægustum habemus. Quoniam itaque prægustus hic affectus ille eſt, quem Fugæ nomine compellamus (§. 813); ſi quod nobis diſplicet, averſamur; idem fugimus.

Patet idem a poſteriori per illud ipſum exemplum, quo ad illuſtrandam definitionem fugæ modo uſi ſumus. Etenim ſi ſapor cibi nobis moleſtus eſt, eum averſamur. Quodſi ingens fuerit tædium, quod inde percipimus, idemque nobis repræſentemus; affectus quidam oritur, quo impulſi cibum iſtum procul a nobis remotum volumus. Atque adeo palam eſt, nos eundem fugere. Fugam hanc mali prodimus his verbis: apage! Nihil nobis cum re iſta negotii eſſe volumus.

Opponitur hic affectus cupiditati, atque differt a cupiditate mali evitandi, cum tum attentio dirigatur in evitationem mali tanquam rem bonam, in fuga vero malum ipſum quoad nos conſideretur. Qui ad obviam experientiam attendit; is differentiam inter cupiditatem mali evitandi & fugam mali abſque difficultate diſtinguet.

§. 815.

Mater fugæ.

Quoniam id fugimus, quod diſplicet & averſamur (§. 814), quod vero diſplicet, id odimus (§.677); ***Fuga ex odio naſcitur mediante ſimplici averſatione.***

Digitized by Google

Scilicet averſatio ſimplex locum habere poteſt abſque omni affectu, odium locum habere poteſt abſque fuga; ſed ſi ad averſationem ſimplicem rei abſentis accedit odium, fuga oritur. Nimirum fuga id ſingulare habet, quod nos a malo protinus longo quaſi intervallo removere nitamur, ut tam cito ab eo procul diſtemus, quam nobis quidem poſſibile: unde fugæ ab averſatione ſimplici differentiam ad ideam imaginariam reducturi, affectui huic fugæ nomen impoſuere, cum fugiens ab objecto aliquo ſe celeri curſu removere nitatur.

§. 816.

Quænam fugiamus. *Si quid fugimus, id nobis repræſentamus tanquam malum quoad nos.* Si quid enim fugimus, tædia nobis repræſentamus ex malo abſente percipienda, ubi nobis præſens fieret (§.813). Quoniam vero id tanto magis malum nobis videtur, quanto majus tædium eſt quod inde percipitur (§.613); abſens malum tanquam malum quoad nos nobis repræſentare debemus, dum id fugimus.

Idem a poſteriori obvia experientia confirmatur. Medicinam qui fugit, eam malam judicat quoad ſe, quando nimirum eadem uti jubetur: alias eam ſimpliciter averſatur, vel odio proſequitur. Cibum palato minus gratum fugit, qui eodem veſci jubetur, atque adeo eundem malum judicat quoad ſe. Alias itidem eundem ſimpliciter averſatur, vel odit, pro circumſtantiarum diverſitate.

§. 817.

Quandonam quid fugiamus. *Si quid abſens nobis repræſentamus tanquam malum quoad nos, idem fugimus.* Etenim ſi quod abſens nobis repræſentamus tanquam malum, tædia nobis repræſentamus inde percipienda, ſi ea res nobis præſens foret, eaque tanto majora, quanto majus malum nobis videtur (§.613). Prægustum adeo habemus tædii ex re abſente percipiendi, ſi ea nobis præſens foret, in caſu naſcentis affectus, quem hic ſupponimus, conſequenter rem iſtam abſentem fugimus (§.813).

A poſteriori confirmatur propoſitio iiſdem prorſus exemplis, quæ ad confirmandam præcedentem faciunt.

§. 818.

Definitio realis fugæ. *Fuga* eſt affectus, qui oritur ex repræſentatione mali abſentis quoad nos.

Patet realitas definitionis hujus per propoſitionem præcedentem (§. 817). Id vero per ſe liquet, malum, quod fugimus, tanquam eventu poſſibile repræſentari debere.

§. 819.

Definitio fugæ num ſignificatui recepto conformis. *Definitio fugæ realis & nominalis recepto ſignificatui conformis.* Fugam in numerum affectuum refert *Gaſſendus* loc. cit. (§.811) non invita experientia obvia. Fugam cupiditati opponit, adeoque oppoſitum ſignificatum habere debet vocabulum fugæ, qui cupiditati tribuitur. Cupiditatem ſumimus in eodem prorſus ſignificatu, quem eidem vindicat *Gaſſendus* (§.811). Significatus vero, quem vocabulo fugæ tribuimus, oppoſitus eſt ei, quem vindicavimus cupiditati. Quamobrem is quoque idem eſſe debet cum eo, quem experientiæ communi conſentaneum probat *Gaſſendus*. Idem clarius patet,

Digitized by Google

patet, ſi quæ philoſophus de ſignificatu vocabuli fugæ diſſerit, cum iis conferas, quæ nos de fuga tradidimus. Fugam in eo cum odio convenire, quod uterque affectus ſit abductio a re mala moleſtiæve creatrice, quatenus nimirum tanquam affectus moleſti in averſatione fortiori conſiſtunt (§.609); eo autem differre, quod odium ſit prævium, fuga vero concomitans: id quod coincidit cum eo, quod ex definitione noſtra nominali deduximus (§.815). Definit autem *Gaſſendus* fugam per affectum, quo anima rem viſam malam abſentemque ſic refugit, ut averſam ſe illi declinandæ contineat. Unde liquet ipſum ad geneſin hujus affectus requirere, ut anima ſibi repræſentet malum quoddam abſens, quod nobis præſens fieri nolumus: id quod cum noſtra definitione fugæ mali concidit (§.818).

Carteſius fugæ nullam facit mentionem, propterea quod cupiditatem mali evitandi ab illa differre non animadvertit, quam tamen ipſo ſenſu in caſibus obviis clariſſime diſtinguimus. In unum ſcilicet caſum intentus alterius oblitus eſt, cum nulla tunc adeſſet ratio, cur caſus alter ipſi præſens ſiſteretur: id quod facillime accidere ſolet.

§. 820.

Metus ac deſperationis defin.tio.

Metus eſt tædium ex malo adventuro perceptum, ſeu ex opinione mali adventuri. Quodſi illud prædominetur, ut in triſtitiam abeat (§.619), dicetur triſtitia ex malo adventante, ſeu opinione mali adventantis, præſertim intolerabilis viſi, percepta *Deſperatio*. Tædium ex malo appropinquante, vel ex opinione mali appropinquantis perceptum vocatur in ſpecie *Timor*, ut adeo *Timor metus quædam ſpecies ſit*.

E. gr. Si quis noctu evigilans procellæ impetum audit ſibique repræſentat incendii periculum in hoc aeris ſtatu, ac ejus excitandi poſſibilitatem in vicinis ædibus; tædium, quo afficitur animus, metus nomine venit. Quodſi vero incendium jam fuerit ortum ac periculum inde imminet ædibus noſtris, timori locus eſt. Si quis in caſu poſteriori periculum ſibi repræſentat tanquam inevitabile ac jacturam omnium bonorum tanquam cauſam pauperiei intolerabilis ſibi viſæ, aut jacturam Bibliothecæ tanquam damnum irreparabile; deſperationi locus eſt. Patet adeo affectus, qui metus, timoris ac deſperationis nomine veniunt, eſſe quidem agnatos; ſed tamen clariſſime differre, ita ut differentiam ipſo ſenſu diſtinguamus tum in nobis, tum in aliis, quando vel nos, vel alii iiſdem agitantur.

§. 821.

Quænã & quando metuamus.

Qui metuit, is malum ſibi repræſentat tanquam eventu poſſibile, & contra. Qui enim metuit, is malum ſibi repræſentat tanquam adventurum ac ex opinione mali adventuri tædium percipit (§.820). Tædium igitur percipit non ex malo in ſe conſiderato, ſed ex eo, quod adventurum ſit, conſequenter qui malum metuit, is perſuaſus eſſe debet fieri poſſe, ut malum eveniat, eventuſque poſſibilitatem ſibi repræſentat.

Idem confirmatur a poſteriori. Ponamus nos novellas publicas legentes intelligere, in vicino quodam regno apparatum bellicum inſtrui ac inde porro colligere, fieri poſſe ut ferale bellum in noſtras oras ſerpat; metus animum invadit, atque adeo patet, metuentem ſibi repræſentare malum tanquam eventu poſſibile. Neque enim adhuc pro certo habet, idem eventurum.

Ex adverſo qui ſibi repræſentat malum, tanquam eventu poſſibile, is

Digitized by Google

ſibi perſuadet adeſſe rationes ſufficientes, cur credat idem adventurum? Quoniam vero malum judicare debet, quod illud adventurum ſit (§. 565); ex eo, quod adventurum exiſtimet, tædium tanto majus ab eo percipi debet, quo magis hoc ipſi malum videtur (§. 613). Jam vero qui tædium percipit ex eo, quod malum adventurum ſit, metum animo concipit (§. 820). Quamobrem patet eum, qui malum ſibi repræſentat tanquam eventu poſſibile, metuere ſibi ab hoc malo.

A poſteriori unuſquiſque ex ſeipſo intelligit, nunquam ſibi eſſe metum, niſi ubi ſibi perſuadet, malum aliquod eventu poſſibile eſſe, & quamprimum ita opinatur, metum ſubito oriri.

§. 822.

Metus definitio realis.

Metus eſt affectus, qui oritur, ſi quod malum nobis tanquam eventu poſſibile repræſentamus.

Sola nimirum mali abſentis repræſentatio fugam excitat; ſed ubi tanquam eventu poſſibile conſideratur, metus eidem ſuperaccedit. Unde plerumque accidit, ut duo hic affectus oriantur ſimul: id quod probe notandum, ubi experimentum eorum capere volueris, quæ de utroque affectu docentur.

§. 823.

Definitio realis Timoris.

Quoniam timor a metu in eo differt, quod in illo affectu malum conſideretur ut appropinquans, in hoc ut adventurum (§. 820); *Timor* eſt affectus, qui oritur, ſi malum aliquod nobis tanquam appropinquans repræſentamus (§ 822).

Definitio adeo realis jam continetur in nominali, quam dedimus, ut adeo nominalis cum reali coincidat. Etenim fieri poteſt, ut etiam realis tamdiu pro nominali habeatur, quando ex ea poſſibilitas rei definitæ nondum intelligitur. Ceterum a poſteriori veritas definitionis hujus realis confirmatur ex eo, quod obſervemus, nos timore perculſos tranſire in tenebris per cœmeterium, ſi quidem nobis perſuaſum eſt illo tempore ſpectra ibidem hominibus damna inferre, atque adeo imaginatio ſpectra nobis veluti ad nos accedentia & corpus noſtrum jam jam ferientia repræſentat. Studio ad hoc exemplum provoco, quod qualis ſit timor, & quomodo a metu differat omnium clariſſime patefaciat.

§. 824.

Quando deſperemus & quanta ſit deſperatio.

Qui deſperat, is malum ſibi repræſentat tanquam inevitabile, & contra: atque tanto major deſperatio, ſi ſimul ut intolerabile repræſentatur. Qui enim deſperat, is triſtitia afficitur ex malo adventante (§. 820), adeoque non tantum quatenus malum eſt, ſed quatenus adventat, ſeu ex eo, quod malum certo ſit exiturum. Quamobrem perſuaſus ſit neceſſe eſt, idem a ſe evitari non poſſe, atque ideo patet eum, qui deſperat, malum ſibi repræſentare tanquam inevitabile. Nimirum quamdiu quis exiſtimat malum adhuc evitari poſſe, nondum pro certo habet idem exiturum.

Similiter qui malum ſibi repræſentat tanquam inevitabile, hoc ipſo ſibi perſuadet fore ut idem eveniat, per ea quæ modo diximus. Cumque hic ſermo ſit de malo, quod haud procul abeſt; idem tanquam jam adventans conſiderare debet. Quoniam igitur malum judicare debet mali inevitabilis adventum (§. 565), ex eo tanto majus tædium, imo triſtitiam

prorſus

Digitized by Google

prorſus (§.619) percipere debet, quanto majus malum nobis videtur iſte adventus (§.613), conſequenter deſperare debet (§.820).

Enimvero quia adventus mali intolerabilis tanto majus malum videtur, quanto intolerabilius idem exiſtimatur (§.565); ex eodem quoque tanto majus tædium, imo tanto major triſtitia (§. 619) percipi debet, quanto intolerabilius malum videtur (§. 613). Deſperatio igitur in hoc caſu major eſſe debet.

Veritas propoſitionis præſentis confirmatur a poſteriori, ſi cogitemus hominem ob homicidium ad ſupplicium ultimum damnatum ſibi ignominiam perpetiendam repræſentare tanquam malum intolerabile idemque ſimul inevitabile. Tum enim affectum deſperationis, quo urgetur, nemo in dubium vocare poterit.

Tria in dato exemplo probe attendenda veniunt, nimirum 1. quod ad ſupplicium ultimum damnatus mortem ac ignominiam cum eadem conjunctam ſibi repræſentet tanquam malum; 2. quod malum iſtud conſideret tanquam certo adventurum; 3. quod idem opinetur ſibi fore intolerabile. Unde facile probari poterat, cum affectu deſperationis concurrere alios, veluti horrorem, quem incutit ſupplicii gravioris repræſentatio; pudor, quem excitat cogitatio de judiciis hominum, per quos ad locum judicii ducendus; triſtitia ſimplex, quatenus malum exiſtimatur, quod ſupplicium publice perpetiendum evitari non poſſit. Imo in caſu ſpeciali alii affectus ſuperaccedere hiſque ſe jungere poſſunt, veluti pœnitentia, qua quod homicidium commiſſum fuerit urgemur, & indignatio, quod non potius injuriam ab altero nobis factam perpeſſi fuerimus: ſed de concurſu affectuum non opus eſt, ut multa dicamus. Etenim ſi conſtet quænam ſint ſingulorum cauſæ, in dato caſu ſpeciali facile oſtenditur, quinam concurrere debeant. Excitanda autem ad hunc concurſum nobis fuit attentio, ne in experimentis capiendis confundamur, ubi plures concurrunt.

§. 825.

Deſperatio eſt affectus, qui oritur, ſi nobis malum repræſentemus tanquam inevitabile, inprimis ubi ſimul idem nobis repræſentamus tanquam intolerabile. *Deſperationis definitio realis.*

Non illuſtrius habemus exemplum, quam quo ad confirmandam propoſitionem præcedentem, in qua fundamentum hujus definitionis continetur, ſeu ejus realitas evicta fuit, uſi ſumus.

§. 826.

Definitiones metus, timoris & deſperationis ſunt recepto ſignificatui conformes. Metus ait, *Martinius* in Lexico, eſt motus cordis, ut cum violenter conſtringitur & futurum malum fugit. Prius ad corpus, poſterius ad animam refertur. Quare cum nos affectus hic tantummodo conſideremus, quatenus ad animam ſpectant; dicendum erit juxta *Martinium* metum eſſe affectum, qui oritur ex opinione mali futuri, quod a nobis abeſſe vellemus: quod a definitione noſtra reali minime abhorret (§. 822). Clarius *Ariſtoteles* metum definit per dolorem ac perturbationem ex opinione impendentis mali, quod vel perniciem, vel moleſtiam afferre poſſit: id quod cum definitione noſtra nominali prorſus conſentit (§. 820). Et *Gaſſendus* loco ſupra citato (§. 811) obſervat, metum univerſe ea etiam comprehendere, quæ minores moleſtias levioraque incom- *Definitionis metus, timoris & deſperationis nũ ſint recepto ſignificatui conformes.*

moda

Digitized by Google

moda paritura ſunt, ac ea rurſus, quæ tametſi pro foribus non ſint, aliquando tamen adfutura creduntur. Etſi enim *Ariſtoteles* reſtrictius metum definiviſſe videatur, non tamen eidem contrariantur, quæ *Gaſſendus* addit. Etenim jam ſupra monuimus, ubi notiones ab exemplis abſtrahuntur, aut ad ideas referuntur, ut earum appareat veritas, facillime contingere, ut in verba incidamus, quæ non ſatis determinate exprimunt, quod ſignificare debent, propria attentione ad exempla alia nobis obvia facile amplianda, vel reſtringenda, prout caſus tulerit. Quamobrem non inconſultum eſt, ut, qui in veritate accurate determinanda proficere voluerit, quæ plures de eadem re dicunt in unum congerat: cum enim non omnibus eædem fuerint ideæ exemplares, ad quas verba ſua retulerunt, ex collatione determinationes quomodo rite conſtituendæ ſint innoteſcit (§. 682 *Log.*). Timorem a metu ita diſtinguit *Cicero*, optime gnarus ſignificatus vocabulorum Latinorum, ut ille ſit hujus ſpeciei, ſcilicet metus appropinquantis mali; quem nos in definitione nominali (§. 820) ſecuti ſumus. *Martinius* in Lexico timere idem eſſe ait ac futurum malum, quod vel erit, vel eſſe poteſt, expectare. Niſi verba, *vel eſſe poteſt*, ſcrupulum moverent, dici poterat, eum conſentire cum *Cicerone*. Neque enim futurum expectamus, niſi quatenus id tanquam appropinquans, vel adventans ſpectamus. Sed quod non ſatis accurate mentem ſuam expreſſerit, apparet ex iis, quæ mox de timore dicit, quod ſit ſpem abjicere, tanquam non poſſit aliquid cogitari, quo juvemur, ut impendentia mala amoliamur. Impendent mala, quæ appropinquant; mala appropinquantia vero non ſemper ut inevitabilia repræſentantur. Patet itaque quod verbis prioribus metus & timor; poſterioribus autem timor & deſperatio non ſatis a ſe invicem diſtinguantur. *Gaſſendus* loc. cit. (§. 811) deſperationem fidentiæ, ſeu fiduciæ, tanquam ſummum gradum metus ſummo gradui ſpei opponit, atque adeo deſperationi locus eſſe nequit, niſi quando malum conſideratur tanquam certo futurum, ut ſpectetur veluti jam præſens, conſequenter inevitabile, idemque intolerabile, quemadmodum fert definitio noſtra realis (§. 825). *Carteſius* in Tract. de paſſ. animæ art. 58, metum & timorem a ſe invicem non diſtinguit, ac eum certioribus limitibus coercet, quam par videbatur, dum affirmat, quod rei potiundæ difficultatem repræſentat metum, vel timorem excitare. Enimvero cum in numero malorum ſit non potiri bono, quod cupimus; nemo non intelligit, ex eo, quod metuimus, ne boni, quod cupimus, ſpe fruſtremur, prona conſequentia inferri, quod mali adventus metus cauſa ſit, conſequenter idem ex opinione mali futuri naſcatur, quatenus idem conſideramus tanquam eventu poſſibile: id quod cum definitione noſtra conſentit. Recte igitur ſenſiſſe *Carteſium* nullus dubito. Enimvero deſperationem fiduciæ opponit, quemadmodum a nobis fa-

ctum

Digitized by Google

ctum eſt, eamque extremum metum facit, quemadmodum & nos fecimus. Quamobrem cum modo oſtenderimus, illum in geneſi deſperationis nobiſcum conſentire, qui eam ſummum metus gradum facit; evidens eſt *Carteſium* deſperationem in eodem ſignificatu accipere debere, quem nos vocabulo tribuimus.

Deſperare vulgo idem eſſe aiunt ac ſpem abjicere, quemadmodum habet *Martinius* in Lexico: quod cum coincidat cum definitione metus *Carteſii*, qui metum ſummum deſperationem facit: haud obſcure intelligitur, quid ad explicationem inſufficientem ab etymologia petitam reponi debeat. Rariſſime accidit ut explicationes vocabulorum a rationibus etymologicis derivatæ accuratis definitionibus æquipolleant.

§. 827.

Terroris definitio.

Nimia triſtitia ex adventu mali improviſo orta dicitur *Terror*.

Ponamus Titium per cœmeterium tranſeuntem in tenebris ſibi perſuadere, quod ſpectrum ipſi occurrat, & imaginationis vi repræſentare damna, quæ a ſpectris inferri hominibus audivit; ex improviſo hoc adſpectu in terrorem conjicietur. Unde patet, quomodo terror differat a ſimplici triſtitia: ſimplex enim triſtitia ex opinione mali præſentis eſt (§. 619): aſt terrori locus eſt, quod malum ex improviſo fiat præſens.

§. 828.

Terror deſinens qualis ſit.

Quando igitur *terror ſucceſſive minuitur, ſimplex triſtitia remanet*. Confirmatur hoc experientia, quemadmodum inprimis eo in caſu apparet, quo non alius affectus contrarius in ejus locum ſtatim ſuccedit, veluti cum eventus docet terrorem fuiſſe inanem. Ponamus itaque Titium ambire munus eccleſiaſticum, quod vacat, & admodum ſecurum eſſe, quod idem ſit obtenturus. Ponamus vero præter omnem ſpem atque opinionem accidere, ut Sempronius ad idem evehatur. Quamprimum hoc ipſi ſignificatur, in terrorem conjicitur; eo autem langueſcente & animo ad ſe ipſum redeunte, ſola triſtitia afficitur. Nec poſthac rurſus redit terror, etſi ex jacturæ boni ſperati recordatione triſtitia naſcatur, cauſa nimirum triſtitiæ remanet (§.623); ſed cauſa terroris redire nequit (§.827).

Idem de ceteris quoque affectibus notandum, qui per triſtitiam, vel gaudium definiuntur, ubi dubitas, num per triſtitiam, vel gaudium definiri poſſint, ac veritatem experiri volueris.

§. 829.

Definitio terroris realis.

Quamobrem quia terrori unice ideo locus eſt, quod adventus mali improviſus ſit (§.827.828). *Terror oritur, ſi malum ex improviſo ingruit, ac inprimis ſi præter ſpem omnem ac opinionem accidit*. Atque in his continetur definitio terroris realis (§.194 *Log.*).

Confirmatur autem propoſitio a poſteriori. Ponamus enim nos media nocte ſecure dormientes, ſed ob ſtrepitum in platea evigilantes percipere ſonitum campanæ, quo ſignum incendii in urbe exorti datur. Cum malum nobis repræſentemus incendium propter damna inde oriunda & ex ſtrepitu colligamus ejus viciniam, nihil autem iſtiuſmodi cogitantibus nobis incendium contingat; in terrorem conjicimur, quamprimum ſonitum campanæ audimus. Atque adeo patet terrorem eſſe ex eo, quod malum iſtud nobis

immi-

Digitized by Google

imminet ex improviſo. Ponamus alium qui terrore non concutitur, quamdiu non novit, ubinam incendium flagret: ſurgentem vero e lectu reſcire, flammam ex ædibus contiguis ſerpentem jam in proprias ſævire; præter omnem opinionem intelligit, quod incendium ipſi ſit funeſtum. Quamobrem cum nemo non norit animum in hoc caſu terrore percuti; terror utique ex eo eſt, quod malum adſit ex improviſo.

Poteramus idem confirmare exemplis aliis compluribus. Ita in terrorem conjicitur maleficus, ſi præter ſpem, quam conceperat, durior pœna eidem dictatur, veluti crurifragium, cum ſe capite plexum iri ſibi perſuaderet. Terrori vero locus eſt etiam in rebus levioris momenti, quando meticuloſiores fuerimus, modo adſit opinio damni.

§. 830.

Definitio terroris cum ſignificatui vocabuli recepto conformis.

Definitio terroris ſignificatui vocabuli recepto congrua. Quæ ad confirmandam theoriam terroris in medium adduximus exempla, abunde loquuntur vocabulum a nobis in ſignificatu recepto accipi. Etenim niſi notio, cui ſignificandæ vocabulum deſtinamus, ea foret, quam communi ſermone eodem indigitamus; exempla quoque, in quibus terrori locum eſſe affirmant omnes ex communi loquendi uſu, ad illam confirmandam ac illuſtrandam adduci minime poſſent. Terrorem metus ſpeciem facit *Cicero*, qui eum per metum concutientem definit, ſeu quem pallor, tremor, crepitus dentium conſequuntur. Quodſi jam experientiam conſulas, quandonam ob metum palleat facies, tremant artus, imo dentes in nonnullis ſubjectis crepent; illa non accidere reperies niſi eo in caſu, in quo malum quoddam nobis imminere opinamur præter omnem expectationem, quemadmodum exempla paulo ante in medium adducta loquuntur. Atque adeo patet *Ciceronem* non alium nomini tribuere ſignificatum, quam quem nos eidem tribuimus, etſi nos in Pſychologia ad ea reſpiciamus, quæ animæ inſunt, cum ex adverſo *Cicero* ad ea attendat, quæ in corpore obvia ſenſui manifeſta ſunt.

Cicero plures alias metus ſpecies diſtinguit, quemadmodum videre eſt apud *Gaſſendum* loco citato ſ. 497; ſed noſtrum jam non eſt differentias iſtas explicare, quibus ſignificandis non in quavis lingua vocabula proſtant, cum alibi tradi poſſint, ſiquidem illarum aliquis ſeſe offerat uſus.

§. 831.

Fluctuationis animi definitio.

Vacillatio ſeu *Fluctuatio animi* eſt alternatio voluptatis atque tædii ſuper bono, quod an obtentu poſſibile ſit reperire non poſſumus.

Ponamus vacare munus, cui nos pares exiſtimamus, atque idem nobis videri admodum utile. Voluptatem nos ex eodem percipere idemque appetere nemo non novit. Enimvero ponamus nos jam ſollicitos eſſe de mediis idem obtinendi, nulla vero reperiri poſſe, quorum executio in poteſtate noſtra poſita ſit. Nemo non denuo novit, nos tædio affici, quod voti noſtri compotes fieri non poſſe videamur, atque a ſpe ejuſdem obtinendi arceamur. Quando igitur animum ad emolumenta, quæ tibi a munere iſto ſpondes, denuo advertis viſurus, num omnem ſpem abjicere debeas; voluptate iterum perfunditur animus. Quamobrem ejus obtinendi cupidus ſi de mediis rurſus cogitas, ac in iis reperiendis te denuo infelicem experiaris; voluptate evaneſcente redit tædium. Hunc animæ ſtatum indigitamus, quando animum vacillantem, vel fluctuantem dicimus. Atque ita ſimul apparet realitas definitionis præſentis. Datur enim iſtiuſmodi ſtatus animæ, qualem definitio ſupponit.

§. 832.

§. 832.

Si bonum abſens cupimus, ſed media, quibus idem obtineamus, vel ignoramus, vel quænam ex pluribus eligere debeamus minime videmus; tum fluctuat, vel vacillat animus. Si enim bonum abſens cupimus, voluptate afficimur (§.805). Quando vero de mediis ſolliciti, vel nulla prorſus reperire valemus, vel quænam ex pluribus eligere debeamus nobis non apparet; num illud obtentu poſſibile ſit nobis ignoramus. Quamobrem cum malum reputari debeat, ſi quod cupimus, quomodo obtineatur reperire minime valemus (§.565); ex eo tædium tanto majus percipere debemus, quanto majus malum exiſtimamus mediorum ignorantiam, vel difficultatem electionis (§.613). Quodſi jam ſpem abjecturi denuo reſpicimus bonum, quod cupiebamus; voluptas, qua perfundebamur, denuo redit ex eadem ratione, qua ante ortam oſtendimus. Atque cupiditas ſtimulo eſt, ut ad media ruminanda animum denuo advertamus. Quodſi vero non feliciores ſumus in iis inveniendis, vel eligendis, quam antea fueramus; ex eadem ratione redeunt tædia, quibus ante afficiebamur, ob quam iiſdem locum eſſe oſtendimus. Levi autem attentione perſpicitur, a tædiis ad voluptatem, & a voluptate ad tædia reciprocum reditum per longius temporis ſpatium continuari poſſe. Quamobrem cum ſic tædia atque voluptas alternent vices, quod an bonum obtentu poſſibile ſit, reperire non poſſumus *per demonſtrata;* animus fluctuat, vel vacillat (§.831). Quomodo oriatur.

A poſteriori propoſitionis præſentis veritatem confirmat exemplum, quod ad illuſtrandam propoſitionem præcedentem in medium attulimus. Sane integra demonſtratio ad idem applicari poteſt, ut adeo & ipſa clarius intelligatur.

Per propoſitionem præſentem patet iſtiuſmodi ſtatum animæ eſſe poſſibilem, quem fluctuationis animi nomine indigitavimus: etſi jam a poſteriori ex allato exemplo idem appareat.

§. 833.

Si animus vacillat, vel fluctuat; aut media obtinendi bonum, quod cupimus, ignoramus, aut in iis eligendis, vel exequendis hæremus. Si enim animus fluctuat; voluptas atque tædium alternant vices, quod num bonum obtentu poſſibile ſit reperire non poſſumus (§. 831). Quoniam ad bonum obtinendum mediis opus eſt, atque adeo idem obtentu nobis poſſibile non eſt, quamdiu vel media ignoramus, vel quænam eligere, aut quomodo ea exequi debeamus nobis non apparet; ſi animus fluctuat, aut media prorſus ignorare debemus, aut ſaltem dubii ſimus neceſſe eſt, quibuſnam ad finem conſequendum uti teneamur, conſequenter in iis eligendis hæremus. *Fluctuationis animi ratio.*

Confirmatur id a poſteriori ex eo, quod fluctuantes nunc decernamus boni proſecutionem, nunc ab eo proſequendo deſiſtere velimus. Quando decernimus illam, cupiditatem nobis ſtimulo eſſe deprehendimus. Quan-

Digitized by Google

do vero ab eodem proſequendo deſiſtendum eſſe opinamur, mediorum ignorantia, vel eligendorum difficultas in cauſa eſt. Vacillationem itaque, ſeu fluctuationem ex eo eſſe intelligimus, quod media obtinendi bonum, quod cupimus, vel ignoremus, vel in iis eligendis hæreamus.

Si exemplum ſpeciale majoris claritatis cauſa deſideres, aut animum adverte ad id, quod antea in medium attulimus, aut cogita te animo fluctuantem, utrum iter amici viſendi gratia facere debeas, nec ne. Amicum enim inviſere bonum judicas, atque adeo eum inviſere cupis. Aſt cum iter ideo faciendum ſit, ob rationes contrarias idem ſuadentes ac diſſuadentes dubitas, an iter decernere, an ab eodem deſiſtere debeas, adeoque in eligendo medio hæres. Animi fluctuatio ex difficultate electionis medii eſt.

§. 834.

Fluctuatio animi ex ignorantia executionis mediorum.

Si ignoramus quomodo media obtinendi bonum, quod cupimus, exequi debeamus; animus fluctuat. Etenim ſi media obtinendi bonum, quod cupimus, ignoramus; animus fluctuat (§.832). Sed ſi ignoramus, quomodo ea exequi debeamus, perinde eſt ac ſi ea ignoraremus, utpote bonum, quod cupimus, non conſecuturi niſi media exequamur. Quare fluctuare quoque debet animus, ſi ignoramus quomodo media exequi debeamus.

Idem patet a poſteriori. Ponamus vacare munus, ad quod nos evehi mallemus. Ponamus nobis innoteſcere, collationem muneris unice pendere a nutu Miniſtri cujuſdam regii. Ponamus eundem nil dare niſi plus danti; nobis vero nec apparere, unde nummos corradere debeamus, ut donum offerre poſſimus; nec ſcire quomodo ipſi idem offerre poſſimus, cum ſit acceſſu difficilis, nec ullus domeſticorum nobis notus. Vacillare in hoc caſu animum, ita ut nunc munus iſtud ambire velimus, nunc iterum nolimus; experientia palam loquitur.

Media, quorum executio ignoratur, inſufficienter cognoſcuntur, cum ad eorum notionem etiam pertineat eorundem executio. Inſufficiens cognitio ex parte ignorantia eſt, quatenus nempe quædam adhuc ignorantur, quæ notionem ingredi debebant. Ubi vero operatio a completa notione pendet, reſpectu hujus perinde eſt, ac ſi omnis notio prorſus deficeret. Exemplum ſpeciale, quod dedimus, quæ modo dixi abunde illuſtrat.

§. 835.

Definitio realis fluctuationis animi.

Fluctuatio animi eſt affectus, qui oritur ex ignorantia mediorum, vel electionis, aut executionis eorundem.

Patet veritas definitionis per ea, quæ modo demonſtravimus a priori, & a poſteriori confirmavimus (§. 833), quamvis ad eam admittendam ſufficiat exempla obvia perſpexiſſe.

§. 836.

Definitio vacillationis animi num ſit conformis ſignificatui recepto.

Definitiones fluctuationis, vel vacillationis animi ſunt recepto ſignificatui conformes. Vocabulum fluctuationis per metaphoricam rationem etymologicam translatum fuit ad ſignificandum animæ ſtatum, quo dubia eſt, an quid agere debeat, nec ne, ſeu an bonum proſequi debeat, ut eodem potiatur, an idem negligi conſultum ſit. Ipſa ratio itaque etymologica inſinuat, quod nunc in hanc, nunc in illam partem feramur, quemadmodum fluctus nunc huc, nunc illuc feruntur, motu in plagas oppoſitas alternante. Quamobrem ubi ad affectum ſignificandum adhiberi debet, cum omnis affectus vel ſit jucundus, vel moleſtus, jucundi autem in voluptate, moleſti

Digitized by Google

leſti in tædio illius oppoſito conſiſtant (§.608.609); alia in mente fluctuatio ſignificari nequit, niſi quæ in alternatione voluptatis atque tædii conſiſtit. Hanc autem alternationem locum habere non poſſe niſi ſuper bono, quod utrum proſequi, an negligere debeamus, nobis non conſtat, ex antecedentibus ſatis manifeſtum eſt. Non aliud igitur vocabulum ad denotandum affectum, quem hactenus expendimus, ſuppetit, quod non invito communi uſu loquendi adhiberi poſſit, quam fluctuatio animi (§.831). Etſi enim vulgo latius pateat vocabuli ſignificatus, ut etiam extra ſphæram affectuum ſeſe extendat; affectum tamen hunc ambitu ſuo ſimul comprehendit. Nemo autem non videt, in doctrina affectuum ſignificatum eſſe reſtringendum, quemadmodum jam antea in caſibus aliis ſimilibus factum. Præeuntem habemus *Carteſium* loc.cit. qui fluctuationem animi procedere ait a difficultate in electione mediorum, aut in executione, ſub qua etiam ignorantiam eorundem comprehendit. Qui enim media prorſus ignorat, is nec novit, quomodo ea exequi debeat, ut adeo Philoſophus non diverſam a noſtra tradere videri debeat definitionem. Sermone vernaculo affectum hunc *Wanckelmütbigkeit* appellamus, cui vox Latina vacillatio animi reſpondet. Vacillare idem eſt ac inconſtanter ire, adeoque ad animum translatum vocabulum denotat hæſitationem in electione, vel executione mediorum, conſequenter ratione etymologica adſtipulante ad exprimendum affectum, cum quo jam nobis negotium, adhiberi poteſt, quemadmodum a Germanis fieri ſolet. Animus enim incertus eſt in electione & executione mediorum, quemadmodum pes in eundo.

Apparet ex dictis vacillationem animi eſſe affectum mixtum (§. 610): id quod ex ipſa quoque definitione nominali palam eſt (§. 831).

§. 837.

Horror dicitur metus, qui oritur ex repræſentatione mali tanquam ingentis. *Horroris definitio.*

E. gr. Horret animus, quando oculis intuemur præſentes ſupplicium grave, veluti crurifragium, ſi quidem id nobis repræſentamus tanquam malum ingens.

§. 838.

Quoniam animum horrere affirmamus, quotieſcunque metum ingentem exprimere volumus, quemadmodum nemini non notum eſt; metus autem ingens ex opinione ingentis mali imminentis eſt, quemadmodum ex definitione metus colligitur (§. 822); *horroris definitio, quam dedimus, uſui loquendi communi conformis.* *Num definitio uſui loquendi conformis.*

Non adeo opus eſt, ut de conſenſu definitionis horroris cum communi uſu loquendi evincendo plura addamus, cum is adeo obvius ſit.

§. 839.

Quoniam terror oritur ex adventu mali improviſo (§. 829), horror autem ex opinione ingentis (§. 837); *ſi malum ex improviſo imminens nobis tanquam ingens repræſentamus, horror cum terrore conjungitur.* *Horror quando cum terrore conjungatur.*

Conjunctionem loquitur experientia: caſum vero, in quo ea contingit, rite fuiſſe determinatum, acumine utenti obſervare licet.

§. 840.

Quando inſuper deſperatio ſuperaccedat. Et quia deſperationi locus eſt, ſi malum imminens nobis repræſentamus tanquam inevitabile, tum ſimul tanquam intolerabile (§. 825); *ſi malum ex improviſo imminens nobis tanquam ingens ac inevitabile repræſentamus, horrorem & terrorem ſimul ortum excipit deſperatio.*

§. 841.

Puſillanimitatis definitio. *Puſillanimitas* eſt triſtitia orta ex difficultate boni, quod cupimus, obtinendi.

E. gr. Si Titius munus ambit, quod maxime cupit, varia autem eidem objiciuntur impedimenta, quibus tollendis ſe parem fore deſperat; inquietudo illa animi, qua angitur, ſingularis quædam triſtitiæ ſpecies, qua animus abjicitur, puſillanimitatis nomine venit.

§. 842.

Quandonam oriatur. *Si nobis repræſentamus impedimenta, quo minus bonum, quod cupimus obtineamus, tanquam inſuperabilia; puſillanimitas oritur.* Quodſi enim impedimenta, quo minus bonum obtineamus, tanquam inſuperabilia nobis repræſentamus; certo perſuaſi nobis videmur nos eodem minime potituros, aut ſaltem ſpem omnem abjicimus (§. 800). Quoniam vero idem cupimus *per hypoth.* malum utique judicare debemus, quod idem conſequi nequeamus (§. 565). Quare cum exinde tædium, imo triſtitiam (§. 619), percipere debeamus (§. 613); triſtitia oritur ex difficultate boni, quod cupimus, obtinendi, adeoque puſillanimitas (§. 841).

Loquitur idem exemplum, quod ad illuſtrandum definitionem puſillanimitatis in medium adduximus. Atque adeo patet propoſitionem præſentem a poſteriori confirmari: patet etiam quomodo eandem confirmaturi ejus experimentum in nobis, vel aliis capere debeamus.

Impoſſibilitas obtinendi a difficultate diſtingui debet. Impoſſibile nobis eſt obtinere bonum, quod cupimus, quando nobis deficiunt media idem obtinendi, vel mediorum executio in poteſtate non eſt. Difficile nobis eſt obtinendi bonum, quod cupimus, ſi impedimenta ſeſe objiciunt, quibus tollendis num pares ſimus dubitatur, ita ut plurimum negotii nobis faceſſat eorum ſublatio. Hæc differentia, quæ inter impoſſibilitatem & difficultatem boni obtinendi intercedit, facile nos docet eam, quæ inter fluctuationem & puſillanimitatem obtinet.

§. 843.

Quenam puſillanimis ſibi repræſentet. *Qui puſillanimis eſt, impedimenta, quo minus bonum, quod cupit, obtineat, tanquam inſuperabilia ſibi repræſentat.* Qui enim puſillanimis eſt, is ſibi repræſentat difficultates boni, quod cupit, obtinendi (§. 841), adeoque ſibi perſuadet, fore ut idem non obtineat. Quodſi bonum, quod cupimus, nobis tanquam obtentu difficile repræſentamus, neceſſe eſt ut nobis occurrant impedimenta, quæ obſtare videntur, quo minus iſtud conſequamur, & quibus tollendis nos non pares eſſe exiſtimamus. Impedimenta igitur, quo minus bonum, quod cupit, obtineat, tanquam inſuperabilia ſibi repræſentat.

A po-

Digitized by Google

A poſteriori propoſitio confirmatur per eadem exempla, quæ ad confirmandam præcedentem conducunt. Sane puſillanimes de cauſa triſtitiæ, qua anguntur, quæſiti reſpondent, ſe infelices eſſe, quod omnibus licet adhibitis mediis id tamen conſequi nequeant, quod conſequi ſtudent. Puſillanimitas ſubinde quoque obſervatur in iis, qui in ſtudio aliquo inanem operam ſumunt, etſi omnem adhibeant diligentiam, libroſque ſibi comparent, quos in eo ſcientiarum genere optimos prædicari norunt.

§. 844.

Puſillanimitas eſt affectus, qui oritur, ſi quis impedimenta in proſequendo bono, quod cupit, obvia tanquam inſuperabilia ſibi repræſentat. *Puſillanimitatis definitio realis.*

Obtinet nimirum in executione mediorum & tanto major eſſe ſolet, quanto major erat ſpes, quam in electione mediorum ſuſceperamus. Et perinde quidem eſt, ſive impedimenta iſta ſeſe offerant de executione mediorum cogitanti, ſive eandem aggredienti.

§. 845.

Si quis bonum proſequi decrevit, nec a propoſito ſuo ſeſe dimoveri patitur, de mediis vero cogitanti nulla ſeſe offerunt, nec aliorum conſiliis idem juvatur; puſillanimitas oritur. Si quis enim bonum proſequi ita decrevit, ut a propoſito ſuo ſe dimoveri non patiatur, quin ingens ejus ſit cupiditas dubitari nequit (§. 810). Nil magis igitur in votis habet, quam ut eodem potiatur, maximumque malum reputare debet, ſi eodem non potiatur. Quamobrem cum de mediis cogitans nullaque reperiens omne præſidium in conſiliis aliorum collocet; ubi his deſtitutum ſe videt, quæ mediorum loco eſſe debebant, eorundem defectum tanquam impedimentum inſuperabile ſibi repræſentare debet, quod obſtat, quo minus bonum, quod vehementer cupit, conſequatur, prouti ex ipſa impedimenti notione colligitur (§. 726 *Ontol.*). Quoniam itaque puſillanimitas oritur, ſi quis impedimenta in proſequendo bono obvia tanquam inſuperabilia ſibi repræſentat (§. 844); eadem quoque oriri debet, ſi quis bonum vehementer cupit & media ignorans nihil præſidii in conſiliis amicorum reperit, adeoque in hypotheſi propoſitionis præſentis. *Caſus ſpecialis puſillanimitatis.*

Patet idem a poſteriori. Ponamus munus vacare eccleſiaſticum, quod vehementer cupit Mevius. Ponamus porro eum non videre, quomodo ad idem pervenire poſſit; ſed ſpem omnem in amico collocare, cujus commendatione ac conſiliis id effici poſſe confidit, ut voti ſui compos reddatur. Quodſi jam cognoverit commendationem amici haud multum valituram & conſilia, quæ ſuppeditat, vel eſſe nulla, vel parum certa, ut iis tuto ſe fidere poſſe non exiſtimet; munus vehementer cupiens & durante cupiditate de eo obtinendo deſperans puſillanimis evadit. Hinc audias conquerentem, ſe deſtitui omnibus conſiliis: neminem eſſe, qui ipſi ſuccurrere velit. Aliorum commemorantem audias felicitatem, imo ſummopere prædicantem, ſuam vero accuſantem infelicitatem & impatienter diris neſcio quibus ſemetipſum devoventem, prouti quidem diverſimode diſpoſitus fue-

Digitized by Google

tus fuerit animus affectuſque ſocii alii ſuperaccedunt ex affectuum theoria decenter applicata diſcernendi ac ſeparandi a ſe invicem.

Si quis non perſpicit, quomodo inopia conſiliorum ſpectari poſſit tanquam impedimentum obtinendi boni, quod proſequi decrevimus; is definitionem impedimenti generalem applicet, quam dedimus (§. 726 *Ontol.*), & omnis obſcuritas, quæ ſupereſt, ſtatim diſpelletur. Qui enim ipſemet media ignorans conſilia aliorum eodem loco habet; is inde ſibi perſuadet, ſe bonum, quod cupit, conſequi poſſe (§. 937 *Ontol.*). Quamobrem ex inopia conſiliorum, quorum ſpem conceperat, intelligit, cur bonum, quod vehementer cupit, conſequi nequeat, adeoque in eadem ratio ſufficiens fruſtrati propoſiti continetur (§. 56 *Ontol.*), conſequenter eam impedimenti loco habere debet (§. 726 *Ontol.*).

§. 846.

Definitiones pusillanimitatis num ſint recepto ſignificatui conformes.

Definitiones puſillanimitatis ſunt recepto ſignificatui conformes. In affectu puſillanimitatis explicando multus eſt *Gaſſendus* in loc. cit. f. 498. Ita autem ille: Ubi, inquit, ne non obtineamus bonum, aut devitemus ſuperemuſve malum metuimus, vel etiam prorſus deſperamus, tunc animos ad adoriendum proſequendumque deſpondemus, animove puſillo, ſive ad agendum ſegni reddimur. Hinc porro infert, puſillanimitatem (quam & *Segnitiem* vocat) eſſe affectum, quo anima in ſe quaſi collabatur & cum difficultatibus maliſque, quæ iri ſuperatum diffidit, colluctari detrectet. Videmus ad geneſin hujus affectus requiri a *Gaſſendo*, ut bonum aliquod cupiamus, ad quod etiam pertinere mali evitationem palam eſt; ut in eo proſequendo objiciantur nobis difficultates, & ut has ipſas difficultates a nobis ſuperari non poſſe opinemur. Quoniam difficultates iſtæ aliæ eſſe nequeunt, quam vel impedimenta, quæ nobis in executione mediorum objiciuntur, vel inopia mediorum conſilio alieno minime levanda; non alium affectum puſillanimitatem vocat *Gaſſendus*, quam cui nos idem nomen impoſuimus (§. 843. 844). Nec minus eundem vocabuli ſignificatum tuetur *Carteſius* in Tract. de paſſ. animæ art. 59. Diſerte enim puſillanimitatem tribuit difficultatibus in executione mediorum, quemadmodum fecerat *Gaſſendus*. Quare cum oſtenderimus *Gaſſendum* eundem affectum puſillanimitatem appellare, quem nos hoc nomine inſignimus; per ſe patet *Carteſium* quoque eundem ſignificatum tueri. Germanico idiomate idem affectus *Kleinmüthigkeit* appellatur, quod vi compoſitionis coincidit cum vocabulo Latino. Nemo vero eſt, qui neſciat nos vocabulo iſto uti, quoties videmus alterum lugentem & impatienter conquerentem, ſe omnibus conſiliis eſſe deſtitutum, ut bono, quod cupit, potiri non poſſit, vel malum, quod metuit, declinare minime valeat.

Cur hic affectus Latinis dicatur puſillanimitas, Germanis *Klein-Müthigkeit*, ipſa affectus hujus natura inſinuat, a qua denominandi ratio in utraque lingua petita. Quemadmodum enim Latinis animum deſpondere, vel abjicere dicitur qui, cum agere vellet, ad agendum ſegnis efficitur ob difficultates, quibus amovendis ſe parem fore diffidit; ita in ſimili caſu vernaculo nobis ſermone dicitur *den Muth ſincken laſſen*. Animus enim Latinis, quemadmodum *Muth* Germanis eſt mentis vigor, unde veluti quidam intrinſecus animæ agendi impetus manat, quando agendi occaſio nobis offertur: ea tantummodo differentia eſt, quod vocabulum Germanicum non ſit homonymon, quemadmodum Latinum, propterea

quod

quod lingua Germanica vocabulis abundat, & Germani, qui linguæ potentes ſunt, in rebus accurate diſcernendis verba appoſite admodum ſeligunt.

§. 847.

Animoſitas eſt prædominium cupiditatis ac ſpei vincentis metum ex difficultate boni obtinendi ortum. Appellatur etiam *Audacia*. *Animoſitatis definitio.*

E. gr. Titius cupit munus, quod vacat & quod a ſe ornari poſſe novit patronus, cujus favore ad idem evehi poteſt. Viſa igitur poſſibilitate ejus obtinendi, ſpe lactatur animus (§. 800). Enimvero ponamus Patrono eſſe agnatum, quem is ſingulari favore complectitur, ad idem munus adſpirantem. Ubi hoc cognoverit Titius, metu percutitur, ne hic ſibi præferatur, atque adeo metus ex difficultate boni obtinendi oritur (§. 821). Enimvero ubi expendit, agnatum patroni non eſſe muneri obeundo parem, quod ex intentione Principis ornari debet; metu abjecto cum cupiditate ſpes reſurgit ac vires capit, ut adeo propoſito ambiendi muneris non deſiſtat, ſed alacri animo executionem ejus adoriatur: quod ubi fit, animoſus dicitur, vel, ſi juſto animoſior fuerit, prorſus audax.

§. 848.

Si difficultates boni, quod cupimus, obtinendi nobis expendentibus occurrat ratio, ob quam eædem ſi non certo ſuperabiles, certe ſuperatu non prorſus impoſſibiles videantur; animoſitas oritur. Quoniam difficultates boni, quod cupimus, obtinendi in executione obvias nobis expendentibus occurrit ratio, ob quam eædem ſi non certo ſuperabiles, certe ſuperatu non prorſus impoſſibiles videntur *per hypoth.* remotis autem difficultatibus bonum obtentu poſſibile eſt; idem obtentu poſſibile, minimum non prorſus impoſſibile in caſu propoſitionis præſentis videri debet. Quamobrem cum ex repræſentatione difficultatum obtinendi boni, quod cupiebamus, naſceretur metus, ne ab eodem excludamur, voti noſtri compotes minime facti (§.821); ex earundem vero ſuperabilitate, ob quam obtentu nobis poſſibile, aut ſaltem non prorſus impoſſibile videtur *per demonſtr.* ſpes reviviſcat, quæ antea ex repræſentatione mediorum enata fuerat (§.800); cupiditas ac ſpes metum vincunt, atque adeo prædominantur. Quamobrem animoſitas oritur (§.847). *Quando animoſitas oriatur.*

Confirmatur propoſitio a poſteriori exemplo, quod modo ad illuſtrandum definitionem animoſitatis in medium adduximus (*not.* §.847). Integra enim demonſtratio in eo continetur, ut ab eodem abſtrahi poſſit: id quod mirum non eſt. Etenim exemplum docet, quomodo animoſitas in dato caſu ſpeciali oriatur; demonſtratio autem idem terminis generalibus enuntiat.

Conſtat artis demonſtrandi peritis, demonſtrationes haud raro ad caſus ſpeciales applicatas proferri, ubi ſi in genere quid demonſtrari debet, demonſtratio obſcurior intellectu videtur, aut difficilior, ut ejus vim facilius percipere poſſint, qui alias attentione ſufficiente uti nequeunt.

§. 849.

Si quis animoſus evadit; is rationem perſpicit, cur difficultates in proſecutione boni, quod cupit, emergentes ſuperatu poſſibiles, aut ſaltem non prorſus impoſſibiles videntur. Si quis enim animoſus evadit; cupiditas boni ac ſpes ejus obtinendi ſuperare debet metum ex difficultatibus ejus obtinendi *Animoſitatis ratio.*

ortum

Digitized by Google

ortum (§.847). Quoniam adeo metus tamdiu ſubſiſtere debet, quamdiu difficultates iſtas tolli nos poſſe apparet (§.118 *Ontol.*), nec ſpes oriri poteſt, niſi bonum repræſentetur ut obtentu poſſibile (§. 800); evidens eſt ſi ſpes reviviſcere ac adverſus metum prævalere debeat, difficultates iſtas non amplius tanquam inſuperabiles, ſed ut ſuperabiles, aut ſuperatu non prorſus impoſſibiles ſpectari debere. Quoniam igitur tanquam ſuperabiles, aut ſuperatu non prorſus impoſſibiles ſpectari nequeunt, niſi adſit aliqua ratio, cur tales appareant (§.70 *Ontol.*); ſi quis animoſus evadit, is utique rationem perſpicere debet, cur difficultates emergentes in proſecutione boni ſuperabiles eſſe exiſtimet.

Confirmat idem experientia, modo notes in eo caſu, quo quid vehementer cupimus, tanquam ſuperabiles ſpectari difficultates, quando demonſtrari nequit quod ſint inſuperabiles, juxta iſtud pervulgatum: *Quod quis maxime vult, id maxime credit*. In inevidentibus enim appetitus influit in aſſenſum. Et tutius non invita prudentia exiſtimatur vel irrito conatu aliquid ſuſcipere, quam ex poſt facto intelligere a nobis prætermiſſam eſſe occaſionem obtinendi bonum, quod acquiſitu poſſibile fuerat. Exempla ſpecialia non adjicio: trahi huc poteſt, quod ante commemoravi.

Nimirum in præſente caſu non evidentibus rationibus opus eſt, ſed ſufficiunt probabiles. Inter probabiles vero infimum locum tenet, quod in caſu damni ex negligentia metuendi poſſibile haberi debeat, cujus impoſſibilitas demonſtrari nequit. Ceteris animoſiores ſunt, qui in negotiis humanis probabilitati cedunt, nec evidentiam importune flagitant. Sed de his plura dicemus, ſi Deo ita viſum fuerit, in Logica probabilium, quæ magnum ad prudentiam affert adjumentum, quemadmodum in Moralibus ex inſtituto docebimus.

§. 850.

Definitio realis Animoſitatis.

Animoſitas eſt affectus, qui oritur, ſi difficultates obtinendi boni, quod cupimus, perpendentibus videantur ſuperabiles, aut ſuperatu non prorſus impoſſibiles.

Tum inprimis difficultates nobis videntur tanquam ſuperatu non prorſus impoſſibiles, quando oſtendere non poſſumus quod impoſſibile ſit, eas ſuperari a nobis. Ceterum notanda eſt hic differentia, quæ inter diverſos homines intercedit: neque enim omnes eiuſdem ſunt indolis. Alii enim evidentiam in negotiis humanis deſiderant perinde ac in ſcientiis, atque hi ſunt timidiores & ad puſillanimitatem proclives: alii probabilitati cuicunque locum concedunt, atque hi ſunt ceteris animoſiores. Sed differentiam iſtam nunc quidem curatius non ſcrutamur.

§. 851.

Definitiones animoſitatis nũ ſignificatui recepto conformes.

Definitiones animoſitatis ſignificatui recepto conformes. Animoſitatem *Gaſſendus* loc. cit. (§.811) definit per affectum, quo ſe anima concitat & ad colluctandum cum difficultatibus maliſve, quæ iri ſuperatum confidat, prorumpit. Nos tunc audentes effici, animoſque ad aggrediendum pergendumque aſſumere pronuntiat, ubi bene ſperamus confidimuſque fore, ut aut objectas difficultates perrumpendo bonum obtineamus, malumve evitemus, aut cum malo ipſo colluctando illud ſuperemus. Patet adeo animoſitatem, vel audaciam (duo enim hæc vocabula *Gaſſendo* ſynonyma

ſunt)

Digitized by Google

ſunt) ex mente ipſius oriri, ſi bonum, quod cupimus, quo etiam mali evitatio refertur, nobis repræſentamus tanquam obtentu difficile, difficultatem tamen ſuperari poſſe confidimus, ſi vel maxime certo conſtare nobis nequeat, utrum ſuperari poſſit, nec ne. Hæc ſatis conſona eſſe iis, quæ nos de animoſitate demonſtravimus (§. 848), palam eſt. *Carteſius* in Tract. de paſſ. animæ art. 59, animoſitatem, aut audaciam affectum appellat, qui difficultati in executione remediorum ſeſe opponit. Nemo ſeſe opponit difficultatibus, niſi quas ſuperari a ſe poſſe confidit, aut minimum quas quod ſuperare non poſſit nondum certo conſtare opinatur. Quamobrem *Carteſius* non minus, quam *Gaſſendus* eum vocabulo tribuit ſignificatum, qui definitioni noſtræ reali (§. 850), conſequenter & nominali, ex qua realem deduximus (§ 848), conformis eſt.

Quod mali evitatio in numerum bonorum referri debeat, in ſuperioribus jam monuimus, nec quenquam fore arbitror, qui non ſua ſponte idem admittat. Malum igitur videri debet malum non evitare, atque adeo cum malo colluctatur, qui idem evitare ſtudet.

§. 852.

Deſiderii definitio.

Deſiderium eſt tædium ex mora boni venturi, quod ſperatur, perceptum.

E. gr. Ponamus amicum ex oris peregrinis, in quas excurrerat, reducem nobis per famulum ſuum nunciare adventum ſuum ac ſignificare, quod in eo jam ſit, ut ipſemet ad nos veniat. Expectamus itaque adventum ejus, quem nobis plurimum voluptatis allaturum ſperamus. Quodſi non ſtatim advenerit, moram impatienter ferimus. Tædium, quod inde percipitur, eſt id quod deſiderii nomine compellamus. Differre hoc tædium tanquam ſingularem quandam ſpeciem ab aliis ipſo ſenſu interno docemur.

§. 853.

Definitio realis deſiderii.

Quoniam adeo tum demum deſiderare bonum dicimur, ſi ſpei ſuperaccedit tædium ex mora adventus ſubortum (§. 852); *Deſiderium oritur, ſi mora adventus boni, quod ſperamus, tædium nobis creat*: id quod exemplo, quo definitionem deſiderii illuſtravimus, a poſteriori confirmatur.

Propoſitio hæc definitio realis eſt ex nominali immediate fluens,

§. 854.

Definitio deſiderii nũ communi uſui loquendi conformis.

Definitio deſiderii, quam dedimus, communi uſui loquendi conformis. Communem vocabuli ſignificatum expoſiturus *Martinius* in Lexico: deſiderium, inquit, eſt rerum abſentium & nondum adeptarum concupiſcentia. Quoniam objectum deſiderii facit res abſentes, quas nondum adepti ſumus, hoc ipſo ſignificat, nos deſiderare ea, quorum obtinendorum aliqua ſpes nobis ſupereſt, ita enim deſiderium diſtinguitur a cupiditate, quæ eſt boni abſentis ſimpliciter talis. Quodſi dicas ea quoque deſiderari, quorum obtinendorum ſpes nulla nobis ſupereſt; id dici ſubinde non negamus, ſed idem ex inconſtantia loquendi fieri palam eſt: cujus ſi vel maxime *Martinius* rationem habeat, noſtra tamen parum refert, cum in philoſophia ab inconſtantia loquendi ſimus alieni. Enimvero ad deſiderium non ſufficit boni venturi expectatio, alias enim a ſpe non differret (§. 800).

Digitized by Google

Spei igitur quid ſuperaddere debet. Nil autem eſt quod ſuperaddere poſſit niſi tædium ex mora oriundum, quo expectatio efficitur impatiens. Quamobrem apparet, ſi ſignificatum tædii intra limites affectuum coarctes & accuratius determines, quæ notionem verbis *Martinii* reſpondentem ingrediuntur, non aliam poſſe condi definitionem deſiderii, quam nos tradidimus. Quoniam deſiderio agnata eſt cupiditas, agnata ſpes eſt; ecquis miretur idem vulgo non ſatis ab affectibus cognatis diſtingui, ubi verbis exprimendum quod in ipſius idea continetur? Enimvero ut nihil ſuperſit dubii circa ſignificatum vocabuli, perpende ea, quorum tibi conſcius es, quando te anxie quid deſiderare affirmas (hic enim caſus affectus eſt); noſtramque definitionem experientiæ conſentientem deprehendes ea in te percepturus, quæ ad deſiderium tanquam affectum requiſivimus. *Carteſius* in Tract. de paſſ. animæ art. 67, per deſiderium intelligit affectum ex bono præterito naſcentem. Enimvero cum bonum præteritum conſideretur tanquam abſens, nec ex eo, quod eodem nobis frui datum eſt, quicquam ideæ præſenti addatur, niſi quod ea res ſit voluptatis creatrix, adeoque quod ſit bona; ex boni abſentis conſideratione non naſcitur niſi cupiditas (§.807). Quodſi malum reputetur, bonum præteritum non amplius præſens eſſe, quemadmodum mallemus; tædium, imo triſtitia inde oritur tanquam ex malo præſente (§.623). Quare cum hic permiſceatur cupiditati tædium ex abſentia boni, quod non amplius præſens ſit; in deſiderio autem ob moram adventus (§.853), adeoque ex eo, quod nondum præſens ſit bonum; *Carteſius* ad priorem caſum reſpexit, adeoque deſiderium ex mente ipſius erit affectus ex abſentia boni, quod cupimus, ortus, ſeu ex eo, quod non ſit præſens, quod cupimus, conſequenter ejus notio ad caſum quoque, noſtra definitione diſtincte expreſſum, trahi poteſt. Uterque tamen caſus non prorſus idem eſt: etenim in caſu definitionis boni adventum ſperamus; in caſu *Carteſii* boni abſentis tantummodo nobis cupiditas eſt, ſpes nulla. Unde accidit, ut uterque mentis ſtatus ipſo ſenſus interni judicio diverſus deprehendatur, neque adeo ſub deſiderio a nobis comprehendatur. Minime autem opus nobis videtur peculiarem conſtituere affectum pro eo caſu, in quo tædium nobis ſubnaſcitur ex eo, quod bonum abſens ſit, nec ulla nobis ejus ſpes ſuperſit, quod tamen præſens eſſe mallemus & cujus nobis jucunda eſt memoria, quatenus bonum judicamus, quod nobis olim eo frui datum fuerit. Etenim cum plures diverſi affectus hic invicem non permiſceantur, ſed ſubito vices alternent, prout attentio in hanc, vel illam ideæ præſentis partem dirigitur; affectus ſingulos ſuis nominibus efferre licet. Entia præter neceſſitatem multiplicanda non ſunt. Quicquid ſit, ſufficit agnoſcere ſecundum *Carteſium* deſiderium eſſe ſpeciem triſtitiæ ortam ex abſentia boni, quod cupimus: ita enim definitio utrumque comprehendit caſum.

Quodſi

Digitized by Google

Quodſi in anterioribus peculiares affectuum ſpecies conſtituiſſe videmur, qui ad alios referri poterant, vel in quibus duorum quorundam affectuum aliorum alternatio obtinet; nonniſi attentione opus eſt ad affectus præſentes, ut differentiam caſus, in quo *Carteſius* animæ deſiderium præter neceſſitatem tribuit tanquam affectum a ceteris diverſum, a caſibus ceteris, quos modo diximus, perſpicias. Etenim in illo caſu affectus, qui alternant vices, non immutantur, ac uno redeunte alter evaneſcit; in ceteris vero caſibus quod in alio affectu eſt in dato ſingulari ratione modificatur, ut naturam mutet, ac plures affectus ſibi invicem permiſcentur, ut mixtus ſit diverſus a ſimplicibus. Uberiorem lucem his affundet Pſychologia rationalis, ubi diſtincte explicabuntur, quæ nunc confuſe percepta indicantur.

§. 855.

Hilaritatis definitio.

Gaudium ortum ex eo, quod malum ſit præteritum, vel metus mali evanuerit, dicitur *Hilaritas*.

E. gr. Si amicus noſter gravi morbo decumbat, quem ipſi fatalem prædicunt Medici; triſtitia afficimur jacturam amici pro malo reputantes. Enimvero ubi nobis nuntiatur ipſum reconvaluiſſe; ſanitatis recuperationem in numerum bonorum referimus. Atque adeo ex bono præſente gaudium oritur, quod cum ſingulare ſit ab alio gaudio differens ex bono quodam nobis præſente oriundo, quod in nos collatum poſſidemus, hilaritatis nomine venit. Germani dicunt in hoc caſu: *Ich bin frohe, das das Unglück vorbey iſt, oder das das Ungemach überſtanden*, atque adeo hilaritas eſt is affectus, quem Germani *Frölichkeit* appellare ſolent.

§. 856.

Quando oriatur.

Oritur adeo *hilaritas, ſi nobis repræſentemus malum, rem tædii creatricem, tanquam tædia nobis non amplius creaturum*. Oritur enim ex eo, quod malum ſit præteritum, vel metus mali evanuerit, adeoque præteritio mali eſt ratio ſufficiens hujus affectus, ubi ad animam refertur (§. 56 *Ontol.*), conſequenter eadem poſita ponitur & ipſe (§. 118 *Ontol.*). Enimvero ſi perpendimus malum, illud tanquam rem tædii creatricem conſideramus (§. 569), quodſi porro idem ſpectamus tanquam præteritum; utique cogitamus, quod nobis tædium non amplius ſit creaturum. Quamobrem ubi nobis repræſentamus malum, quod nos vexavit, tanquam nobis non amplius tædium creaturum; hilaritas oritur.

Patet idem a poſteriori ex eo, quod alterum hilarem eſſe jubentes ea utamur ratione, quod perpendere debeat, quantum tædium perceperit ex malo, nunc vero ab eodem penitus ſit liberatus, veluti cum quis luget ſuæ mortem uxoris, vel filii morbo diuturno & difficili tandem extincti, quo graviter afflictus fuit animus.

Habemus hic hilaritatis definitionem realem, quæ modum oſtendit communi praxi conformem eandem in animo alterius excitandi.

§. 857.

Nominis definitio hilaritatis uſui loquendi conformis.

Quoniam *Carteſius* ſignificatum vocabuli in Philoſophiam introduxit loc. cit. (§. 854), quem hilaritati tribuimus; *receptum tuemur ſignificatum non obſtante vago uſu loquendi, qui diſſentire videtur* (§. 147. 144 *Diſc. prælim.*).

Quod communis uſus loquendi repugnare videatur ſignificatui, quem hilaritati tribuimus cum *Carteſio*, liquet. Sane quando apud *Terentium* legitur, *Hilarem hunc ſumamus diem*, non videtur ſignificatui noſtro eſſe locus. Neque in ſimili caſu, quando Germani dicunt, *laſt uns frölich ſeyn*, idem obtinere videtur. Enimvero ſi curatius rem conſideres, eum hic requirimus animi ſtatum, qualis eſſe ſolet ejus, qui ab omni tædio liberatus voluptate præſente fruitur: unde ſi quem minus hilarem videmus, eum ſeponere jubemus quæ tædia creant,

quaſi jam ab iis prorſus liberatus eſſet. Et qui hilares ſunt, ea tenentur animi perſuaſione; quaſi jam evanuerint omnia, quæ tædio eſſe poſſunt, conſequenter omnia a nobis ablata fuerint mala. Non igitur prorſus a communi loquendi uſu recedimus. Imo videtur vocabulum primo habuiſſe eum ſignificatum, quem eidem tribuimus: deinde vero is ad caſus ſimiles extenſus.

§. 858.

Faſtidii definitio.

Tædium perceptum ex eo, ex quo ante voluptatem percipiebamus, dicitur *Faſtidium*.

Probe notandum eſt rem hic ſupponi prorſus eandem, ita ut nihil in ea immutetur. E. gr. Ponamus nos ex ſapore cibi cujuſdam voluptatem inſignem percipere, atque adeo eundem capientes delectari. Quodſi jam accidat, ut ſæpius repetito ejus uſu ſapor non amplius gratus ſit, ſed ingratus evadat, ut tædio ex ejus uſu afficiamur: tædium hoc, quod percipimus dum is nobis offertur, eſt id, quod faſtidium appellamus.

§. 859.

Quomodo faſtidium oriatur.

Quoniam tædium ex eo percipimus, ex quo ante voluptatem perceperamus, ſi quod bonum videbatur, idem poſtea malum deprehendatur (§. 558. 570); *Faſtidium oritur, ſi quod nobis tanquam bonum repræſentabamus, idem deinceps tanquam malum repræſentemus*. A poſteriori idem confirmat exemplum, quod modo ad definitionem illuſtrandum in medium adduximus.

Proximus ad faſtidium gradus eſt, ſi quod nobis voluptatem creabat, nunc non amplius creet, conſequenter ſi quod bonum judicaveramus, nunc tale non amplius videtur: ipſum tamen faſtidium nondum adeſt, ſiquidem per id affectum intelligis. Defectus enim voluptatis affectus non eſt. Enimvero ſi res iſta proponitur ad appetendum, cum malum judices eam appetere; ex eo tædium percipis, quod eam appetere debeas (§. 570). Atque eatenus ex re, quatenus ad appetendum proponitur, tædium capitur, ex qua antea voluptas percipiebatur. Tuncque faſtidio locus eſt, etſi rem in ſe ſpectatam non malam judices, nec bonam, adeoque indifferenter te ad eandem habeas, quamdiu eandem ad te minime refers. Per inconſtantiam loquendi ſubinde faſtidire dicimur, quod nihili facimus, cum antea in pretio nobis fuiſſet. Sed cum iſto ſignificatu vocabuli nobis in doctrina affectuum nihil eſt negotii.

§. 860.

Faſtidiũ eorum, quæ ſenſibus grata.

Quoniam quæ ſenſibus grata ſunt & iis mediantibus nobis voluptatem creant, continuo uſu tandem minus grata fiunt, vel prorſus ingrata, ut vel nullam amplius voluptatem, vel prorſus tædium creent; *quæ ſenſibus grata ſunt, eorum faſtidium ipſa die, ſeu duratione excitatur*.

Idem a poſteriori confirmat exemplum paulo ante allatum (*not. §.* 858). Cibus enim, qui bene ſapit, quando raro capitur, ſæpius iterato ejus uſu tandem faſtiditur. Jam cibus ex eorum numero eſt, quæ ſenſibus grata ſunt. Sola autem duratione excitatur ejus faſtidium.

§. 861.

Definitio faſtidii num uſui loquendi conformis.

Definitio faſtidii recepto vocabuli ſignificatui conformis. Quod *Carteſius* vocabulum in eodem ſignificatu accipiat, quem nos eidem tribuimus (§. 858), facile probatur. Quandoque enim, ait, in Tract. de paſſ. animæ art. 67, duratio boni gignit ſatietatem, ſive faſtidium. Quoniam faſtidium in numerum affectuum refert & quidem moleſtorum; cum tædio conjungi debet (§. 609). Quoniam itaque tædium percipere debemus ex bono ob ſolam dura-

Digitized by Google

durationem, ex bono autem voluptatem percipimus (§. 558); tædium juxta *Carteſium* ex eo percipimus, ex quo ante voluptatem percipiebamus, etſi id in ſe non fuerit mutatum, quando faſtidium oritur. Id vero prorſus coincidit cum definitione noſtra faſtidii. Vulgo non attenditur, quod faſtidium in numero affectuum ſit, adeoque nobis ſufficit tueri ſignificatum, qui ab eo non abhorret, quem vocabulo tribuit *Carteſius*.

Affectum eſſe faſtidium vel ex eo patet, quod extraordinarius ſanguinis ac fluidorum reliquorum in corpore motus obſervetur, quando quid faſtidimus: id quod affectum arguere palam eſt (§. 611).

§. 862.

Iræ definitio. *Ira* eſt tædium inſigne ortum ex injuria nobis vel aliis illata, conjunctum cum odio ejus, qui eam intulit. *Carteſius* vocat *indignationem*, ſi injuria aliis illata fuerit.

Quodſi cui plurima exhibuimus beneficia, ac is ingrato animo nos diffamat; injuriam nobis ab eodem inferri nemo dubitat, tantoque major injuria habetur, quanto majora in eum a nobis profecta ſunt beneficia. Quodſi jam nobis narrantur calumniæ, quibus famæ noſtræ labem adſpergere conatur, ira exardeſcit animus. Quod vero ſit triſtitia quædam ſpecies odio aliiſque affectibus permixta attendentibus patet. Odium enim prodit nocendi animus, qui ſeſe in iraſcentibus ſatis aperte manifeſtat. Triſtes nos eſſe ira deflagrante experimur.

§. 863.

Pudor quando iræ permiſceatur. ***Si injuria ab altero nobis facta famam noſtram lædit, ſaltem opinione noſtra; pudor iræ permiſcetur.*** Etenim ſi injuriam ab altero factam nobis repræſentamus, ira naſcitur (§. 862): ſi eandem injuriam nobis repræſentamus tanquam famæ noſtræ adverſam, ex opinione cenſuræ aliorum, quam incurremus, pudor oritur (§. 779). Quamobrem ubi utrumque una eademque idea menti exhibetur; ira & pudor ſimul in anima cooriuntur, atque adeo invicem permiſcentur, ut a ſe invicem non diſtinguantur, quamdiu uterque affectus ſimul durat.

Pudorem in eo caſu iræ permiſceri a poſteriori patet, ſi in rationem ejuſdem inquirimus. Etenim tum deprehendemus, nos ideo iraſci, quod famæ noſtræ adverſum exiſtimamus factum alterius, quoniam cauſæ pudoris magis nobis conſcii ſumus, quam cauſæ iræ, atque adeo illam cum hac confundimus.

Nimirum iræ cauſa eſt, quod alter fecit, quod nobis malum eſt. Malum vero judicatur ex eo, quod famam noſtram læſerit. Unde patet cum ratio rationis iræ ſit ratio pudoris, cur non ſemper iram comitetur pudor.

§. 864.

Quando pœnitentia iræ permiſceatur. ***Si nobis repræſentamus injuriam ab altero nobis factam, noſque in cauſa eſſe exiſtimamus, quod eam nobis intulerit; pœnitentia iræ permiſcetur.*** Dum enim nobis repræſentamus injuriam ab altero nobis factam, ira exardeſcit animus (§. 862). Jam vero dum nos in cauſa eſſe exiſtimamus, quod eam nobis intulerit; eorum, quæ a nobis male facta ſunt, nobis conſcii ſumus (§. 565), conſequenter nos eorundem pœnitet (§. 759). Quoniam

igitur

Digitized by Google

igitur ira & pœnitentia ſimul cooriuntur; iræ pœnitentia, ut in caſu præcedente pudor, permiſcetur.

Pœnitentiam permiſceri iræ ſatis nobis conſcii ſumus, ubi in rationem ejuſdem attentionem noſtram convertimus, ſepoſita quaſi injuria nobis facta, cum affectus hic facillime dignoſcatur a ceteris omnibus, atque per verba foras erumpat.

Facile apparet non repugnare ut pœnitentia atque pudor ſimul permiſceantur iræ, cum minime repugnet utriuſque rationem ſimul poni (§. 863. 864).

§. 865.

Terror ac metus quando iræ permiſceantur.

Si per injuriam ab altero nobis factam damnum ex improviſo nobis imminere videtur, quod ante non metueramus; iræ terror permiſcetur. Quodſi vero malum tantummodo videtur eventu poſſibile; metus eidem permiſcetur. Etenim quia ex injuriæ ab altero nobis factæ repræſentatione naſcitur ira (§. 862), ex opinione mali ex improviſo ingruentis terror (§. 829), ex opinione vero mali eventu poſſibilis metus (§. 822); ſi ex injuria ab altero nobis facta malum aliquod imminere opinamur, iræ permiſcetur metus, & ſi malum iſtud nobis jamjam prope eſſe arbitramur, idque præter omnem ſpem ac opinionem noſtram accidit, iræ terror permiſcetur.

A poſteriori confirmatur propoſitionis veritas eodem modo, quem in propoſitionibus anterioribus indicavimus, ubi ſcilicet inquirimus in rationes, cur nobis ab altero injuriam factam eſſe exiſtimemus. Etenim affectus ſocii iræ ex rationibus oriuntur, ob quas factum alterius pro injuria reputamus.

Supponimus injuriam ab altero nobis factam nobis prius innoteſcere quam rationem, & hanc demum ex facto alterius colligi, dum idem ad ſtatum noſtrum referimus, aut damnum ex facto alterius emergens una cum facto ejuſdem ad notitiam noſtram pervenire, ita ut ex damno judicemus factum alterius nobis eſſe malum. Etenim ſi damnum nobis repræſentemus ab altero nobis datum, antequam conſtet quinam ſit ejuſdem cauſa; affectus iræ ſocius prægreditur iram & hæc demum ſubſequitur, ubi in auctorem damni inquirentibus nobis innoteſcit facto alterius idem nobis fuiſſe datum.

§. 866.

Quando iræ deſperatio permiſceatur.

Si malum per injuriam alterius nobis imminens nobis repræſentemur tanquam inevitabile, idque inprimis nobis quoque intolerabile videatur; iræ permiſcetur deſperatio. Quoniam enim deſperatio naſcitur ex opinione inevitabilitatis mali, præſertim ſi accedat opinio intolerabilitatis (§. 825), ira vero ex opinione injuriæ ab altero nobis datæ (§. 862); ſi malum alterius injuria nobis imminens videatur inevitabile, imo ſimul intolerabile, deſperatio iræ permiſceri debet.

A poſteriori confirmatur propoſitio eodem prorſus modo, quo præcedentes confirmari monuimus.

Quodſi demonſtrationes propoſitionum proxime præcedentium atque præſentis conſideres; palam erit, eos affectus miſceri iræ, qui excitantur damno alterius injuria nobis dato, cum ira excitetur ex eo, quod damnum iſtud alterius injuria nobis datum exiſtimemus. Quamobrem ſi opiniones hominum de eo, quod ſibi malum eſſe arbitrantur, nobis innotuere; haud difficulter intelligitur, quinam in dato caſu affectus cum ira ſimul cooriantur.

§. 867.

Digitized by Google

§. 867.

Quoniam plures affectus concurrentes appetitum vel averſationem vehementiorem reddere debent (§. 603), affectus vero vehementior eſt, ſi appetitus, vel averſatio efficitur vehementior (§. *cit.*); *ira vehementior evadit, prouti plures, vel pauciores affectus majore, vel minore gradu eidem ſociantur.* *Ira unde intendatur.*

Quodſi per propoſitiones præcedentes inquiramus, quinam affectus iræ ſocientur; veritatem propoſitionis præſentis a poſteriori addiſcere licet.

§. 868.

Quoniam injuriam ab altero nobis factam æſtimamus ex damno, quod nobis intulit, damnum vero æſtimatur ex eo quod ſit malum reſpectu noſtri, vel ejus, cui injuriam factam arbitramur; *ira oritur ex opinione mali ex facto alterius nobis vel aliis emergentis* (§. 862). Atque in his conſiſtit definitio realis iræ. *Definitio iræ realis.*

Si ira naſci debet ex opinione injuriæ aliis factæ, eam contrario affectu impediri neceſſe non eſt. Juvatur autem amore ejus, cui fit injuria: juvatur quoque odio ac invidia quibus illum perſequimur, qui damnum alteri intulit.

§. 869.

Si injuriarum præteritarum memoria per præſentem nobis refricatur; levi ex cauſa vehementer iraſcimur. Etenim ſi injurias præteritas cum præſente ſimul nobis repræſentamus; ira non modo naſcitur ex præſente, ſed ex præteritis ſimul (§. 862). Quare cum perinde ſit, ac ſi injuriæ omnes aliquando ab altero perpeſſæ nunc demum factæ eſſent; cauſa quidem præſens levis eſt, ſed omnis iræ cauſa levis non eſt. Quoniam tamen nos ad præſentem tantummodo attendimus, atque ex ea ſola iram naſci arbitramur; vehemens ira naſci nobis videtur ex levi cauſa, & levis cauſa iram revera denuo ſuſcitat. *Vehemens ira ex levi cauſa.*

A poſteriori intelligere poteris veritatem propoſitionis ex eo, quod levi ex cauſa vehementer iraſcentes, ubi iiſdem exprobraveris, quod ob rem adeo leviculam ad tantam iram ſe provocari patiantur, reſpondeant ſibi jam antea plures injurias fuiſſe ab eodem illatas, aut, ubi cauſam tantæ iræ ne generaliter quidem indicare voluerint, ſaltem regerant, ſe probe noſſe rationem, cur tam vehementer iraſcantur. In ſe autem unuſquiſque priſtinarum injuriarum memoriam facilius deprehendere valet, ubi re quadam levicula ad iram concitatur.

Non jam mentionem injicere lubet injuriarum ab aliis nobis factarum & vi imaginationis cum iis, quas perpeſſi ſumus ab eo, qui jam ad iram nos concitat, confuſarum, cum iſtiuſmodi confuſiones in omni affectuum genere obtineant atque eorundem vehementiam augeant.

§. 870.

Definitio iræ uſui loquendi ac recepto ſignificatui conformis. Ira res notiſſima eſt & omni affectu alio facillime diſtinguitur. Nemo igitur eſt, qui neſciat, quod iraſcamur, quando nos ab altero offenſos eſſe exiſtimamus, quod- *Definitio iræ num uſui loquendi*

conformis. quodque ira tendat ad vindictam injuriæ illatæ. Ad vindictam tendimus; quatenus alteri nocere cupimus: quæ cupiditas cum ex odio proficiſcatur (§. 671), odium cum ira conjunctum eſſe agnoſcunt omnes. Injuriam ab altero illatam ægre ferimus & fœminæ ad vindictam inermes lachrymantur: quo ipſo patet, omnes agnoſcere, quod triſtitia perturbetur animus, quando iraſcimur. Nemo igitur alium affectum iram appellat, quam quem nos eodem nomine inſignivimus. Inprimis autem in rem noſtram loquitur *Gaſſendus*, ut noſtra ex eodem deſumſiſſe videri queamus, etſi dudum in Metaphyſica Germanica eadem tradiderimus, antequam Operum *Gaſſendi* copia nobis facta fuiſſet, quæ paucos demum ante annos in manus noſtras pervenere & nunc quidem, dum hæc ſcribimus, primum evolvimus: quæ ideo monemus, ut ex conſenſu judicetur modum, quo venamur notiones rerum, non aberrare a veritate ac detegere, quæ ex aliis difficilius addiſci poterunt, quod ob verborum ubertatem ſæpius ſuperflua admiſceantur & ob eorundem vagum ſignificatum determinationes genuinæ non tanta facilitate perſpiciantur, qua jam aliunde notæ ex iiſdem agnoſcuntur. Ita autem *Gaſſendus* loc. cit. cap. 7. f. 500: Iratus, inquit, & moleſte fert averſaturque acceptam injuriam, & illius cauſam auctoremve odit, & ulciſci, ſeu nocumentum viciſſim infligere cupit, & nocere efficereque, ut auctorem pœniteat, ſperat, & ad nocendum audenter prorumpit, & non ſine quadam voluptate ulciſcitur ac nocet. Ex quo proinde efficitur, ut ira non tam ſimplex affectus, quam cincinnus quidam affectuum ſit, ac definiri poſſit affectus, quo anima præ dolore ob injuriam accipi viſam ac odio in illius auctorem concepto pectoreque incaleſcente ad ulciſcendum concitatur, ut auctorem facti pœniteat, neque tale quid amplius patret. Quoniam *Gaſſendus* monet, iratum moleſte ferre injuriam ab altero factam, ac animæ dolorem ob eandem tribuit, moleſtia vero ab ipſo dicitur, quod nobis tædium vocatur, moleſtiaque ingens doloris nomine eidem venit, quemadmodum ex ejus tractatione de affectibus clariſſime liquet; ad iram tædium inſigne requirit ex injuriæ nobis illatæ opinione ortum: cum quo quod odium conſtanter conjungatur, diſerte monet. Eum igitur affectum iræ nomine inſignit, cui nos id nominis tribuimus (§. 862). Agnoſcit etiam affectus complures alios ſimul oriri & coortos cum eodem in unum confundi, quemadmodum a nobis demonſtratum eſt (§. 863 & ſeqq.). Cetera, quæ definitioni admiſcet, vel ſtatum corporis concernunt, qui eſt iraſcentis, vel actiones ex odio in alterum profectæ ſunt, quibus injuriam nobis factam vindicare ſtudemus: de quibus ſuo loco nobis dicendum erit in Moralibus, utpote a definitione iræ alienis. *Carteſius* breviter in Tract. de paſſ. animæ art. 65, Malum ab aliis, inquit, patratum, cum ad nos non refertur, efficit ſolum ut illis indignemur; ſed cum refertur ad nos, movet etiam

iram,

iram: id quod cum noſtra definitione iræ reali ſatis conſpirat (§. 868), ſi a differentia inter iram & indignationem diſceſſeris, quam hic non attendendam eſſe ipſa experientia docet. Etenim ex verbis *Carteſii* non aliud colligi poteſt, quam quod indignatio affectus lenior videatur, quam ira, ita tamen, ut ſub ira comprehendatur. An vero ira tantummodo gradu differat ex ipſius mente ab indignatione, an indignationi aliquid ſuperaddat, non ſatis liquet. Poſterius tamen probabilius videtur ex adjecta vocula *etiam*. Quicquid ſit, experientia ſatis loquitur, ſubinde nos iraſci ob injuriam aliis factam eodem prorſus modo, ac ſi ea nobis facta fuiſſet, ut adeo ad aliquos ſaltem caſus reſpexiſſe videatur *Carteſius*, in quibus differentia iſta erat ex accidente.

§. 871.

Per *Cupiditatem vindictæ* intelligimus cupiditatem mali alterius, propterea quod ipſum conſideramus tanquam cauſam mali nobis præſentis. *Cupiditas vindictæ quid ſit.*

E. gr. Mevius propalavit conſilia Titii, quorum ipſum participem fecerat, atque propoſitum ejus irritum fecit. Titius adeo conſilium nocendi Mevio capit, ex damno ejus gaudio afficiendus. Cupit igitur malum Mevii, propterea quod is cauſa mali ipſi præſentis. Atque ea vindictæ cupiditas eſt.

§. 872.

Ira cum vindictæ cupiditate conjungitur. Conjungitur enim cum odio ejus, qui injuriam nobis fecit, ſeu mali nobis præſentis cauſa eſt (§. 862), adeoque iratus ex tædio ejus, cui iraſcitur, voluptatem percipit, & ideo gaudet quod is triſtitia afficiatur (§. 664). Quoniam itaque malum ipſius bonum ſibi exiſtimat (§. 613), imo propter odii vehementiam (§. 862) valde bonum opinatur; malum ejus, cui iraſcitur, ideo cupit, quod eum tanquam cauſam mali ſibi præſentis conſiderat. Cum ira itaque cupiditas vindictæ conjungitur (§. 871). *Iræ cum cupiditate vindictæ nexus.*

A poſteriori ſatis manifeſtum eſt, cum ira arcto admodum vinculo connexam eſſe vindictæ cupiditatem. Audias enim iratos neſcio quibus diris devovere eum, cui iraſcuntur, imo ubi præſens fuerit, ad eundem verbis, vel factis lædendum eoſdem impelli videas. Cupiditas vindictæ in irato adeo manifeſta eſt, ut eam ideo iræ definitionem ingredi fecerit *Gaſſendus*, non attendens ad id, quod vindictæ cupiditas ex odio fluat, ex eo orto, quod nobis diſpliceat factum alterius, quia in nos injurioſum, ſeu quod factum alterius nobis repræſentemus tanquam malum reſpectu noſtri (§. 677).

Multa ex cupiditate vindictæ fluunt, quæ in irato obſervantur. Spirat eam vultus & geſtus: tendunt ad eandem verba & facta.

§. 873.

Si tædium quidem percipimus ex injuria nobis ab altero illata, a vindictæ tamen cupidine alienum habemus animum, *Indignatio* oritur. Germani vocant *böſe ſeyn*. Atque adeo patet *iram ab indignatione cupiditate vindictæ differre*. *Indignationis definitio realis, & quomodo*

differat ab ira. Videtur ad hanc differentiam reſpexiſſe *Carteſius*, dum indignationem ab ira diſtinxit. Sed quoniam vindictæ cupiditas ut plurimum abeſſe ſolet, ubi conſideramus injuriam aliis ab altero, non nobis illatam; ideo ad iſtiusmodi caſus animum advertens ſibi perſuaſit indignationem conſtanter oriri, ubi nobis repræſentamus injuriam aliis, non nobis ab altero factam.

§. 874.

Quando alteri injuriam inferenti iraſcamur. ***Si alterum amamus, ei iraſcimur, qui ipſi injuriam intulit.*** Etenim ſi alterum amamus, eum conſideramus tanquam nos ipſos (§. 659), conſequenter quæ ipſi infertur injuria, ea nobis illata putatur. Enimvero ira naſcitur ex injuria nobis illata (§.862). Ergo etiam naſci debet ex injuria ei, quem amamus, illata.

A poſteriori propoſitionis veritas confirmatur ex eo, quod iraſcamur ei, qui amico noſtro injuriam fecit, ac de cauſa iræ quæſiti, vel prorſus cenſuram aliorum incurrentes, quod iraſcamur ei, a quo offenſi non ſimus, reſpondeamus, nos adeo ægre ferre injuriam alteri illatam, ac ſi nobiſmetipſis illata fuiſſet. Iram in hoc caſu non differre ab ea, ad quam injuria nobis facta concitamur, experientia loquitur. Adeſſe vindictæ cupiditatem, verba & facta loquuntur.

Ecce tibi caſum unum, ad quem *Carteſius* non reſpexit indignationis cauſam inveſtigaturus.

§. 875.

Iræ ex injuria in alios, caſus alius. ***Si alterum odio proſequimur, ei iraſcimur ob injuriam aliis factam.*** Etenim ſi eum odio proſequimur, tædia ejus (§.669), conſequenter malum ipſius appetimus (§. 613): quoniam itaque occaſio aliis male faciendi in nobis eſt, quemadmodum ex notione appetitus facile intelligitur (§.579); injuriam aliis factam tanquam nobis factam intuemur, vel ſaltem injuriam eo, quem odimus, aliis faciente, nobis ab eodem injuriam fieri arbitramur. Naſcitur vero ira ex injuria nobis illata (§.862). Ergo etiam naſci debet ex injuria aliis ab eo illata, quem odio proſequimur.

A poſteriori iram in animo noſtro exardeſcentem obſervamus, quando narratur eum, quem odio proſequimur, injuriam feciſſe aliis, modo hos non itidem oderimus: quæ determinatio ex hypotheſi propoſitionis præſentis exulat, adeoque ei tacite ſuperaddi minime debet. Eandem obſervamus in aliis tanquam ad caſum præſentem pertinentem, quando iram excuſaturus hanc affert rationem, quod is, cui iraſcitur, dignus ſit odio, & cauſas odii promeriti recenſet.

Ecce tibi caſum adhuc alium, ad quem *Carteſius* animum non advertit, differentiam iræ ab indignatione traditurus in definitionibus cauſalibus. Facile autem caſus quidam attentionem noſtram ſubterfugiunt, quando eos non præſentes ſiſtit memoria, propterea quod eos non adeo ſæpe fuimus experti, ſicuti cetèros. Abſit igitur ut quis carpendi animo proferri exiſtimet, quæ animo tuendi noſtra proferri amor veritatis ſuadet!

§. 876.

Caſus alius, in quo ira vehemēs. Quoniam ira excandeſcit animus, ſi eum amamus, cui injuria infertur (§.874), vel ſi eum odio proſequimur, qui alteri injuriam infert (§.875);

Digitized by Google

(§. 875); *Multo magis animus ira exardeſcere debet, ſi eum amamus, cui injuria fit ab altero; alterum vero, qui injuriam infert, odio proſequimur.*

Fieri poteſt ut in hoc caſu ira ſit major, quam quando aliis ob injuriam nobis factam iraſcimur. Vehementia enim iræ in caſu priori a magnitudine amoris, odii ac injuriæ illatæ; in poſteriori a magnitudine illatæ injuriæ pendet ſola, niſi affectus ſocii alii concurrant (§. 863 & ſeqq.), vel accidente intendatur ira (§. 867).

§. 877.

Si eum amamus, qui nobis, vel aliis injuriam facit; ei non iraſcimur, ſed tantummodo indignamur, imo ſubinde ne quidem indignamur. Si enim perpendimus injuriam nobis vel aliis factam; alterum conſideramus tanquam cauſam mali nobis præſentis, adeoque malum exiſtimamus, quod id fecerit alter (§. 565), conſequenter tædium ex eo percipimus, quod id fecerit (§. 613). Et quia eum, qui injuriam intulit, amamus *per hypoth.* ex ejus tædio, conſequenter ex eo, quod ipſi malum eſt (§. 613), ipſimet tædium percipimus (§. 642). Impoſſibile igitur eſt ut idem nobis repræſentemus tanquam valde bonum (§. 612 *Pſychol.* & §. 28 *Ontol.*), conſequenter ut idem cupiamus (§. 805). Quoniam itaque a tædio ex injuria illata percepto abeſt cupiditas vindictæ (§. 871); ei qui injuriam intulit tantummodo indignamur (§. 873): imo, ſi tantus fuerit amor, ut obſtet, quo minus tædium ex injuria nobis facta percipiamus, dum alterum non malo in nos animo vel ex propoſito quid feciſſe arbitramur, ne indignamur quidem (*§. cit.*).

Quando tantummodo indignemur, imo ne quidẽ indignemur.

A poſteriori idem confirmant exempla parentum liberos impenſe amantium, qui iis tantummodo indignantur, quando lædunt, vel injuria afficiunt alios; nequaquam vero vindictæ cupiditate in irato abripiuntur. Similiter huc ſpectant offenſæ amicorum, quos inſigniter amamus, nos tantummodo ad indignationem provocantes, non vero ad iram, ut adeo vindictæ cupiditate vacuum habentes animum facile in gratiam cum iis redeamus ac illatam nobis injuriam ipſis condonemus.

Atque ita patet indignationi locum eſſe non modo in caſu injuriarum aliis illatarum, ſed etiam in caſu injuriarum nobis factarum. Quoniam ab indignatione abeſt vindictæ cupiditas, quæ cum ira conjungitur (§. 871); illa in querelis, hæc in conviciis ac minis terminari ſolet, niſi affectus alii intervenerint. Quicquid ſit; querelarum tamen in caſu priore, conviciorum ac minarum in poſteriore ſemper ſupereſt veſtigium aliquod.

§. 878.

Cum indignatione odium quidem oritur, ſed vires non capit, quin ſtatim potius extinguitur. Etenim indignantes alteri tædium percipimus ex injuria nobis, vel aliis illata (§. 873). Quare cum nobis factum alterius diſpliceat (§. 542), odium adverſus eum oritur (§. 677). Quoniam tamen ab indignatione abeſt vindictæ cupiditas (§. 873), adeoque indignatus alteri quod malum eſt lædenti minime cupit (§. 871); ex eo, quod malum eſt lædenti, conſequenter quod eidem tædium creat (§. 613), voluptatem minime percipit (§. 805). Quamobrem cum voluptas iſta ex odio fluat (§. 664); odium vires non capit, ſed ſtatim extinguitur.

Odium in indignatione quomodo ſe habeat.

 Hinc

Digitized

Hinc obſervare licet a poſteriori, quod indignantibus quidem ſuboriatur ſubinde impetus quidam ad vindictam, ſed qui ſtatim rurſus ſupprimitur. Audias etiam indignantes in hæc prorumpere verba: Eum, cui indignantur, dignum eſſe hoc, vel iſto malo ob injuriam ſibi, vel aliis illatam; non tamen ipſi mala imprecari, quemadmodum a vindictæ cupidis fieri ſolet. Atque inde ſatis perſpicitur adeſſe odium, ſed ſtatim reprimi.

§. 879.

Quando in indignatione odium prædominetur.

Quodſi tædium ex injuria ab altero illata perceptum fuerit exiguum, odium in indignatione prædominatur, etſi vires non capiat. Quando enim tædium ex injuria illata ab altero perceptum fuerit exiguum, odii magis conſcii ſumus, quod cum indignatione oritur, quam tædii ex injuria percepti, adeoque odium prædominatur. Sed cum in indignatione vires capere non poſſit, ut ſcilicet ad vindictæ cupiditatem procedat (§. 878); hoc non obſtante quod vires non capiat, prædominatur.

A poſteriori confirmatur propoſitionis veritas, quando obſervamus, quod ſe ab aliis offenſos intelligentes conquerantur quidem de injuria ſibi facta & dignum alterum, qui injuriam intulit, hoc vel iſto malo pronuntiant & contra negantes defendunt, ſine ulla tamen ſenſibili animi commotione.

Ex hactenus demonſtratis intelligitur, quanta circumſpectione opus ſit, ne de ira & indignatione judicaturi judicium præcipitemus: id quod in omni affectuum negotio opus eſſe intelligitur, ſi traditam a nobis theoriam attente meditari libet.

SECTIO

Digitized by Google

SECTIO II.

DE FACULTATIS APPETENDI

Parte ſuperiori & Commercio mentis cum corpore.

CAPUT I.

De Voluntate ac Noluntate.

§. 880.

Appetitus rationalis ſeu Voluntatis definitio.

A*Ppetitus rationalis* dicitur, qui oritur ex diſtincta boni repræſentatione. Unde independenter ab appetitu in genere definiri poteſt, quod ſit inclinatio animæ ad objectum pro ratione boni, quod in eo ineſſe diſtincte cognoſcimus, vel nobis cognoſcere videmur. Dicitur autem appetitus rationalis *Voluntas*.

E. g. Ponamus Titium in bibliopolio reperire librum, dumque illum evolvit in eo deprehendere, quæ cognitu ſibi utilia exiſtimat. Librum igitur iſtum bonum judicat hoc nixus ratiocinio: Ex libro iſto quæ mihi utilia ſunt cognoſcere valeo. Liber, ex quo utilia cognoſcere valeo, bonus eſt. Ergo liber iſte bonus eſt. Dum igitur librum iſtum appetit; appetitus oritur ex diſtincta boni notione, quatenus nempe bonum judicatur, quod auget cognitionem nobis utilem, v. gr. Si quis Mathematicus fuerit, mathematicam: Si Phyſicus, phyſicam; ſi Theologus, theologicam. Eſt igitur appetitus iſte rationalis, quatenus ratio, cur librum appetamus, diſtincte indigitare valemus. Et dum librum iſtum appetimus, eundem velle dicimur. Et quando eundem emere decernimus; eum emere velle dicimur.

§. 881.

Averſationis rationalis ſeu Noluntatis definitio.

Averſatio rationalis eſt, quæ oritur ex diſtincta mali repræſentatione. Unde independenter ab averſatione in genere definitur, quod ſit reclinatio animæ ab objecto pro ratione mali, quod in eo diſtincte nobis cognoſcere videmur. Dicetur a nobis *Noluntas*.

E. gr. Ponamus Mevium in bibliopolio reperire librum, dumque illum evolvit in eo deprehendere plurima abſurda atque erronea, ut inde colligat auctorem ſcripſiſſe de rebus ſibi nondum intellectis. Librum igitur iſtum, qui ad animum nonniſi erroribus ac abſurdis opinionibus replendum aptus videtur, malum judicat hoc nixus ratiocinio: Ex libro hoc legentis animus nonniſi erroribus ac abſurdis opinionibus repletur. Liber, qui animum nonniſi erroribus atque abſurdis opinionibus replet, malus eſt. Ergo liber iſte malus eſt. Dum igitur librum iſtum averſatur, averſatio iſta naſcitur ex diſtincta mali notione, quatenus ſcilicet ratio diſtincte allegari poteſt, cur librum averſetur. Eſt adeo averſatio rationalis, & dum eum ex hac ratione averſamur, eum nolle dicimur. Et quando nos nullis rationibus eo adduci patimur, ut librum emamus; librum emere nolle dicimur.

§. 882.

Volitio & nolitio quid dicatur.

Ipſe actus volendi dicitur *Volitio* in oppoſitione ad Voluntatem, quando ea facultatem animæ denotat, ſeu potentiam, aut poſſibilitatem actum

iſtum

iſtum eliciendi. Et ſimiliter actus ipſe nolendi vocatur *Nolitio*, in oppoſitione ad Noluntatem, quando ea facultatem animæ denotat eliciendi actum iſtum, quem nolitionem appellamus.

Ita actus appetitus in ſingulari, quo is fertur in librum, dicitur volitio: actus vero averſationis in ſingulari, quo anima libro quaſi retrahitur, vocatur nolitio. Differentia inter voluntatem & volitionem, & noluntatem & nolitionem in Pſychologia rationali clarius eluceſcet. Non movemur, quod per inconſtatiam loquendi actus etiam volendi dicatur voluntas, & actus nolitionis non voluntas aut, ſi mavis, Noluntas: nos enim fixum tuemur ſignificatum a vago abhorrentes, ubi præſertim nulla adeſt ratio, quæ nobis neceſſitatem imponit ab eodem recedendi, cum ſuppetant vocabula, ut proprio unumquodque nomine efferri poſſit.

§. 883.

Omiſſio volitionis quid ſit.

Omiſſio volitionis, eſt indifferentia ad volendum & nolendum. Volitionis ſcilicet actus nullus adeſſe dicitur, ſeu anima objectum quoddam non velle dicitur, quando idem nec velle, nec nolle dici poteſt.

E. gr. In exemplo ante dato anima nec librum velle, nec nolle dicitur, ſi eodem evoluto appetitus prorſus non movetur, cum nec bonum, nec malum eundem judicet.

§. 884.

Nolitionum differat ab omiſſione volitionis.

Nolitio non eſt nuda volitionis omiſſio. Etenim ſi volitio tantummodo omittitur, nec dici poteſt, quod anima quid velit, nec etiam dici poteſt, quod ea idem nolit (§. 883). Quamobrem cum non ſufficiat ad nolendum, ut quid non velle dici queamus, ſed aliquid amplius requiratur, conſequenter quid poſitivi accedere debeat ad privationem (§. 881); nolitio non eſt nuda volitionis omiſſio.

§. 885.

Cur nolitio poſtulet rationem peculiarem.

Quamobrem cum ad omiſſionem volitionis ſufficiat, ut abſit ratio volendi (§. 118 *Ontol.*); *ſi quid nolle debemus, peculiaris ratio nolendi adeſſe debet*.

Ita in caſu dato deeſt volitio libri, ſi eum non judicamus bonum quoad nos, atque adeo nulla peculiaris requiritur ratio, cur idem non velimus. Aſt cum nondum adſit nolitionis actus, ejus adhuc ratio ſuperaccedat neceſſe eſt, veluti quod liber erroribus ac abſurdis opinionibus plenus ſit. Nimirum ſi bibliopolium ingrederis librumque evolvis; tres utique ſtatus in mente diſtinguis, quos diverſos eſſe nemo non agnoſcit. Aut enim placet, aut diſplicet, aut nec placet, nec diſplicet liber. Unde alius eſt caſus, quo eum habere vis; alius, quo eum habere non vis, ſeu averſaris; alius denique, quo eum nec appetis, nec averſaris, ceſſante & volitione, & nolitione. E. gr. placet Mathematico liber a Geometra primi ordinis conſcriptus, in quo continentur nova de curvis inventa novaque artificia analytica, quibus in earum proprietatibus inveſtigandis uſus. Diſplicet liber, in quo auctor quadraturam circuli daturus impingit in prima elementa ac ſe probat rudem prorſus & hoſpitem in omni Matheſi. Nec placet, nec diſplicet liber a JCto conſcriptus, de quo judicare nequit, utrum ſit bene, an male conſcriptus. Quodſi jam libros iſtos ad ſe refert, in primo caſu

Digitized by Google

caſu cognoſcit eum ſibi fore proficuum, quatenus ſcientiam ex eo augere poteſt ſuam; in ſecundo intelligit, eum ſibi creare tædium, quod indignetur homini audenti aggredi, quæ vires ſuas longe ſuperant; in tertio denique indifferenter ſeſe habet ad librum, eumque ſibi nullius utilitatis eſſe agnoſcit. In caſu primo librum appetit, naſcente volitione ex ratione ſingulari; in ſecundo eundem averſatur, naſcente nolitione ex ratione non minus ſingulari; in tertio denique eum nec appetit, nec averſatur, cum deficiat tam ratio ad appetendum, quam ad averſandum, & anima prorſus non movetur. Quodſi tamen quis tibi dixerit eſſe librum rariſſimum, quem diu fruſtra quæſiverit Mevius & cui donum magis acceptum offerre non poſſis libro iſto; amore amici impulſus eum appetis, quatenus tibi habetur medium creandi eidem voluptatem. Accedit adeo ratio ſingularis, ut eum appetas. Quodſi jam appetentem admoneat Titius, non eſſe hunc ipſum librum, quem Mevius appetit, ſed alium ab hoc prorſus diverſum, etſi agnatum habeat titulum. Hunc, quem vides, nihil continere ſingulare, ſed trivialia tantummodo plurimoſque errores. Mutato de libro judicio appetitus degenerat in averſationem: ſed ſingularem hic requiri rationem, ut id fiat, clariſſimum eſt. Patet igitur volitionem omitti ob rationem deficientem, nolitionem demum naſci ex ratione quadam poſitiva.

Non piget hæc uberius illuſtrare propterea quod maximi momenti eſt actum nolitionis ab omiſſione voluntatis diſtinguere. Excitanda igitur fuit attentio lectoris, ut acumine uſus diſcernat caſum indifferentiæ, in quo & volitio, & nolitio ceſſat, ab eo, in quo actus nolitionis ac volitionis naſcitur. Etenim omnis praxis philoſophiæ moralis in eo conſiſtit, ut ex ſtatu indifferentiæ animam transferamus ad appetendum, vel averſandum.

§. 886.

Num termini hactenus explicati ſint recepto ſignificatui conformes.

Qui terminos voluntatis, noluntatis, volitionis, nolitionis in fixo ac determinato ſignificatu ſumunt; non alium iiſdem tribuunt, quam nos iiſdem tribuimus. Equidem non ignoro vulgo ſub voluntate comprehendi & actum volitionis, & nolitionis, ut explicante *Goclenio* in Lexico voluntas dicatur propenſio quædam ad bonum intellectum, hoc eſt, quod intellectu conceptum eſt, proſequendum, & malum fugiendum, imo adeo late ut ipſum etiam appetitum ac averſationem ſenſitivam ſubinde ſub ſe complectatur; idem tamen obſervat jam olim Stoicos, qui accuratius diſtinxerunt inter ſe minime confundenda, & quos ſecutus *Cicero* eſt, voluntatem non accepiſſe niſi ſenſu ſtrictiori pro appetitu rationali boni. Ita enim ex *Cicerone* loc. cit. *Goclenius*: ſi ſimul, inquit, objecta ſpecies cujuſpiam eſt, quod bonum videatur, ad id adipiſcendum impellit ipſa natura: id cum conſtanter, prudenterque fit, ejuſmodi appetitionem Stoici *βούλησιν* appellant, nos appellamus voluntatem, quam illi putant in ſolo ſapiente eſſe, quam ſic definiunt: voluntas eſt, quæ quid cum ratione deſiderat. Ab ea differt libido. Nam voluntas, quæ adverſus rationem incitata eſt vehementius, ea libido eſt,

do eſt, vel cupiditas effrenata. Videntur quidem Stoici non admiſiſſe voluntatem niſi in eo caſu, quo judicium de eo, quod bonum eſt, rationi convenit, nec a veritate abhorret. Enimvero cum intellectus hominis ſit errori obnoxius & ab eo commiſſus error ſerpat in voluntatem; fieri non poteſt ut appetitum ab intellectu procedentem voluntatis nomine dignari nolimus, ubi vel in principio, vel in ejus applicatione fallimur, intentione bona. Sufficit adeo appetitum diſtingui in ſenſitivum & rationalem, prouti vel ex confuſa idea, vel diſtincta notione procedit, non attento diſcrimine, utrum quis bona intentione ſalva fallatur, an ab errore ſit immunis: id quod inprimis obſervandum eſt, ne incertus nobis evadat vocabuli in caſibus ſpecialibus uſus. Ceterum ipſe *Goclenius* mox terminos volitionis ac nolitionis explicat prorſus in rem noſtram. Volitio hominis, inquit, eſt appetitio rationalis boni cogniti, orta ab illius approbatione. Nolitio eſt averſio rationalis mali cogniti orta ab illius improbatione. Subjicit idem voluntatem valde improprie accipi, cum tribuitur appetitui brutorum: proprie enim voluntatem eſſe ἐν τῷ λογικῷ, ſeu in ente rationali, in brutis non eſſe. Quodſi ergo voluntas tribui nequit niſi ei, qui ex ratione agit; ab appetitu ſenſitivo diſtingui nequit, niſi quatenus vi principii diſtincte cognoſcimus id eſſe bonum, quod appetimus, atque adeo appetitus rationalis naſci debet ex diſtincta boni cognitione, quemadmodum nos definivimus. Imo idem *Goclenius* in voce Appetitus, ubi rationalem a ſenſitivo diſtinguit, hanc differentiam urget, quod rationalis neceſſario præſupponat judicium intellectus. Atque ita abunde liquet, ſi ſingula, quæ in anima circa appetitum diverſa notantur, accurate a ſe invicem diſcernere volueris, & terminos ea fini in philoſophiam introductos ad fixum ac conſtantem ſignificatum reducere decreveris; definitiones non invito uſu loquendi, quem jam dum placuiſſe philoſophis palam eſt, aliter condi non poſſe, quam a nobis conditæ fuerunt. Non opus eſt, ut plura philoſophorum teſtimonia ad confirmandum propoſitionem præſentem in medium adducantur. Hoſpes enim ſit in philoſophia, qui ſibi perſuaſerit novos a nobis terminorum in philoſophia obviorum ſignificatus cudi.

§. 887.

Motivum quid dicatur.

Ratio ſufficiens actuum volitionis ac nolitionis dicitur *Motivum*.

Ita in exemplo propoſito Motivum volendi erat augmentum ſcientiæ lectione libri promovendum; motivum vero nolendi metus ab erroribus ac abſurdis opinionibus, quibus oppleri poterat animus legentis.

§. 888.

Uſus motivorum.

Quoniam ex ratione intelligimus, cur quid potius ſit, quam non ſit (§.56 *Ontolog.*), rationes ſufficientes vero actuum volitionis ac nolitionis motiva ſint (§.887); *ex motivis volendi intelligimus, cur quid potius velimus, quam non velimus; ex motivis nolendi vero perſpicimus, cur quid potius nolimus, quam non nolimus.*

Ita

Ita ex eo, quod quis a lectione libri expectat incrementum ſcientiæ, intelligimus cur librum emere velit. Conſtat vero illam expectationem eſſe motivum volitionis (*not.* §. 887). Similiter ex eo, quod quis ſibi metuit ab erroribus ac abſurdis opinionibus, intelligitur, cur librum emere nolit. Conſtat vero denuo metum iſtum eſſe motivum nolitionis (*not.* §. *cit.*).

§. 889.

Sine motivis nulla datur in anima volitio, nulla nolitio. Sunt enim motiva rationes ſufficientes actuum volitionis ac nolitionis (§. 887). Enimvero ſine ratione ſufficiente, cur potius ſit, quam non ſit, nil datur (§. 70 *Ontol.*), adeoque ſine ea nec datur actus volitionis, nec nolitionis in anima. Ergo nec ſine motivis ullus datur in anima volitionis actus, nec ullus in eadem datur actus nolitionis. *Motivorum neceſſitas.*

A poſteriori veritas propoſitionis ſatis ſuperque liquet, ideo a philoſophis omni ævo agnita. Neque enim ullum in medium afferri poteſt exemplum, quo oſtenditur, nos quicquam vel voluiſſe, vel noluiſſe ſine motivo, modo acutus ſis in obſervandis motivis, atque in iis agnoſcendis. Qui affirmant tale quid fieri poſſe, nullum huc uſque exemplum in medium afferre potuerunt; ſed gratis aſſeruerunt.

Ne autem in agnoſcendis motivis hæreas in caſibus ſpecialibus, iis præſertim, ubi ægre agnoſcuntur; motiva paulo penitius inſpicienda ſunt, ut conſtet, quid eorum loco eſſe poſſit.

§. 890.

Motiva ſunt repræſentatio boni ac mali diſtincta, nempe repræſentatio boni volitionis; repræſentatio mali nolitionis. Sunt enim rationes ſufficientes actuum volitionis ac nolitionis (§. 887). Enimvero repræſentatio boni eſt ratio ſufficiens appetitus, repræſentatio mali ratio ſufficiens averſationis in genere (§. 586). Quare cum appetitus & averſatio rationalis ab appetitu ſenſitivo & averſatione ſenſitiva nonniſi in eo differant, quod rationalis ex notionibus diſtinctis naſcatur, appetitus vero ſenſitivus & averſatio ſenſitiva ex idea confuſa ortum trahant (§. 880. 881. 580. 582); motiva eſſe nequeunt niſi repræſentatio boni ac mali diſtincta, illa nempe volitionis, hæc nolitionis. *Motiva in quo conſiſtant.*

A poſteriori idem patet, modo ad volitiones ac nolitiones animum advertas. Sane dum librum tibi repræſentas tanquam ad ſcientiam augendam utilem, eum tibi repræſentas tanquam bonum, & quidem quoad te (§. 554). Quare cum librum ideo habere velis, quod iſtam utilitatem tibi repræſentes; ratio ſufficiens volitionis (§. 56 *Ontol.*), conſequenter motivum eſt repræſentatio boni (§. 887), & quidem, cum notionem boni diſtinctam hic habeas, ex qua librum bonum eſſe judicas (§. 880), repræſentatio boni diſtincta. Eodem modo idem patet in caſu nolitionis. Sane dum librum tibi repræſentas tanquam eum, unde animus erroribus ac abſurdis opinionibus repleri poſſit, eum tibi repræſentas tanquam malum quoad te (§. 565). Quare cum librum ideo habere nolis, quod librum talem tibi

Digitized

repræſentes; ratio ſufficiens nolitionis (§.56 *Ontol.*), conſequenter motivum eſt repræſentatio mali (§.887), & quidem cum diſtincta notione utaris ad judicandum, librum eſſe malum, mali repræſentatio diſtincta.

Qui motiva volitionum ac nolitionum cognoſcere ſtudet, is ad omnes ſuas volitiones ac nolitiones attendere debet & in rationes inquirat opus eſt, cur quid velit, vel nolit: ita enim motiva ſibi familiaria cognoſcet. Quodſi præterea ea ad notiones generales revocaverit uſus notionibus boni ac mali in genere (§. 554. 565) tanquam directricibus; is plurimum proficiet in cognitione ſui: id quod alio loco uberius explicandum hic monemus, ut ſit ſtimulus ad ſtudium in iſta inquiſitione collocandum.

§. 891.

Quomodo volitiones naſcantur.

Quam primum nobis diſtincte aliquid repræſentamus tanquam bonum quoad nos; idem volumus. Quam primum enim quid nobis repræſentamus tanquam bonum, nempe quoad nos; idem appetimus (§.589). Quamobrem cum ad volitionem requiratur diſtincta objecti, quod appetimus, cognitio (§.880); quam primum diſtincte cognoſcimus aliquid eſſe bonum, ſeu idem nobis tanquam bonum quoad nos repræſentamus, idem volumus.

Patet idem a poſteriori per exempla eunti. Et prodeſt exemplum, quo huc uſque uſi ſumus ad anteriora illuſtrandum.

§. 892.

Objectũ voluntatis & noluntatis.

Quoties quid volumus, id nobis repræſentamus tanquam bonum: quoties vero quid nolumus, id nobis repræſentamus tanquam malum. Si enim motiva nulla dantur in anima; eadem nec vult, nec non vult (§.889). Quamobrem ſi vult quidpiam, motivum volendi detur neceſſe eſt: ſi quidpiam non vult, ſeu ex ratione averſatur, motivum nolendi adſit neceſſe eſt. Motivum vero volendi eſt repræſentatio boni diſtincta; motivum nolendi vero diſtincta mali repræſentatio (§.890). Ergo ſi quid volumus, neceſſe eſt ut id nobis repræſentemus tanquam bonum; ſi quid nolumus, opus eſt ut idem nobis tanquam malum repræſentemus.

A poſteriori patet veritas aſſerti ex eo, quod nemo hactenus unicum allegare potuit exemplum, ubi aliquid voluerimus, quod nobis non repræſentaſſemus tanquam bonum quoad nos; vel aliquid noluerimus, quod nobis non repræſentaſſemus tanquam malum quoad nos. Equidem non nego afferri exempla, in quibus motiva adeo latent, ut ignorentur ab iis, qui ad ea provocant, imo ne quidem agnoſcantur, ubi ab acutioribus in apricum protrahuntur, præſertim ſi negandi pertinacia occœcaverit animum: enimvero quis non videt quod toto cælo differat demonſtrare, quod nullum prorſus motivum adſit, ſeu quod nobis idem non repræſentemus tanquam bonum, quod volumus, aut, ſi mavis, quod appetimus, & confiteri quod ignoremus, vel nobis conſcii minime ſimus, quale jam adſit motivum, cur hoc velimus, vel appetamus, aut nos motivo iſto impulſos hoc appetere, quod inſufficiens videtur? Demonſtrationem poſtulamus, non nudam ignorantiæ, aut dubitationis confeſſionem.

Si cui controverſias de propoſitione præſente motas conſulere libuerit, is omnino animadvertet confeſſionem ignorantiæ aut dubitationis loco demonſtrationis obtrudi ab iis,

qui

Digitized by Google

qui propoſitionem præſentem impugnant: imo plerique ſibi perſuadent confeſſionem iſtam ſufficere ad propoſitionis falſitatem oſtendendam, cum quid ſit demonſtratio ignorent, dum prorſus idea deſtituti, qualem analyſis demonſtrationum alibi (§. 551. & ſeqq. *Log.*) data animo ingenerat. Sed nemo, qui acumine pollet, ignorantiæ & dubitationis confeſſionem pro demonſtratione ſibi obtrudi patitur, quod non patiuntur niſi qui hebetioris ſunt ingenii, ut illam ab hac diſcernere non poſſint. Noſtrum vero eſt juvare acumen eorum, qui objectionum frivolarum nullitatem perſpicere debent: quamobrem in expendendis motivis progredimur.

§. 893.

Objectũ appetitus ſenſitivi & averſationis.

Si ſenſitivus fuerit appetitus, quoties quid appetimus; id nobis tanquam bonum repræſentamus: ſi averſatio fuerit ſenſitiva, quoties quid averſamur; id nobis tanquam malum repræſentamus. Si nulla datur ratio appetitionis, vel averſationis, ſeu actus appetitus ſenſitivi, vel averſationis ſenſitivæ; nulla quoque in anima datur appetitio, nulla averſatio, ſeu nihil actu appetimus, vel averſamur (§. 70 *Ontol.*). Quamobrem ſi quid appetimus, ratio ſufficiens appetitionis; ſi quid averſemur, averſationis adeſſe debet. Ratio vero ſufficiens appetitionis eſt repræſentatio boni; averſationis ratio ſufficiens mali repræſentatio eſt (§. 586). Ergo ſi appetitus fuerit ſenſitivus, quoties appetimus quid, id nobis repræſentamus tanquam bonum. Si averſatio fuerit ſenſitiva, quoties quid averſamur, id nobis repræſentamus tanquam malum.

A poſteriori veritas aſſerti eodem modo probatur, quo præcedens confirmavimus. Facilius vero ſibi perſuadent acumine, quod ad interiora animæ rimanda requiritur, deſtituti nullam adeſſe repræſentationem boni, vel mali, quod nullius ſibi conſcii ſint, quæ in ideis confuſis latent non animadvertentes, cum eas evolvere neſciant. Difficilius quoque latens appetitionis, vel averſationis ratio in apricum producitur, ut adeo ſuæ ignorantiæ facilius fidem habeant, qua ſibi rationem nullam adeſſe perſuadent.

Propoſitionem præſentem ſubjungimus præcedenti, ne ad appetitum, & averſationem rationalem reſtringere videamur, quod appetitui ſenſitivo & rationali commune eſt, præſertim cum in iis caſibus, ubi ſine motivo quid velle, vel nolle videmur, appetitus, vel averſatio ut plurimum ex parte rationalis ſit, ex parte vero ſenſitivus ſenſitivave. Pertinet huc caſus electionis, ubi in objectis nulla nobis videtur adeſſe ratio intrinſeca, cur unum alteri præferatur, cum pro paribus habeantur. Sed hæc ex ſequentibus magis eluceſcent.

§. 894.

Malum quando appetamus, bonum quãdo averſemur.

Si cui bonum videtur, quod malum eſt; idem appetit, vel vult: & ex adverſo ***ſi cui malum videtur, quod bonum eſt; idem averſatur, vel non vult.*** Si quid enim alicui videtur bonum, quod malum eſt; id ſibi tanquam bonum repræſentat, quod per ſe patet. Enimvero quam primum quid ſibi repræſentat tanquam bonum, idem appetit (§. 589). Ergo quod malum eſt appetit, ſi quidem ipſi bonum videatur.

Similiter ſi cui malum videtur, quod bonum eſt; is per ignorantiam, aut errorem id ſibi repræſentat tanquam malum, adeoque id averſatur (§. 590). Ergo quod bonum eſt averſatur, ſi quidem ipſi videtur malum.

Utrumque confirmatur a poſteriori inde, quod quæſiti qui malum ap-

Digitized by Google

petunt, cur hoc faciant, reſpondeant quod ſibi videatur bonum, & ex adverſo quæſiti qui bonum averſantur. cur hoc faciant, non alias afferant rationes, quam ex quibus apparet quod id malum eſſe opinentur. Veſci cibo, qui ſanitati adverſus eſt, malum eſſe palam eſt. Sunt qui norunt ſanitati adverſum eſſe cibum, eodem tamen hoc non obſtante veſcuntur. Quæſiti cur id faciant, reſpondent ſe ſapore ejuſdem admodum delectari. Cibum adeo appetunt ob ſaporem, quod bonum judicent veſci cibo, qui bene ſapit. Similiter ſi quis novit medicamentum conducere ad ſanitatem reſtituendam, ſed ob ſaporem ac odorem minus gratum idem averſatur; is medicamentum averſatur, quod malum judicet uti medicamento ingrati ſaporis. Appetit adeo in priori caſu quod malum eſt, quia ipſi bonum videtur; in caſu poſteriori averſatur quod bonum eſt, quia ipſi malum videtur.

Exempla frequentiſſime obvia ſunt, quibus propoſitio præſens confirmatur, ut ideo olim a Veteribus inter notiſſima relatum fuerit hoc principium.

§. 895.

Quenā ſub ratione mali averſemur, ſub ratione boni appetamus.

Quod bonum cognoſcimus, ſed certo reſpectu malum exiſtimamus quoad nos, *averſari* dicimur *ſub ratione mali*. Et e contrario quod malum cognoſcimus, ſed certo reſpectu bonum exiſtimamus quoad nos, id dicimur *appetere ſub ratione boni*.

Ita cibum ſanum ob ſaporem nobis ingratum averſantes, bonum averſamur ſub ratione mali: cibum enim in ſe ſpectatum bonum judicamus, quatenus ſanitati conducit; ſed malum exiſtimamus quoad nos reſpectu moleſtiæ, quam ex ſapore minus grato percipimus. Similiter cibum ſanitati adverſum appetentes ob ſaporem nobis gratum, malum appetimus ſub ratione boni. Cibum enim malum judicamus, quatenus ſanitati adverſus; ſed eundem bonum judicamus quoad nos, quatenus jucundum nobis eſt veſci cibo grati ſaporis. Prævalet autem opinio boni, ſi magis in bonum, quam in malum dirigatur attentio, & contra.

§. 896.

Bonum quomodo averſemur, malum quomodo appetamus.

Si malum appetimus, id appetimus ſub ratione boni: & ſi bonum averſamur, id averſamur ſub ratione mali. Si quid enim appetimus, vel volumus, id nobis repræſentamus tanquam bonum (§. 892). Quamvis adeo malum eſſe agnoſcamus atque concedere debeamus, quod tale ſit *per hypoth.* idem tamen certo reſpectu bonum videri debet quoad nos. Malum adeo appetimus ſub ratione boni (§. 895).

Similiter ſi quid averſamur, vel nolumus, id nobis repræſentamus tanquam malum (§. 892). Quamvis adeo bonum eſſe agnoſcamus atque concedere debeamus, quod tale ſit *per hypoth.* idem tamen certo reſpectu malum videri debet quoad nos. Bonum adeo averſamur ſub ratione mali (§. 895).

Exempla, quæ modo in medium attulimus, propoſitionem præſentem illuſtrant. Ipſa vero propoſitio principium eſt, quod veteribus tritum ac familiare fuit.

§. 897.

Quomodo minus malum

Si quis minus malum appetit, propterea quod medium eſſe exiſtimat evitandi malum majus; is malum appetit ſub ratione boni. Etenim ſi quis exiſtimat minus

Digitized by Google

minus malum eſſe medium evitandi majus, cum bonum ſit èvitare magnum malum; is hoc reſpectu malum minus ſibi repræſentat tanquam bonum. Quamobrem idem appetit, quod bonum ipſi videtur hoc reſpectu quoad ſe. Idem igitur appetit ſub ratione boni (§. 895). *majoris evitandi gratia appetamus.*

Propoſitio præſens per modum corollarii ſubſumi quoque poteſt ſub præcedente. Si enim minus malum appetimus, majoris evitandi gratia, malum appetimus. Appetimus igitur iſtud ſub ratione boni.

Confirmatur propoſitio a poſteriori. Si quis ære alieno gravatus non ſit ſolvendo, nec videns quomodo ex periculo ſibi ac famæ ſuæ inde emergente eluctari poſſit, niſi mors afferat finem omnium malorum, manus violentas tandem ſibimetipſi injicit; is autochiriam non in ſe bonam judicat, ſed malam, minus tamen malum exiſtimat mortem, quam vitam tædiis ſibi intolerabilibus plenam, atque minus hoc malum ideo appetit, quod ipſum liberet a malo majore. Liberatio ab ære alieno ac periculis ſibi ex eo imminentibus, quod quis ſolvendo non ſit, bona utique exiſtimari debet. Quatenus itaque eadem cum autochiria connexa eſt; eatenus eam in hoc caſu particulari bonum judicat. Atque adeo hanc intendit, hanc appetit, dum manus violentas ſibi infert. Autochiriam vero tantummodo appetit, quatenus ſine ea finem, quem intendit, conſequi nequit. Unicum hoc exemplum ſatis ſuperque declarat, quomodo minus malum appetatur, propterea quod ſit medium evitandi malum majus, ſub ratione boni.

Nulla hic objectio eſt, mortem eſſe malum majus, quam pericula ex eo imminentia, quod quis ſolvendo non ſit. Neque enim hic de rei veritate, ſed de appetentis opinione agitur. Omnium vero non eadem opinio eſt.

§. 898.

Si ex pluribus bonis unum alteri præferendum; id præfertur, quod judicatur melius. Etenim ſi plura ſint objecta, quæ bona judicantur quoad nos; unum non minus appetimus, quam alterum (§. 589), adeoque ex eo, quod ſingula judicantur bona quoad nos, nondum intelligitur, cur unum alteri præferatur, conſequenter in eo ratio electionis unius ex aliis ſufficiens non continetur. Quoniam tamen ſine ratione ſufficiente nil quicquam eſſe poteſt (*§. 70 Ontol.*); ratio quoque ſufficiens adeſſe debet, cur unum alteri præferatur, adeoque magis appetatur quam alterum. Enimvero quoniam aliquid appetentes id nobis tanquam bonum repræſentamus quoad nos (§. 892); id, quod magis appetimus quam alterum, nobis utique tanquam magis bonum repræſentare debemus. Patet igitur ſi ex pluribus bonis unum alteri præferendum, id præferri, quod melius judicatur. *Quodnam alteri præferatur.*

Idem confirmatur a poſteriori. Ponamus nobis offerri duos nummos aureos & ex iis unum eſſe eligendum. Ponamus nobis conſtare, unum habere pondus juſto minus, alterum ad trutinam appenſum legitimo pondere deprehendi. Ponamus præter hanc ponderis differentiam nullam aliam

notari,

Digitized by Google

notari, aut ſaltem non attendi, nec animum præterea ad rationes alias extrinſecas adverti; nemo non novit poſitis his circumſtantiis eligi nummum aureum legitimi ponderis, adeoque præferri eum, qui eſt melior. Quodſi enim ex eligente quæſiveris, cur hunc potius eligat quam alterum, utique reſpondet, id ideo fieri, quod is, quem eligit, ſit melior. Quæſitus porro cur eum meliorem eſſe exiſtimet, reſpondet, quod ſit legitimi ponderis, alter vero ab eodem deficiat.

Experientia itaque ſatis ſuperque confirmat propoſitionem præſentem. Quodſi objicias fuiſſe, qui ſtudio elegerint nummum aureum minoris ponderis, & alterum reliquerint alteri, objectionem non moramur. Neque enim in hoc caſu deſunt rationes extrinſecæ, cur electio levioris melior cenſeatur electione gravioris: id quod ex ſubſequentibus magis eluceſcet.

§. 899.

Rationes extrinſecæ electionis.

Si ex pluribus objectis appetibilibus unum eligendum, nulla vero adſit ratio intrinſeca, cur unum alteri præferatur; ratio extrinſeca qualiſcunque ſufficit, ut unum præferatur alteri. Quoniam objectum unumquodque in ſe appetibile *per hypoth.* ratio ad appetendum ſufficiens adeſt, ſi in ſe conſideretur. Quamobrem tantummodo requiritur adhuc ratio, cur unum ex iis eligatur, atque hoc ipſo ceteris præferatur (§. 70 *Ontol.*). Enimvero ratio intrinſeca, cur unum alteri præferatur, non adeſt *per hypoth.* ſeu is, qui unum ex iis eligere, adeoque unum alteri præferre debet, nihil in uno obſervat, ob quod idem alteri præferendum eſſe judicet. Deveniendum itaque ad rationes extrinſecas, quæ rationibus, ob quas ſingula æqualiter appetuntur, accedentes efficiant, ut unum magis appetatur, quam reliqua. Quamobrem cum qualiſcunque ratio extrinſeca iſtis ſuperaccedens appetitum augere debeat; ea utique ad unum alteri præferendum ſufficere debet.

A poſteriori idem liquet clariſſime, modo attentionem ſufficientem afferre velis, vel poſſis. Ponamus tibi offerri duos nummos aureos, ut unum ex iis eligas. Ponamus nullum prorſus diſcrimen intrinſecum facta inquiſitione a te deprehendi poſſe, ut adeo perinde tibi videatur, ſive hunc potius, ſive alterum accipias. Deficit adeo ratio intrinſeca, cur unum alteri præferre debeas. Ponamus vero te hærentem, quemnam eligere debeas, ac nummos contemplantem, ut inquiras in diſcrimen, ob quod unus alteri a te preferri debere videatur, ex adſtantium aliquo percipere, quod hunc nummum poſſederit vir quidam celeberrimi nominis, a cujus heredibus eum acceperit, qui eundem tibi offert. Ponamus denique poſſeſſoris illius memoriam tibi eſſe jucundam. Nemo non fatebitur, te ob hanc rationem nummum iſtum electurum. Eligis adeo unum ex duobus ob rationem extrinſecam, intrinſeca deficiente. Quodſi nulla extrinſeca alia occurrat ratio, ob quam nummum unum præferamus alteri; eum arripimus, ad quem commodius extenditur brachium. Non aliam hic ſubeſſe rationem, inde patet, quod quæſitus, cur id faciat, in vernaculo nobis

ſermone

Digitized by Google

ſermone reſpondeat: *der Erſte*, *der beſte*, id eſt, optimum eſſe eum, quem primum apprehendimus. Sufficit adeo ratio levicula ad id, ut nummum unum alteri præferamus, etſi non ſufficiat ad id, ut eundem appetamus, cum appetitus alterutrius jam ſit determinatus per rationes alias prævias.

Non ignoro eſſe aliquos, qui mirantur, rationem adeo leviculam philoſopho videri ſufficientem ad appetitum, ſeu voluntatem determinandum, atque eodem magis dignum reputent afferere, quod hic habeamus exemplum volitionis abſque ulla ratione. Enim vero mirarer ἀβλεψίαν, niſi certum ac exploratum mihi eſſet iſtam objectionem convenire homini non philoſopho. Etenim defectu acuminis philoſophici confunduntur, quæ a ſe invicem diſcerni debebant & a nobis diſcreta fuerunt, ſcilicet ratio, qua appetitius determinatur ad alterutrum objectum, & ratio, qua unum alteri præfertur, atque adeo appetitus plenarie determinatur ad hoc potius, quam ad alterum. Etenim ſi rationem ſufficientem deſideres, cur nummum hunc appetas, ad eam quoque requiritur id, ob quod alterutrum appetere libuit, antequam ad electionem deveniretur. Præterea lubenter audirem, quidnam rationis ſubſit, cur magis philoſophicum videri debeat, ſi quis dicat appetitum jam ad alterutrum determinatum flecti ad unum eorum ſine ulla ratione, quam ſi affirmet idem fieri ratione quacunque levicula, ubi magis ardua deficit. Enimvero non opus eſt verbis, ubi rerum teſtimonia adſunt. Novimus enim homines in rebus maxime arduis, ubi ratio determinandi actum volitionis non ſufficit, quam habent, ad conſilia amicorum cœca, ad ſortem non minus cœcam & neſcio quas rationes ſubinde prorſus ridiculas confugere. Sane rationes iſtæ, ſi præciſis ceteris circumſtantiis ſpectentur, leviculæ ſunt, imo in ſe ſpectatæ ſæpius ridiculæ videntur. Sed ubi circumſtantiis omnibus probe excuſſis expenduntur, legibus animæ generalibus ſatisfaciunt. Abſit igitur, ut dicamus nos ſine ulla ratione quid appetere, ubi appetitus naſcens flectitur ratione levicula in alterutram partem, nobis optime conſciis.

§. 900.

Ex duabus actionibus æquipollentibus quãnam ſeligamus.

Si actiones volumus, nec adeſt aliqua intrinſeca, vel extrinſeca quædam ratio, cur ex duabus, quibus in dato caſu locus eſt, unam potius eligamus, quam alteram; eam eligimus, quæ nobis magis familiaris eſt. Etenim ſi quid duobus modis fieri poſſe agnoſcimus, nec utrum hoc modo, quam altero fiat refert; nulla adeſt ratio intrinſeca, cur hoc potius modo, quam altero id fiat, cum omnimoda paritas ſaltem opinione appetentis adſit. Ad rationes igitur extrinſecas deveniendum (§. 899). Jam cum nulla adſit *per hypoth.* ad actiones, ex quibus altera ſeligenda attentis nobis ſuccurrit, quod alias hanc ediderimus in ſimili caſu (§. 109. 174). Quamobrem eam alteri præferimus, quæ nobis familiaris eſt.

Propoſitionem præſentem jam alias in Annotationibus in Metaphyſicam Germanico idiomate editis §. 158. exemplo luculento ex Algebra petito ſtabilivi. Sint nimirum x & y duæ quantitates incognitæ, ſitque *per hypoth.* $x+y=a$, & $xy=b$. Sive x denotet quantitatem majorem & y minorem, ſive contraria ratione y majorem & x minorem; erit in utroque caſu $x+y=a$, & $xy=b$. Quodſi jam æquationes ſint reducendæ, perinde eſt ſive reductio ita fiat, ut ex utraque eruatur valor ipſius x, ſive ita inſtituatur, ut ex utraque inveſtigetur valor ipſius y. Quicquid horum fiat, in eandem incidis æquationem quadraticam, ſcilicet $ay-yy=b$, & $ax-xx=b$. Utraque æquatio duas habet radices, quarum altera quantitatem majorem, altera minorem indicat. Quæ igitur ratio ſuadere poterat, ut æqua-

tiones

Digitized by Google

tiones primum propoſitas ad x reduceres; eadem quoque ſuadet, ut eas reducas ad y. Nulla igitur adeſt ratio intrinſeca, cur unum potius fiat, quam alterum. Neque præciſis circumſtantiis ſingularibus extrinſeca apparet ratio, quæ adeſſe poſſit, nec caſus impoſſibilis intelligitur, quod aliquando extrinſeca abeſſe omnis poſſit. Quoniam vero vel recenter memoriæ inhæret, vel, quod ſæpius idem feciſti, nunc ſuccurrit, te alias ubi duplex fuerat invenienda æquatio ob duplicem quantitatem incognitam x & y æquationes reduxiſſe ad x; quod alias facere ſolitus fuiſti, id quoque nunc facis, cum nulla adſit ratio, quæ te ab agendi conſuetudine abducat. Conſuetudo igitur agendi ratio ſufficiens eſt, cur hoc potius facias, quam alterum. Atque ſic patet, nos eam præferre actionem alteri, quæ nobis familiarior eſt altera. Exemplo algebraico jungimus aliud in gratiam eorum, qui illud non intelligunt, quamvis tanta ceteris non inſit evidentia, quanta algebraico ineſt, ob peregrina ideis ſeſe immiſcentia. Ponamus nos adſuetos eſſe manum dextram exporrigere verſus ſiniſtram, quoties quid apprehendere ac tollere volumus, aut id fieri, quoties pennam atramento immergimus inter ſcribendum. Ponamus porro nos tollere e menſa debere nummum aureum, ex duobus quidem unum, quicunque nobis arriſerit, perinde autem nobis eſſe, quemcunque accipiamus, nulla ratione electionem ſuadente. Satis exploratum eſt nos eum electuros eſſe, qui ſiniſtræ propior eſt, dum juxta menſam ſtamus, propterea quod ad eum tollendum actione nobis familiari opus eſt, a conſuetudine autem agendi non recedimus ſine ratione ſufficiente. Hoc ipſum itaque exemplum ubi per ambages facimus, quod ſine iis fieri poterat, ſatis ſuperque loquitur, conſuetudinem agendi eſſe rationem ſufficientem, ubi deficiente ratione intrinſeca, vel extrinſeca etiam alia, ex duabus actionibus alterutra eligenda, veluti in dato caſu ſublatio hujus potius, quam alterius nummi aurei.

Non mirum videri debet, quod conſuetudini agendi, vel modo agendi recentis memoriæ tantam vim tribuamus, ut poſſit flectere appetitum in partem alterutram. Neque enim ignotum eſt quam magnum agendi principium ſit imitatio ejus, vel etiam repetitio ejuſdem, quod ante feceramus, in caſu ſimili (§. 501). Levis momenti vulgo videntur, quæ maximi deprehenduntur ab acutioribus, non per tranſennam res obvias adſpicientibus, nec per præcipitantiam de iis ſtatuentibus.

§. 901.

Attentio quomodo flectat appetitũ in caſu æquipollentiæ.

Si actiones duæ nobis videantur æquipollentes, vel objecta quæcunque æquipollentia exiſtimentur, nec alia ſit nobis ratio extrinſeca, ob quam una illarum, vel unum horum alteri præferatur; eam, vel id præferimus, quæ quodve paritatem, vel æquipollentiam expendentium attentionem primum ad ſe trahit. Etenim cum nulla adſit electionis, vel prælationis ratio intrinſeca, nec extrinſeca quædam ſuccurrat *per hypoth.* ex objectorum appetibilium æquipollentia colligitur, perinde prorſus eſſe, quodnam eorum eligatur, aut alteri præferatur, ac ideo porro decernitur illud eligendum eſſe, quod primum

Digitized by Google

primum nobis obvium eſt. Quamobrem ſi quid hæc animo volventium attentionem in ſe trahit; nulla prorſus ratio eſt, cur a propoſito noſtro recedamus, atque adeo id eligimus, quod iſto temporis articulo attentionem noſtram quacunque de cauſa in ſe trahit.

A poſteriori idem confirmari poteſt exemplis algebraicis, ubi v. gr. reductionem inſtituimus contra conſuetudinem: ibi enim acutioribus innoteſcit id fieri ideo, quod oculorum aciem & cum ea mentis attentionem in hac magis defigamus litera, quam in alia. Idem quoque ſubinde obtinet in electione nummi aurei ex duobus in menſa collocatis, in quibus non eodem modo conſtanter obtutum defigimus, dum deliberamus, quemnam ex iis eligere debeamus, non reperientes rationem intrinſecam extrinſecamve, ob quam unum alteri præferamus. Quodſi quis in poſterum ad caſus electionum attentam mentem afferre voluerit; is propriis experimentis non modo præſentem, verum etiam præcedentes propoſitiones confirmare poterit. Quæ enim nos eo fine adducimus, ad experimenta ex ſeipſis capienda lectorem invitant & modum ea capiendi commonſtrant.

Denuo inculcamus, in præſente caſu non minus, quam in ceteris rationem, qua appetitus ad alterutrum flectitur, non eſſe confundendam cum ratione, cur appetatur: id quod plerumque facere ſolent, quibus ratio allegata ad flectendum appetitum non videtur ejuſdem ratio ſufficiens, cur in hanc potius partem feratur, quam in aliam.

§. 902.

Regulæ appetitus dicuntur, quas anima obſervat in appetendo. *Regulæ appetitus.*

Exempla regularum appetitus ſunt propoſitiones proxime præcedentes (§. 892 & ſeqq.). Neque alium in finem regulas iſtas propoſuimus, quam ut appetitus inde explicemus, quoties nobis in poſterum cum iis erit negotium.

§. 903.

Lex appetitus dicitur principium generale regularum appetitus. Unde *ex lege appetitus redditur ratio regularum appetitus* (§. 866 *Ontol.*). *Lex appetitus quid dicatur.*

Retinemus ſignificatum legis, quem ſupra termino tribuimus in ſimili caſu, veluti cum leges perceptionum definiremus (§. 84).

§. 904.

Lex appetitus eſt hæc propoſitio: Quicquid nobis repræſentamus tanquam bonum quoad nos, id appetimus. Veritatem propoſitionis quoad appetitum ſenſitivum & rationalem evicimus in ſuperioribus (§. 589). Quod vero inde reddatur ratio regularum appetitus tam ſenſitivi, quam rationalis, patet ex earum demonſtrationibus (§. 590 & ſeqq. atque §. 892 & ſeqq.). Eſt igitur lex appetitus (§. 903). *Lex appetitus quænam ſit.*

Hanc legem appetitus olim agnovere Veteres, & eius uſus ampliſſimus eſt in philoſophia morali, ubi docetur, quatenus determinatio appetitus in noſtra poteſtate eſt: id quod fundamentum culturæ virtutum.

§. 905.

Regulæ averſationis ſunt, quas anima obſervat in averſando. *Regulæ averſationis.*

Exempla regularum averſationis ſunt propoſitiones proxime præcedentes, quibus docetur quandonam quid averſemur (§. 892 & ſeqq.). Sane non alium in finem regulas iſtas in medium adduximus, quam ut per eas explicare poſſimus, cur in dato caſu anima quid averſetur, vel num in dato caſu quid averſari debeat.

Digitized by

§. 906.

Lex averſationis quænam dicatur.

Lex averſationis eſt principium generale regularum averſationis. Unde *ex lege averſationis redditur ratio regularum averſationis* (§. 866 *Ontol.*).

Qui averſationem ſub appetitu comprehendunt, illi legem averſationis a lege appetitus non diſtinguunt. Patebit tamen (§. 907) legem averſationis eſſe diverſam a lege appetitus, neque adeo opus eſſe, ut utramque eodem nomine compellemus. In re eſt conſenſus: in verbis diſſenſus. Accuratius vero loquitur, qui, quæ diverſa concipiuntur, diverſis etiam nominibus inſignit.

§. 907.

Lex averſationis quænam ſit.

Lex averſationum eſt hæc propoſitio: Quicquid nobis repræſentamus tanquam malum quoad nos; id averſamur. Veritatem propoſitionis jam evicimus in ſuperioribus (§. 589). Quod vero inde reddi poſſit ratio regularum averſationis, patet ex earum demonſtrationibus (§. 592. 596 & ſeqq. atque §. 892 & ſeqq.). Eſt igitur lex averſationis (§. 906).

Legem hanc averſationum olim agnovere veteres utpote experientiæ obviam, & ejus ampliſſimus uſus eſt in philoſophia morali, ubi docetur quatenus averſatio in noſtra poteſtate eſt: id quod fundamentum fugæ vitiorum.

§. 908.

Conſenſus appetitus ſenſitivi & rationalis.

Conſenſus appetitus ſenſitivi & rationalis eſt tendentia utriuſque ad idem objectum.

E. g. Si appetitus ſenſitivus fertur in cibum aliquem ob gratum, quem habet, ſaporem & voluptates alias, quas imaginatio tanquam ab eo profectas confuſe repræſentat, ita ut cupiditas cibi enaſcatur; fertur vero etiam in eundem appetitus rationalis, quod noverit appetens, eum ſanitati conducere, ea præſertim quantitate, qua offertur; appetitus ſenſitivus & rationalis ad idem tendunt objectum, adeoque inter ſe conſentire dicuntur.

§. 909.

Quando detur iſte conſenſus.

Si quid nobis bonum quoad nos & confuſe, & diſtincte repræſentamus; appetitio rationalis & ſenſitiva cooriuntur, ac appetitus ſenſitivus cum rationali conſentit. Si quid enim nobis bonum quoad nos confuſe repræſentamus, appetitus ſenſitivus in idem fertur (§. 589. 580). Et ſi quid nobis bonum quoad nos diſtincte repræſentamus, appetitus rationalis in idem fertur (§. 589. 880). Quare cum nobis idem objectum tanquam bonum quoad nos ſimul & confuſe, & diſtincte repræſentemus; appetitio ſenſitiva & rationalis cooriuntur, cumque ad idem objectum tendant, inter ſe conſentiunt (§. 908).

A poſteriori difficilius obſervatur conſenſus appetitus ſenſitivi & rationalis, propterea quod plerumque non niſi ex accidente objectum idem tanquam bonum quoad nos nobis repræſentatur & vi ſenſuum atque imaginationis, & vi intellectus, ſive & confuſe, & diſtincte. Conſenſus autem ordinarius rariſſimus eſt, ita ut *Confucius*, qui ab ineunte ætate id ſibi dederat, ut appetitum rationalem conſtanter ſequeretur, omni conatu ſuo id tantummodo effecerit, ut anno ætatis ſeptuageſimo appetitus ſenſitivus ſua veluti ſponte cum rationali conſentiret.

Conſenſus hic maximi momenti eſt in moralibus & inter ſummas, quas homini acquirere datum eſt, perfectiones referri meretur, ita ut arduum ſit philoſophiæ moralis problema, *appetitum ſenſitivum reducere ad conſenſum cum rationali*. Solutionis fundamentum generale con-

Digitized by Google

le continetur in propoſitione præſente. Sed problematis tot ſunt caſus ſpeciales, quot virtutes diverſæ, ſeu quot ſunt appetibilium ſpecies, quibus habitus morales variant. Unde nobis multum erit in philoſophia morali cum hujus problematis ſolutionibus ſpecialibus negotium.

§. 910.

Appetitui rationali plerumque miſcetur ſenſitivus. Appetitus enim rationalis naſcitur ex diſtincta boni repræſentatione (§. 880), ita ut feratur in objectum, quod beneficio intellectus diſtincte cognoſcimus bonum eſſe. Enimvero intellectus noſter nunquam prorſus purus (§. 315), adeoque notioni, ex qua objectum bonum judicatur, ſemper aliquid confuſi atque obſcuri admiſcetur (§. 313). Quatenus igitur quidpiam confuſi admiſcetur, appetitio oritur ſenſitiva (§. 580). Appetitui adeo rationali plerumque permiſcetur ſenſitivus.

Appetitus ſenſitivus rationali permixtus.

A poſteriori veritas propoſitionis manifeſta eſt. Ponamus nos cognoſcere medicamentum aliquod eſſe ſalubre, atque nullum nobis de hoc effectu ſupereſſe dubium. Appetitus rationalis fertur in medicamentum, hoc eſt, ob hanc rationem medicamentum iſtud ſumere volumus, & ut nobis porrigatur jubemus. Jam ponamus porro nos jam alias uſos eſſe hoc medicamento & mutationem ſtatus præternaturalis in corpore a ſumto medicamento percepiſſe atque inde hilares factos exultaſſe. Quoniam imaginatio hæc omnia ſimul idea quadam confuſa repræſentat (§. 117); ex hac enata cupiditas (§. 810) appetitui rationali permiſcetur. Imo imaginatio anteriorum reproductrix & memoria eorundem conſervatrix ideæ confuſæ, qua medicamentum tanquam bonum repræſentatur, occaſione rationis diſtincte agnitæ, quod ſit ad ſanitatem reſtituendam convenientiſſimum, varia adhuc alia pro diverſitate ſubjecti appetentis & circumſtantiarum admiſcere poteſt, quæ in appetitum influunt & ſenſitivum rationali permiſcent.

Videntur hæc repugnare iis, quæ ad propoſitionem præcedentem dicta ſunt de raritate conſenſus appetitus rationalis cum ſenſitivo. Enimvero levi attentione tollitur dubium. Etenim hac permixtione non obſtante fieri poteſt, ut appetitus ſenſitivus ſit rationali contrarius, veluti ſi medicamentum fuerit ſaporis ingrati, ut ab eo abhorreat æger, ita ut idem ſtatim evomat, quando vix ori ingeſtum fuit, etſi avide admodum idem appeteret, vel etiam ex odore ingrato judicium ferens de ſapore idem ſumere nolit, utut antea vellet. Permiſcetur appetitus ſenſitivus rationali ex alia ratione; eidem vero hoc non obſtante contrariatur ex alia. Atque adeo nulla hic contradictio (§. 31 *Ontol.*).

§. 911.

Appetitus fortis dicitur, ſi ab appetitione nos non facile dimoveri patimur. Eodem ſenſu *averſatio fortis* dicitur.

Fortitudo appetitus & averſationis.

Dari appetitum & averſationem fortem, nemo ignorat.

§. 912.

Quoniam appetitus ſenſitivus habet gradus (§. 599), ſi rationali permiſcetur, eundem pro diverſitate gradus ſui diverſimode intendere debet. Atque adeo *ſi appetitus ſenſitivus rationali permiſcetur*, conſequenter & *ſi cum*

Appetitus rationalis per ſenſiti-

vum intenſus.

ſi cum eodem conſentit, atque adeo cum rationali ad idem objectum tendit (§. 908); *rationalis fortior fit* (§. 911).

A poſteriori hæc non minus clariſſima ſunt, modo ad exempla obvia attendere velimus.

§. 913.

Averſatio ſenſitiva rationali permixta.

Averſationi rationali plerumque permiſcetur ſenſitiva. Si quid enim averſamur ex ratione; averſationis actus naſcitur, ſive nolitio naſcitur ex diſtincta mali repræſentatione (§. 881), adeoque ea, quæ fit beneficio intellectus (§. 275). Enimvero intellectus noſter nunquam prorſus purus eſt (§. 315), adeoque notioni mali, quam habet, confuſe aut prorſus obſcure percepta inſunt (§. 343). Quamobrem cum ex confuſa mali perceptione oriatur averſatio ſenſitiva (§. 582); averſatio ſenſitiva rationali permiſcetur.

A poſteriori iſta permixtio evidentiſſima eſt, ubi averſatio ſenſitiva fuerit tantæ vehementiæ, ut, nondum in affectum ſenſibilem degeneret, eidem tamen proxima ſit.

§. 914.

Averſatio rationalis quomodo fortior fiat.

Quoniam averſatio ſenſitiva ſuos habet gradus (§. 599), ſi rationali permiſcetur, efficit ut id, quod averſamur, vehementius averſemur, atque ideo non tam facile nos ab averſatione abduci patiamur. Quamobrem *ſi averſatio ſenſitiva rationali permiſcetur, eam efficit fortiorem* (§. 911).

A poſteriori hujus veritatis unuſquiſque in ſe experimentum capiens convincitur, modo ad caſus quotidie obvios animum advertere voluerit.

Sunt vero rationes plurimæ particulares, cur fortior ſit averſatio rationalis, ſi eidem permiſcetur ſenſitiva, quam ſi abſque hac fuerit, veluti quod attentio avertatur a contraria repræſentatione, quæ ſenſuum & imaginationis ope fit, atque mentem ſeu animam in contrariam partem trahit.

§. 915.

Conſenſus averſationis rationalis & ſenſitivæ.

Conſenſus rationalis & ſenſitivæ averſationis eſt, ſi verſantur circa idem objectum, vel concurſus in eodem objecto.

E. gr. Si quis medicamentum averſatur, quod ipſi propinatur, quia idem ſibi magis nocere, quam prodeſſe perſuaſus eſt, ac præterea idem quoque averſatur ob odorem ac ſaporem minus gratum aliaſque rationes in confuſa idea medicamenti tanquam mali repræſentati concurrentes; averſatio ſenſitiva & rationalis in eodem objecto concurrunt, adeoque inter ſe conſentiunt.

§. 916.

Quando is obtineat.

Si quid nobis tanquam malum quoad nos & confuſe, & diſtincte repræſentamus; averſatio ſenſitiva & rationalis cooriuntur, ac ſenſitiva cum rationali conſentit. Etenim ſi nobis quid tanquam malum quoad nos diſtincte repræſentamus, id nolumus, ſeu ex ratione averſamur (§. 881). Si quid nobis repræſentamus tanquam malum confuſe, averſationi ſenſitivæ locus eſt (§. 582). Quamobrem ſi quid ſimul & diſtincte, & confuſe tanquam malum quoad nos nobis repræſentatur; averſatio rationalis & ſenſitiva cooriun-

Digitized by Google

cooriuntur, cumque utraque in eodem objecto concurrat, inter ſe conſentiunt (§. 915).

§. 917.

Pugna partis ſuperioris ac inferioris partis appetendi.

Conſenſus appetitus rationalis & ſenſitivi atque conſenſus averſationis rationalis & ſenſitivæ uno nomine dici poſſunt *Conſenſus facultatis appetendi partis ſuperioris & inferioris*. Quodſi una appetit, quod altera averſatur; diſſenſus in appetendo & averſando vocatur *Pugna partis ſuperioris ac inferioris* facultatis *appetendi*.

E. gr. Ponamus ægrotum ſatis ſuperque eſſe perſuaſum, quod medicamentum aliquod ipſi ſit ſalutare. Dum attentionem ad effectum hunc medicamenti dirigit, appetitu rationali in idem fertur. Atat dum odorem ac ſaporem medicamenti ſibi tanquam valde moleſtum repræſentat, atque imaginatio repræſentat alios ſtatus præteritos ob odorem ac ſaporem ori ingeſtorum moleſtum nobis tædioſos; confuſa hæc medicamenti tanquam mali quoad nos repræſentatio averſationem ſenſitivam gignit. Appetitus adeo rationalis & averſatio ſenſitiva, ſeu pars ſuperior & inferior facultatis appetendi ſibi mutuo contrariantur & in hac contrarietate, ſeu repugnantia pugna utriuſque facultatis conſiſtit.

§. 918.

Quando pugna iſta detur.

Si diſtincte tanquam bonum quoad nos repræſentamus, quod confuſe perceptum malum videtur, & contra; pars facultatis appetendi ſuperior cum inferiori pugnat. Si quid enim diſtincte nobis tanquam bonum quoad nos repræſentamus, appetitus rationalis in idem fertur (§. 880). Quodſi vero idem nobis tanquam malum quoad nos confuſe repræſentamus; averſatio inde oritur ſenſitiva (§. 582). Pars igitur ſuperior appetit, quod inferior averſatur. Quamobrem ubi diſtincte nobis tanquam bonum quoad nos repræſentamus, quod confuſe perceptum videtur malum; inter partem facultatis appetendi ſuperiorem ac inferiorem pugna oritur (§. 917).

Similiter ſi quid nobis tanquam malum quoad nos diſtincte repræſentamus, idem ex ratione averſamur (§. 881). Quodſi vero idem tanquam bonum quoad nos nobis confuſe repræſentamus, appetitus ſenſitivus in idem fertur (§. 580). Pars igitur ſuperior averſatur, quod inferior appetit. Quamobrem ubi diſtincte nobis tanquam malum repræſentamus, quod confuſe perceptum videtur bonum; inter partem facultatis appetendi ſuperiorem ac inferiorem denuo pugna oritur (§. 917).

A poſteriori propoſitionis præſentis veritas manifeſtiſſima eſt: nihil enim frequentius eſt pugna inter partem facultatis appetendi ſuperiorem ac inferiorem. Exemplum quod modo ad illuſtrandam hanc pugnam dedimus (*not.* 917), eandem aperte confirmat. Quatenus enim cognoſcimus, medicamentum nobis eſſe ſalutare; idem nobis diſtincte repræſentamus tanquam bonum. Et ex adverſo ubi ob ſaporem ac odorem moleſtum idem averſamur, ipſum nobis repræſentamus tanquam malum. Pugna igitur ex eo eſt, quod idem diſtincte agnoſcimus tanquam nobis bonum, confuſe autem perceptum repræſentamus tanquam malum.

Pugnæ huic tribuendum, quod videamus meliora atque probemus, deteriora ſequamur. Sed de his plura dicemus in Moralibus ſuo loco.

§. 919.

Digitized by Google

§. 919.

Motiva completa & incompleta qualia ſint.

Si omnes rationes expendimus, ob quas objectum ad appetendum, vel averſandum propoſitum judicatur vel bonum, vel malum, *Motiva* ſunt *completa*. Quodſi aliquas tantummodo expendimus, ceteris deinceps demum expendendis, *Motiva* ſunt *incompleta*.

Nimirum objecta appetibilia ſpectari poſſunt cum in ſe, tum ſub certis circumſtantiis, iisque vel generalibus, vel particularibus ſeu ſpecialibus. Etenim quæ in ſe bona ſunt, ſub certis circumſtantiis mala eſſe poſſunt, vel etiam meliora fiunt. Et quæ ſpectatis hiſce tantummodo circumſtantiis bona ſunt, eadem ſuperaccedentibus aliis mala eſſe poſſunt, vel etiam meliora fiunt. E. gr. tempeſtate ſerena exſpatiari & membra corporis reficere ambulando ſanitati proficuum, atque adeo bonum eſt. Enimvero idem facere eo tempore quo negotia, quæ moram non ferunt, expedienda ſunt, malum eſt. Quoniam nunquam agimus niſi ſub circumſtantiis ſpecialibus: exempla plurima deprehendet ad actionum ſuarum motiva ſedulo attentus. Motiva enim incompleta ſunt, quamdiu nondum ſpectantur omnes circumſtantiæ, quarum in negotio dato, ſeu in caſu ſingulari agendi habenda eſt ratio, ubi omnes officii partes adimplere volueris.

§. 920.

Volũtatis in antecedentem & conſequẽtem diſtinctio.

Appetitus rationalis, qui oritur ex motivis incompletis, dicitur *voluntas antecedens*: qui vero oritur ex completis, *voluntas conſequens* appellatur. Idem tenendum de averſatione.

Ita ſi quis intuetur cælum ſerenum & blandum aeris tactu percipit calorem, recordatus a Medicis ſibi commendatum eſſe ut exſpatiatus deambulando reficiat corpus; exſpatiari vult. Enimvero ubi ad animum revocat, quæ jam agenda ſunt, differri minime poſſe; exſpatiari non vult, ſed potius domi manere vult. Antecedens adeo voluntas hic oritur, nondum ſpectatis circumſtantiis particularibus, adeoque ex motivo incompleto: conſequens vero naſcitur ſpectatis circumſtantiis particularibus, adeoque ex motivis completis (§. 919).

§. 921.

Quando voluntas conſequens antecedenti contraria.

Si ob circumſtantias præſertim particulares, aut ſpeciales malum videtur, quod in ſe vel ſub circumſtantiis generalibus ſpectatum videbatur bonum, & contra; voluntas conſequens antecedenti contrariatur. Si quid enim in ſe ſpectatum, vel ſub circumſtantiis generalibus videtur bonum; idem volumus (§. 891). Enimvero ubi ſpectatis circumſtantiis, præſertim ſpecialibus, harum reſpectu idem malum habetur; quod volebamus jam nolumus (§. 590. 881). Jam primum motiva erant incompleta (§. 919), adeoque voluntas erat antecedens (§. 920), & inde motiva fiebant completa (919), adeoque voluntas naſcebatur conſequens (§. 920). Patet adeo cum voluntas conſequens includat nolitionem ejus, quod voluntate antecedente appetebamus; voluntatem conſequentem contrariam eſſe antecedenti, ſi ob circumſtantias præſertim ſpeciales malum videtur, quod in ſe, vel ſub generalibus ſpectatum bonum judicabatur.

Non abſimili modo idem oſtenditur, ubi ſub circumſtantiis generalibus malum videtur, quod ſub aliis ſpecialibus bonum judicatur.

A poſteriori idem confirmant exempla obvia, & ſatisfacit ideæ exemplaris loco, quod modo ad illuſtrandam differentiam inter voluntatem antecedentem & conſequentem in medium attulimus (*not.* §. 920).

Digitized by Google

Principii hujus multus eſt in philoſophia morali uſus, præſertim ubi de conſcientia agitur.

§. 922.

Quomodo recordatione priſtinorum motivorum facultas appetendi determinetur.

Si quid jam ſæpius appetivimus, vel averſati fuimus aliquod objectum; id denuo oblatum ſtatim appetimus, vel averſamur, nulla ratione, cur idem appetamus, vel averſemur, diſtincte expenſa. Si quid enim jam ſæpius appetivimus, vel averſati fuimus aliquod objectum; idem quoque jam ſæpius tanquam bonum, vel malum quoad nos nobis repræſentavimus (§. 892). Quamobrem oblata occaſione idem denuo appetendi, vel averſandi, hoc eſt, conſpecto objecto appetibili, vel averſabili, imaginationis vi ſimul reproducuntur ſtatus præteriti, quibus ipſum vel appetivimus, vel averſati fuimus una cum motivis tum expenſis (§. 117), & vi memoriæ nobis conſcii ſumus, quod jam alias ſæpius idem appetiverimus, vel averſati fuerimus, atque motiva expenderimus (§. 175. 181). Cum adeo nulla adſit ratio, quæ nobis dubium reddat judicium de objecto anterius, denuo non inquirimus utrum bonum ſit, nec ne, quod ad appetendum proponitur, vel utrum malum ſit, nec ne, quod ad averſandum ſe ſiſtit (§. 70 *Ontol.*). Vi adeo priſtinorum motivorum, quorum confuſa cum ſtatibus præteritis appetentis, vel averſantis in mente repræſentatio eſt, id appetimus, quod antea appetivimus, atque averſamur, quod antea averſati fuimus.

Exempla maxime obvia ſunt, cum ea quæ quotidie appetimus, vel averſamur, talia ſint, quæ jam ſæpius appetivimus, vel averſati ſumus. Ita cibo, quem ſæpius comedimus, appoſito, nulla facta inquiſitione, utrum bonus, an nocuus ſit, ſtatim veſcimur, niſi nova quædam ſeſe offerat ratio, cur ab eodem in præſenti abſtineamus, veluti cum ferculum palato magis acceptum expectamus, aut cum deſideriis ſtomachi antea latrantis expletis nulla cibi cupiditas nobis amplius ſupereſt.

Ad caſum propoſitionis præſentis præpoſtere provocare ſolent, qui ſibi aliiſque perſuadere cupiunt, animam ſine motivis appetere, vel averſari quid poſſe. Motiva enim nulla adeſſe arbitrantur, ubi latentia in apricum proferre nequeunt, analyſi notionum vires eorum ſuperante, tum defectu principiorum pſychologicorum, tum ignorantia methodi.

§. 923.

Conſuetudo agendi quænam dicatur.

Conſuetudo agendi dicitur habitus agendi ex determinatione præterita, ſeu ea, quæ fit vi motivorum præteritorum, quatenus confuſe perceptorum memoriam habemus. Ex propoſitione autem præcedente liquet, quod *detur agendi conſuetudo*.

Exemplum conſuetudinis iſtius eſt, quando cibo appoſito veſcimur, quem ſæpe jam comedimus, nulla facta inquiſitione, utrum ſalutaris, an nocuus ſit; utrum bonus, an malus judicari debeat.

§. 924.

Quomodo geneſis appe-

Quoniam in conſuetudine agendi motivorum præteritorum nonniſi confuſe perceptorum memoriam habemus (§. 923), adeoque quæ in iiſ-

dem

Digitized by Google

titionis ac averſationis innoteſcat. dem continentur diſtincte non agnoſcimus (§. 39), ubi vero prima vice quid appetimus, vel averſamur, ſine motivis prævijs non fit volitio, nec nolitio (§ 889), adeoque facta inquiſitione utrum quid bonum ſit quoad nos, an malum (§. 892); *diſtincte cognituri, quomodo appetitus, vel averſatio naſcatur, ad eos caſus attendere tenemur, ubi aliquid prima vice appetimus, vel averſamur.*

Hoc ideo addimus, ut præcipitantiam in judicando præcaveamus, & ad veritatem, quæ explorata eſt, ex ſeipſis agnoſcendam alios invitemus.

§. 925.

Simili a libra petito quomodo illuſtretur appetitus & averſatio. *Quæ de appetitu & averſatione animæ dicta ſunt, ſimili a libra petito illuſtrari poſſunt.* Nimirum in libra tres ſtatus a ſe invicem diſtinguimus, ſtatum æquilibrii, ſtatum præpondii verſus dexteram & ſtatum præpondii verſus ſiniſtram. Status æquilibrii libræ naturalis eſt, ſeu vi ſtructuræ eidem competit, quemadmodum ex Mechanicis conſtat & a poſteriori per id liquet, quod ſibi relicta ſit in æquilibrio. Idem vero etiam enaſcitur ex ponderum utrinque appenſorum æqualitate. Status æquilibrii non tollitur abſque ratione ſufficiente, per quam intelligitur, cur libra jam potius præponderet, quam in ſtatu æquilibrii permaneat. Neque præponderatio fit abſque ratione ſufficiente, per quam intelligitur, cur libra jam potius verſus partem unam præponderet, quam verſus alteram. Etenim ſi ſtatus æquilibrii tolli debet, ex parte una appendendum eſt pondus majus, ex altera minus, & præponderatio fit eam in partem, ubi majus pondus fuerit appenſum; vel ponderibus utrinque exiſtentibus æqualibus præpondium adjicitur, & præponderatio in eam fit partem, ex qua eſt præpondium. In anima quoque tres diſtinguuntur ſtatus a ſe invicem, nimirum ſtatus indifferentiæ, ſtatus appetitionis & ſtatus averſationis; aut, ubi cum parte ſuperiori tantummodo nobis negotium fuerit, ſtatus volitionis & ſtatus nolitionis. Status indifferentiæ per ſe datur in anima, quamdiu objectum nobis incognitum eſt, ſaltem ignoratur utrum quoad nos ſpectatum bonum ſit, an malum (§. 587. 889). Idem obtinet, ſi rationes ad appetendum & averſandum æquipollentes nobis videntur, ut nulla adſit ratio cur appetitionem præferamus averſationi, ſeu volitionem nolitioni, & contra (§. 70 *Ontol.*). Status indifferentiæ non tollitur in anima ſine ratione ſufficiente, per quam intelligitur, cur potius objectum datum appetamus, quam averſemur. Etenim ſi in caſu priori ex ſtatu indifferentiæ anima transferri debet ad ſtatum appetitionis, vel volitionis; objectum iſtud ſibi repræſentare debet tanquam bonum quoad ſe: ſi vero eadem ex ſtatu indifferentiæ transferenda in ſtatum averſationis, vel nolitionis; idem ſibi repræſentare debet tanquam malum quoad ſe. In caſu poſteriori, in quo indifferentia ſpeciali nomine indifferentia perfecti æquilibrii dici ſolet, ratio quædam ex parte una, vel extrinſeca, eaque levicula ſuperaccedere debet, ut appetitus flectatur in unam potius partem, quam in alteram

(§. 898.

Digitized by Google

(§.898.899.900). Similitudo igitur conſiſtit in eo, quod non minus in libra, quam in anima dentur tres ſtatus diverſi, quorum unus per ſe ineſt, aut in eo caſu, quo rationes ad utramque mutationem ſunt æquipollentes, quod ex primo non ſequatur reliquorum unus niſi poſita ratione ſufficiente.

Qui ſimile aliter explicant, illi ultra ſuum tertium idem extendunt & luxurianti imaginationi indulgent. Qui animam cum lingula ſive examine, appetitum cum brachio dextro, averſationem cum ſiniſtro, motiva cum ponderibus, motivis æquipollentibus ſuperaccedentem rationem cum præpondio, modum agendi ponderum in libram cum influxu motivi in animam comparant; talia proferunt, quæ noſtra minime facimus & quæ ad luſus verborum referimus.

CAPUT II.

De Libertate.

§. 926.

Voluntas quãdo cogi dicatur.

V*Oluntatem cogere* idem eſt, ac vi quadam externa animam determinare ad appetendum, vel averſandum. Dici etiam poteſt, *Voluntatem cogere* idem eſſe, ac vi quadam externa eam adigere ad volendum, ſeu vi externa ex anima elicere volitionem. Et ex adverſo *Noluntatem cogere* idem eſſe, ac vi quadam externa eam adigere ad nolendum, ſeu vi externa ex anima elicere nolitionem.

Exemplum hujus coactionis in medium proferre non licet, cum nullum detur.

§. 927.

Nũ voluntas & noluntas cogi poſſit.

Voluntas & Noluntas non poteſt cogi. Si quid enim velle debemus, id nobis repræſentare debemus tanquam bonum quoad nos, & ſi quid nolle debemus, id nobis repræſentare debemus tanquam malum quoad nos (*§.* 892). Enimvero nulla vi externa effici poteſt, ut quid nobis videatur bonum, vel malum: quod nemo in dubium vocare poteſt. Quamobrem nec ulla vi externa effici poteſt, ut quid velimus, vel nolimus. Voluntas igitur & noluntas cogi non poteſt (§.926).

Voluntatem non poſſe cogi luculento admodum exemplo in ſe ipſo ſumto probat *Thomas Campanella* Rerum Metaphyſ. part.2.lib.9.c.6.art.8. f.198, quod per continuas quadraginta horas torturæ ſubjectus, venis arteriiſque circa ſedem tormentorum immanitate diffractis & ingentem ſanguinis copiam emittentibus, referente *Nic.* in Pinacotheca Imaginum illuſtrium part.1.p.m.43, eo adigi non potuerit, ut ſe perduellionis reum confiteretur. Nolebat vir innocens dicere, quæ erant a veritate aliena & famæ viri ſapientis ac boni contraria: quod profecto motivum fortius erat diriſſimis tormentis, quibus eum ad volendum cogere volebant, quod nolebat, irrito plane ſucceſſu.

Digitized by Google

Olim agnovere philoſophi acumine præditi voluntatem cogi non poſſe. Sunt tamen qui ſibi perſuadent contrarium experientia conſtare. Ipſam torturam eſſe medium cogendi voluntatem exiſtimant, & verberibus compelli homines, ut velint, quod antea nolebant, ajunt. Quambrem ne dubium hoc nos moretur, ſequentem addere libet propoſitionem.

§. 928.

Cauſæ occaſionales mutationis volitionis ac nolitionis.

Si quis quacunque vi externa, vel minis adbibitis alterum adigit, ut faciat, quod facere nolebat, vel omittat, quod facere volebat; voluntas & noluntas non cogitur, ſed nolens vel volens nolitionem, vel volitionem mutat vi motivi ipſi ſuppeditati. Etenim ſi quis facere quid vult, id ſibi repræſentat tanquam bonum (§.892). Quodſi jam vi quadam externa impellitur ad idem nolendum, nec eidem reſiſtere valet; hoc reſpectu id, quod vult, ſibi repræſentat tanquam malum. Quamobrem cum bonum ſit evitare malum, quod nemo non concedit, judicantis arbitrio relictum eſt, quodnam ipſi potius videatur. Quare ſi evitatio mali videatur potior, vel, ubi idem jam præſens experitur, liberatio ab eodem; jam agere non vult, quod antea volebat, quod ſibi jam tanquam malum repræſentet, quod antea tanquam bonum repræſentabat. Vi igitur motivi ipſi ſuppeditati (§.890) volitionem mutat in nolitionem, ſeu appetitionem in averſationem (§.601).

Similiter ſi quis facere quid nolit, id ſibi repræſentat tanquam malum (§.892). Quodſi jam vi quadam externa impellitur ad idem volendum, nec eidem reſiſtere valet; hoc reſpectu actionis omiſſionem malam judicat, ipſam vero actionem tanquam medium id, quod ſibi moleſtum eſt, evitandi, vel a moleſtiis, quæ ipſi creantur, ſeſe liberandi bonam quoad ſe judicat. Quamobrem ſi malum minus judicat, ob quod quid nolebat, majus vero illud eſſe cenſet, quod ipſi creatur ab eo, ad cujus nutum actionem ſuam componere debet; minus malum pro medio evitandi majus habet, atque adeo illud ſub ratione boni appetit (§.897). Nolitionem adeo mutat in volitionem, ſeu averſationem in appetitum (§.601), vi motivi ipſi ſuppeditati (§.890).

Quoniam itaque tam in caſu priori nolitio, quam in poſteriori volitio vi motivi ab anima elicitur, nequaquam vero vi externa, quam anima tantummodo cognoſcit *per demonſtrata*; voluntatem ac noluntatem minime cogi, ſi quis vi externa, vel minis alterum adigit, ut faciat, quod facere nolebat, vel omittat, quod facere volebat, palam eſt (§.926).

Idem confirmatur a poſteriori. Ponamus Lazarum eleemoſynam a Crœſo petentem non modo verbis durioribus excipi, verum verberibus ac minis ex ædibus expelli. Quodſi jam eleemoſynæ petendæ gratia alia vice exit, ac domum Crœſi divitis præterit, qui largas eleemoſynas præbere poterat; vellet equidem eleemoſynam a Crœſo petere, ſed minarum recordatus metu verberum eam petere non audet. Hic voluntatem non cogi, ut in Lazari anima invita eliciatur actus noluntatis, non multa attentione cognoſcitur. Etenim volitio petendi eleemoſynam a Crœſo pendet

a moti-

Digitized by Google

a motivo, quod Crœſus poſſit ob divitias, quas poſſidet, largas dare eleemoſynas, & eas accipere bonum ſibi judicet. Nolitio vero petendi eleemoſynam a Crœſo pendet ab altero motivo, quod ſibi metuat a verbis durioribus ac verberibus, adeoque malum judicet durioribus verbis excipi atque plagis affici. Quoniam poſterius certum ipſi videtur, prius vero admodum incertum, ita ut de eo deſperet; motivum utique poſterius prævalere debet, cum manifeſta adſit ratio cur prævaleat (§.118 *Ontol.*). Propoſitionis præſentis veritas clariſſima luce inde perfunditur, quod non ſemper volens vel nolens cedat motivo a vi extrinſeca pendenti; ſed principio rationis ſufficientis (§.70 *Ontol.*) convenienter idem eveniat, quod conforme eſt motivo ob rationem ſufficientem prævalenti, quemadmodum ex dato modo exemplo manifeſtum eſt. Sane *Campanellæ* melius videbatur quoſvis perpeti dolores, quam famæ jacturam facere juxta illud vulgatum:

Omnia ſi perdas, famam ſervare memento.

Quamobrem tormentis non cedebat, nec nolitionem in volitionem mutabat.

Atque adeo patet coactionem voluntatis ne concipi quidem poſſe, nec ullam ipſi reſpondere notionem. Tum demum cogi dici poſſet, ſi vi externa adigeremur ad eligendum id, quod putatur pejus: quale quidem exemplum nemo adhuc in medium protulit, nec poterit proferre unquam.

§. 929.

Si quid appetere, vel averſari debemus; idem ante cognoſcere debemus. Si quid enim velle, aut appetere debemus; id nobis repræſentare tenemur tanquam bonum: & ſi quid nolle, vel averſari debemus; id nobis repræſentare tenemur tanquam malum (§. 892). Quoniam itaque judicare debemus, utrum ſtatum noſtrum internum perfectiorem (§. 554), an imperfectiorem reddat (§.565), utrum voluptatem (§.612), an tædium creet (§. 613); objectum utique, circa quod verſatur facultas appetendi, præſertim in caſu priori, cognoſcere debemus. *Cognitio ejus quod appetimus vel averſamur.*

A poſteriori idem palam eſt. Ponamus te reperire gemmam pretioſiſſimam, ſed non politam, quam talem eſſe non agnoſcis; gemmam iſtam non tolles, imo ab altero tibi monſtratam abjicies, plurimum tibi indignaturus ubi cognoveris eſſe gemmam quantivis pretii. Imo ponamus adamantem non contemnendæ molis ex annulo delapſum in arena a te conſpici, dum in ſuburbio deambularis. Quoniam exiſtimas eſſe gemmam factitiam ex vitro conſtantem, neque adeo eam agnoſcis; eandem denuo tollere non cupis. In utroque caſu gemmam nec appetis, nec averſaris, quod eam non cognoſcis; avide eandem appetiturus, ubi cognoſceres. Quodſi morbo quodam laborans videt in prato herbam, quæ remedium adverſus eum præſentiſſimum eſt; herbam tamen iſtam non appetit, quod vel ejus virtutem ignorat, vel herbam, cujus ipſi virtus perſpecta eſt, non agnoſcit. Denuo igitur ab herba non movetur, quod eam non cognoſcit. Et

Digitized by Google

quiſnam, quæſo, eſt, qui appetit fructus exoticos, quos ne fando quidem audivit? Eodem modo ſeſe res habet cum actionibus, quarum determinatio in noſtra poteſtate eſt. Nemo quid agere vult, quod ignorat; neque etiam actionem, quam ignorat, averſatur.

Propoſitioni huic æquipollet iſtud pervulgatum: *Ignoti nulla cupido*. Ventriculus digerit cibum, etſi digeſtionem non cognoſcamus. Cor propellit ſanguinem in arteriam pulmonariam atque aortam, etſi modum, quo id fiat, ignoremus. Renes urinam ſecernunt, etſi nobis non conſtet, quod hoc ſit ipſorum officium. Imo ponamus hominem, qui ignorat ſe hæc viſcera habere, cum ne fando quidem de iis quicquam audiverit (id quod in infantibus promiſcue omnibus recte ſupponi nemo neſcit); hoc tamen non obſtante ſingula ſuo defungentur munere. Aſt appetitus & averſationis animæ longe alia eſt ratio. Non fertur anima niſi in cognitum, nec fugit niſi quod cognitum. Atque hæc differentia probe perpendenda, ut notionem libertatis intimius perſpiciamus, atque fœcunditatem hujus principii in Moralibus agnoſcamus.

§. 930.

Actionũ cognitio cur neceſſaria.

Quoniam *anima* non appetit, nec averſatur incognitum (§. 929); *ſi quam actionem appetere, vel averſari debet, eam ante agnoſcere tenetur: ſi quam vero non cognoſcit, eam nec appetit, nec averſatur.*

Continetur hoc corollarium tanquam caſus ſpecialis ſub propoſitione præcedente: unde hanc a poſteriori confirmaturi ad actiones quoque humanas provocavimus, ut adeo a poſteriori corollarium hoc jam fuerit confirmatum.

§. 931.

Motiva quomodo ſeſe habeant.

Motiva animam non cogunt ad appetendum, vel averſandum, hoc eſt, *non ſe habent per modum vis externæ, qua in animam agitur, & cui ab anima reſiſti non poſſit; ſed tantummodo profligant caſum purum.* Ponamus enim motiva ſe habere per modum vis externæ, qua in animam agitur, & cui anima reſiſtere non poſſit. Nemo non novit poſitis iſtis motivis animam neceſſario appetere debere, ac averſari, prouti a motivis vel impellitur ad agendum, vel impeditur ita, ut actionem ſuſpendere & ſe aliter determinare nullo modo poſſit. Enimvero experientia teſtatur, quod ſalvis motivis iiſque ad appetendum ſufficientibus appetitionem mutare poſſimus, ſi alia ex ratione nobis potius videatur actionem aliquam jam omittere, quam committere. Quare coactio intrinſeca per motiva experientiæ repugnat, adeoque admitti nequit.

Enimvero quoniam motiva ſunt ratio ſufficiens volitionis ac nolitionis (§. 887), nec ſine iis ulla datur volitio vel nolitio (§. 889); id motiva efficiunt, ne quid inſit animæ quoad appetendi facultatem, cujus actualitas deſtituatur ratione ſufficiente. Motiva igitur ex anima caſum purum profligant (*§. 94 Coſmol.*).

Videbimus in Pſychologia rationali caſum purum ſapientiæ contrariari, conſequenter ad perfectionem mentis humanæ requiri, ut ex eadem exulet: tantum abeſt, ut inde quid detrimenti accipiat.

§. 932.

Quomodo anima ſeſe determinet.

Anima ſe ipſam determinat ad volendum, vel nolendum, motivis ſuis convenienter. Etenim volitio & nolitio nec vi externa elicitur (§. 927. 928), nec

motiva

Digitized by Google

motiva per modum vis externæ in animam agunt (§. 931). Quoniam tamen præter motiva nil datur in anima, dum appetit, vel averſatur (§. 890. 892); anima ſemetipſam determinare debet ad appetendum, vel averſandum. Quoniam tamen ſine motivis nec volitio, nec nolitio in anima datur (§. 889), atque ex motivis intelligitur, cur id potius velimus, quam non velimus, & id potius nolimus, quam non nolimus (§. 888); anima ſe ad volendum ac nolendum determinat motivis ſuis convenienter.

Propoſitionis præſentis veritas ex principiis Pſychologiæ rationalis clarius adhuc eluceſcet. Hic tamen prætermittenda non fuit, tum quod per eam manifeſtum ſit, quæ a poſteriori de anima innoteſcant, & quod experimento in nobiſmetipſis ſumto confirmari poſſit ſingulis momentis, modo ſufficiente attentione & propoſitionibus, ad quas in demonſtratione provocamus, tanquam notionibus directricibus utamur; tum quod abſque ea libertatis notio diſtincta formari minime poſſit.

§. 933.

Spontaneitas eſt principium ſeſe ad agendum determinandi intrinſecum. *Et actiones* dicuntur *ſpontaneæ*, quatenus per principium ſibi intrinſecum, ſine principio determinandi extrinſeco, agens eaſdem determinat. *Spontaneitas quid ſit.*

Hinc jam *Ariſtoteles* monuit ſpontaneitatem tribui etiam rebus inanimatis & animantibus brutis, quatenus nempe ſine vi quadam externa, ſola vi interna per ſe moveri videntur. Ita ignis ſua ſponte moveri dicitur, quod nulla appareat cauſa externa, quæ motum ejus producit. Idem ſua ſponte extingui dicitur, dum a nulla cauſa externa accedente extinguitur. Similiter canis audiens vocem domini ſua ſponte accurrere dicitur, quia ſine cauſa externa in ipſum agente vi ſibi inſita motum pedum producit. Non jam inquirimus in veritatem horum aſſertorum; ſed tantummodo ad hæc exempla provocamus, quatenus inde patet nos vocabulum in ſignificatu recepto ſumere. Videatur *Goclenius* noſter in Lexico.

§. 934.

Volitiones ac nolitiones animæ ſpontaneæ ſunt. Anima enim ſe ipſam determinat ad volendum, vel appetendum (§. 932), nec ulla vi externa ad volendum, vel nolendum determinari poteſt (§. 927). Quoniam vero iſta determinatio ratione ſufficiente non deſtituitur (§. 70 *Ontol.*); anima intrinſecum habere debet ſeſe determinandi principium (§. 866 *Ontol.*). Volitiones igitur ac nolitiones animæ ſpontaneæ ſunt. *Volitiones ac nolitiones quod ſpontaneæ ſint.*

De hac ſpontaneitate nemo dubitat, ſed ultro eandem animæ tribuit, qui novit termini ſignificatum. Ceterum ſpontaneitas animæ non tantummodo apparens eſt, qualis eſt in gravi, dum ſpontaneo motu deſcendere dicitur; ſed vera: id quod uberiori luce illuſtrabitur in Pſychologia rationali, quamvis jam ex iis ſatis evidens ſit principiis, quibus ad evincendam veritatem propoſitionis uſi ſumus. Patebit vero deinceps ſpontaneitatem ingredi notionem libertatis. Unde *Ariſtoteles* quoque ad actionem liberam requirit ſpontaneitatem, ſeu ut ipſa ſit ſpontanea.

§. 935.

Volitiones ac nolitiones animæ in ſe contingentes ſunt, ipſi etiam motus corporis, a voluntate pendentes, contingentes ſunt in ſe. Si quid volumus, id nobis repræſentamus tanquam bonum, & ſi quid nolumus, id nobis repræſentamus tanquam malum (§. 892). Enimvero cum motiva ſint iſtæ boni ac mali repræſentationes (§. 890), motiva vero animam non cogant ad appetendum, vel averſandum (§. 931), quin potius ubi ratio nobis ſuccurrit, cur potius volitionem omittamus, vel quod volebamus noli- *Contingentia volitionũ ac nolitionum & actionum externarum.*

mus,

Digitized by Google

mus, volitio ceſſet, vel ejus loco nolitio naſcatur (§. 118 *Ontol.*), & idem eodem modo ſeſe habeat in caſu nolitionis; volitiones ac nolitiones mutabiles ſunt (§.290 *Ontol.*), adeoque contingentes (§.296 *Ontol.*).

Similiter motus corporis, quos anima vult, & qui ad nutum ejus in corpore conſequuntur, ita comparati ſunt, ut corpus ad eos atque oppoſitos iiſdem æque diſpoſitum deprehendatur. Ita per ſtructuram corporis æque poſſibile eſt, ut jam ſedeam, quam ut ſtem, vel ambulem; ut os aperiam, vel ut idem claudam; ut brachium extendam, vel ut immotum idem detineam. Quoniam itaque motus oppoſiti æque poſſibiles ſunt, adeoque contradictionem nullam in ſe involvunt, quatenus ſcilicet iſtiuſmodi corporis motus ſunt (§. 85 *Ontol.*); ideo contingentes ſunt (294 *Ontol.*).

Actiones humanas, ad quas pertinent motus corporis a voluntate mentis pendentes, eſſe contingentes jam monuimus (*not.* §.294 *Ontol.*). Ceterum hanc actionum contingentiam ad libertatem requirit *Ariſtoteles*, ac quod id recte fiat, vi propoſitionis præſentis patet.

§. 936.

Motus corporis quinam voluntarii, quinam involuntarii.

Motus corporis, qui pendent a voluntate animæ, dicuntur *voluntarii*. E contrario *involuntarii* appellantur, qui ab eadem non pendent. Pendent autem a voluntate animæ, quatenus per eam intelligitur, cur jam fiant, ſeu ratio ipſorum eſt volitio animæ (§.56 *Ontol.*).

Ita brachii extenſio eſt motus voluntarius, quando fit anima volente. Sed motus cordis eſt motus involuntarius, qui fit ſive velimus, ſive nolimus.

§. 937.

Cur anima velit, vel nolit.

Anima ex poſſibilibus eligit, quod ipſi maxime placet, & quia ipſi placet: vult tantum, quia ipſi placet quod vult; non vult autem ideo tantum, quia diſplicet quod non vult Quando enim anima quid vult, id ſibi repræſentat tanquam bonum (§.892), atque adeo voluptatem ex eo percipit tanto majorem, quo majus bonum videtur (§.612), conſequenter vult tantum, quia ipſi placet quod vult (§. 542). Similiter quando anima quid non vult, id ſibi repræſentat tanquam malum (§.892), atque adeo tædium ex eo percipit tanto majus, quo majus malum videtur (§.613), conſequenter ideo tantum anima quid non vult, quia diſplicet quod non vult (§.542).

Quoniam vero nolitiones ac volitiones in ſe contingentes ſunt (§.935), adeoque earum oppoſitum contradictionem nullam involvit (§.294 *Ontol.*), conſequenter æque poſſibile eſt (§. 85 *Ontol.*), volitio vero in anima datur, quod ipſi placet quod vult; nolitio autem, quod diſplicet quod non vult, *per demonſtrata*; ideo anima præfert volitionem & nolitionem utriuſque omiſſioni, ſeu ſtatui indifferentiæ (§.883), quod ipſi placeat.

Similiter quando ex pluribus, quæ ipſi bona videntur, unum alteri præfert, id ideo fit, quod illud hoc melius eſſe judicet (§. 898). Quare cum ex eo majorem voluptatem percipiat, quod præfert alteri (§.612); id præfert, quod ipſi placet (§.542), adeoque etiam quia ipſi placet *vi num.* 2.

Imo

Digitized by Google

Imo quia rationibus intrinſecis deficientibus aliquid præfert ob rationes extrinſecas (§. 899), & ob eaſdem rationes actionem unam alteri præfert (§. 900); ideo bonum judicat hoc præferri alteri, vel actionem hanc alteri præferri (§. 892), adeoque denuo ex hoc agendi modo & electione ita inſtituta voluptatem percipimus (§. 612), conſequenter hic agendi modus & electio hoc modo facta nobis placet (§. 542). Anima igitur eligit quod placet, conſequenter electionem ita potius inſtituit, quam aliter, & hoc potius modo agit, quam alio, quia electio ita determinata, & hic agendi modus placet *vi num.* 2.

§. 938.

Lubenter quando quid fiat.

Lubenter facere dicimur, quando facimus quod nobis placet. *Minus lubenter* vero facere dicimur, quando facimus, quod in ſe ſpectatum nobis diſplicet.

E. gr. Si nobis offertur occaſio inſerviendi alteri, quam diu expectaveramus; placet nobis ſuccurrere alteri, cum ex eo voluptatem percipiamus, imo ſæpius de oblata nobis occaſione gaudeamus. Lubenter facere hoc dicimur, imo id conteſtaturi hanc reddimus rationem, quod non ſine gaudio hoc faciamus. Enimvero ubi diſplicet, quod ut faciamus ab altero petitur, id minus lubenter nos facere dicimus. Minus nempe lubenter facimus, quatenus actionem in ſe conſideramus, ſcilicet quod commendare debeamus hominem commendatione noſtra indignum: etſi lubens id faciamus reſpectu circumſtantiarum ſpecialium; quod ſic jubeat patronus, quem offendi a nobis conſultum non eſt.

§. 939.

Lubentia animæ in appetendo & averſando evincitur.

Anima lubenter vult, quicquid vult. Etenim ideo quid vult, quod ipſi placet, & ex pluribus poſſibilibus eligit, quod ipſi maxime placet, & quia ipſi placet (§. 937). Enimvero qui facit, quod placet, is lubenter id facit (§. 938). Ergo etiam anima lubenter vult, quicquid vult.

A poſteriori probatur ex eo, quod cum infantes, qui rationes confuſas, ob quas quid appetunt, vel etiam adulti, quando rationem cur quid velint, vel appetant, aut ignorant, aut celant, quæſiti cur id velint, vel cur hoc faciant, reſpondere ſoleant: ſe hoc velle, vel facere lubenter, in ſermone nobis vernaculo: *Ich will es gerne, ich thue es gerne*, vel brevius: *ſo gerne*. Eccur vero ita reſpondent? Sane non alia de cauſa, quam quod ſibi optime conſcii ſint, quod lubenter id velint, vel faciant.

§. 940.

Volitiones ac nolitiones non per eſſentiam determinatæ ſunt.

Volitiones ac nolitiones per eſſentiam animæ determinatæ non ſunt. Volitiones enim ac nolitiones in ſe contingentes ſunt (§. 935), adeoque mutabiles (§. 295 *Ontol.*), conſequenter ſalva eſſentia non ineſſe poſſunt (§. 290 *Ontol.*). Quoniam itaque inter modos animæ referendæ ſunt (§ 151 *Ontol.*), per eſſentiam ejus determinatæ non ſunt (§. 148 *Ontol.*).

Propoſitionis præſentis veritas clarius eluceſcet in Pſychologia rationali, ubi oſtenderimus, in quonam eſſentia & natura animæ conſiſtat. Sane ſi per eſſentiam determinata eſſet anima ad has potius volitiones, quam ad alias; motivis opus non haberet, quæ ſunt rationes ab objecto petitæ, adeoque non ab anima volente deſumptæ, veluti motus cordis per eſſentiam ipſius determinatus rationem ſui agnoſcit in cordis ſtructura, ſive eſſentia, ob quam non alius, quam qui contingit, poſſibilis.

§. 941.

§. 941.

Libertatis definitio.

Animæ libertas eſt facultas ex pluribus poſſibilibus ſponte eligendi; quod ipſi placet, cum ad nullum eorum per eſſentiam determinata ſit.

Ad libertatem adeo requirimus volitionum & actionum, quas volumus, contingentiam; intelligentiam objecti appetibilis, vel averſabilis, ſpontaneitatem ac lubentiam. E. gr. librum in bibliopolio libere emimus. Eum vero cognoſcimus, qualis ſit, antequam emendi cupiditas animum incedit. Non minus poſſibile eſt, ut librum emamus, quam non emamus: emimus autem, quod is nobis placet, ac lubenter emimus. Quæ igitur in actione libera obſervamus, ea definitionem libertatis, quam hic damus, ingrediuntur.

§. 942.

Libertas animæ adſtructa.

Anima in volendo ac nolendo libera eſt. Antequam enim objectum appetit, vel averſatur, idem cognoſcere ſtudet (§. 929), quodque ſibi placere deprehendit & quod plurium poſſibilium maxime placet, id eligit (§. 937), ſponte (§. 934) ac lubenter (§. 939), per eſſentiam ad volitiones haſce ac nolitiones minime determinata (§. 940). Eſt igitur libera (§. 941).

Iſtiuſmodi libertatem animæ competere a poſteriori liquet, quotieſcunque libere agimus, ſeu actionem edimus a voluntate animæ pendentem. Patet id ex eo, quod ad illuſtrandam definitionem adduximus, exemplo (*not*. §. 941), ut adeo aliud afferri præterea non opus videatur.

Habemus hic notionem libertatis, qualem nobis ſuggerit experientia. Non fingimus ad arbitrium, quod an animæ inſit oſtendi minime poteſt: ſed tribuimus animæ ea, quorum unuſquiſque ſibi conſcius eſt, & quorum obſervatio notionem libertatis animæ invexit. Notio quoque iſta fœcunda eſt, quemadmodum in Moralibus ſuo loco conſtabit. Rationi eadem conformis eſt, cum magno illo principio rationis ſufficientis ſit conſentanea. Tota etiam pragmatica eſt, cum ex fonte omnis Ethicæ praxis fluat.

§. 943.

Nam definitio libertatis ſit recepto ſignificatui contraria.

Libertatis definitio non contrariatur recepto termini ſignificatui. Libertatem definit D. *Thomas* per vim ſeu facultatem electivam. Definimus & nos libertatem per facultatem eligendi; quid ſibi vero velit iſta electio clarius oſtendimus. *Jo. Baptiſta du Hamel* in Phil. Vet. & Nov. Tom. 2. Phil. mor. Tract. 2. diſp. 3. quæſt. 5. p. m. 98, definitionem *Thomæ* defenſurus: Libertatis, inquit, uſus in electione conſiſtit, ac ſublata electione omnis actus libertatis tollitur. Cum enim voluntas ita in objectum propoſitum determinate fertur, ut eo relicto in aliud flecti non poſſit, aut ſaltem quoad circumſtantias id non ſit aliquo modo indeterminatum, tum nullus relinquitur libero arbitrio locus. Ex noſtris autem principiis patet, animam per eſſentiam ſuam non eſſe determinatam ad volitiones ac nolitiones ſingulares (§. 940), ſed ſponte eligere, quod maxime placet (§. 937). Atque adeo eadem definitioni noſtræ inſeruimus, ut eſſet completa. Monet idem *du Hamel* loc. cit. Libertatem poſſe definiri per vim ſui ipſius determinatricem, quia ſcilicet voluntas nec a natura, nec a cauſa extrinſeca ad agendum determinata. Nos vero itidem evicimus animam non eſſe ad volitiones ac nolitiones ſingulares determinatam (§. 940), ſed ſemetipſam determinare motivis ſuis convenienter (§. 932). Sumimus libertatem pro facultate animæ ele-

Digitized by Google

mæ electiva & ſui ipſius determinatrice, quemadmodum vult D. *Thomas* & *dum Hamel*: qualis vero ſit iſta electio & determinatio, experientiæ ac rationi convenienter explicamus. Atque adeo certi ſumus, nos vocabulum in ſignificatu recepto adhibere, quamque eidem aſſignamus notionem poſſibilem eſſe.

Non plura aſſerimus ad evincendam veritatem propoſitionis præſentis, ſufficit enim ea, quæ de libertate docemus, veritati eſſe conſentanea ac fœcunda in philoſophia morali ac civili principia: id quod ſuo loco abunde patebit. Noſtra philoſophia tota quanta pragmatica eſt, de conformitate notionum cum ratione ac experientia unice ſollicita, conſenſum vero aliorum, vel diſſenſum parum curans.

§. 944.

Notio libertatis ſpuria.

Libertas animæ non conſiſtit in facultate ſeſe ſine motivis, multo minus contra motiva ſeſe determinandi. Etenim ſi ſeſe determinat ſine motivis ad volendum, vel nolendum; in anima dari poſſunt volitiones ac nolitiones abſque motivis: quod cum & rationi, & experientiæ repugnet (§.889), abſurdum eſt, conſequenter animæ iſtiuſmodi facultas competere nequit, adeoque vera, quæ eidem competit, libertas in iſtiuſmodi facultate conſiſtere nequit.

Ponamus animam ſeſe determinare contra motiva, nulla ratione in contrarium oblata, quæ iſtis prævalet: id quod hic ſupponitur. Quoniam motiva objectum nobis repræſentant tanquam bonum quoad nos, vel tanquam malum quoad nos (§. 890); id quidem nolemus, quod nobis tanquam bonum repræſentamus, at volemus, quod nobis repræſentamus tanquam malum. Objectum igitur aliquod volemus, quatenus malum eſt; nolemus, quatenus bonum eſt; non autem malum volemus ſub ratione boni, nec bonum nolemus ſub ratione mali: quod cum denuo & rationi, & experientiæ repugnet (§.896), abſurdum eſt, conſequenter iſtiuſmodi facultas animæ competere nequit, adeoque vera, quæ eidem competit, libertas in iſtiuſmodi facultate conſiſtere nequit.

Inutilis animæ foret iſtiuſmodi libertas, quemadmodum facile perſpicit, qui in philoſophia morali ac civili hoſpes non eſt, ac ad negotia humana attentionem affert; imo nocua prorſus foret, cum ipſi nil prodeſſet rationis cultura.

§. 945.

Fundamentum philoſophiæ moralis & civilis ac juris naturalis.

Determinatio animæ ad volendum & nolendum eſt fundamentum totius philoſophiæ moralis atque civilis, ſeu ideo philoſophia moralis & civilis una cum jure naturæ datur, quia anima ſe per motiva determinat ad volendum & nolendum. In Jure naturæ demonſtratur, quænam actiones ſint per ſe honeſtæ, quænam per ſe turpes, quodque ad illas committendas, ad has omittendas obligetur homo. Quoniam anima ſe determinare poteſt ad volendum, quatenus ſibi quid repræſentat tanquam bonum, & ad nolendum, quatenus quid ſibi repræſentat tanquam malum (§.892), ideo ad committendas actiones honeſtas, ad omittendas turpes ſe determinare poteſt, quatenus

Digitized by Google

cognoſcit illas eſſe bonas, has eſſe ſibi malas. Præſcribi adeo ipſi poteſt lex naturæ, quatenus habet facultatem ſeſe determinandi per motiva, hoc eſt, quatenus vult, quod ſibi tanquam bonum repræſentat; non vult, quod ſibi repræſentat tanquam malum. Adeoque iſta determinatione admiſſa poſſibile eſt homini præſcribi jus naturæ, quod urget actiones per ſe bonas committendi, per ſe malas omittendi.

Similiter in Ethica oſtenditur, quomodo homo eo perduci poſſit, ut volitiones ac nolitiones determinet legi naturæ convenienter: ubi enim id ſæpius fecerit, habitum ſibi acquirit juri naturæ convenienter actiones ſuas determinandi, in quo virtutem conſiſtere conſtat. Jam ubi anima ſe determinare poteſt per motiva, repræſentando ſibi actionem tanquam bonam, ut eam appetat; tanquam malam, ut eam averſetur; per motiva ab actionibus jure naturali præſcriptis quomodo determinetur voluntas atque noluntas doceri poteſt. Ethica igitur poſſibilis, quia anima ſe per motiva determinare poteſt.

In philoſophia civili omnia tandem ex eo pendent, quod homines civiliter obligari poſſint ad aliquid faciendum, vel omittendum. Compellimus vero eos ad obedientiam imperatibus præſtandam partim metu pœnarum, partim metu executionis; ſubinde eos excitamus præmiis. Pœnæ & executio malæ ſunt; præmia bona. Cedit pœnis, cedit executioni, inſtigatur præmiis homo, quia ſe determinare poteſt ad agendum & nolendum, quatenus quid ſibi repræſentat tanquam bonum & tanquam malum. Philoſophia adeo civilis datur & conſtitutio Rerump. poſſibilis, quia anima ſe per motiva determinat ad volendum ac nolendum.

Singula hæc ſuo tempore ex philoſophia practica, quam finita Metaphyſica dabimus, clarius multo ac evidentius conſtabunt. Hic tamen conſultum duximus monere, quos ferat fructus notio libertatis genuina, ne qui ſibi aliiſque perſuadere nituntur libertatem animæ in eo conſiſtere, quod poſſit agere ſine motivis ac contra motiva, exiſtiment admiſſa determinatione animæ ad volendum & nolendum per motiva, tolli jus naturæ, tolli virtutem, tolli ſocietates civiles, cum potius eadem poſita poni poſſit jus naturæ, poni virtus, poni ſocietates civiles poſſint; ex eo autem, quod anima velit ſine motivis ac contra motiva nemo deducere valeat, quomodo homo vel naturaliter, vel civiliter obligari & ad virtutem fugamque vitiorum perduci poſſit. Sed plura ſuo loco.

§. 946.

Indifferentia exercitii.

Quo ſenſu dici poſſit animam per ſe eſſe indifferentem ad agendum, vel non agendum, atque adeo eidem tribui *indifferentia exercitii* cum ſcholaſticis, & in Annotationibus in Metaphyſicam Germanicam docui, & ex iis perſpicue docuit *Thümmigius* in Inſtitut. Pſychol. empir. §. 152. Nimirum quia anima eligere poteſt, quod ipſi maxime arridet, vi notionis libertatis (§. 941), quam ipſi vindicavimus (§. 942): ideo ex neceſſitate naturæ ſuæ determinata non eſt ad hoc, vel illud agendum, ad agendum hoc vel iſto modo (§. 940). Hoc obſervantes Scholaſtici eidem indifferentiam exercitii tribuerunt.

Sive

Digitized by Google

Sive quis voce iſta utatur, ſive ab eadem abhorreat, nobis quidem perinde eſt, cum a denominatione nulla pendeat veritas. Neque ulla neceſſitas eſt, ut termino iſto utamur, cum de iſta exercitii indifferentia nihil nobis ſit demonſtrandum, ſed quicquid potius ad facultatem appetitivam ſpectans demonſtrandum venit, id omne deducitur ex lege appetitus & averſationis (§. 904. 907) ac inde derivatis regulis (§. 909. & ſeqq.). Lex appetitus ac averſationis eſt principium rationi & experientiæ conſentaneum, omni ævo agnitum & Theologis dudum approbatum.

CAPUT III.

De Commercio inter Mentem & Corpus.

§. 947.

Inſtitutū Auctoris.

D*E commercio inter mentem & corpus non tradimus, niſi quæ indubia experientiæ fide conſtant.* Verſamur enim in Pſychologia empirica. Quare cum in eam non admittantur niſi ea, quæ de anima per experientiam nobis innoteſcunt (§. 1); de commercio quoque inter mentem & corpus tradi hic nequeunt, niſi quæ indubia experientiæ fide conſtant.

Quæ igitur hic traduntur, ab omni hypotheſi libera ſunt, ac a nemine in dubium vocantur vel vocari poſſunt, principia inconcuſſa Ethicæ ac Politicæ, imo Theologiæ, ideo ab hypotheſibus ſeparata, ne quid ab earum incertitudine trahere videantur iis, qui non ſatis acuti ſunt.

§. 948.

Mutatio mentis a mutatione in organis ſenſoriis pendens.

Si objecta externa in organa ſenſoria rite conſtituta agunt; eo ipſo momento oriuntur quoque in mente perceptiones, quibus eadem tanquam extra nos repræſentamus. Si oculus obvertitur arbori flores ac frondes tempore verno emittenti, ut lumen in eundem illabi poſſit; eo ipſo momento conſcii nobis ſumus arboris cum frondibus atque floribus tanquam extra nos præſentis certoque intervallo a nobis diſtantis. Lumen hic inducit mutationem oculo; quæ qualis ſit hic non diſquirimus, ſuo tempore in Phyſica explicanda & experimentis confirmanda. Mens arborem cum floribus ac frondibus ſibi repræſentans eandem percipit (§. 24). Poſita igitur mutatione in oculo ponitur perceptio in mente: ceſſante mutatione in oculo eandem quoque ceſſare conſtat. Nullum vero percipitur temporis intervallum inter mutationem, quæ fit in oculo, & inter mutationem in mente contingentem. Obverte enim arbori oculos clauſos. Dum eoſdem aperis, arborem in eodem temporis momento vides. Lumen illico ingreditur in oculum apertum; ſed illico etiam vides. Ne minimam igitur morulam obſervabilem inter mutationem oculi atque animæ intercedere certi ſumus: an inobſervabilis quædam intercedat, experientia definiri nequit. Similiter dum ſonus in aurem illabitur, ejus nobis conſcii ſumus tanquam extus exiſtentis, & ubi vox loquentis ad aures defertur, ejus nobis optime conſcii ſumus, eamque diſtincte percipimus. Nullius quoque moræ inter mutatio-

nem, quæ auri inducitur, ſuo tempore in Phyſica explicandam, & inter perceptionem intercedentis nobis conſcii ſumus: an vero imperceptibilis quædam morula intercedat, experientia decidere minime licet. Eodem modo ſeſe res habet cum guſtu, cum olfactu, cum tactu: quæ cum notiſſima ſint, ut ſpecialibus exemplis illuſtrentur opus non eſt. Abunde igitur conſtat propoſitionis præſentis veritas.

Coincidit hæc propoſitio cum lege ſenſationum, quam ſupra (§. 85) explicavimus, ut adeo hic ad eandem provocare potuiſſemus, niſi conſultum fuiſſet ea, quæ ad commercium inter mentem & corpus ſpectant, in propoſitiones determinatas redacta & ex obviis unicuique obſervationibus deducta uno quaſi obtentu comprehendenda ſiſti.

§. 949.

An præter iſtarum mutationum coexiſtentiam eorum ratio obſervetur. *Mutationum in organo ſenſorio & in mente coexiſtentia, nulla vero ejuſdem ratio, neque in ſpecie actio quædam corporis in mentem obſervatur.* Mutationum in organo ſenſorio & in mente eodem momento, ſeu ſimul nobis conſcii ſumus (§. 948), atque adeo ad perceptiones noſtras attenti cognoſcimus, eas coexiſtere, conſequenter coexiſtentiam experimur (§. 664 *Log.*). Sed quantacunque attentione utamur, nullius tamen rei nobis conſcii ſumus, ex qua intelligere poſſimus, cur mutatio in mente coexiſtat mutationi in organo ſenſorio, conſequenter rationem nullam experimur (§. *cit. Log.* & 56 *Ontol.*). Nec in ſpecie nobis conſcii ſumus ullius actionis corporis in mentem, conſequenter nec eam experimur (§. *cit. Log.*).

Hæc ideo addimus, ut vitium ſubreptionis evitemus, quod vulgo committitur (§. 668 *Log.*), ne in Pſychologia rationali hoc præjudicio capti in falſas ac ſpurias hypotheſes explicandi commercium inter mentem & corpus incidamus, ac pro evidentibus venditemus, quæ nullam evidentiam ſecum ferunt.

§. 950.

An actio corporis in mentē ideo neganda, quod eam non obſervemus. *Ex eo, quod actionem corporis in mentem idearum ſenſualium productricem non experiamur in nobis, inferri nequit, quod non detur.* Quodſi enim ex eo, quod actionem corporis in mentem idearum ſenſualium productricem non experiamur in nobis, inferamus, quod non detur; hoc nitimur principio: Illud non dari, quod non experimur ſeu obſervare non poſſumus, dum contingit. Sed hoc principium eſſe falſum, nemo non agnoſcit. Ex eo igitur non ſequitur, corpus in mente ſua vi non producere ideas ſenſuales, quod actionem iſtam non obſervemus. Vel niti debemus principio hoc altero: Quod in anima non contingat, cujus nobis non ſumus conſcii. Sed hoc principium non minus a veritate aberrare, ex ſuperioribus non uno modo patet, veluti ex obſcuratione idearum debiliorum per fortiores (§. 82), ac in Pſychologia rationali contrarium oſtendemus.

§. 951.

Dolorū, infirmitatum & laſſitudinis perceptio. *Anima percipit dolores ac infirmitates & laſſitudinem corporis.* Hæc adeo clara ſunt & unicuique explorata, ut ad ea confirmanda exemplis nullis ſit opus.

Facile apparet propoſitionem præſentem tanquam caſum ſpecialem ſub lege ſenſationum (§. 85), ſeu conſentiente cum eadem principio comprehendi (§. 90).

§. 952.

Digitized by Google

§. 952.

Motus extraordinarii fluidorũ in corpore in mẽte perceptio.

Si ſanguis ac fluidum nerveum extraordinario modo commovetur; confuſa quædam in mente perceptio & veluti quædam perturbatio eſt, quæ motu ceſſante & ipſa ceſſat. Extraordinarius iſte ſanguinis ac fluidi nervei in corpore motus datur, quando anima affectibus commovetur (§. 611), ac inprimis obſervabilis eſt in ira vehementiore atque terrore. Enimvero quis eſt qui neſciat in ira vehementiore confuſam quandam perceptionem adeo occupare mentem, ut vix ac ne vix quidem diſtincte quid percipiat, primo præſertim impetu animum invadente? Imo quis eſt qui neſciat terrore mentem adeo percelli, ut quaſi attonita hæreat nec ſui ac aliarum rerum extra ſe ſibi amplius conſcia ſit, ſenſu velut omni evaneſcente, ut ideo mens ad ſe redire dicatur, ubi denuo ſenſu quid a nobis percipi conſcii ſumus? Enimvero ſi motus ſanguinis ac fluidi nervei ad motum ordinarium revertitur, impetu illo extraordinario ſedato; iram quoque ſedari & terrorem ceſſare ac mentem ad priſtinam ſtatus tranquillitatem redire obſervamus. Imo ſi quis attentionem ad iſtiuſmodi mutationes affert, haud obſcure obſervabit tamdiu perceptionis iſtius, quæ animam perturbat, quidpiam ſupereſſe, quamdiu ſanguinis motus extraordinarius non prorſus ſedatus, & illam ſucceſſive langueſcere, quemadmodum hic ſucceſſive ab irregularitate ſua recedit.

Evidentius multo hæc patebunt in Pſychologia rationali. Quamobrem ad ſpecialia non deſcendimus, quæ Medicorum inprimis obſervationes nobis ſuggerere poterant.

§. 953.

Motus corporis a voluntate animæ pendentes.

Quorundam organorum corporis motus ſtatim conſequuntur, quando anima eoſdem vult; tamdiu durant, quamdiu anima eoſdem vult; extemplo ſiſtuntur, quamprimum anima eoſdem non vult. Sunt tamen etiam partes quædam corporis vel facile mobiles, quarum nullus ad nutum mentis ſequitur motus. Nemo non novit me brachium extendere poſſe, quoties volo, & quamprimum volo. Me manum, dum ſcribo, una cum digitis movere poſſe, prouti ex intentione ſcribendi & illam, & hos movere volo. Motus ille ceſſat, quamprimum non amplius ſcribere volo, adeoque nec manus, nec digiti moventur amplius, quamprimum illam cum his amplius moveri nolo. Similiter pedes movere poſſum, quando libuerit & motum eundem continuare, quamdiu mihi commodum videtur deambulare. Faciem obvertere poſſum objecto, quod contueri volo. Sed in re manifeſta non opus eſt cumulari exempla. Diximus in ſuperioribus motus iſtos voluntarios (§. 936), & eos tanquam experientia claros ſine demonſtratione, aut probatione admiſimus. Quod vero etiam dentur partes corporis, quæ ad nutum mentis non moveantur, etſi facilius moveri poſſint ceteris, quæ mentis imperio ſubſunt, a poſteriori non minus liquet. Cor in continuo motu eſt; ſed motus iſte non ſiſtitur, anima motum ejus nolente. Similiter conſtat, motum cordis accelerari poſſe ac retardari: pulſus enim,

qui

Digitized by Google

qui eidem congruit, nunc acceleratur, nunc retardatur. Imo ipſa manu acceleratio motus cordis deprehenditur, ſi eam illius thoracis parti applicemus, ſub qua cor latet. Nobis tamen volentibus nec acceleratur, nec retardatur cordis motus. Capilli maxime mobiles ſunt: anima tamen eos movere nequit, etſi ipſos moveri velit.

Sunt rationes finales, cur quædam corporis partes imperio mentis ſubjectæ ſint, quædam vero eidem minime parent. Sed in eas demum in Teleologia inquirendum nobis erit. Ceterum per iſtas patet, cur hæ præciſe, non aliæ mentis imperio ſubjiciantur; hæ præciſe, non aliæ eidem ſubducantur.

§. 954.

In quantum ab eodem pendeat.

Motus voluntarii in corpore non conſequuntur, niſi organis rite conſtitutis, nec alii conſequuntur, quam per ſtructuram organorum ac vires corporis poſſibiles. Ita ſi quis fuerit claudus, vitio pedum nonniſi claudicare poteſt. Talis adeo ad nutum animæ conſequitur motus, qualis per ſtructuram organi poſſibilis. Non poſſumus obtorto collo reſpicere quæ a tergo ſunt, propterea quod ſtructura colli non fert caput ita moveri, ut facies tergo contermina fiat. Fruſtraneum hic eſt mentis imperium. Similiter non poſſumus currere tanta celeritate, quanta volumus, ſed tam celeri gradu progredi debemus, quam ferunt corporis vires. Non poſſumus tantum tollere pondus, quantum vires corporis non permittunt. Muſculo diſſecto, brachium moveri nequit. Muſculo nimis intumeſcente, pedis impeditur motus. Atque adeo patet, motus voluntarios non conſequi niſi organis rite conſtitutis, quemadmodum ex anterioribus palam eſt eos eſſe tales, quales per ſtructuram organorum corporiſque vires conſequi poſſunt.

In Phyſica patebit clarius, quod motus, quales in organis corporis obſervantur, toti ſint per ſtructuram & naturam corporis explicabiles, & quod per ea, quæ corpori inſunt, pateat, cur tales potius ſint, quam alii. Nimirum ex ſtructura & natura corporis patet, quales ſint poſſibiles motus: per experimenta & obſervationes conſtat, non alios unquam exiſtere niſi eos, quos poſſibiles a priori intelligimus.

§. 955.

Quomodo motus iſti pendeant a nutu animæ, num conſtet.

Volitionum animæ & motuum in corpore, itemque nolitionum ac ceſſationis motus in eodem corpore coexiſtentiam; non autem animæ in corpus actionem, qua motus iſti producantur vel ſiſtantur, obſervamus, imo nec ullam obſervamus rationem, cur ad nutum animæ cieantur & ſiſtantur. Quamprimum volumus motus voluntarios, in corpore quoque conſequuntur (§. 953), adeoque exiſtente volitione hujus motus in mente exiſtit etiam motus in corpore. Coexiſtentiam adeo volitionis atque motus organi corporis obſervamus. Similiter quamdiu volumus motum illum continuari, eundem quoque continuari experimur (§. *cit.*), adeoque cum volitione in mente motus in corpore continuatur: id quod denuo arguit, nos motus in corpore ac volitionis in mente coexiſtentiam obſervare. Enimvero quacunque attentione utaris & quantamcunque aciem in temetipſum convertas, nullius tamen actionis tibi conſcius es, qua motum iſtum, ſive dum inchoatur producas, ſive dum continuatur continues, ſive dum finitur ſiſtas. Nul-

lam

Digitized by Google

lam igitur actionem animæ in corpus obſervas. Imo quantaque attentione utaris, nihil in anima obſervare poteris, unde intelligatur cur jam brachium potius moveatur, quam non moveatur, cur hoc potius modo moveatur, quam alio, niſi quod obſerves animam velle iſtiuſmodi motum: ex eo autem quod velit non intelligitur, cur potius ſequatur, quam non ſequatur. Nullam adeo motus iſtius in corpore rationem ſufficientem in anima obſervare licet.

§. 956.

An ſit rejicienda.

Ex eo, quod animæ actio in corpus a nobis non obſervatur, colligi nequit, quod non detur. Eodem prorſus modo probatur, quo ſupra probavimus, ex eo, quod actio corporis in animam non obſervetur, eam rejici minime poſſe (§. 950).

Nec *Carteſius* ideo eandem rejecit, quod eam in nobis non obſervemus, ſed vi ſuæ hypotheſeos de eſſentia animæ.

§. 957.

Modus, quo motus in corpore perficitur, animæ ignotus.

Anima ignorat modum, quo motus organorum perficitur. Conſtat enim experientia, diſſectis muſculis & diſſectis ligatiſque nervis in eum tendentibus, nullum in ea parte corporis fieri poſſe motum, quæ mediante iſto muſculo movetur. Sed anima ignorat muſculos & nervos eſſe inſtrumentum, quibus motus perficitur, niſi per experimenta idem didicerit. Imo ignorat modum, quo muſculi & nervi perficiunt organi motum, ita ut hodienum Phyſici ac Medici de motu muſculorum in diverſas abeant ſententias.

§. 958.

Motuum voluntariorum mira velocitas.

Multi motus voluntarii continuo variantes in corpore mira velocitate contingunt, quibus reſpondentes volitiones particulares in anima non obſervamus. Conſtat veritas aſſerti ex ſermone per longum temporis ſpatium continuato; ex motibus brachiorum & manuum tympanum pulſantis; ex motibus pedum aliorumque membrorum corporis ſecundum artem ſaltantis, vel etiam inter colloquendum & meditandum deambulantis: ut exempla alia innumera ſilentio prætereamus.

Abſit vero ut quis hinc inferat, volitiones particulares nullas dari. Id enim inferri non poſſe, liquet ex ſupra dictis (§. 950).

§. 959.

Quorūnam ratio in mēte ex corpore reddi poſſit.

Ex mutationibus in organis ſenſoriis ratio redditur, non cur oriantur perceptiones in mente, ſed cur jam oriantur & cur hæ potius oriantur, quam aliæ, ſeu brevius: *Ex mutationibus in organis ſenſoriis ratio reddi poteſt continuitatis temporis, quo perceptiones in mente cum mutationibus in organo contingunt, & ſpecificationis earundem perceptionum.* Quoniam enim experientia conſtat, poſitis mutationibus in organis ſenſoriis poni perceptiones in anima, & poſitis his in ſpecie mutationibus in corpore poni has in ſpecie perceptiones in mente (§. 85); ex mutationibus in organo ſenſorio intelligitur, cur nunc potius, quam alio tempore, & hæ potius, quam aliæ perceptiones orian-

tur;

Digitized by Google

tur; haud quaquam vero ſimpliciter intelligitur, cur oriantur ſeu actu fiant. Quamobrem evidens eſt ex mutationibus in organis ſenſoriis rationem reddi non poſſe, cur oriantur perceptiones in mente, ſed cur jam hæ potius, quam aliæ oriantur, ſeu ratio redditur non actualitatis perceptionum, ſed ſpecificationis & ſimultaneitatis ſeu continuitatis temporis, quo mutationibus in corpore coexiſtunt (*§.56 Ontol.*).

Ne diſtinctio, quæ in propoſitione præſupponitur, videatur nimium ſubtilis, ad eam illuſtrandam conducunt, quæ alibi jam fuſius expoſuimus (*not.* §. 41. 42. & 43 *Coſmol.*).

§. 960.

Quorũnam ratio in corpore ex anima reddi poſſit.

Ex volitionibus ac appetitionibus animæ redditur ratio non cur motus in organis corporis fiat, ſed cur jam fiat & cur hic potius fiat, quam alius, ſeu brevius: *ratio continuitatis temporis, quo volitiones & motus contingunt, & ſpecificationis motuum horum*. Oſtenditur propoſitio eodem prorſus modo, quo antecedentem probavimus (§.959).

Per ea, quæ de anima a poſteriori innoteſcunt, nondum intelligitur, num etiam ratio actualitatis perceptionum ex corpore, & motuum ex anima reddi poſſit; non tamen propterea negatur, ſed deficiente ulteriori lumine in dubio relinquitur.

§. 961.

Animæ & corporis mutua a ſe invicem dependentia.

Anima a corpore dependet quoad perceptionum ſpecificationem & tempus, quo contingunt; corpus vero dependet ab anima quoad ſpecificationem motuum voluntariorum in corpore & tempus, quo iidem contingunt. Etenim ex mutationibus in organis ſenſoriis ratio redditur ſpecificationis perceptionum in anima & continuitatis temporis, quo utræque mutationes contingunt (§.959), & ex volitionibus in anima ratio redditur ſpecificationis motuum voluntariorum & continuitatis temporis, quo illæ cum his contingunt (§.960). Quoniam itaque aliquid animæ inexiſtit, cujus ratio ex corpore reddi poteſt, & viciſſim aliquid in corpore contingit, cujus ratio ex anima redditur; anima a corpore, & corpus ab anima dependet (§ 851 *Ontol.*), & quidem illa quoad ſpecificationem perceptionum, hoc quoad ſpecificationem motuum, ambæ vero ſubſtantiæ a ſe invicem dependent quoad continuitatem temporis mutationum harmonicarum *per demonſtrata*.

Hæc nimirum, non alia dependentia experientia magiſtra conſtat, quam in Pſychologia empirica unice audimus (§. 1).

§. 962.

Unio animæ quid ſit.

Dependentia animæ a corpore quoad ſpecificationem perceptionum & continuitatem temporis, quo cum mutationibus in organis ſenſoriis contingunt, & corporis ab anima quoad ſpecificationem motuum voluntariorum & continuitatem temporis, quo cum volitionibus animæ contingunt, *Commercium mentis cum corpore* vocatur.

Quomodo hoc commercium ſubſiſtere poſſit, in Pſychologia rationali inquiremus, ubi ratio reddenda eorum, quæ in corpore obſervantur.

§. 963.

Unio mẽtis cum corpore.

Quoniam ex mutua illa corporis & animæ a ſe invicem dependentia intelligitur, corpus illud ad animam, & animam ad hoc corpus pertinere (§.961),

Digitized by Google

(§.961), conſequenter reſpectu corporis hanc animam noſtram appellamus, prouti hoc corpus reſpectu animæ noſtrum appellare ſolemus(§.58); ***utrumque ens unam ſubſtantiam compoſitam conſtituere*** inferimus, & ideo ***mentem cum corpore unitam*** dicimus.

In quonam unio illa conſiſtat, tum demum patebit, ubi ratio commercii mentis cum corpore a priori manifeſta fuerit.

§. 964.

Regimen corporis quale animæ tribuatur.

Et quia anima decernit libere motus voluntarios (§.941.936), nec corpus eidem reſiſtere valet, ut motus, quos vult, non ſequantur (§.953); ***anima corpus regere*** dicitur: ut adeo per ***Regimen corporis***, quod tribuitur animæ, intelligatur facultas ex pluribus motibus voluntariis per ſtructuram corporis poſſibilibus libere determinandi eum, qui actum conſequi debet.

Quæ hic de commercio inter mentem & corpus experientia magiſtra tradimus, ea Theologo, JCto, Medico & Philoſopho in philoſophia morali ac civili ſufficiunt, quemadmodum ſuo loco apertius docebimus.

Finis Pſychologiæ Empiricæ.

INDEX
CAPITUM, CONSPECTUM TOTIUS OPERIS EXHIBENS.

Prolegomena, pag. 1

PARS I.

De Anima in genere & Facultate cognoſcendi in ſpecie.

SECTIO I.

Caput 1.
De Exiſtentia animæ humanæ, 7

Caput 2.
De Modo cognoſcendi animam, 12

SECTIO II.

De Facultatis cognoſcendi parte inferiori.

Caput 1.
De Differentia perceptionum formali, 14

Caput 2.
De Senſu, 22

Caput 3.
De Imaginatione, 34

Caput 4.
De Facultate fingendi, 57

Caput 5.
De Memoria, Oblivione & Reminiſcentia, 76

SECTIO III.

De Facultatis cognoſcendi parte ſuperiori.

Caput 1.
De Attentione & Reflexione, 104

Caput 2.
De Intellectu in genere & Differentia cognitionis. 120

Caput 3.
De Tribus Intellectus operationibus in ſpecie, 145

Caput 4.
De Diſpoſitionibus naturalibus & Habitibus intellectus, 207

PARS II.

De Facultate appetendi in ſpecie & Commercio inter Mentem & Corpus.

SECTIO I.

De Facultatis appetendi parte inferiori.

Caput 1.
De Voluptate ac Tædio, nec non Notione Boni ac Mali, 237

Caput 2.
De Appetitu ſenſitivo & Averſatione ſenſitiva, 270

Caput 3.
De Affectibus, 281

SECTIO II.

De Facultatis appetendi parte ſuperiori & Commercio Mentis cum Corpore.

Caput 1.
De Voluntate ac Noluntate, 413

Caput 2.
De Libertate, 433

Caput 3.
De Commercio inter Mentem & Corpus, 443

Digitized by Google

INDEX
RERUM PRÆCIPUARUM,
In quo Numeri Paragraphos denotant.

A

ABſens quid dicatur, 63
Abſentia corporis in dato loco, 64
Abſtractiones quomodo claræ fiant ac diſtinctæ, 284
Abſtractorum ſcala, 334
Abſtrahendi facultas. Definitio, 282. exercitium, 283. & ſeqq.
Acquieſcentia in ſeipſo. Definitio nominalis, 749. realis, 751. exiſtentia evicta, 750. qualis ſit affectus, 753. 763. effectus, 764. vocabuli ſignificatus receptus, 754
Actio quænam nobis in mentem revocet, 112
Actio animæ in corpus num obſervetur, 955. num ideo rejicienda, quod non obſervetur, 956
Actio corporis in mentem num obſervetur, 950. num ideo rejicienda, quod non obſervetur, 950
Actiones appetibiles quænam, 930
averſabiles quænam, 930
præteritæ quando mentem ſubeant, 111
ſpontaneæ quænam, 933
Actionum phantaſmata quomodo producantur, 111
Actus reflexi quinam dicantur, 262
Ædificii novi idea quomodo vi imaginationis producatur, 149
Acumen. Definitio, 332. gradus, 335. medium, 333. 342
Acumen pervidendi abſtracta in concretis in quo conſiſtat, 336. quomodo juvetur, 337. 338
Affectus. Definitio, 603. quinam ſignificatus uſui loquendi conformis, 604. unde oriantur, 605. quales ſint, 606. quid in corpore importent, 611. quando evaneſcant, 628. cur nunc in eodem ſubjecto excitentur, nunc non excitentur, 629. cur ab objecto eodem in uno producantur, in alio non producantur, 630
Affectus jucundi quinam ſint, 608
moleſti quinam ſint, 609. quomodo in jucundos mutentur, 631
mixti quinam ſint, 610
oppoſiti quando eadem re in diverſis ſubjectis excitentur, 632
Amans quando gaudeat, 335
Amor. Definitio nominalis, 633. definitio realis, 647. quinam ſignificatus vocabuli uſui loquendi conformis, 653. qualis ſit amor, 634. quomodo oriatur, 645. 646. 647. quando oriatur, 648. cur uniat homines, 659. quando odio repugnet, 683. quando in odium mutetur, 684. quando cum odio ſimul oritur, 685. quando odium extinguit, vel ab ipſo extinguitur, 686. ejus effectus, 640. 642. 652. effectus quidam ſingularis, 659. ſigna, 641. 643. 692. 710. 721
Amor animalium num detur, 654. in quo conſiſtat, 657. quinam ſit ejus effectus, 656
Amor rerum inanimatarum num detur, 654. in quonam conſiſtat, 657. quinam ſit ejus effectus, 655
Analyſis notionum quid ſit, 339
Anima humana. Definitio, 20. exiſtentia, 21. 22. prædicata eidem tribuenda, 27. quomodo cognoſcatur, 28. diverſi ejus ſtatus, 45. 47. poteſtas in claritatem perceptionum, 236. actio in corpus num obſervabilis, 955. an eadem rejicienda, quod non obſervetur, 956. quæ ipſi inexiſtentia rationem in corpore agnoſcant, 959. quænam ejus mutationes a mutatione corporis pendeant, 948. 961. quod ſit ſui ipſius determinatrix, 932
Animalium quando commiſeremur, 701
Animoſitas. Definitio nominalis, 847. ortus, 848. ratio, 849. Definitio realis, 850. quinam vocabuli ſignificatus receptus, 851
Apperceptio. Definitio, 25. ejus ab arbitrio noſtro dependentia, 234
A priori quid cognoſcatur, 492
Appetitiva facultas. Pars inferior, 584. pars ſuperior, 880. 881. quomodo vi priſtinorum motivorum determinetur, 922
Appetitionis geneſis quomodo innoteſcat, 924
Appetitio ſub ratione boni quænam dicatur, 895. quando locum habeat, 896
Appetitus. Definitio, 579. lex, 904. objectum, 929. ratio ſufficiens, 586. quomodo a ſcholaſticis dividatur, 583. quo ſimili convenienter illuſtretur, 925. quomodo naſcatur, 589
Appetitus regulæ quænam dicantur, 902
Appetitus lex quænam dicatur, 903
Appetitus iraſcibilis quid ſit. 583
concupiſcibilis quid ſit, 583
fortis quinam ſit, 911

rationalis. Definitio, 880. quando cum ſenſitivo conſentiat, 908. 909. quando per ſenſitivum fortior fiat, 912
ſenſitivus. Definitio, 580. objectum, 591. 893. gradus, 599. quando fortior evadat, 595. quomodo rationalem fortiorem efficiat, 912. quando cum rationali conſentiat, 908. 909. quando mutetur quoad gradum, 600. quando in contrarium, 601. 602. quomodo rationali permiſceatur, 910
Ars characteriſtica. Definitio, 294. objectum, 295. uſus in æſtimanda probabilitate, 309. uſus in rebus memoriæ mandandis, 310. & ſeqq.
Ars characteriſtica combinatoria. Definitio. 297. quomodo per eam veritates inveniantur, 299. quænam tanquam cognita præſupponat, 300. cur difficilis inventu, 301. cur ſit lingua & ſcriptura univerſalis, 305. cur ſit lingua philoſophica, 305
Ars experimentandi, 458
Ars inveniendi. Definitio, 454. diviſio, 455. unde regulas ſpeciales derivet, 474. unde augmentum capiat, 475
Ars inveniendi artificum ab imaginatione pendens quando non fallat, 150
Ars inveniendi generalis, 473
ſpecialis, 473
a priori. Definitio, 461. quænam præſupponat, 462. & ſeqq.
a poſteriori quid & quotuplex ſit, 457
Ars mnemonica quid ſit, 104
Ars obſervandi quid ſit, 458
Artificia heuriſtica. Definitio, 469. neceſſitas, 470
Artificium memoriæ. Definitio, 202. realitas, 202. uſus, 203
Artis periti cur ex opere artis majorem voluptatem percipiant, 531
Aſſenſus per demonſtrationes extortus, 69
Aſſumenda in demonſtrationibus, 11
Attentio. Definitio, 237. impedimenta, 241. 238 remedia, 239. 240. gradus, 243. & ſeqq. quomodo gradus comparentur, 248. quomodo conſerventur & amittantur, 254. quomodo perficiantur & conſerventur, 255. quomodo ipſa attentio conſervetur, 240. 249. quomodo inter plura dividatur, 251
Attentionis directio num ſit arbitrii noſtri, 256
indifferentia quomodo acquiratur, 152
Attentio diuturna quomodo acquiratur, 250
Audiendi facultas quænam dicatur, 70
Auditus. Definitio. 20
Averſatio. Definitio, 581. lex, 906. objectum, 929. ratio ſufficiens, 586. quomodo naſcatur, 590. quo ſimili illuſtretur, 921
Averſatio fortis quænam ſit, 903
rationalis. Definitio, 881. quando fortior fiat, 914
ſenſitiva. Definitio, 582. objecta, 592. 893. gradus, 599. quando fortior evadat, 596. quomodo rationali permiſceatur, 911. quando quoad gradum mutetur, 600. quando in contrarium mutetur, 601. 602. quando cum rationali conſentiat. 915. 916
ſub ratione mali. Definitio, 895. quando locum habeat, 896
Averſationis regulæ quænam dicantur, 905
lex quænam dicatur, 906
Averſationis geneſis quomodo innoteſcat, 924

B

BOnum. Definitio, 554. notio confuſa qualis, 593. 612. notio erronea, 561. criterium fallax, 560. quando majus appareat, 597. quando appetamus, 891. quando averſemur, 894. 896
Bonum apparens. Definitio, 553. qualis inde voluptas percipiatur, 564
animi, 556
corporis, 556
externum, 555
fortunæ, 556
internum, 555
verum. Definitio, 557. qualis inde percipiatur voluptas, 564

C

CAlculus in genere quid ſit, 298
Claritatis diverſitas in ſimul perceptis, 235
Coexiſtentiæ mutationum in organo & ſenſationum in mente neceſſitas. 79
Cogitatio quid ſit, 23. qualis ſit, 26
Cognitio. Definitio, 51. 52. quando ejuſdem evidentiæ, quæ eſt cognitioni exiſtentiæ noſtræ, 16
Cognitio a priori. Definitio, 434. unde proficiſcatur, 438. quando facultates omnes in uſum trahat, 439
a poſteriori. Definitio, 434. quomodo acquiratur, 436
intuitiva. Definitio, 286. quando confuſa & diſtincta, 287. 288. quomodo in judicando ſe habeat, 349. & ſeqq. quomodo in ratiocinando, 354. & ſeqq.
mentis quomodo acquiratur, 28
mixta, 434
particularis quænam ſit, 321
philoſophica unde, 499
ſingularis. Definitio, 319. objectum, 320

Symbo-

Digitized by Google

Symbolica. Definitio, 289. uſus, 342. 363. 368. cur in judicando & ratiocinando intuitivæ præferatur, 351. 353. 369. ejus dependentia ab intuitiva quoad primam mentis operationem, 392. reductio ad intuitivam, 312
univerſalis. Definitio, 317. objectum, 318
Commercium mentis cum corpore in quo conſiſtat, 962
Commiſeratio. Definitio, 687. fons, 688. defectus, 689. 690. effectus, 693. 697. & ſeqq. cauſa, 694. definitio realis, 695. ſignum, 700. quinam ſit ſignificatus vocabuli receptus, 696
Commiſeratio erga bruta, in quo conſiſtat, 704
in res inanimatas, in quo conſiſtat, 702. 703
Concluſio incognita an per ſyllogiſmum inferri poſſit, 403
Conditionata ratiocinatio qualis, 385. 386. 387
Connubium rationis & experientiæ, 497
Conſenſus averſationis rationalis & ſenſitivæ, 915. 916
Conſequentiæ immediatæ quam rationem agnoſcant, 410. quodnam habeant fundamentum, 411
Conſequentiæ immediatæ ex oppoſitione, 411
ex univerſali negante, 413
in caſu æquipollentiæ, 414
in caſu converſionis ſimplicis, 415. 416
a diviſis ad compoſita, 417
a compoſito ad diviſa, 418
a rectis ad obliqua, 419. 420
Conſuetudo agendi. 925
Corpora quænam nobis præſentia, 59. 60. quænam abſentia, 63
Corporis in loco præſentia, 61
in loco dato abſentia, 64
Corpus ſuum, unde agnoſcatur, 56. 58. ejus dependentia ab anima, 960. 961. ejus an in mentem actio obſervetur, 950
Cupiditas. Definitio nominalis, 805. realis 810. ortus, 806. mater, 807. objectum, 808. 909. 812. quinam vocabuli ſignificatus receptus, 811
Cupiditas vindictæ quid ſit, 871. cur cum ira conjungatur, 872

D

Definitio quando rei conveniat, 371. quando denegetur, 377. quomodo hieroglyphice repræſentetur, 155
Deforme quid ſit, 543
Deformitas. Definitio, 548. in quo conſiſtat, 547
Deformitas vera, 549
apparens, 549
Demonſtrandi habitus quinam polleat, 443
Demonſtratio & probatio ejuſdem formæ num diſciplinis omnibus conveniat, 399
Demonſtrationum qualis certitudo, 17
Demonſtratio conſummata in cujuſnam poteſtate ſit, 444
Dependentia perceptionum reproducendarum a præſente, 109
Deſiderium. Definitio nominalis, 852. realis, 853. ſignificatus vocabuli receptus, 854
Deſperatio. Definitio nominalis, 820. ratio, 824. definitio realis, 825. quando eidem locus, 824. quando iræ permiſceatur, 866. quinam vocabuli ſignificatus receptus, 826.
Difficultas agendi in quonam conſiſtat, 427
Diſciplinæ cur per figuras hieroglyphicas tradi poſſint, 158
Disjunctiva ratiocinatio qualis, 389
Diſplicere quid dicatur, 542
Diſpoſitio ad agendum, vel patiendum quid ſit, 426
Diſpoſitio acquiſita, 429
naturalis, 429
Diſtincte percepta cur memoriæ facile mandentur & diu retineantur, 200
Diſtincta ratiocinatio quænam, 448
Diverſa quando eadem appareant, 87
Dolor. Definitio, 539. num tædii ſpecies, 541. quinam ſignificatus vocabuli uſui loquendi conformis, 540
Dolorum perceptio, 951

E

Electionis rationes extrinſecæ, 899. & ſeqq.
Empirici in actionibus quinam ſint, 502
Enunciabile quid dicatur, 280. quodnam ſit, 281
Ens fictum quomodo ab imaginatione producatur, 146. quomodo cum reali non confundatur, 147
Error num a ratione proficiſcatur, 500
Evigilare quid ſit reſpectu animæ, 119
Exercitium quid ſit, 195
Exiſtentiæ noſtræ cognitio quo fundamento nitatur, 11. quodnam principium agnoſcendi habeat, 12. qua certitudine & evidentia nitatur, 14. 15. 16
Expectatio caſuum ſimilium quid ſit, 503. cur rationi ſimilis, 504. 505. quando eidem æquipolleat, 507. 508
Experientiæ & rationis connubium, 497
Experimentum. Definitio, 456
Extenſio imaginationis & memoriæ in quo conſiſtat, 198. quodnam ſit ejus principium, quinam progreſſus, 199

Digitized by Google

F

F*Acultas animæ* quid ſit, 29
Facultas abſtrahendi. Definitio, 282
exercitium, 283. & ſeqq.
appetendi, 584
audiendi, 70
cognoſcendi. Definitio, 53. pars ſuperior, 55. inferior, 55
fingendi, 144. 145
guſtandi, 72
imaginandi, 92
olfaciendi, 71
ſentiendi, 67
tangendi, 73
videndi, 69
Faſtidium. Definitio nominalis, 858. ortus, 859. objectum, 860. quinam vocabuli ſignificatus receptus, 861
Favor. Definitio nominalis, 791. realis, 792. effectus, 793. quinam vocabuli ſignificatus receptus, 794. quando oriatur ob mores pravos ac vitia, 795
Felicitas. Definitio, 636. quænam ad eam referuntur, 637
Fiducia. Definitio nominalis, 796. realis, 802. quinam vocabuli ſignificatus receptus, 803
Figmentum quid ſit, 170. quo reſpectu ſit ens verum, 171
Figuræ hieroglyphicæ. Definitio, 158. inventio, 152. perfectio, 153. 154. vis ſignificandi, 159. uſus in repræſentandis definitionibus, 155 & propoſitionibus, 156 atque in tradendis diſciplinis, 157
Figuræ hieroglyphicæ primitivæ, 160. 161. 163
derivativæ, 160. 164. 165
vicariæ, 168. 169
Figuræ ſecundæ & tertiæ ſyllogiſmorum origo, 401
Fluctuatio animi. Definitio nominalis, 831. realis, 835. ortus, 832. cauſa, 833. 834. quinam vocabuli ſignificatus ſit receptus, 836
Fuga mali. Definitio nominalis, 813. realis, 818. objectum, 816. 814. mater, 815. ortus, 817. quinam vocabuli ſignificatus receptus, 819
Fundamentum cognitionis exiſtentiæ noſtræ quale ſit, 11. 12
Juris naturæ, 945
philoſophiæ civilis, 945
moralis, 945
Futuritionis cognitio qualis in ſpe & fiducia, 804

G

G*Audium*. Definitio nominalis, 614. realis, 614. effectus, 615. cauſa, 720. 722. ortus, 616. ſignificatio, 617. mutabilitas in eodem ſubjecto, 627. cur non in omnibus idem eadem re excitetur, 626. quinam ſignificatui uſui loquendi conformis, 618
Gaudium amantis, 635
edentis, 663
de re inanimata quomodo ab amore ejus differat, 658
ex bene factis ab altero perceptum, 752
Genus quando rei conveniat, 371
Generum notiones quomodo abſtrahantur, 286
ſigna, 269. 270
Gloria. Definitio nominalis, 765. 766. realis, 769. ortus, 767. 768. effectus, 771. ſignum, 773. quinam vocabuli ſignificatus receptus, 770
Gloria doctis quænam placeat, 772
Gradus attentionis quales ſint, 243. & ſeqq. quomodo comparentur, 248. & amittantur, 254. perficiantur & conſerventur, 255
Gratitudo. Definitio nominalis, 784. realis, 789. cauſa, 785. effectus, 783. & ſeqq. cum pudore cognatio, 781. ſignum, 782. quinam vocabuli ſignificatus receptus, 790
Guſtus. Definitio, 72

H

H*Abitus*. Definitio, 428. quomodo acquiratur, 430. conſervetur & perficiatur, 431. amittatur, 432. quando cum contrario ſimul acquiratur, 433
Hæſitatio animæ in re cognoſcenda quando locum habeat, 232. & ſeqq. ejus gradus, 225
Hilaritas. Definitio, 855. ortus, 856. quinam vocabuli ſignificatus receptus, 857
Hiſtoria unde oriatur, 498
Homines quales ſint in actionibus ſuis, 501
Horror. Definitio nominalis, 837. quando terroris ſocius, 839. quando deſperationis, 840. quinam vocabuli ſignificatus receptus, 838

I

I*Dea*. Definitio, 48. artificioſa reproductio & recognitio, 201
I. ea reproductæ recognitio. Definitio, 173. lex, 174. obſcuritas, 220
Ideæ mutationibus organorum ſenſoriorum reſpondentes, 90
Idearum reproducendarum & recognoſcendarum difficultas, 229. impotentia, 211
Idea rei perceptæ *ſocia*, 221
Ideæ ſenſuales, 95
Ideæ ſenſibilium quomodo reproducantur, 98
Idem quando appareat diverſum, 89
Ignorantia animæ circa motum corporis, 957
Ignoti cur nulla cupido, 588

Illatio.

Digitized by Google

Illatio. Definitio, 365
Illuminatio. Definitio, 35
Imaginatio. Definitio, 92. gradus, 193. lex, 117. quando ſenſui æquipolleat, 98. quando a ſenſu obſcuretur, 99. quando majorem claritatem habet, 101. 102. quorumnam ideas clariores producat, 103. quorumnam ideas reproducat, 104. & ſeqq. quomodo ſeriem perceptionum continuet, 110. quomodo entia ficta producat, 146. quando ſeſe arbitrio noſtro ſubducat, 172. quomodo vires ejus extendantur, 197. 198. quænam ejus vi cognoſcantur, 407. quomodo attentionem impediat, 241. 242
Imaginationis regulæ. Definitio, 115
lex. Definitio, 116
Imaginatio viva, 478
ingenioſi, 479
Imaginandi facilitas, 94
Imperfectio apparens. Definitio, 510
vera. Definitio, 510
Indignatio. Definitio realis, 873. differentia ab ira, 873. ortus, 877
Indifferentia exercitii, 946
Indifferentia ad voluptatem vel tædium, 533
Indifferentiæ ſtatus in anima, 585. 587
Individuum quomodo ad ſuam ſpeciem ſuumque genus reducatur, 359
Infelicitas. Definitio, 637. quænam ad eam referantur. 639
Infirmitatum corporis perceptio, 957
Ingenium. Definitio, 467. quando ſignificatus vocabuli uſui loquendi conformis, 477
Ingenioſi imaginatio qualis, 479
memoria qualis, 480
Intellectus. Definitio, 275. gradus objectivus, 276. gradus formalis, 277. omnium maximus, 278. limitatio, 279. quænam ejus notio uſui loquendi conformis, 316
Intellectus purus. Definitio, 343. quando purus, 314. cur nunquam prorſus purus, 315
non purus. Definitio, 343
Inventores cur ingenio opus habeant, 481
Inventores primi quibus principiis uſi, 464
Inventoris requiſita, 462. & ſeqq.
Invidia. Definitio, 705. fons, 706. 707. abſentia, 708. 709. objectum, 733. effectus, 712. cauſa, 713. definitio realis, 714. ſignum, 717. 718. cur odium comitetur, 724. quando vocabuli ſignificatus uſui loquendi conformis, 715
Invidia adverſus animalia bruta. Definitio, 725. cauſa, 726. 729
Quaſi Invidia erga rem inanimatam, 727. 728
Ira. Definitio nominalis, 862. realis, 868. affectus eidem permixti, 863. & ſeqq. quinam vocabuli ſignificatus uſui loquendi conformis, 870
Iræ vehementia unde, 867. quando vehemens ex levi cauſa, 869
Ira ob injuriam alteri factam, 874. 875. 876
Irriſio. Definitio nominalis, 730. objectum, 731. 732. effectus, 736. 737. ſignum, 738. ortus, 740. 735. ratio, 739. definitio realis, 741. quando præter rationem detur, 747. 748. gradus ſummus, 746. quinam ad eam pronus, 734. quinam vocabuli ſignificatus uſui loquendi conformis, 742
Judicii affirmativi actus in cognitione intuitiva, 343
Judicii negativi actus in cognitione intuitiva, 345. 346. 347
Judiciorum categoricorum applicatio, 360
hypotheticorum applicatio, 361
Judicium quale in cognitione ſymbolica, 350
Judicium contingens quale in cognitione intuitiva, 347. 349
determinatum in cognitione intuitiva, 348
Jus naturæ unde principia hauriat, 16. quo fundamento nitatur, 945

L

Labilitas memoriæ, 209
Laſſitudinis corporis perceptio, 952
Legitima ratiocinatio quænam dicatur, 372
Leibnitius quem in notionibus explicandis ſecutus, 76
Lex appetitus. Definitio, 903. qualis ſit, 904
averſationis. Definitio, 906. qualis ſit, 907
imaginationis. Definitio, 116. qualis ſit, 117
perceptionum. Definitio, 84
phantaſmatum. Definitio, 116. qualis ſit, 117
ratiocinandi. Definitio, 373. qualis ſit pro ratiociniis affirmativis, 374. qualis pro negativis, 384
ratiociniorum disjunctivorum, 390
ratiociniorum hypotheticorum, 388
ſenſationum. Definitio, 84. qualis ſit, 85
Legum demonſtrationis & ſeriei perceptionum continuationis identitas, 195
Libertas animæ. Definitio, 941. evictio, 942. notio ſpuria, 944. quinam ſignificatus recepto conformis, 943
Linguæ exoticæ quomodo addiſcantur, 274
Lingua philoſophica. Definitio, 303. unde pendeat, 305
univerſalis. Definitio, 302. quænam præſtantiſſima, 307. quando abſque Lexico addiſci poſſit, 308. unde pendeat, 305
Lingua vernacula quomodo addiſcatur, 274

Logica

Digitized by Google

Logica unde principia hauriat, 9
Lubentia, 938
Lumen animæ quid ſignificet, 15

M

MAlum. Definitio, 565. notio confuſa qualis, 594. quando appetamus, 894. quomodo appetamus, 896. quodnam majus videatur, 613. criterium fallax, 572. notio erronea, 573
Malum apparens, 568. quale tædium inde percipiatur, 569
animi, 567
corporis, 567
fortunæ, 567
externum, 566
internum, 566
verum, 568
Memoria. Definitio, 175. notio imaginaria, 177. gradus, 193. differentia in diverſis ſubjectis, 182. & ſeqq. velocitas & tarditas, 186. adminicula ab arte characteriſtica combinatoria expectanda, 310. & ſeqq. an ideas reproducat, 176. quando non ſatis fida, 232.& ſeqq. quando fallat, 207. quando labatur, 207. quomodo extendatur, 197. 198
Memoria magna. Definitio, 192. menſura, 194
naturalis & artificialis, 205.206
bona. Definitio, 189. gradus, 190. menſura, 191
Memoria qualis ingenioſo, 780
Memoriæ artificium. Definitio, 202. uſus, 203
labilitas, 209
lapſus. Definitio, 207. poſſibilitas, 208. cauſa, 210
ſubſidium in retinendis abſtractis, 285
Memoriæ mandare quid ſit, 178. quomodo quid mandetur, 179. mandandi ſubſidium, 310. mandandi facilitas & difficultas, 187. medium, 196. objectum, 200
Memoria retinere quid ſit, 180. quando quid retineamus, 181. diu quid retineatur, 188. medium diu retinendi, 190. objectum, 200
in *Memoriam revocare* quid ſit, 228
Mens humana. Definitio, 20
Melius cur alteri præferatur, 898
Metus. Definitio nominalis, 820. realis, 822. objectum, 821. quando iræ permiſceatur, 865. quinam ſignificatus uſui loquendi conformis, 826
Minus malum quando appetamus, 897
Mnemonica qualis ſit ars, 104
Modi cognoſcendi quotuplices, 435
Motivum. Definitio, 887. uſus, 888. neceſſitas, 889. in quo conſiſtat, 890. num cogat appetitum vel averſationem, 931
Motiva completa, 919
incompleta, 919
Motus voluntarii. Definitio, 936. quod dentur, 953. 954. quibus volitiones obſervabiles non reſpondeant, 958

N

NAtura ineſſe quid dicatur, 425
Nexus perceptionum unde ſit, 113
rerum a nexu perceptionum independens, 114
recognitionis & reproductionis idearum, 212
Nolantas. Definitio, 881. objectum, 892. quando cogi dicatur, 920. num poſſit cogi, 927. quinam ſignificatus uſui loquendi conformis, 886
Nolitio. Definitio, 882. quid non ſit, 884. in quo conſiſtat, 885. ratio, 937. ſpontaneitas, 934. num per eſſentiam animæ determinata, 940
Nolitionis mutatæ cauſa, 928
Nolitionum contingentia, 935
Nomen quando rei vindicetur, 361. 354. & ſeqq. quando denegetur, 375. 376
Notæ reſolubiles. Definitio, 162. hieroglyphica repræſentatio, 166
irreſolubiles. Definitio, 162. hieroglyphica repræſentatio, 164
Notio. Definitio, 49. Differentiæ, 50. quomodo ex ratiociniis oriatur, 391
Notionum analyſis, 339
Notionum generalium uſus, 338
Notiones adæquatæ quomodo hieroglyphice repræſententur, 167
complexæ, quomodo a judiciis differant, 352
confuſæ quando rei denegentur, 575
diſtinctæ quomodo hieroglyphice repræſententur, 164
particulares. Definitio, 321. objectum, 322
Notionum ontologicarum uſus, 337
Notiones pſychologicas quinam inveſtigare poſſit, 9

O

OBjectum ſenſibile. Definitio, 77. ſpecies, 77
Oblivio. Definitio, 215. objectum, 217. limites accurati, 216. dependentia ab arbitrio noſtro quanta ſit, 218. quænam non noceat habitui acquiſito, 453
Oblivioni traditorum recognitio, 232
Obſervatio. Definitio, 456
Odium. Definitio nominalis, 661. realis, 677. ortus, 662.673. 674. effectus, 664. 670. ſignum, 665.668. 711. 717.719. 723. deficientis ſignum, 710. 691. in amorem mutatio, 684.

Digitized by Google

684. cur amori repugnet, 683. cur invidiam comitetur, 724. quomodo in indignatione ſeſe habeat, 878. quando in eadem prædominetur, 879. quinam ſignificatus vocabuli uſui loquendi conformis, 678. quando cum amore ſimul oriatur, 685. quando amorem extinguat & ab eodem extinguatur, 686
Odium rerum inanimatarum & animalium. Definitio, 682. in quo conſiſtat, 679. effectus, 680. 681
Olfactus. Definitio, 71
Ordo cogitandi in demonſtrationibus, 396
in probatione probabili, 397
in probatione omni, 398
Organum ſenſorium. Definitio, 66
Operationum intellectus numerus, 325
Operationis intellectus primæ uſus in cognitione intuitiva, 326

P

Per accidens quid ex altero ſequatur, 575
Perceptio. Definitio, 24
Perceptiones quænam ab imaginatione producantur, 107
Perceptiones rerum materialium unde pendeant, 57
Perceptionum continuatio, 110. 393. 394
forma ab arbitrio animæ independens. 78
nexus unde ſit, 113
regulæ, 83
reproductio quomodo facilitetur, 107. 108
reproducendarum dependentia a præſente, 109
Perceptio clara. Fundamentum, 30. definitio, 31
compoſita. Definitio, 40. quando diſtincta, 41
confuſa. Fundamentum, 37. Definitio, 39
diſtincta. Fundamentum, 37. Definitio, 38. gradus, 42. quando locum habeat, 266. quomodo acquiratur, 267
obſcura. Fundamentum, 30. Definitio, 32. num eidem inſint clare percepta, 33. num ipſa percipiatur clare, 34
partialis. Definitio, 40
totalis. Definitio, 43. quando diſtincta, 44. quando obſcura, 46
univerſalis quomodo acquiratur, 268
Perfectio apparens. Definitio, 510
Perfectio vera. Definitio, 510
Per ſe quid ex altero ſequatur, 574
Phantaſma. Definitio, 93. claritas qualis, 96. an oriatur ſine prævia ſenſatione, 106. lex, 116
Phantaſmata cur arte repræſentari poſſint, 148. cur diverſa in eodem ſubjecto ex eadem ſenſatione propagantur, 131. quando ab ideis ſenſualibus diſtinguantur, 97. cur diverſa in diverſis ſubjectis ex eadem ſenſatione naſcantur, 130
Phantaſmata actionum quomodo producantur, 111
Phantaſmatum compoſitio, 142. 143
diviſio, 134. 139. 140
Lex, 117
regulæ, 115
ſucceſſio, 110
Philoſophiæ civilis fundamentum, 945
moralis fundamentum, 945
Philoſophia practica unde principia hauriat, 8
Placere quid dicatur, 542
Pœnitentia. Definitio nominalis, 755. realis, 759. in quo conſiſtat, 756. effectus, 758. 762. quando ex facto alieno enaſcitur, 757. quando iræ permiſceatur, 864. quinam vocabuli ſignificatus loquendi uſui conformis, 760
Potentia perceptiones combinandi, 141
dividendi, 141
Prædicata quomodo rebus vindicentur, 362
abſoluta quando rei denegentur, 379
hypothetica quando rei denegentur, 380. 381
Prædominium voluptatis, 529
tædii, 529
Præſentia animi quomodo acquiratur, 253
corporis in loco, 61
corporis noſtri, 62
Prima mentis operatio qualis in cognitione Symbolica, 328. in quonam conſiſtat, 330. ejus limites, 331
Principium moderandi actiones humanas, 501
Principium reductionis, 472
A priori quid cognoſcatur, 491
Priſtinorum motivorum effectus, 922
Probabilitatis æſtimandæ medium, 309
Probationis & explicationis ſufficientis nexus, 447
Profunditas intellectus. Definitio, 340. gradus, 340. medium, 342. quomodo gradus æſtimentur, 341
Promptitudo agendi, 428
Propoſitionum hieroglyphica repræſentatio, 156
Propoſitionis incognitæ ex cognitis formatio, 364
Propoſitiones particulares quando condendæ, 323. quinam earum uſus in probabilibus, 324
Pſychologia empirica. Definitio, 1. quomodo cognoſcatur, 2. uſus varii, 4. & ſeqq.
Pſychologia rationalis. Unde principia hauriat, 4. quomodo empiricam perficiat, 5
Pſychologici ſtudii voluptas, 10
Pudor. Definitio nominalis, 774. 775. effectus, 776. 778. quinam ad eum pronus, 777. defini-

definitio realis, 779. quando iræ permiſceatur, 863. quinam ſignificatus recepto conformis, 780
Pugna partis ſuperioris ac inferioris facultatis appetendi, 917.918
Pulchritudo. Definitio, 544. in quo conſiſtat, 545
Pulchritudo vera, 546
apparens, 546
Pulchrum quid ſit, 543
Puſillanimitas. Definitio nominalis, 841. realis, 844. ortus, 842. caſus ſpecialis, 845. quinam ſignificatus recepto conformis, 846

Q

Uaſi invidia erga rem inanimatam, 727. 728

R

Atio. Definitio, 483. gradus, 488.489. differentia ab experientia, 490. connubium cum experientia, 497
Ratio pura, 495. 496
non pura, 495
Rationis analogum quid ſit, 506
defectus unde agnoſcatur, 493. beneficio quomodo quid agnoſcatur, 494
Rationi conforme quid ſit, 485. 486
contrarium quid ſit. 485. 487
Rationales in actionibus quinam ſint, 502
Ratiocinatio. Definitio, 366. in quo conſiſtat, 367. quando fiat, 383
Ratiocinatio conditionata qualis, 385. 386. 387
legitima quænam, 372
disjunctiva qualis, 389
diſtincta qualis, 441
Ratiocinia naſcentia, 354. & ſeqq.
diſtincta, 356
Ratiociniorum Symbolica expreſſio, 368. effectus, 370. 382. uſus in explicanda ſucceſſione idearum, 392
Recognitio idearum. Definitio, 173. lex, 174. quando dubia, 219. 222. & ſeqq.
Recognitionis iteratæ ratio, 213. 214
Reductio heuriſtica quo fundamento nitatur, 472
Reflexio. Definitio, 257. uſus, 258. ambitus, 266. impedimenta, 264. medium, 265
Reflexio animæ ſuper ſe ipſa, 261
promiſcua quomodo acquiratur, 263
Regimen corporis quale animæ tribuendum, 964
Regulæ appetitus, 902
imaginationis, 115
perceptionum, 83
ratiocinandi, 372
ſenſationum, 83
Reminiſcentia. Definitio, 230. medium, 231
Rei meminiſſe quando dicamur, 226
non meminiſſe quando dicamur, 227
Rerum perceptarum collatio. Definitio, 259
Riſus. Definitio realis, 743. quando cum irriſione conjungatur, 744. quando alios rideamus, 745

S

Anguinis motus extraordinarii perceptio, 952
Schaden-frohe quinam dicatur, 746
Scientia quanta nobis ſit, 451. quorum nullam habemus, 452. unde ſit, 498
Scriptura univerſalis. Definitio, 302. unde pendeat, 303
Senſationes. Definitio, 65. quando eædem, 86. quando diverſæ, 88. quomodo impediantur, 80. 81. quomodo debilitentur, 82. regulæ, 83. lex, 84. 85. quando ideas imaginationis obſcurent, 99. quando clariores ſint, 100. quando voluptatem pariant, 550. quando tædium pariant, 551. quod cum mutationibus in organo neceſſario coexiſtant, 79. cur attentionem impediant, 238
Senſationis debilitatæ effectus, 132. 133
Senſatio fortior. Definitio, 74. effectus, 76
debilior. Definitio, 75. quomodo obſcuretur, 76
Senſibilia quænam clarius imaginemur, 103
Senſibus grata quando faſtidiamus, 860
Senſus. Definitio, 67. numerus, 68
Signa ad res occultandas apta, 291
ad inveniendum apta, 293. 296. ad diſtincte exprimendas notiones rerum apta, 292. ad compendioſam ſcriptionem apta, 290
Signa derivativa qualem ſignificatum habeant in arte combinatoria characteriſtica, 304. qualem uſum habeant in eadem, 305. 306. 309
Significatus hieroglyphicus, 151
Solida doctrina. Definitio, 448. methodus eidem conveniens, 449. ejus poſſeſſor, 450
Soliditas. Definitio, 440. gradus, 442. effectus, 444. 445
Solidus quinam ſit, 446
Somnium, quid ſit, 120. 121. a qua facultate mentis proficiſcatur, 122. quomodo incipiat & continuetur, 123. 126. quomodo res in eodem appareant, 127. quale ſit 128. unde ſit diverſitas ſomniorum ejuſdem initii, 129. 133. quomodo extinguatur, 134. 135. quando ſit obſcurum, 136
Somniorum diverſitas, 124. 129. 133
Somnium clarum, 137
compoſitum, 125
obſcurum, 137
ſimplex, 125
Somnus quid ſit reſpectu animæ, 118. 119
Somnus profundus quomodo differat a communi, 119

Species

Species quando rei conveniat, 371
Specierum notiones quomodo abſtrahantur, 283. ſigna, 269.270
Speciosa generalis quid ſit, 297
Spes. Definitio nominalis, 796. objectum, 797. 798. ortus, 799. definitio realis, 800. gradus, 801. quinam vocabuli ſignificatus receptus, 803
Spontaneitas. Definitio, 933
Spontaneæ actiones quando ſint, 933
Status mentis ex aliis naſcens per imaginationem, 422. per ſyllogiſmos categoricos, 404. 405. hypotheticos, 406. disjunctivos, 407. per conſequentiam immediatam, 421
Status perceptionum diſtinctarum quinam ſit, 45
Status perceptionum obſcurarum quinam ſit, 47
Status præſens mentis quomodo ex aliis enaſcatur, 405. quomodo gravidus futuri, 408. 409. 423. 424. quomodo imprægnetur, 408
Syllogiſmi cryptici ortus, 401
Syllogiſmorum forma cur in demonſtrationibus lateat, 400. uſus in ortu ſtatuum mentis explicando, 405. & ſeqq. uſus in inveniendo, 465. & ſeqq.

T

Tactus. Definitio, 73
Tædium. Definitio, 518. conſtantia, 520. gradus, 521. 522. mutabilitas, 571. 627. mutatio, 534. quale ſit ens, 535. quando cum voluptate coexiſtat, 526. in qua perceptione conſiſtat, 536. quando adverſus voluptatem prævaleat, 527. quando non percipiatur, 528. cur ex mali cognitione percipiatur, 560. quando ab eo ad voluptatem valeat argumentatio, 666. quomodo ex malo apparente ſequatur, 576. quomodo ex bono ſequatur, 577. 578. quando majus appareat, 598. num affectus ſpecies ſit, 617. quinam vocabuli ſignificatus receptus, 519
Tædium mixtum quale ſit, 525
Tæsia ſenſuum quænam ſint, 553
Tenebræ animæ quid ſignificent, 36
Terror. Definitio nominalis, 827. realis, 829. quinam vocabuli ſignificatus receptus, 830. quando iræ permiſceatur, 865
Terror deſinens qualis, 828
Tertia mentis operatio, 366
Theologia naturalis unde principia hauriat, 7
Timor. Definitio, 823. quinam vocabuli ſignificatus receptus, 826
Triſtitia. Definitio nominalis, 619. realis, 623. qualis ſit, 620. unde oriatur, 621. cujuſnam ſit ſignum, 622. quinam vocabuli ſignificatus uſui loquendi conformis, 625

V

Vacillatio animi, 831
Veritas quomodo a priori eruatur, 460. 466. & ſeqq.
Veritatum geometricarum evidentia, 18
univerſalium nexus, 482
Viſio quomodo olim diviſa, 76
Viſus. Definitio, 69
Univerſalium intuitiva cognitio, 327
Unio amantium ſe mutuo, 660
Unio animæ cum corpore, 963
Vocabulum. Definitio, 271. vis ſignificandi, 272. 273
Vocabulum eſſentialiter ſignificans. Definitio, 303
Volitio. Definitio, 882. quomodo naſcatur, 891. num ſit ſpontanea, 934. quinam vocabuli ſignificatus receptus, 886
Volitionis mutatæ cauſa, 928
Volitiones num ſint per eſſentiam animæ determinatæ, 940
Volitionum contingentia, 935
lubentia, 938
ſpontaneitas, 934
Volitionis omiſſio quid denotet, 883
Voluntas. Definitio, 880. objectum, 892. quomodo cogi dicatur, 926. num cogi poſſit, 927. quinam vocabuli ſignificatus receptus, 886
Voluntas antecedens. Definitio, 920. quando conſequenti contraria, 921
conſequens. Definitio, 920. quando antecedenti contraria, 921
Voluptas. Definitio, 511. conſtantia, 513. gradus, 516. 517. mutatio, 534. quando adverſus tædium prævaleat, 527. in qua perceptione conſiſtat, 536. quando non percipiatur, 528. cur ex eadem re ab omnibus non eadem percipiatur, 530. num ſit affectuum ſpecies, 607. quomodo ab ea ad tædium valeat argumentatio, 644. 666. quænam ex cognitione & inventione veritatis percipiatur, 532. quænam ex cognitione boni, 558. 559. 612. quinam vocabuli ſignificatus uſui loquendi conformis, 512
Voluptas apparens. Definitio, 514. mutabilitas, 562. mutatio, 563. cum vera confuſio, 537. 538
mixta. Definitio, 523. ortus, 524
ſimplex, 523
vera. Definitio, 514. qualis ſit, 515
Voluptates ſenſuum quænam ſint, 552

FINIS INDICIS.

NOI

Digitized by Google

NOI
RIFORMATORI
Dello Studio di Padova.

AVendo veduto per la fede di Reviſione, ed Approvazione del *P. F. Tomaſo Maria Gennari* Inquiſitore, nel Libro intitolato: *Pſychologia Empirica methodo ſcientifica pertractata*, *Auctore Chriſtiano Wolfio*, non eſſer coſa alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente per Atteſtato del Segretario noſtro, niente contro Principi, e buoni Coſtumi; concediamo Licenza a *Dionigio Ramanzini* Stampatore in *Verona*, che poſſa eſſere ſtampato, oſſervando gli ordini in materia di Stampe, e preſentando le ſolite copie alle Pubbliche Librerie di Venezia, e di Padova.

Dat. li 18. Settembre 1736.

{ Michele Moroſini Cav. Rif.

{ Pietro Grimani Cav. Rif.

50246

Agoſtino Gadaldini Segretario.

318860

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google